

มายาคติความตายที่สื่อสารผ่านพิธีกรรมงานศพของกลุ่มชาติพันธุ์ที่นับถือ
ศาสนาพุทธ : กรณีศึกษากลุ่มชาติพันธุ์ภูไท และกลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อ

สร้อยดี คงปิ่น

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรนิเทศศาสตรดุษฎีบัณฑิต
คณะนิเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต

พ.ศ. 2560

**The Myths of Death in tribal funeral rituals : Case Study
of Phu-Thai and Tai-Lue**

Saraswati khongpun

**A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of Doctor of Philosophy in Communication Arts Program
Faculty of Communication Arts, Dhurakij Pundit University**

2017

ใบรับรองวิทยานิพนธ์

คณะนิเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต

ปริญญา นิเทศศาสตรดุษฎีบัณฑิต

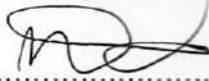
หัวข้อวิทยานิพนธ์ มายาคติความตายที่สื่อสารผ่านพิธีกรรมงานศพของกลุ่มชาติพันธุ์ที่นับถือ
ศาสนาพุทธ:กรณีศึกษากลุ่มชาติพันธุ์ภูไท และกลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อ

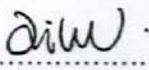
เสนอโดย นางสาวสร้อยศวี คงปิ่น

หลักสูตร นิเทศศาสตรดุษฎีบัณฑิต

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ อาจารย์ ดร.มนต์ ขอเจริญ

ได้พิจารณาเห็นชอบโดยคณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์แล้ว

..... ประธานกรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร.พีระ จิร โสภณ)

..... กรรมการและอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์
(อาจารย์ ดร.มนต์ ขอเจริญ)

..... กรรมการ
(อาจารย์ ดร.นิษฐา หรุ่นเกษม)

..... กรรมการ
(อาจารย์ ดร.ชนัญสรา อรนพ ณ อยุธยา)

..... กรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร.กำจร หลุยยะพงศ์)

คณะนิเทศศาสตร์รับรองแล้ว

.....คณบดีคณะนิเทศศาสตร์
(อาจารย์กอบกิจ ประดิษฐผลพานิช)

วันที่ ..27.. เดือน ..ตุลาคม..... พ.ศ. ..2560....

หัวข้อวิทยานิพนธ์	มายาคติความตายที่สื่อสารผ่านพิธีกรรมงานศพของกลุ่มชาติพันธุ์ที่นับถือศาสนาพุทธ : กรณีศึกษากลุ่มชาติพันธุ์ภูไท และกลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อ
ชื่อผู้เขียน	สรวิชาติ กงปิ่น
อาจารย์ที่ปรึกษา	ดร.มนต์ ขอเจริญ
สาขาวิชา	นิเทศศาสตรุษฎีบัณฑิต
ปีการศึกษา	2559

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาเพื่อศึกษาความหมาย ความเชื่อและวิเคราะห์การประกอบสร้างความหมายเชิงมายาคติเกี่ยวกับความตายที่สื่อสารผ่านพิธีกรรมงานศพของกลุ่มชาติพันธุ์ที่นับถือศาสนาพุทธในประเทศไทย กรณีศึกษากลุ่มชาติพันธุ์ภูไท และกลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อ โดยมีปัญหาคำวิจัย ได้แก่ 1. มายาคติเกี่ยวกับความตายในพิธีกรรมงานศพของกลุ่มชาติพันธุ์ภูไท และกลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อสื่อสารความเชื่อเรื่องความตายอย่างไร 2. กลุ่มชาติพันธุ์ภูไท และกลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อประกอบสร้างความหมายของความตายผ่านสัญญาณที่ปรากฏในพิธีกรรมงานศพอย่างไร เป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) จากการพูดคุยแบบไม่เป็นทางการ และการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกจากกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก คือผู้ที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมงานศพในแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ ได้แก่ ผู้นำชุมชน ปราชญ์ชุมชน คนเฒ่าคนแก่ และชาวบ้านในชุมชนรวมทั้งศึกษาข้อมูลจากเอกสาร งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ บันทึกทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับพิธีกรรมงานศพในประเทศไทย และ หนังสือ เอกสาร ตำรา งานวิจัย วิทยานิพนธ์ที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมงานศพของกลุ่มชาติพันธุ์ที่นับถือศาสนาพุทธในประเทศไทย

บทสรุปที่ได้จากการศึกษามายาคติความตายของกลุ่มชาติพันธุ์ที่นับถือศาสนาพุทธทั้งสองชาติพันธุ์ ได้แก่ กลุ่มชาติพันธุ์ภูไท และกลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อ โดยประเด็นที่ผู้วิจัยค้นพบ และคิดว่าเหมาะสมที่สุดสำหรับอธิบายการศึกษาครั้งนี้ ได้แก่ ประเด็นเรื่อง “การสื่อสารความตายเพื่อการยอมรับกับความตาย และเข้าใจความตาย” หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือ “มายาคติความตายของกลุ่มชาติพันธุ์ทั้งสองนั้น คือ ความตายที่มีพระพุทธศาสนาผสมผสานกับความเชื่อเรื่องผีและสิ่งลึกลับเหนือธรรมชาติที่ยึดถืออยู่เดิม ให้กลับมามีที่ตั้งอยู่บนหลักของความจริง ความเป็นธรรมชาติ และกฎของความเป็นมนุษย์ตามคำสอนของพระพุทธเจ้า”

จากผลการวิจัยพบว่า การสื่อสารความหมายมายาคติความตายของกลุ่มชาติพันธุ์ทั้งสองนั้น จะพยายามหาสัญญาณต่างๆ ตามความเชื่อเรื่องผีของกลุ่มชาติพันธุ์มาประกอบใช้ในพิธีกรรม

งานศพ และประกอบสร้างความหมายให้กับสัญญาะนั้นๆ โดยกำหนดระเบียบ/กฎเกณฑ์ ขั้นตอน วัตถุประสงค์ เพื่อให้ได้ความศักดิ์สิทธิ์ลงไปให้กับสัญญาดังกล่าว ซึ่งมีวัตถุประสงค์ที่จะสื่อสารถึงเรื่องราวเกี่ยวกับความตายภายใต้ความเชื่อดั้งเดิมของกลุ่มชาติพันธุ์ตนเองตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษ เพื่อธำรงรักษาเอกลักษณ์ และความเป็นตัวตนของกลุ่มชาติพันธุ์ตนเองเอาไว้ แต่เนื่องจากทั้งสองกลุ่มชาติพันธุ์ เป็นชนชาติที่มีการอพยพย้ายถิ่นมาจากดินแดนอื่น เมื่อเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ในประเทศไทย จึงได้รับการถ่ายทอดหลักคำสอนทางพุทธศาสนามาเป็นแนวคิดหลักอีกหนึ่งแนวคิดที่ใช้ในการดำเนินชีวิต ผสมผสานกับความเชื่อดั้งเดิมของกลุ่มชาติพันธุ์ ได้แก่ ความเชื่อเรื่องผี และสิ่งลึกลับเหนือธรรมชาติ มาประกอบสร้างเป็นความหมายมาคติความตายแบบพุทธชาวบ้าน เพื่อไม่ให้แนวคิดเดิมของบรรพบุรุษสูญหาย สื่อพิธีกรรมงานศพจึงเป็นช่องทางหนึ่งที่กลุ่มชาติพันธุ์ทั้งสองใช้ในการสื่อสารเพื่อธำรงความคิดความเชื่อตามวัฒนธรรมดั้งเดิมของกลุ่มชาติพันธุ์ตนเองไว้ โดยตั้งอยู่บนหลักธรรมคำสอนเรื่องความตายทางพุทธศาสนา ความหมายของความตายในสื่อพิธีกรรมงานศพจึงยังดำรงอยู่ และสืบทอดต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน

Thesis Title	The Myths of Death in tribal funeral rituals : Case Study of Phu-Thai and Tai-Lue
Author	Saraswati khongpun
Thesis Advisor	Dr.Mon Korcharoen
Department	Department Doctor of Philosophy Program in Communication Arts
Academic Year	2016

ABSTRACT

There were two main needed questions for this research were 1) How difference of the myths of death in funeral ritual between Phu-thai and Thai-leu? 2) How they construct the meaning of death by symbolic in funeral ritual? The objective of this research was to study meaning, faith, and analyze the construct of the myths of death through funeral ritual in case of Phu-thai and Thai-leu in Thailand who are Buddhist. The participants of this qualitative research were Phu-thai and Thai-leu in the North-East of Thailand. I gathered data from 2 resources: 1) people in the community by interviewing an unofficial conversation and in-depth interview 2) documents: researches, books, papers, texts, independent studies about those 2 tribes in Thailand. Community leaders, community philosophers, and villagers were my participants. Result of this research was Phu-thai and Thai-leu attempted to bring 'symbols' on their believed in spirit to communicate the myths of death through 'funeral ritual'. The symbols were defined by rules, principles, process, and method in order to make them sacred. Communicate the myths of death under original faith to inherit the tradition for keeping identity and their own self-tribe. These tribes moved to Thailand for a long time, and then Buddhist teaching became to their belief which integrated their belief in spirit and supernatural also. The myths of death to accept and understand the dying was my searching to understand their reason and how to harmonize for surviving of them in various cultures especially in Thailand. They had followed and integrated Buddhist teaching (human rules, nature of life, and truth of death) with their traditional belief. Therefore, the funeral ritual was one of the channels to keep traditional teaching of Phu-thai and Thai-leu that maintain and inherit the meaning of dying in funeral ritual until now although they got the teaching of death of Buddhism.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลุล่วงอย่างไม่มีอุปสรรค โดยได้รับการสนับสนุนและให้ความช่วยเหลือในทุกๆ ด้านจากผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องหลายท่าน

ลำดับแรก ขอกราบขอบพระคุณบุคคลที่ให้คำชี้แจงงานวิทยานิพนธ์ ซึ่งเป็นผู้ที่เห็นคุณค่าของงานตั้งแต่เริ่มต้นจนสำเร็จ ได้แก่ ดร.มนต์ ขจรจิณู อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก ที่คอยดูแลช่วยเหลือและให้คำแนะนำในเรื่องต่างๆ ตลอดเวลาด้วยความเมตตา ด้วยความอดทนและเข้าใจมาโดยตลอด

กราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูงสำหรับ รองศาสตราจารย์ ดร.พีระ จิตร โสภณ ประธานกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ รวมถึงกรรมการทุกท่าน ซึ่งประกอบด้วย รองศาสตราจารย์ ดร.กำจร หลุยยะพงศ์ ดร.นิษฐา หุ่นเกษม และ ดร.ชนัญสร่า อรณพ ฌ อยุธยา ซึ่งเป็นนักวิชาการทางด้านนิเทศศาสตร์ผู้เชี่ยวชาญและมีประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับงานอย่างลุ่มลึก ที่กรุณาให้คำแนะนำและข้อคิดเห็นเพิ่มเติมที่เป็นประโยชน์ต่อความสมบูรณ์ของวิทยานิพนธ์ในเชิงคุณค่าทางวิชาการและคุณค่าทางสังคม

กราบขอบพระคุณผู้ให้ความช่วยเหลือในการเก็บข้อมูลวิจัย กลุ่มชาติพันธุ์ภูไท และกลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อ สำหรับข้อมูลต่างๆ ที่มีคุณค่าทางการศึกษาต่องานวิจัยฉบับนี้

กราบขอบพระคุณหนังสือ ตำรา เอกสารอ้างอิงงานวิจัยทุกเล่ม สำหรับแนวทางการวิจัยให้กับงานฉบับนี้

กราบขอบพระคุณสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายที่คอยให้การช่วยเหลือในทุกๆ เหตุการณ์ที่ปรากฏตลอดระยะเวลาที่ทำงานวิจัยฉบับนี้

สุดท้ายขอกราบขอบพระคุณบุคคลที่สำคัญที่สุดในชีวิตของผู้วิจัย คุณแม่ และคุณพ่อ ที่สนับสนุนการเรียนปริญญาเอกและให้ทุนการศึกษาทั้งหมดอย่างไม่มีเงื่อนไข รวมทั้งความรักที่ทำให้ผู้วิจัยอย่างไม่มีวันหมด ถึงแม้คุณแม่จะเสียชีวิตไปแล้ว แต่ผู้วิจัยเชื่อมั่นว่าพ่อรับรู้ได้ รวมทั้งขอบคุณน้องสาวที่คอยเป็นกำลังใจและให้ความช่วยเหลือในหลายๆ เรื่องที่เกี่ยวกับงานวิจัยฉบับนี้

สร้อยสวดี คงปั้น

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ผ
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ช
สารบัญตาราง.....	ฉ
สารบัญภาพ.....	ฉ
บทที่	
1. บทนำ.....	1
1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา.....	1
1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	7
1.3 ปัญหำนำวิจัย.....	7
1.4 ขอบเขตในการวิจัย.....	7
1.5 นิยามศัพท์.....	8
1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	9
1.7 ข้อจำกัดในการวิจัย.....	9
1.8 กรอบแนวคิดในการวิจัย.....	11
2. แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	12
2.1 พิธีกรรมงานศพ (Funeral Rituals).....	12
2.2 ความตายและการตายในพุทธศาสนา.....	36
2.3 ทฤษฎีมายาคติ (Myth).....	41
2.4 แนวคิดเรื่องสัญวิทยา (Semiology).....	44
2.5 กระบวนการผลิต และผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม และประเพณีในการเลือกสรร.....	48
2.6 ทฤษฎีการประกอบสร้างความจริงทางสังคม.....	52
2.7 แนวคิดเรื่องต้นไม้แห่งคุณค่า.....	55
2.8 แนวคิดเกี่ยวกับความเชื่อ.....	57
2.9 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	58

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
3. ระเบียบวิธีวิจัย.....	62
3.1 ระเบียบวิธีวิจัย.....	62
3.2 แหล่งข้อมูลที่ใช้ในการศึกษา.....	63
3.3 ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง.....	63
3.4 เครื่องมือที่ใช้เก็บรวบรวมข้อมูล.....	65
3.5 วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล.....	66
3.6 การตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูล.....	67
3.7 การวิเคราะห์ข้อมูล.....	68
3.8 การนำเสนอข้อมูล.....	69
3.9 แบบสัมภาษณ์.....	70
4. ผลการวิจัยกลุ่มชาติพันธุ์ไท.....	71
4.1 ประวัติความเป็นมาของกลุ่มชาติพันธุ์ไท.....	72
4.2 รูปแบบพิธีกรรมการจัดงานศพของกลุ่มชาติพันธุ์ไท.....	80
4.3 สัญลักษณ์ที่ปรากฏในพิธีกรรมงานศพของกลุ่มชาติพันธุ์ไท.....	101
4.4 วิเคราะห์การสื่อสารความหมายมาตาคติความตายในพิธีกรรม งานศพของกลุ่มชาติพันธุ์ไท.....	113
5. ผลการวิจัยกลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อ.....	146
5.1 ประวัติความเป็นมาของกลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อ.....	147
5.2 รูปแบบพิธีกรรมการจัดงานศพของกลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อ.....	159
5.3 สัญลักษณ์ที่ปรากฏในพิธีกรรมงานศพของกลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อ.....	167
5.4 วิเคราะห์การสื่อสารความหมายมาตาคติความตายในพิธีกรรม งานศพของกลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อ.....	172
6. สรุปและอภิปรายผลการวิจัย.....	193
6.1 สรุปผลการวิจัย.....	193
6.2 อภิปรายผลการวิจัย.....	221
6.3 ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป.....	238

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
บรรณานุกรม.....	239
ประวัติผู้เขียน.....	244

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
3.1 ตารางสรุปการวิเคราะห์ข้อมูล.....	69
4.1 ตารางสรุปสัญญา การประกอบสร้างความหมายของสัญญาและ ความหมายโดยนัย ในพิธีกรรมงานศพของกลุ่มชาติพันธุ์ไท.....	136
5.1 ตารางสรุปสัญญา การประกอบสร้างความหมายของสัญญาและ ความหมายโดยนัย ในพิธีกรรมงานศพของกลุ่มชาติพันธุ์.....	187
6.1 แสดงการสรุปวิเคราะห์ห้มาyacติความตายจากสัญญาย่อยประเภทต่างๆ ของกลุ่มชาติพันธุ์ไท.....	209
6.2 แสดงการวิเคราะห์ห้มาyacติความตายจากสัญญาย่อยประเภทต่างๆ ของกลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อ.....	217
6.3 ความเชื่อเกี่ยวกับวัตถุ ที่เกี่ยวข้องกับหลักธรรมเรื่องความตายทางพุทธศาสนา.....	226
6.4 ความเชื่อเกี่ยวกับบุคคล ที่เกี่ยวข้องกับหลักธรรมเรื่องความตาย ทางพุทธศาสนา.....	227
6.5 ความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งเหนือธรรมชาติ ที่เกี่ยวข้องกับหลักธรรม เรื่องความตายทางพุทธศาสนา.....	228
6.6 ตารางสรุปการวิเคราะห์การปรับเปลี่ยนตามแนวคิดต้นไม้แห่งคุณค่า ของพิธีกรรมงานศพกลุ่มชาติพันธุ์ไท.....	232
6.7 ตารางสรุปการวิเคราะห์การปรับเปลี่ยนตามแนวคิดต้นไม้แห่ง คุณค่าของพิธีกรรมงานศพกลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อ.....	234

สารบัญภาพ

ภาพที่	หน้า
2.1 แผนภูมิแสดงการทำงานของมายาคติ.....	44
2.2 ภาพแสดงแนวคิดต้นไม้แห่งคุณค่า.....	55
3.1 นายสว่าง ภิมาลัย ปราชญ์/ผู้นำพิธี ชุมชนไทลื้อ บ้านหนองบัว.....	64
3.2 นายเหลียม กาพหว่า ปราชญ์หมู่บ้าน ชุมชนภูไท บ้าน โลกโคง.....	65
4.1 การมัดสามย่าน ในพิธีงานศพของชาวภูไท.....	84
4.2 กระดังเจิงที่ใช้ครอบกระดังผัดข้าวใส่จี๊ด.....	88
4.3 ผิดงแห้ว ป้าข้าชาวภูไท บ้าน โลกโคง.....	89
4.4 แพบที่ใช้ในการหามโลงศพไปผัดงแห้ว.....	90
4.5 คนผูกคอตายผัดงศพด้วยวิธีการผัดแบบยืน.....	98
4.6 การผัดงศพคนตายหุงด้วยตักต้นไม้ ฟ้าผ่า สัตว์ทำร้ายตาย ด้วยการผัดแบบคว่ำหน้า.....	99
4.7 การผัดงศพคนตายหุงด้วยการตายออกลูกคาที่อง.....	100
4.8 องค์ประกอบพิธีกรรมงานศพของกลุ่มชาติพันธุ์ไท จากแนวคิดเรื่องต้นไม้แห่งคุณค่า.....	114
4.9 แสดงกระบวนการสื่อสารพิธีกรรมงานศพของชาวภูไท.....	116
4.10 แสดงภาพผู้ส่งสารความหมายเชิงมายาคติความตาย.....	117
4.11 ปัจจัยภายในตัวผู้ส่งสาร/ผู้นำพิธี สำหรับถ่ายทอด และสื่อสารความหมาย ของความตายในพิธีกรรมงานศพ.....	118
4.12 ชุดของสัญญาณที่ปรากฏในพิธีกรรมงานศพของกลุ่มชาติพันธุ์ไท.....	120
4.13 มายาคติย่อยของสัญญาณในองค์ประกอบ ของพิธีกรรมงานศพของชาวภูไท.....	143
4.14 ช่องทางการสื่อสารที่ผู้ส่งสารหรือผู้ทำพิธีใช้ในการสื่อสาร ความหมายเชิงมายาคติความตายในพิธีกรรมงานศพของชาวภูไท.....	144
5.1 องค์ประกอบพิธีกรรมงานศพของกลุ่มชาติพันธุ์ไทสื่อจากแนวคิด เรื่องต้นไม้แห่งคุณค่า.....	173
5.2 แสดงกระบวนการสื่อสารพิธีกรรมงานศพของชาวไทลื้อ.....	175

สารบัญภาพ (ต่อ)

ภาพที่	หน้า
5.3 แสดงภาพผู้ส่งสารความหมายเชิงมายาคติความตาย.....	176
5.4 ปัจจัยภายในตัวผู้ส่งสาร/ผู้นำพิธี สำหรับถ่ายทอด และ สื่อสารความหมายของความตายในพิธีกรรมงานศพ.....	177
5.5 ชุดของสัญลักษณ์ที่ปรากฏในพิธีกรรมงานศพของกลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อ.....	179
5.6 มายาคติย่อยของสัญลักษณ์ในองค์ประกอบของพิธีกรรม งานศพของชาวไทลื้อ.....	190
5.7 ช่องทางการสื่อสารที่ผู้ส่งสารหรือผู้ทำพิธีใช้ในการสื่อสารความหมาย เชิงมายาคติความตาย ในพิธีกรรมงานศพของชาวไทลื้อ.....	191
6.1 แสดงภาพผู้ส่งสารความหมายเชิงมายาคติความตาย.....	194
6.2 ปัจจัยภายในตัวผู้ส่งสาร/ผู้นำพิธี สำหรับถ่ายทอด และสื่อสารความหมาย ของความตายในพิธีกรรมงานศพ.....	195
6.3 ชุดของสัญลักษณ์ที่ปรากฏในพิธีกรรมงานศพของกลุ่มชาติพันธุ์ไท/ไทลื้อ.....	197
6.4 มายาคติย่อยของสัญลักษณ์ในองค์ประกอบของพิธีกรรมงานศพของ กลุ่มชาติพันธุ์ไท/ไทลื้อ.....	200
6.5 ช่องทางการสื่อสารที่ผู้ส่งสารหรือผู้ทำพิธีใช้ในการสื่อสารความหมาย เชิงมายาคติความตายในพิธีกรรมงานศพของชาวกูไท และชาวไทลื้อ.....	202
6.6 ผู้รับสาร/ผู้เข้าร่วมพิธี หรือผู้ที่ได้รับการถ่ายทอดความหมาย เชิงมายาคติความตายจากพิธีกรรมงานศพ.....	203
6.7 สรุปลำดับขั้นของการสร้างความหมายมายาคติความตาย.....	207
6.8 จุดร่วม/จุดต่างของพิธีกรรมงานศพกลุ่มชาติพันธุ์ไท/ไทลื้อ.....	222
6.9 มายาคติความตายของกลุ่มชาติพันธุ์ไท/ไทลื้อที่ถูกกำกับความหมาย โดยหลักการเรื่องความตายทางพุทธศาสนา.....	223
6.10 ความเชื่อเรื่องผีที่สื่อสารผ่านมายาคติย่อยของสัญลักษณ์ในองค์ประกอบ พิธีกรรมงานศพของกลุ่มชาติพันธุ์ไท /ไทลื้อ.....	225
6.11 หลักการทางพุทธศาสนาที่สื่อสารผ่านมายาคติย่อยของสัญลักษณ์ ในองค์ประกอบพิธีกรรมงานศพของกลุ่มชาติพันธุ์ไท /ไทลื้อ.....	225

สารบัญภาพ (ต่อ)

ภาพที่	หน้า
6.12	
สรุปองค์ประกอบพิธีกรรมงานศพของกลุ่มชาติพันธุ์ไท และไทลื้อ ตามแนวคิดต้นไม้แห่งคุณค่า.....	230

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา

ความตายและการตาย (death and dying) เป็นสิ่งสากลที่เกิดขึ้นกับทุกบุคคลใน ทุกสังคม แต่คนทั่วไปมักมีทัศนคติแง่ลบเกี่ยวกับความตาย มองว่าความตายเป็นเรื่องอัปมงคล เป็น สัญลักษณ์ของความสูญเสีย พลัดพราก ความเศร้าโศก คนเราจึงหลีกเลี่ยงที่จะพูด คิด หรือสื่อสารถึง สิ่งที่ดีว่าเป็นลางนำไปสู่ความตาย และมักสั่งสอนลูกหลานไม่ให้กล่าวหรือกระทำการใดๆ ที่สื่อ ถึงการชักนำความตายให้เกิดขึ้น (ภัทรพร สิริกาญจน, 2539) เนื่องด้วยความคิด วิธีชีวิต โลกทัศน์ ของคนที่มองชีวิตและความตายแบบกลไก แยกส่วน ลดส่วน (Biomedical model) ซึ่งเป็นแนวคิด กระแสหลักในปัจจุบัน เป็นแนวคิดที่มีพื้นฐานปรัชญาแบบ Descartes ที่มองว่าร่างกายเป็น เครื่องจักร ร่างกาย และจิตใจถูกแยกออกจากกัน ความตายถูกมองว่าเป็นการหยุดทำงานของร่างกาย หรือเครื่องจักร เป็นหายนะที่ยิ่งใหญ่ที่สุดของชีวิต (ธนา นิลชัยโกวิทย์ และคณะ, 2545)

ในช่วงต้นศตวรรษที่ยี่สิบ งานศึกษาทางมานุษยวิทยาได้ให้ความสนใจกับบทบาทของ ความตายในสังคมต่างๆ ครอบคลุมกับความตาย อาทิ สังคมเมือง สังคมชนบท หรือกลุ่มคนชาติ พันธุ์อื่นๆ ที่ไม่ได้อยู่ในสังคมอุตสาหกรรม ประเด็นหลักของการศึกษานี้จึงอยู่ที่พิธีศพและการไว้ ทุกข์ เช่น งานของ Frazer (1913) และ Radcliffe-Brown (1933) งานศึกษาเหล่านี้ให้ข้อมูลและ มุมมองทางทฤษฎีโดยเน้นที่การทำความเข้าใจเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น หลังจากความตายได้แก่ การ จัดการกับร่างผู้ตาย พิธีการที่คนมาร่วมงานมากมาย ระยะเวลาที่ไว้ทุกข์ การทำลายทรัพย์สิน หรือ การทำร้ายตนเองเพื่อแสดงความเศร้าโศก เป็นต้น

แนวคิดมานุษยวิทยาตามทฤษฎีเชิงโครงสร้าง-หน้าที่ ที่ทำความเข้าใจประเพณี และ พิธีกรรมเกี่ยวกับการตาย โดยวิเคราะห์ว่า การตายเป็นช่วงระยะแห่งการเปลี่ยนผ่านระหว่างชีวิตกับ ความตาย ซึ่งนอกจากจะมีการเปลี่ยนแปลงในทางกายภาพแล้ว ในสภาพหัวเลี้ยวหัวต่อนี้ ยังมีการ เปลี่ยนผ่านทางสังคม ซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม การปฏิบัติต่อคนที่อยู่ในช่วงเปลี่ยนผ่าน เหล่านี้ เพื่อแสดงถึงสถานภาพทางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป เรียกว่าเป็น “ความตายทางสังคม” (social death) เช่น แบ่งแยกผู้ที่กำลังจะตายออกจากคนที่มีชีวิต และค่อยๆ เปลี่ยนพฤติกรรมให้ ค่อยๆ รับรู้ตนเองว่าบทบาททางสังคมของตนนั้นมิได้เป็นบทบาทของคนที่มีชีวิตอีกต่อไป ทั้งนี้ เพราะเมื่อเกิดการตายของสมาชิกในกลุ่มสังคมขึ้น ย่อมส่งผลกระทบต่อคนที่ยังมีชีวิตอยู่ด้วย ในทัศนะ

แบบ โครงสร้าง-หน้าที่นิยมนั้น พิธีศพซึ่งมีรายละเอียดข้อปฏิบัติที่แตกต่างกันจึงมีบทบาทหน้าที่ในการแก้ปัญหาความกลัวและ โศกเศร้า และความสับสนที่ถูกระทบใน 3 ลักษณะร่วมกัน ได้แก่ การแบ่งแยกผู้ตายออกไปจากสังคม (separation) พิธีเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงสภาพ (transition) เช่น ทิ้งศพให้เนา เผา ฯลฯ และการรวมผู้ตายเข้าสู่โลกใหม่หรือบทบาทใหม่ที่ต่างไปจากโลกของคนเป็น (incorporation) งานศึกษาจำนวนมากเกี่ยวกับพิธีกรรมการตายยังให้ความสนใจเกี่ยวกับการตีความเชิงสัญลักษณ์ที่ปรากฏในพิธีศพด้วย

นักมานุษยวิทยาได้ชี้ให้เห็นว่า ในสังคมต่างๆ กันนั้น การให้นิยามของการตายนั้นเป็นสิ่งที่ซับซ้อน และแตกต่างออกไป เช่น งานของ (Robert Hertz, 1960) ที่แสดงถึงความแตกต่างของระบบความคิด และความหมายของการตายในกลุ่มที่ต่างวัฒนธรรมกัน ตัวอย่างเช่น ในยุโรปปัจจุบันถือว่า ความตายนั่นคือจุดสิ้นสุดของชีวิต ในขณะที่ระบบคิดของสังคมดั้งเดิมหลายแห่งในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นั้นถือว่าความตาย เป็นเพียงสภาวะหนึ่งในกระบวนการที่ยาวนานกว่านั้น ซึ่งเริ่มขึ้นก่อนหน้าภาวะที่เรียกว่า “ความตาย” และยังคงอยู่ต่อไปอีกนานหลังจากนั้น ทศนคติต่อความตายที่ต่างกันย่อมสะท้อนออกมาในการจัดพิธีศพ เช่น ศาสนาอิสลามให้ความสำคัญศรัทธาต่อพระเจ้าเป็นเจ้าในทุกมิติของชีวิต ตามหลักการอิสลามถือว่าความตายของมนุษย์ไม่ใช่การดับสูญ ความตายคือการเคลื่อนย้ายสถานที่จากโลกหนึ่งไปสู่อีกโลกหนึ่ง เนื้อแท้ของมนุษย์คือ “วิญญาณ” เมื่อร่างผุสลายไปพร้อมความตาย วิญญาณยังคงสภาพอยู่ และเตรียมพร้อมสำหรับการเคลื่อนย้ายไปสู่ชีวิตในโลกใหม่ ดังนั้น ศาสนาอิสลามจะไม่มีพิธีศพที่ซับซ้อน เมื่อมีคนตายจะพาร่างผู้ตายไปละหมาดที่มัสยิดใกล้ๆ และนำไปฝังในหลุมที่เตรียมไว้เท่านั้น (สุวินัย สมันเลาะ, 2545)

ทั้งนี้ พิธีศพของศาสนาคริสต์ก็ไม่มีขั้นตอนที่ซับซ้อนเช่นเดียวกับชาวมุสลิม เนื่องจากชาวคาทอลิกมีความเชื่อว่า วิญญาณของมนุษย์เป็นสภาวะจิตที่ไม่เสื่อมสลาย วิญญาณประกอบด้วยสติปัญญาและเสรีภาพ ดำรงอยู่ได้ด้วยการประทานของพระเจ้า ซึ่งต่างจากร่างกายที่เป็นสสารและเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติที่ต้องสลายไปตามกาลเวลา ดังนั้น แม้มนุษย์จะตายไปแล้ว แต่ก็ยังถือว่ามีชีวิตอยู่ เพราะวิญญาณเป็นสิ่งที่ไม่ตายในเรื่องความตาย ชาวคาทอลิกมีความเชื่อว่า ความตายคือภาวะที่ร่างกายและวิญญาณแยกออกจากกัน มนุษย์เกิดมาครั้งเดียวและตายครั้งเดียว เมื่อตายลงร่างกายซึ่งเป็นสสารก็สลายกลายเป็นธาตุตามเดิม ขณะที่วิญญาณซึ่งแยกออกจากร่างกายจะถูกนำไปพิพากษาทันทีตามบาปบุญของตน ดังนั้น การฝังศพจะเริ่มด้วยการประกอบพิธีที่สถานที่ซึ่งศพซึ่งอาจเป็นที่บ้านหรือศาลาพักศพที่วัดญาติของผู้ตายจะเชิญบาทหลวงมาทำพิธีเชิญศพ โดยบาทหลวงจะประกอบพิธีสวดภาวนาอุทิศให้แก่ผู้ตายที่โบสถ์ และเคลื่อนศพไปฝังที่สุสานเป็นอันเสร็จพิธี

จะเห็นได้ว่า ทั้งสองศาสนามีความเชื่อเรื่องความตายคล้ายกัน คือเชื่อในพระเจ้า และโลกหลังความตายที่จะถูกพิพากษาโดยพระเจ้าว่าวิญญาณจะได้ไปอยู่กับพระเจ้า หรือไปชำระโทษในที่อื่นๆ เกิดครั้งเดียว ตายครั้งเดียว ไม่มีการเวียนว่ายตายเกิดอย่างเช่นศาสนาพุทธ พิธีกรรมงานศพจึงไม่มีความซับซ้อนเท่ากับพิธีศพของศาสนาพุทธ เพียงแค่ทำพิธีและฝังในหลุมศพเท่านั้น

ทั้งนี้ หากกล่าวถึงพิธีกรรมงานศพของชาวพุทธในสังคมไทยจะแตกต่างจากสองศาสนาข้างต้นอย่างสิ้นเชิง เนื่องจากสังคมไทยเป็นสังคมพุทธ หมายความว่าพระพุทธศาสนาได้กลายมาเป็นแบบแผนความเชื่อ และวิถีการปฏิบัติหลักของผู้คนในสังคมเป็นแบบแผนหลัก โดยดินแดนในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้รับเอาความเชื่อพุทธศาสนา และศาสนาฮินดูมาจากประเทศอินเดียเมื่อประมาณสองพันปีก่อน แต่อย่างไรก็ดี อิทธิพลความเชื่อที่เข้ามาใหม่ไม่ได้ทำให้ความเชื่อความดั้งเดิมของประชาชนพื้นเมืองที่นับถือผีเสื่อมคลายลง แต่เป็นการนับถือควบคู่กันไปกับความเชื่อดั้งเดิม เป็นการผสมผสานของความเชื่อทั้งการนับถือผี การนับถือเทพเจ้าของศาสนาฮินดู และความเชื่อเรื่องกฎแห่งกรรมและวัฏสงสารของศาสนาพุทธ (ปรานี วงษ์เทศ, 2534, น.7) โดยการผสมผสาน และปรับใช้ความเชื่อในสังคมไทยจะเป็นไปในรูปแบบที่มีการให้คำอธิบายในความเชื่อหรือวิธีคิดแบบใหม่ที่เป็นศาสนาที่มีคำอธิบายโลกและชีวิตที่ศึกษาไว้ใช้แทนคำอธิบายเดิม คือความเชื่อเรื่องผีและธรรมชาติที่มีอยู่มาใช้ในการอธิบายระบบจักรวาลวิทยา เช่น การเอาผีอารักษ์ผีธรรมชาติในท้องถิ่นมาเป็นเทวดาคำอธิบายของความเชื่อแบบฮินดู-พุทธ เป็นต้น แต่ในการปฏิบัติในชีวิตประจำวันความเชื่อทั้งสามประการปะปนกันจนยากจะแยกออกได้อย่างชัดเจน

ในการศึกษาเรื่องพระพุทธศาสนากับความสัมพันธ์ทางสังคม หรือพุทธศาสนาที่ยึดถือและปฏิบัติกันอยู่จริงในสังคมนั้น มักจะแบ่งพุทธศาสนาในฐานะเป็นความเชื่อของคนในสังคมไทยออกเป็น 2 ระดับด้วยกันคือ ระดับแรก คือพุทธศาสนาเถรวาทแบบปรัชญา (Orthodox Theravada Buddhism) ซึ่งมักจะเรียกว่าเป็นแก่นหรือหลักคำสอนที่ถูกต้องแท้จริงตามพระคัมภีร์ ส่วนระดับที่สองคือพุทธศาสนาระดับชาวบ้าน คือศาสนาที่เชื่อและปฏิบัติกันอยู่จริงในชีวิตประจำวัน จึงมีลักษณะของทางโลก โดยได้ผสมผสานเอาความเชื่ออื่นๆ เช่น ความเชื่อเรื่องผี พราหมณ์ ความเชื่อเรื่องธรรมชาติอิทธิปาฏิหาริย์ เวทมนต์คาถา เป็นต้น เข้ามาเจือปน และปฏิบัติกันอยู่เพื่อแก้ปัญหาที่เผชิญอยู่จริงเป็นประการสำคัญ ซึ่งในสังคมไทยพุทธศาสนาแบบชาวบ้านนี้เองที่ผู้คนนับถือและปฏิบัติกันส่วนมาก (ฉลาดชาย รมิตานนท์, 2527)

ในการศึกษาวัฒนธรรมไทยต่างมีข้อยอมรับร่วมกันว่า วัฒนธรรมดั้งเดิมของกลุ่มคนในอุษาคเนย์นั้นมีความเชื่อในลัทธินับถือผีอยู่ก่อนที่วัฒนธรรมความเชื่อทางศาสนาแบบพราหมณ์และพุทธจะเข้ามามีอิทธิพลต่อผู้คนในดินแดนแถบนี้ และหลังจากการเข้ามาของศาสนาพุทธจากประเทศอินเดียแล้ว ในชนชั้นสูง และชนชั้นปกครองของไทยก็ได้นำวัฒนธรรมของศาสนาพุทธจากอินเดีย

มาใช้อย่างเคร่งครัด ในขณะที่ในระดับชาวบ้านความนับถือผียังมีอยู่ต่อมาอย่างเข้มข้นจนถึงทุกวันนี้ ดังนั้นในดินแดนประเทศไทยปัจจุบันจึงยังคงปรากฏวัฒนธรรมความเชื่อแบบผีพราหมณ์อยู่ทั่วไป และปรากฏความเปลี่ยนแปลงไปในแต่ละชุมชนด้วย ในด้านองค์ความรู้เกี่ยวกับผีและพราหมณ์จะมีแต่ละระบบความเชื่อและพิธีกรรมเป็นส่วนใหญ่

ในการศึกษาทางวัฒนธรรมต่างก็เชื่อกันว่าวัฒนธรรมการนับถือผี เป็นระบบความเชื่อแรกเริ่มในแต่ละวัฒนธรรมทั้งสิ้น ซึ่งกล่าวได้ว่าแบบแผนความเชื่อเรื่องผียังปรากฏอยู่ในแทบทุกวัฒนธรรมแม้ว่าสังคมจะเจริญไปมากแค่ไหนก็ตาม โดยมากการอธิบายถึงความตายจะไปเกี่ยวข้องกับผีในฐานะที่ผีคือสถานะคู่ตรงข้าม (Binary opposition) กับการมีชีวิตอยู่ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง ผีคือสถานะของมนุษย์หลังจากตายไปแล้วนั่นเอง ดังนั้นการดำรงอยู่ของผีคือโลกทัศน์ที่มนุษย์สร้างให้กับโลกหลังความตาย

ในสังคมไทยโลกทัศน์ หรือความเชื่อเกี่ยวกับความตายอันหมายถึงการไปสู่สถานะของผีหรือ“ตายเป็นผี” นั้น เป็นความเชื่อที่ดำรงอยู่มาก่อนการรับเอาวัฒนธรรมทางศาสนาและความเชื่ออย่างอื่นเข้ามาในดินแดนแถบนี้แล้ว (ศรีศักดิ์ วัลลิโภคม, 2527) ความเชื่อ และแนวทางปฏิบัติในชีวิตประจำวันของผู้คนก็ไม่ได้แยกอย่างชัดเจนว่าอันไหนเป็นผี พราหมณ์ หรือพุทธแต่เป็นเพียงการปฏิบัติเพื่อให้ดำรงชีวิตอย่างปกติสุขไปได้ในชีวิตประจำวัน ดังนั้น ความเชื่อเกี่ยวกับผีจึงสามารถดำรงอยู่ และปรับตัวเปลี่ยนแปลงไปพร้อมกับพัฒนาการทางเศรษฐกิจและสังคมอย่างเป็นพลวัต (สุริยา สมุทคุปต์ และคณะ, 2539) จนมีคำกล่าวว่า “ตายคือตายแต่ร่างกาย แต่เราซึ่งเป็นลมๆ มองไม่เห็นตัวนั้นถือกันว่าไม่ตาย สิ่งที่เป็นลมๆ นี้เดิมเราเรียกว่า ขวัญ แต่เดี๋ยวนี้เราเรียกว่าวิญญาณ และวิญญาณนี้แหละ ถ้ายังไม่มาเกิดเป็นคนอีก ก็ไปเกิดเป็นผี” (เสฐียร โกเศศ, 2515) ซึ่งหมายความว่า ขวัญคือสิ่งที่ออกจากร่างกายของคนในคติความเชื่อเรื่องผีเดิมของคนไทยนั้นเมื่อรับเอาความเชื่อแบบพราหมณ์-พุทธเข้ามาจึงมาอธิบายว่าเป็นเรื่องของวิญญาณ

ทั้งนี้ พิธีกรรมงานศพของชาวพุทธในสังคมไทยส่วนมาก จึงมีเรื่องความเชื่อเรื่องผี เรื่องวิญญาณ เรื่องโลกสี่ลับเหนือธรรมชาติ เข้ามาเกี่ยวข้องกับพิธีด้วย โดยเฉพาะกลุ่มคนในสังคมชนบท หรือกลุ่มชาติพันธุ์ที่อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ในประเทศไทย ตัวอย่างเช่น ความเชื่อในพิธีการทำศพที่ปรากฏร่วมกันของกลุ่มคนในแถบอุษาคเนย์คือ ความเชื่อเรื่องการใช้เครื่องประกอบพิธีศพทำเป็นรูป นกหัสดีลิงค์ (หรือหัสดีลิงค์) ซึ่งมีรูปร่างเหมือนช้างผสมกับนกคือมีปากมีหางอย่างนกและมีหัวรวมทั้งมีงวงยาวอย่างช้าง ใช้เป็นพาหนะบรรทุกศพของผู้ตายไปเผา ซึ่งในอดีตจะถือเป็นธรรมเนียมอย่างแพร่หลายทางภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งเป็นพิธีสำหรับเจ้านายหรือชนชั้นปกครองกับพระสงฆ์ชั้นผู้ใหญ่เท่านั้น แต่ในปัจจุบันชาวบ้าน โดยเฉพาะในภาคเหนือได้ดัดแปลงเป็นไม้ศพเพื่อเป็นพาหนะนำศพไปเผา (อภิธาน สมใจ, 2541, น.69-74)

จะเห็นได้ว่า ความเชื่อในเรื่องความตายของแต่ละกลุ่มวัฒนธรรมที่ต่างกัน ย่อมสะท้อนความเชื่อเหล่านั้นออกมาผ่านสัญลักษณ์ต่างๆ ในพิธีกรรมงานศพ โดยเฉพาะความเชื่อในเรื่องความตายของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ในประเทศไทย ที่มีความเชื่อเรื่องผี สิ่งลึกลับ โลกหลังความตาย ทำให้มีระบบสัญลักษณ์ต่างๆ มากมายสื่อสารออกมาจากพิธีกรรมงานศพ ซึ่งสัญลักษณ์ต่างๆ เหล่านี้ ได้ซ่อนความหมาย ความเชื่อต่างๆ ของคนในแต่ละกลุ่มวัฒนธรรมนั้นด้วย ความคิด และความเชื่อ ที่สะท้อนออกมาผ่านสัญลักษณ์ต่างๆ ในพิธีกรรมงานศพ นั่นคือการประกอบสร้าง ความหมายเชิงมายาคติความตายของคนในแต่ละกลุ่มวัฒนธรรมนั่นเอง ซึ่งความเชื่อหรือการให้ความหมายนั้นเกิดจาก มายาคติ (Myth)

มายาคติ (Myth) เป็นแนวคิดที่เกิดจาก โรลันด์ บาร์ตส์ (Roland Barthes, 1915-1980) นักวิชาการชาวฝรั่งเศส หมายถึง การสื่อความหมายด้วยคติความเชื่อทางวัฒนธรรม ซึ่งถูกกลบเกลื่อนให้เป็นที่รับรู้เสมือนว่าเป็นธรรมชาติ ในทัศนะของ Barthes กระบวนการเปลี่ยนแปลงลดทอน ปกปิด อำพรางฐานะของการเป็นสรรพสิ่งในสังคมให้กลายเป็นเรื่องปรกติธรรมดา หรือเป็นธรรมชาติ ว่าเป็น กระบวนการสร้างมายาคติ (Mythologies) โดยเป็นความคิดที่คนส่วนมากยอมรับ และสอดคล้องกับระบบอำนาจที่ดำรงอยู่ในสังคมนั้น บาร์ตส์ เห็นว่ามายาคติเหล่านี้คือตัวกำหนดการรับรู้เรื่องต่าง ๆ ของสังคมรวมทั้งความตายด้วย

ความตายจึงไม่ได้มีความหมายเพียงแค่การสิ้นชีวิตในทางกายภาพ แต่ยังสะท้อนให้เห็นถึงความจริง ความหมาย และคุณค่าของชีวิต รวมทั้งแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของกลุ่มคนที่มีความสัมพันธ์กัน ทั้งในระดับครอบครัว ชุมชน และสังคม ซึ่งแสดงผ่านทางสัญลักษณ์ หรือพิธีกรรมที่แตกต่างกันไปในแต่ละสังคม และวัฒนธรรม พิธีกรรม และสัญลักษณ์เหล่านี้จะทำหน้าที่เชื่อมโยงและรักษาความสัมพันธ์ที่มีอยู่ระหว่างคนเป็น และคนตายให้ดำรงไว้อย่างมีเอกภาพ

ด้วยเหตุนี้ ความน่าสนใจของการหาความหมาย และความเชื่อเชิงมายาคติที่เกี่ยวกับความตายในพิธีกรรมงานศพ จึงเป็นเรื่องที่ผู้วิจัยสนใจศึกษาว่ามีเบื้องหลังความเชื่อ การรับรู้ และการตีความหมายเกี่ยวกับความตายอย่างไร จึงสื่อสารความหมายเหล่านั้นออกมาทางสัญลักษณ์ต่างๆ เพื่อแสดงให้เห็นว่ามีการประกอบสร้างความหมายของความตายอย่างไร ทำให้เห็นถึงกระบวนการสร้างมายาคติ (Mythologies) ของกลุ่มชาติพันธุ์ที่นับถือศาสนาพุทธในสังคมไทยที่สัมพันธ์และสอดคล้องกับความเชื่อของคนส่วนใหญ่ที่ดำรงอยู่ในสังคมนั้น โดยมีความเชื่อทางพุทธศาสนาเป็นหลัก

ทั้งนี้ ผู้วิจัยศึกษาการสื่อสารมายาคติความตายที่สื่อสารผ่านการจัดพิธีกรรมงานศพของกลุ่มชาติพันธุ์ที่นับถือศาสนาพุทธในประเทศไทย โดยเลือกศึกษาจากกลุ่มชาติพันธุ์ที่ในปัจจุบันยังมีการปฏิบัติต่อพิธีกรรมงานศพในรูปแบบทางวัฒนธรรม การดำเนินชีวิต และความเชื่อของ

ตนเอง ที่สื่อสารออกมาเป็นขั้นตอนอย่างเด่นชัด เพื่อให้เห็นถึงการประกอบสร้างความหมายของระบบสัญลักษณ์ต่างๆ ที่สะท้อนถึงความเชื่อเรื่องความตาย ที่ตั้งอยู่บนหลักการทางพุทธศาสนา เพื่อวิเคราะห์หาความหมายเชิงมายาคติเกี่ยวกับความตาย ที่ถูกสื่อสารผ่านพิธีกรรมงานศพของกลุ่มชาติพันธุ์เหล่านั้น โดยผู้วิจัยสนใจศึกษาจาก พิธีกรรมงานศพของกลุ่มชาติพันธุ์ที่นับถือศาสนาพุทธ แต่ยังคงมีความเชื่อดั้งเดิมเรื่องผีในภาคเหนือของไทย โดยศึกษาจากกลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อ ซึ่งเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีวัฒนธรรมกลมกลืนกับชาวล้านนากันอย่างแยกไม่ออก และมีความเชื่อเรื่องผีมาอย่างเหนียวแน่นมาก่อนที่จะได้รับพุทธศาสนา ซึ่งหลังจากที่รับพุทธศาสนาแล้วก็จะนำ แนวความคิดที่สองฝ่ายนี้มาผสมผสานกันจนเกิดเป็นรูปแบบแนวคิดของตัวเอง เช่น วิธีการปฏิบัติตนในการเป็นชาวพุทธที่นิยมการทำบุญ ถวายทานด้วยอาหาร ผ้าแพรคน ดวง เป็นต้น แต่ในการทำบุญนั้นก็แฝงคติความเชื่อเรื่องผีไปด้วยโดยการถวายดวง เพื่อให้ผลบุญได้ส่งไปถึงผีบรรพบุรุษ ในเรื่องของความตายก็เช่นเดียวกัน ชาวไทลื้อในอาณาจักรล้านนา ก็มีพิธีกรรมที่มีการประกอบสร้างความหมาย และแสดงสัญลักษณ์ของความตายที่มีรูปแบบเฉพาะของตัวเอง เช่น ขั้นตอนพิธีกรรม เครื่องเซ่นไหว้ ข้าวของเครื่องใช้ ฯลฯ ซึ่งแต่ละอย่างนั้นล้วนถูกใช้เป็นสื่อที่แสดงความหมาย และความเชื่อเชิงมายาคติเรื่องความตายของกลุ่มตนเองออกมาทั้งสิ้น

ทั้งนี้ ผู้วิจัยจึงสนใจนำมาศึกษาควบคู่กับ การสื่อสารความหมายมายาคติความตายของกลุ่มชาติพันธุ์ที่นับถือศาสนาพุทธภาคอีสาน โดยศึกษาจากพิธีกรรมงานศพของกลุ่มชาติพันธุ์ภูไท ซึ่งมีความเชื่อเรื่องผี และนับถือพุทธศาสนาอย่างเคร่งครัดเช่นเดียวกับชาวไทยลื้อ โดยมีรูปแบบของพิธีกรรมงานศพ การสื่อสารความหมายมายาคติ และการแสดงสัญลักษณ์ต่างๆ เกี่ยวกับความตายที่คล้ายคลึงกัน หรือนิยามความหมายในสัญลักษณ์ในแต่ละชนิดในลักษณะเดียวกัน เช่น การสวดอภิธรรมศพเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้กับผู้ตายตามแบบของชาวพุทธ แต่แฝงคติความเชื่อเรื่องผีที่เชื่อว่าผู้ตายจะไปใช้ชีวิตในเมืองผีก่อนจะเกิดใหม่ บุญกุศลนี้จะช่วยให้ผู้ตายอยู่สุขสบายในเมืองผี ชาวภูไทก็มีพิธีกรรมที่มีการประกอบสร้างความหมาย และแสดงสัญลักษณ์ของความตายที่มีรูปแบบเฉพาะของตัวเอง ซึ่งมีขั้นตอนพิธีกรรม และองค์ประกอบต่างๆ ในพิธีกรรมงานศพที่แตกต่างจากชาวไทยลื้อ แต่ความต่างต่างนั้นก็กลับสะท้อนความเชื่อที่มีต่อความตายเช่นเดียวกับชาวไทยลื้อ ได้แก่ ความเชื่อเรื่องผี และ โลกหลังความตาย ที่ผสมผสานกับหลักคิดเรื่องความตายทางพุทธศาสนา

อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยมีความคิดว่า การศึกษามานุษยวิทยาและชาติพันธุ์วิทยา ประกอบกับการศึกษาทางด้านนิเทศศาสตร์ที่ผู้วิจัยกำลังดำเนินการวิจัยอยู่นี้ จะสามารถนำเรื่องราวของความตายมาสื่อสารอย่างมีคุณค่าในทางวิชาการของศาสตร์ทั้งสามด้านนี้ได้ ดังนั้น “ความตาย” “พิธีกรรมงานศพ” และ “ความเชื่อเรื่องผี” จึงไม่ใช่สิ่งที่แสดงความน่ากลัวตามความเชื่อเรื่องผีของกลุ่มชาติ

พันธุ์อีกต่อไป แต่ในความหมายหรือภายใต้หลักการทางพุทธศาสนากลับเชิญชวนให้ตีความได้หลากหลายมิติมากขึ้น ทั้งความเชื่อ การดำรงชีวิต ระบบสังคมวัฒนธรรมทั้งในอดีตและปัจจุบัน

1.2 วัตถุประสงค์ในการวิจัย

1. เพื่อศึกษาความหมายมาตาคติเกี่ยวกับความตายที่สื่อสารผ่านพิธีกรรมงานศพของกลุ่มชาติพันธุ์ที่นับถือศาสนาพุทธในประเทศไทย กรณีศึกษากลุ่มชาติพันธุ์ภูไท และกลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อ
2. เพื่อวิเคราะห์การประกอบสร้างความหมายของความตาย ของกลุ่มชาติพันธุ์ที่นับถือศาสนาพุทธในประเทศไทย ผ่านสัญลักษณ์ที่ปรากฏในพิธีกรรมงานศพ กรณีศึกษากลุ่มชาติพันธุ์ภูไท และกลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อ

1.3 ปัญหาวิจัย

1. มาตาคติเกี่ยวกับความตายในพิธีกรรมงานศพ ของกลุ่มชาติพันธุ์ภูไท และกลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อ สื่อสารความเชื่อเรื่องความตายอย่างไร
2. กลุ่มชาติพันธุ์ภูไท และกลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อ ประกอบสร้างความหมายของความตาย ผ่านสัญลักษณ์ที่ปรากฏในพิธีกรรมงานศพอย่างไร

1.4 ขอบเขตในการวิจัย

1. ขอบเขตด้านเนื้อหา ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยมุ่งที่จะศึกษาการสื่อสารมาตาคติความตายที่สื่อสารผ่านรูปแบบการจัดพิธีกรรมงานศพ ของกลุ่มชาติพันธุ์ที่นับถือศาสนาพุทธในประเทศไทย โดยเลือกศึกษาจากกลุ่มชาติพันธุ์ที่ในปัจจุบันยังมีการปฏิบัติต่อพิธีกรรมงานศพในรูปแบบทางวัฒนธรรม การดำเนินชีวิต และความเชื่อของตนเอง ที่สื่อสารออกมาเป็นขั้นตอนอย่างเด่นชัด ได้แก่ ภาคเหนือ และภาคอีสาน เพื่อวิเคราะห์หาความหมายเชิงมาตาคติเกี่ยวกับความตายที่ซ่อนอยู่ในพิธีกรรมงานศพ ของกลุ่มชาติพันธุ์เหล่านั้น ตามรายละเอียด ดังนี้

ภาคเหนือ ศึกษาจากพิธีกรรมงานศพของกลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อ ชุมชนไทลื้อ บ้านหนองบัว จังหวัดน่าน

ภาคอีสาน ศึกษาจากพิธีกรรมงานศพของกลุ่มชาติพันธุ์ผู้ไท หรือภูไท ชุมชนภูไท บ้านโคกโค้ง อ.กุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์

2. ขอบเขตด้านเอกสาร ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยมุ่งศึกษาข้อมูลจากเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง จากเอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary sources) คือบันทึกทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับพิธีกรรม

งานศพในประเทศไทย และทุติยภูมิ (Secondary sources) คือหนังสือ เอกสาร ตำรา งานวิจัย วิทยานิพนธ์ที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมงานศพของกลุ่มชาติพันธุ์ที่นับถือศาสนาพุทธในประเทศไทย

3. ขอบเขตด้านประชากร สัมภาษณ์ และสนทนารายอย่างไม่เป็นทางการผู้เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมงานศพในแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ ดังนี้

- 1) กลุ่มประชากรที่อยู่ในชุมชน
ผู้นำชุมชน
ปราชญ์ชุมชน
คนเฒ่าคนแก่
ชาวบ้านในชุมชน
- 2) กลุ่มประชากรที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรม
ผู้นำพิธีกรรม
คนในชุมชน

1.5 นิยามศัพท์ที่ใช้ในงานวิจัย

1. การสื่อสารความหมายมาฆคตความตาย หมายถึง การสื่อสารชุดความคิดความเชื่อเรื่องความตายที่ถูกประกอบสร้างผ่านสัญญาณต่างๆ ในพิธีกรรมงานศพของกลุ่มชาติพันธุ์ที่นับถือศาสนาพุทธในประเทศไทย ที่สะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อเรื่องความตาย

2. สัญญาณในพิธีกรรมงานศพ หมายถึง องค์ประกอบต่างๆ ที่ปรากฏในพิธีกรรมงานศพของกลุ่มชาติพันธุ์ไท/ไทลื้อ เช่น รูปแบบของการจัดการเกี่ยวกับศพ ได้แก่ การมัดตราสัง การล้างหน้าศพ การอาบน้ำศพ การแต่งตัวให้ศพ การแต่งกาย สถานที่ ขั้นตอนต่างๆ สีที่ใช้ สิ่งของที่ใช้ ฯลฯ เนื่องจากทุก ๆ กิจกรรมที่ทำกับศพนั้นเป็นสัญญาณที่แฝงไปด้วยความเชื่อ และการให้ความหมายของความตาย ที่คนในแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ยึดถืออยู่

3. กลุ่มชาติพันธุ์ที่นับถือศาสนาพุทธในประเทศไทย หมายถึง กลุ่มคนพื้นเมืองที่อพยพเข้ามาอาศัยอยู่ในประเทศไทย ที่มีความแตกต่างกันในรูปแบบวิถีชีวิต และวัฒนธรรม ได้แก่ กลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อ และกลุ่มชาติพันธุ์ไท ที่นับถือศาสนาพุทธอย่างเคร่งครัดและยังคงมีความเชื่อดั้งเดิม

4. พิธีกรรมงานศพ หมายถึง สื่อพิธีกรรมการจัดการเกี่ยวกับศพ ซึ่งเป็นกิจกรรมที่ถ่ายทอดความหมายในการรับรู้ของกลุ่มชาติพันธุ์ที่นับถือศาสนาพุทธในประเทศไทยและ/หรือเชื่อมโยงผู้คนให้สื่อสารกัน ที่แต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ร่วมกันจัดทำขึ้นเมื่อมีผู้เสียชีวิต ประกอบ ด้วยพิธีกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับ 1) การเตรียมศพ เช่น การอาบน้ำศพ การมัดตราสัง 2) การบำเพ็ญกุศลศพ และ 3) การเผาศพ

5. การประกอบสร้างความหมายของความตาย หมายถึง กระบวนการแสดงความหมายที่บ่งชี้วัฒนธรรมของชุมชน มีการแสดงควาหมายด้วยสัญลักษณ์ที่เกิดการส่งต่อ ถ่ายทอดการสื่อสารวิถีชีวิตจากคนรุ่นหนึ่งถึงคนอีกรุ่นหนึ่งผ่านสัญลักษณ์ที่เป็นวัตถุสิ่งของต่างๆ ที่ปรากฏในพิธีกรรมงานศพ

6. ความหมายมายาคติเกี่ยวกับความตาย หมายถึง ความเชื่อเกี่ยวกับความตายของกลุ่มชาติพันธุ์ภูไท และกลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อ ที่เกิดจากการให้ความหมายทางวัฒนธรรมความเชื่อดั้งเดิมของทั้งสองกลุ่มชาติพันธุ์ ได้แก่ การผสมผสานของความเชื่อทั้งการนับถือผี สิ่งลึกลับเหนือธรรมชาติกับหลักการเกี่ยวกับความตายทางศาสนาพุทธ

1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. เพื่อเข้าใจถึงการสื่อสารความหมาย และความเชื่อเรื่องความตายที่ถูกประกอบสร้างผ่านสัญลักษณ์ต่างๆ ในพิธีกรรมงานศพของกลุ่มชาติพันธุ์ที่นับถือศาสนาพุทธในประเทศไทย

2. เพื่อเข้าใจถึงระบบสัญลักษณ์ของความตายที่ปรากฏในพิธีกรรมงานศพของกลุ่มชาติพันธุ์ที่นับถือศาสนาพุทธในประเทศไทย

3. เพื่อเข้าใจความหมายทางวัฒนธรรมของความเชื่อเรื่องความตายที่แฝงอยู่ในพิธีกรรมงานศพของกลุ่มชาติพันธุ์ที่นับถือศาสนาพุทธในประเทศไทย

4. องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัยสามารถนำไปเป็นฐานข้อมูลงานวิจัยทางชาติพันธุ์ในประเทศไทยให้กับองค์กรต่างๆ ที่รับผิดชอบดูแลเกี่ยวกับกลุ่มชาติพันธุ์ในประเทศไทย

1.7 ข้อจำกัดในการวิจัย

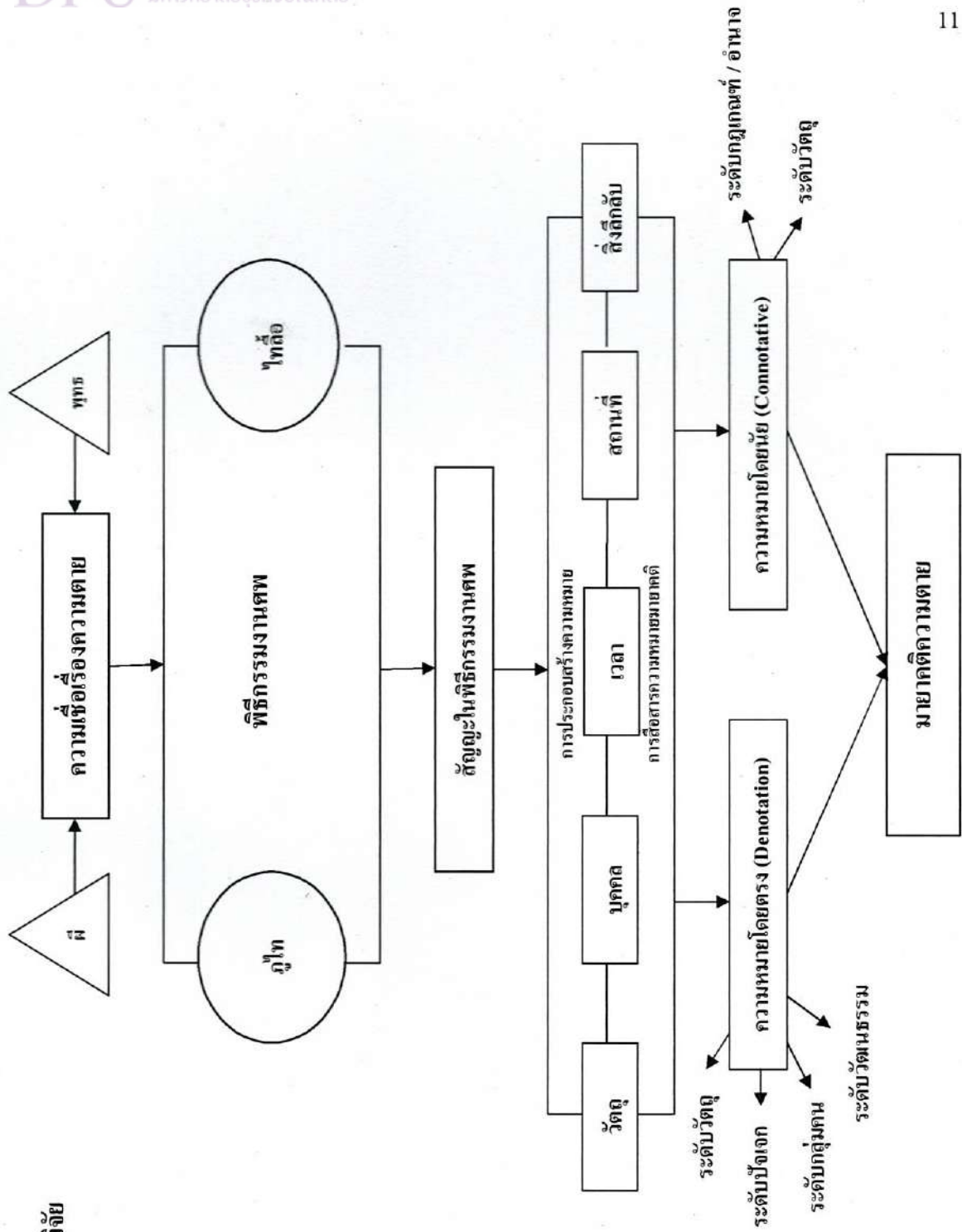
1. ผู้วิจัยมีอุปสรรคในการเก็บรวบรวมข้อมูลของแหล่งข้อมูลทั้ง 2 แห่ง ในเรื่องของการสังเกตการณ์ในเหตุการณ์ของพิธีกรรมงานศพ เนื่องจากช่วงเวลาที่ผู้วิจัยเก็บข้อมูลนั้น ทั้งสองกลุ่มชาติพันธุ์ไม่มีการตายเกิดขึ้นจึงไม่มีการจัดพิธีกรรมงานศพ ผู้วิจัยจึงเก็บข้อมูลได้เพียงการสัมภาษณ์และสังเกตการณ์ในพื้นที่ประกอบพิธีกรรมงานศพของกลุ่มชาติพันธุ์เท่านั้น ทำให้ข้อมูลบางอย่างที่เกี่ยวข้องกับการวิเคราะห์ผลการวิจัย เช่น ภาพถ่ายการประกอบพิธีกรรม ภาพถ่ายวัตถุและสัญลักษณ์ต่างๆ ผู้วิจัยไม่ได้นำมาแสดงให้ผู้อ่านได้เห็นในผลการวิจัยด้วย

2. ข้อจำกัดเรื่องบุคคลผู้ให้สัมภาษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อ เนื่องจากการเข้าไปเก็บข้อมูลในพื้นที่ชุมชนไทลื้อ บ้านหนองบัว จังหวัดน่าน ผู้วิจัยลงไปเก็บของข้อมูลกับผู้ช่วยวิจัย โดยไม่รู้จักกับคนในพื้นที่เลย ในการลงพื้นที่ผู้วิจัยประสานงานทางโทรศัพท์กับผู้นำหมู่บ้านเพื่อแนะนำบุคคลที่จะให้ข้อมูลเกี่ยวกับการจัดพิธีกรรมงานศพได้ โดยผู้นำหมู่บ้านให้สัมภาษณ์กับปราชญ์หมู่บ้านได้

เพียงคนเดียว เนื่องจากปราชญ์ของชุมชนไทลื้อบ้านหนองบัว เป็นผู้นำพิธีกรรมงานศพเพียงคนเดียวของหมู่บ้าน

3. ข้อจำกัดในเรื่องการวิเคราะห์ข้อมูลในส่วนของผู้รับสาร เนื่องจากผู้วิจัยเลือกศึกษาเพียงสัญลักษณ์ที่ใช้ในพิธีกรรมงานศพเพื่อหาความหมายยาคติ ประกอบกับไม่ได้เข้าร่วมสังเกตการณ์ในเหตุการณ์จริง จึงไม่ได้เก็บข้อมูลในส่วนของผู้รับสาร ทำให้การอธิบายผลการวิจัยในส่วนนี้ไม่สมบูรณ์เพียงพอ

1.7 กรอบแนวคิดในการวิจัย

บทที่ 2

ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่อง “มายาคติความตายที่สื่อสารผ่านพิธีกรรมงานศพของกลุ่มชาติพันธุ์ที่นับถือศาสนาพุทธ: กรณีศึกษากลุ่มชาติพันธุ์ภูไท และกลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อ” ผู้วิจัยได้ทบทวนแนวคิด และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อใช้เป็นกรอบแนวคิด และเป็นแนวทางสำหรับการวิเคราะห์ประกอบ ดังต่อไปนี้

2.1 พิธีกรรมงานศพ (Funeral Rituals)

2.1.1 พิธีกรรมงานศพในมิติทางวัฒนธรรม (Culture)

2.1.2 พิธีกรรมงานศพในสมัยพุทธกาล

2.1.3 พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับความตายของคนไทย

2.2 ความตายและการตายในพุทธศาสนา

2.3 ทฤษฎีมายาคติ (Myth)

2.4 แนวคิดเรื่องสัญวิทยา (Semiology)

2.5 กระบวนการผลิตและผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมและประเพณีในการเลือกสรร

(Cultural Production and Reproduction / Selective Tradition)

2.6 ทฤษฎีการประกอบสร้างความจริงทางสังคม (Construction of Social Reality)

2.7 แนวคิดเรื่องค่านิยมแห่งคุณค่า

2.8 แนวคิดเกี่ยวกับความเชื่อ

2.9 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.1 พิธีกรรมงานศพ (Funeral Rituals)

2.1.1 พิธีกรรมงานศพในมิติทางวัฒนธรรม (Culture)

พิธีกรรมงานศพในมิติทางวัฒนธรรม คำว่า พิธีกรรม (Ritual) คือ การแสดงอย่างมีเจตนาของแบบแผนพฤติกรรมบางอย่างซึ่งเป็นสื่อสัญลักษณ์ อันมีผลกระทบหรือมีส่วนร่วมในชีวิตสังคม พร้อมทั้งแสดงทัศนะว่า พิธีกรรมนั้นเป็นองค์ประกอบสำคัญในชีวิตมนุษย์ตั้งแต่เกิดจนตาย เป็นกิจกรรมหลักที่สำคัญของชีวิตทางสังคม แสดงให้เห็นถึงวิถีทางวัฒนธรรมของคนเผ่าพันธุ์ต่างๆ (Rothenbuhler, 1998)

ทั้งนี้ พิธีกรรมจะมีลักษณะสำคัญหลาย คือ การลงมือกระทำ ไม่ใช่เป็นเพียงความคิด และต้องเป็นการกระทำที่มีแบบแผนชัดเจน เกิดขึ้นซ้ำแล้วซ้ำอีกจนเป็นนิสัย ถ้ามีการเปลี่ยนแปลง ก็มักจะค่อยเป็นค่อยไปอย่างช้าๆ นอกจากนี้พิธีกรรมเป็นเหมือนการแสดง ที่สื่อให้เห็นถึงสถานะ ในการสื่อสาร ดังนั้นเมื่อพิธีกรรมเป็นเหมือนการแสดง พิธีกรรมจึงมักจะเกี่ยวข้องกับผู้ถ่ายทอดและผู้ชม กล่าวคือเป็นการแสดงบางสิ่งบางอย่างต่อใครบางคนนั่นเอง ทั้งนี้ กาญจนา แก้วเทพ (2549) เห็นว่า ในฐานะที่พิธีกรรมเป็นเหมือนการแสดง ก็จะต้องมีองค์ประกอบการแสดงทั้งหมด ได้แก่ ตัวละคร ฉาก การกระทำ บทเจรจา คนตรีประกอบ รวมถึงแก่นเรื่อง และพบว่าการแสดงออกทาง พิธีกรรมมักมีปัจจัยด้านคุณค่า และความงามเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย

ในขณะที่พิธีกรรมกำลังดำเนินอยู่นั้น ผู้ร่วมพิธีจะพึงระลึกอยู่เสมอว่าตนได้มีส่วนร่วม ในพิธีกรรมนั้นๆ ไม่ว่าจะในฐานะผู้แสดงหรือผู้ชม พิธีกรรมไม่ได้แสดงขึ้นเพียงเพื่อให้ความรื่นเริง แต่พิธีกรรมมีความจริงจัง และมีความหมายบางอย่างแอบแฝงอยู่ทุกครั้ง หรือกล่าวได้ว่าพิธีกรรม ต่างๆ ล้วนมีเป้าหมายและโครงสร้างเชิงสังคม หรือความเป็นกลุ่มก้อนกำกับอยู่

เอมิล เดอร์ไคม์ (Emile Durkheim) นักสังคมวิทยาด้านศาสนาในมิติเชิงสังคม แสดง ความเห็นว่า พิธีกรรมเป็นการกระทำที่ส่งสารหรือความเชื่อที่เป็นความเชื่อร่วมไปยังสมาชิก เพื่อให้ ใ้บุคคลในฐานะสมาชิกของกลุ่มได้รับรู้ถึงความเชื่อเหล่านั้นร่วมกัน (ศรยุทธ เอี่ยมเอื้อยุทธ, 2552)

เดอร์ไคม์ เห็นว่ามนุษย์จะเข้าใจความหมายของพิธีกรรมได้ก็ต่อเมื่อศึกษาถึง ความสัมพันธ์ระหว่างพิธีกรรมกับความเชื่อ โดยเฉพาะความเชื่อเรื่องการแบ่งโลกออกเป็นสองส่วน ได้แก่ พื้นที่ทางธรรม (sacred) และพื้นที่ทางโลก (profane) วัตถุสิ่งของธรรมดาสามัญที่อยู่ในพื้นที่ ทางโลก สามารถกลายเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ได้ในพื้นที่ทางธรรม (Durkheim, 1976) เนื่องจากวัตถุที่ถูก นำมาใช้ประกอบในพิธีกรรมต่างๆ ถูกทำให้มีความหมายโดยสมาชิกในสังคม ซึ่งการทำให้วัตถุ ธรรมดากลายเป็นสัญลักษณ์เชิงพิธีกรรม ก็เพื่อช่วยเพิ่มความศักดิ์สิทธิ์ให้กับพิธีกรรมเหล่านั้น ด้วยเหตุนี้ วัตถุ จึงมีสถานะพิเศษที่ดำรงอยู่ทั้งในพื้นที่ทางโลก และทางธรรมในเวลาเดียวกัน เช่น เหล้าไวน์ในเวลาปกติเป็นเครื่องดื่มเพื่อความรื่นรมย์ในทางโลก แต่เหล้าไวน์ในพิธีมิชซาทำหน้าที่ เป็นสัญลักษณ์ของโลหิตแห่งพระคริสต์ กลุ่มชนต่าง ๆ ที่เข้าร่วมในพิธีกรรมหนึ่งๆ จะเป็นอันหนึ่ง อันเดียวกันได้ก็โดยการที่มีสัญลักษณ์ และวัตถุเพื่อการสักการะบูชาร่วมกัน (โคเซอร์, 2535)

งานศพนั้นมีความสัมพันธ์โดยตรงกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของแต่ละเผ่าพันธุ์อาร์ โนลด์ ทอยน์ บี (Toynbee, 1980 cited in Kearn, 1989 อ้างถึงใน บุญยากกร, 2553) นักวิชาการด้าน เศรษฐศาสตร์และประวัติศาสตร์ชาวอังกฤษ ได้แสดงทัศนะของเขาเกี่ยวกับความตาย และมิติทาง ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของมนุษยชาติไว้หลายประการ ดังนี้

1) ในแต่ละวัฒนธรรมจะมีโน้ตสนั้ต่อความตายที่แตกต่างกันออกไป ทั้งยอมรับและปฏิเสธ หรือแม้กระทั่งต่อต้านต่อความตาย ในประวัติศาสตร์ของสังคมตะวันตก การต่อต้านความตายมักเกี่ยวข้องกับการทำกิจกรรมการเคลื่อนไหวลักษณะต่างๆ รวมไปถึงการทรมานตนเอง ในขณะที่สังคมตะวันออก มักให้ความสำคัญกับการยอมรับกับความตายหรือหากไม่ยอมรับก็จะใช้ไสยศาสตร์ หรือเวทมนตร์ในการต่อต้านความตาย

2) ความตายอาจถูกมองในฐานะการยุติหรือการสิ้นสุดลงของการมีอยู่ หรือจะเป็นการเปลี่ยนผ่านไปสู่สภาวะหรือสำนึกรูปแบบใหม่ก็ได้ วิสัยทัศน์ของพุทธศาสนาและศาสนาฮินดูนั้นเห็นว่าสิ่งที่เป็นทุกข์ไม่ใช่ความตาย แต่เป็นความทุกข์ที่เกิดจากการเวียนว่ายตายเกิด ดังนั้นทั้งสองศาสนาจึงมีเป้าหมายที่การยุติการเวียนว่ายตายเกิด ในขณะที่คริสต์ศาสนาให้ความสำคัญกับปลายทางของความตาย

3) จากมุมมองที่แตกต่างกันในข้อ 2 จึงอาจกล่าวได้ว่า ความตายอาจมีฐานะเป็นสภาวะแห่งความศักดิ์สิทธิ์ (Sacred) หรือสภาวะที่ทำลายความศักดิ์สิทธิ์ (Profane) ของการมีชีวิตอยู่ก็ได้

4) แนวคิดเกี่ยวกับสภาวะหลังความตายของตะวันตกและตะวันออกก็มีความแตกต่างกัน ในขณะที่แนวคิดหลังความตายของตะวันตกนั้นเชื่อมโยงกับประเด็นความสมบูรณ์ และต่อเนื่องของตัวตนในฐานะปัจเจก ตะวันออกกลับให้ความสำคัญกับการสลายตัวตนและการกลายเป็นหนึ่งเดียวกับจักรวาลหรือธรรมชาติ

5) ในขณะที่วัฒนธรรมอเมริกันรวมถึงชาติตะวันตกอีกหลายชาติ เห็นว่าสภาวะขณะที่ยังมีชีวิตเป็นสิ่งที่สัมผัสจับต้องได้มากที่สุด เป็นจริงที่สุด ในขณะที่สภาวะหลังจากนั้นเป็นสิ่งจับต้องได้ยาก ดังนั้นพวกเขาจึงให้ความสำคัญกับการใช้ชีวิตปัจจุบันในฐานะปัจเจกให้มีคุณภาพชีวิตสูงสุด ในขณะที่ชาวฮินดูเห็นว่าชีวิต ณ ปัจจุบันนั้นเป็นเพียงมายาภาพอย่างหนึ่งซึ่งอยู่ชายขอบของการเวียนว่ายตายเกิด ด้วยเหตุนี้ ในวัฒนธรรมตะวันออกจึงให้ความสำคัญกับการหลีกเลี่ยงการเกิดใหม่ด้วยการพยายามลดละอตั้ตา หรือสลายความมีตัวตนลง

6) ท้ายที่สุด ในแต่ละวัฒนธรรมก็ยังแตกต่างกันออกไปในประเด็นความเข้าใจที่มีต่อความสัมพันธ์ระหว่างโลกกับชีวิตและความตาย ด้วยเหตุนี้ ความตายจึงมีบทบาทในการหล่อหลอมการใช้ชีวิตที่มีอยู่ในรูปแบบที่แตกต่างกัน มีทั้งการใช้ชีวิตโดยมองความตายอย่างสร้างสรรค์ หรือพยายามทำใจให้ยอมรับ รวมไปถึงการปฏิเสธความตายในบางกลุ่มคนอีกด้วย ซึ่งประเด็นนี้จะเห็นได้ว่าในสังคมตะวันตกมีท่าทีที่ปฏิเสธความตายซึ่งสะท้อนผ่านภาษาที่ใช้หลายประการ ทั้งนี้โดยการหลีกเลี่ยงไม่กล่าวถึงการตายโดยตรง แต่มักเลี่ยงไปใช้ถ้อยคำที่เกี่ยวข้องกับการสูญเสี การสูญหาย (Lost & get lost) การเดินทาง การจากไป (Leave, depart life) หรือแม้แต่การพักผ่อน (Earn the rest) (Kearl, 1989) เมื่อมองกลับมาที่ภาษาไทย เราจะเห็นว่ามโนทัศน์เกี่ยวกับความตายนั้น

ผูกพันกับแนวคิดทางศาสนาเป็นอย่างมาก เช่น การกล่าวถึงความตายในฐานะที่เป็นการหมกมุ่นหมกมุ่น การฟื้นทุกข์ ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงการยอมรับความตายในฐานะที่เป็นเรื่องปกติธรรมดา สิ่งมีชีวิตทุกชีวิตไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ตามหลักพุทธศาสนา (เกิด แก่ เจ็บ ตาย)

2.1.2 พิธีกรรมศพในสมัยพุทธกาล

การจัดพิธีกรรมศพในสมัยพุทธกาลนั้นจากการศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับความเชื่อ พิธีกรรมการจัดงานศพในพระพุทธศาสนาไม่ได้มีพิธีกรรมที่มากสลบซับซ้อนเหมือนในปัจจุบัน เป็นพิธีที่เรียบง่าย จะมีการจัดศพตามคติความเชื่อของคนอินเดียในสมัยนั้น ซึ่งพิธีการจัดศพมีเพียง การ ทิ้งศพ ส่วนการฝังมีน้อย ดังกรณีศพบุตรของนางกิสาโคตรมีตาย นางอุ้มร่างบุตรที่ตายแล้วไปเที่ยวถามหาหาเพื่อรักษาบุตรของนางที่ตาย บุรุษคนหนึ่งแนะนำให้ไปทูลถามพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าได้ทรงแนะนำให้นางไปหาแม่ลัดพันธุ้ผักกาดจากเรือนของคนที่ไม่เคยมีคนตาย นางเที่ยวตระเวนถามหาแม่ลัดผักกาดนั้น ผลที่สุดนางก็หาไม่ได้ตั้งใจปรารถนา นางมาพิจารณาเห็นว่าไม่มีเฉพาะแต่บุตรของนางที่ตาย นางได้สติจึงทิ้งศพของบุตรนางไว้ในป่า แล้วจึงเข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้า และตอนที่นางสิริมาน้องสาวของหมอชีวกถึงแก่กรรม ก็ไม่ได้กล่าวถึงพิธีกรรมที่ทำเกี่ยวกับศพเลยนอกจากทรงสอนให้พิจารณาถึงอสุภกรรมฐานเท่านั้น แล้วก็ทิ้งศพไว้ที่ป่าช้าเท่านั้น ส่วนเรื่องการฝังนั้นปรากฏในเรื่องของนางวิสาขา มหาอุบาสิกา จะเห็นได้ว่าการจัดงานศพในครั้งพุทธกาลนั้นเน้นหลักการมากกว่าพิธีการ ไม่มีการสร้างปราสาทศพ ไม่มีขบวนที่เอิกเกริก พิธีกรรมศพในสมัยพุทธกาลที่ปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาที่เห็นได้ชัดเจนก็มีพิธีการถวายพระเพลิงพระบรมศพของพระพุทธเจ้า พระพุทธบิดา พระอัครสาวก ดังจะได้กล่าวเป็นลำดับไป (พระมหาจรัญ จิตตสัโร, 2553, น.10)

(1) พิธีการจัดพิธีกรรมพระบรมศพของพระพุทธเจ้า

การจัดงานพระบรมศพของพระพุทธเจ้านั้น จากการศึกษาพุทธประวัติที่ปรากฏในมหาปรินิพพานสูตร พอดีที่จะนำมากล่าวคือ ในวันที่พระพุทธเจ้าจะเสด็จดับขันธปรินิพพานได้เสด็จจากเมืองเวสาลีผ่านหมู่บ้านต่างๆ เป็นลำดับ เพื่อที่จะเสด็จไปปรินิพพานที่เมืองกุสินารา และก่อนที่จะปรินิพพานนั้นพระอานนท์ทรงถามถึงการปฏิบัติต่อพระพุทธสิริระว่าจะทำอย่างไร จึงทำให้เห็นถึงขั้นตอนและพิธีกรรมการจัดพิธีกรรมพระบรมศพ ดังนี้

หลังจากที่พระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้วพระอานนท์ได้ไปแจ้งข่าวแก่พวกมัลลกะศรัยให้ได้ทราบ เมื่อทราบแล้ว พวกมัลลกะศรัยผู้ครองกุสินาราได้รับเป็นธุระหน้าที่ในการจัดการพระบรมศพตามที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสกับพระอานนท์ว่า หน้าที่ปฏิบัติต่อพระสิริระไม่ใช่หน้าที่ของภิกษุ แต่เป็นหน้าที่ของพระราชา ฆราวาส และพราหมณ์ผู้ศรัทธาในเรจักทำเอง โดยเจ้ามัลลกะศรัยได้ประกอบพิธีดังเช่นพระบรมศพของพระเจ้าจักรพรรดิ

ตามคำแนะนำของพระอนนทที่ได้อาราบทุลถามพระพุทธองค์ก่อนที่จะเสด็จดับขันธปรินิพพาน
ดังปรากฏในพระไตรปิฎก ดังนี้

ทรงให้ผ้าไหมห่อพระสรีระของพระพุทธเจ้า เสร็จแล้วห่อด้วยสำลีบริสุทธิ์ แล้วจึงห่อ
ด้วยผ้าไหมอีกชั้นหนึ่ง ทำโดยวิธีนี้จนห่อพระสรีระของพระพุทธเจ้าด้วยผ้า และสำลีได้ 1000 ชั้น
แล้วอัญเชิญพระสรีระลงในรางเหล็กเติมน้ำมันเต็ม แล้วใช้รางเหล็กอีกอันหนึ่งครอบแล้วทำ
จิตกาธานด้วยไม้หอมล้วน แล้วยกพระสรีระของพระพุทธเจ้าขึ้นสู่จิตกาธาน

ในการอัญเชิญพระสรีระของพระพุทธเจ้าสู่จิตกาธานนั้น ได้เคลื่อนขบวนพระบรมศพ
ตามความประสงค์ของเทวดา ว่าเราจะสักการะพระบรมศพของพระผู้มีพระภาคด้วยการพ้อนรำ
ขับร้อง ประโคมดนตรี ระเบียบดอกไม้ และของหอมอันเป็นทิพย์จะอัญเชิญพระสรีระไปทางทิศ
เหนือของเมือง แล้วอัญเชิญเข้าสู่เมืองทางทิศเหนือ อันเชิญผ่านใจกลางเมืองแล้วออกสู่ประตูด้าน
ทิศตะวันออก เสร็จแล้วจึงถวายพระเพลิงพระสรีระของพระพุทธเจ้าที่มกุฏพันธเจดีย์ของพวก
เจ้ามัลละ ทางทิศตะวันออกของเมือง เสร็จแล้วประมุขเจ้ามัลละ 4 องค์ ทรงสนานพระเศียร และ
ทรงพระภุษาใหม่ แล้วทำการถวายพระเพลิงแต่ไม่อาจจุดไฟให้ติดได้ เพราะเป็นความประสงค์ของ
เทวดาที่ต้องการให้พระมหากัสสปะได้มาสักการะพระบรมศพ เมื่อพระมหากัสสปะและภิกษุ 500 รูป
เข้าไปยังมกุฏพันธเจดีย์ของเจ้ามัลละในกรุงกุสินารถึงจิตกาธานแล้ว ห่มจีวรเฉวียงบ่า ประนมมือ
กระทำประทักษิณจิตกาธาน 3 รอบ เปิดผ้าคลุมพระบาทของพระผู้มีพระภาคเจ้าออก ถวายอภิวัต
พระยุกบาทของพระผู้มีพระภาคด้วยเศียรเกล้า เมื่อพระมหากัสสปะและภิกษุ 500 รูป ถวายอภิวัต
พระผู้มีพระภาคเจ้าเสร็จจิตกาธานพระเพลิงได้ไหม้พระสรีระของพระพุทธเจ้าเองโดยไม่มีใครติด

เมื่อพระเพลิงได้ไหม้พระอวัยวะไม้เหลือแม่แต่เถาหรือเขม่า คงเหลือแต่พระบรม
สารีริกธาตุและผ้าห่มหุ้มพระบรมศพในจำนวนทั้งหมด 500 คู่ ถูกเผาไฟไหม้เพียง 2 ผืนเท่านั้น
คือผืนในสุด และนอกสุด หลังจากพระเพลิงได้ไหม้พระบรมศพแล้ว ความมหัศจรรย์ได้เกิดขึ้น
คือท่อน้ำได้หลังไหลมาจากอากาศ และน้ำได้พุ่งขึ้นจากไม้สาละดับจิตกาธาน หลังจากนั้น
เจ้ามัลละจึงได้นำน้ำหอมล้วนๆ มาดับจิตกาธาน หลังจากนั้นได้เก็บและแบ่งพระบรมสารีริกธาตุไว้
เพื่อเก็บไว้ก่อเจดีย์สักการะ

สรุปการจัดพิธีพระบรมศพของพระพุทธเจ้าได้ดังนี้คือ

1. จัดเตรียมผ้าไหม และสำลีบริสุทธิ์
2. ห่อพระบรมศพด้วยผ้าไหมและสำลี 500 คู่
3. อัญเชิญพระสรีระใส่ในรางเหล็กแล้วเติมน้ำมันหอมแล้วปิดรางเหล็ก
4. จัดเตรียมจิตกาธานด้วยไม้หอม

5. อัญเชิญพระบรมศพออกนอกพระนครไปทางทิศเหนือของเมือง แล้วอัญเชิญเข้าสู่เมืองทางทิศเหนือ อัญเชิญผ่านใจกลางเมืองแล้วออกสู่ประตูด้านทิศตะวันออก แล้วประดิษฐานพระบรมศพ ณ มกุฎพันชนเจดีย์ เพื่อรอการถวายพระเพลิง

6. ทำประตักนิมิตรอบจิตกาธาน
7. พิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ
8. พิธีดับจิตกาธาน
9. พิธีเก็บและแบ่งพระบรมสารีริกธาตุ
10. สร้างสถูปเจดีย์ไว้สักการะ

(2) การจัดพิธีกรรมพระบรมศพของพระพุทธบิดา

เมื่อพระเจ้าสุทโธทนะ พระพุทธบิดาได้เสด็จสวรรคตในท่ามกลางพระภิกษุสงฆ์ มีพระพุทธเจ้าเป็นประธาน พร้อมทั้งพระประยูรญาติมีพระนางมหาประชาบดีโคตรมี เป็นต้น เมื่อพระบรมศาสดาทรงทราบข่าวพระเจ้าสุทโธทนะเสด็จสวรรคตแล้วเกิดธรรมสังเวช จึงตรัสแก่พระสงฆ์ทั้งปวงว่า “ท่านทั้งหลายจงมองซึ่งพระพุทธบิดาอันสวรรคตแล้ว อันว่าความตายนี้ไม่วันยอมทำลายชีพแห่งสัตว์ทั่วสิ้นเป็นธรรมดาจะเลือกหน้าก็หามิได้” ในขณะนั้นพระประยูรญาติและพระบรมวงศ์ศานุวงศ์ต่างก็โศกาพิลาปบริเวณทวารพระพุทธเจ้าทรงตรัสระงับความโศกาด้วยพระธรรมกถา อนิจจกถา แล้วทรงตรัสเรียกพระมหากัสปะเถระให้เป็นธุระในการจัดเตรียมที่จะถวายพระเพลิงพระบรมศพ คือจิตกาธานว่า “ตถาคตกำหนดจะถวายพระเพลิงพระมหาบพิตรพุทธบิดา ขอให้ท่านหาสถานที่อันควรแก่การฌาปนกิจนั้นเถิด” พระมหากัสปะรับพุทธปฏิภาณแล้วพร้อมกับทั้งภิกษุและกษัตริย์สักกายะราชวงศ์ พร้อมหม่อมราชวงศ์ไปสู่สถานที่อันควรจะกระทำการถวายพระเพลิง แล้วจัดแจงทำเชิงตะกอน ในขณะนั้นมีเหล่าเทพเทวดาในหมื่นโลกธาตุ มีท้าววัชรินทรธรรมาธิราชเป็นประธาน ได้นำทิพย์ภูฏาคารอันประกอบด้วยยอด 500 ยอด กับทั้งวัตถุต่างๆ มีทิพย์จันทน์สุคันธชาติ มาร่วมทำจิตกาธานด้วย เมื่อพระมหาเถระทำจิตกาธานเสร็จแล้วก็กลับไปกราบทูลพระพุทธเจ้าให้ทรงทราบ แล้วพระพุทธองค์ก็ทรงประกอบพิธีสงฆ์พระบรมศพ โดยทรงยกพระเศียรศพพระบิดาด้วยพระหัตถ์ของพระองค์ แล้วทรงนำน้ำสุคนธสงระพระบรมศพแล้วพระสารีบุตร ก็สงฆ์พระบรมศพเช่นเดียวกัน หลังจากที่สงฆ์พระบรมศพแล้วพระพุทธองค์ก็ทรงยกพระบรมศพพระบิดาใส่ลงในหีบแก้ว แล้วทรงยกพระหีบศพด้วยพระองค์เอง ไปสู่จิตกาธาน ต่อจากนั้นพระอมรินทรธรรมาธิราชก็ทำการประตักนิมิตพระบรมศพรอบจิตกาธาน เสร็จแล้วจึงนำแก้วมณีมาแล้วปรารถนาจะถวายพระเพลิงพระบรมศพ แต่พระพุทธองค์ทรงตรัสห้ามว่า “ดูก่อนท้าวเทวราช อย่าพึงถวายพระเพลิงก่อนตถาคต เราจะทำการฌาปนกิจพุทธบิดาก่อนท่านทั้งปวง” แล้วทรงถือซึ่งแก้วมณี โขติจากพระหัตถ์ท้าวสุธัมมบดี มาจุดพระเพลิงอันปรากฏจากแก้วมณี โขตินั้น

ลำดับนั้นเหล่าเทพอันมีสมเด็จพระอินทร์เป็นประธานก็ถวายพระเพลิง พร้อมทั้งขัตติยวงศ์ศากยราช และหมู่สนมมีพระนางมหาประชาบดีโคตรมีเป็นประธานก็ถวายพระเพลิง

ในการจัดพิธีกรรมพระบรมศพพระเจ้าสุทโธทนะนี้ได้มีบรรดาขัตติยภคินี บัณฑิต ทั้ง 6 พระนคร คือ กรุงกบิลพัสดุ์ กรุงเทวทหะ กรุงโกถลินคร กรุงสักกนคร กรุงสุวาสนคร และ กรุงเวรนคร ต่างก็อวรณ์แสนโศกเศร้าปริเวทนาต่างก็มาสโมสรสนนิบาต ต่างประกาศร่วมกันทำ ทักษิณาทานการกุศลต่างๆ มิได้ขาดถวายพระโลภนาถศาสดาทำทักษิณาถวายพระอรียสงฆ์มี พระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นประธาน ครั้งเสร็จภัตตอาหาร พระบรมศาสดาจารย์ก็ทรงอนุโมทนาเทศนา

(3) การจัดพิธีกรรมศพของพระอัครสาวก

1) การจัดการพิธีกรรมศพพระสารีบุตร

พระธรรมเสนาบดี หรือ พระสารีบุตรผู้เป็นอัครสาวกเบื้องขวาของพระบรมศาสดา เมื่อทราบว่ากาลนิพพานของตนจะพึงมีอีก 7 วันข้างหน้า จึงพิจารณาสถานที่ที่จะนิพพานแล้ว จึง เข้าเฝ้าพระศาสดาเพื่อลา นิพพาน ในกาลแห่งวันปฐมมีเพ็ญเดือน 12 พระเถระได้ทำกาลนิพพาน ภายในห้องประสูติของท่าน ท่ามกลางภิกษุ 500 องค์ อันมีพระจุนทะ เป็นประธาน หลังจากแสดง ธรรมโปรดมารดาเสร็จ เมื่อพระสารีบุตรปรินิพพานแล้ว นางสารีปรัมณีก็ให้เรียกช่างทองมาให้ เปิดห้องเก็บทอง ให้ช่างด้วยตาช่างใหญ่ส่งไปด้วยแล้วกล่าวว่า “พ่อทั้งหลาย จงทำเรือนยอดห้าร้อย เรือนต้อนรับแขกห้าร้อย” ฝ่ายท้าวสักกเทวราชตรัสเรียกวิสุกรรมเทพบุตรมาแล้วให้เนรมิตเรือน ยอดห้าร้อย เรือนต้อนรับแขกห้าร้อย เรือนที่มหาอุบาสิกาให้สร้างแล้ว รวมกับที่พระวิษณุกรรม เนรมิตเข้าด้วยกันเป็นสองพันหลัง ลำดับนั้น คนทั้งหลายจึงให้สร้างมหามณฑปล้วนด้วยของสาระ วางเรือนยอดใหญ่ไว้ท่ามกลางมณฑป แล้ววางของที่เหลือโดยสังเขปว่าเป็นบริวาร อุปัฏฐายิกาของ พระเถระคนหนึ่งชื่อเรวดี คิดว่าเราจักบูชาพระเถระจึงให้ทำเสาดอกไม้ทอง 3 ต้น ท้าวสักกเทวราช คิดว่าเราจักบูชาพระเถระ มีนักเพื่อนสองโกฏิห้าแวงล้อม นางเรวดีได้บูชาพระเถระด้วยเสาประดับ ด้วยดอกไม้ทอง 3 ต้น ถูกพวกมนุษย์เหยียบแล้วตายไป เกิดในดาวดึงส์พิภพ ก็กล่าวว่าพวกท่าน ก็จงให้ท่านทำบุญเถิด ครั้นนางกล่าวสรรเสริญการทำกุศล แล้วประทักขิณเชิงตะกอนพระเถระ แล้ว ก็ได้กลับสู่เทวสถานของตน

ฝ่ายมหาชนเล่นอย่างเรียบร้อยอยู่ 7 วันแล้ว ได้ทำเชิงตะกอนด้วยของหอมทั้งปวง เชิงตะกอนประกอบด้วยแก้ว 99 ชนิด คนทั้งหลายจึงยกสรีระของพระสารีบุตรเถระขึ้นเชิงตะกอน แล้ว เผาด้วยกำหน้าแฝก และเมื่อประชุมเพลิงศพพระสารีบุตรเถระเสร็จ พระอนุรุทธเถระจึงเอา น้ำหอมทุกชนิดดับเชิงตะกอน แล้วพระจุนทะเถระก็ได้ธาตุของพระสารีบุตรลงในผ้ากรองน้ำ

2) การจัดการพิธีกรรมศพพระมหาโมคคัลลานะ

เมื่อพระโมคคัลลานะเถระถวายบังคมพระบรมศาสดาแล้วปรินิพพาน ณ ดงในกาฬศิลา ประเทศ ในทันใดนั้นเอง ชาวเทวโลกทั้ง 6 ชั้นเกิดโกลาหลเป็นอันเดียวกันว่า ข้าว่าอาจารย์ของพวกเราปรินิพพานแล้ว ต่างถือของหอม มาลา รูป เครื่องอบและจันทน์จُرณอันเป็นทิพย์ ทั้งพิน นานาชนิดมาประชุมกันแล้ว สร้างจิตกาธานด้วยจันทน์แดงสูง 99 ศอก

พระศาสดาประทับอยู่ใกล้ๆ ศพพระโมคคัลลานะเถระ ตรัสสั่งให้จัดการปลงศพของพระเถระรอบๆ สุสาน ฝนดอกไม้โปรยตกลงมาในที่ประมาณโยชน์หนึ่ง ได้มีมนุษย์อยู่ระหว่างเทวดา เทวดาอยู่ระหว่างมนุษย์ ถัดเทวดาโดยลำดับพวกยักษ์ยืนอยู่ ถัดพวกยักษ์มาก็เป็นพวกคนธรรมดา ถัดจากพวกคนธรรมดาเป็นพวกนาค ถัดจากพวกนาคมาเป็นพวกครุฑ ถัดจากพวกครุฑมาเป็นพวกกิงนรา ถัดจากพวกกิงนรามาคือเป็นพวกกิงนร ถัดจากพวกกิงนรมาก็เป็นฉัตร ถัดจากฉัตรออกมาเป็นสุวรรณจามร ถัดจากสุวรรณจามรออกมาเป็นธงชัย ถัดธงชัยออกมาเป็นธงแผ่นผ้า ผู้ที่มาประชุมทุกเหล่า บรรดามีต่างเล่นสาธุกิฬา อยู่ตลอด 7 วัน หลังจากการประชุมเพลิงเสร็จพระศาสดาตรัสสั่งให้เก็บธาตุของพระเถระมาทำเจดีย์บรรจุไว้ที่ขุมประดู พระเวฬุวันวิหาร

3) การจัดการพิธีกรรมศพนางสิริมา

นางสิริมาเป็นน้องสาวของหมอชีวกโกมารภัจจ์ อาศัยอยู่ในเมืองราชคฤห์ นางสิริมาเป็นผู้ที่มิรูปร่าง นางมีอาชีพเป็นหญิงนครโสเภณีสืบทอดจากมารดา นางมีค่าตัวที่บุรุษต้องจ้างไป ค้างคืนๆ ละ 1000 กหาปณะ แต่นางเป็นผู้ที่เลื่อมใสในพระพุทธศาสนาโดยนางได้ถวายอาหารด้วยการจ่ายทรัพย์วันละ 16 กหาปณะทุกวันจนวาระสุดท้ายของชีวิต ในเย็นวันนั้น นางสิริมาได้ทำกาลกิริยา แล้วพระราชาก็ได้ส่งราชสาสน์ไปถวายพระศาสดาว่า “พระเจ้าข้า นางสิริมาได้ทำกาลกิริยาแล้ว” พระศาสดาทรงสดับเรื่องนั้นแล้ว จึงทรงส่งข่าวไปให้พระราชว่า “กิจการการเผานางสิริมายังไม่มี พระองค์ทรงรับสั่งให้เอาศพนางสิรินั้น ไปไว้ในป่าหิมิติบแล้ว ให้รักษาไว้โดยอาการที่กาและสุนัขจะกินไม่ได้เกิด” พระราชาก็ได้ทรงทำตามรับสั่งแล้ว สามวันล่วงไปแล้วในวันที่สี่ สรีระขึ้นพองแล้ว หมู่นอนโตออกจากปากแผลทั้ง 9 สรีระทั้งสิ้นได้แตกสลายคล้ายถาดเข้าสาตี ฉะนั้นพระราชาก็ให้พวกราชบุรุษตักลงโฆษณาในพระนครว่า “เว้นเด็กๆ ที่เฝ้าเรือนเสียใครไม่มาดูนางสิริมาจะถูกปรับ 8 กหาปณะและได้ส่งราชสาสน์ไปสำนักพระศาสดาว่า “นัยว่าภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประธาน ของงมาดูนางสิริมา พระศาสดารับสั่งให้เผดียงสงฆ์ทั้งหลายว่า “เราทั้งหลายจะไปดูนางสิริมา” เมื่อพระศาสดาเสด็จไปถึงห้อมล้อมด้วยหมู่พระภิกษุ ได้ประทับอยู่ข้างหนึ่ง พระภิกษุฉินสงฆ์ ราชบริษัท อุบาสกบริษัท ต่างก็ยืนอยู่พวกละข้างหนึ่ง

พระศาสดาตรัสถามพระราชว่า หญิงนั้นคือใคร” พระราชาทรงกราบทูลตอบว่า “ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า หญิงนั้นชื่อสิริมา น้องสาวของหมอชีวกโกมารภัจจ์ พระเจ้าข้า” พระบรม

ศาสตราจารย์ว่า “หญิงนั้นคือสิริมาหรือนี้” พระราชาทรงกราบทูลว่า “นางสิริมาพระเจ้าข้า” พระบรมศาสตราจารย์ว่า “ถ้าอย่างนั้นขอมหาบพิตรได้โปรดให้ราชบุรุษตีกลองป่าวร้องในพระนครว่า “ใครให้ทรัพย์หนึ่งพันกหาปณะจงรับเอานางสิริมาไปได้” พระราชาได้ทรงทำตามพุทธคำรัสสั่งแล้ว ผู้ที่จะกล่าว “ข้าพเจ้ารับเองๆ ดังนี้” ไม่มีแม่สักคนเดียว พระราชาทรงกราบทูลกับพระบรมศาสตราจารย์ว่า “ชนทั้งหลายไม่มีใครรับนางสิริมาพระเจ้าข้า” พระบรมศาสตราจารย์ว่า “ดูก่อนมหาบพิตร ถ้าอย่างนั้นจงลดราคาลงมา”

พระราชารับสั่งให้ตีกลองป่าวร้องว่า “ใครให้ทรัพย์ 500 กหาปณะจงรับเอานางสิริมาไปได้” แต่พระองค์ไม่ทรงเห็นผู้ใดผู้หนึ่งจะรับเอานางไปจึงรับสั่งให้ลดราคาลงเหลือ 250 กหาปณะ 200, 100, 50, 25, 10, 5, 1, กหาปณะ ครึ่งกหาปณะ 1 บาท 1 มาสก (1 มาสก เท่ากับ 20 สตางค์) 1 กากฉีก แล้วรับเอานางสิริมาไป ก็ไม่ทรงเห็นใครจะรับเอาไป จึงรับสั่งให้ตีกลองป่าวร้องว่า “จงรับเอานางไปเปล่าๆ ก็ได้” ผู้ที่จะกล่าว “ข้าพเจ้ารับเองๆ ก็ไม่มีเลย”

พระราชาทรงกราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ผู้ที่จะรับเอานางไปเปล่าๆ ก็ไม่มีเลยพระเจ้าข้า” พระบรมศาสตราจารย์ว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงมาดูมาตุคามผู้เป็นที่รักใคร่ของมหาชนเมื่อก่อน ผู้ชายทั้งหลายในพระนครนี้ ให้ทรัพย์ถึงหนึ่งพันกหาปณะ จึงได้อภิรมย์นางเพียงวันเดียว บัดนี้แม่ผู้ที่จะรับเอานางไปเปล่าๆ ก็ไม่มี อันว่ารูปกายนี้ เป็นของถึงซึ่งความสิ้นและเสื่อมแล้วเธอทั้งหลายจงดูร่างกายอันอาดูร แล้วพระองค์ก็ทรงแสดงพระธรรมเทศนาให้เห็นถึงความไม่เที่ยง

ในการจัดพิธีกรรมศพของนางสิริมานี้ จากการที่ได้ศึกษามานี้ไม่ได้ประกอบพิธีกรรมใดเลย นอกจากใช้ศพเป็นอุปกรณ์ในการสอนธรรมในเรื่องของอสุภกัมมัฏฐาน และเปิดโอกาสให้ประชาชน พุทธบริษัทได้พิจารณาถึงสังขารที่ไม่เที่ยง เพื่อให้เกิดธรรมสังเวช มีที่ยึดมั่นในธาตุสี่ขันธ์ห้า ที่สุดแล้วต้องตกอยู่ในอำนาจความเสื่อม

2.1.3 พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับความตาย

ชีวิตของมนุษย์เรามีความเกี่ยวข้องกันกับขนบธรรมเนียมประเพณีมาโดยตลอด ตั้งแต่แรกเกิดจนถึงวันตายคราวนี้ เป็นเรื่องราวรายละเอียดประเพณี พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับความตายและการทำบุญให้แก่ผู้ล่วงลับ

การ เกิด แต่ เจ็บ ตายเป็นสิ่งที่ธรรมชาติกำหนดมาสำหรับชีวิตมนุษย์ทุกรูปนามโดยเท่าเทียมกันดังมีคำกล่าวที่ว่า "มรณัง อนติโต" คือเราจะล่วงพ้นความตายไปไม่ได้ธรรมชาติของน้ำ คือความเหลว ธรรมชาติของคน คือความตาย แม้ว่าความตายจะเป็นสิ่งที่มนุษย์เกรงกันมาก แต่ก็ไม่เคยมีใครหลีกเลี่ยงหนีพ้นได้มีผู้คนเป็นจำนวนมากพยายามคิดค้นหาตัวยา หรือหนทางที่จะให้มีชีวิตอยู่อมตะแต่ยังไม่เคยมีใครประสบความสำเร็จ ฉะนั้นเมื่อมนุษย์ทุกคนมีความตายเป็นของคู่กับการเกิดจึง

ไม่ควรเกรงกลัวกับความตายจนเกินเหตุแต่สิ่งที่ควรคำนึงคือการกระทำเมื่อยังมีชีวิตอยู่ ควรพิจารณาว่าเราได้ประกอบคุณงามความดี และสร้างบุญกุศลเอาไว้ได้มากน้อยแค่ไหนในช่วงที่มีโอกาสเหลืออยู่

พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับความตายมีอยู่มาก อาทิ พิธีทำบุญต่ออายุ การชักบังสุกุลเป็นการบอกหนทางผู้ป่วย พิธีการทำศพ โดยจะกล่าวถึงรายละเอียด ดังนี้ (บุญมี แทนแก้ว, 2541)

(1) พิธีทำบุญต่ออายุ

ในสมัยโบราณ เมื่อมีผู้ป่วยหนักเห็นว่าจะมีโอกาสรอดได้น้อย บรรดาญาติๆ หรือลูกหลาน จะนิมนต์สงฆ์มาสวดพุทธมนต์บทโพชฌงค์ และชักบังสุกุล นอกจากนี้ยังมีพิธีทำบุญต่ออายุให้แก่คนชราทั่วๆ ไปซึ่งลูกหลานจะเป็นผู้จัดให้ คือกระทำก่อนที่จะเจ็บป่วยถึงขั้นล้มหมอนนอนเสื่อส่วนใหญ่เป็นการทำพิธีทางศาสนา คือนิมนต์พระมาสวดพระปริตรและทำบุญอุทิศส่วนกุศลโดยมากลูกหลานจะกระทำให้ทุกๆ ปี หรือทุกๆ 5 ปี ซ่อนี้แล้วแต่ความสะดวก และเห็นสมควร

การสวดโพชฌงค์ หรือ การสวดหลักธรรมชั้นสูงอันเป็นองค์แห่งธรรมเครื่องตรัสรู้ซึ่งพระอรียเจ้าเมื่อระลึกถึงสามารถคลายความทุกข์เวทนา ในเวลาอาพาธนั้น ได้ดั่งมีเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับพุทธตำนาน ดังนี้

เมื่อคราวที่พระมหากัสสปะแลพระโมคคัลลานะอาพาธ พระพุทธองค์ทรงตรัสเทศนาบทโพชฌงค์โปรดทำให้พระอรียเจ้าทั้งสองคลายจากความทุกข์เวทนาหายอาพาธ อีกคราวหนึ่งเมื่อพระพุทธองค์ทรงประชวร ได้ตรัสให้พระมหาจุนทะแสดงบทโพชฌงค์ให้ฟังซึ่งพระพุทธองค์ก็ทรงหายประชวรเช่นกัน

(2) การชักบังสุกุลเป็น

สำหรับการสวดบังสุกุลเป็น คือการนำผ้ามาคลุมร่างคนเจ็บไว้ทั้งตัว ให้พระสงฆ์จับชายผ้า กล่าวคาถาเป็นภาษาบาลีว่า

อะจิริง วะตะยัง กาโย

ปะฐะวิง อะธิเสสสะติ

ฉุทโทอะเปตะวัณฺญาโณ

นิรัตถังวะ กะสิงคะรังฯ

แปลใจความได้ว่า กายนี้ไม่นานหนอจักเป็นของเปล่าๆ

ปราศจากวิญญาณทัฬหมแผ่นดิน ดังท่อนไม้อันหาประโยชน์มิได้ฉะนั้นฯ

เป็นการช่วยให้คนป่วยหรือคนชราไม่กำลังใจ ทั้งจากบทสวดและการที่ลูกหลานมาอยู่พร้อมหน้าพร้อมตากันด้วยความรักและระลึกถึงว่าคนชราผู้นี้เคยเป็นดั่งร่วม โภธีร่วม ไทรที่เคยให้

ความร่วมมือกันแก่ลูกหลานหากคนชราถูกปล่อยให้อยู่ตามลำพัง โดยเฉพาะเมื่อยามเจ็บป่วยจะขาดกำลังใจเป็นอย่างมาก

ด้วยเหตุนี้ประเพณีการนิมนต์พระสงฆ์มาสวดพุทธมนต์บทโพชฌงค์และชกบังสุกุลแก่ผู้ที่กำลังป่วยหนัก จึงกระทำสืบเนื่องกันมาในประเทศไทยจะมีพิธีสวดขวัญให้แก่คนไข้ที่กำลังเจ็บหนัก และทำพิธีค้ำดินโพธิ์ต่ออายุพิธีดวงข้าวสั้วนแต่เป็นเรื่องเกี่ยวกับการทำบุญและสร้างขวัญกำลังใจทั้งสิ้น บางคนเมื่อเจ็บป่วยหนัก อาจจะทำบุญต่ออายุด้วยการปล่อยนกปล่อยปลาปล่อยเต่า บางทีก็ไปซื้อสัตว์เป็นๆ จำพวกเป็ด ไก่ หมู วัวควาย ที่เขากำลังจะฆ่าไปปล่อย ถือเป็นการได้อายุ

(3) การบอกหนทางคนป่วย

ไม่ว่าจะกระทำพิธีต่ออายุหรือพยายามรักษาพยาบาลอย่างไรก็ตามเมื่อถึงกำหนดแห่งการสิ้นอายุขัย ทุกคนก็ต้องตายละสังขาร ไปตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาติเมื่อคนป่วยเจ็บหนักใกล้จะหมดลมหายใจญาติพี่น้องจะจัดเตรียมกรวยสำหรับใส่ดอกไม้ธูปเทียนซึ่งทำจากใบตองนำมาใส่มือให้แก่ผู้ป่วยที่พนมไว้และทำการบอกหนทาง คือ บอกหรือกระซิบข้างหูว่าให้นึกถึงพระอรหันต์ หรือภavana อรหัง สัมมา ฯลฯ

เหตุแห่งการบอกหนทางเช่นนี้เพราะมีความเชื่อกันว่า คนเราเมื่อจะหมดลมหายใจวิญญาณจะออกจากร่าง แต่จะไปสู่สุคติหรือทุกข์คติ ย่อมขึ้นอยู่กับจิตสำนึกครั้งสุดท้าย การบอกหนทางแก่ผู้ตายก็เพื่อให้ดวงวิญญาณได้ไปสู่สุคติหรือสู่สัมปรายภพ คือภพใหม่ที่ดี

(4) ตำนานความเป็นมา

มิตตินิยามเกี่ยวกับเรื่องกรวยดอกไม้ธูปเทียน และการบอกหนทางแก่ผู้ตายอยู่ที่พรานป่าผู้หนึ่งเมื่อมีชีวิตอยู่ได้ล่าสัตว์ขายเป็นอาชีพครั้นเมื่อเจ็บหนักใกล้จะหมดลมหายใจได้เห็นวิญญาณของสัตว์ที่ตนเคยฆ่าจำนวนมากมาปรากฏอยู่ตรงหน้าจึงเกิดความสะดุ้งหวาดกลัวต่ออกุศลที่กระทำไว้พรานได้บอกเรื่องราวแก่ภิกษุลูกชายของตน

ภิกษุผู้เป็นลูกชายของพรานได้ให้บิดาพนมมือแล้วจัดกรวยดอกไม้ธูปเทียนใส่ในมือเพื่อนำไปใช้เป็นเครื่องบูชาพระรัตนตรัย ครั้นเมื่อบิดาใกล้จะหมดลมหายใจภิกษุได้เตือนให้บิดาของตนรำลึกถึงคุณพระศรีรัตนตรัย โดยกล่าวคำว่า สัมมา อรหัง หรือ สัมมา สัมพุทโธให้นึกถึงพระอรหันต์

คนเจ็บใกล้หมดลมหายใจเราเรียกว่าอยู่ในช่วงใกล้มรณะญาณ โสตประสาทและจักขุประสาท (หูและตา) ยังไม่ดับสนิทเมื่อเห็นอาการว่าใกล้จะหยุดหายใจ ให้พยายามดูแลใกล้ชิดซึ้นนำกรวยดอกไม้ธูปเทียนที่จัดเตรียมไว้ใส่มือพนม พร้อมบอกหนทางแก่คนเจ็บ คนโบราณเชื่อว่าควรให้คนป่วยได้ใส่เสื้อผ้าชุดใหม่และนำเงินติดกระเป๋าไปด้วยเพราะเมื่อดวงวิญญาณออกจากร่าง

แล้ว จะได้ใส่เสื้อผ้าชุดใหม่ และมีเงินทองติดกระเป๋าสำหรับเป็นค่าใช้จ่ายในการเดินทางไปสู่โลกของวิญญาณ

(5) ลางบอกเหตุแห่งการมรณะ

ก่อนที่จะถึงมรณะญาณจะมีลางบอกเหตุหลายอย่างสำหรับคนป่วย เช่น กินสังขยา ไฟธาตุแตก เป็นต้น กินสังขยา คืออาการของคนป่วยที่เจ็บหนักมาเป็นเวลานาน กินข้าวกินน้ำไม่ค่อยได้แล้วจู่ๆ ก็มีอาการเหมือนหายป่วย คือขึ้นอย่างผิดปกติ ขอข้าวขอน้ำกินหลังจากนั้นอีกไม่นานก็จะหมดลมหายใจหรือตายอย่างสงบ ซึ่งชาวบ้านเรียกว่า กินสังขยาไฟธาตุแตกคนป่วยจะปล่อยอุจจาระปัสสาวะออกมาอย่างไม่รู้ตัว ลูกหลานจะรีบทำความสะอาดและเปลี่ยนเสื้อผ้าชุดใหม่ให้ สิ่งที่น่าสังเกตก็คือคนไข้หรือคนชราที่นอนเจ็บอยู่นั้น ตัวจะเย็นผิดปกติหากเย็นจากปลายเท้ามาขึ้นตามลำดับเรียกว่า ตายขึ้นหากตายแล้วร่างกายจะเย็นจากตัวลงสู่ปลายเท้า เรียกว่า ตายลง เป็นภาษาชาวบ้าน มีคติความเชื่ออันหนึ่ง กล่าวว่าหากมีนกแสกมาเกาะที่หลังคาบ้านที่มีคนป่วย หรือบินผ่านพร้อมส่งเสียงร้องในเวลากลางคืน แสดงว่าคนป่วยนั้นถึงกาลหมดอายุ เพราะนกแสกเป็นพาหนะของพญายม

(6) ของถูกผีทับ

เป็นคติความเชื่อของชาวบ้านว่าเมื่อก่อนที่คนเจ็บจะหมดลมหายใจ ต้องนำยาที่ใช้รักษาพยาบาลออกไปไว้นอกบ้านมิฉะนั้น เมื่อคนเจ็บตาย ยานั้นเรียกว่าของถูกผีทับไม่สามารถนำมาใช้ได้เพราะคุณภาพเสื่อมบางที่เชื่อถึงขนาดต้องนำคาถาเลขยันต์ของศักดิ์สิทธิ์ออกไปนอกตัวบ้านก่อนที่คนเจ็บจะตาย มิฉะนั้นของจะเสื่อมต้องนำไปถวายวัดหรือนำไปเข้าพิธีปลุกเสกใหม่ เป็นคติความเชื่อของคนโบราณซึ่งในปัจจุบันไม่ค่อยยึดถือปฏิบัติกันแล้ว

(7) การจุดเทียนขี้ผึ้ง

ในสมัยโบราณ เมื่อคนเจ็บสิ้นลมหายใจแล้วให้จุดเทียนขี้ผึ้งหนัก 1 บาทมีไส้ 7 ไส้ไว้จนกว่าเทียนดับเป็นอันสิ้นสงสัยเพราะคนป่วยตายแน่ทั้งนี้เนื่องจากบางทีคนป่วยอาจสลบหรือเพียงหมดสติไปชั่วคราวเท่านั้นจึงไม่ผลิผลามรีบร้อนจัดการศพในทันทีที่สิ้นใจ

(8) การเผ้าศพหรือเผ้าผี

หากมีคนตายในบ้านในเวลาค่ำไม่สามารถนำศพบรรจุโลงได้ทัน จะต้องมีการนอนเผ้าศพหรืออยู่เป็นเพื่อนศพ โดยการนำผ้าขาวหรือผ้าห่มมาคลุมศพไว้ตั้งแต่หัวถึงเท้าจุดตะเกียงหรือเปิดไฟให้สว่าง ทั้งนี้เพื่อไม่ให้เกิดความวังเวงน่ากลัวนั่นเอง

(9) คติความเชื่อเกี่ยวกับแมวดำ

คนโบราณเชื่อกันว่า ถ้าแมวดำกระโดดข้ามศพจะทำให้ศพนั้นผุดลุกขึ้นมาหรือทำให้ปีศาจจะนอนงัวด้วยเหตุนี้หากศพนอนอยู่ในที่ซึ่งมีฝาเรือนกัน ไม่มีคิซิดต้องกางมุ้งให้ศพด้วยบางท้องถิ่น

จะให้ศพนอนตรงรอด หรือซื้อบ้านหันหัวศพไปทางทิศตะวันตกเพราะเชื่อกันว่าเป็นทิศของคนตาย ด้วยเหตุนี้จึงถือคติไม่นอนหันศีรษะไปทางทิศตะวันตก

(10) คติความเชื่อเกี่ยวกับการกางมุ้งให้ศพ

การนำผ้าห่มมาคลุม หรือกางมุ้งให้ศพก็เพื่อไม่ให้มองเห็นแล้วเกิดความกลัว ต้องระวังอย่ายกหรือถือข่าวของข่ามศพเพราะถือเป็นการไม่ให้ความเคารพบางคนมีคติความเชื่อว่าจะต้องกางมุ้งให้ศพเพียง ๒ หูร้อมศพไว้และเมื่อคนป่วยสิ้นใจลูกหลานอาจร้องไห้เศร้าโศกอาลัยรักควรระวังอย่าให้น้ำตาไปโดนร่างของศพเพราะเชื่อกันว่าจะทำให้วิญญาณของผู้ตายเป็นห่วงลูกหลานไม่ยอมไปสู่สุคติ

(11) การอาบน้ำศพ - พิธีรดน้ำศพ

การอาบน้ำศพเป็นธรรมเนียมอย่างหนึ่งในพิธีทำศพซึ่งจะทำกันก่อนนำศพใส่โลง เหตุที่ต้องมีการอาบน้ำศพ เพราะต้องการให้ร่างกายของคนตายสะอาดบริสุทธิ์เช่นเดียวกับที่พวกพราหมณ์ในอินเดียลงอาบน้ำชำระบาปในแม่น้ำ

ในสมัยโบราณการอาบน้ำศพจะทำการอาบน้ำกันจริงๆ คือต้มน้ำด้วยหม้อดิน ซึ่งในหม้ออาจใส่ใบไม้ต่างๆ ต้มลงไปด้วยเช่น ใบหนาด ใบส้มป่อย ใบมะขามใบหนาดนั้นถือกันว่าเป็นใบไม้ที่ผีกลัวและใช้ปัดรังควานได้

การอาบน้ำศพจะอาบด้วยน้ำอุ่นก่อนแล้วจึงอาบด้วยน้ำเย็นอีกครั้ง ฟอกด้วยส้มมะกรูด เมื่อล้างจนสะอาดหมดจดแล้วจึงฟอกด้วยขมิ้นชันสดและผิวมะกรูดตำละเอียดคั้นคั้นจากนั้นจึงทำการแต่งตัวให้ศพ แต่การอาบน้ำศพในปัจจุบัน เรียกว่าพิธีรดน้ำศพคือใช้น้ำพุทมนต์หรือที่ชาวบ้านเรียกว่าน้ำมนต์ ผสมกับน้ำฝนหรือน้ำสะอาดบางทีใช้น้ำอบไทยร่วมด้วยเพื่อให้เกิดความหอม เมื่อถึงเวลาอาบน้ำศพซึ่งจะทำกันหลังจากที่คนป่วยตายไม่นานนักเพราะศพยังสดอยู่ญาติมิตรและผู้คนที่ทั่วไปกล้าที่จะเข้าใกล้ เนื่องจากยังไม่มีการชันสูตรศพหรือชันสูตรศพแล้วหรือผู้ใหญ่ว่าจะจัดให้ศพนอนในที่อันสมควรจับมือข้างหนึ่งยื่นออกมาข้างหมอนใบเล็กที่รองรับ

ลูกหลานของผู้ตายจะทำหน้าที่ใช้ขันใบเล็กๆ ตักน้ำมนต์จากขันใหญ่ส่งให้กับผู้ที่มาทำการรดน้ำศพโดยการเทน้ำลงบนมือของผู้ตาย กล่าวคำว่าอาลัยหรือกล่าวขอให้อุทิศวิญญาณของผู้ตายจงไปสู่สุคติไม่ต้องห่วงอาลัยมีกังวล

การรดน้ำศพเป็นปริศนาธรรม ให้เห็นว่าคนเราเมื่อตายไปแล้วแม่น้ำของหอมหรือน้ำอบน้ำมนต์ใดๆ มาราดรด ก็ไม่อาจที่จะฟื้นคืนชีพขึ้นมาได้ผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่ไม่ควรประมาทเร่งชวนขวยสร้างบุญกุศลและคุณงามความดีไว้เพราะท่านยังโชคดีที่มีโอกาสได้กระทำส่วนคนที่ตายนั้นหมดโอกาสไปแล้ว

(12) การแต่งตัวให้ศพ การหิวผมให้ศพและปรีศนาธรรม

เมื่อทำพิธีอาบนํ้าศพเสร็จเรียบร้อยแล้ว ต้องจัดการแต่งตัวหิวผมศพให้เรียบร้อย เกี่ยวกับการหิวผมให้ศพนั้นมีคติความเชื่อเป็นหลายนัย บ้างให้หิวสามหนเท่านั้น บ้างก็ว่าให้หิว กลับไปข้างหน้าซีกหนึ่งไปข้างหลังอีกซีกหนึ่ง หมายถึงหิวสำหรับคนตายครั้งหนึ่งสำหรับคนเป็น ครั้งหนึ่ง หลังจากหิวผมเสร็จจะต้องหักหิวที่ใช้ทิ้งหรือโยนใส่ไปในโลงศพ ตอนหักหิวให้กล่าว เป็นภาษาบาลี "อนิจจังทุกขัง อนัตตา" เป็นปรีศนาธรรม หมายถึงความไม่เที่ยงแห่งสังขาร แม้หิว ดีๆ ก็ยังต้องหักเป็นท่อนใช้การไม่ได้ในวันหนึ่งชีวิตของมนุษย์เราก็เช่นกันหิวที่ใช้หิวผมให้ศพนั้น คนเป็นจะไม่นำมาใช้อีก จึงต้องหักทิ้ง

(13) การนุ่งผ้าให้ศพ

เมื่ออาบนํ้า หิวผม ให้ศพเสร็จแล้ว ต่อไปก็เป็นการนุ่งผ้าแต่งตัวให้ศพซึ่งจะกระทำ ไม่เหมือนกับการแต่งตัวของคนเป็น คือ

1. ให้ใช้ผ้าขาวนุ่งในชั้นแรกเอาชายพวกไว้ข้างหลังแล้วนำเสื้อขาวมาสวมให้โดยเอา รังคุมไว้ข้างหลังให้ต่างกับการใส่เสื้อคนเป็นแล้วเย็บเนาเป็นตะเข็บลงมาหาเอวทั้ง 2 ข้าง ให้ห่มผ้า เฉียงจากขวามาซ้าย
2. เสร็จแล้วจึงนำเสื้อผ้าไหมอีกชุดหนึ่งมาสวมใส่ทับข้างนอกอย่างทีคนธรรมดาใส่กัน ทัวไปตามปกติ

การแต่งตัวนุ่งห่มให้ศพของคนโบราณแบบนี้เป็นปรีศนาธรรมให้เห็นว่า คนเราเกิด ด้วยทัญญู ตายด้วยทัญญู อวิชชาปิดหน้าปิดหลังการนุ่งห่มอย่างแรกหรือชั้นแรกที่อยู่ข้างใน หมายถึง ความตาย การนุ่งห่มชั้นนอกหมายถึงการเกิด อันคนเรามีเกิดแล้วก็มีวันดับวนเวียนอยู่ในสังสารวัฏ

ในปัจจุบัน ไม่ค่อยได้ทำพิธีอาบนํ้าศพแต่งตัวและนุ่งผ้าศพอย่างสมัยโบราณกันแล้ว คงมีแต่การรดนํ้าศพที่มีดังกล่าวนั้นแล้วส่วนเสื้อผ้านั้นนิยมสวมใส่ชุดใหม่ให้ศพ การทำศพของคน โบราณมีปรีศนาธรรมอยู่ทุกชั้นตอน ตั้งแต่เริ่มรดนํ้าศพ ไปจนถึงตอนเผา

(14) การดำหมากใส่ปากศพ

เมื่อทำพิธีอาบนํ้าแต่งตัวและรดนํ้าศพเป็นที่เรียบร้อยแล้ว ให้ดำหมากใส่ปากศพ 1 คำ หรือถ้าคนตายยังมีฟันอยู่ ก็ให้หมากเจียนพลูที่เป็นคำๆ หักใส่ปากศพเป็นปรีศนาธรรมว่า แม้หมาก พลูที่คนตายเคยชอบกินหนาเมื่อตายแล้วก็ไม่สามารถเคี้ยวกินได้ขนาดคำป้อนให้แล้วก็ยังไม่รู้จัก เคี้ยวไม่รู้จักคาย หรือแม้แต่ทรัพย์สมบัติทั้งหลายตายไปก็ไม่มีใครนำติดตัวไปได้ นอกจากบุญกุศล และคุณความดีที่สร้างไว้เท่านั้นที่จะติดตัวไป

(15) การนำเงินใส่ปากศพ

การนำเงินใส่ปากศพ มีคติที่มาหลายนัยบ้างว่าเป็นปริศนาธรรมเช่นเดียวกับการตำหนักใส่ปากศพ คือตายแล้วก็ไม่สามารถเอาทรัพย์สินติดตัวไปไม่ได้แม้เงินที่อมไว้ในปากสัปหรือก็ล้างเอาไปเสียอีกนัยหนึ่งบอกว่าคนสมัยโบราณเอาเงินใส่ปากศพเพื่อให้สัปหรือเป็นค่าจ้างเผา

บางคิดว่าเงินที่ใส่ปากศพนั้นสำหรับให้วิญญาณของคนตายใช้เป็นค่าเดินทาง หรือค่าจ้างสำหรับคนพายเรือที่ทำหน้าที่พาดวงวิญญาณของผู้ตายข้ามแม่น้ำไปสู่ดินแดนของคนตายหรือโลกของวิญญาณนอกจากคนไทยแล้ว ชนชาติอื่นๆ เช่น จีน กรีก โบราณิว ฯลฯ ก็มีการนำเงินใส่ปากศพ โดยมีคติเกี่ยวกับความเชื่อแตกต่างกันไป

(16) การปิดหน้าศพ

ในสมัยโบราณการทำศพบางแห่งจะมีการปิดหน้าศพด้วยขี้ผึ้งหนาประมาณครึ่งนิ้ว กว้างพอปิดหน้าศพได้พอดีบางทีปิดเฉพาะดวงตาและปากเท่านั้น หรือใช้ผ้าปิดแทนทั้งนี้เพื่อเป็นการป้องกันภาพอุจาดตาและป้องกันไม่ให้แมลงมาวางไข่

(17) การมัดตราสัง

ก่อนนำศพใส่โลง ต้องทำพิธีมัดตราสังด้วยด้ายสายสิญจน์ นิยมมัดเป็น 3 เปลาะ คือ

- ที่คอ ที่มือและที่เท้า มีผู้แต่งคำโคลงอธิบายปริศนาธรรมของการมัดตราสังเป็น 3 เปลาะไว้ดังนี้
- มีบุตรห้วงหนึ่งเกี่ยว พันคอ
- ทรัพย์ผูกบาทาคลอ หน่วงไว้
- ภริยาเยี่ยงอย่างปอ รังรัด มือนา
- สามห้วงใครพันได้ จึงพันสงสาร

ในการมัดตราสังศพ เมื่อนำบ่วงคล้องคอ สัปหรือจะว่าคาถา ปุตโตตีความว่า ลูกคือห้วงผูกคอ เมื่อเวลามัดว่าคาถารัดประคดอ เป็นห้วงที่ 1 แล้วโยงเชือกมากลางตัว ทำเป็นห้วงตะกรุดเปิดผูกหัวแม่มือของศพที่พนมมือกรวยดอกไม้รูปเทียนอยู่ รวบมือศพผูกให้พนมไว้ที่หน้าอกว่าคาถา ธน หตุเถ ความหมายว่า ทรัพย์คือห้วงผูกมือ ในเวลามัดว่าคาถารัดประคดอเป็นห้วงที่ 2 แล้วโยงเชือกมาที่เท้าทำเป็นบ่วงผูกหัวแม่เท้ารวบรัดเท้าผูกให้ข้อเท้าทั้งสองติดกันว่าคาถา ภริยา ปาเท หมายความว่า ภรรยา คือห้วงผูกเท้าเป็นห้วงที่ 3 (แม้ศพผู้หญิงก็ว่าคาถาแบบเดียวกัน) บางตำราว่าใช้คาถา ธน ปาเทไม่ใช่ ภริยา ปาเท และบางตำราก็ให้ผูกจากเท้าขึ้นมาก่อน เสร็จแล้วให้เอาผ้าขาวผืนใหญ่ห่อตัวศพโดยขมวดไว้ด้านศีรษะ เพื่อจะได้เป็นการสะดวกเมื่อเวลาเปิดเอาน้ำมะพร้าวล้างหน้าศพก่อนเผา แล้วเอาด้ายดิบขนาดนิ้วหัวแม่มือมัดเป็นเปลาะๆ ใ้แน่นเป็น 5 เปลาะ เป็นปริศนาธรรม หมายถึง นิวรรณ์ 5 คือ

1. กามฉันทะ
2. ความพยาบาท
3. ความง่วงเหงาหาวนอน
4. ความหิวหิวราคาญใจ
5. ความลึกลับใจ

ทั้ง 5 ประการนี้คือสิ่งขวางกั้นจิตไม่ให้บรรลุความดี

เหตุที่ต้องมัดศพออย่างแน่นหนาเพราะในสมัยโบราณ ไม่มียาสำหรับฉีดรักษาศพจึงต้องมัดไว้ให้ดีเพื่อให้ผ้าซับเลือดน้ำเหลืองและป้องกันโลงแตกเพราะศพขึ้นอืด

(18) พิธีเบิกโลง

พิธีเบิกโลงในแต่ละท้องถิ่นอาจมีแตกต่างกัน ไปบ้างหลังจากทำพิธีมัตตราสังเสร็จแล้วจะไม่นำศพใส่โลงในทันที ต้องทำพิธีเบิกโลงก่อน โดยเอาไม้ไผ่มาจักเป็นซีกเล็กๆ ทำเป็นบันได 4 ชั้น หรือให้มี 3 ช่องกว้างยาวเท่ากับโลง สำหรับวางบนปากโลง เอาเผือกผืนหนึ่งทำด้วยไม้ไผ่ 7 ซีกถักติดกันเหมือนแร้ววางกั้นโลงเอาผิวไม้ขึ้น ไว้ระยะห่างเพื่อรองรับอย่างเสื่อ แล้วจึงเอาไม้ไผ่มาผ่าให้โตขนาดนิ้วก้อย ขาวพอสมควรผ่าข้างหนึ่งสำหรับคาบปากโลงเป็นระยะจนครบ 8 อันเป็นทำนองไม้ดับปั้งปลาและผ่าอีกข้างหนึ่งสำหรับคาบสายสิญจน์วางทางขวางก่อนให้รอบโลง ไม้นี้เรียกว่าปากกาจับโลง เอาเทียน 8 เล่มพาดที่ปากโลงระหว่างปากกาทั้ง 8 ช่องกับมีกระทงใบตองขนาดเล็กใส่กุ่มพลาปลาข่า หรือจะเป็นอาหารอย่างอื่นๆ ก็ได้นำมาวางบนปากโลงทั้ง 8 ช่องใกล้เทียนที่ติดไว้ ให้เป็นเครื่องสังเวททั้ง 8 ทิศ สัปเหร่อจะทำน้ำมันตสำหรับรดโลงต้องเตรียมขันและเทียนติดพาดปากขันเล่มหนึ่ง เงินค่ายกครุ แต่ก่อนประมาณ 6 สตึง สัปเหร่อจุดเทียนเป็นคู่ๆ ตั้งแต่ด้านปลายเท้าไปด้านศีรษะแล้วตั้งต้นทำน้ำมันตธรณีสาร ใช้สำหรับประพรมแก้เสนียดจัญไรแล้วว่าคาถา

สิโรเม พุทธเทวัญ

นลาญ พรหมเทวดา

ททย นรายกญเจว

เทวดาพรเม สุราฯ

ปาเท วิสสนุกญเจว

สพพกมมา ปสิทธิ เม

เป็นการเชิญ พระพุท พระธรรม พระนารายณ์พระปรเมศวร พระวิศวกรรม มาเข้าสู่กายให้ทำกรรมต่างๆ สำเร็จ บทตั้งแต่ สิทธิกิจจะเป็นบทให้พระเจ้าเรือน มีดังนี้

สิทธิกิจสิทธิกรรม

สิทธิการีย ตถาคโต

สิทธิลาโภนิรนตร

สิทธิเตโช ชโย นจจ

สิทธิกรรม ปสิทธิเม

สพสิทธิ ภาวนตุ เม

เสร็จแล้วสัปเหร่อจะนำน้ำมันคูปหน้าเสขम्म 3 ครั้งประพรมโลง 3 หน หยิบเทียนที่ติดปากโลงมาจุดด้วยสายสิญจน์ที่วางรอบโลงจุดเทียนเป็นคู่ๆ จากปลายเท้าให้ไหม้ขาดทุกช่อง เว้นช่องด้านสกัดที่จะใช้เป็นหัวโลงเอาמידหอม กดด้วยสายสิญจน์ที่กลางหัวโลงเสกคาถาว่า พุทธปจจกขามิ ธรรม หจจกขามิ สงฆ ปจจกขามิ 3 หน ความนี้สัปเหร่อจะถามว่า โลงของใคร ลูกหลานก็ตอบว่าโลงของ...(ชื่อผู้ตาย) หรือบางที สัปเหร่อก็ถามเองตอบเอง บางทีถามคนเดียว บางทีก็ถามตอบอย่างนั้น 3 หน เสร็จแล้วสัปเหร่อจึงเอาמידหอมสัปปากโลง 3 ครั้ง โดยการสับตรงกลางก่อน แล้วจึงสับซ้ายขวา หรือบางทีสับเป็นรูปกากบาทเพื่อใช้เป็นเครื่องหมายว่าด้านนี้เป็นทิศศีรษะหัวโลง ต่อจากนั้น จึงผลักเครื่องเช่น ไม้ปากกา เทียนและด้วยสายสิญจน์ที่เหลืออยู่ลงไป ในโลงให้หมดเอาใบตองบางทับเปลือกและของที่ผลักลงไปโลงส่วนใหญ่นิยมใช้ใบตองต้นกล้วยตานี ที่ใบไม้แตกยอดไม่หัก 3 ยอดมาปู ด้วยเหตุนี้ในการตัดใบตองมาใช้ทั่วไป ชาวบ้านจึงหักยอดเสียก่อนเพราะใบตองที่ไม่ได้หักยอดถือว่าเป็นใบตองรองผีเปลือก ใบตองที่ใส่ในโลงศพล้วนเป็นปริศนาธรรมทั้งสิ้น คือ ชี้ให้เห็นว่าร่างกายของเราเหมือนกับเปลือกที่นำไปเผาสุสานต่อกันเป็นชีๆ ในที่สุดก็ต้องแยกสลายจากกัน

(19) การนำศพไปวัด

การเคลื่อนย้ายศพ ไม่ว่าจะเพื่อนำศพไปตั้งบำเพ็ญกุศลที่วัด เคลื่อนศพจากบ้านไปเผามีธรรมเนียมปฏิบัติดังนี้

หากเป็นการตั้งศพสวดอภิธรรมที่บ้านในวันเคลื่อนศพไปเผาที่วัด เจ้าภาพจะนิมนต์พระสงฆ์มาฉันเข้าที่บ้านส่วนใหญ่นิยมนิมนต์เพียง 4 รูปหรือตามต้องการแต่เมื่อฉันเข้าเสร็จแล้วนิมนต์พระเพียง 4 รูปทำหน้าที่จูงศพไปวัดหากมีลูกหลานผู้ตายบวชเณรหน้าศพ ก็ให้มาร่วมจูงศพด้วย โดยเดินต่อจากพระ หากต้องการนำศพไปตั้งสวดอภิธรรมที่วัดก็ให้พระมาจูงศพเช่นเดียวกัน หลังจากสัปเหร่อทำพิธีนำศพใส่โลงเป็นที่เรียบร้อยแล้ว แต่หากมีค้ำกะทันหันก็อาจตั้งศพไว้ที่บ้านคืนหนึ่งครั้งรุ่งเช้าจึงค่อยนิมนต์พระมาฉันเข้าแล้วจูงศพไปวัด

(20) การเคลื่อนขบวนศพ

ในการเคลื่อนขบวนศพนั้นให้ลูกหลานของผู้ตายถือกระดางรูป และรูปของผู้ตาย นำหน้าต่อมาจึงเป็นพระสงฆ์ 4 รูปถือสายสิญจน์ที่ต่อมาจากการมัดตราสังศพและโยงออกมาหน้า โลงซึ่งสัปเหร่อได้จัดเตรียมไว้ให้แล้วสายสิญจน์ที่ให้พระจับเวลาสวดศพทุกคืนก็ใช้เส้นเดียวกันนี้

สำหรับญาติพี่น้องคนอื่นๆ ก็ช่วยกันแยกโลงศพหรือนำศพตั้งไว้บนรถเข็นช่วยกันเข็น ประคองตามกันไปเป็นขบวนเดินไว้อาลัยไปตลอดทางจนกว่าจะถึงวัดหากวัดอยู่ไกลจะใช้รถยนต์ เป็นพาหนะในการเคลื่อนศพก็ได้หากไม่ต้องการนำรถของตนเองมาขนส่งเพราะเชื่อเกี่ยวกับ โชคลางก็สามารถขอเช่ารถของทางวัดหรือมูลนิธิได้

(21) การนำศพออกจากบ้าน

เมื่อจะเริ่มเคลื่อนศพตามคติโบราณจะไม่ยกศพออกทางประตูเหมือนคนปกติ และไม่ให้ศพลอดใต้ซุ้มบางที่ก็ต้องรื้อฝาบ้านข้างหนึ่งเพื่อนำศพออกก็มีทั้งนี้เพราะเรือนสมัยก่อนประตู ก่อนข้างเล็กและซุ้มเตี้ยการยกศพต้องช่วยกันหลายคนจึงเบียดเสียดไม่สะดวกฝากระดานของบ้าน สมัยก่อนสามารถถอดออกได้สะดวกเพราะใช้วิธีเข้าลิ้มไม่ได้ทำตายตัวเหมือนปัจจุบัน

เมื่อยกศพออกทางฝาบ้าน ต้องทำบันได 3 ขั้นไว้เป็นทางลง ไม่ลงบันไดเดียวกับคนเป็น ใซ้อยู่ประจำ บันได 3 ขั้นนี้ทำไว้ชั่วคราวไม่แข็งแรงนัก พอคนขึ้นลงก็หักโดยง่าย เป็นเคล็ด ความเชื่อว่าทำให้วิญญาณไม่สามารถหาทางย้อนกลับมาบ้านได้ จะได้ไปสุดไปเกิดเสียไม่มัว วนเวียนอยู่บนโลกด้วยความเป็นห่วงลูกหลานและทรัพย์สมบัติ แต่เดี๋ยวนี้ไม่ค่อยถือเคร่งครัดเท่าไร นักเพราะบางที่ฝาบ้านเป็นปูนหรืออิฐหากหลายเพื่อเอาศพออกคงเป็นเรื่องใหญ่แน่

(22) การทำประตูป่า

ประตูป่า คือการนำกิ่งไม้มาปักไว้ตรงประตูที่จะนำศพออกจากบ้านโดยรวมกิ่งไม้มัดไว้ เป็นซุ้มหรือคูหา เมื่อนำศพออกไปพ้นประตูแล้วก็ให้รื้อทิ้งเสียเพราะเชื่อกันว่า วิญญาณของผู้ตาย จะกลับบ้านไม่ได้เพราะประตูป่าที่จำไว้เป็นเครื่องหมายถูกรื้อไปแล้ว หากมองเป็นปริศนาธรรม ก็คือคนที่ตายไปแล้วยอมไม่สามารถย้อนกลับหรือฟื้นคืนชีพขึ้นมาได้อีกเมื่อเรายังมีชีวิตอยู่หากไม่ เร่งสร้างคุณงามความดีก็เป็นสิ่งที่น่าเสียดายเพราะคนตายนั้นไม่มีโอกาสเช่นเราอีกแล้ว

(23) การชักฟาก 3 ซี่

เป็นคติความเชื่อเชื่อกันสมัยโบราณใช้ไม้ไผ่มาผ่าทำฟากเป็นซี่ๆ สำหรับปูพื้นเรือน และทำฝาเมื่อนำศพออกจากบ้านแล้ว ให้ชักฟากออก 3 ซี่ เพื่อดวงไม่ให้วิญญาณจำบ้านได้และ ปริศนาธรรม อธิบายเกี่ยวกับเรื่องไตรลักษณ์ คือ รูป สังขาร วิญญาณล้วนเป็นสิ่งไม่เที่ยงไม่จีรัง ยั่งยืน เมื่อความตายมาเยือนไม่มีใครสามารถหลีกเลี่ยงได้ต้องละสังขารทิ้งร่างไว้เหมือนกับเรือน ที่ว่างเปล่า

(24) การตีหม้อน้ำและหม้อไฟน้ำศพ

ในสมัยโบราณ เมื่อน้ำศพออกจากบ้านแล้วจะมีการตีหม้อน้ำ 3 ใบ ด้วยไม้ซีก (ไม่นิยมใช้ไม้ท่อนเพราะต้องหักทิ้ง) เมื่อตีหม้อคืนใส่น้ำซึ่งเตรียมไว้แตกแล้ว ก็หักไม้ทิ้งเสียเป็นปริศนาธรรมหมายถึงการแตกสลายของสังขาร หรือธาตุต่างๆ เช่นธาตุน้ำที่มาชุมนุมกันเป็นร่างกายเมื่อแยกออกจากกันแล้วก็ต้องกลับไปเป็นธาตุเหล่านั้นเหมือนเช่นเดิม

สำหรับหม้อไฟ หรือตะเกียงที่จุดไว้หน้าศพนั้นเมื่อเวลาเผาศพก็นำใส่เข้าไปในกองพิน ขณะที่ตีหม้อน้ำทั้ง 3 ใบทั้งนั้นคนบนเรือนก็ใช้พัดโบกไปทั้ง 4 ทิศ

(25) การชดข้าวสาร

การชดข้าวสารในปัจจุบันไม่นิยมทำกันแล้วแต่สมัยโบราณเมื่อน้ำศพออกจากบ้านต้องทำการชดข้าวสารหรือบางทีก็ชดเกลือขึ้นไปบนหลังคาด้วย พร้อมว่าคาถา คจล อมฺหิ พุทธปัด แปลใจความได้ว่าจงไปทางโพ้นเถิด พระพุทธเจ้าปัดแล้ว เป็นการขับไล่เสนียดจัญไรหรือความอัปมงคลทั้งหลายให้จากไป

(26) การโปรยข้าวตอกข้าวสาร

ในระหว่างที่เคลื่อนศพไปวัดนั้นบางทีมีการโปรยข้าวตอกหรือข้าวสารไปตลอดทาง เป็นปริศนาธรรมเตือนใจว่าข้าวตอกข้าวสารไม่งอกขึ้นมาได้อีกฉันใดคนที่ตายย่อมไม่อาจฟื้นขึ้นมา ฉะนั้น

(27) การใช้ไม้ขีดทางนำหน้า

การใช้ไม้ขีดทางนำหน้าเมื่อเคลื่อนขบวนศพก็เป็นปริศนาธรรมเช่นกัน หมายถึงการเดินทางตามกันไปเป็นวิภูสงสารในวันนี้เรานำศพคนตายไปเผา วันต่อๆ ไป ทุกคนก็ต้องไปตามเส้นทางสายนี้เช่นเดียวกันไม่มีใครสามารถหลีกเลี่ยงหนีพ้นได้

(28) ขบวนศพห้ามผ่านเรือนใครนา

ในสมัยโบราณหนทางยังไม่ค่อยสะดวกนักการหามศพต้องหามไปตามทางเดินจะลัดผ่านไร่นาของคนอื่นไม่ได้ อาจเพราะมีความเชื่อเกี่ยวกับความตายว่าเป็นอัปมงคล หรือขบวนแห่มีคนเป็นจำนวนมากหากเดินตัดผ่านไร่นาอาจไปเหยียบข้าวกล้าพืชไร่ได้รับความเสียหาย

(29) การเรียกบอกหนทางแก่วิญญาณผู้ตาย

เมื่อนำศพไปวัดขบวนแห่ศพผ่านที่ไหนลูกหลานผู้ตายก็จะเอามือเคาะโลงเพื่อบอกให้รู้ตัวไปตลอดทาง เช่นลงจากบ้านแล้ว เลี้ยวขวาไปตามทาง ผ่านโรงเรียนแล้ว ข้ามสะพานแล้ว ถึงวัดแล้วทั้งนี้เป็นคติความเชื่อว่า เพื่อให้วิญญาณของผู้ตายตามร่างไป

(30) การไปงานศพ (ไปฟังพระสวด)

เมื่อไปถึงควรแสดงความเสียใจต่อเจ้าภาพแต่บางครั้งต้องดูตามสถานการณ์เพราะการพูดกระตุ้นให้เจ้าภาพเกิดความเศร้าโศกขึ้นมาอีกคงไม่เหมาะสมนัก บางทีเจ้าภาพยุ่งอยู่กับการต้อนรับแขกจนเกือบจะลืมเหตุการณ์ที่ต้องสูญเสียคนที่รักไปได้ชั่วคราวแล้วผู้ไปเคารพศพอาจแสดงออกด้วยอาการปรีดาแทนคำพูดก็ได้ เจ้าภาพหรือตัวแทนของเจ้าภาพจะนำไปจุดธูปเคารพศพ หากมีการจัดที่พุทธบูชาไว้ด้วย เช่น เมื่อนำศพไปตั้งสวดอภิธรรมที่วัดต้องจุดธูปเทียนไหว้พระก่อนด้วยธูปสามดอกแล้วจึงจุดธูปไหว้ศพเพียงดอกเดียวบางแห่งลูกหลานของผู้ตายจะคอยจุดธูปส่งให้กับแขก หากต้องจุดธูปเองควรใช้ไม้ขีดหรือจุดกับตะเกียงที่ตั้งไว้ต่างหากอย่ายื่นธูปไปจุดกับเทียนที่ตั้งไว้หน้าศพ เป็นการไม่เหมาะสม

หากนำพวงหรีดไปไว้าลัยควรส่งให้เจ้าภาพหรือคนที่มิหน้าดูแลรับไปติดตั้ง ไม่ควรหาติดตั้งเอาเองตามใจชอบปัจจุบันไม่นิยมพวงหรีดที่ทำจากโฟมโดยทั่วไปจะใช้พวงหรีดที่ทำจากวัสดุธรรมชาติซึ่งย่อยสลายง่ายหรือใช้พวงหรีดที่ตัดแปลงมาจากผ้าเพราะเมื่อเสร็จงานแล้วเจ้าภาพสามารถถวายให้พระนำไปใช้ประโยชน์ได้

(31) การสวดศพ

พระที่นิมนต์มาสวดพระอภิธรรมหน้าศพนิยมนิมนต์เพียง 4 รูปหากทำพิธีสวดที่บ้านต้องจัดรถคอยรับส่ง และจัดหาค้นทำหน้าที่เกี่ยวกับพิธีกรรมคือ กล่าวนำอาราธนาศีล อาราธนาธรรม ฯลฯ ไว้ให้เรียบร้อย เมื่อพระมาถึงแล้วเจ้าภาพต้องจุดธูปเทียนที่พระพุทธรูป และผู้พระธรรมกล่าวคำอาราธนา พระจึงจะเริ่มทำการสวดได้ บางงานเจ้าภาพนั่งรอไม่เห็นพระท่านเริ่มสวดเสียทีพระท่านก็นั่งรอไม่เห็นเจ้าภาพจุดธูปเทียนและกล่าวอาราธนาเสียทีจึงควรเรียนรู้การทำหน้าที่เกี่ยวกับพิธีกรรมเอาไว้บ้าง

(32) การเคาะโลงให้ผู้ตายฟังพระสวด

เมื่อพระเริ่มสวด ลูกหลานของผู้ตายจะเคาะโลงเบาๆเพื่อเรียกให้ฟังพระสวดเป็นธรรมเนียมปฏิบัติคือลูกหลานยังคงปฏิบัติกับผู้ตายเหมือนเมื่อยังมีชีวิตอยู่ เป็นความผูกพันภายในครอบครัว

(33) การบรรเลงปี่พาทย์มอญ

หากเจ้าภาพมีฐานะดี ก็จัดหาปี่พาทย์มอญมาบรรเลงเป็นทำนองวังเวงพอพระสวดพระอภิธรรมจบ ปี่พาทย์ก็ขึ้นรับฟังแล้วชวนให้เศร้าโศกเข้ากับบรรยากาศ

(34) การเลี้ยงอาหารแขกที่มาฟังพระสวด

ตามธรรมเนียมของการสวดอภิธรรม พระจะสวดทั้งหมด 4 จบแต่บางแห่งก็แตกต่างกันไป เมื่อพระสวดได้ 2 จบ หรือ 3 จบ แล้วจึงทำการหยุดพักช่วงนี้เจ้าภาพจึงนำอาหารที่จัดเตรียมไว้

มาเลี้ยงแขก เสร็จแล้วจึงฟังพระสวดต่อจนครบ 4 จบ สำหรับผู้ไปร่วมพิธีเผาศพหรือไว้อาลัยผู้ตาย ก่อนทำการเผาหรือเมื่อไปฟังพระสวดอภิธรรมศพ เมื่อกลับถึงบ้านแล้วให้ล้างหน้าล้างตาก่อนเข้า บ้านบางที่นำไปทับทิมใส่ในขันแล้ววกน้ำในขันนั้นล้างหน้าเพื่อความเป็นสิริมงคล

(35) นำศพเวียน 3 รอบก่อนนำขึ้นเมรุ

หากตั้งศพสวดบำเพ็ญกุศลที่วัดในตอนเช้าของกำหนดทำพิธีเผาลูกหลานก็จะ ช่วยกันหาม โลงศพเวียนรอบเมรุ 3 รอบ แล้วจึงนำขึ้นไปตั้งไว้บนเมรุหากตั้งศพบำเพ็ญกุศลที่บ้าน ครั้นเคลื่อนศพมาถึงวัดแล้วก็ให้ทำการเวียนรอบเมรุก่อน 3 รอบเช่นกัน จึงจะนำไปตั้งบนเมรุ บาง แห่งมีการนำโลงกระแทกเมรุก่อน 3 ครั้งจึงนำขึ้นไปตั้ง นิยมหันหัวศพไปทางทิศตะวันตก

การเวียนศพต้องเวียนซ้ายต่างกับการเวียนเทียนหรือแห่ناق ซึ่งในงานมงคลจะทำการ เวียนขวาเรียกว่า ทักษิณาวรรต การเวียนศพ 3 รอบเป็นการเวียนเพื่อไว้อาลัยแก่ผู้ตาย และเป็น ปริศนาธรรมเกี่ยวกับพระไตรลักษณ์ คืออนิจจัง ทุกขัง อนัตตา หรือเกี่ยวกับการเวียนว่ายตายเกิด ของสัตว์ในสามภพ คือ ในโลกนรก และสวรรค์

(36) การทิ้งเบี้ยให้ตากลีขยกลาก

สมัยโบราณ เมื่อนำศพขึ้นตั้งบนเมรุ หรือเชิงตะกอนแล้ว ต้องทิ้งเบี้ย 33 เบี้ยให้ตากลี ขยกลาก ซึ่งเป็นเจ้าของป่าช้าเพื่อซื้อที่ให้ผีอยู่และเป็นค่าจ้างเผาเดียวกันนี้ไม่ค่อยมีใครทำกันแล้วแต่ จะใช้วิธีโปรยทาน สาเหตุที่โยน 33 เบี้ยมีคติเป็นหลายนัย บ้างว่าเป็นการแสดงคุณบิดา 20 เบี้ย มารดา 12 เบี้ย (รวมได้ 32 เบี้ย อีก 1 เบี้ยไม่ทราบว่าย้ายไปไหน) บางทีก็ว่า 32 เบี้ยนั้นหมายถึง อากาศ 32 นั่นเอง

(37) การจุดพลุสัญญาณ.

ในสมัยโบราณ บ้านเรือนแต่ละหลังอยู่ห่างกัน จึงใช้เสียงพลุเป็นสัญญาณอาจจะจุดเมื่อ เริ่มเคลื่อนศพไปวัดลูกหนึ่ง เมื่อถึงวัดแล้วลูกหนึ่งเมื่อพระสวดมาตีกาลูกหนึ่ง และยิงลูกสุดท้ายเมื่อ ทำพิธีเผาไม่มีข้อจำกัดอันใดจะให้มีการจุดพลุหรือไม่ก็ได้แต่ตามต่างจังหวัดยังนิยมจุดกันอยู่

(38) พิธีในวันเผา

เมื่อตั้งศพไว้บนเมรุเป็นที่เรียบร้อยแล้วเจ้าภาพจะนิมนต์พระมาเลี้ยงอาหารเพลที่ ศาลาสวดอภิธรรม เสร็จแล้วทำการถวายจตุปัจจัยทอดผ้าบังสุกุล กรวดน้ำอุทิศส่วนกุศลให้ผู้ตาย ตอนบ่ายมีการเทศนา 1 กัณฑ์ซึ่งส่วนใหญ่พระท่านจะเทศน์ เกี่ยวกับเรื่องการ เกิด แก่ เจ็บ ตาย ความไม่เที่ยงของสังขาร ต่อจากนั้นก็มีการสวดมาติกา กล่าวชีวิตประวัติของผู้ตายการทอดผ้าบังสุกุล หน้าศพ และทำการเผาหรือประชุมเพลิง

(39) การกล่าวถึงชีวประวัติของผู้ตาย

เมื่อผู้ร่วมพิธีเผาและไว้อาลัยแก่ผู้ตายมาพร้อมกันแล้ว ก่อนทำพิธีวางดอกไม้จันทน์อาจมีการกล่าวถึงชีวประวัติของผู้ตายอย่างย่อๆ ส่วนใหญ่จะบอกถึงวันเดือนปีเกิด ชื่อบิดามารดาบุตรธิดา หน้าที่การงานและคุณความดีของผู้ตาย สุดท้ายเป็นการกล่าวขอบคุณผู้มาร่วมไว้อาลัย

(40) การชักผ้าบังสุกุล

เมื่อใกล้เวลาเผาเจ้าภาพจะเชิญแขกผู้มีเกียรติหรือผู้ที่เคารพนับถือร่วมทอดผ้าบังสุกุล โดยเรียกชื่อที่ละคน ผู้ที่ได้รับเชิญก็เดินไปที่หน้าเมรุหยิบผ้าบังสุกุลซึ่งลูกหลานของผู้ตายวางไว้บนพาน หยิบไปเฉพาะผ้าบังสุกุลเท่านั้นนำไปวางไว้ในพานหน้าโลงศพบนเมรุ

เจ้าภาพหรือผู้มีหน้าที่ในการทำพิธีจะเชิญพระสงฆ์องค์หนึ่งให้ขึ้นไปพิจารณาผ้าบังสุกุลหรือชักผ้าบังสุกุลทำเช่นนี้ไปจนกว่าจะครบแขกที่เชิญหากมีแขกคนสำคัญอาจให้ทอดเป็นคนสุดท้าย เรียกว่าทอดผ้ามหาบังสุกุล วิธีการนั้นก็เช่นเดียวกัน เมื่อขึ้นบันไดไปบนเมรุเพื่อทอดผ้าให้เดินลงทางด้านข้างของเมรุไม่ควรเดินย้อนกลับตรงทางขึ้น

(41) การโปรยทาน

การโปรยทาน เป็นการอุทิศส่วนกุศลแทนผู้ตาย คล้ายเป็นการแจกหรืออุทิศทรัพย์สมบัติทั้งหลายที่มีให้กับคนที่อยู่เบื้องหลัง เป็นปริศนาธรรมทำนองตายแล้วก็เอาอะไรไปไม่ได้เช่นเดียวกัน เงินโปรยทานนี้ชาวบ้านนิยมเก็บไว้เป็นขวัญถุง

(42) การวางดอกไม้จันทน์

เมื่อชักผ้ามหาบังสุกุลเสร็จแล้วเจ้าภาพก็จะนำดอกไม้จันทน์มาแจกให้กับผู้มาร่วมไว้อาลัยคนละ 1 ช่อหรือนำใส่ถาดไปวางไว้หน้าเมรุ ครั้นได้เวลาเผา พระก็จะสวดพระอภิธรรมผู้มาร่วมพิธีจึงทยอยขึ้นบันไดเมรุ นำช่อดอกไม้จันทน์ไปวางไว้ในพานหน้าศพแล้วเดินลงทางบันไดด้านข้าง ไม่ควรย้อนกลับลงไปทางที่ขึ้นมาเพราะจะทำให้ชนหรือเกะกะขวางทางคนอื่นๆที่กำลังจะขึ้น

การวางดอกไม้จันทน์นี้หากเป็นสมัยโบราณที่มีการเผาบนเชิงตะกอนกลางแจ้งผู้มาร่วมพิธีก็จะถือฟืนติดมือกันมาคนละท่อน นำมาวางรวมกันซึ่งถ้าได้ไม้จันทน์ก็จะเป็นการดีเพราะเวลาเผามีกลิ่นหอมเมื่อพร้อมกันแล้วสัปเหร่อจึงทำการจุดไฟ

(43) มอญร้องไห้

หากเจ้าภาพมีฐานะดีจัดให้มีวงปี่พาทย์มอญมาบรรเลงในงานตลอดงาน หรือเฉพาะในวันเผาเมื่อเริ่มพิธีเผาคือผู้มาร่วมไว้อาลัยทำการวางดอกไม้จันทน์ ก็จะมีพิธีมอญร้องไห้โดยคนในคณะปี่พาทย์เป็นผู้ร้องคร่ำครวญพรรณนาถึงคุณงามความดีของผู้ตายด้วยความอาลัยรักผู้ร้อง

จะร้องอย่างโหยหวนเข้ากับบรรยากาศพลอยทำให้ลูกหลานของผู้ตายเกิดความเศร้าโศกพากันร้องไห้

(44) การขอบคุณผู้มาร่วมพิธีและการมอบของที่ระลึก

เมื่อถึงตอนทำพิธีเผาศพเจ้าภาพและลูกหลานของผู้ตายจะไปยืนอยู่ที่บันไดทางลงของเมรุ ซึ่งมักทำไว้ 2 ฟากเมื่อผู้มาร่วมพิธีวางดอกไม้จันทน์เสร็จและเดินลงมา เจ้าภาพก็กล่าวขอบคุณ หากจะมอบของที่ระลึกก็มอบให้ในตอนนี้เลยซึ่งส่วนใหญ่ผู้ร่วมพิธีก็จะมอบของใส่เงินช่วยงานให้เจ้าภาพเช่นกันพร้อมกล่าวขอบคุณและกล่าวคำอำลา

(45) การเผาศพในปัจจุบัน

เมื่อแขกทยอยกลับกันไปข้างแล้วเหลือแต่ผู้ที่สนิทสนมกับเจ้าภาพซึ่งรอรอบๆ เมรุ สักหระจะทำการเปิดโลงศพเพื่อให้ลูกหลานได้ดูหน้าผู้ตายเป็นครั้งสุดท้าย แล้วจึงต่อยผลมะพร้าวให้แตกเอาน้ำมะพร้าวซึ่งถือกันว่าเป็นน้ำสะอาดบริสุทธิ์ล้างหน้าศพแล้วจึงนำเข้าเตาเผา หากเป็นผู้มีฐานะดี จะจัดสร้างเมรุเผาศพขึ้นมาต่างหากมีการประดับตกแต่งอย่างสวยงาม เวลาเผาก็ใช้วิธีจุดลูกหนูเป็นขนวนให้วิ่งตามเส้นเชือกไปสู่โลงศพ

(46) การเอาผ้าโยนข้ามศพ

ประเพณีบางแห่งจะมีการนำผ้าขาวหรือเสื้อผ้าของผู้ตายตัวหนึ่งโยนไปมาข้ามกองไฟที่กำลังลุกไหม้ 3 ครั้ง เป็นปริศนาธรรมหมายถึงว่าผู้ตายได้ข้ามพ้นของร้อนทั้ง 3 อย่างไปพ้นแล้วของร้อนนั้นได้แก่ โลกะ คือความโลภ โทสะ คือ ความโกรธ และ โมหะ คือ ความหลง ผ้าชิ้นบางที่ก็ใช้ผ้าขาวที่คลุมโลงเมื่อโยนแล้วให้นำไปถวายพระหรือให้เป็นทานแก่คนยากจน

(47) การชกฟัน 3 ค้อน

ในสมัยโบราณ ทำการเผาศพกันที่เชิงตะกอนเรียกว่าเผาสดคือนำกองฟืนมาสูมกันแล้วนำศพไปวางไว้ข้างบน เมื่อจุดไฟเผาแล้วผู้มาร่วมพิธีต้องรอสักหระหรือชกฟันออกมา 3 ค้อนก่อนจึงจะกลับบ้านได้เป็นอุบายให้เห็นถึงความไม่เที่ยงของสังขารเมื่อตายแล้วร่างย่อมถูกเผาอดไหม้ทั้งไว้แต่คุณงามความดี หรือเป็นปริศนาธรรมว่าฟันติดไฟทั้ง 3 นั้นคือ โลกะ โทสะ โมหะ หรือ รากะ โทสะ โมหะเป็นกองไฟที่แผดเผาให้เราร้อนอยู่ในวัฏสงสารเมื่อชกออกหรือหลุดพ้นได้แล้วย่อมพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิด

(48) เมื่อกลับจากงานศพ

สำหรับผู้ไปร่วมพิธีเผาศพหรือไว้อาลัยผู้ตาย ก่อนทำการเผาหรือเมื่อไปฟังพระสวดอภิธรรมศพ เมื่อกลับถึงบ้านแล้วให้ล้างหน้าล้างตาก่อนเข้าบ้านบางทีนำไปทับทิมใส่ในขันแล้ววางน้ำในขันนั้นล้างหน้าเพื่อความเป็นสิริมงคล บางทีมีคติความเชื่อว่ามีเมื่อกลับจากงานศพต้องเดินกววนอ้อมไปอ้อมมาเพื่อไม่ให้ผีตามมาถึงบ้านได้สำหรับเจ้าภาพและลูกหลาน หลังจากทำพิธีเผา

แล้วเมื่อจะเดินทางกลับบ้านต้องกลับลวดเดียวให้ถึงบ้านเลข ห้าม ไปแะที่อื่นผู้ที่ถือรูปของผู้ตาย ก็เช่นเดียวกันให้นำรูปกลับมารวดเดียวให้ถึงบ้านอย่าแะกกลางทางแล้วนำรูปไปติดไว้ในที่อัน สมควร

(49) การบวชน้ำศพ (บวชน้ำไฟ)

ลูกหลานผู้ชายของผู้ตายที่อายุน้อยยังไม่ได้อุปสมบท ก็จะทำการบวชน้ำศพ ส่วนใหญ่นิยมบวชก่อนวันเผา 1 วัน หรือ 3 วัน เมื่อทำพิธีเผาเสร็จแล้วจึงลาสิกการบวชก็เพื่อเป็นการอุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้ตายและเพื่อให้ผู้ตายได้เห็นชายผ้าเหลืองของลูกหลาน ซึ่งเชื่อกันว่าเป็น รัชชยสามารถช่วยลุดดึงให้พ้นจากขุมนรกได้ ดังนั้นผู้ใดมีลูกชายหลานชายก็อยากจะได้บวชให้แต่ มาจนชีวิตลงเสียก่อนลูกหลานจึงบวชน้ำศพหรือบวชน้ำไฟให้ และเมื่ออายุครบอุปสมบท หรือ บวชพระก่อนบวชลูกหลานก็จะทำการจตุรูปบอกกล่าวให้ญาติผู้ล่วงลับร่วมอนุโมทนาอีกครั้งหนึ่ง

(50) วันห้ามเผาศพ

มิตติความเชื่อเกี่ยวกับการเผาศพอยู่หลายนัย คือ ห้ามเผาวันคี่วันข้ามแรม ต้องเผาวันคู่ และยังห้ามเผาในวันพระและศุกร์ ส่วนใหญ่ยังคงนิยมถือกันแก่ในเรื่องห้ามเผาวันศุกร์เพราะถือกัน ว่าวันนี้เป็นวันดี เหมาะแก่การทำงานมงคลอันเนื่องมาจากคำว่าศุกร์ไปคล้ายกับคำว่าสุข และคำว่า ศุกร์นี้ยังมีความหมายคล้ายกับคำว่าสุข คือ เผาไม่ไหม้ อะไรทำนองนี้ สำหรับวันห้ามเผาวันพระนั้น เพราะในวันนี้พระท่านอาจมีกิจธุระมาก ถ้าในช่วงเช้าพรรษาอาจต้องเข้าโบสถ์ฟังสวดปาฏิโมกข์ หรือมีคนมาทำบุญกันที่วัดมากแต่ในปัจจุบันการเผาวันพระก็ค่อนข้างสะดวก เพราะวัดส่วนใหญ่อยู่ ใกล้ชุมชน

(51) การเก็บกระดูก

เมื่อทำการเผาเสร็จแล้ว สัปเหร่อจะทำการแยกธาตุเก็บกระดูกใส่โกศที่ญาตินำไปให้ไว้ ส่วนเถ้าก็ใช้ผ้าขาวห่อในวันรุ่งขึ้นหลังจากวันเผา ญาติจะมารับโกศเพื่อนำไปไว้ที่บ้านหรือมีการ ทำบุญเลี้ยงอาหารพระที่วัด เพื่ออุทิศส่วนกุศลให้ผู้ตาย โกศใส่กระดูกผู้ตายนั้นบางทีก็เอาไปไว้ บนหิ้งบูชาที่บ้านบางคนก็นำไปใส่ไว้ในเจดีย์ประจำตระกูลซึ่งส่วนใหญ่สร้างไว้ที่วัดหรือบรรจุ ตามช่องซุ้มของประตูกำแพงวัด

เมื่อถึงวันสงกรานต์ญาติและลูกหลานของผู้ตายก็จะนำผ้าบังสุกุลมาทอดเพื่อให้พระ มาซัก หรือพิจารณาผ้า เป็นการทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้ผู้ตายส่วนใหญ่นิยมทำกันในช่วงเทศกาล เช่น วันตรุษ วันสารทหรือวันสงกรานต์และหากคิดถึงผู้ตายที่ล่วงลับไปแล้ว จะทำวันไหนอีกก็ได้ ตามแต่สะดวก หรือทำบุญตักบาตรกวัดน้ำไปให้ผู้ตาย

สำหรับถ้ำนั้นบางที่ก็นำไปบรรจุรวมกับโกศในเจดีย์ หรือนำเฉพาะถ้ำไปลอยน้ำส่วนเสื้อผ้ามุ้งหมอนข้าวของเครื่องใช้ของผู้ตายส่วนใหญ่นิยมถวายวัดหรือมอบเป็นทานให้แก่คนยากจนผู้ที่รับก็จะกรวดน้ำอุทิศส่วนกุศลไปให้ผู้ตาย

(52) การทำบุญร้อยวัน

หลังจากเก็บกระดูกแล้ว เมื่อครบวันตาย 7 วัน 50 วัน และ 100 วันจะมีการทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้ผู้ตาย แต่มักนิยมรวมไปทำ 100 วันเลยทีเดียวในวันนี้ญาติพี่น้องและลูกหลานของผู้ตายจะมาพร้อมกันที่วัดไม่ต้องใส่ชุดไว้ทุกข์หรือขาวดำอีก หากแต่งชุดขาวดำไว้ทุกข์ให้ผู้ตายร้อยวันในวันนี้ก็สามารรถออกทุกข์ คือ กลับไปนุ่งห่มเสื้อผ้ามีสีสัน ได้เหมือนเดิม

สิ่งของที่ต้องเตรียมก็คือ รูปภาพของผู้ตายส่วนใหญ่จะใช้ภาพที่ตั้งหน้าโลง ในช่วงที่ทำพิธีสวดพระอภิธรรมนั่นเองพร้อมโกศใส่กระดูก นำมาใส่พาน พันสายสิญจน์ที่โกศและรูปไปวางไว้ในพานข้างพระสงฆ์รูปที่เป็นประธาน

เมื่อได้เวลาซึ่งส่วนใหญ่จะก่อนเพลพระที่นิมนต์ไว้ 9 รูปจะมาสวดพุทธมนต์ เสร็จแล้วเจ้าภาพจึงถวายจตุปัจจัยพระสวดอนุโมทนา และให้พร เจ้าภาพกรวดน้ำอุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้ตายต่อจากนั้นจึงเลี้ยงอาหารเพลพระ ซึ่งมักนิยมเลี้ยงหมควัดเสร็จแล้วจึงมีการสวดอนุโมทนาและกรวดน้ำอุทิศส่วนกุศล อีกครั้งหนึ่ง ขั้นตอนเหล่านี้ไม่มีกำหนดตายตัว บางแห่งอาจผิดแผกแตกต่างกันไปแล้วแต่ประเพณีท้องถิ่นนิยม

สำหรับแนวคิดเกี่ยวกับพิธีกรรมงานศพทางพุทธศาสนานี้ ผู้วิจัยนำมาใช้เพื่อวิเคราะห์ควบคู่ไปกับรูปแบบพิธีกรรมงานศพของกลุ่มชาติพันธุ์ภูไทและกลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อ เพื่อศึกษาถึงความสอดคล้องว่าพิธีกรรมดั้งเดิมเรื่องผี เมื่อได้รับแนวคิดทางพุทธศาสนาแล้ว ได้นำรูปแบบใดมาปรับใช้กับพิธีกรรมดั้งเดิมของกลุ่มชาติพันธุ์ตนเองบ้าง อาทิเช่น ความสอดคล้องเรื่องวัตถุที่นำมาใช้ในพิธีกรรมโดยเลียนแบบจากพิธีกรรมทางพุทธศาสนา การทำบุญสวดอภิธรรมศพ การเผาศพ ข้อห้ามต่าง ๆ

2.2 ความตายและการตายในพระพุทธศาสนา

มีการกล่าวกันว่า สังคมไทยเป็นสังคมพุทธอันมีความหมายว่าพระพุทธศาสนาได้กลายเป็นแบบแผนความเชื่อและวิถีการปฏิบัติหลักของผู้คนในสังคมเป็นแบบแผนหลัก โดยดินแดนในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้รับเอาความเชื่อพุทธศาสนา และศาสนาฮินดูมาจากประเทศอินเดียเมื่อราวสองพันปีก่อน แต่อย่างไรก็ดี อิทธิพลความเชื่อที่เข้ามาใหม่ไม่ได้ทำให้ความเชื่อความดั้งเดิมของประชาชนพื้นเมืองที่นับถือผีเสื่อมคลายลง แต่เป็นการนับถือควบคู่กันไปกับความเชื่อดั้งเดิม เป็นการผสมผสานของความเชื่อทั้งการนับถือผี การนับถือเทพเจ้าของศาสนาฮินดู

และความเชื่อเรื่องกฎแห่งกรรมและวิถีสงสารของศาสนาพุทธ (ปราณี วงษ์เทศ, 2534) โดยการผสมผสานและปรับใช้ความเชื่อในสังคมไทยจะเป็นไปในรูปแบบที่มีการให้คำอธิบายในความเชื่อหรือวิถีคิดแบบใหม่ที่เป็นศาสนาที่มีคำอธิบายโลกและชีวิตที่ดีกว่ามาใช้แทนคำอธิบายเดิม คือความเชื่อเรื่องผีและธรรมชาติที่มีอยู่มาใช้ในการอธิบายระบบจักรวาลวิทยา ดังเช่น การเอาผีอารักษ์ ผีธรรมชาติในท้องถิ่นมาเป็นเทวดาตามคำอธิบายของความเชื่อแบบฮินดู-พุทธ เป็นต้น แต่ในการปฏิบัติในชีวิตประจำวันความเชื่อทั้งสามประการปะปนกันจนยากจะแยกออกได้อย่างชัดเจน

ในการศึกษาเรื่องพระพุทธศาสนา กับความสัมพันธ์ทางสังคมหรือพุทธศาสนาที่ยึดถือและปฏิบัติกันอยู่จริงในสังคมนั้น มักจะแบ่งพุทธศาสนาในฐานะเป็นความเชื่อของคนในสังคมออกเป็น ระดับด้วยกันคือ ระดับแรก คือพุทธศาสนาเถรวาทแบบปรัชญา (Orthodox Theravada Buddhism) ซึ่งมักจะเรียกว่าเป็นแก่นหรือหลักคำสอนที่ถูกต้องแท้จริงตามพระคัมภีร์ ส่วนระดับที่สองคือพุทธศาสนาระดับชาวบ้าน คือศาสนาที่เชื่อและปฏิบัติกันอยู่จริงในชีวิตประจำวัน จึงมีลักษณะของทางโลกโดยได้ผสมผสานเอาความเชื่ออื่น ๆ เช่น ความเชื่อเรื่องผี พราหมณ์ ความเชื่อเรื่องธรรมชาติอิทธิปาฏิหาริย์ เวทมนต์คาถา เป็นต้น เข้ามาเจือปน และปฏิบัติกันอยู่เพื่อแก้ปัญหาที่เผชิญอยู่จริงเป็นประการสำคัญ ซึ่งในสังคมไทยพุทธศาสนาแบบชาวบ้านนี่เองที่ผู้คนนับถือและปฏิบัติกันส่วนมาก (ฉลาดชาย รมิตานนท์, 2527)

การผสมผสานความเชื่อดังกล่าวได้ทำให้เกิดแบบแผนทางความเชื่อและการปฏิบัติขึ้นในด้านต่างๆ และรวมทั้งได้นำไปสู่การบูรณาการแนวคิดและแบบแผนพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับเรื่องความตายในสังคมไทยในระยะต่อมาจักรวาลวิทยาแบบไตรภูมิ แบบแผนความเชื่อหลักในสังคมไทยคติความเชื่อหลักหรือวิถีคิดของคนไทยนั้น นักวิชาการมักจะเห็นร่วมกันว่าตั้งอยู่บนจักรวาลวิทยา (cosmology) ของพระพุทธศาสนานิกายเถรวาทที่เชื่อการอธิบายโลกและชีวิตผ่านความเชื่อเรื่อง “ไตรภูมิ” ที่มีหลักการว่า โลกภูมิในความคิดของพุทธศาสนาเถรวาท สามารถแบ่งเป็น 3 ภูมิใหญ่คือ 1) กามาวจรภูมิ เป็นที่ตั้งของทั้งสวรรค์ นรก และโลก 2) รูปาวจรภูมิ เป็นที่อยู่ของผู้ที่ได้บำเพ็ญเพียรปฏิบัติสมาธิจนกลายเป็นรูปพรหม 16 ชั้นเรียงตามลำดับไป 3) อรูปาวจรภูมิ เป็นที่อยู่ของอรูปพรหมที่เป็นพรหมชั้นสูง ไม่มีรูปร่าง โดยสิ่งมีชีวิตจะไปเกิดอยู่ในภพภูมิตามผลบุญที่สัตว์ต่างๆ ได้สั่งสมมา อย่างเช่นในกามาวจรภูมิ จะแบ่งตามลำดับของการทำกรรมดีก็จะอยู่ภพภูมิที่สูงไปเกิดเป็นเทวดา เช่น พระอินทร์ จะอยู่บนสวรรค์สูงสุด ถือเป็นภูมิที่สูงสุด มนุษย์จะอยู่รองลงมา และสัตว์จะอยู่รองลงมาจากมนุษย์ ส่วนชั้นต่ำสุดเป็นที่อยู่ของพวก ผี เปรต หรือวิญญาณของผู้ที่ตายไปแล้ว (เสฐียร โกเศศ, 2518) แต่ละภูมิยังมีการแบ่งละเอียดลงไปอีก เช่น ในโลกมนุษย์นั้นถือว่าพระสงฆ์จะมีสถานภาพสูงสุด ชาวพุทธเชื่อว่าความแตกต่างตามพื้นฐานของคนจะแบ่งแยกให้คนเกิดในชั้นต่างๆ กัน มนุษย์ทุกคนจึงมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน และความสัมพันธ์

ทางสังคมจึงมักเป็นโครงสร้างของความลดหลั่นกัน (ปราณี วงษ์เทศ, 2543) และการมีลำดับชั้นในไตรภูมิ ได้กลายมาเป็นความเชื่อพื้นฐานในการกำหนดกฎเกณฑ์ทางศีลธรรมและจริยธรรมของคนในสังคม เช่น คนทำดีทำชั่วจะได้รับผลเช่นไรจะไปเกิดในภพภูมิไหนจึงต้องดำเนินชีวิตไปตามนั้น เป็นต้นความเชื่อเรื่องกรรม: ทำที่ต่อกรรมมองชีวิตและโลกในคติความเชื่อหลักทั้งพราหมณ์-ฮินดู และศาสนาพุทธต่างก็เชื่อในเรื่องกรรมหรือผลของการกระทำและการเวียนว่ายตายเกิด หรือสังสารวัฏว่าคนเราไม่ได้มีชีวิตอยู่ในชาตินี้เท่านั้น คติความเชื่อเรื่องกฎแห่งกรรมที่เชื่อว่าการกระทำใดๆ ก็ตามย่อมมีผลในเรื่องบุญ-บาป บุคคลทุกคนเป็นผลิตผลของการกระทำมา ความเชื่อในสังสารวัฏ หรือการเกิดใหม่เชื่อว่า ชีวิตของคน ฐานะของคนในชาตินี้ย่อมสะท้อนให้เห็นถึงผลบุญที่ทำมาในชาติก่อน ถ้าเคยทำบุญในชาติก่อนมามากสถานะในชาตินี้ก็จะดีและถึงที่สุดแล้ว ผู้ที่มีผลบุญมากที่สุดก็จะพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิดคือเข้าถึงพระนิพพาน (ปราณี วงษ์เทศ, 2543) ความเข้าใจเรื่องกรรมที่แยกชีวิตให้เป็นแค่ภาวะปัจจุบัน ที่ต้องสะสมกรรมไปให้เป็นพลังของจิตที่ไปเกิดอีกหลายชาติภพให้ทำกรรมดีสะสมเอาไว้ โดยมีเป้าหมายที่การหลุดพ้นคือการไม่กลับมาเวียนว่ายตายเกิดอีก จึงเป็นอุดมคติที่ชาวพุทธทุกคนต้องการบำเพ็ญให้สำเร็จ

การเวียนว่ายตายเกิดในทางพุทธศาสนานั้น หมายถึงการเกิดดับในปรากฏการณ์ของกระแสจิตเนื่องจากอุปาทานที่หลงยึดว่าเป็นตัวเรา (อหังการ) เป็นของ ๆ เรา (มมังการ) เมื่อมีการยึดมั่นในอุปาทานขั้นว่ามีตัวเราของเราก็ย่อมเป็นเหตุให้เกิดอารมณ์สุขทุกข่วนเวียนเป็นสังสารวัฏอยู่ตลอดไป

พุทธศาสนามีความเชื่อที่แตกต่างจากปรัชญาฮินดูเกี่ยวกับวิญญาณและการเวียนว่ายตายเกิดที่เชื่อว่า วิญญาณ เป็น อตตะ ที่มีความเที่ยงแท้ เป็นอมตะ ไม่สลาย ดำรงอยู่ชั่ววันรันคร์ เป็นเอกภาพอันเดียวกับพรหม แต่เนื่องจากวิญญาณของมนุษย์โดยทั่วไปนั้นยังมีวิชาคารอบงำ ทำให้หลงคิดผิดว่า ตนเป็นสิ่งเดียวกับร่างกาย จึงประกอบกรรมดี กรรมชั่ว และเสวยผลกรรมสุขบ้างทุกข์บ้าง เมื่อร่างกายดับสลายลง วิญญาณจะเคลื่อนออกจากร่างเก่าไปอาศัยร่างใหม่พร้อมกับผลแห่งกรรมที่เคยทำไว้ เมื่อไปอาศัยร่างใหม่ ผลกรรมจะติดไปด้วย ทำกรรมเช่นไรก็จะไปเกิดในร่างที่ควรแก่กรรมนั้นๆ ผู้ที่ทำกรรมดีก็จะได้รับผลของกรรมดี ผู้ที่ทำชั่วก็จะไปเกิดในร่างเสวยผลของกรรมชั่วขั้น 5 และไตรลักษณ์ สภาวะพื้นฐานของสรรพสิ่งที่ต่อการเข้าใจชีวิตในความรู้และความเข้าใจทางพุทธธรรมมองเห็นสิ่งทั้งหลายในรูปของส่วนประกอบต่างๆ ที่มาประชุมกันเข้าตัวตนแท้ๆ ของสิ่งทั้งหลายจึงไม่มี เมื่อแยกส่วนต่างๆ ที่มาประกอบกันเข้านั้นออกไปให้หมดก็จะไม่พบตัวตนของสิ่งนั้นเหลืออยู่ โดยพุทธธรรมได้แยกแยะชีวิตพร้อมทั้งองค์ภาพทั้งหมดที่บัญญัติเรียกว่า “สัตว์” หรือ “บุคคล” หรือเรียกรวมๆ ว่า “สัตว์บุคคล” เป็นส่วนประกอบต่างๆ 5 หมวดเรียกทางธรรมว่าเบญจขันธ์ หรือขันธ์ 5 ซึ่งประกอบด้วย 1) รูป คือ ส่วนประกอบของรูปธรรมทั้งหมด

ทั้งสสารและพลังงานทั้งร่างกายและพฤติกรรมต่างๆ 2) เวทนา คือ ความรู้สึกสุข ทุกข์ หรือเฉยๆ ซึ่งเกิดจากผัสสะทางประสาททั้ง 5 และทางใจ 3) สัญญา คือ ความกำหนดได้หมายรู้อันเป็นเหตุให้จำอารมณ์นั้นๆ ได้ 4) สังขาร คือ องค์ประกอบหรือคุณสมบัติต่างๆ ของจิตมีเจตนาเป็นตัวนำซึ่งปรุงแต่งจิตให้ดีหรือชั่วหรือเป็นกลางๆ หรือเรียกว่าเป็นเครื่องปรุงแต่งของจิต ความคิด และกรรมนั่นเอง 5) วิญญาณ คือ ความรู้แจ้งทางอารมณ์โดยประสาททั้ง 5 และทางใจ คือ การเห็น การได้ยิน การได้กลิ่น การรู้รส การรู้สัมผัสทางกาย และการรู้อารมณ์ทางใจ (พระธรรมปิฎก, 2541)

หลักคำสอนสำคัญของศาสนาพุทธที่ใช้เป็นเครื่องมือทำความเข้าใจโลกและชีวิตที่สำคัญอีกประการหนึ่งก็คือเรื่อง ไตรลักษณ์หรือสามัญลักษณ์ะแปลว่าลักษณะที่ทั่วไปหรือเสมือนเหมือนกันแก่สิ่งทั้งปวง ซึ่งชีวิตของมนุษย์ก็ต้องตกอยู่ในกฎนี้ด้วยเช่นกัน ประกอบด้วยกฎ หรือตัวสภาวะ 3 ลักษณะคือ (พระธรรมปิฎก, 2541)

อนิจจตา คือความไม่เที่ยง ความไม่คงที่ ความไม่ยั่งยืน ภาวะที่เกิดขึ้นแล้วเสื่อมและสลายไป

ทุกขตา หรือทุกข์ในความหมายที่กว้างและครอบคลุมที่สุดตามไตรลักษณ์ก็คือ ภาวะที่ไม่คงตัว คงอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้ ทนไม่ได้ เพราะมีความบีบคั้นกดดันขัดแย้งที่เกิดจากความเกิดขึ้นและความเสื่อมสลายซึ่งเป็นลักษณะของสังขารทั้งหลายทั้งปวง และความทุกข์ก็ไม่ใช่ว่าการปลอดพ้นจากทุกข์หรือหายทุกข์แต่เป็นเพียงสถานะหนึ่งของความทุกข์ที่มีความบีบคั้นกดดันน้อยเท่านั้น

อนัตตตา ความไม่ใช่ตัวตน ความไม่มีตัวตนที่แท้จริงของมันเองในกรณีของสัตว์บุคคล ให้แยกว่า สัตว์บุคคลนั้นประกอบด้วยชั้น 5 เท่านั้น ไม่มีสิ่งใดอื่นอีกนอกเหนือจากชั้น 5 เป็นอันดีปัญหาเรื่องที่จะมีตัวตนเป็นอิสระอยู่ต่างหาก จากนั้นหันมาแยกชั้น 5 ออกพิจารณาแต่ละอย่างๆ ก็จะเห็นว่า ชั้นทุกชั้นไม่เที่ยง เมื่อไม่เที่ยงก็เป็นทุกข์ เป็นสภาพบีบคั้นกดดันแก่ผู้ที่เข้าไปยึด เมื่อเป็นทุกข์ ก็ไม่ใช่ตัวตน ก็เพราะแต่ละอย่างๆ ส่วนเกิดจากเหตุปัจจัยไม่มีตัวตนของมันเองอย่างหนึ่ง เพราะไม่อยู่ในอำนาจ ไม่เป็นของของสัตว์บุคคลนั้นแท้จริง (ถ้าสัตว์บุคคลนั้นเป็นเจ้าของชั้น 5 แท้จริง ก็ย่อมต้องบังคับเอาเองให้เป็นไปตามความต้องการได้ และไม่ให้เปลี่ยนแปลงไปจากสภาพที่ต้องการได้ เช่น ไม่ให้แก่ ไม่ให้เจ็บป่วย เป็นต้น) อย่างหนึ่ง (พระธรรมปิฎก, 2541) การเข้าใจถึงชีวิตจึงต้องเข้าใจเรื่องเบญจขันธ์อันเป็นที่พื้นฐานของชีวิตและไตรลักษณ์อันเป็นสิ่งที่ชีวิตมนุษย์ต้องเผชิญ และความตายก็เป็นเพียงสภาวะหรือเหตุการณ์เปลี่ยนผ่านหนึ่งที่เป็นไปตามธรรมดาเท่านั้น

แนวคิดสำคัญในการศึกษาเรื่องความตาย ในการศึกษาศึกษาเรื่องการสื่อสาร ความเชื่อเชิงมายาคติเกี่ยวกับความตายตามแนวทางพุทธศาสนานั้น ผู้วิจัยควรมีความรู้เกี่ยวกับแนวคิดเรื่องกรรม วัฏสงสาร (การเวียนว่ายตายเกิด) และการตายดีเป็นเบื้องต้น เนื่องจากแนวคิดดังกล่าวจะเป็น

พื้นฐานที่นำไปสู่ความเข้าใจที่เกี่ยวกับความเชื่อ และพิธีกรรมที่เกี่ยวกับความตายตามแนวทางพระพุทธศาสนา

1) แนวคิดเรื่องกรรม กรรมตามความหมายของพุทธศาสนา หมายถึงการกระทำโดยเจตนาด้วย กาย วาจา ใจ เรียกว่า กายกรรม วาจกรรม และมโนกรรม โดยมีมโนกรรมเป็นประธานที่คอยควบคุมกายกรรมและวาจกรรม ผู้ใดทำกรรมดีย่อมได้รับผลดี ผู้ใดทำกรรมชั่วย่อมได้รับผลชั่ว กรรมทั้งหลายเมื่อบุคคลกระทำลงไป ไม่ว่าจะป็นกรรมดีหรือกรรมชั่วย่อมตอบสนองให้ผลอยู่เสมอแม้ว่าผลของกรรม (วิบาก) อาจให้ผลเร็วช้าแตกต่างกัน

ในปรัชญาพุทธเดรวาท มีทัศนะเกี่ยวกับกฎแห่งกรรมที่แตกต่างจากความเชื่อในศาสนาพราหมณ์ในความหมายของคำว่า กรรมดีและกรรมชั่ว ปรัชญาในศาสนาฮินดูเชื่อว่า กรรมดี คือการประกอบพิธีกรรมเช่น ไหว้บูชา สวดมนตร์ อ้อนวอนสรรเสริญพระเป็นเจ้าด้วยศรัทธาปสาทะต่อพระองค์บำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์ต่อสังคม บำเพ็ญเพียรกำจัดอวิชชาเพื่อความหลุดพ้นเข้าสู่สภาวะที่เป็นหนึ่งเดียวกับพรหม ศาสนาฮินดูเชื่อว่า การที่มนุษย์และสัตว์ต่างทุกข์และสุขมากบ้างน้อยบ้างอยู่ในชาตินี้ เป็นเพราะผลกรรมที่ทำไว้ในชาติก่อน คนที่ประกอบกรรมดีจึงจะได้เกิดในตระกูลที่ดีที่มีฐานะร่ำรวย รูปร่างหน้าตาสะสวย ผู้ที่ประกอบกรรมชั่วจะไปเกิดในตระกูลต่ำที่มีฐานะยากจนได้รับความลำบาก มนุษย์จึงควรปฏิบัติแต่กรรมดีเพื่อหวังผลในชาติหน้า (พระธรรมปิฎก, 2541)

ข้อสังเกต 5 ประการเกี่ยวกับเรื่องกรรม

กรรม เป็นเรื่องของความเป็นเหตุเป็นผล

กฎแห่งกรรมเป็นเพียงหนึ่งของกฎธรรมชาติ ดังนั้นการพิจารณาผลที่เกิดไม่จำเป็นต้องมาจากเหตุที่เกิดจากกรรมหรือการกระทำโดยตรงเสมอไป แต่อาจเกิดจากเหตุปัจจัยที่โยงเข้าไปในเรื่องไตรวัฏ คือ กิเลส กรรม วิบาก ตามหลักปฏิจางสมุปปาท

กรรมและกฎแห่งกรรมในปรัชญาพุทธมีความหมายที่แตกต่างจากความหมายเดิมที่สอนและเชื่อกันมาในปรัชญาฮินดูที่อ้างว่าเป็นเพราะพรหมลิขิต

กุศลกรรมและอกุศลกรรม เป็นผลที่เกิดจากกรรมดี (บุญ) และกรรมชั่ว (บาป) ที่ประเมินจากจิตใจ มิใช่วัดกันด้วยวัตถุ การวัดผลของกรรมโดยทางวัตถุหรือคุณค่าทางวัตถุมิใช่การอธิบายหลักแห่งกรรมในปรัชญาพุทธพระไพศาล ได้กล่าวถึงเรื่องนี้ว่า เป็นการยากหากที่ผู้ทำกรรมชั่วจะรักษาจิตให้เป็นปกติเมื่อถึงจิตสุดท้าย อาจเป็นไปได้แต่ว่ายาก ประการที่ 1 ช่วงใกล้ตายจะมีสิ่งที่เรียกว่า กรรมนิมิต ประสบการณ์หรือความชั่วที่ได้ทำมาในอดีตจะเข้ามาปรุงแต่งจิตให้เกิดเห็นภาพที่ไม่ดีไม่งามหรือน่ากลัวในช่วงจิตสุดท้ายหรือช่วงก่อนตาย จึงยากที่จะรักษาให้จิตปกติได้ เพราะว่ามีแต่เรื่องอกุศล ประการที่ 2 คตินิมิต คือภพที่คนชั่วจะไปเกิดใหม่ ได้แก่ ทุกคติภพ มีนรก

เป็นต้น จะรักษาจิตให้เป็นปกติก็ยาก แต่เป็นไปได้ถ้ามีกัลยาณมิตรช่วย แต่จะอยู่ได้ไม่นานเพราะขาดสิ่งหนุนส่ง พระพุทธเจ้าทรงเปรียบเทียบจิตสุดท้ายเหมือนวัวตัวแรกที่ออกจากคอก วัวตัวที่อยู่ใกล้คอกที่สุดก็จะออกเป็นตัวแรก แต่ถ้าว่าวัวตัวนั้นไม่มีกำลัง วัวตัวอื่นจะแข่งไปหมด หมายความว่าคนที่ทำความชั่วแล้วในช่วงใกล้ตายตั้งจิตสุดท้ายไว้ แม้จะไปเกิดในสุคติภพ แต่ไม่นานก็ดี จะตกลงมาสู่นรก ภาพดังกล่าวจะปรากฏเป็นภาพในจิตใจในสภาวะเช่นนั้น (พระไพศาล วิสาโล, 2546)

2) แนวคิดเรื่องการตายดี พระไพศาลกล่าวถึงแนวคิดเรื่องการตายดีว่า เป็นการตายโดยไม่เจ็บปวด ไม่ทรมานทรมาย ไม่น่าเกลียด ไม่มีใครมาทำให้ตาย หรือตายเพราะอุบัติเหตุ ไม่จากไปอย่างโดดเดี่ยวในสถานที่ที่ไม่คุ้นเคย และไม่สร้างความเดือดร้อนแก่คนที่ยังอยู่ กล่าวอีกนัยหนึ่ง คือตายในสภาวะทางกายและจิตที่สงบปล่อยวางทุกสิ่ง ไม่มีภาระ ไม่มี ความกังวล และไม่หวาดกลัวต่อความตาย (พระไพศาล วิสาโล, 2548)

ความตายและการตายทางพุทธศาสนา เป็นแนวคิดที่ผู้วิจัยนำมาใช้วิเคราะห์ถึงหลักธรรมเกี่ยวกับความตายทางพุทธศาสนาที่กลุ่มชาติพันธุ์ทั้งสองรับมาเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต ที่กลุ่มชาติพันธุ์สะท้อนความหมายและความเชื่อเรื่องความตายผ่านออกมาจากสัญญาณต่าง ๆ ในพิธีกรรมงานศพ นำมาใช้เพื่อวิเคราะห์เชื่อมโยงกับความหมายมายาคติความตายที่แสดงให้เห็นถึงการได้รับแนวทางคำสอนตามหลักการทางพุทธศาสนา มาปรับใช้กับความเชื่อดั้งเดิมเรื่องผีของกลุ่มชาติพันธุ์ทั้งสอง ซึ่งแนวคิดและหลักธรรมทางพุทธศาสนาที่เกี่ยวกับความตายมีมากมายหลายแนวคิด แต่พระไพศาล วิสาโล ได้สรุปไว้เป็นแนวคิดหลักเรื่องความตายตามคำสอนของพระพุทธเจ้าไว้ทั้งหมดตามที่กล่าวมาทั้งหมดข้างต้น

2.3 ทฤษฎีมายาคติ (Myth)

มายาคติ คือ การสื่อความหมายด้วยคติความเชื่อทางวัฒนธรรมซึ่งถูกกลบเกลื่อนให้เป็นที่รับรู้เสมือนว่าเป็นธรรมชาติ หรือเป็นกระบวนการของการหลงให้หลงอย่างหนึ่ง แต่ทั้งนี้ก็ไม่ได้หมายความว่า เป็นการโกหกหลอกลวงแบบปั้นน้ำเป็นตัวหรือการโฆษณาชวนเชื่อที่บิดเบือนข้อเท็จจริง มายาคติไม่ได้ปิดบังอำพรางสิ่งใด ทุกอย่างปรากฏอย่างเปิดเผย แต่เราคุ้นเคยกับมันจนไม่ทันสังเกตว่ามันเป็นสิ่งประกอบสร้างทางวัฒนธรรม เรา “หลง” คิดไปว่าค่านิยมที่เรายึดถืออยู่นั้นเป็นธรรมชาติหรือเป็นไปตามสามัญสำนึก

มายาคติ เป็นแนวคิดที่มีต้นตอมาจากงานศึกษาด้านมานุษยวิทยาที่พบว่า ในกลุ่มชนพื้นเมืองดั้งเดิมจะมีการสร้างปรัมปราคติแบบต่าง ๆ ขึ้นมา มายาคติในเรื่องต้นกำเนิดของมนุษย์ ประวัติของการเกิดภูเขา ฯลฯ แสดงให้เห็นถึงหน้าที่ของมายาคติว่า ภายใต้อำนาจที่มีความขัดแย้งกัน มายาคตินั้นจะช่วยกลบเกลื่อนความขัดแย้งเอาไว้ แม้จะมีวิทยาศาสตร์แต่ในสังคมปัจจุบันยังมีมายา

คติสมัยใหม่ที่ถูกสร้างผลิตขึ้นมาอย่างมากมายในระดับของความหมายระดับสองเช่นเดิม (กาญจนา แก้วเทพ, 2544)

R. Barthes (1967) เป็นนักปรัชญาปัญญาชนคนสำคัญชาวฝรั่งเศสสมัยหลังสงครามโลกครั้งที่สองที่นำเอาหลักสัญวิทยาของ Saussure มาใช้ในการวิเคราะห์ด้วยอย่างดัวบทประเภทต่างๆ ในฝรั่งเศส โดยใช้ลักษณะการตีความสัญณะที่เกี่ยวข้องกับเป้าหมายทางการเมืองแยกระดับของความหมายออกเป็น 2 ระดับ ระดับแรก เรียกว่า “ความหมายโดยอรรถ” (denotative meaning) ระดับที่สอง เรียกว่า “ความหมายโดยนัย” (connotative meaning) ซึ่งความหมายระดับนี้คือ “มายาคติหรือปรัมปราคติ” (myth) ได้ถูกสร้างขึ้น ความผูกพันระหว่างมายาคติกับบริบททางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม มายาคติไม่ได้เกิดจากอากาศธาตุ แต่เป็นผลผลิตทางสังคมและวัฒนธรรมของคนกลุ่มหนึ่ง มายาคติสัมพันธ์กับการเมือง เศรษฐกิจและสังคมอย่าง ในฐานะเป็นบริบททางประวัติศาสตร์บาร์ตส์ กล่าวว่า สิ่งที่ทำให้ความเป็นจริงเปลี่ยนสภาพเป็นวาทะก็คือประวัติศาสตร์ของมนุษย์ประวัติศาสตร์เท่านั้นที่เป็นตัวการสำคัญ ในการกำหนดการอุบัติขึ้นและการดับสูญของภาษาแห่งมายาคติ มายาคติมีเบื้องหลังในกระแสความเปลี่ยนแปลงของมนุษย์เสมอ มายาคติเป็นวาทะที่ประวัติศาสตร์กำหนดไว้ และไม่มีมายาคติใดที่เกิดขึ้นมาตัวเอง

Barthes (1967) ได้กล่าวไว้ว่า “ทันทีที่มีสังคมเกิดขึ้น การใช้วัตถุสิ่งของต่างๆ ในสังคมตัวมันเองก็ถูกทำให้กลายเป็นสัญญาณไป” (as soon as there is a society, every usage is converted into a sign of itself. “Barthes, 1967, p.41) แต่คนโดยทั่วไปมักมองข้ามความหมายในระดับที่สอง (The second-level signification) มองข้ามหรือไม่เห็นความหมายในระดับที่วัตถุต่างๆ ถูกทำให้กลายเป็นสัญญาณ มีบทบาท/หน้าที่ในเชิงสัญญาณ (Sign function) แต่มองเห็นแค่ฐานะการเป็นวัตถุสิ่งของเพื่อการใช้สอยแค่นั้นเท่านั้น (a non-signifying object)

Barthes กล่าวว่า “กระบวนการสร้างมายาคติ” (Mythology) คือ กระบวนการในการเปลี่ยนแปลง บิดเบือน บิดบังอำพราง ฐานะการเป็นสัญญาณของสรรพสิ่งในสังคมให้เหมือนว่าเป็นเรื่องของ “ธรรมชาติ” เป็นสิ่งธรรมดาสามัญตามรูปของสิ่งนั่นเอง และเรียกสิ่งที่เป็นผลลัพธ์ของกระบวนการนี้ว่า “มายาคติ” (Myth/Alibi/Doxa) หรือความคิด/ความเชื่อที่คนส่วนใหญ่ในสังคมยอมรับโดยไม่มีคำถาม จนกลายเป็นความคิด/ความเชื่อ ที่อยู่ภายใต้ระบบอำนาจที่เป็นใหญ่อยู่ในสังคมขณะนั้น

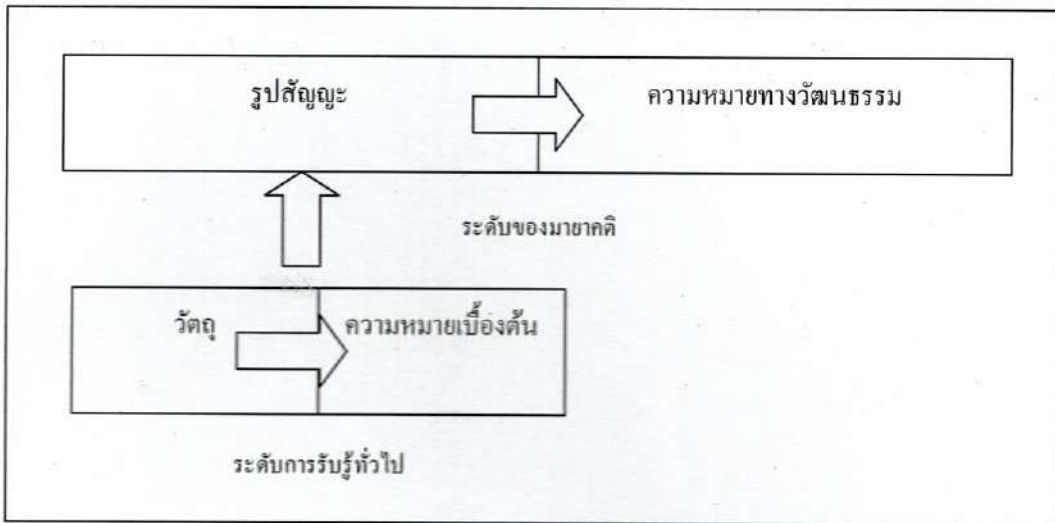
Barthes (1973) ได้อธิบายว่า หลังจากที่มีความหมายแฝงตัวแรกถูกสร้างขึ้นมา ความหมายนั้นก็จะกลายเป็นรูปสัญญาณ แล้วสร้างความหมายแฝงตัวที่สองต่อไปเรื่อยๆ เป็นสายโซ่แห่งความหมาย (Chain of meaning) ดังเช่น ความหมายในชั้นแรกนั้น อาจเป็นการตีความเนื่องมาจากประสบการณ์ของแต่ละบุคคล (Subjective experience) แต่สำหรับความหมายแฝงระดับที่สองหรือ

ที่เรียกว่า มายาคติ นั้นเป็นการตีความหมายที่ถูกใส่ความหมายในระดับสังคม Barthes มองว่า ลักษณะการทำงานของมายาคติไม่ต่างจากเรื่องของสัญลักษณ์ในระบบภาษาจะต่างก็เพียงว่า สัญลักษณ์ในระบบภาษา ถูกแปร/เปลี่ยนรูปสัญลักษณ์ในระบบมายาคติ คือทำหน้าที่สร้าง/สื่อความหมายได้โดยไม่ต้องการผสมระหว่างรูปสัญลักษณ์กับความหมายเหมือนอย่างในระบบของภาษา ในระบบของมายาคติ สิ่งต่างๆ ในสังคมจะถูกกลทอนลงมาเป็นวัตถุดิบที่ระบบมายาคติใช้ในการสื่อความหมาย ความหมายและนิยามของแนวคิดมายาคติ (Myth)

มายาคตินั้นเป็นสิ่งประกอบสร้างทางวัฒนธรรม คนส่วนมากมักคิดไปว่าสิ่งเหล่านี้เป็นธรรมชาติปราศจากการสร้างหรือการปรุงแต่งใดๆ ประกอบด้วยหลักของเหตุและผล หรือเป็นไปตามสามัญสำนึกและด้วยความรู้สึกที่ว่าเป็นธรรมชาตินี้เอง จึงทำให้คนเราสามารถรับเอามายาคติต่างๆ ได้โดยง่าย และถ่ายทอดต่อกันไป โดยไม่ได้รู้สึกถึงความเป็นมายาคติของสิ่งเหล่านั้น ดังเช่น ในสังคมไทยปัจจุบัน มายาคติอย่างหนึ่งที่ปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจนโดยเฉพาะในสื่อโฆษณา คือมายาคติเกี่ยวกับความขาว ผลิภัณฑ์ความงามจำนวนมากไม่น้อยในท้องตลาด ได้แสดงให้เห็นว่าความขาวไม่ใช่เพียงความขาว หรือมีความหมายเพียงแค่ความสวยเท่านั้น แต่กลับบรรจุไปด้วยความหมาย ต่าง ๆ มากมาย เช่น ความขาวคือความสำเร็จ ทั้งหน้าที่การงาน ความงาม ความรัก สถานะในสังคม การเป็นที่ยอมรับ ฯลฯ ในที่สุดแล้วคือการแสดงให้เห็นถึงมายาคติในเรื่องเชื้อชาติที่ว่า ผิวขาวคือกลุ่มคนที่ฉลาดที่สุด มีความเจริญ มีความเป็นอารยะ มากกว่าคนผิวเหลือง และคนผิวดำ

อย่างไรก็ดีถึงแม้ว่ามายาคติจะเป็นผลผลิตของประวัติศาสตร์ แต่วิธีการวิเคราะห์โดยทั่วไปก็ไม่สามารถแสดงให้เห็นการทำงานของมายาคติได้อย่างชัดเจน เนื่องจากมายาคติมีตรรกะภายใน (Internal logic) ซึ่งได้แก่ตรรกะการสื่อความหมาย ดังนั้นจึงต้องอาศัยศาสตร์ที่เชี่ยวชาญด้านแนวการสื่อความหมายมากที่สุดคือ สัญลักษณ์วิทยา แนวทางที่ Barthes ใช้วิเคราะห์มายาคตินี้อยู่ในแนวทางของสัญลักษณ์วิทยาเชิงโครงสร้าง (Structural semiology) โดยได้เสนอว่าหน่วยสื่อความหมายแต่ละหน่วยมิได้มีตัวตนอยู่ได้โดยลำพังโดด ๆ แต่อาศัยความสัมพันธ์โยงใยระหว่างกัน ซึ่งประกอบเป็นโครงสร้างขององค์รวม จึงทำให้แต่ละหน่วยมีค่าสื่อความหมายขึ้นมาได้ ดังนั้นกระบวนการสื่อความหมายจึงอิงอยู่กับเครือข่ายความสัมพันธ์กันเองของหน่วยทั้งหมด

มายาคติเป็นการสื่อความหมายทางวัฒนธรรมนั่นก็คือ คนในสังคมได้สวมใส่ความหมายทางวัฒนธรรมทับลงไปบนวัตถุนความหมายเบื้องต้นต่างๆ หรืออาจกล่าวได้ว่า มายาคติเป็นกระบวนการสื่อความหมายที่อาศัย “การเข้าไปยึดครอง” (Appropriation) ในเบื้องต้นนั้น แม้ว่าวัตถุต่างๆ จะมีความแตกต่างหลากหลายเพียงใดก็ตาม แต่เมื่อถูกจับยึดโดยมายาคติแล้ว ก็จะถูกทอนให้เหลือเป็นเพียงรูปสัญลักษณ์เพื่อสื่อถึงสิ่งอื่นเสมอ ดังภาพที่ 2.1

ภาพที่ 2.1 แผนภูมิแสดงการทำงานของมายาคติ

มายาคติคาบเกี่ยวกับความหมายเบื้องต้นเชิงผัสสะหรือประโยชน์ใช้สอย ส่วนในอีกด้านหนึ่งมายาคติสื่อความหมายทางสังคมและวัฒนธรรมของคนในสังคม โดยเกี่ยวพันกับอุดมการณ์ความหมายในวงกว้าง และใช้ความหมายเบื้องต้นกลบเกลื่อนความหมายทางสังคมและวัฒนธรรมให้ดูเป็นธรรมชาติ ผู้สืบทอดมายาคติ จึงไม่เห็นเจตนาและความหมายของมายาคติ ที่สื่อสารมาถึงเขาและไม่ทันได้รู้ตัวว่าเป็นการถูกมุ่งหวังผลประโยชน์ใดๆ โดยคิดไปเองว่าเป็นเรื่องของเขาและผล

ทฤษฎีมายาคติเป็นทฤษฎีหลักที่ผู้วิจัยนำมาใช้กำหนดทิศทางในการศึกษาวิเคราะห์ตามปัญหาวิจัย และใช้เป็นแนวทางในการวิเคราะห์ความหมายมายาคติความตายของกลุ่มชาติพันธุ์ทั้งสอง เพื่อทำความเข้าใจถึงความหมาย และความเชื่อมายาคติความตาย เช่น การให้ความหมายมายาคติที่เริ่มจากสัญลักษณ์ประเภทต่าง ๆ ที่ทำให้เห็นถึงความหมายเบื้องต้น ความหมายโดยตรง ความหมายโดยนัยหรือความหมายทางวัฒนธรรม ซึ่งเป็นความหมายระดับมายาคติ ที่ผู้วิจัยต้องการศึกษา

2.4 แนวคิดเรื่องสัญวิทยา (Semiology)

สัญวิทยา เป็นศาสตร์ที่ศึกษาเกี่ยวกับระบบของสัญลักษณ์ ที่ปรากฏอยู่ในความคิดของมนุษย์ อันถือเป็นทุกสิ่งทุกอย่างที่อยู่รอบตัวของเรา สัญลักษณ์อาจจะได้แก่ ภาษา รหัส สัญลักษณ์เครื่องหมาย ฯลฯ หรือหมายถึงสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นมาเพื่อให้มีความหมายแทนของจริง ตัวจริง ในตัวบทและในบริบทหนึ่งๆ

คำว่าสัญวิทยาหรือสัญศาสตร์ (Semiology และ Semiotics) ทั้งสองคำนี้มีรากศัพท์มาจาก ภาษากรีกคำเดียวกันคือ Semeion ที่แปลว่า Sign หรือสัญญาณ ซึ่งสัญวิทยาหรือสัญศาสตร์ เป็นการศึกษาเกี่ยวกับเครื่องหมายและสัญลักษณ์ ทั้งสองคำนี้ต่างมีเอกลักษณ์และถูกรวมอยู่ในระบบของเครื่องหมาย ซึ่งรวมถึงการศึกษาว่าความหมายของมันถูกสร้างและถูกเข้าใจอย่างไร บางครั้งนักสัญวิทยาทำการตรวจสอบว่า สิ่งมีชีวิตสร้างความหมายและปรับใช้ที่เหมาะสมอย่างไรในโลก ทฤษฎีสัญศาสตร์ในระดับทั่วไปจะกล่าวถึงเครื่องหมาย ที่ศึกษาในแง่ของการสื่อสารของสารสนเทศในสิ่งมีชีวิต

Semiotics เป็นคำที่นักปรัชญาชาวอเมริกัน Charles Sanders Peirce (ค.ศ. 1839–1914) เป็นผู้ริเริ่มใช้และทำให้เป็นที่รู้จักอย่างแพร่หลาย ส่วนคำว่า Semiology เป็นคำที่ตั้งขึ้นโดยนักภาษาศาสตร์ Ferdinand de Saussure (ค.ศ. 1857-1913) นอกจากนี้ยังมีนักวิชาการอีกหลายคนนำเอาแนวคิดเรื่องสัญวิทยาไปพัฒนาต่อ ซึ่งจะกล่าวถึงอีกคนได้แก่ Roland Barthes (ค.ศ. 1915-1980) ในการศึกษาหาความรู้เกี่ยวกับสัญศาสตร์และสัญวิทยานั้นมีเนื้อหาและวัตถุประสงค์ของการศึกษาที่สอดคล้องและคล้ายคลึงกัน นั่นคือการศึกษาวิธีการสื่อความหมาย ขั้นตอนและหลักการในการสื่อความหมาย ตลอดจนเรื่องการทำความเข้าใจในความหมายของสัญลักษณ์ที่ปรากฏอยู่ในวัฒนธรรมหนึ่งๆ รูปสัญญาณ และความหมายสัญญาณการศึกษาเกี่ยวกับสัญศาสตร์จะเป็นการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างรูปสัญญาณและความหมายสัญญาณ เพื่อดูว่าความหมายถูกสร้างและถูกถ่ายทอดอย่างไร ซึ่ง Saussure อธิบายว่าในทุกๆ สัญญาณต้องมีส่วนประกอบทั้ง 2 อย่างได้แก่

1) รูปสัญญาณ (Signifier) คือสิ่งที่เราสามารถรับรู้ผ่านประสาทสัมผัส เช่น การมองเห็น ตัวอักษร รูปภาพ หรือการได้ยินคำพูดที่เปล่งออกมาเป็นเสียง (Acoustic-image)

2) ความหมายสัญญาณ (Signified) หมายถึงความหมาย คำนิยามหรือความคิดรวบยอด (concept) ที่เกิดขึ้นในใจหรือในความคิดของผู้รับสาร

ความสัมพันธ์ระหว่างสัญญาณแต่ละตัวนั้นเกิดขึ้นโดยตรรกะว่าด้วยความแตกต่าง (The logic of difference) หมายถึง ความหมายของสัญญาณแต่ละตัวมาจากการเปรียบเทียบว่าตัวมันแตกต่างจากสัญญาณตัวอื่นๆ ในระบบเดียวกัน ซึ่งหากไม่มีความแตกต่างแล้ว ความหมายก็เกิดขึ้นไม่ได้ ทั้งนี้ความต่างที่ทำให้ค่าความหมายเด่นชัดที่สุดคือความต่างแบบคู่ตรงข้าม (Binary opposition) เช่น ขาว-ดำ ดี-เลว ร้อน-เย็น หรืออธิบายอีกอย่างคือ ความหมายของสัญญาณหนึ่งเกิดจากความไม่มี หรือไม่เป็นของสัญญาณอื่น (สรณี วงศ์เบ็ญสัจจ์, 2544)

ประเภทของสัญลักษณ์

ขณะที่ความสัมพันธ์ระหว่างสัญลักษณ์แต่ละตัวนั้นเกิดขึ้นโดยการพิจารณาที่ตรรกะของความแตกต่างนั้นก็ได้มีการเสนอการจัดประเภทของสัญลักษณ์ โดย Peirce ได้กำหนดเอาไว้เป็น 3 ประเภท ซึ่งแบ่งตามความสัมพันธ์ระหว่างรูปสัญลักษณ์และความหมายสัญลักษณ์ ดังนี้

1) รูปเหมือน (Icon) เป็นความสัมพันธ์ระหว่างรูปสัญลักษณ์กับความหมายสัญลักษณ์เป็นเรื่องของความเหมือนหรือคล้ายคลึงกับสิ่งที่มันบ่งถึง เช่นภาพถ่าย ภาพเหมือน ภาพยนตร์และแผนภาพเป็นต้น

2) ครรชนี (Index) เป็นความสัมพันธ์ระหว่างรูปสัญลักษณ์กับความหมายสัญลักษณ์เป็นผลลัพธ์ หรือเป็นการบ่งชี้ถึงบางสิ่งบางอย่าง เช่น รูปกราฟที่แสดงผลลัพธ์ของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง รอยเท้าของสัตว์ที่ประทับลงบนพื้นดิน หรือครรชนีที่อยู่ท้ายเล่มของหนังสือที่บอกให้เราทราบถึงข้อความที่เราต้องการจะค้นหา คุณสมบัติอีกประการที่น่าสังเกตของสัญลักษณ์ประเภทครรชนีก็คือ เมื่อเราเห็นรูปสัญลักษณ์ประเภทครรชนี ความหมายสัญลักษณ์ที่เรานึกถึงไม่ใช่สิ่งที่เรามองเห็นในขณะนั้น เช่นตัวอย่างที่ได้กล่าวมาแล้วนั่นคือรอยเท้าสัตว์ที่เมื่อเราพบ เราไม่ได้นึกถึงรอยเท้าในขณะนั้น แต่เรานึกไปถึงตัวสัตว์ที่เป็นเจ้าของรอยเท้า นั้น

3) สัญลักษณ์ (Symbol) เป็นความสัมพันธ์ระหว่างรูปสัญลักษณ์กับความหมายสัญลักษณ์ที่แสดงถึงบางสิ่งบางอย่างแต่มันไม่ได้มีความคล้ายคลึงกับสิ่งที่มันบ่งชี้เลย ซึ่งการใช้งานเป็นไปในลักษณะของการถูกกำหนดขึ้นเองซึ่งได้รับการยอมรับจนเป็นแบบแผน (Convention) และต้องมีการเรียนรู้เครื่องหมายเพื่อทำความเข้าใจ หรือเป็นการแสดงถึงการเป็นตัวแทน (Representation) ซึ่งสังคมยอมรับความสัมพันธ์นี้ ตัวอย่างเช่นเครื่องหมายทางคณิตศาสตร์ หรือการสวมแหวนนิ้วนางข้างซ้ายแสดงถึงการแต่งงาน เป็นต้น

แต่อย่างไรก็ดี การจำแนกประเภทของสัญลักษณ์ทั้งสามแบบก็ไม่สามารถทำได้อย่างชัดเจน เช่นในกรณีรูปสัญลักษณ์ของคำว่า “Xerox” ในภาษาอังกฤษซึ่งความหมายสัญลักษณ์ของมันก็คือยี่ห้อของเครื่องถ่ายเอกสาร แต่รูปสัญลักษณ์ดังกล่าวได้กลายเป็นความหมายสัญลักษณ์ของ “การถ่ายเอกสาร” ในสังคมไทยเป็นต้น (ไชยรัตน์ เจริญสิน โอฟาร, 2545)

ความหมายโดยตรงและความหมายโดยนัยหรือความหมายแฝง ในการทำงานของขั้นตอนการแสดงความหมายของสัญลักษณ์นั้น จะมีความสัมพันธ์ระหว่างรูปสัญลักษณ์และความหมายสัญลักษณ์ตลอดเวลา ซึ่ง Barthes ได้ให้แนวคิดในการวิเคราะห์ความหมาย 2 ชนิด คือ

1) ความหมายโดยตรง (Denotation) เป็นระดับของความหมายที่เกี่ยวข้องกับความจริงระดับธรรมชาติ เป็นความหมายที่ผู้ใช้สามารถเข้าใจได้ตรงตามตัวอักษรจัดอยู่ในลักษณะของการอธิบายหรือพรรณนา (Descriptive level) และเป็นความหมายที่เป็นที่รับรู้และเข้าใจได้สำหรับ

ผู้รับสารส่วนใหญ่ ยกตัวอย่างเช่นเมื่อเรากล่าวถึงช้าง ก็จะนึกถึงลักษณะของสัตว์ที่มีรูปร่างใหญ่ มีงาและงวง เป็นต้น การอธิบายความหมายของคำศัพท์ในพจนานุกรมก็เป็นความหมายโดยตรง

2) ความหมายโดยนัยหรือความหมายแฝง (Connotation) เป็นการตีความหมายของสัญลักษณ์โดยเป็นระดับที่พ่วงเอาปัจจัยทางวัฒนธรรมเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย ซึ่งเป็นการอธิบายถึงปฏิสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นกับอารมณ์ความรู้สึกของผู้ใช้และคุณค่าทางวัฒนธรรมของเขา ความหมายแฝงหรือความหมายในระดับที่สองนี้สร้างขึ้นบนพื้นฐานของความหมายตรงของสัญลักษณ์ตัวเดียวกัน ซึ่งกระบวนการเกิดขึ้นของความหมายแฝงนี้ เกิดขึ้นเมื่อสัญลักษณ์ในความหมายระดับแรกถูกนำไปใช้ เป็นรูปสัญลักษณ์ โดยมีการผูกโยงรวมเข้ากับความหมายใหม่ จึงเกิดเป็นความหมายแฝง ซึ่งกระบวนการนี้เองที่ Barthes ใช้อธิบายการเกิด Myth (มายาคติ) ซึ่ง Barthes ได้อธิบายเกี่ยวกับกระบวนการดังกล่าวไว้ดังนี้ “มายาคติเป็นระบบสื่อความหมายซึ่งมีลักษณะพิเศษตรงที่มันก่อตัวขึ้นบนกระแสการสื่อความหมาย ที่มีอยู่ก่อนแล้ว จึงถือได้ว่า มายาคติเป็นระบบสัญลักษณ์ในระดับที่สอง สิ่งที่เป็นหน่วยสัญลักษณ์ (ผลลัพธ์จากการประกอบของรูปสัญลักษณ์กับความหมาย)

ในระบบแรก กลายมาเป็นเพียงรูปสัญลักษณ์ในระบบที่สอง อธิบายได้ว่า วัสดุสำหรับสร้างวาทะแห่งมายาคติ (เช่น ภาษา ภาพถ่าย ภาพวาด โปสเตอร์ พิธีกรรม วัตถุ ฯลฯ) ไม่ว่าในเบื้องต้นนั้นจะมีความแตกต่างหลากหลายเพียงใดก็ตาม แต่ครั้นเมื่อถูกจับยึดโดยมายาคติแล้ว ก็จะถูกทอนให้เหลือเป็นเพียงรูปสัญลักษณ์เพื่อสื่อถึงสิ่งอื่นเสมอ” (วรรณพิมล อังคศิริสรพ, 2544 อ้างถึงใน ทยากกร แซ่เต๋, 2551) ซึ่งการแสดงกระบวนการทำงานของมายาคติจะแสดงในภาพที่ 2.1

อย่างไรก็ตาม การสื่อความหมายในระดับของความหมายแฝงนี้มีแนวโน้มในการสื่อความหมายที่แตกต่างกัน ซึ่งขึ้นอยู่กับระดับของการสื่อความหมาย โดยแบ่งออกเป็น 2 ระดับได้แก่

ระดับของปัจเจก (Individual connotations) ในการทำความเข้าใจในสิ่งใดสิ่งหนึ่งของบุคคลนั้นเป็นการเรียนรู้วิธีการมองโลกและการที่บุคคลมีปฏิสัมพันธ์กับโลก ซึ่งการเรียนรู้เหล่านี้เองที่จะทำให้บุคคลมีความเข้าใจและให้นิยามต่อสิ่งต่างๆ ซึ่งอาจเหมือนหรือแตกต่างกันก็ได้ ซึ่งเรียกว่าประสบการณ์ ยกตัวอย่างเด็กหญิงที่ได้กลิ่นดอกกุหลาบเป็นครั้งแรกพร้อมกับมีประสบการณ์ที่น่ากลัว ในเวลาต่อมาหากเธอได้มองเห็นหรือได้กลิ่นดอกกุหลาบ ก็อาจเป็นการเตือนความจำให้เกิดความรู้สึกหวาดกลัวขึ้นมาอีก ซึ่งการมองเห็นหรือได้กลิ่นดอกกุหลาบนี้เป็นการนำพาการสื่อความหมายส่วนตัวสำหรับเด็กผู้หญิงคนดังกล่าว ดังนั้นการมอบดอกกุหลาบจึงอาจเป็นการสร้างความกลัวมากกว่าที่จะเกิดความรู้สึกซาบซึ้งในความรัก สิ่งที่ควรระมัดระวังในการวิเคราะห์ในเชิงสัญศาสตร์ (Semiotic analysis) สำหรับการสื่อความหมายระดับนี้คือ เนื่องจากการสื่อความหมายแบบส่วนตัว จึงอาจไม่ได้สื่อความหมายแตกต่างไปตามความหมายปกติดังที่คนอื่นๆ มีส่วนร่วมในความหมายนั้น

ระดับของวัฒนธรรม (Cultural connotations) การสื่อความหมายในระดับนี้แสดงถึงการที่วัตถุในวัฒนธรรมได้พ่วงเอาความสัมพันธ์และการสื่อความหมายเข้ามาในตัวมัน และมีส่วนร่วมในการให้ความหมายกับผู้คนในวัฒนธรรม ยกตัวอย่างเช่น การมอบดอกกุหลาบที่คนให้การยอมรับในเชิงวัฒนธรรมเข้าใจร่วมกันว่าเป็นการแสดงถึงความรัก

แนวคิดสัญวิทยาข้างต้นนี้ เป็นแนวคิดหนึ่งที่ผู้วิจัยนำมาเป็นแนวทางการศึกษา ซึ่งผู้วิจัยจะนำมาวิเคราะห์ตามปัญหาวิจัย โดยวิเคราะห์ถึงขั้นตอนพิธีกรรมที่เกิดขึ้นในงานศพ วัตถุและระบบสัญลักษณ์ต่างๆ ที่มีการสร้างความหมายขึ้นมาปรากฏใช้ในงานศพ และมีการสร้างสัญวิทยาขึ้นมาอย่างไรภายในสังคมและยุคสมัยนั้น ๆ

ในกรณีของงานวิจัยชิ้นนี้ แนวคิดทฤษฎีสัญวิทยาเป็นแนวคิดสำคัญที่ผู้วิจัยจะนำมาใช้ในการวิเคราะห์องค์ประกอบต่างๆ ในพิธีกรรมงานศพ ทั้งองค์ประกอบดั้งเดิมที่ดูเหมือนว่าเกือบจะสูญหายไปแล้ว อาทิเช่น การเวียนศพก่อนขึ้นเมรุสามรอบ การเก็บศพหรือวันก่อนเผา และองค์ประกอบดั้งเดิมที่ยังคงอยู่ คำถามสำคัญที่สัญวิทยาจะเป็นกรอบในการวิเคราะห์ได้ก็คือ องค์ประกอบแต่ละอย่างเป็นสัญวิทยาที่หมายถึงอะไร และสัมพันธ์กับสัญวิทยาอื่นๆ ในพิธีกรรมงานศพอย่างไร ภายใต้รหัสหรือกฎเกณฑ์เช่นใด ใครเป็นผู้มีอำนาจในให้ความหมายรวมทั้งพลวัตของกระบวนการสร้างความหมายที่เกิดขึ้นด้วย

2.5 กระบวนการผลิต และผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมและประเพณีในการเลือกสรร (Cultural Production and Reproduction / Selective Tradition)

วิลเลียมส์ (1976) นักวิชาการด้านวัฒนธรรมศึกษาชาวเวลส์ เสนอว่าเราควรพิจารณาวัฒนธรรมในฐานะที่เป็นวิถีชีวิตโดยรวม ครอบคลุมกิจกรรมทางสังคมด้านต่างๆ ไว้ทั้งหมด สังคมโดยรวมเป็นผลมาจากปฏิสัมพันธ์อย่างซับซ้อนของกิจกรรมทางสังคมด้านต่างๆ ทั้งกิจกรรมทางเศรษฐกิจและกิจกรรมทางวัฒนธรรม ซึ่งส่วนแล้วแต่มีบทบาทต่อการดำรงอยู่และการเปลี่ยนแปลงไปของสังคมทั้งสิ้น

นอกจากนี้วิลเลียมส์ยังได้เสนอให้เปลี่ยนแนวทางการวิเคราะห์วัฒนธรรม จากแนวทางที่แฟรงค์ อาร์ ลีอาวิส (Frank R. Leavis) ที่แบ่งวัฒนธรรมออกเป็นวัฒนธรรมชั้นสูง วัฒนธรรมชั้นกลาง และวัฒนธรรมมวลชน แต่วิลเลียมส์เห็นว่าไม่ว่าจะจะเป็นวัฒนธรรมของคนกลุ่มใดในสังคมก็ล้วนแต่มีแนวโน้มที่จะถูกผลิตเผยแพร่ ซื่อขาย บริโภค หรือแสวงหากำไรได้เหมือนกัน เขาจึงเสนอให้ใช้เกณฑ์ใหม่ในการแบ่งประเภทวัฒนธรรม โดยพิจารณาจากการคงอยู่ของวัฒนธรรมนั้นๆ ในห้วงเวลาต่างๆ หรือข้ามพ้นกาลเวลา และแบ่งวัฒนธรรมออกเป็น 2 ประเภท คือ 1) วัฒนธรรมที่มีชีวิตอยู่ (ในห้วงเวลาหนึ่งๆ) (lived culture) ที่มีเฉพาะผู้คนที่มีชีวิตอยู่ในช่วงเวลาและ

สถานที่ดังกล่าวเท่านั้นที่จะได้มีโอกาสเสพวัฒนธรรมดังกล่าว เช่น ขนมหอยทงแห้งหลากหลายประเภทในสมัยอยุธยา ก็คงมีแต่ชนชั้นสูงหรือชาวเมืองบางส่วนในยุคดังกล่าวเท่านั้นที่เคยได้ลิ้มรส และ 2) วัฒนธรรมที่ได้รับการบันทึกไว้ (Recorded culture) หมายถึงบางส่วนเสียของวัฒนธรรมที่มีชีวิตอยู่ซึ่งจะได้รับการบันทึกหรือผลิตซ้ำเพื่อสืบทอดต่อมา จนเป็นวัฒนธรรมแห่งยุคสมัย (Culture of the period) เช่น ขนมหอยทง หอยทอด ฝอยทอง ที่ได้รับการผลิตซ้ำครั้งแล้วครั้งเล่า จนกระทั่งสามารถดำรงอยู่ข้ามผ่านกาลเวลาและยุคสมัยต่างๆ มาจนถึงปัจจุบัน (สมสุข หินวิมาน, 2548)

ไม่ว่าระบบสังคมจะมีแบบวิถีชีวิต ระบบคุณค่า หรือประวัติความเป็นมาอย่างไร สังคมจะอยู่ได้ก็ด้วยวัฒนธรรมที่รองรับ สร้างสรรค์ และถูกผลิตซ้ำ ในที่นี้ไม่ได้หมายความว่าเฉพาะวัตถุในเชิงเศรษฐกิจ เพราะการดำรงอยู่ของสังคมโดยรวม ต้องการการผลิตทั้งในทางเศรษฐกิจและการผลิตทางวัฒนธรรม ระบบคุณค่า วิถีชีวิต โดยรวม หรือประวัติศาสตร์ของสังคมทั้งหมด ก็ต้องมีวัฒนธรรมมารองรับเช่นกัน (ฉัตรรา ขมะวรรณ, 2537) พร้อมกันนั้นวิลเลียมส์ยังเห็นว่าในสังคมปัจจุบันความหมายและคุณค่าเป็นสิ่งที่ถูกผลิตขึ้น โดยองค์กรทางสังคมต่างๆ อยู่ตลอดเวลา

ดังนั้นการศึกษาวัฒนธรรมจะต้องพิจารณาวัฒนธรรมใน 2 ระดับ ได้แก่ ระบบความหมายในระดับสังคมโดยรวมซึ่งเป็นความหมายร่วมที่คนทั้งสังคมยึดถือ และระบบการสร้างความหมายในระดับสถาบัน หรือกลุ่มผู้ผลิตงานทางวัฒนธรรม โดยระบบการสร้างความหมายในระดับสถาบันหรือกลุ่มผู้ผลิตงานทางวัฒนธรรมนั้นถือเป็นส่วนหนึ่งขององค์รวมของสังคม และมีส่วนในการสร้างเสริม หรือทำลายความหมายร่วมขององค์รวมทั้งหมด (ฉัตรรา ขมะวรรณ, 2537) วิลเลียมส์เห็นว่ากรอบการวิเคราะห์แนวมาร์กซิสนั้นมีอุปการต่อการศึกษาทางวัฒนธรรมเป็นอย่างมาก แต่จะต้องขยายมโนทัศน์ในการศึกษา จากการวิเคราะห์ทางเศรษฐกิจไปสู่การวิเคราะห์ทางวัฒนธรรม เขาเชื่อว่า วัตถุโดยตัวของมันเองก็มีมิติทางวัฒนธรรมฝังอยู่ และวัฒนธรรมเองก็ต้องการวัตถุในการผลิตทางวัฒนธรรมด้วยเหตุนี้ กิจกรรมทางวัฒนธรรมก็ถือว่าเป็นกิจกรรมที่ก่อให้เกิดการผลิตได้เช่นเดียวกัน

แนวคิดวัตถุนิยมวัฒนธรรม เป็นแนวคิดที่วิลเลียมส์ได้เสนอการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างวัตถุกับวัฒนธรรม โดยชี้ว่าระบบการสร้างความหมายไม่สามารถดำรงอยู่ลอยๆ โดยปราศจากเงื่อนไขทางวัตถุและมนุษย์ผู้สร้างสรรค์ผลงานมารองรับการผลิตได้ ยิ่งไปกว่านั้น การดำรงอยู่ในเชิงวัตถุของระบบการสร้างความหมายนี้เอง ที่เปิดช่องให้ความสัมพันธ์เชิงอำนาจในสังคมจะเข้าสู่กระบวนการสร้าง อนุรักษ์ หรือเปลี่ยนแปลงความหมาย อารมณ์ ความรู้สึก ในระบบการสร้างความหมายได้ วิลเลียมส์เสนอให้ปรับการมองวัตถุจากการเป็นวัตถุทางกายภาพหรือชีวภาพ มาเป็นวัตถุทางวัฒนธรรม ในที่นี้ แสดงให้เห็นว่ามนุษย์มีศักยภาพในการที่จะเลือกสรร

และสร้างความหมายใหม่ๆ ให้กับวัตถุได้อย่างไม่มีที่สิ้นสุด เช่น ร่างกายของมนุษย์ในฐานะที่เป็นวัตถุทางวัฒนธรรม มนุษย์ก็สามารถใช้ร่างกายร่วมกับวัตถุอื่นๆ เพื่อสร้างสรรค์ความหมายขึ้นมาได้ เช่นการสร้างงานศิลปะ ที่มนุษย์ใช้การเปล่งเสียง การเคลื่อนไหวส่วนต่างๆ ของร่างกาย ร่วมกับวัตถุอื่นๆ (ฉัตรฯ ขมะวรรณ, 2537)

การผลิตและผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม (Cultural production and reproduction) มีลักษณะที่เหมือนกับการผลิตและผลิตซ้ำทางเศรษฐกิจ กล่าวคือ ต้องมีปัจจัยการผลิตและพลังแรงงาน โดยวิลเลียมส์ได้แยกวัตถุในการผลิตทางวัฒนธรรมออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่ 1) วัตถุซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของมนุษย์ เช่น การขับร้องซึ่งใช้เสียง การร่ายรำซึ่งใช้ร่างกายในการแสดงออก และ 2) วัตถุที่อยู่ภายนอกตัวมนุษย์ ซึ่งในกรณีของพิธีกรรมงานศพก็พบว่า มีวัตถุในการผลิตวัฒนธรรมทั้งสองประเภท นั่นคือขณะทำพิธีไหว้ศพ พระสงฆ์ต้องเปล่งเสียงตามบทสวด ผู้เข้าร่วมพิธีเองก็ต้องพนมมือตามขณะประกอบพิธี ส่วนวัตถุที่อยู่ภายนอกตัวมนุษย์ในพิธีกรรมงานศพนั้นมีตั้งแต่ของชิ้นเล็กๆ อย่างฝ้ายสายสิญจน์ กรวยดอกไม้วางสามหาง ไปจนถึงโลงศพหรือปราสาทศพ (บุญยากร ตีระพุดติกุลชัย, 2553)

วิลเลียมส์ได้แยกแยะการผลิตงานจากวัตถุภายนอกออกเป็นลักษณะต่างๆ 5 ลักษณะ ได้แก่ 1) การผสมผสานระหว่างร่างกายมนุษย์และวัตถุภายนอก เช่น การสวมหน้ากากเล่นละคร 2) การพัฒนาเครื่องมือชนิดใหม่ขึ้นมา เช่น การสร้างเครื่องดนตรี 3) การเลือกใช้หรือแปรรูปวัตถุต่างๆ ที่สมบูรณ์ในตัวของมันเองมาสร้างงานซึ่งมีความหมายทางวัฒนธรรม เช่น การใช้ดิน หิน โลหะเป็นองค์ประกอบในการสร้างงานประติมากรรม 4) การพัฒนาระบบความหมายเฉพาะของวัตถุ เพื่อให้มีความหมายเฉพาะทางวัฒนธรรม เช่น ตัวอักษร และ 5) การพัฒนาระบบเทคนิคที่มีความสามารถในการผลิตซ้ำ ทำให้เกิดวิธีใหม่ๆ ในการนำเสนองานประเภทต่างๆ เช่น การพัฒนาเครื่องถ่ายภาพ การพัฒนาระบบบันทึกและกระจายเสียง

ทั้งนี้ ในกระบวนการผลิตและผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมนั้น จะมีกระบวนการผลิตถึงสองระดับซ้อนทับกันอยู่ ในระดับแรกคือการผลิตตัววัตถุหรือกิจกรรมทางวัฒนธรรม และในระดับที่สองคือการผลิตความหมายให้กับวัตถุหรือกิจกรรมดังกล่าว เช่น ในกระบวนการผลิตและผลิตซ้ำพิธีกรรมงานศพจะต้องมีการผลิตวัตถุหรือกิจกรรม ทั้งขั้นตอนกระบวนการในการประกอบโลงศพ ทำปราสาท เตรียมกรวยดอกไม้วางสามหาง การประกอบอาหาร รวมไปถึง ขั้นตอนในการประกอบพิธีกรรมทางสงฆ์ และในขณะเดียวกันก็มีกระบวนการผลิตซ้ำความหมายต่างๆ ที่ปรากฏอยู่ในวัตถุและกิจกรรมเหล่านี้ อาทิ ความหมายของกรวยดอกไม้วางสามหางซึ่งเป็นเครื่องพุทธบูชาแต่พระรัตนตรัยการห้ามหีบศพพวงเวียน ไปมาบริเวณทางแยก มีความหมายเพื่อไม่ให้วิญญาณจำทางกลับบ้านได้

ระบบการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมนั้น แรกเริ่มเป็นการผลิตสัญลักษณ์เชิงอำนาจเพื่อยามถึงขอบเขตทางการเมือง เช่น การผลิตเหรียญตราต่างๆ การผลิตซ้ำในปริวิตถทางศาสนาม้า เช่น การผลิตสัญลักษณ์ประทับบนวัตถุต่างๆ เพื่อใช้แทนค่าการแลกเปลี่ยน ในปริวิตถทางศาสนาและพิธีกรรม เช่น รูปหล่อ หรือภาพเหมือน ระบบการผลิตซ้ำนี้เป็นการผลิตซ้ำภาพลักษณ์ คุณค่าความหมายที่ยึดถือกันในสังคมหนึ่ง โดยใช้เครื่องมือชนิดต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการปั้น การคัดลอก หรือการพิมพ์อย่างเป็นระบบ เมื่อมาถึงยุคปัจจุบัน เทคโนโลยีการผลิตที่มีประสิทธิภาพสูงขึ้นไม่เพียงแต่ผลิตซ้ำความหมาย คุณค่าเดิม แต่ยังมีศักยภาพในการผลิตความหมายใหม่ขึ้นด้วย และในการผลิตความหมายใหม่ หรือการตีความความหมายเดิม เสียใหม่ ไม่ว่าจะด้วยวัตถุประสงค์ใดก็ตามย่อมทำให้เกิดความขัดแย้งกับกลุ่มทางสังคมที่ยึดครองการตีความหรือการอธิบายแบบเดิม

นอกเหนือจากการผลิตและผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมแล้ว อีกแนวคิดหนึ่งของวิลเลียมส์ ที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยชิ้นนี้ก็คือประเพณีในการเลือกสรร (Selective tradition) ประเพณีในการเลือกสรรเป็นกระบวนการอย่างหนึ่งที่มีพลังในการสร้างวัฒนธรรมครอบงำอย่างต่อเนื่อง เพราะเป็นกระบวนการเลือกสรรอย่างตั้งใจที่จะเลือกค่านิยม ความหมาย เหตุการณ์ในอดีตมาสนับสนุนระเบียบสังคมในปัจจุบัน เพื่อทำให้ปัจจุบันสอดคล้องต่อเนื่องกับอดีตและมีความชอบธรรมที่จะดำเนินต่อไป (นัศรา ขมะวรรณ, 2537) กล่าวคือ ในสังคมต่างๆ จะมีกระบวนการลำดับความสำคัญของวัฒนธรรมทั้งหลายไว้ เพราะในแต่ละวันและในชีวิตประจำวันของมนุษย์ จะมีวัฒนธรรมที่ถูกสร้างขึ้นใหม่ตลอดเวลา แต่ประเพณีในการเลือกสรรจะทำหน้าที่คัดเลือกเฉพาะวัฒนธรรมบางอย่างมาผลิตซ้ำให้มีชีวิตที่ยืนยาวต่อไป และการเลือกสรรเหล่านี้มักเกี่ยวข้องกับผลประโยชน์บางอย่างที่แอบแฝงอยู่ เช่น ผลประโยชน์ทางชนชั้น ผลประโยชน์ทางสุนทรียะ หรือผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจการเมือง เช่น ตำนานเรื่องเล่าเกี่ยวกับผีสาวในสังคมไทยมีเป็นจำนวนมาก แต่จะมีเฉพาะตำนานบางเรื่อง อย่างผีแม่เฒ่าที่ถูกผลิตซ้ำผ่านกระบวนการผลิตซ้ำในยุคปัจจุบัน ซึ่งอธิบายเกี่ยวกับประเด็นผลประโยชน์ได้ในหลายแง่มุม เช่น ผลประโยชน์ทางการตลาดในแง่ความนิยมของผู้บริโภค ผลประโยชน์เชิงเพศสภาพที่ตำนานผีแม่เฒ่าช่วยผลิตซ้ำความคิดที่ว่า ผู้หญิงคือเพศที่ชอบใช้อารมณ์ ในขณะที่เพศชายชอบใช้เหตุผล เป็นต้น (กาญจนา แก้วเทพ และสมสุข หินวิมาน, 2551)

แนวคิดกระบวนการผลิตและผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม และประเพณีในการเลือกสรรของเรย์มอนด์ วิลเลียมส์นี้ ผู้วิจัยจะนำมาใช้เป็นกรอบในการวิเคราะห์พิธีกรรมงานศพเพื่อตอบคำถามเกี่ยวกับการสื่อสารความหมายของความตายผ่านพิธีกรรมงานศพของทั้งสองกลุ่มชาติพันธุ์ โดยวิเคราะห์ในระดับการผลิตซ้ำความหมายของวัตถุ สัญลักษณ์ หรือพิธีกรรมเกี่ยวกับความตายในงานศพ ลักษณะของการเผยแพร่ความหมายของความตายของกลุ่มชาติพันธุ์ของตนเอง การผลิตซ้ำเพื่อ

สืบทอดความหมายของความตาย รวมถึงปัจจัยเรื่องอำนาจของกลุ่มคนที่เกี่ยวข้อง ซึ่งสิ่งที่เห็นได้ชัดเจนก็คือในกระบวนการผลิตซ้ำเพื่อสืบทอดนั้น ได้มีการปรับเปลี่ยนเกิดขึ้นตลอดเวลา

ในกรณีของงานวิจัยชิ้นนี้ ตัวแปรที่สำคัญในการปรับเปลี่ยนก็คือ พิธีกรรม วัตถุ และระบบสัญลักษณ์ต่างๆที่ปรากฏในงานศพ ซึ่งมีนามธรรมแฝงอยู่ในสิ่งเหล่านั้น นามธรรมเหล่านั้นมีความหมายอย่างไร เกี่ยวข้องอย่างไรกับพิธีกรรมโดยรวมถึงวิถีปฏิบัติ และการสื่อสารความหมายเชิงมายาคติของความตาย

2.6 ทฤษฎีการประกอบสร้างความเป็นจริงทางสังคมกับการรับรู้ความหมาย (Construction of Social Reality)

ทฤษฎีการประกอบสร้างความเป็นจริงทางสังคม (Social Construction of reality) เกิดมาจากแนวคิดของกลุ่มนักสังคมวิทยาเยอรมัน สำนักปรากฏการณ์นิยม (Phenomenology) เช่น อัลเฟรด ชูทส์ (A. Schutz) และได้รับการพัฒนาอย่างมากจากนักสังคมวิทยาอเมริกัน คือ จอร์จ เฮร์เบิร์ต มีด (G.H. Mead) โดยที่มีแก่นความคิดหลักที่ตกผลึกอยู่ในประโยคของชูทส์ที่ว่า “โลกแห่งความเป็นจริงในชีวิตประจำวันของเราทุกคนล้วนแต่เป็นอัตวิสัยร่วม (Intersubjectivity) ที่เกิดขึ้นจากการประกอบสร้าง (construction) ระหว่างความเป็นจริงที่หยิบมาจากคนอื่น บวกผสมกับความ เป็นจริงที่เราสร้างขึ้นมาเอง แนวคิดหลักๆ เรื่องการประกอบสร้างความเป็นจริงทางสังคม” ที่มาเกี่ยวข้องกับเรื่องการรับรู้ความหมายมี ดังนี้

1) ทศนะเกี่ยวกับ "ความเป็นจริงของมนุษย์" ในขณะที่สำนักปรากฏการณ์นิยมเสนอ ข้อคิดของกลุ่มตนเองขึ้นมาใน ช่วงเวลานั้นกระแสวิชาการที่สาขาจิตวิทยาที่กำลังเป็นกระแสหลัก คือ กลุ่มพฤติกรรมนิยม (Behaviorism) ที่เชื่อว่าการเรียนรู้ นั้นเกิดมาจากจับคู่วางเงื่อนไขแบบง่ายๆ ของทฤษฎีจิตวิทยาแบบ S-R Conditioning

สำนักปรากฏการณ์นิยมกล่าวว่า มนุษย์นั้นแตกต่างจากสัตว์ตรงที่ว่า ในเส้นทางระหว่างสิ่งเร้า (Stimulus) และการตอบสนอง (Response) นั้น สำหรับมนุษย์แล้วมีกระบวนการทาง จิต (Mental process) เป็นตัวกลางอยู่ระหว่างนั้น พูดย่างๆ ก็คือ ก่อนจะลงมือตอบสนองหรือมี ปฏิกริยาอะไรนั้น มนุษย์เราได้รู้จักคิด ได้รู้สึก ได้ให้ความหมาย ได้ตีความ ฯลฯ เสียก่อน ตัวอย่าง การกระทำของมนุษย์บางคนที่ยอมพลีชีพในสงครามจึงมิใช่ปฏิกริยาตอบสนองแบบ S-R conditioning หากแต่เป็นการกระทำที่มีความหมายสำหรับเขา เป็นต้น

2) คนเราเรียนรู้ด้วย “ประสบการณ์และปฏิสัมพันธ์” หลังจากการปฏิเสธว่าคนเรา ไม่ได้เรียนรู้แบบวางเงื่อนไขเช่นในสัตว์โลกชนิดอื่นๆ แล้ว มีดก็เสนอต่อว่า คนเราเรียนรู้ด้วยการมี ประสบการณ์และปฏิสัมพันธ์กับคนอื่นๆ ตัวอย่างกิจกรรมที่มีผู้คนสนใจก็คือ กิจกรรมการเล่น ซึ่งเขา

เห็นว่า คนเราจะเข้าใจการเล่นกีฬาด้วยการลงมือเล่น/การมีประสบการณ์และการมีปฏิสัมพันธ์กับคนอื่น ๆ เท่านั้น ในการเล่น เราจะต้องเข้าใจบทบาทของเราตามกฎกติกาของเกม และพร้อมกันนั้นเราก็ต้องเข้าใจบทบาทของคนอื่นด้วย เช่น เวลาที่เล่นฟุตบอล เราต้องเข้าใจบทบาทของเราในฐานะกองหน้าและต้องเข้าใจบทบาทของเพื่อนร่วมทีม ฝ่ายตรงข้าม รวมทั้งบทบาทของกรรมการด้วย และในการเล่นเกมที่เล่นฟุตบอลนี่เองที่เป็นภาพจำลองที่ดีในการเปรียบเทียบความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสังคม ในขณะที่เล่นฟุตบอลนั้น ผู้เล่น (มนุษย์) จะต้องเคารพกฎ กติกา มารยาทของเกม (เปรียบเสมือนกฎระเบียบของสังคม) แต่ในเวลาเดียวกันผู้เล่นก็มีอิสระที่จะสร้างสรรค์เกมให้แปลกๆ ใหม่ๆ อยู่ตลอดเวลา トラบเท่าที่ยังอยู่ในกรอบ นี่คือการสัมพันธ์แบบสองด้านระหว่างมนุษย์กับสังคม คือทั้งต้องปฏิบัติตามและทั้งมีอิสระภายใต้กรอบ

3) โลกสองโลกที่ห่อหุ้มมนุษย์ สำนักปรากฏการณ์นิยมปฏิเสธแนวคิดของสำนักประจักษ์นิยม (Empiricism) ที่เชื่อว่า “ความเป็นจริง” เป็นสิ่งที่มืออยู่แล้ว (Given/Out there) และเพียงแต่รอให้คนเรา/นักวิชาการ ไปค้นพบ สำนักปรากฏการณ์นิยมกลับเชื่อว่า “ความเป็นจริง” (Reality) เป็นสิ่งที่ที่มนุษย์ประกอบสร้าง (Construct) ขึ้นมา ตัวอย่างเช่น สิ่งที่เรียกว่า “ข่าว” นั้นมิใช่เป็นการรายงานความเป็นจริงที่เกิดขึ้นในเหตุการณ์ หากแต่เป็นการ “ประกอบสร้าง” ความเป็นจริงขึ้นมาจากเหตุการณ์นั้น เพราะฉะนั้นในขณะที่เกิดเหตุการณ์ยานแชนแลนเจอร์ของสหรัฐฯ เกิดระเบิดขึ้น นักข่าวปีกขวาและปีกซ้ายของสหรัฐฯ ย่อมสร้างข่าวต่างกัน เช่น นักข่าวปีกขวาย่อมจะยกย่องนักบินอวกาศที่เสียชีวิตว่าเป็นวีรบุรุษ และย่อมประกอบสร้างความเป็นจริงว่า การบุกเบิกความรู้ด้านอวกาศนั้นต้องการการเสียสละเสียภัยอย่างสูง ส่วนนักข่าวปีกซ้ายคงประกอบสร้างเหตุการณ์นี้ว่าเป็นความผิดของรัฐบาลที่ไม่เห็นคุณค่าในชีวิตมนุษย์และโครงการอวกาศนี้เป็นความคลั่งอำนาจของผู้นำทางการเมือง และแน่นอนว่า สำนักข่าวทาสส์ของโซเวียตก็ย่อมประกอบสร้างเหตุการณ์นี้ ไปในอีกแบบหนึ่ง

เพราะเหตุใด คนแต่ละกลุ่มที่กล่าวมาข้างต้นจึงประกอบสร้างความเป็นจริงรอบตัวที่แตกต่างกัน สำนักปรากฏการณ์นิยมตอบว่า เนื่องจากมนุษย์ทุกคนจะมีโลกที่แวดล้อมตัวอยู่ 2 โลก คือ โลกทางกายภาพ (physical world) และ โลกทางสังคมหรือโลกสัญลักษณ์ (symbolic world) การประกอบสร้างความเป็นจริงที่ต่างกันก็เกิดมาจากโลกทางสังคมที่แวดล้อมนั้นแตกต่างกัน

ตัวอย่างที่รู้จักกันดีปรากฏอยู่ในจากภาพยนตร์เรื่อง “เทวดาทำอะไรโง่” (The God must be crazy) ซึ่งแสดงให้เห็น โลกทางกายภาพเดียวกัน แต่แต่ละคนที่มีโลกทางสังคมที่แตกต่างกันต่างตีความหมายและสร้างความเป็นจริงต่างกัน เมื่อนักบินอเมริกันกินโคล่าหมดขวดแล้ว เราก็รับรู้ขวดเปล่าๆ ว่าเป็น “ขยะ” (ความเป็นจริงของขวดเปล่าคือขยะในสังคมอเมริกัน) เขาจึงมีปฏิกิริยา

ด้วยการ โยนขวดเปล่าทิ้งลงมาจากเครื่องบิน ขวดเปล่าๆ นั้นลอยลงมาถูกศีรษะของนิเซาว์ ชาวบุชแมน ที่มีโลกทางสังคมว่า อะไรก็ตามที่ตกมาจากฟ้าต้องเป็น “ของวิเศษ” ที่พระเจ้าประทานมาให้ ความเป็นจริงเกี่ยวกับขวดเปล่าสำหรับนิเซาว์จึงมีความหมายเป็น “ของวิเศษ” เขาจึงมีปฏิกิริยาด้วยการเอาขวดเปล่าๆ นั้น ไปบูชาบวงสรวง

4) ที่มาและวิธีการได้มาของโลกทางสังคม โลกทางสังคมทำหน้าที่เป็นเสมือนซอฟต์แวร์ในเครื่องคอมพิวเตอร์ที่ทำหน้าที่ “อ่าน” ความหมายต่างๆ ที่เป็นความจริงของตัวมนุษย์ ส่วนคำถามที่ว่าซอฟต์แวร์เหล่านี้มาจากไหนกันแล้ว สำนักปรากฏการณ์นิยมกล่าวว่า โลกทางสังคมถูกสร้างขึ้นมาจากปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับบรรดาสถาบันทางสังคมรอบๆ ตัวที่ทำงานอยู่ในชีวิตประจำวันของเรา (กาญจนา แก้วเทพ, 2544)

Beger and Luckmann กล่าวถึงการ ประกอบสร้างความจริงทางสังคม ว่า “มนุษย์สร้างโลกขึ้นมาด้วยการทำงานของ สัตว์อยู่ต่างๆ และหลังจากนั้นเขาก็เข้าไปอยู่ในโลกแห่งสัตว์ที่สร้างขึ้น โดย เสมือนหนึ่งว่าเป็นโลกแห่งความจริง” ภายใต้อัตลักษณ์มองดังกล่าว อาจแบ่งโลก ของมนุษย์ ได้สองมิติ โดยมิติแรก คือโลกแห่งความจริงทางกายภาพ (Physical reality world) ซึ่งสามารถรับรู้ได้ด้วยผัสสะทั้งห้า ทว่าความจริงดังกล่าวก็มีอยู่ มากมายจนมนุษย์ไม่สามารถเข้าถึงได้หมด ในขณะที่มิติที่สอง คือ โลกแห่ง ความหมาย (World of meaning) ซึ่งเกิดจากการมีปฏิสัมพันธ์กัน โดยอาศัย สัญลักษณ์ และความหมายดังกล่าวก็เปรียบเสมือนการที่มนุษย์ถักทอเป็นตาข่าย เพื่อครอบคลุมตนเอง (กาญจนา แก้วเทพ, 2544)

การประกอบสร้างความจริงทางสังคม ล้วนถูกประกอบสร้างผ่านสถาบัน ทางสังคม ที่รายล้อมอยู่รอบตัว ซึ่งผ่านการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง (Historical process) ขณะเดียวกันก็มี “อำนาจ” ในการควบคุมทางสังคม (Social control) เพื่อให้เกิดความเป็นเอกภาพ (Unity) และเพื่อยึดเป็นระเบียบแบบแผน ความจริง สำเร็จรูปข้างต้นจึงโดยมิได้เปิด โอกาสให้ตั้งคำถาม หรือพิสูจน์ตั้งได้ความสัมพันธ์ดังกล่าว มนุษย์จึงมีหน้าที่ทำตามๆ กันไป (บงกช เสวตามร์, 2533)

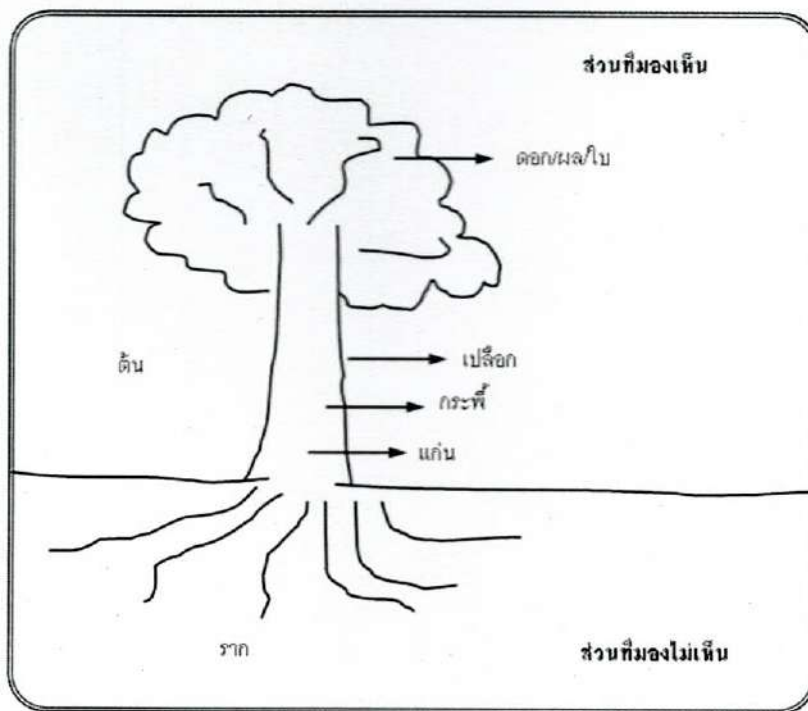
ภายหลัง Stuart Hall ได้ให้ทัศนะ เพิ่มเติมว่า การสร้างความจริงทางสังคมเป็นเรื่องของการเมืองเรื่องความหมาย ซึ่งความจริงในเรื่องใดเรื่องหนึ่งสามารถมีได้มากกว่า 1 ชุด (Multiple realities) ขึ้นอยู่กับว่าความจริงดังกล่าวถูกสร้างขึ้น โดยใคร และกำลังรับใช้อุดมการณ์ใด อย่างไรก็ตาม การรับรู้ และการตี ความของมนุษย์ ส่วนใหญ่มักไม่ได้สัมผัสกับความจริง ทางกายภาพ โดยตรง แต่เป็นการรับรู้จากภาพแทนความจริง (Representation) ซึ่งอาจจริงบ้าง ไม่จริงบ้าง หรือไม่จริงเลย ทั้งนี้เพื่อนำไปอ้างอิงกับความจริง (ศิริมิตร ประพันธ์รุจิ, 2551)

จากหลักคิดของทฤษฎีการประกอบสร้างความเป็นจริงทางสังคมกับการรับรู้ ความหมายที่กล่าวว่า “มนุษย์สร้างโลกขึ้นมาด้วยการทำงานของสัตว์อยู่ต่างๆ และหลังจากนั้นเขาก็

เข้าไปอยู่ในโลกแห่งสัญญาที่สร้างขึ้นโดย เปรียบหนึ่งว่าเป็นโลกแห่งความจริง” หลักการนี้ทำให้ผู้วิจัยนำทฤษฎีนี้มาวิเคราะห์ควบคู่กับความหมายมาคติความตาย จากความเชื่อเกี่ยวกับความตายตามวัฒนธรรมของทั้งสองกลุ่มชาติพันธุ์ที่สะท้อนออกมาจากสัญญาต่าง ๆ ที่ถูกนำมาใช้ในพิธีกรรมงานศพ เนื่องจากทฤษฎีการประกอบสร้างความเป็นจริงทางสังคมทำให้ผู้วิจัยเห็นกระบวนการในการนำสัญญาต่าง ๆ มาประกอบสร้างให้เกิดความหมายของความตายตามความเชื่อทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ตนเอง

2.7 แนวคิดเรื่องต้นไม้แห่งคุณค่า

การใช้เครื่องมือ “ต้นไม้แห่งคุณค่า” (กาญจนา แก้วเทพ, 2554) แนวคิดของนักวิชาการ เช่น Claude levi- Strauss ที่นำเสนอว่า วัฒนธรรมนั้นมีทั้งส่วนที่เป็นพื้นผิว และมีส่วนที่อยู่ข้างล่าง ซึ่งหากเปรียบเทียบกับต้นไม้ก็จะมีส่วนของรากที่มองไม่เห็นอยู่ใต้ดิน ส่วนนี้เป็นที่อยู่ของเนื้อหา ความหมายและคุณค่าต่างๆ กับส่วนของลำต้น ดอกไม้ ผล ซึ่งอยู่เหนือดิน ซึ่งเป็นส่วนของรูปแบบในการบริหารวัฒนธรรม/สื่อพิธีกรรมนั้น เราต้องดำเนินให้ครบทั้งส่วนรากของใต้ดิน (เนื้อหา/คุณค่า/ความหมาย) และส่วนที่อยู่เหนือดิน (รูปแบบ)

ภาพที่ 2.2 ภาพแสดงแนวคิดต้นไม้แห่งคุณค่า

เมื่อมองในแนวดิ่ง จะเห็นส่วนของต้นไม้ 3 ส่วน ส่วนที่มองเห็น (Visible part) อยู่เหนือพื้นดินจะมี 2 ส่วน คือดอก/ผล/ใบและลำต้น (ซึ่งมีบทบาทหน้าที่แตกต่างกัน) ส่วนนี้เปรียบได้กับส่วนที่เป็น รูปแบบ (Form/Format) อีกส่วนหนึ่งเป็น “ส่วนที่มองไม่เห็น” (Invisible part) เพราะอยู่ใต้ดิน คือส่วนที่เป็นราก ส่วนนี้เปรียบเทียบกับส่วนที่เป็นเนื้อหา/คุณค่า/ความหมาย

การใช้ต้นไม้แห่งคุณค่าในแนวดิ่งนี้ จะช่วยในเรื่องของการพิจารณาเรื่องการสืบทอด โดยเป็นแนวคิดที่จะกำกับการทำกิจกรรมการสืบทอดแต่ละครั้งว่าจะเน้นที่ส่วนไหนของต้นไม้ (ซึ่งเนื่องมาจากขั้นตอนการวิเคราะห์ปัญหาวัฒนธรรมว่า “ขาดแคลนในส่วนใด”) แต่ที่สำคัญก็คือการสืบทอดนั้นจะต้องไม่หลงลืม “ส่วนที่มองไม่เห็น” คือ เนื้อหา/คุณค่า/ความหมาย ซึ่งโดยส่วนใหญ่ ทิศทางการอนุรักษ์วัฒนธรรมจากกำลังของชุมชนเองมักจะประสบปัญหาเรื่องการสืบทอดในส่วนของรากต้นไม้ หรือมีละนั้นก็ขาดในส่วนที่เป็นลำต้นซึ่งจะประคองและยึดโยงทุกส่วนเสี้ยวเข้าไว้ด้วยกัน

ส่วนการมองในแนวนอนนั้น จะแบ่งชั้นของต้นไม้ออกเป็น 3 ส่วน คือส่วนที่เป็นแก่น (วงในสุด) กระจี้ (รอยเชื่อมต่อ) และเปลือก (วงนอกสุด) การแบ่งลำดับชั้นตามแนวนอนนี้จะเป็นเครื่องมือที่สามารถนำมาช่วยงาน “การปรับประยุกต์” วัฒนธรรม/สื่อพิธีกรรมพื้นบ้าน (ซึ่งมีธรรมชาติที่ต้องปรับเปลี่ยนไปตามสภาพความเป็นจริงที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาอยู่แล้ว) โดยมีหลักการว่า การปรับเปลี่ยนที่เป็นคุณค่าชุมชนก็คือ “การเปลี่ยนแปลง ปรับกระจี้ รักษาแก่น” เอาไว้

ในภาคปฏิบัติการ การใช้เครื่องมือต้นไม้แห่งคุณค่านี้จะต้องกำกับด้วยหลักการ “สิทธิเจ้าของวัฒนธรรม” ที่ได้กล่าวมาข้างต้น กล่าวคือจะต้องเป็นชุมชน/เจ้าของวัฒนธรรมเองที่จะตัดสินใจร่วมกัน/ตกลงร่วมกันว่าอะไรเป็นผล/ดอกใบ อะไรเป็นแก่น/กระจี้/เปลือก โดยดำเนินการผ่านกิจกรรมเวทีติดตั้งความรู้/ความเข้าใจเรื่องการทำงานวัฒนธรรมเชิงรุกรูปแบบต่างๆ

การที่ผู้วิจัยได้นำแนวคิดเรื่องใช้ต้นไม้แห่งคุณค่ามาประกอบการวิเคราะห์ จะช่วยให้ผู้วิจัยมองเห็นองค์ประกอบต่างๆ ของพิธีกรรมงานศพของกลุ่มชาติพันธุ์ที่นับถือศาสนาพุทธได้ชัดเจนขึ้นว่าในสื่อพิธีกรรมงานศพของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์นั้น มีการประกอบสร้างความหมายของความตาย ผ่านสัญลักษณ์หรือสัญลักษณ์อะไรบ้าง ทำให้ผู้วิจัยไม่ตกหล่นในเรื่องขององค์ประกอบที่ต้องนำมาวิเคราะห์เพื่อหาความหมายเชิงมายาคติความตายในพิธีกรรมงานศพของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์

2.8 แนวคิดเกี่ยวกับความเชื่อ

ความเชื่อเป็นความคิดที่ฝังแน่นในความรู้สึกของบุคคล ความคิดที่เกิดขึ้นอาจเป็นความคิดเกี่ยวกับตนเองเกี่ยวกับผู้อื่น สภาพแวดล้อมทั่วไป เช่น พืช สัตว์ วัตถุสิ่งของเหล่านี้ อาจมีทั้งคุณและโทษต่อตนเอง เพื่อนมนุษย์ถือได้ว่าเป็นลักษณะให้คุณและโทษต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์

เมื่อมนุษย์มีความเชื่อ อาจเป็นความเชื่อที่พิสูจน์แล้วว่าเป็นจริงหรือเป็นความเชื่อที่ไม่สามารถพิสูจน์ได้ว่ามีจริง เช่น ความเชื่อเกี่ยวกับผีसाง นรก สวรรค์ ตายแล้วไปไหน เป็นต้น แต่ความเชื่อเหล่านี้เป็นสิ่งที่ทำให้มนุษย์มั่นใจ เชื่อมั่น ยึดถือ ประพฤติปฏิบัติตามแนวความเชื่อเหล่านั้น เพราะความเชื่อทำให้มนุษย์มีกำลังกายใจ มีความเชื่อมั่น กล้าต่อสู้ นอกจากนั้นยังทำให้เกิดความสบายใจ สามารถช่วยให้บรรลุความสำเร็จได้ ดังนั้นความเชื่อจึงมีทั้งความสำคัญในตนเองและยังมีความสำคัญในฐานะที่เป็นแหล่งที่มาของค่านิยม อุดมการณ์และบรรทัดฐานทางสังคม เป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น จัดระเบียบและนำมาบังคับพฤติกรรมของตนเอง นำมาเป็นแนวทางปฏิบัติระหว่างกันและกัน หากมีการฝ่าฝืนจะมีการโทษทัณฑ์แบบต่างๆ ต่อกันด้วย ฉะนั้นความเชื่อจึงเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งในชีวิตมนุษย์ (สัญญา สัญญาวิวัฒน์, 2532)

นอกจากนั้นมนุษย์ยังมีความเชื่อที่แตกต่างกันออกไป แต่มีลักษณะที่คล้ายคลึงกัน 3 ประการ คือ ความเชื่อที่ตรวจสอบหรือพิสูจน์แล้วตรงกับความเป็นจริง ความเชื่อที่ตรวจสอบแล้วไม่ตรงกับความเป็นจริง และความเชื่อที่ตรวจสอบหรือพิสูจน์ไม่ได้

ลักษณะความเชื่อที่ตรวจสอบหรือพิสูจน์ไม่ได้ นั้น เป็นลักษณะความเชื่อในสิ่งที่เหนือธรรมชาติมีปรากฏทั่วไปของลักษณะวัฒนธรรมไทย โดยความเชื่อ นั้น สามารถแบ่งออกเป็น 9 ประเภท คือ (อภิศักดิ์ โสมอินทร์, 2534)

1. ความเชื่อเรื่องผีसाง เทวดา
2. ความเชื่อเรื่องคาถา อาคมและเวทย์มนต์
3. ความเชื่อเรื่องฤกษ์ยาม
4. ความเชื่อเรื่องแรงสังหารณ์
5. ความเชื่อเรื่องความฝัน
6. ความเชื่อเรื่องขวัญ
7. ความเชื่อในสิ่งแวดล้อมและปรากฏการณ์ธรรมชาติ
8. ความเชื่อเรื่องยากลางบ้าน
9. ความเชื่อเรื่องลักษณะบุคคล

นอกจากนี้คนไทยยังมีวัฒนธรรมความเชื่อเกี่ยวกับประเพณีและพิธีกรรมในวิถีชีวิต ไม่ว่าจะเป็นประเพณีการตาย การปลุกเรื้อน การประกอบสัมมาอาชีพต่างๆ การแต่งงานและประเพณีการเกิดและการตาย

แนวคิดเกี่ยวกับความเชื่อ ผู้วิจัยนำมาใช้ประกอบการวิเคราะห์เพื่อแยกสัญญาณออกเป็นความเชื่อประเภทต่าง ๆ ให้ง่ายต่อการจัดหมวดหมู่ของสัญญาณเมื่อถึงขั้นตอนการวิเคราะห์ความหมายมายาคติความตาย

2.9 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

พระมหาจรัญจิตตสวโร กล่าวว่า จากเดิมงานศพเป็นของญาติมิตร หมู่บ้านและชุมชนทั้งหมด กลายเป็นงานศพของธุรกิจขายโลงศพของธุรกิจขายโลงศพ ขายปราสาทศพ ขายพวงหรีด ธุรกิจของกลุ่มฌาปนกิจสงเคราะห์ และกิจกรรมซื้อขายการจัดพิธีกรรม พัฒนาการงานศพของชาวล้านนาในสังคมสมัยใหม่ โดยทั่วไปแล้ว ยังคงมีแนวโน้มการพัฒนาในรูปแบบ การทำท่าย การประชันขันแข่ง การย่อส่วน การไม่กล้าปฏิเสธบรรทัดฐานหรือประเพณีเดิม อันเป็นลักษณะค่านิยมการใช้ปราสาทศพ และการลากปราสาทศพ ในการหาพิธีปลงศพอยู่ รวมทั้งยังมีการตานดูบหรือทานเฮือนผีให้กับผู้ตายมาจนถึงปัจจุบัน (พระมหาจรัญจิตตสวโร, 2553)

พระทอโท กัสปะ กล่าวว่า การปรับเปลี่ยนพิธีกรรมเกี่ยวกับการตาย มีการปรับเปลี่ยนด้านองค์ประกอบเพื่อเกิดความสะดวกในการจัดหา เช่น เครื่องประกอบพิธีบูชา บวงสรวง บางอย่างที่เคยกำหนดให้ใช้เป็นเครื่องพิธี เช่น บวงสรวง แต่ปัจจุบันความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์ได้เจริญมากขึ้น จึงต้องปรับเปลี่ยนเพื่อให้เกิดความเหมาะสมจึงนำสิ่งที่มาทดแทนกันได้มาเป็นเครื่องประกอบพิธีบูชา บวงสรวงแทน บางอย่างเคยผลิตใช้เอง ก็จัดซื้อหาตามท้องตลาด การปรับเปลี่ยนด้านขั้นตอน การปรับเปลี่ยนด้านคติความเชื่อ มีการปรับเปลี่ยนไป ผู้ที่เข้าร่วมกิจกรรมที่เป็นเยาวชน บางคนไม่เชื่อและศรัทธาในการประกอบพิธีกรรม สาเหตุที่เข้าร่วมพิธีกรรมเพียงเป็นแขกที่ได้รับเชิญตามบัตรเชิญ หรือคำบอกเล่า แต่ผู้สูงอายุที่เชื่อศรัทธาในพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการตายเข้าร่วมพิธีเนื่องจากแสดงถึงความอาลัยแก่ผู้ล่วงลับและยังมีการสืบทอดพิธีกรรมนี้สืบทอดกันมา (พระทอโท กัสปะ, 2551)

อวยชัย ตั้งเตรียมใจ กล่าวว่ารูปแบบพิธีกรรมประเพณีงานศพของชาวบ้านในอดีต เมื่อมีคนตายไม่ว่าผู้ตายจะตายในลักษณะใดก็ตาม ชาวบ้านจะนำฟากหรือเสื่อไม้ไผ่มาห่อหุ้มศพ ใช้เถาว์วัลย์หรือเชือกขาวรัดช่วง ศีรษะ เอว และข้อเท้า แล้วนำไปฝังใกล้บริเวณบ้าน และชาวบ้านจะปลงศพแบบฝังกับผู้ตาย จะไม่มีพิธีกรรมทางศาสนา ต่อมาเมื่อมีกลุ่มชาติพันธุ์ไทเขิน ได้เข้ามาอาศัยในพื้นที่เดียวกัน ทำให้ชาวบ้านรับเอาวัฒนธรรมของชาวไทยเขินเข้ามา จนเกิดการเปลี่ยนแปลง

ประเพณี งานศพในปัจจุบัน อันเนื่องมาจากปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลง จนกลายมาเป็นประเพณีในปัจจุบัน

พิธีกรรมเกี่ยวกับความตายนี้ยังสะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างพิธีกรรมกับกลุ่มคนที่มีความแตกต่างกันทั้งเชื้อชาติ ศาสนา ภาษา ขนบธรรมเนียมประเพณี ที่ต้องปรับเปลี่ยนไปเพื่อความคงอยู่ของกลุ่มชาติพันธุ์ของตน และการเปลี่ยนแปลงพิธีกรรมงานศพอันเนื่องมาจากความเชื่อ ด้านสังคม ด้านเศรษฐกิจ ด้านการปกครอง ด้านสิ่งแวดล้อม ที่เกี่ยวข้องกันตามสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว (อวยชัย ตั้งเตรียมใจ, 2556)

สุทัศน์ ตันสุวรรณ ศึกษาประเพณีการตายของชาวไทยเชื้อ บ้านแขวงบาดาล ตำบลแขวงบาดาล อำเภอสมเด็จ จังหวัดกาฬสินธุ์ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาพิธีกรรมและคติความเชื่อเกี่ยวกับการตายของชาวไทยเชื้อ บ้านแขวงบาดาล โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพประกอบด้วย การวิจัยภาคสนามและการวิจัยเอกสาร แล้วนำผลการศึกษาที่ได้มาวิเคราะห์สังเคราะห์ข้อค้นพบสำคัญจากงานวิจัยพบว่า ชาวไทยเชื้อเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่สืบเชื้อสายมาจากบรรพบุรุษที่เป็นคนพื้นเมืองชาวเวียงจันทน์ ปัจจุบันพบชาวไทยเชื้อ อาศัยอยู่ที่ จ.อุดรธานี จ.สกลนคร จ.นครพนม และ จ.กาฬสินธุ์ ซึ่งพิธีกรรมงานศพของชาวไทยเชื้อ บ้านแขวงบาดาล จ.กาฬสินธุ์นั้น ส่วนใหญ่คล้ายคลึงกับพิธีกรรมงานศพของชาวไทยลาวทั่วไป คือมีการผสมผสานกันระหว่างพิธีกรรมทางพุทธและทางไสยศาสตร์ มีการอาบน้ำศพ การแต่งตัวศพ การใส่เงินปากผี และการทำโลงศพ ซึ่งในอดีตจะใช้เพียงฟากไม้ไผ่รองเสื่อแล้วมัดศพ แต่ปัจจุบันจะมีช่างมาช่วยกันทำโลงศพ โดยให้คนเฒ่าคนแก่ทำพิธียกครุให้กับกลุ่มช่างเพื่อช่วยลดความหวาดกลัว ชาวไทยผู้นิยมตั้งศพบนเรือนและนิมนต์พระสงฆ์ทั้งในเวลาเช้าและเวลาค่ำ ส่วนการเผาศพนั้นนิยมเผาที่ป่าช้า และมีการทำพิธียกขันตายเพื่ออธิษฐานเลือกที่เผาศพนอกจากนี้ยังพบว่าชาวไทยเชื้อมีประเพณีงันเฮือนดี ซึ่งเป็นประเพณีที่มีขึ้นขณะที่ศพยังอยู่บนเรือน โดยญาติพี่น้องและเพื่อน บ้านใกล้เคียงไปประชุมช่วยเหลือ เพื่อไม่ให้บ้านศพเจ็บเหงาว่าเหว มีการละเล่นต่างๆ เช่น เสือกินหมู การเกี่ยวพาราสีกันระหว่างหนุ่มสาว ส่วนคนมีอายุก็มาอ่านและฟังหนังสือภาพยกลอนจากหนังสือผูก เช่น เรื่องสังข์ศิลป์ชัย เป็นต้น ซึ่งประเพณีงันเฮือนดีนี้มีความคล้ายคลึงกับประเพณีอยู่เฮือนเฮ็นของชาวล้านนามาก มีความแตกต่างกันเพียงเล็กน้อยเกี่ยวกับช่วงเวลาในการทำกิจกรรม กล่าวคือ ประเพณีงันเฮือนดีทำขณะที่ศพยังตั้งอยู่ที่บ้าน แต่การอยู่เฮือนเฮ็นนั้นจะกระทำหลังจากเสร็จสิ้นพิธีกรรมเผาศพแล้ว อย่างไรก็ตามเป้าหมายของประเพณีนั้นเหมือนกัน กล่าวคือต่างก็เป็นกลวิธีของชุมชนในการเยียวยาจิตใจครอบครัวที่สูญเสียบุคคลในครอบครัวไปนั่นเอง (สุทัศน์ ตันสุวรรณ, 2536)

ส่วนความพิเศษของพิธีกรรมงานศพของชาวไทยเชื้อ บ้านแขวงบาดาล ที่แตกต่างไปจากชุมชนอื่นๆ ก็คือ ชาวไทยผู้นิยม ตั้งศพและโลงศพโดยหันศีรษะไปทางทิศตะวันออก เพราะเชื่อ

กันว่าผู้ตายจะได้สักการะพระธาตุพนม นอกจากนี้ ยังให้ลูกเขยและหลานเขยชาวไทยผู้อุทิศและ
เดินสากในเวลาากลางคืนและเวลานำศพออกจากบ้าน หน้าที่ในการหามศพเป็นของหลานเขย เพราะ
เป็นค่านิยมที่ให้ความสำคัญกับสายตระกูลฝ่ายหญิง เป็นการแสดงให้เห็นว่าหลานเขยเคารพนับถือ
ผู้ตายและญาติของภรรยาคน นอกจากนี้ยังข้อปฏิบัติเรื่องการเผาเสาจ้งกอนหรือเสาที่เป็นฐานตั้งศพ
ซึ่งลูกเขยและหลานเขยจะต้องอยู่เฝ้าศพจนเผาไหม้หมดแล้วจึงยื่นหันหลังให้เสาจ้งกอน แล้วใช้
มือเปล่าดึงถอนเสาขึ้นมาเผาให้หมด มิฉะนั้นแล้วมีความเชื่อว่าจะมีความตายเกิดขึ้นอีกภายใน
ครอบครัว

พิเชฐ สายพันธ์ (2542) ศึกษาความหมายของพิธีกรรมงานศพของไทแดง ซึ่งเป็นกลุ่ม
คนไทที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในเขตจังหวัดเหง่ฮัน ประเทศสาธารณรัฐสังคมนิยมเวียดนาม งานวิจัยชิ้นนี้
เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ ใช้วิธีการเก็บข้อมูลแบบสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วมแล้วนำมาวิเคราะห์
ภายใต้กรอบทฤษฎีทางมานุษยวิทยาข้อค้นพบจากงานวิจัยพบว่าในพิธีกรรมงานศพของไทแดงนั้น
มีการกำหนดทั้งสัญลักษณ์และรหัสกำกับเพื่อควบคุมความหมายอยู่เป็นจำนวนมาก เช่น สีที่ใช้ใน
พิธีกรรม สีขาว เป็นสีสำคัญที่ถูกจัดไว้เฉพาะญาติพี่น้องของผู้ตาย ลูกชายเป็นคนกลุ่มเดียวที่ต้อง
ใส่ชุดไว้ทุกข์ คือ เสื้อสีและกางเกงสีขาว ลูกเขยจะคาดผ้าคาดเอวสีขาว ญาติผู้ชายจะสวมหมวกสี
ขาว ส่วนผู้หญิงที่เป็นลูกสาวและลูกสะใภ้จะใช้ผ้าสีขาวที่เรียกว่าสายค่อนพันศีรษะ ส่วนคนอื่นๆ ที่
มาร่วมพิธีกรรมนั้นแต่งกายปกติเหมือนที่เคยแต่งในชีวิตประจำวัน มีหมอลุงเป็นผู้เชี่ยวชาญในการ
ทำพิธีกรรมเป็นผู้ดูแลกำกับขั้นตอนต่างๆ ในพิธี และมีขั้นตอนที่เคร่งครัดในการประกอบพิธีกรรม
ตั้งแต่เอาไม้จรดลงบนพื้นที่หัวและท้ายโลงศพ หลังจากนั้นเข้าไปแสดงความเสียใจกับกลุ่มลูกชาย
และลูกเขยที่นั่งติดกับโลง และเดินมาแสดงความเสียใจกับกลุ่มลูกสาวและลูกสะใภ้ซึ่งนั่งไกล
ออกไป ก่อนจะกลับมาทำพิธีสวดส่งผีขวัญของคนตายขึ้นไปอยู่กับบรรพบุรุษบนฟ้า ลำดับขั้น
เหล่านี้ ผู้วิจัยเห็นว่าสะท้อนถึงความหมายเชิงสังคมของชาวไทแดง ที่ให้ความสำคัญกับเพศชายใน
การสืบสายตระกูลมากกว่าเพศหญิง เพราะแม้แต่ ลูกเขยก็ยังอยู่ในตำแหน่งที่สำคัญยิ่งกว่าลูกสาว
แท้ๆ ของผู้ตาย ซึ่งสอดคล้องกับข้อมูลที่พิเชฐระบุไว้ว่า สำหรับธรรมเนียมของชาวไทแดงแล้ว
ลูกชายมีฐานะที่เป็นสมาชิกของครอบครัวมากกว่าลูกสาว ลูกชายจะเป็นผู้รับมรดกของพ่อแม่ แต่
ลูกสาวจะไม่ได้รับมรดกเหล่านี้ แต่จะได้จากสามีที่ตนออกเรือนไปอยู่ด้วย การสวดส่ง ผีฟ้ามีการใช้
ข้าวของที่เป็นสัญลักษณ์ว่าผู้ตายจะได้รับความสะดวกสบายในการเดินทาง (สู่โลกใหม่) ข้าวของ
เหล่านี้แบ่งออกเป็น 2 กลุ่มใหญ่ๆ ได้แก่ ข้าวของเครื่องใช้ และอาหาร สิ่งของเหล่านี้ล้วนมีการ
กำหนดความหมายไว้ทั้งสิ้น เช่น ถูข่าม หมาก พลู (สำหรับใช้สอย) หมวกกระดาษและพัดกระดาษ
(สำหรับบังแดดและพัดวี) เครื่องเล่นสีแดงคล้ายลูกข่าง (สำหรับเล่นเพื่อความสนุกสนาน) ไม้สุก
2 ตัว (สำหรับเช่นสรวงเจ้าฟ้าที่จะมารับคนตายขึ้นไป)

แม้แต่การร้องไห้แสดงความเศร้าโศกเสียใจ ก็ยังเป็นสัญญาณในพิธีกรรมงานศพชาวไทแดง การร้องไห้คร่ำครวญและการพร่ำรำพันถึงผู้ตายนั้นเป็นกิจกรรมสำหรับญาติผู้หญิง แต่ญาติผู้ชายจะไม่แสดงอาการหรืออารมณ์เหล่านี้ออกมา ซึ่งพิเชฐวิเคราะห์ว่า ที่เป็นเช่นนี้เนื่องจากในพื้นที่พิธีกรรมญาติผู้หญิงนั้นถูกจัดวางในพื้นที่พิธีกรรมที่จำกัดและมีระยะห่าง การแสดงออกผ่านการร้องไห้คร่ำครวญเป็นการช่วยลดระยะห่างดังกล่าว ในขณะที่ญาติผู้ชายไม่จำเป็นต้องแสดงออกผ่านการร้องไห้ เพราะพวกเขาล้วนมีตำแหน่งทางพื้นที่ในพิธีกรรมที่ชัดเจนที่เชื่อมโยงเข้ากับผู้ตายไว้อยู่แล้ว โดยนัยนี้เสียงร้องไห้ของเพศหญิงในพิธีกรรมงานศพจึงเป็นคำประกาศอย่างไม่เป็นทางการ ทั้งในแง่การแสดงความรู้สึกกับผู้ตาย และการประกาศให้สังคมรับรู้ที่เกิดเหตุการณ์สำคัญขึ้น

กล่าวโดยสรุปได้ว่าพิธีกรรมงานศพไทแดงนั้น เป็นพิธีกรรมที่มีทั้งกระบวนการประกอบสร้างความหมายและกระบวนการแสดงความรู้สึกที่เกิดขึ้นในบริบทพิธีกรรมด้วยความหมายและความรู้สึกที่เกิดขึ้นจึงมีความสัมพันธ์กัน และไม่ใช่ว่าเรื่องของปัจเจกแต่โดยลำพัง แต่เป็นเรื่องของการเรียนรู้และแสดงออกในบริบทของการรวมกลุ่มทางสังคม (พิเชฐ สายพันธ์, 2542)

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ปราณี วงศ์เทศ ได้กล่าวถึงพิธีกรรมงานศพในประเทศไทยโดยปรารถถึงความตายที่ทำให้เกิดถึงความเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ของคนในสังคม ตลอดจนถึงกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ความรู้สึกของสมาชิกในสังคม และความเชื่อมโยงความเชื่อของมนุษย์กับวิญญาณของผู้ตายโดยอาศัยพิธีกรรมเป็นสื่อติดต่อความสัมพันธ์กันในส่วนของพิธีกรรมศพนั้น ได้กล่าวถึงหลักฐานทางโบราณคดี ที่ทำให้ทราบถึงความเชื่อในเรื่องวิญญาณหลังความตายของมนุษย์ในดินแดนที่เป็นประเทศไทยในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ เช่นการพบเปลือกหอย เครื่องเซ่นในหลุมศพ บางศพก็เครื่องประดับและเครื่องใช้ที่แตกต่างไปจากศพอื่น สิ่งเหล่านี้แสดงให้เห็นถึงความแตกต่างจากศพอื่น สิ่งเหล่านี้ทำให้ทราบถึงความแตกต่างในฐานะของคนตายในชุมชนนั้นด้วย นอกจากนี้ยังได้กล่าวถึงขั้นตอนพิธีกรรมศพในปัจจุบัน ตั้งแต่การบอกหนทางให้แก่คนป่วยใกล้ตาย พิธีอาบน้ำศพ การตั้งศพบำเพ็ญกุศล จนกระทั่งถึงพิธีเผา และพิธีเก็บเถ้ากระดูก โดยกล่าวให้เห็นถึงพิธีกรรมในรูปแบบพิธีกรรมศพของชาวบ้านและชนชั้นสูงที่มีความแตกต่างกัน (ปราณี วงษ์เทศ, 2534)

บทที่ 3 ระเบียบวิธีวิจัย

ในการศึกษาวิจัยเรื่อง “มายาคติความตายที่สื่อสารผ่านพิธีกรรมงานศพของกลุ่มชาติพันธุ์ที่นับถือศาสนาพุทธ: กรณีศึกษากลุ่มชาติพันธุ์กูไท และกลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อ” ผู้วิจัยใช้ระเบียบวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) มุ่งศึกษาการสื่อสารความหมายเรื่องความตายของกลุ่มชาติพันธุ์ที่นับถือศาสนาพุทธในประเทศไทย ผ่านพิธีกรรมงานศพ โดยกำหนดรูปแบบระเบียบวิธีวิจัย ดังต่อไปนี้

- 3.1 ระเบียบวิธีวิจัย
- 3.2 แหล่งข้อมูลที่ใช้ในการศึกษา
- 3.3 ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง
- 3.4 เครื่องมือที่ใช้เก็บรวบรวมข้อมูล
- 3.5 วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล
- 3.6 การตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูล
- 3.7 การวิเคราะห์ข้อมูล
- 3.8 การนำเสนอข้อมูล
- 3.9 แบบสัมภาษณ์

3.1 ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้ระเบียบวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลแบบสหวิธีการ (Multiple Methodology) ประกอบด้วยการพูดคุยอย่างไม่เป็นทางการกับคนในชุมชน และการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกกับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก (key informants) การสังเกตการณ์ภาคสนาม (Field Observation) เพื่อทำความเข้าใจความหมาย และความเชื่อมายาคติเกี่ยวกับความตายที่กลุ่มชาติพันธุ์ทั้งสองสื่อสารผ่านสัญลักษณ์ในพิธีกรรมงานศพ

รวมทั้งใช้การศึกษาจากเอกสารต่างๆ (Documentary Research) เกี่ยวกับพิธีกรรมงานศพในประเทศไทย เช่น หนังสือ งานวิจัย ข้อมูลจากวิทยานิพนธ์ที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมงานศพของกลุ่มชาติพันธุ์ที่ศึกษาเพื่อวิเคราะห์การประกอบสร้างความหมายของความตาย

3.2 แหล่งข้อมูลที่ใช้ในการศึกษา

แหล่งข้อมูลที่ใช้ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ แบ่งออกเป็น 3 ประเภท ได้แก่

1. แหล่งข้อมูลที่เป็นคนในพื้นที่ ได้แก่ ผู้นำหมู่บ้าน ปราชญ์ชาวบ้าน ลุงตา(ผู้นำพิธี) พระสงฆ์ ชาวบ้านในชุมชน ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับพิธีกรรมงานศพ

2. แหล่งข้อมูลที่เป็นเอกสาร โดยแบ่งประเภทเอกสารเป็น ดังนี้

2.1 เช่น เอกสารประวัติศาสตร์เกี่ยวกับพิธีกรรมงานศพในประเทศไทย หนังสืองานวิจัย วิทยานิพนธ์

2.2 สื่อสังคมออนไลน์ เช่น เว็บไซต์ Facebook ของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ที่สร้างขึ้นเพื่อเผยแพร่ข้อมูลกลุ่มชาติพันธุ์ของตนเอง ได้แก่ Facebook page สมาคมไทลื้อแห่งประเทศไทย และ สมาคมคนรักวัฒนธรรมภูไท ชุม ชำนาญเป็นชาวภูไท โดยผู้วิจัยใช้เพื่อสอบถามข้อมูลชุมชนไทลื้อ และชุมชนภูไท จาก ผู้จัดทำ Facebook page ทั้งสอง เช่น ข้อมูลในการเลือกชุมชนที่เหมาะสมกับการลงพื้นที่เก็บข้อมูลพิธีกรรมงานศพ ข้อมูลผู้ติดต่อเพื่อขอลงพื้นที่วิจัย และ ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมงานศพของชุมชน

3. แหล่งข้อมูลที่เป็นสื่อพิธีกรรม ได้แก่ พิธีกรรมงานศพของของชาวพุทธ ที่อาศัยอยู่ในประเทศไทย โดยเลือกศึกษาจากกลุ่มชาติพันธุ์ที่นับถือศาสนาพุทธในประเทศไทย ที่มีรูปแบบวิถีชีวิตและวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน 2 ภาคของไทย ได้แก่ ภาคเหนือ และภาคอีสาน เพื่อวิเคราะห์หาความหมายเชิงมายาคติเกี่ยวกับความตายที่ซ่อนอยู่ในพิธีกรรมงานศพ ของกลุ่มชาติพันธุ์เหล่านั้นตามรายละเอียด ดังนี้

ภาคเหนือ ศึกษาจากพิธีกรรมงานศพของกลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อ ชุมชนไทลื้อ บ้านหนองบัว จังหวัดน่าน

ภาคอีสาน ศึกษาจากพิธีกรรมงานศพของกลุ่มชาติพันธุ์ผู้ไท หรือภูไท ชุมชนภูไท บ้านโคกโค้ง อ.ภูผินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์

3.3 ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ผู้วิจัยคัดเลือกกลุ่มตัวอย่าง หรือกลุ่มเป้าหมายที่เป็นแหล่งข้อมูลบุคคลด้วยวิธีการเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive Sampling) เพื่อเก็บข้อมูลเกี่ยวกับผู้ที่มีบทบาทหลักในพิธีกรรมงานศพของกลุ่มชาติพันธุ์ที่นับถือศาสนาพุทธในประเทศไทย เพื่อตอบวัตถุประสงค์วิจัยในประเด็นต่างๆ โดยใช้กลุ่มประชากรที่อยู่ในชุมชน ได้แก่ ผู้นำชุมชน ปราชญ์ชุมชน คนเฒ่าคนแก่ ชาวบ้านในชุมชน ดังนี้

1.1 กลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อชุมชนไทลื้อ บ้านหนองบัว จังหวัดน่าน ได้แก่

1) นายสว่าง ภิมาลย์ ปราชญ์/ผู้นำพิธี ชุมชนไทลื้อ บ้านหนองบัว เป็นบุคคลที่คนในชุมชนให้ความเคารพนับถือในฐานะเป็นผู้อาวุโส และมีความรู้ในเรื่องต่าง ๆ ของชุมชน รวมทั้งเรื่องการจัดพิธีกรรมงานศพให้กับทุกคนในชุมชน

2) นายแทน เทพเสนา ผู้ใหญ่บ้าน/ผู้นำหมู่บ้านชุมชนไทลื้อ บ้านหนองบัว

3) นายพิศาล ไชยศิลป์ ชาวบ้านชุมชนไทลื้อ บ้านหนองบัว ผู้ช่วยประกอบพิธีกรรมงานศพ และทำหน้าที่เป็นสัปเหร่อของหมู่บ้าน

ภาพที่ 3.1 นายสว่าง ภิมาลย์ ปราชญ์/ผู้นำพิธี ชุมชนไทลื้อ บ้านหนองบัว

1.2 กลุ่มชาติพันธุ์ผู้ไท หรือภูไท ชุมชนภูไท บ้านโคกโค้ง อ.ภูจินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ ได้แก่

1) นายเหลียม กาทหว่า ปราชญ์หมู่บ้าน ชุมชนภูไท บ้านโคกโค้ง ผู้ประกอบพิธีกรรมงานศพให้กับคนในหมู่บ้าน เป็นผู้นำพิธีกรรมงานศพ และเป็นผู้ที่คนในหมู่บ้านให้ความเคารพนับถือในฐานะที่เป็นผู้อาวุโสมีความเชี่ยวชาญในเรื่องการประกอบพิธีกรรมต่างๆ ของหมู่บ้าน

2) นายพร อัฐนาค ผู้นำหมู่บ้าน ชุมชนภูไท บ้านโคกโค้ง ผู้ช่วยประกอบพิธีกรรมงานศพของหมู่บ้าน บางพิธีกรรมงานศพจะเป็นผู้นำพิธีกรรมแทนปราชญ์หมู่บ้าน

3) นางหลิ่ง แสงโคตร ชาวบ้านชุมชนภูไท บ้านโคกโค้ง

- 4) นางสมบัติ สมสวย ชาวบ้านชุมชนภูไท บ้านโคกโก่ง
- 5) นางวิจา ใจคง ชาวบ้านชุมชนภูไท บ้านโคกโก่ง
- 6) นางอรัญญา โคตรพัฒน์ ชาวบ้านชุมชนภูไท บ้านโคกโก่ง
- 7) นายอภัยวงศ์ ไชยฤทธิ์ ชาวบ้านชุมชนภูไท บ้านโคกโก่ง
- 8) นายขวัญชัย ปัททะทุม ชาวบ้านชุมชนภูไท บ้านโคกโก่ง

สำหรับชาวบ้านชุมชนภูไท บ้านโคกโก่งที่ผู้วิจัยเลือกสัมภาษณ์นี้ เป็นกลุ่มชาวบ้านที่จะเข้ามามีส่วนร่วม และช่วยเหลือในพิธีกรรมงานศพของคนในหมู่บ้านทุกครั้งที่มีการตายเกิดขึ้น จึงมีความรอบรู้ในเรื่องรูปแบบของการประกอบพิธีกรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ภูไท และสามารถให้ข้อมูลกับผู้วิจัยได้เป็นอย่างดี

ภาพที่ 3.2 นายเหลียม กาพหว่า ปราชญ์หมู่บ้าน ชุมชนภูไท บ้านโคกโก่ง

3.4 เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลที่สำคัญประกอบด้วย

1. ผู้วิจัย ซึ่งทำหน้าที่เป็น ผู้สัมภาษณ์ ผู้ดำเนินการสนทนากลุ่ม และผู้สังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม รวมถึงทำหน้าที่ในการบันทึกและเก็บรวบรวมข้อมูล

2. เครื่องบันทึกเสียง (MP3) เพื่อใช้ในการบันทึกเสียงจากการสัมภาษณ์หรือการสนทนาอย่างไม่เป็นทางการ
3. กล้องถ่ายภาพ
4. แบบบันทึกภาคสนาม เพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการบันทึกรายละเอียดจากการสัมภาษณ์ ทั้งนี้เพื่อให้การเก็บรวบรวมและบันทึกข้อมูลเป็นไปอย่างมีระบบตลอดระยะเวลาที่ดำเนินการวิจัย
5. แบบสัมภาษณ์กึ่งมีโครงสร้าง ผู้วิจัยได้กำหนดแนวคำถามต่างๆ ไว้ล่วงหน้า โดยคำถามที่ใช้ในการสัมภาษณ์ส่วนใหญ่เป็นคำถามปลายเปิด (Open-ended Question) ทั้งนี้เพื่อเปิดโอกาสให้กลุ่มเป้าหมายสามารถถ่ายทอดเรื่องราวต่างๆ ได้อย่างเต็มที่ตามประเด็นที่ตั้งไว้ รวมถึงเปิดโอกาสให้ผู้วิจัยสามารถตั้งคำถามอื่นๆ เพิ่มเติมหรือสอดแทรกได้ตามสถานการณ์ของการสนทนาพูดคุย ทั้งนี้ แบบสัมภาษณ์ดังกล่าวจะช่วยกำหนดทิศทาง และทำให้ผู้วิจัยไม่หลงลืมประเด็นที่เป็นสาระสำคัญของการสัมภาษณ์

3.5 วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

เครื่องมือหลักที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ แบ่งออกเป็น 2 ประเภทได้แก่

1. ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Data) ได้มาจาก

(1) การสัมภาษณ์ (Interview) ทั้งแบบเป็นทางการและไม่เป็นทางการ แบบเจาะลึกและแบบกว้างตามประเด็น โดยใช้วิธีการสุ่มเลือกแบบเฉพาะเจาะจง (Purposive Sampling) จากกลุ่มคนในชุมชน โดยใช้การจดบันทึกและเครื่องบันทึกเสียงเป็นอุปกรณ์ในการบันทึกข้อมูล การสัมภาษณ์เจาะลึกผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับพิธีกรรมงานศพ เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับสัญลักษณ์ต่างๆ ที่ปรากฏในพิธีกรรมงานศพ และข้อมูลการถ่ายทอดความหมาย การคงอยู่หรือเปลี่ยนแปลงไปของรูปแบบ และความเชื่อต่างๆ ของพิธีกรรมงานศพในอดีต และปัจจุบัน

(2) การสังเกตการณ์ภาคสนาม (Field Observation) แบบไม่มีส่วนร่วม (Participatory and Non participatory observation) โดยการลงพื้นที่ภาคสนามของประชากรที่ใช้ศึกษา เพื่อสังเกตสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ เช่น บริเวณที่ทำพิธีศพ ป่าช้า วัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ในพิธีศพ โดยใช้การจดบันทึก กล้องถ่ายภาพเป็นอุปกรณ์ในการบันทึกข้อมูลและบันทึกภาพ เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับสัญลักษณ์ต่างๆ ที่ปรากฏในพิธีกรรมงานศพ เพื่อหาความหมายเชิงมายาคติความตาย ในแต่ละชุมชนนั้น

2. ข้อมูลทุติยภูมิ

ประกอบด้วย เอกสาร ตำรา บทความทางวิชาการ งานวิจัย และวิทยานิพนธ์ ที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมงานศพในประเทศไทย และกลุ่มชาติพันธุ์

3.6 การตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูล

กระบวนการที่ผู้วิจัยใช้เพื่อตรวจสอบความถูกต้องและน่าเชื่อถือของข้อมูลประกอบด้วย

1. ใช้การตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (data triangulation) เก็บข้อมูลในประเด็นที่เหมือนกันจากผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดพิธีกรรมงานศพ เพื่อตรวจสอบข้อมูลว่าตรงกันหรือไม่ เช่น การตรวจสอบถึงความหมายของสัญลักษณ์บางอย่างที่ใช้ในงานศพ จะตรวจสอบจากทั้งผู้นำพิธี พระ ผู้นำหมู่บ้าน ปราชญ์หมู่บ้าน ชาวบ้าน และคนในชุมชน ว่าจะให้ความหมายเชิงมายาคติเหมือนหรือต่างกันหรือไม่ เพื่อความถูกต้องของข้อมูล

นอกจากนั้น ผู้วิจัยยังมีวิธีการตรวจสอบข้อมูลอีกวิธีหนึ่งคือ ใช้วิธีการเก็บข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างคนเดียวกันแต่ใช้ผู้สัมภาษณ์อีกคนที่ไม่ใช่ตัวผู้วิจัย เพื่อให้แน่ใจว่าข้อมูลชุดนั้นมีความแม่นยำถูกต้อง กลุ่มชาติพันธุ์ไทผู้วิจัยลงพื้นที่เก็บข้อมูลกับผู้ช่วยวิจัยทั้งหมด 4 คน ได้แก่ เพื่อนผู้วิจัย 3 คน และ ล่ามภาษาไท 1 คน โดยเริ่มต้นการสัมภาษณ์ผู้วิจัยเป็นผู้ทำการเปิดประเด็น สัมภาษณ์ตามแบบสัมภาษณ์ที่ร่างไว้ก่อน หลังจากนั้นผู้ช่วยวิจัยช่วยกันสัมภาษณ์เพิ่มเติมในประเด็นเดิมที่ผู้วิจัยถามไปแล้ว และจดบันทึกข้อมูลเพื่อนำมาเปรียบเทียบกับข้อมูลที่ผู้วิจัยได้ก่อนหน้านี้ เพื่อให้ได้ความถูกต้องแม่นยำของข้อมูล

สำหรับกลุ่มชาติพันธุ์ไทคือ ผู้วิจัยลงพื้นที่เก็บข้อมูลกับผู้ช่วยวิจัย 1 คน โดยใช้วิธีการเดียวกันกับกลุ่มชาติพันธุ์ภูไท กล่าวคือ ผู้วิจัยทำการสัมภาษณ์ก่อนในประเด็นที่ร่างไว้ โดยให้ผู้ช่วยวิจัยช่วยสัมภาษณ์ประเด็นเดิมอีกครั้ง ในระหว่างที่เดินสังเกตการณ์พื้นที่ประกอบพิธีกรรมงานศพในหมู่บ้าน และจดบันทึกข้อมูลเพื่อนำมาเปรียบเทียบ ซึ่งผลจากการเปรียบเทียบพบว่าข้อมูลที่ได้มีความสอดคล้องกัน แต่เนื่องจากผู้ให้ข้อมูลหลักของกลุ่มชาติพันธุ์ไทคือในวันที่ผู้วิจัยลงพื้นที่เก็บข้อมูลมีเพียงคนเดียวที่สะดวกให้ข้อมูล ได้แก่ ปราชญ์หมู่บ้านซึ่งเป็นผู้นำพิธีกรรมงานศพของคนในหมู่บ้าน ดังนั้น เพื่อความแม่นยำของข้อมูล ผู้วิจัยจึงใช้วิธีสัมภาษณ์เพิ่มเติมทางโทรศัพท์ย้อนหลังกับผู้ใหญ่บ้าน และชาวบ้านในชุมชนอีก 1 คน ซึ่งเป็นผู้เกี่ยวข้องกับการจัดพิธีกรรมงานศพ ที่สะดวกในการให้สัมภาษณ์ทางโทรศัพท์ เพื่อนำข้อมูลมาเปรียบเทียบและยืนยันความถูกต้องแม่นยำ

2. การเก็บข้อมูลด้วยวิธีการที่หลากหลายของผู้วิจัย (Methodological Triangulation) จะทำให้ผู้วิจัยเก็บรายละเอียดของข้อมูลได้ครอบคลุมทุกมิติ ได้แก่ การสำรวจและรวบรวมข้อมูล เอกสารทั้งก่อนลงภาคสนามและขณะลงภาคสนาม การสนทนาแบบไม่เป็นทางการ การสัมภาษณ์ แบบเจาะลึก การสังเกตการณ์นอกจากจะได้รับความรู้รับทราบข้อมูลจากกลุ่มคนที่หลากหลายแล้ว วิธีการเหล่านี้จะช่วยให้เข้าใจความจริงจากทุกมุมมองของผู้เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมงานศพ

3.7 การวิเคราะห์ข้อมูล

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ทำการวิเคราะห์ข้อมูลควบคู่ไปกับการเก็บรวบรวมข้อมูลทั้งนี้เพื่อเป็นการตรวจสอบความน่าเชื่อถือ และความครบถ้วนของข้อมูลตามวัตถุประสงค์ การวิจัยที่ได้กำหนดไว้ โดยผู้วิจัยมีกระบวนการวิเคราะห์ข้อมูลประกอบด้วย

1. การวิเคราะห์และจำแนกข้อมูลในเบื้องต้นโดยจำแนกตามประเด็นที่ใช้ในการศึกษา ได้แก่ ข้อมูลเกี่ยวกับภูมิหลังและบริบทของชุมชนที่เลือกใช้เป็นกลุ่มตัวอย่าง โดยข้อมูลเหล่านี้ได้มาจากการวิเคราะห์เอกสารและการสนทนาอย่างไม่เป็นทางการเป็นหลัก ข้อมูลเกี่ยวกับการประวัติความเป็นมาในการจัดพิธีกรรมงานศพ ได้มาจากการสัมภาษณ์ การสนทนาแบบไม่เป็นทางการ การวิเคราะห์เอกสาร และการสังเกตการณ์เป็นหลัก ข้อมูลเกี่ยวกับสัญญาต่างๆ ที่ปรากฏในงานศพ ได้มาจากการสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม ร่วมกับการสัมภาษณ์เป็นหลัก ข้อมูลทั้งหมดที่ได้ผู้วิจัยจะวิเคราะห์หาความหมายตามกรอบทฤษฎีที่ใช้ในการศึกษา

2. การวิเคราะห์สรุปรวม เป็นการนำผลการวิเคราะห์ทั้งหมดมาสรุปร่วมกัน เพื่อวิเคราะห์ภาพรวมของปรากฏการณ์ที่ศึกษา และเพื่อจะนำไปสู่การสร้างข้อสรุปแบบอุปนัย (Inductive Method) เพื่อตอบคำถามนำการวิจัยที่ได้กำหนดไว้ดังรายละเอียดในตาราง

ตารางที่ 3.1 ตารางสรุปการวิเคราะห์ข้อมูล

ปัญหาวิจัย	แนวคิดทฤษฎี	การเก็บข้อมูล	ผู้ให้ข้อมูล
1. มายาคติเกี่ยวกับความตายในพิธีกรรมงานศพของกลุ่มชาติพันธุ์ที่นับถือศาสนาพุทธในประเทศไทยสื่อสารความเชื่อเรื่องความตายอย่างไร	- มายาคติ - สัญวิทยา	- การวิเคราะห์เอกสาร - การพูดคุยแบบไม่เป็นทางการ - การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก	- ผู้นำชุมชน - ประชาชนชุมชน - คนเฒ่าคนแก่ - ชาวบ้านในชุมชน
2. กลุ่มชาติพันธุ์ที่นับถือศาสนาพุทธในประเทศไทยประกอบสร้างความหมายของความตายผ่านสัญลักษณ์ปรากฏในพิธีกรรมงานศพอย่างไร	- การประกอบสร้าง ความหมายทางวัฒนธรรม - สัญวิทยา	- การวิเคราะห์เอกสาร - การพูดคุยแบบไม่เป็นทางการ - การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก	- ผู้นำชุมชน - ประชาชนชุมชน - คนเฒ่าคนแก่ - ชาวบ้านในชุมชน

3.8 การนำเสนอข้อมูล

ผู้วิจัยนำเสนอข้อมูลโดยใช้วิธีเชิงพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis) เพื่ออธิบายความหมายของความตายที่ถูกสื่อสารออกมาผ่านสัญลักษณ์ต่างๆ ในพิธีกรรมงานศพ ที่ได้ข้อมูลมาจากการวิเคราะห์เอกสาร การวิเคราะห์พิธีกรรมงานศพ การสนทนาอย่างไม่เป็นทางการ การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก และการสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม โดยนำเสนอเป็นหัวข้อดังต่อไปนี้

1. ประวัติความเป็นมาของกลุ่มชาติพันธุ์
 - (1) สภาพทางภูมิศาสตร์และข้อมูลประชากรของกลุ่มชาติพันธุ์ที่ศึกษา
 - (2) วัฒนธรรม และการดำรงชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์ที่ศึกษา
 - (3) ความเชื่อและศาสนาของกลุ่มชาติพันธุ์ที่ศึกษา
 - (4) ประเพณีเกี่ยวกับชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์ที่ศึกษา
2. รูปแบบพิธีกรรมการจัดงานศพของกลุ่มชาติพันธุ์ที่ศึกษา

3. พิธีกรรมงานศพของกลุ่มชาติพันธุ์ในมิติของการสื่อสารที่ศึกษา
4. ความเชื่อเชิงมายาคติความตายที่ถูกประกอบสร้างผ่านพิธีกรรมงานศพของกลุ่มชาติพันธุ์ที่ศึกษา

3.9 แบบสัมภาษณ์

ส่วนที่ 1 ประวัติของผู้ถูกสัมภาษณ์

ชื่อ

เพศ

อายุ

ตำแหน่งในชุมชน

วันเดือนปี ที่สัมภาษณ์

ส่วนที่ 2 คำถามเกี่ยวกับการสื่อสารค่านิยมและความเชื่อเชิงมายาคติ เกี่ยวกับความตายที่ปรากฏในพิธีกรรมงานศพของกลุ่มชาติพันธุ์ของชาวไทยลื้อภาคเหนือ และชาวภูไทภาคอีสาน

1. ประวัติศาสตร์ของชุมชน
2. วิถีชีวิตของคนในชุมชน
3. ความเชื่อเรื่องผี ก่อนจะมานับถือพุทธศาสนา
4. เถ่ารายละเอียด ขั้นตอนต่างๆ ของพิธีกรรมงานศพของกลุ่มชาติพันธุ์ของท่าน ตั้งแต่สมัยอดีต จนถึงปัจจุบัน
5. กลุ่มชาติพันธุ์ของท่าน มีความเชื่อเกี่ยวกับความตายอย่างไร เพราะอะไร
 - (1) และความเชื่อเหล่านี้ยังคงสืบทอดมาจนทุกวันนี้หรือไม่
 - (2) ความเชื่อเรื่องความตายอะไรบ้างที่สืบทอด อะไรบ้างที่หายไป
 - (3) สืบทอดเพราะอะไร ไม่ได้สืบทอดเพราะอะไร
 - (4) หรือมีความเชื่ออื่นๆ มาทดแทน ถ้ามีความเชื่อนั้นคืออะไร
6. องค์ประกอบที่สำคัญในพิธีกรรมงานศพมีอะไรบ้าง แต่ละองค์ประกอบมีรายละเอียดอะไรบ้าง และมีความหมายอย่างไร
7. มีสัญลักษณ์อะไรบ้างเกี่ยวกับความตายที่ถูกนำมาใช้ในพิธีกรรมงานศพ/ทำไมถึงต้องใช้สัญลักษณ์เหล่านั้น เพราะอะไร มีความหมาย หรือมีความเชื่ออะไร
8. บุคคลใดบ้างที่คนในชุมชนต้องให้เข้ามามีบทบาทสำคัญในพิธีศพ
9. งานศพมีความสำคัญต่อตนเอง และคนในชุมชนอย่างไร

บทที่ 4 ผลการวิจัย

ในบทนี้จะเป็นการนำเสนอผลการศึกษาวิจัย ที่ผู้วิจัยได้ไปเก็บข้อมูลมาจากกลุ่มชาติพันธุ์ไท บ้านโคกโค้ง อ.ภูฉิม นารายณ์ จ.กาฬสินธุ์ ซึ่งเป็นพื้นที่หลักของการเก็บข้อมูลกลุ่มชาติพันธุ์ภาคอีสาน ซึ่งจะนำมาใช้ในการวิเคราะห์ผล เพื่อตอบปัญหาการวิจัยทั้ง 2 ข้อคือ 1. มายาคติเกี่ยวกับความตายในพิธีกรรมงานศพ ของกลุ่มชาติพันธุ์ไท และกลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อ สื่อสารความเชื่อเรื่องความตายอย่างไร 2. กลุ่มชาติพันธุ์ไท และกลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อ ประกอบสร้างความหมายของความตายผ่านสัญลักษณ์ที่ปรากฏในพิธีกรรมงานศพอย่างไร โดยผู้วิจัยได้แบ่งการนำเสนอออกเป็น 4 ประเด็น ดังนี้

4.1 ประวัติความเป็นมาของกลุ่มชาติพันธุ์ไท

4.1.1 สภาพทางภูมิศาสตร์และข้อมูลประชากรของกลุ่มชาติพันธุ์ไท

4.1.2 วัฒนธรรม และการดำรงชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์ไท

4.1.3 ความเชื่อและศาสนาของกลุ่มชาติพันธุ์ไท

4.1.4 ประเพณีเกี่ยวกับชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์ไท

4.2 รูปแบบพิธีกรรมการจัดงานศพของกลุ่มชาติพันธุ์ไท

4.3 สัญลักษณ์ที่ปรากฏในพิธีกรรมงานศพของกลุ่มชาติพันธุ์ไท

4.4 วิเคราะห์การสื่อสารความหมายมายาคติความตายในพิธีกรรมงานศพของกลุ่มชาติพันธุ์ไท

4.4.1 วิเคราะห์จาก “แนวคิดเรื่องต้นไม้แห่งคุณค่า” ในการวิเคราะห์สื่อพิธีกรรม

4.4.2 สัญลักษณ์และการประกอบสร้างความหมายมายาคติความตาย ในพิธีกรรมงานศพของกลุ่มชาติพันธุ์ไท วิเคราะห์ตามคุณลักษณะด้านการสื่อสารในการถ่ายทอดความหมายของความตาย

ทั้งนี้ ข้อมูลที่ได้มาจากการศึกษาจากเอกสารและการลงพื้นที่ภาคสนามเพื่อทำการสัมภาษณ์จากผู้ใหญ่บ้าน ปราชญ์ชุมชน และคนเฒ่าคนแก่ รวมถึงการวิเคราะห์เอกสารจากแหล่งข้อมูลทุติยภูมิต่างๆ โดยแต่ละประเด็นมีสาระสำคัญดังต่อไปนี้

4.1 ประวัติความเป็นมาของกลุ่มชาติพันธุ์ไท

4.1.1 สภาพทางภูมิศาสตร์และข้อมูลประชากรของกลุ่มชาติพันธุ์ไท

ชาวไทหรือภาษาเขียนว่า “ผู้ไท” ปัจจุบันอาศัยอยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมี 8 จังหวัด 23 อำเภอ เมื่อมีคนอพยพลงมาเรื่อยๆ ทำให้ชุมชนหนาแน่นขึ้น จึงพากันขยับขยายลงทางในแถบแผ่นดินทางเหนือของเวียดนาม

นักวิชาการส่วนใหญ่เชื่อว่า ดั้งเดิมชาวไทมีภูมิลำเนาอยู่ที่แคว้นสิบสองจุไทย ประเทศเวียดนาม มีเมืองแถน หรือ เมืองแถงเป็นศูนย์กลางทางการเมือง การปกครอง ต่อมาได้มีการเคลื่อนย้ายเข้าสู่ประเทศลาวและสู่ประเทศไทยตามลำดับ การอพยพเข้ามาในไทยโดยการชักชวนครั้งแรกเข้ามา ในรัชสมัยของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี เมื่อ พ.ศ. 2321 เป็นชาวไทเมืองทัน ลาวพวน และลาวเวียง ส่วนครั้งที่สองเข้ามาในสมัยที่ 3 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เมื่อเจ้าอนุวงศ์เวียงจันทน์เป็นกบฏต่อกรุงเทพมหานคร เมื่อ พ.ศ. 2369 เมื่อกองทัพไทยยกขึ้นไปปราบปรามจนสงบราบคาบแล้ว ทางกรุงเทพฯ มีนโยบาย จะอพยพพวกไท, ข่า, กะโซ่, กะเลิง ฯลฯ จากฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงมาตั้งบ้านตั้งเมืองอยู่ทางฝั่งขวาแม่น้ำโขง (ภาคอีสาน) เพื่อไม่ให้เป็นกำลังต่อเวียงจันทน์ และญวนอีก จึงได้กวาดต้อนภูไทจากเมืองวัง, เมืองโปน, เมืองพิณ, เมืองนอง, เมืองคำอ้อคำเขี้ยว ฯลฯ ในดินแดนลาวซึ่งยังเป็นเขตของพระราชอาณาจักรไทย อยู่ในขณะนั้นให้ในดินแดนลาวซึ่งยังเป็นเขตของพระราชอาณาจักรไทยอยู่ในขณะนั้น ให้อพยพข้ามโขงมาตั้งบ้านเมืองในเมืองกาฬสินธุ์ สกลนคร นครพนมและมุกดาหาร (วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดมุกดาหาร, 2542)

4.1.2 วัฒนธรรม และการดำรงชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์ไท

(1) ที่อยู่อาศัยและลักษณะบ้านเรือน

หมู่บ้านไทแต่เดิมนั้นมีบ้านเรือนกระจายอยู่ห่างๆ กัน ต่อมา มีการขยายครัวเรือนมากขึ้น จึงเกิดบ้านเรือนหนาแน่นขึ้น และไม่นิยมกันแล้ว มีการตัดถนนเข้าออกภายในหมู่บ้านอย่างเป็นสัดส่วน มีการตั้งคุ้มต่างๆ (ประกอบด้วยหลายครอบครัวอยู่ในเขตเดียวกัน) เช่น บ้านโคกโก่ง ตำบลกุดกัว อำเภอภูผินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ แบ่งการปกครองออกเป็น 9 คุ้ม เช่น คุ้มนาล้อม คุ้มศรีภูขันธ์ คุ้มราษฎร์บำรุง คุ้มประสานมิตร คุ้มสุขมสันต์ คุ้มศิริชัย ฯลฯ โดยแต่ละคุ้มมีประธานคุ้มทำหน้าที่ประสานงานกับผู้ใหญ่บ้าน ภายในหมู่บ้านมีวัด หรือสำนักสงฆ์อยู่ทางทิศตะวันออกของหมู่บ้าน มีลานบ้าน ส่วนหอมเส้ากั๊ก หอปู่ตา หรือ ศาลปู่ตา เป็นที่สิงสถิตของผีประจำหมู่บ้าน หรือผีบรรพบุรุษที่สำคัญ อยู่ห่างบ้านเรือนไปทางทิศตะวันตก ดิดชายป่า หรือเขา

เรือนภูไท เป็นเรือนเสากลางพื้นบ้านมีหลายรูปแบบต่างกัน ดังนี้ เรือนแฝดทรงไทย (เรือนของคหบดี) เรือนเกยประเภทมีเรือนโง่งเรือนเกยธรรมดาศาสนิกมีเรือนไฟ หรือเรือนเกย

ประเภทไม่มีเรือน โข่ง เรือนเกษตรกรรมคาชนิคไม่มีเรือนไฟ (ใช้เกยหรือระเบียบงด้านทิศตะวันตก 1 ห้อง เป็นที่ประกอบอาหาร) และเรือนชั่วคราว (ส่วนใหญ่เป็นเรือนสำหรับผู้ออกเรือนใหม่ แต่ก่อนฝ่ายชายต้องอยู่ช่วงงานบ้านฝ่ายหญิง 3 ปี จึงจะปลูกเรือนในบริเวณบ้านพ่อแม่ฝ่ายหญิง ชาวภูไทกล่าวว่ “ปลูกเรือนไม้เมาะ เมาะไม้ลิ้ม) เรียกว่า “ตูปต่อเล่า”

เรือนภูไทเป็นเรือนไม้ชั้นเดียวได้สูงรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าและมีลักษณะเป็นกรอบคร้วเดียว ผังเรือนมีลักษณะเรียบง่ายมีตัวเรือนแต่ก่อนฝ้าบ้านภูไททำจากไม้กระดานในแนวตั้ง โดยมีไม้ประกบ 1 อัน เป็นตัวเชื่อมระหว่างไม้ 2 แผ่น แต่ปัจจุบันเป็นแนวนอนหรือผสมระหว่างแนวนอนกับแนวตั้ง บ้านนี้ใช้แป้นเกล็ด (ไม้) มุงหลังคาแบบเดิม (ยังพบได้ใน ภูไท อ.หนองสูง จ.มุกดาหาร) (ไพโรจน์ เพชรสังหาร, 2531)

(2) ภาษา

ชาวภูไทในภาคอีสานนิยมพูดภาษาภูไทในชีวิตประจำวัน ใช้ภาษาไทยอีสานและภาษาไทยกลางในเวลาติดต่อราชการ หรือในการค้าขายต่างพื้นที่ ส่วนภาษาเขียนตามประวัติในพงศาวดารต่างๆ ได้กล่าวถึงภูไทว่ามีอักษรใช้เป็นของตนเอง แต่จากการบอกเล่าของผู้เฒ่าผู้แก่พบว่า ชาวภูไทไม่มีภาษาเขียน (ผู้สูงอายุได้เล่าว่า ผู้ไทไปขอหนังสือจากทวดมาได้มาก็จดจารลงในหนังสือข่อย มากลางทางฝนตกหนักหนังสือข่อยเปียกจึงนำไปตากแดด และมีสุนัขมากาบไปกินเสีย) ในปัจจุบันชาวภูไทรับอักษรลาวและอักษรธรรมมาใช้ในการเขียนภาษาภูไทมีลักษณะสำคัญคือ หน่วยเสียงพยัญชนะแตกต่างจากหน่วยเสียงภาษาไทยกลาง 5 หน่วยเสียง มี ข ฉ/ช ย/ญ ฝ/ฟ และ ร เสียงพยัญชนะตัวสะกด ก ไม่มีและภาษาภูไทส่วนมากออกเสียงสระเอือเป็นสระเออ สระเอือเป็นสระเอ สระอัวเป็นสระโอ และสระ ใ ไอ้ย บางคำเป็น สระ -เอ- ฯลฯ (อรทัย โสวรรณ, 2517)

(3) การแต่งกายและเครื่องนุ่งห่ม

ทุกวันนี้แม่หญิงภูไทยังสืบทอดมรดกการทอผ้าไว้ใช้ในชีวิตประจำวันและงานพิธีต่างๆ ได้ดี และทุกหลังคาเรือนส่วนใหญ่จะพบผ้าห่ม หมอนจิดอยู่ในตู้จำนวนมากสำหรับผู้มาเยี่ยมเยียนและพักผ่อน ในงานประเพณีงานบุญต่างๆ ชาวภูไททั้งหญิงชายต่างพร้อมใจกันใส่เสื้อผ้าประจำกลุ่มตนดังนี้ ผู้หญิงใส่เสื้อสีดำ คอกลม แขนยาว ผ่าอกติดกระดุมแถวยาวประมาณ 30-40 เม็ด (ในสมัยก่อนใช้สตาลค์ห้าหรือสตาลค์สิบร้อยช้อนกับลูกกระดุม ปัจจุบันหายาก จึงใช้แค่กระดุมอย่างเดียว) เสื้อทำจากผ้าฝ้ายย้อมสีดำจากต้นคราม ขลิบด้วยสีแดงส่วนผ้าซิ่นเป็นผ้ามัดที่ต่อตีน และมีผ้าเปียง หรือแพรว้าใช้พาดบ่า มีเครื่องประดับเป็นเครื่องเงิน ทั้งเข็มขัด กำไล (ก้องแขน) สร้อย ต่างหู (ชะจอน) ส่วนทรงผม ผู้หญิงไว้ผมยาวเกล้ามวยไว้ด้านหลัง

หญิงสาวชาวภูไทต้องทำเครื่องนุ่งห่ม 4 อย่าง ที่เรียกว่า “สี่เครื่อง” (สร้างเครื่อง) ให้เป็นคือ ผ้าห่ม ที่นอน หมอน ผ้าแพรหรือผ้าขาวม้า และเป็นที่หมายปองของชายในหมู่บ้านเพราะ

เครื่องนุ่งห่มเหล่านี้เป็นสิ่งของที่ใช้ในการสมมาตอบแทนญาติผู้ใหญ่ฝ่ายชายเมื่อหญิงสาวจะเข้าพิธีแต่งงาน

ลวดลายที่ปรากฏบนผ้าภูไทนั้นแบ่งได้เป็น 2 ชนิด ตามลักษณะการทำคือ การมัดหมี่และการขีด ลายมัดหมี่นิยมทอเป็นลายสำหรับตัวผ้าชิ้น ส่วนลายขีดนิยมทอเป็นผ้าแพรวา ชุดแต่งกายประจำกลุ่มภูไท ชายนิยมนุ่งโจรง บางครั้งนุ่งกางเกงหม้อห้อม ส่วนหญิงสวมเสื้อดำ คอกลมผ่าอกแขนยาว และนุ่งผ้าชิ้นมัดหมี่ ผ้าเบี่ยง ผ้าขาวม้า ผ้าห่ม หัวชิ้น ดินชิ้นทั้ง 2 วิธี แตกต่างกันที่กระบวนการทอ การมัดหมี่คือการย้อมเส้นด้ายทางพุ่งให้เป็นสีต่างๆ เป็นช่วงๆ ตามลวดลายที่ออกแบบไว้โดยใช้เชือกฟางมัดกลุ่มเส้นด้าย แล้วไปย้อมสีต่าง ๆ จากธรรมชาติ (ปัจจุบันใช้สีเคมี) และนำมาทอในลักษณะสานกับด้ายทางยืน สลับกันขึ้นลงส่วนการขีดเป็นการสานด้วยทางพุ่งที่ย้อมสีต่างๆ ขึ้นลงผ่านด้ายทางยืน ให้เกิดลวดลายต่างๆ ลวดลายที่เกิดขึ้น มี 2 แบบคือ รูปทรงทางเรขาคณิต เช่น ลายขอน้อย ลายข้าวหลามตัด เป็นต้น และรูปทรงตามธรรมชาติ เช่น คน แมงมุม สิงห์ นกยูง หงส์ ลายดอกแก้ว ดอกคุ่ม และดอกพิกุล เป็นต้น และอาจเกิดการผสมผสานลวดลาย 2 รูปแบบ เช่น ลายปราสาท ลายกาบเครือ ลายตาขอ ลายพญานาค ได้พัฒนามาจากกลายหมากเบญจ (ลายบายศรีหรือขันห้า) (เจริญชัย ชนไพโรจน์, 2536) ซึ่งแสดงถึงการเคารพบูชาในทางพุทธศาสนา ส่วนลายอื่นๆ มีการพัฒนาให้เกิดลวดลายใหม่ๆ อยู่เสมอตามความคิดสร้างสรรค์ของผู้ทอและตามความนิยมของผู้ใช้ผ้าทอ

(4) โครงสร้างทางสังคม

แม้ว่าหมู่บ้านชาวภูไทในภาคอีสานได้รับการพัฒนา มีถนน ไฟฟ้า ประปา โทรศัพท์ เข้าถึง ทำให้มีการติดต่อกับสังคมภายในและภายนอกได้อย่างทั่วถึงก็ตาม แต่การดำรงชีวิตของชาวภูไทยังคงเป็นแบบเรียบง่ายเหมือนชีวิตของผู้คนทั่วไปในชนบท มีการพึ่งพากันในหมู่บ้านที่น้องและเพื่อนในหมู่บ้าน เรื่องการให้ความนับถือผู้อาวุโสภายในหมู่บ้านยังให้ความสำคัญอยู่ เมื่อมีเหตุการณ์ไม่สงบในหมู่บ้าน มีการเชิญผู้อาวุโสที่เป็นที่เคารพของคนในหมู่บ้านมาตัดสิน มาไกล่เกลี่ยให้ปรองดองกัน อาจมีการปรับไหมบ้างในงานที่เป็นประเพณีพิธีกรรมก็ให้ผู้อาวุโสเป็นผู้นำ แม้แต่ข้อกฎหมาย ธรรมเนียมต่างๆ ก็แสดงถึงการให้เคารพและเชื่อฟังผู้อาวุโสอยู่เสมอ

ครอบครัว ลักษณะครอบครัวของชาวภูไทเป็นครอบครัวเดี่ยว แต่อยู่ในสังคมครอบครัวใหญ่ (เครือญาติ) สมาชิกส่วนใหญ่ประกอบไปด้วย พ่อ แม่ และลูก ในอดีตลูกที่แต่งงานจะอยู่กับพ่อแม่ หรือพ่อตาแม่ยายก่อน 3 ปี แล้วจึงแยกไปตั้งครอบครัวใหม่และอยู่ไม่ไกลจากบ้านพ่อแม่และญาติพี่น้องคืออยู่ในละแวกเดียวกัน บางบ้านมีลูกสาวคนเดียวนิยมแต่งลูกเขยเข้าบ้าน

ในสังคมภูไทให้ความสำคัญกับผู้ชายอย่างมาก โดยให้เป็นใหญ่และสืบสายตระกูลฝ่ายชาย ผู้หญิงให้ความนับถือสามีอย่างมาก เช่น มีการสมมาสามี (การกราบสามีก่อนนอน) ในวันพระ

ผู้อาวุโสมักจะสอนผู้หญิงให้เป็นแม่เรือนที่ดี อย่างสุภาพสอนหญิงที่ว่า “ไปข้าง บ้างงาม รักษาเสียนสาม น้ำสี่ อย่าซักหมิ่นมาลาม ชักความมาเสอ” คือการไปไหนมาไหน ให้เป็นคนซื่อสัตย์สุจริต ให้รักษาเรือนสาม อันได้แก่ บ้านร่างกาย ผม และน้ำสี่ คือการมีน้ำจิตน้ำใจ นอกจากนี้ยังมีการให้ความเคารพและความสำคัญกับญาติพี่น้องทั้งสองฝ่ายนั้นเท่ากัน และนับถือผีตระกูลของกันและกัน ทรัพย์สินมรดก (ส่วนใหญ่เป็นที่ดินบ้าน ที่นา สัตว์เลี้ยง โค กระบือ) นั้นมักให้กับลูกคนโต ส่วนลูกที่อยู่ดูแลพ่อแม่ในยามแก่เฒ่าได้ในส่วนของพ่อแม่ที่กันไว้ ในปัจจุบันสภาพสังคมเปลี่ยนแปลง ผู้ชายผู้หญิงมีสิทธิเท่าเทียมกัน ต่างช่วยกันทำมาหากินทำให้ขนาดของครอบครัวเล็กลง มีลูกน้อยลง และส่งเสริมให้มีการศึกษาสูงๆ แม้การสมรสสามีให้เห็นน้อยลงแต่การให้ความเคารพนับถือสามียังมีให้เห็น และลูกหลานต่างให้ความเคารพเชื่อฟังพ่อแม่และญาติๆ เช่นดั่งเดิม

ชุมชน ชาวภูไทให้ความเชื่อถือและเชื่อฟังหัวหน้าของตน (ผู้ที่มีความรู้ความสามารถ) มีความรักในพวกพ้องเดียวกัน เมื่อมีงานประเพณีใดต่างช่วยกันจัดและไปร่วมพิธีกัน เช่น งานเอาตูปเอาฮอย มีหมู่บ้านใดหมู่บ้านหนึ่งจัดในปีนี้ หมู่บ้านอื่นๆ ต่างมาร่วมงาน พองานครั้งต่อไปก็ผลัดเปลี่ยนเป็นหมู่บ้านอื่น เป็นต้น ชาวภูไทมีสำนวนสุภาษิตว่า “ไม้ลำเคว ล้ม ให้ มิไขว้ ไพร่มีพร้อม แบ่งบ้านมิเฮิง” หมายถึง มิไม้ลำเควล้มล้อมรั้วจะไม่พอเปรียบว่าพลเมืองไม่พร้อมไม่ให้ความร่วมมือ จะพัฒนาบ้านเมืองไม่ได้ นอกจากนี้ วัดยังเป็นศูนย์รวมทางจิตใจของชาวภูไท งานประเพณีหลายอย่างจัดขึ้นที่วัด เช่น งานบุญกองเม็ง งานบุญพะเวด งานบุญบั้งไฟ เป็นต้น ชาวภูไทต่างมีความเชื่อเรื่องบุญกรรมและมีความศรัทธาในพระพุทธศาสนาอย่างมาก มักพบผู้สูงอายุทั้งชายหญิงหมั้น ไปทำบุญตักบาตรหรือรักษาศีลที่วัดทุกวันพระ รวมทั้งลูกชาย ส่วนใหญ่บวชเรียนก่อนแต่งงานเพื่อทดแทนคุณพ่อแม่ที่เลี้ยงดูมา

(5) อาชีพ

ชาวภูไทส่วนใหญ่ทำนา ปลูกข้าวเหนียว เพื่อใช้บริโภคในครัวเรือน เมื่อเหลือจึงนำไปขายในชุมชนและเก็บเมล็ดพันธุ์บางส่วนไว้ปลูกในปีต่อไป บางบ้านเลี้ยงวัว เลี้ยงควายเป็นอาชีพเสริมจากการทำนา

นอกจากนี้ภูไทปลูกพืชผักสวนครัวไว้ทานเองในครอบครัว โดยจะปลูกรอบๆ บริเวณบ้านและในไร่นา และปลูกพืชไร่ เช่น ปอ ผ้าย มันสำปะหลัง ยาสูบ เป็นต้น ในระยะหลังๆ ชาวภูไทบ้านโคกโก่ง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์นิยมทำสวนผลไม้ เช่น มะม่วง มะขาม เป็นต้น เพราะราคาดีกว่าปลูกข้าว

การทอผ้า เป็นหน้าที่ของผู้หญิงที่ซึ่งส่วนใหญ่เป็นแม่บ้าน บางบ้านทอผ้าไว้ใช้ในครัวเรือน บางบ้านทอเพื่อไว้ขายให้กับกลุ่มทอผ้าในหมู่บ้าน กลุ่มทอผ้าที่ผลิตผ้าไหมแพรวา ซึ่งเป็นที่รู้จักของคนทั่วไปคือ บ้านคำม่วง อำเภอกำแพง จังหวัดกาฬสินธุ์ และภูไทในอำเภอเขาวง จังหวัด

กาฟลินธุ์ ผลิตผ้าฝ้ายและผ้าไหม การทอผ้าจะยังคงอยู่ในสังคมชาวภูไทไปอีกนานเพราะมีการผลิตเพื่อใช้ในชีวิตประจำวันในพิธีแต่งงานและผลิตเพื่อขายเป็นรายได้ของครอบครัว

ในบางหมู่บ้านมีการรวมกลุ่มทางวัฒนธรรมขึ้นเช่นหมอลำภูไท ไปแสดงตามหมู่บ้านต่างๆ และผลิตเป็นแถบบันทึกเสียงออกมาเป็นลำภูไทไว้ขาย หรือบางหมู่บ้าน มีการรวมกลุ่มการฟ้อนภูไทขึ้นมาและไปแสดงในงานต่างๆ นอกจากนี้บางหมู่บ้านเป็นสถานที่ท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม เช่น บ้านภูไทโลก โกง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ ตามคำขวัญของหมู่บ้านที่ว่า “โลก โกง ถิ่นผู้ไท ไสสคน้ำตกตาดสูง ห้องทุ่งทิวเขางาม นามระบือน้ำตกตาดยาว ดินแดนแห่งผู้สายซั๊บ (งาม)” จึงทำให้ชาวบ้านมีรายได้จากการแสดงทางวัฒนธรรม (การเหยา การแต่งงาน การฟ้อนภูไท) ให้แก่นักท่องเที่ยวชม

อาชีพรับราชการเป็นครู ตำรวจ ทหาร ไปรษณีย์ ฯลฯ ยังเป็นที่นิยมของพ่อแม่ที่ต้องการให้บุตรหลานของตนรับราชการ จึงนิยมส่งเสียให้มีการศึกษาสูงๆ บางคนได้กลับมาพัฒนาหมู่บ้านของตน นอกจากนี้หนุ่มสาวภูไทนิยมออกไปประกอบอาชีพในเมืองใหญ่ในจังหวัดต่างๆ และในกรุงเทพฯ โดยประกอบอาชีพธุรกิจส่วนตัว เช่น ค้าขาย เป็นต้น และเป็นพนักงานในบริษัทเอกชนต่างๆ

4.1.3 ความเชื่อและศาสนาของกลุ่มชาติพันธุ์ภูไท

ชาวภูไทส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ ซึ่งเปลี่ยนแปลงจากอดีตที่เคยนับถือผีดำ คือ ผีแต่บิดา มารดา หรือปู่ ย่า ตา ยาย ที่ตายล่วงลับไปแล้ว ขณะนั้นพระยากำ ผู้ปกครองชาวภูไทยังไม่มีภรรยา เจ้าอนุรุธกุมาร เจ้าเมืองเวียงจันทน์ จึงประทานสนมมาให้เป็นภรรยาชื่อนางลาว และให้พระครูอิกรูปหนึ่ง (พระสงฆ์) ไปตั้งวัดอยู่ที่เมืองวัง เพื่อช่วยแนะนำสั่งสอนทางพระพุทธศาสนา โดยมีนางลาวเป็นหัวหน้าในการทำบุญให้ทานพวกภูไทจึงมีการเลื่อมใสนับถือพระพุทธศาสนา รู้จักการทำบุญกุศลตั้งแต่นั้นสืบมา ดังนั้นทำให้ในระหว่างปีจึงมีการทำพิธีเนื่องด้วยศาสนาหลายอย่างพร้อมทั้งทำพิธีเนื่องจากการนับถือผีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ และบวงสรวงวิญญาณบรรพบุรุษ โดยมีความเชื่อและถือกันว่า ผีบิดา มารดา ผีปู่ ย่า ตา ยาย ที่ตายไปแล้วจะคอยคุ้มครอง ดูแลความประพฤติลูกหลาน เมื่อสิ่งใดที่ผีไม่ชอบให้ปฏิบัติชาวบ้านจะไม่กระทำในสิ่งนั้นหากฝ่าฝืนทำผิดผี ผีจะบันดาลทำให้เจ็บป่วยหรือเกิดความเดือดร้อนเป็นต้น (ถวิล ทองสว่างรัตน์, 2530)

นอกจากนั้น ชาวภูไทยังคงมีการนับถือผี ผีที่นับถือเป็นผีบิดา มารดาหรือปู่ ย่า ตา ยาย ที่ตายไปแล้ว สาเหตุของการนับถือผีนั้น เนื่องจากมีความเชื่อว่า จะเป็นผู้ปกครองคอยดูแลการกระทำผิดของบรรดาลูกหลาน ญาติพี่น้องอยู่เสมอ เช่น หากมีชายไปจับมือ จับแขนหรือกอดจูบลูกสาวบนเรือน หรือมีคนในครัวเรือนไปเรียนวิชาอาคมโดยไม่บอกกล่าวกับผีหรือลูกสะใภ้ หลานสะใภ้ เดินบนเรือน กระที่บีสันแรงหรือเคาะไม้เสาเรือน ฝาเรือน ไม้ประกอบเครื่องเรือนต่างๆ

การกระทำดังกล่าวทั้งหมดนี้ถือว่าการผิดผี ปู่ ย่า ตา ยาย ผีจะมากกระทำให้คนใดคนหนึ่งในบ้าน มีอาการเจ็บป่วยและเมื่อมีคนเจ็บป่วยเกิดขึ้นต้องแก้ไข โดยการไปหาหมอเหยามาเสี่ยงทายว่าผู้ใด กระทำผิดในลักษณะใด เมื่อผิดแล้ว ผีจะต้องกิน ไก่ กินหมู กินกระป๋อง ซึ่งคนที่ผิดต้องจัดหามาเช่นผี ตามความต้องการของผี (ถวิล ทองสว่างรัตน์, 2530)

ชาวภูไทเชื่อว่าชะตาชีวิตของมนุษย์จะมีเทวดากำกับความเป็นไปอยู่ตลอดเวลาเทวดานี้ อยู่บนสวรรค์ที่เรียกว่า “แดน” เป็นผู้กำกับความเป็นไปของมนุษย์ทั้งด้านดีและด้านร้ายการกระทำ ใดๆ ก็ตามต้องให้เป็นไปในทางที่พึงพอใจของแดน แม้แต่ชีวิตของมนุษย์เมื่อตายไปแล้วก็ต้องขึ้นไป อยู่อยู่กับแดนในเมืองฟ้า แล้วหลังจากนั้นจะกลับมาอยู่กับลูกหลาน กลับมาเป็นผู้ปกป้องรักษา ดูแล การกระทำของบรรดาลูกหลาน ญาติพี่น้องอยู่ตลอดเวลา เมื่อบุตรหลานประพฤติผิดผีก็จะคอย ลงโทษด้วยการทำให้ล้มป่วยลง ต้องหาหมอเหยามาล่าส่งเสี่ยงทาย และมีการเลี้ยงผีกัน สำหรับการเลี้ยงผีเพื่อตอบแทนต้องเลี้ยงเช่นสองหนคือเช่นเมื่อเดือน 5 ก่อนจะลงมือทำนาครั้งหนึ่ง เมื่อ ตอนเดือน 11 ได้ข้าวใหม่อีกหนหนึ่ง วิถีเมื่อจะไหว้ (พิธีกรรม) ก็จะล้มนกระป๋องและเปิดไก่ ถ้าเป็น คนจนไม่มีรายได้ก็เอาแต่โลหิต เปิด ไก่ มาทากระดูกโค กระดูกกระป๋องก็เป็นใช้ได้ หลังจากนั้นก็จะ เลี้ยงฉลองกันอย่างสนุกสนาน (พระโพธิวงศาจารย์อ้วน ดิสโส, 2515)

ปัจจุบันลักษณะความเชื่อดั้งเดิมของชาวภูไท ในหมู่บ้านโคกโค้งยังปรากฏอยู่ใน ประเพณีและพิธีกรรมของชาวภูไท เช่น พิธีกรรมเหยาเลี้ยงผี (ศราพร ณ ถลาง, 2545) กล่าวถึง ลักษณะความเชื่อเช่นนี้ว่าเป็นลักษณะของความเชื่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ (Scared narratives) เกี่ยวกับพระเจ้า เทพเจ้า เทวดา ผู้มีอำนาจเหนือธรรมชาติ ซึ่งแสดงให้เห็น โครงสร้างเชิงสัญลักษณ์ให้เห็น “ชั้น” (layers) ของความเชื่อ และเห็นพัฒนาของความขัดแย้ง การประนีประนอมของความเชื่อของกลุ่ม ชาติพันธุ์ ชาวภูไทได้รับเอาหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาพร้อมกับความเชื่อดั้งเดิมของตนและได้ กลายเป็นแนวปฏิบัติ จารีตประเพณีจนถึงปัจจุบัน จากการสัมภาษณ์พบว่าชาวภูไทจะมีคติความเชื่อ เกี่ยวกับกฎแห่งกรรมตามหลักทางพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะคำสวดวิญญูบางบทที่ใช้สำหรับสวด เพื่อให้เกิดสิริมงคลและทำพิธีสะเดาเคราะห์ ก็ได้ประยุกต์จากมนต์พิธีและคำสวดพระปริตรใน พระพุทธศาสนานั่นเอง

การนับถือผี (แดน) และความเชื่อหลักคำสอนในพระพุทธศาสนาของชาวภูไทใน ปัจจุบันดำเนินไปในลักษณะผสมผสาน บางครั้งก็แยกไม่ออกระหว่าง “เจ้าปู่” หรือ “แดน” กับ พระพุทธเจ้าซึ่งได้ปรินิพพานไปแล้วว่าเป็นองค์เดียวกันหรือไม่ ดังปรากฏในข้อความคำถวายทาน ตอนหนึ่งว่า “ขอเจ้าปู่จึงมาฮับเอาบิณฑบาตของฝูงข้าทั้งหลาย ขอฝูงข้าทั้งหลายจงหายปะบั้งยัง บาบขอฝูงข้าทั้งหลายจงได้เห็นหน้าองค์พระเมตตริยเจ้าในเมืองนิระพานเบื้องหน้าโน้นทอญ” (ขอเจ้าปู่จึงมารับเอาบิณฑบาตของฝูงข้าพเจ้าทั้งหลาย ขอให้ฝูงข้าพเจ้าทั้งหลายจงหายจาก

บาปกรรมขอให้ฝูงข้าพเจ้าทั้งหลายจงได้เห็นหน้าพระศรีอริยเมตไตรยในเมืองพระนิพพาน โน้นเทอญ) จากการที่ชาวภูไทได้อพยพเข้ามาอาศัยเข้าอนุรุทรกุมารเจ้าเมืองเวียงจันทน์ทำให้ชาวภูไทได้เรียนรู้และรับเอาวัฒนธรรมคนลาวมาเป็นแบบแผนในการดำเนินชีวิตของกลุ่มตนเอง ตลอดจนการยอมรับเอาพระพุทธศาสนาเป็นหลักในการดำเนินชีวิต จึงเกิดการผสมผสานทางวัฒนธรรม (Acculturation) ดังนั้นลักษณะความเชื่อ ประเพณี วัฒนธรรมของชาวภูไทจึงมีความคล้ายคลึงกับชาวไทยถิ่นอีสานหลายประการ แต่อย่างไรก็ตามรูปแบบความเชื่อและการถือปฏิบัติที่เป็นลักษณะเฉพาะตัวของชาวภูไทหลายอย่างก็คงมีการสืบทอดถึงปัจจุบัน

4.1.4 ประเพณีเกี่ยวกับชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์ภูไท

ชาวภูไท เป็นสังคมที่อยู่รวมกันเป็นหมู่ เป็นสังคมนวม ยึดมั่นในศรัทธาเมตตาธรรม รักหมู่รักคณะ ซื่อสัตย์กตัญญู สุภาพอ่อนโยน รักความสะอาด ความเป็นระเบียบเรียบร้อย ฉลาดเฉลียว ชอบสัจจกัมกับชนทั่วไป ไม่ถือเนื้อถือตัว และเอาใจใส่ต่อการปฏิสังขรณ์ ดื้อนรับแขกผู้ไปมาหาสู่ทุกชนชั้นด้วยความยินดีเสมอ

นอกจากนั้นชาวภูไท มีความยึดมั่นในวัฒนธรรมของตนอยู่เสมอ ถึงแม้ในปัจจุบันจะมีการเปลี่ยนแปลงทางสังคม สภาพแวดล้อมและยุคสมัย ก็ยังสามารถดำรงประเพณี วัฒนธรรมดั้งเดิมที่เคยนับถือกันมาแต่โบราณไว้ได้อย่างมั่นคงโดยเฉพาะพิธีเกี่ยวกับชีวิต ไม่ว่าจะเป็นประเพณีการเกิด การแต่งงาน การแก่ การเจ็บและการตาย ซึ่งพิธีกรรมดังกล่าว ชาวภูไทได้ถือปฏิบัติมาจนถึงปัจจุบัน ดังนี้ (ปรางทอง คิวชัย, 2544)

(1) ประเพณีการเกิด ชาวภูไทจะเรียก หญิงมีครรภ์ว่า แม่มาน และมีชื่อห้ามของคนตั้งครรภ์ เรียกว่า คะลา คือ ห้ามคนตั้งครรภ์เดินผ่านบริเวณที่กำลังข้อม ไหม เพราะมีความเชื่อว่าจะทำให้ข้อมสีไหมไม่ติด ห้ามกินของมีไข่ เช่น กะทิ เผือก มัน เพราะจะทำให้ไข่ทั้งหลายไปเกาะติดลูกทำให้คลอดยาก ห้ามกินเนื้อสัตว์ที่แตะต้องตัวแล้วหุดเข้าไป เช่น หอย ตัวนึ่ง จะทำให้คลอดยาก และในขณะที่คลอดเด็กจะหุดตัวเข้าไปห้ามไม่ให้แม่กินมาก เด็กจะอ้วนและคลอดยาก นอกจากนี้ยังห้ามไม่ให้สามีภรรยาที่กำลังตั้งครรภ์ห้ามโลงศพ หรือไปร่วมงานศพ โดยเชื่อว่าไม่เป็นมงคลกับลูกในท้องลูกอาจตาย เมื่อชาวภูไทจะคลอดลูก ญาติพี่น้องจะไปเชิญหมอป่องมาทำพิธีไล่ผีบริเวณที่ท่าคลอดและเสกด้วยด้ายสายสิญจน์จึงไว้ให้แม่แขวนคอไว้ด้วย เมื่อเด็กคลอดตดรก แล้วก็นำไปฝังไว้ใต้บันไดและก่อกองไฟไว้ข้างบน เพราะเชื่อว่าจะทำให้เด็กรักถิ่นฐานไม่ทิ้งบ้านเรือน จากนั้นนำเด็กไปล้างทำความสะอาดแล้วห่อร่างกายเด็กด้วยผ้านำมาวางบนกระด้งขึง ซึ่งบนกระด้งจะมีเข็ม และหนังสือวางไว้ เพราะเชื่อว่าจะทำให้เด็กเป็นคนฉลาดหลักแหลม ใต้กระด้งจะมีมัดพร้าววางอยู่เชื่อว่าจะทำให้เด็กเป็นคนขยันทำงานญาติผู้ใหญ่จะผูก

ข้อมือสู่ขวัญให้ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการทำคลอดเด็กและให้พรเด็กให้โตเร็วๆ ให้รู้จักเลี้ยงแม่ อยู่ดี มีสุขตลอดไป

(2) ประเพณีการแต่งงาน ชาวภูไท เรียกประเพณีการแต่งงานว่า ปะชู ก่อนที่จะมีพิธีการ ปะชู หนุ่มสาวจะต้องรู้จักใคร่ชอบพอกันก่อน ชาวภูไท ไม่นิยมการคลุมถุงชน บิดา มารดา หรือ ผู้ปกครองฝ่ายหญิงจะเปิดโอกาสให้ไปรู้จักผู้ชาย โดยจะไปพบปะสังสรรค์ในโอกาสต่างๆ เช่น งาน ประจําปีของวัด งานกฐิน งานบุญกองข้าว และงานประเพณีต่างๆ หรือในเวลากลางคืนหนุ่มจะไป พบปะสาวได้ที่บ้านของฝ่ายหญิง หลังจากการทำงานประจําวันเพื่อหาเลี้ยงชีพแล้ว สำหรับว่าง ช่วงเวลากลางคืน ฝ่ายหญิงจะหางานมาทำเรียกว่า การลงช่วง โดยบิดาจะทํายกพื้นขึ้น เพื่อให้ สาวๆ มานั่งให้ผู้ชายมาคุยด้วยในขณะที่คุยหรือจิบกันนั้นฝ่ายหญิงก็จะทำงานไปด้วย เช่น ปั่นฝ้าย ดีดฝ้าย หรืออ้วฝ้าย ชายหนุ่มก็จะมาเกี้ยวสาว ถ้าหนุ่มคนไหนมีความสามารถทางดนตรีก็จะบรรเลง ดนตรีไปด้วย ฝ่ายหญิงก็จะหาน้ำมาต้อนรับตามประเพณี การเว้าสาวหรือการที่หนุ่มสาวมาพบปะ พุดคุยกันในเวลากลางคืน ประเพณีของภูไท ห้ามจับต้องตัวกันเพราะเป็นการผิดผี เมื่อหนุ่มสามรัก ใคร่ชอบพอกันแล้วก็ตกลงปะชู

(3) ประเพณีการบวช ชาวภูไท เมื่อมีอายุครบบวชก่อนจะแต่งงานต้องบวชแทนคุณ พ่อแม่ แต่ก็ยังมีบางคนที่บวชเกินบั้น เช่น เมื่อมีการเจ็บไข้ได้ป่วย ผู้เป็นพ่อแม่ หรือตนเอง อาจไปบ้น ไว้กับเจ้ากรรมนายเวร หรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์อื่นๆ ว่าถ้าหายป่วยแล้วเมื่ออายุ ครบบวช เป็นต้น ส่วนการ บวชแทนคุณพ่อแม่นั้น ชาวภูไทเชื่อว่า เมื่อตายไป จะได้เกาะชายผ้าเหลืองลุกขึ้นจากนรก หรือ ขึ้นสวรรค์ พิธีการบวชของชาวภูไทมีลักษณะเหมือนกับการบวชทั่วไป เพราะยึดหลักตาม พระพุทธศาสนา แต่มีความเชื่อว่า เมื่อ โคนผมจะเก็บผมตรงกลางกระหม่อมหรือผลเกล้า ไว้ให้ ลูกหลานถือไว้เป็นของศิรัภษาตัว

(4) ประเพณีที่เกี่ยวข้องกับการแก่ ชาวภูไท จะให้ความสำคัญต่อผู้สูงอายุเมื่อมีอายุมาก ตั้งแต่ 50 ปีขึ้นไป จะมีพิธีการทำขวัญให้กับผู้หลักผู้ใหญ่ ให้มีกำลังใจ เลี้ยงลูก เลี้ยงหลาน การ กำหนดวันทำขวัญจะขึ้นอยู่กับหมอสูตหรือหมอเหยา ที่ผู้สูงอายุเป็นคนเลือกว่าการทำพิธีการทำ ขวัญจะมีผู้ดำเนินการเป็นหมอสูตหรือหมอเหยา อาหารที่เลี้ยงญาติพี่น้องจะเป็นหมู เป็นควาย ในวันทำขวัญ ซึ่งในวันนั้นญาติพี่น้องทุกคนจะมารวมกัน ห่อข้าวต้มมัด ทำฝ้ายผูกแขน จัดเตรียม เหล้าไฮ ไก่ตัว หากวันทำขวัญผู้เฒ่าผู้แก่เลือกหมอสูตก็จัดเตรียมทำพานบายศรี หากเป็นหมอเหยา ก็จัดเตรียมทำกระทงเก้าห้อง ซึ่งประกอบไปด้วยกรวยที่ทำมาจากขนุน ตามจำนวนอายุ หมาก พูล บุหรี่ ค่าคายแล้วหมอเหยาจะบอก ส่วนเวลาในการทำขวัญก็จะขึ้นอยู่กับหมอเป็นผู้บอกเวลาโดย ถือเอาเวลาที่เป็นสิริมงคล

(5) ประเพณีการเจ็บ เมื่อมีผู้ป่วยที่มีอาการหนัก ญาติพี่น้องหรือผู้ใกล้ชิดจะทำพิธีการเหยา โดยมีความเชื่อดั้งเดิมว่า เมื่อมีผู้เจ็บไข้ได้ป่วยภายในบ้านนั้น เกิดจากการกระทำของผี หากผีต้องการอะไรก็จัดให้เสีย เรียกว่า แก่ผี เป็นผลให้ผีไม่ต้องกระทำต่อคนป่วย คนป่วยจะหายเป็นปกติ วิธีการที่จะทราบว่าผีต้องการอะไร ญาติพี่น้องจะจัดคนมาทำพิธี เช่น ร้องรำ อ้อนวอนไปตามวิธีการของหมอเหยา โดยเรียกนี้ว่า เหยา และมีการเสี่ยงทายด้วยเครื่องพิธีหมอเหยาจะบอกญาติของผู้ป่วยว่าผีต้องการอะไร ให้จัดการแก่ผีตามนั้น รวมทั้งแจ้งผลการเสี่ยงทายให้ญาติทราบด้วย

ประเพณีเกี่ยวกับชีวิตชาวภูไท ทั้งหมดตั้งแต่ในอดีตจนถึงปัจจุบัน ก็ยังคงรักษาเอกลักษณ์และยึดมั่นยึดถือกันมาจนถึงปัจจุบัน หากจะมีการเปลี่ยนแปลงก็มีลักษณะการเปลี่ยนไปตามยุคสมัยและการรับเอาวัฒนธรรมอื่นมาผสมผสานบ้างรวมไปถึงประเพณีที่เกี่ยวชีวิตในขั้นสุดท้ายของชาวไทย คือ ประเพณีเกี่ยวกับการตาย

4.2 รูปแบบพิธีกรรมการจัดงานศพของกลุ่มชาติพันธุ์ภูไท บ้านโคกโก่ง อ.กุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์

รูปแบบประเพณีงานศพของชาวภูไทบ้านโคกโก่ง มีรูปแบบการจัดพิธีงานศพ 2 รูปแบบ คือ คนตายตามปกติและคนตายผิดปกติ

4.2.1 รูปแบบคนตายตามปกติ

ตายตามปกติหรือตายธรรมดา หมายถึง การตายที่เกิดจากการเจ็บไข้ได้ป่วย ตายตามอายุขัยหรือผู้ตายมีอายุตั้งแต่ 10 ปีขึ้นไป เรียกว่า ตายธรรมดา มีขั้นตอนพิธีกรรมงานศพ 2 ขั้นตอน คือ การตายและหลังการตาย (เหลียม ภาพหัว การสื่อสารระหว่างบุคคล, 8 กรกฎาคม 2558)

การตาย ชาวภูไท เรียกว่า เจอฮาด หมายถึง การสิ้นลมหายใจหรือหมดลมหายใจของผู้ป่วย ชาวภูไทมีขั้นตอน พิธีกรรม ตามลำดับทั้งหมด 14 ขั้นตอน ได้แก่ การแจ้งข่าว อาบน้ำศพ แต่งตัวศพ เขียนหนังสือ ป้อนปาก การมัดสามย่าน กางมุ้งครอบ เตรียมโลงศพ นำศพเข้าโลง จัดพิธีในบ้าน ยกศพออกจากเรือน เคลื่อนศพ แห่ศพออกจากบ้าน เผาศพ การเก็บกระดูก และการแจกข้าว (ปรางทอง ดิวษ์, 2544)

การแจ้งข่าว เมื่อผู้ป่วย หรือผู้เจ็บหมดลมหายใจ ในสมัยก่อนชาวภูไทจะยิงปืนขึ้นฟ้าจำนวน 1-3 นัด เพื่อเป็นการแจ้งข่าวการตายของคนในบ้านให้เพื่อนบ้าน และญาติพี่น้องทราบว่ามีการตายเกิดขึ้น หมายถึง สัญญาณของการแจ้งข่าวการตาย จากนั้นญาติพี่น้อง เพื่อนบ้านและเขยก็จะต่อๆ กันไป ให้มาร่วมกันช่วยงานศพที่บ้านของผู้ตาย การมาช่วยงานศพของชาวภูไทนั้น จะมาด้วยความสมัครใจไม่มีการขอร้องหรือบังคับ มาช่วยด้วยความบริสุทธิ์ใจเพื่อต้องการให้กุศลนั้นนำส่งมาถึงตน ถือว่าเป็นการ ได้กุศล การมาช่วยงานศพของชาวภูไท ทุกคนจะมีสิ่งของติดไม้ติดมือ

มาช่วยงาน เช่น ข้าวสาร อาหารแห้ง ผัก ผลไม้ ตามแต่สิ่งทีตนมีอยู่ในบ้านของตนเอง ยกเว้นสิ่งของหรือข้าวของที่มีลักษณะเป็นเครือ เป็นเถาวัลย์ที่เกี่ยวหรือต่อเชื่อมกัน เพราะเชื่อว่าจะทำให้เกิดการตายต่อเนื่องกันไปหรือเกิดมีการตายขึ้นมาอีก การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ในลักษณะเช่นนี้ ทำให้เห็นถึงการพึ่งพากันในชุมชนเป็นวัฒนธรรมการอยู่ร่วมกัน โดยมีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กันในสังคม (เหลียม กาพหวิา, การสื่อสารระหว่างบุคคล, 8 กรกฎาคม 2558)

นอกจากนั้น งานศพของชาวภูไท ยังมีประเพณีการใช้เซย เป็นกำลังสำคัญในการจัดงานศพ “เซย” ในที่นี้หมายถึง ลูกเซยของผู้ตายหรือผู้ที่เกี่ยวข้องเป็นเซยในลำดับอื่นๆ กับผู้ตาย เซยของชาวภูไท มีอยู่ 3 ลำดับชั้น คือ เซยชั้นที่ 1 เซยชั้นที่ 2 และเซยชั้นที่ 3 (หลัง แสง โคตร, การสื่อสารระหว่างบุคคล, 8 กรกฎาคม 2558)

เซยชั้นที่ 1 เรียกว่า เซยน้ำนม หมายถึง เซยที่เกิดจากตัวเอง เป็นสามีของลูกสาวตนเอง เซยน้ำนมแบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ คือ

เซยคู่ หมายถึง เซยที่ย้ายตนเอง ครอบครัวมาอยู่กับพ่อตา แม่ยาย เพื่อดูแลและเลี้ยงดูเซยคู่นี้ชาวภูไท ถือว่าเป็นเซยที่จะได้รับมรดกจากพ่อตา แม่ยายมากกว่าเซยอื่น เนื่องจากเป็นผู้เลี้ยงดูพ่อ แม่

เซย หมายถึง เซยที่ไม่ได้มาอยู่บ้านเดียวกันกับพ่อตา แม่ยาย แยกเรือน คือ แยกครอบครัวของตนออกไปอยู่เองคนละบ้านกับพ่อตา แม่ยาย เซยกลุ่มนี้จะได้รับมรดกน้อยกว่าเซยคู่

เซยชั้นที่ 2 ของชาวภูไท เรียกว่า เซยลูก เซยหลาน ชาวภูไท ถือว่าคนที่เป็นลูกเซยหลานนั้น เป็นเซยคนอื่น คนนอก หมายถึง เป็นลูกเซยที่เกิดจากพี่ชาย เรียกว่า เซยลุง ลูกเซยที่เกิดจากพี่สาว เรียกว่า เซยป้า ลูกเซยที่เกิดมาจากน้องชายหรือน้องสาว เรียกว่า เซยอา หากเป็นเซยฝ่ายพ่อ เรียกว่า เซยน้ำหากเป็นเซยฝ่ายแม่ ทั้งหมดนี้เป็นเซยที่เกิดจากญาติสนิทของผู้ตายและเป็นเซยอยู่ในสายเลือดเดียวกันของตนเอง

เซยชั้นที่ 3 เรียกว่า เซยมูล ชาวภูไท ถือว่าเป็นเซยคนนอกเช่นกัน แต่เซยมูลไม่ได้เกิดจากญาติสนิทในสายเลือดของผู้ตาย แต่เป็นเซยที่เกิดจากพี่ป้า นา อา โดยเกิดจากการเกี่ยวดองกันจาก/การแต่งงาน เข้ามาอยู่ในเครือญาติเดียวกัน

เซยทั้ง 3 ชั้นนั้น มีหน้าที่จัดการงานศพของผู้ตาย ตั้งแต่ต้นจนจบพิธี โดยเฉพาะเซยคนแรก ชาวภูไท เรียกว่า เซยกก หรือเซยน้ำนม หมายถึง ลูกเซยที่เป็นสามีของลูกสาวคนแรกของผู้ตาย ต้องเป็นริ้วแรงสำคัญในการจัดการงานศพ ตั้งแต่การทาแป้ง แต่งตัว ทำโลง ตัดหีบโลง ดูแลการทำอาหารต้อนรับแขก ตลอดจนการหาเครื่องคบงันจนถึงพิธีการเผาและแจกข้าว เซยกก หรือเซยน้ำนมต้องเป็นผู้ดูแลทุกขั้นตอนให้ได้ตามข้อความการรับปาก รับคำในพิธีเขียนเซย ซึ่งถือว่าเป็นประเพณีที่เซยทุกคนต้องผ่าน เมื่อแต่งงานกับสาวภูไท แม้หากมีเรื่องที่ดีหรือไม่ดีเกิดขึ้นใน

ครอบครัว เขยทุกคนต้องรับผิดชอบดูแล เช่น พิธีงานศพ ชาวภูไท จะไม่ใช่สัปเหร่อในการจัดการงานศพจะให้ลุงตา คือ ผู้เฒ่าผู้แก่ เป็นผู้ดูแลในขั้นตอนการดำเนินพิธี (ปรางทอง คิวชัย, 2544)

การอาบน้ำศพ ชาวภูไทในอดีตไม่มีการรดน้ำศพ แต่เมื่อดำเนินการอาบน้ำศพ โดยใช้ใบส้มป่อย คั้นกับน้ำเพื่ออาบและทำความสะอาด เรียกว่า น้ำส้มป่อย บางครั้งมีการนำเอาขมิ้น ผ่นผสมกับน้ำให้พอเหมาะทาทั่วทั้งตัวให้หอมและสวยงาม โดยญาติพี่น้องจะเป็นคนดำเนินการให้ก่อนการแต่งตัวให้ผู้ตาย (เหลียม ภาพหว่า, การสื่อสารระหว่างบุคคล, 8 กรกฎาคม 2558)

การแต่งตัวศพ ชาวภูไท จะแต่งตัวให้ผู้ตายด้วยชุดที่ผู้ตายชอบและใส่บ่อยๆ หรือเป็นชุดที่มีความสวยงาม แต่หากผู้ตายเป็นหญิงจะหัดหน้าด้วยแป้งและใส่เครื่องประดับ ประเภท ต่างหู แหวน กำไล สร้อยคอให้ผู้ตาย โดยมีความเชื่อว่าผู้ตายจะนำเอาเครื่องประดับเหล่านี้ติดตัวไปด้วยในเมืองผี หรือนำติดตัวไปในชาติหน้าที่ไปเกิดใหม่ จะได้สวยและงดงาม มีทรัพย์สินเงินทองของใช้ติดตัวไปด้วย (เหลียม ภาพหว่า, การสื่อสารระหว่างบุคคล, 8 กรกฎาคม 2558)

การเขียนหนังสือปอนปาก ชาวภูไท มีประเพณีการเขียนหนังสือปอนปากศพ ซึ่งคำว่า ปอน หมายถึง ใส่ เอาเข้าไป และคำว่า หนังสือ ในความหมายของชาวภูไท หมายถึง ตัวอักษร ดังนั้นการเขียนหนังสือปอนปากศพ ของชาวภูไท จึงหมายถึง การเขียนตัวอักษรใส่ปากศพ หรือเรียกว่า การเขียนตัวธรรม เพื่อเป็นหนังสือบอกทางไปสวรรค์โดยการใช้กระดาษหรือแผ่นทองคำเขียนอักษรลงไปและพับใส่ปากศพ อักษรหรือตัวหนังสือที่เขียนใส่ไว้ในปากศพ มีคำที่ใช้เขียนดังนี้ “คัตสะติ โยกันจะ” แปลว่า สติวิญญาณให้ไปสู่สวรรค์ (พร อัจฉนา, การสื่อสารระหว่างบุคคล, 8 กรกฎาคม 2558)

การเขียนคำกล่าวหรือตัวอักษร พับใส่กระดาษหรือแผ่นทองคำเพื่อเป็นการบอกทางไปสวรรค์นั้น จะต้องใช้เข็มสอย ที่ใช้ในการสอยหรือเย็บเสื้อผ้าด้วยมือโดยทั่วไปกลัดที่กระดาษที่เขียนตัวอักษรธรรมเอาไว้ และหักเอาเฉพาะปลายเข็ม เหลือไว้ติดกระดาษ หักกันเข็มทิ้งไป เพราะมีความเชื่อว่า ปลายเข็มจะทำให้มีความเจ็บแสบ หรือมีปัญญาเจ็บแสบ หมายถึง การมีสติปัญญาอันเฉลียวฉลาดเช่นเดียวกับปลายเข็มอันแหลมคม หรือหากเมื่อผู้ตายไปเกิดในชาติหน้าหรือภพหน้าเข็มที่หักไว้นี้จะทำให้เป็นผู้ตายเป็นผู้ที่มีความฉลาดหลักแหลม

นอกจากนั้นญาติพี่น้อง ลูกหลานของผู้ตาย ยังต้องปอนปากเงิน ปากคำ หรือ การนำเงินทองของมีค่าใส่ไว้ในปากของผู้ตาย เพื่อให้ผู้ตายถือหรือนำไปเป็นเงินค่าจ้างทางไปเมืองสวรรค์ โดยมีความเชื่อว่า คำ หรือ ทองคำ ชาวภูไท เชื่อว่าทำให้ผู้มีหรือครอบครองเป็นคนน่าเชื่อถือ ส่วนเงิน มีไว้ใช้ในการจ้างทางไปสวรรค์แก่ผู้นำทาง (เหลียม ภาพหว่า, การสื่อสารระหว่างบุคคล, 8 กรกฎาคม 2558)

ดังนั้น ทั้งเงิน และค่าที่ญาติพี่น้องป้อนใส่ปากให้กับผู้ตายจึงถือว่าเป็นผู้ตายเป็นผู้ที่มีความน่าเชื่อถือมีเงินมีทองให้กับคนรักษาประตุผีในการจ้างให้นำทางไปสู่เมืองสวรรค์

การป้อนปากเงิน ปากคำให้กับผู้ตายนั้น ไม่มีการกำหนดราคาหรือจำนวนเงินหรือค่าของทองคำ หรือเงิน ที่ใส่ลงไปปากของผู้ตาย แต่การใส่ลงไปมาก หรือน้อยขึ้นอยู่กับฐานะทางการเงินของผู้ตาย ยิ่งใส่มาก ผู้ตายก็จะมีเงินมีทองไปเมืองสวรรค์มากตามที่ญาติพี่น้องป้อนปากให้เท่านั้น เมื่อเสร็จพิธีของการป้อนปากเงิน ปากทอง จึงเป็นขั้นตอนของพิธีการมัดสามย่าน ซึ่งในภาษาอีสาน เรียกว่าการคอยศพ และก่อนการมัดสามย่าน ลูกตา ญาติผู้ใหญ่จะนำเอาผ้าแพรมน หมายถึงผ้าเช็ดหน้าผืนเล็ก วางปิดหน้าของผู้ตายเพื่อให้ลูกหลานทำพิธีการคอบผ้าหน้าศพ (พร อัจฉนาท, การสื่อสารระหว่างบุคคล, 8 กรกฎาคม 2558)

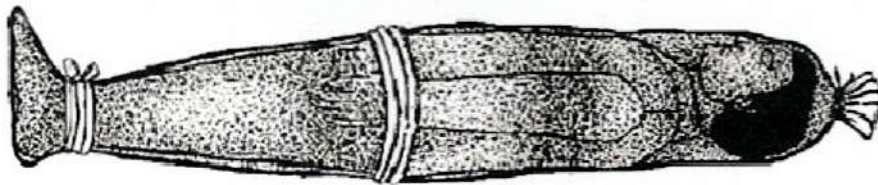
การมัดสามย่าน เมื่อญาติพี่น้องทำการแต่งตัวให้ผู้ตาย เขียนหนังสือป้อนปากให้ผู้ตายเป็นที่เรียบร้อยแล้ว จากนั้นจะทำการห่อและมัดศพ หรือคอยศพ แต่ชาวภูไท เรียกการมัดศพนี้ว่า มัดสามย่าน การมัดสามย่านนี้ เป็นลักษณะการมัดศพเพียงสามจุดในร่างกายของผู้ตาย การมัดศพนั้น มีอุปกรณ์ประกอบด้วยผ้าขาวเป็นผ้าฝ้ายทอมือ นำมาทำเป็นถุงยาว มีขนาดยาวกว่าลำตัวของผู้ตาย เรียกว่า ผ้าใ้ ผ้าใ้ในที่นี้ หมายถึง ถุง ไ้ ที่เป็นภาษาเรียกของชาวภูไทที่เรียกลักษณะของผ้าที่มีรูปร่างสี่เหลี่ยม มีการเย็บติดกัน ทั้งในบริเวณด้านข้างสองข้าง และบริเวณก้นถุง แต่ปากของถุง ไม่มีการเย็บติดกัน ส่วนการใช้สีขาวของผ้าแทนสีอื่นๆ เพราะมีความเชื่อว่าสีขาวเป็นสิริมงคล สะอาด ทำให้ไม่มีมลทินติดตัว ผู้ตายไปในภพหน้า ซาดิหน้าเมื่อผู้ตายไปเกิดใหม่ การมัดสามย่าน ผู้มัดคือลูกตา เขยลำดับต่างๆ ของผู้ตาย ช่วยกันมัด โดยสวมผ้าใ้ เข้าลำตัวผู้ตายทางปลายเท้า จากนั้นจัดลำตัวศพให้ตรง แขนทั้งสองข้างแนบขนานลำตัว ซึ่งลักษณะของการมัดศพของชาวภูไท จะไม่มีการยกแขนทั้งสองมาพนมมือไว้บริเวณอกของศพ จากนั้นถึงผ้าใ้ขึ้นห่อลำตัวศพจนถึงศีรษะใช้สายสิญจน์ ผืนเป็นเกลียวขนาดเท่านี้วก้อยให้แน่นหนา เพื่อใช้ในการมัดสามย่าน ประกอบด้วย

มัดย่านที่ 1 คือ มัดบริเวณข้อเท้าศพ ลักษณะของการมัดบริเวณข้อเท้าศพ เนื่องจากว่าเมื่อเก็บศพไว้หลายวันหากไม่มีการมัดไว้ขาของผู้ตายก็จะติดกางออกจากกันเมื่อมองดูแล้วเกิดความไม่สวยงามและไม่มีความเรียบร้อย

มัดย่านที่ 2 คือ มัดลำตัวบริเวณสะโพกหรือต้นขา พร้อมแขนบริเวณเหนือข้อมือของศพ สาเหตุของการมัดบริเวณข้อมือหรือเหนือข้อมือรอบลำตัวบริเวณสะโพกเพื่อเป็นการป้องกันไม่ให้แขนของผู้ตายกางออก หรือยกขึ้น

มัดย่านที่ 3 คือ มัดบริเวณปลายปากถุงบริเวณศีรษะปิดปากถุง เรียกว่า มัดจอมขวัญชั้นสุดท้าย แต่ก่อนการมัดจอมขวัญนั้น ลูก หลานของผู้ตายจะใช้ปากคอบเอาผ้าแพรมน ที่ปกหน้าหรือ

ปิดหน้าศพเก็บบูชาเพราะเชื่อว่าเป็นของมงคล เก็บไว้บูชาทำให้ท่ามาค้าขึ้น การนำเอาผ้าแพรมนมาปิดหน้าศพ ไม่มีการกำหนดจำนวนของผ้าเช็ดหน้าว่าจะปิดหน้าศพกี่ผืน เพราะถ้าหากมีลูกหลานมากก็ใช้ผ้าแพรมนมาก หรือหากมีลูกหลานน้อยจากใช้จำนวนน้อยก็ได้ การมัดทุกส่วนทั้งสามส่วนถือว่าเป็นการมัดบริเวณร่างกายของผู้ตายไม่ให้กระดกไปมา เมื่อเก็บศพนานวันขึ้นหรือเมื่อทำการเผาศพในกองฟอน ซึ่งจะทำให้ผู้มาช่วยงานหรือร่วมงานพิธีศพเกิดความตกใจ และหวาดกลัวผี (ปรางทอง ดิวงษ์, 2544) ดังจะเห็นได้จากภาพประกอบ 1

ภาพที่ 4.1 การมัดสามย่าน ในพิธีงานศพของชาวภูไท

ที่มา: (ปรางทอง ดิวงษ์, 2544)

การกางมุ้งครอบหรือเรียกว่า กั้น โกว ครอบศพที่มัดสามย่านไว้ มุ้งที่นำมาครอบของชาวภูไทใช้ผ้าขาวเป็นผ้าไหม หรือผ้าฝ้าย เป็นวิธีการใช้ไม้ไผ่เหลาเป็นแท่งยาวทำเป็นหลัก ใช้ตอกที่ทำจากไม้ไผ่ หรือใช้เส้นใยจากต้นกล้วยในการมัดต่อไม้ให้มีลักษณะเป็นกระโจมสามเหลี่ยมหรือทำเป็นมุมสี่เหลี่ยม จากนั้นใช้ผ้าล้อมรอบหลักไม้ไผ่ไว้ให้มิดชิด เพื่อครอบศพที่มัดสามย่านไว้เพื่อรอเวลาในการนำศพบรรจุโลง การใช้ผ้าครอบหรือล้อมศพที่ทำการมัดสามย่านไว้ นั่นถือได้ว่าเป็นการป้องกันมด แมลงวัน แมลงหวี่ ที่จะมาตอมศพ และทำให้มองดูแล้วสะอาดตา (ปรางทอง ดิวงษ์, 2544)

การเตรียมโลงศพ หรือเรียกว่า หีบศพ ในขณะที่ญาติพี่น้องและลูกหลานกำลังดำเนินการอาบน้ำศพและแต่งตัวศพอยู่นั้น เขยจะต้องดำเนินการไปหาไม้ในป่าหรือในนาของตนเองตัดมาเลื่อยและประกอบทำเป็นโลงศพหรือที่ชาวภูไท เรียกว่า หีบศพ โดยเลื่อยหลังจากที่สิ้นลมหายใจ ห้ามทำการเตรียมไม้ไว้ล่วงหน้าเพราะเชื่อว่าจะทำให้ผู้ป่วยตายเร็วขึ้น ในการทำโลงนั้นจะต้องทำให้เสร็จภายในวันที่มีการตายนั้น หมายถึง ทำโลงศพให้เสร็จภายในวันเดียว ชาวภูไท

ห้ามทำโลงศพข้ามวัน เพราะมีความเชื่อว่า จะทำให้เข็ดขวง หรือ อุบาทว์ (เหลียม กาทหว่า, การสื่อสารระหว่างบุคคล, 8 กรกฎาคม 2558)

จากนั้นทำหอนิยมและหอบชีไฟ ซึ่งหอนิยมทำเป็นฉัตรประดับตกแต่งวางลงบนโลงศพ จำนวน 5 ชั้น หรือ 7 ชั้น เรียงลำดับจากฐานต่ำสุดติดกับโลงศพให้มีขนาดใหญ่ จากนั้นจึงลดหลั่นขนาดให้มีขนาดเล็กลงตามลำดับ จนถึงยอดที่มีปลายแหลม โดยมีลักษณะรวมทั้งหมดเป็นรูปทรงสามเหลี่ยมส่วนหอบชีไฟจัดเป็นฐานด้านล่างของโลงศพ ตามความเชื่อของจำนวนสวรรค์ ถือเป็นสิ่งมงคลสำหรับผู้ตาย หอนิยมและหอบชีไฟมีโครงสร้างทำจากโครงไม้ไผ่ต่อประกอบให้มีรูปลักษณะคล้ายฉัตรเมื่อทำโครงไม้เสร็จจึงประดับตกแต่งด้วยกระดาษสีด้า สีขาว หรือสีทอง สีเงิน ฉลุลวดลายในหิ้งคางม ตามแบบฉบับของช่างที่มีความแตกต่างกัน (เหลียม กาทหว่า, การสื่อสารระหว่างบุคคล, 8 กรกฎาคม 2558)

การนำศพเข้าโลง เมื่อนำศพเข้าโลง ชาวภูไท นำต้นกล้วยวางปูพื้นก่อน จากนั้นนำปูนขาวโรยที่พื้นให้ทั่ว วางถ่านที่ใช้หุงต้มวางปูพื้นโลงศพให้ทั่วทั้งโลง แล้วจึงนำเอาใบกล้วยวางทับถ่านให้ทั่วหลายๆ ชั้น จึงเอาคนที่คอยไว้แล้ววางลงไปโลง ก่อนการวางศพลงในโลง ลูก หลานของผู้ตาย จะต้องใช้ปากคาบเพื่อนำเอาผ้าแพรมน หมายถึง ผ้าเช็ดหน้า ที่ปิดหน้าศพออกเพื่อเก็บไว้กับตัว เพราะมีความเชื่อว่า ผ้าแพรมนที่เก็บไว้กับตัวนั้นจะทำให้เกิดความเป็นสิริมงคลแก่ผู้ครอบครอง ทำให้ทำมาค้าขายดี (เหลียม กาทหว่า, การสื่อสารระหว่างบุคคล, 8 กรกฎาคม 2558)

เมื่อนำเอาศพวางในโลง ลูกตา เรียก ลูก หลาน เขย ญาติที่ใกล้ชิดมากที่สุดมาขันห้าเพื่อขอขมา ต่อหน้าศพ โดยกราบ 1 ครั้ง และให้ตั้งนะโม 3 จบ โดยกล่าวดังนี้

“นะโมตัสสะ ณะคะวะโต อาระหะโตสัมมาสัมพุทธะสะ นะโมตัสสะ ณะคะวะโต อาระหะโตสัมมาสัมพุทธะสะ นะโมตัสสะ ณะคะวะโต อาระหะโตสัมมาสัมพุทธะสะ” เมื่อกล่าวจบ ลูกตาจะให้ลูกหลานกล่าวตามตนเอง ดังนี้ (ปรางทอง ดิวัญญ์, 2544)

กายะกัมมัง วจิกัมมัง มโนกัมมัง สัพพะปะปัง วินาสติ

ข้าแต่ดวงวิญญาณ (ให้กล่าวชื่อผู้ตาย)

ข้าพเจ้าทั้งหลาย มีดอกไม้ รูป เทียน

มาขอคารวะสมมา โดยอาศัยหีบห่อของท่าน

ข้าพเจ้าทั้งหลาย ได้ล่วงเกินต่อท่าน ด้วยกาย กิเลส

ด้วยวาจากิเลส ด้วยใจกิเลสทั้งต่อหน้าและลับหลัง

ขอแต่ดวงวิญญาณของท่าน

จงอโหสิกรรมให้แก่ข้าพเจ้าด้วย

ถ้าหากว่าท่านได้ล่วงเกินข้าพเจ้า

ข้าพเจ้าจะอโหสิกรรมแก่ท่านเพื่อไม่ให้เป็นการ
เป็นกรรม เป็นเวร เป็นภัยแก่กันและกัน
ขอแต่ดวงวิญญาณของท่าน ไปสรวงสะติ (สวรรค์)
เมืองแมน แคนสวรรค์
ขออำนาจอวยชัย มายังแก่ข้าพเจ้า เพื่อประสบ
แต่ลาภยศ สรรเสริญทุกเมื่อเวลา สาธุ (กราบ 1 ครั้ง)

เมื่อกล่าวเสร็จ ญาติพี่น้อง ลูก หลาน เขย จะนำเอาสิ่งของเครื่องใช้ประกอบด้วย แหวน
มิด หวี แป้ง กระจกเพื่อใช้ส่องดูหน้าตา โดยเชื่อว่าผู้ตายจะเอาไว้ดูว่าเมื่อก่อนตนเคย ทำดี ทำชั่ว
สิ่งใดมาก่อน โดยสิ่งของดังกล่าวจะใส่ไว้ในโลงศพเพื่อให้ผู้ตายนำเอาไปใช้ในเมืองด้วย

นอกจากนั้นญาติพี่น้องจะใส่เงินสงฆ์ เงินฮ้อยใส่ถุง ใส่ใส่ไว้ในโลง การวางสิ่งของ
ต่างๆ ให้วางต่ำลงจากเอวลงมาไว้ข้างโลงศพ เพื่อให้ผี คือผู้ตายหยิบฉวยได้ง่าย จากนั้น ทำการปิด
ฝาโลงศพ ตอกตะปูให้แน่นด้วยตะปูขนาด 4 นิ้ว ตอก 3 ครั้ง โดยให้ญาติผู้ใหญ่หรือบุคคลที่สำคัญ
เป็นคนตอกหรือเขยเป็นผู้ตอก ขณะตอกตะปูทุกครั้งในแต่ละครั้งให้กล่าวว่

ตอกตะปูครั้งที่ 1 ให้กล่าวว่า ขวัญคนเฮือนี่ ซึ่งหมายถึง ขวัญคนให้หนี

ตอกตะปูครั้งที่ 2 ให้กล่าวว่า ขวัญคนเฮือนี่

ตอกตะปูครั้งที่ 3 ให้กล่าวว่า ขวัญผีเฮือนี่ หมายถึง ขวัญผีให้อยู่

เมื่อตอกตะปูครั้งที่สี่ ครั้งที่ห้า ครั้งที่หก ก็ให้กล่าวคำพูดนี้ตามขั้นตอนทุกๆ ครั้งเพราะ
มีความเชื่อทำให้เกิดสิริมงคลกับครอบครัวไม่ให้เกิดเหตุการณ์นี้ขึ้นอีก หมายถึง ไม่ให้มีการตาย
เกิดขึ้นอีก ชาวภูไทจะไม่ให้วางโลงศพได้ขึ้นบ้านเพราะกลัว จากนั้นเตรียมกระยงของเครื่องฮ้อย
เครื่องพัน ไว้เพื่อใช้ในการแห่ศพ เพราะเชื่อว่าผู้ตายจะได้นำเอาไปใช้ในเมืองผี และกระยงของเครื่อง
ฮ้อย เครื่องพัน ประกอบด้วย ห่อเมี่ยง 100 อัน ห่อหมาก 100 คำ หอยขมร้อยเป็นพวง 100 พวง บุหรี่
5-10 มวน เงิน 100 บาท หล็กไม้ไผ่ร้อยด้ายสีแดง สีดำ สีขาว จำนวน 100 อัน จอกทำเป็นกรวยรูป
สามเหลี่ยมทำจากใบขนุน หรือใบยาง หรือใบมะม่วง จำนวน 100 อัน จากนั้นจึงเริ่มทำพิธีสงฆ์ และ
การคบงันงานศพในบ้านของผู้ตาย (ปรางทอง คิวงษ์, 2544)

การจัดพิธีในบ้าน ตามประเพณีงานศพของชาวภูไท นิยมเก็บศพตามอายุของผู้ตาย และ
ตามฐานะของผู้ตาย คือ

คนตายอายุ 50 ปีขึ้นไป ต้องสวดอภิธรรมอย่างน้อย 3 วันขึ้นไป แต่ถ้าหากเป็นผู้มีฐานะ
ดี สามารถจัดได้มากกว่านี้ก็ได้

คนตายอายุ 70-80 ปีขึ้นไป สวดอภิธรรมอย่างน้อย 7 วันขึ้นไป แต่ถ้าหากเป็นผู้มีฐานะดี
สามารถจัดได้มากกว่านี้ก็ได้

สำหรับการเก็บศพของผู้มีอายุตั้งแต่ 50 ปีขึ้นไปนั้น ถือว่าผู้ตายจะมีหรือไม่มีเงินต้องเก็บศพไว้ตามกำหนดขั้นต่ำตามประเพณี คือ 3 วัน (ขวัญชัย ปัทมะทุม, การสื่อสารระหว่างบุคคล, 8 กรกฎาคม 2558)

การจัดพิธีในบ้าน เข้าบ้านหรือเข้าภาพงานศพ ต้องนิมนต์พระมาเทศน์และแสดงธรรมทุกวัน มีการสวดมาติกาทุกคืน พร้อมกับการถวายปัจจัยจึงจะทำการคบบัณงานศพได้

ชาวภูไท จะนิมนต์พระมาสวดอภิธรรม ประมาณครึ่งอายุของผู้ตายหรือเท่าอายุของผู้ตาย จากนั้นจึงทำการเลี้ยงแก้ว เลี้ยงเขย เวลา 12.00 น. คือ การเลี้ยงอาหารการกิน เลี้ยงข้าว ชาวภูไท เรียกว่า พาเขย เพื่อให้เขยทุกลำดับชั้นกินให้อิ่ม หรือบางคนจะกินพอเป็นพิธีก็ได้ จากนั้นจัดพาข้าว 4 พา หมายถึงการจัดชุดอาหารเป็น 4 ชุดด้วยกัน การจัดต้องจัดทำให้เป็นคู่ เพื่อให้ญาติพี่น้อง เขย มาตราวะศหรือสมมาผู้ตาย ตามลำดับความเป็นเขย มีการบวชหน้าศพในบ้าน ก่อนการยกศพออกจากเรือนเวลาประมาณ 13.00 น. (เหลียม กาพหว่า, การสื่อสารระหว่างบุคคล, 8 กรกฎาคม 2558)

การยกศพออกจากเรือนของชาวภูไท หลังจากจัดพาเขย ให้เขยกินเป็นที่เรียบร้อยแล้ว ชาวภูไท ดำเนินตามขั้นตอนดังนี้ เทน้ำในโอ่ง ในไหทิ้ง รื้อแฝกมุงหลังคา จัดหรือยกเอาบันไดบ้านออกนำกระดิ่งฝัดข้าวไล่ขี้เถ้าในกระดิ่งมาทับรอยโลงศพ ก่อไฟไว้หน้าบ้าน ขุดน้ำข้างแก้ว ซึ่งหมายถึง บ่อน้ำที่มีขนาดความกว้าง 1-2 เมตร ซึ่งขุดลงไปให้ถึงตาน้ำ ใช้สำหรับอุปโภคบริโภค แต่ในที่นี้เป็นการขุดจำลองขนาดเล็ก กว้างและลึกประมาณ 1 คืบ ถึง 1 ศอก ในพิธีงานศพไม่จำเป็นต้องขุดให้ถึงตาน้ำ จากนั้นเคลื่อนศพและแห่ศพออกจากบ้าน (นายเหลียม กาพหว่า, การสื่อสารระหว่างบุคคล, 8 กรกฎาคม 2558)

เทน้ำในโอ่ง ในไหทิ้ง เมื่อยกศพออกจากเรือนชาวภูไท ต้องเทน้ำในโอ่ง หรือในไหที่อยู่ในบ้านหรือรอบๆ บ้านงานศพทิ้งให้หมด เพราะเชื่อว่า เพื่อเป็นการป้องกันไม่ให้ผี หมายถึงวิญญาณผู้ตาย เดินทางกลับมากินในโอ่งหรือในไหที่บ้านได้อีก (เหลียม กาพหว่า, การสื่อสารระหว่างบุคคล, 8 กรกฎาคม 2558)

รื้อแฝกมุงหลังคา ชาวภูไท เชื่อว่าหากหลังคาบ้านผู้ตายมุงด้วยหญ้าแฝก ต้องเอาหญ้าแฝกมุงหลังคาลง จำนวน 2 คับ เพื่อให้ผีจำบ้านของตนเองไม่ได้ และกลับมาบ้านเดิมของตนเองไม่ถูก (เหลียม กาพหว่า, การสื่อสารระหว่างบุคคล, 8 กรกฎาคม 2558)

จัด หรือยกเอาบันไดบ้านออก ในอดีตบ้านเรือนของชาวภูไท จะเป็นบ้านไม่มีเสาเรือนสูง บันไดที่ใช้ในการขึ้นบ้านจะไม่ตอก หรือยึดติดกับตัวเรือน เวลาขึ้นเรือนก่อนนอนจะยกบันไดขึ้นมาเก็บไว้บนเรือน เพื่อป้องกันสัตว์ร้ายขึ้นบ้านในเวลากลางคืน ดังนั้นเมื่อเวลานำศพลงจากเรือนแล้ว ชาวภูไท จะจัดหรือยกเอาบันไดบ้านออก พร้อมกับปิดประตูบ้านให้หมดเพื่อป้องกันผีกลับมา

ที่บ้านอีก หรือขึ้นไปอยู่บนบ้านได้อีก หลังจากยกศพออกจากเรือน (เหล็ยม ภาพหว่า, การสื่อสารระหว่างบุคคล, 8 กรกฎาคม 2558)

นำกระดิ่งฝัดข้าวใส่ซี่เถ้าในกระดิ่งฝัดข้าวทับรอยโลงศพเอาไว้ นำกระดิ่งเจิงมาครอบปิดไว้ ครั้นเมื่อยกโลงศพออกจากที่ตั้งในบ้านแล้ว ชาวภูไท จะนำเอา กระดิ่งเจิงใส่ซี่เถ้าวางทับบนรอยที่เคยวางโลงศพไว้ เพื่อใช้ดูว่าผี หรือวิญญาณคนตาย กลับมาที่บ้านอีกหรือไม่ โดยดูรอยเท้าจากซี่เถ้าที่อยู่ในกระดิ่งเจิง หลังจากการกลับจากเผาศพที่ป่าช้า ซึ่งตัวอย่างกระดิ่งฝัดข้าวและกระดิ่งเจิง (ขวัญชัย ปัทมาทุม, การสื่อสารระหว่างบุคคล, 8 กรกฎาคม 2558) ดังภาพประกอบ 2

ภาพที่ 4.2 กระดิ่งเจิงที่ใช้ครอบกระดิ่งฝัดข้าวใส่ซี่เถ้า

ก่อไฟไว้หน้าบ้าน เขยกก หรือเรียกว่าเขยน้ำนม หมายถึงเขยคนแรกของผู้ตาย ต้องเป็นผู้ก่อกองไฟด้วยไม้ไว้หน้าบ้าน ก่อนการหามบุนปางด้วยไม้คาน ในบุนปางต้องประกอบด้วย ข้าวของเครื่องใช้ผู้ตายที่จะนำไปใช้ในเมืองผี ประกอบด้วย ที่นอน หมอนมุ้ง ผ้าห่ม ตะปู มีด พร้อมนำเอาขวดน้ำ 2 ใบ กระบอง 1-2 หลี่ยม (กระบอง 1 หลี่ยม เท่ากับ 10 เล่ม) จากนั้นคัดกระบอง แบ่งออกเป็นท่อนๆ ให้มีขนาดเท่ากับ 1 คืบ เพื่อใช้ในการจุดไฟเผาศพ (พร อัฐนาค, การสื่อสารระหว่างบุคคล, 8 กรกฎาคม 2558)

เมื่อเตรียมทุกอย่างพร้อมเป็นที่เรียบร้อย เขยกก ต้องออกเดินทางล่วงหน้าไปป่าช้า ซึ่งป่าช้าในภาษาภูไท เรียกว่า ผีคงแฮ้ว ก่อนเขย และคนอื่นๆ ที่จะหามแพบที่ใช้ในการหามโลงศพไปยังผีคงแฮ้ว เพื่อไปขุดน้ำข้างแก้ว หมายถึง บ่อน้ำจำลอง ขนาดเล็ก ขุดเป็นหลุมต่ำกว่าระดับพื้นดิน โดยมีความเชื่อว่าเป็นบ่อน้ำกินน้ำใช้ของผู้ตาย และทำการก่อกองไฟที่จะใช้ในการเผาศพไว้

ช่างกองฟอน การหามบุงป่าของเขยกก มีธรรมเนียมและความเชื่อที่ต้องให้เขยเดินหามบุงป่าไปทางเดียว ห้ามแหวะพุดคุยกับใครข้างทางเดินหรือแหวะหยุดพักดื่มกินอาหาร และไม่ให้เขยเดินวกไปวนมา จนถึงป่าช้า เพราะหากเขยปฏิบัติไม่ได้ ชาวภูไทถือว่าคะลำ ทำให้เกิดความไม่ดีต่อครอบครัวและคนรอบข้าง (พร อัญนาค, การสื่อสารระหว่างบุคคล, 8 กรกฎาคม 2558) ดังตัวอย่างภาพประกอบ 3

ภาพที่ 4.3 ผีดงเห่า ป่าช้าชาวภูไท บ้านโลกโง่ง

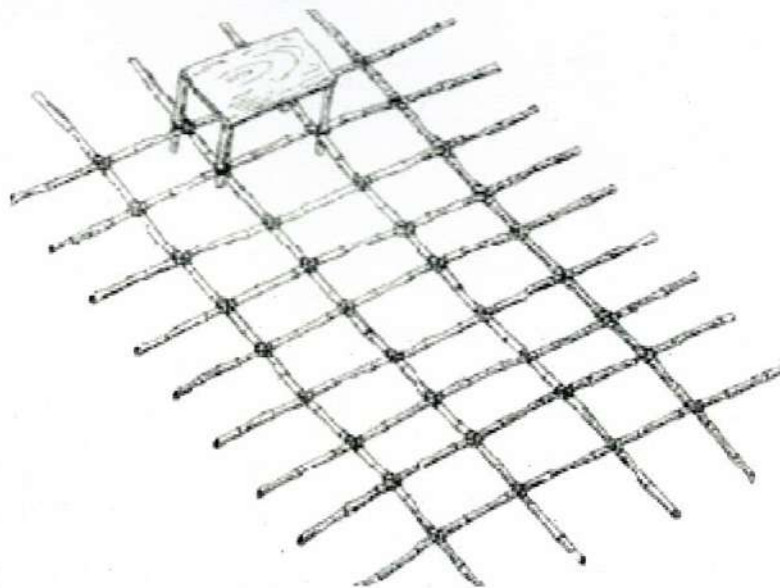
ขุดน้ำซางแก้ว หรือ ขุดบ่อน้ำ และก่อไฟช่างกองฟอน (ซึ่งในปัจจุบันนี้เป็นเมรุเผาศพแล้ว) น้ำซางแก้วเป็นบ่อน้ำขนาดเล็กที่เขยกก ทำการขุดไว้ช่างกองฟอนในการเผาศพ เมื่อเขยกกหามบุงป่ามาถึงผีดงเห่า พร้อมกับการดูแลไม่ให้ไฟที่ตนเองก่อไว้ดับมอดลง เพราะหากไฟดับเขยกกจะจุดไฟใหม่เองไม่ได้ เพราะจะคะลำ เขยต้องวิ่งแก้ผ้ามาต่อไฟที่ตนก่อไว้หน้าบ้านไปก่อไปขึ้นใหม่ที่ช่างกองฟอนที่ผีดงเห่าอีกครั้ง (เหล็กยม ภาพหว่า, การสื่อสารระหว่างบุคคล, 8 กรกฎาคม 2558)

การขุดน้ำซางแก้ว จะทำการขุดไว้ช่างกองฟอนเผาศพ โดยเทน้ำจากขุดที่ตนนำมาเพื่อให้เป็นน้ำกิน น้ำอยู่ของผี พร้อมจัดหาอาหาร โดยจัดเป็น สำหรับให้ผีขนาดเล็ก เรียกว่า จัดพาข้าวให้ผี พร้อมกับกล่าวว่า (หลัง แสงโคตร, การสื่อสารระหว่างบุคคล, 8 กรกฎาคม 2558) “ตายไปเป็นผี หนีไปเป็นเพื่อน มิได้แก้วพันกั้นจั่งได้ขุดน้ำซางแก้วเฮ้อเจ้าได้อยู่ มีน้ำกิน มีดินอยู่เฮ้อมาอยู่มา

กินน้ำกัน เตื่อ” หมายถึง เมื่อตายไปก็หมายถึงการกลายเป็นคนอื่นไม่ได้มีความเกี่ยวข้อง มีความสัมพันธ์กันเช่นเคย จึงได้ขุดบ่อน้ำอันศักดิ์สิทธิ์ ให้ผู้ตายได้ใช้ในการดื่มกิน มีที่พักอาศัย เมื่อตายไปแล้ว เมื่อก้าวเสร็จ เขย ต้องอยู่ที่ป่าช้า รอขบวนหามแพบก ที่จะนำศพมาเผาที่ป่าช้าที่ก่อกองฟอนไว้ (เหลียม ภาพหัว, การสื่อสารระหว่างบุคคล, 8 กรกฎาคม 2558)

การเคลื่อนศพและแห่ศพออกจากบ้าน เมื่อชาวภูไททำการยกศพออกจากบ้าน เขยคนอื่นๆ นอกจากเขยยก หรือเขยน้ำนม ต้องเป็นผู้หามโลงออกจากบ้าน โดยการยกโลงเอาเท้าของผู้ตายออกมาด้านหน้าตามทางเดิน เพราะเชื่อว่าหากหันเอาศีรษะของผู้ตายออกนำหน้าจะทำให้ผู้หามหลงทาง จำทางเดินไปป่าช้าไม่ถูก จากนั้นให้เขยวางโลงลงบนแพบกทำจากไม้ไผ่ หันศีรษะของผู้ตายไปทางทิศตะวันออกก่อนการเคลื่อนศพและแห่ศพและผู้หามแพบกจะเปลี่ยนบ่า หรือข้างที่เดินในการหามแพบกไม่ได้ เพราะเชื่อว่าจะทำให้กะลา อุบาทว์ แต่การเปลี่ยนสามารถเปลี่ยนคนหามแพบกเป็นคนใหม่ได้ (เหลียม ภาพหัว, การสื่อสารระหว่างบุคคล, 8 กรกฎาคม 2558)

แพบก หรือเรียกว่า คานหาม หรือคานสะเปา ใช้ในการหาม โลงศพ ชาวภูไทจะนิมนต์พระสงฆ์นั่งบนแพบก จำนวน 2 รูป นั่งด้านหน้าโลงศพพร้อมสวดยอดมุขไปตลอดทางพร้อมกับหว่านข้าวสาร ข้าวตอกคั่ว จากข้าวเปลือกข้าวเหนียว โดยคั่วให้ข้าวสุกและพอง หว่านดอกไม้ เพราะเชื่อว่า ผีที่ตามมาด้วยจะขึ้นไปนั่งบนแพบก ทำให้ผู้หามแพบกหนัก แต่ถ้าหว่านข้าวสาร ข้าวตอก ดอกไม้ลงไป ผีจะลงจากแพบกไปกินข้าวตอก ดอกไม้ที่หว่านลงไปบนพื้นทำให้ผู้หามแพบกมีความรู้สึกว่แพบกที่ตนหามเบาและไม่หนัก ดังตัวอย่างภาพประกอบ 4

ภาพที่ 4.4 แพบกที่ใช้ในการหามโลงศพไปฝังแห้ว

ที่มา: (ปรางทอง คีวงษ์, 2544)

การจัดรูปแถวการส่งศพไปป่าช้า จะจัดตามลำดับของญาติพี่น้องตามลำดับดังต่อไปนี้ (เหลื่อม ภาพวาด, การสื่อสารระหว่างบุคคล, 8 กรกฎาคม 2558)

ลูก ญาติสนิท บุคคลสำคัญในครอบครัว ให้เดินนำหน้าขบวนศพ สามเณรบวชหน้าศพ แม่ชี แม่ขาว หมายถึง ผู้แต่งกายด้วยผ้าขาว และญาติพี่น้อง เพื่อนบ้าน

ขณะที่เคลื่อนศพและแห่ศพ ชาวภูไท ยังมีความเชื่อว่า ถ้ามีผี หรือศพคนตาย ผ่านหน้าบ้านจะต้องปิดประตู หน้าต่างให้มิดชิด เพราะถ้าเปิดไว้ ผีจะเข้าบ้าน หรือหากมีงานทำค้างอยู่ไม่ว่าจะเป็นงานอะไรก็ตามให้ผู้ทำงานนั้นๆ หยุดทำงานทันที เมื่อมีผีเคลื่อน หรือแห่ศพมาในบริเวณที่ตนทำงานอยู่ ผู้คนที่อยู่รอบข้าง ต้องหลบ หรือแอบซ่อนตัวเองในบ้านไม่ให้ผีเห็น ส่วนผู้หามแพะห้ามเดินเหยียบหน้า แลหลัง ให้เดินตรงไปข้างหน้า ห้ามแวะพักหรือวาง โลงศพจนถึงป่าช้าที่จะทำการเผาศพ

การเผาศพ ของชาวภูไท เขย จะต้องมาทำการจัดเตรียมกองฟอนไว้ เพื่อทำการเผาศพไว้ตอนเย็นก่อนวันเผา ไม้ที่จัดทำกองฟอน ต้องเป็นไม้ที่หาจากป่า จากที่นา หรือในป่าช้า นำมาทอเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า โดยก่อนการก่อกองฟอนนั้น ชาวภูไทต้องพิธีทำการเสี่ยงไข่เพื่อหาบริเวณจัดทำกองฟอน โดยใช้ไข่ไก่ดิบ 1 ฟอง ข้าวเหนียวหนึ่งปั้น และขัน 5 ประกอบด้วย รูปเทียน ดอกไม้ อย่างละ 5 ถ้วย จากนั้นขว้างไข่ออกไปด้วยมือให้สุดแรง พร้อมกล่าวดั่งๆ เป็นการถามผีว่าต้องการอยู่ที่ใดดังนี้ “เขอะอยู่มองเลอ ขันเขอะอยู่มองนี้ เฮ้อไข่เตะ” แปลความ อยากรู้อยู่ตรงไหนหนอ ถ้าอยากรู้อยู่ตรงนี้ให้ไข่แตก หมายถึง การถามผี หรือผู้ตายว่าต้องการอยู่บริเวณใด หรือต้องการให้ตั้งศพบริเวณใดก็คลบันคาลให้ไข่แตกบริเวณนั้น

การขว้างไข่ออกไปนั้น หากไข่ไม่แตกให้ขว้างใหม่อีกครั้ง พร้อมกับพูดคำกล่าวทุกครั้งจนกว่าไข่ที่เสี่ยงจะแตก และเมื่อไข่แตกบริเวณใด หมายถึง ผี หรือวิญญาณผู้ตาย ต้องการอยู่บริเวณนั้น จากนั้นเขยจะนำเอาไม้มาทำกรอบสี่เหลี่ยมล้อมรอบไข่ที่แตกไว้ จากนั้นนำใบไม้แห้งมาปิดตรงบริเวณไข่ที่แตกตรงกลางกรอบไม้ เตรียมพร้อมดำเนินการก่อกองฟอนเพื่อทำการเผาศพ พร้อมกับเตรียมไม้ข่มเหงไว้ จึงกลับบ้านได้ ในวันรุ่งขึ้นญาติพี่น้อง เพื่อนบ้านจึงนำศพมาเผาที่ป่าช้า แต่ในปัจจุบันนี้มีเมรุเผาแล้ว จึงไม่ต้องก่อกองฟอน และไม่จำเป็นต้องขว้างไข่แล้ว (พร อัฐนาค, การสื่อสารระหว่างบุคคล, 8 กรกฎาคม 2558)

เมื่อหามแพะมาถึงป่าช้า บริเวณที่ก่อกองฟอนไว้ เพื่อทำการเผาศพ เขยและผู้หามแพะ จะยกโลงศพ ลงบนกองฟอน โดยไม่ต้องเวียนรอบกองฟอนหลายรอบ การวางโลงศพบนกองฟอนให้หันศีรษะไปทางทิศตะวันตก เพราะหากตั้งศพหันศีรษะไปทางทิศอื่น ผีจะกลับมาทางบ้านทางเรือน จากนั้นนำไม้ข่มเหง ดังภาพประกอบ 13 มาวางทับไว้ทั้งด้านหน้าและด้านหลัง

เพื่อกัน โลงศพล้ม จึงประกอบพิธีทอดผ้าบังสุกุล ต่อไฟเผาศพจากกองไฟที่เขยเป็นผู้ก่อไว้ข้าง
กองฟอนโดยใช้ขี้กระบอง ที่เขยเป็นผู้นำมาจุดตามลำดับของบุคคลดังนี้

พระสงฆ์ เป็นผู้ต่อไฟจากข้างกองฟอนที่เขยเป็นผู้ก่อไว้วางใส่กองฟอนเพื่อเผาศพก่อน
คนอื่นๆ

เณรบวชน้ำศพ เป็นผู้จุดไฟต่อจากพระสงฆ์โดยการวางขี้กระบองตรงบริเวณกอง
ฟอนในด้านหน้าโลง

แม่ชี และแม่ขาว แม่ชีในที่นี้หมายถึงผู้หญิงที่ทำการบวชชีโกนศีรษะ และนุ่งหม่มขาว
โดยการถือศีล 8 ข้อ ส่วนแม่ขาวในที่นี้ หมายถึง ผู้หญิงที่นุ่งหม่มด้วยผ้าขาวเพื่อแสดงถึงการบวชถือ
ศีล 8 ข้อ แต่ไม่ได้ทำการโกนศีรษะ เป็นการบวชเพื่อเป็นการทำบุญให้กับผู้ตาย จะเป็นผู้วางขี้
กระบองต่อจากเณร

ญาติพี่น้อง เมื่อแม่ชีและแม่ขาววางขี้กระบองเสร็จแล้วญาติพี่น้อง ลูกหลานของผู้ตาย
จึงจะทำวางขี้กระบองเพื่อเผาศพ และถอยออกมาให้ผู้หลักผู้ใหญ่ในหมู่บ้าน และชาวบ้านทำการ
วางต่อตามลำดับ

ผู้ใหญ่ในหมู่บ้าน ถือว่าเป็นหลักสำคัญในการจัดงานพิธีศพ ชาวภูไทจะให้ความสำคัญ
ต่อผู้สูงอายุก่อนเสมอ

ชาวบ้าน เป็นเพื่อนบ้านหรือแขกคนอื่นที่มาร่วมงานศพ จะเป็นผู้วางขี้กระบองคน
สุดท้ายก่อนที่ทุกคนจะเดินทางกลับบ้านของผู้ตาย

เมื่อต่อไฟเผาเสร็จทุกคนแล้ว ลูกตา เขย ญาติพี่น้องและชาวบ้านทุกคนที่มาร่วมงานต้อง
กลับมาบ้านผู้ตายก่อนยกเว้นญาติสนิทหรือเขยที่อาสาเผ้ากองฟอน คือ ทำการดูแลไม่ให้ไฟที่เผาดับ
ประมาณ 3-4 คนจนศพไหม้หมดจึงกลับบ้านไป เพื่อมาทำการรดน้ำมนต์ที่ทำจากน้ำส้มป่อย ผสม
ขมิ้นชัน และว่านชน โดยใช้ใบมะขม หรือใช้ใบตอกรักจุ่มลงในน้ำมนต์แล้วนำมารดศีรษะตนเอง
พร้อมกับกล่าวคำว่า อยู่ดีมีแสง หมายถึง มีแต่สิ่งที่ดี มีร่างกายแข็งแรงสุขภาพสมบูรณ์ แล้วจึงกลับ
บ้านเรือนของตนเองแต่ในขณะที่เดินทางกลับจากป่าช้าเพื่อมาบ้านของผู้ตายนั้น ชาวภูไท จะไม่หัน
หลังกลับไปมองทางเดินหรือถนนจากป่าช้าที่ตนเดินผ่านมา และต้องหาหรือนำเอากิ่งไม้ตาม
บริเวณข้างทางหรือตามที่ตนเตรียมหามา จักวางเรียงขวางทางเดินหรือ ถนนที่ตนเดินผ่านจนถึง
บ้านผู้ตายพร้อมกับกล่าวคำว่า มิเฮื้อผีจื้อทาง มิเฮื้อผีจื้อฮ้อย หมายถึง ไม่ให้ผีจ้ำทาง ไม่ให้ผีจ้ำรอย
ได้ และนำหนามหรือไม้ที่มีหนาม ลากไปตามทางเดิน เรียกว่า เอาหนามมาชะตามฮอย เพื่อไม่ให้ผี
จ้ำรอยเดิม หรือเส้นทางเดิมที่ตนผ่านมาจากบ้าน ไปถึงป่าช้า หากไม่ทำเช่นนี้ไว้ ผีจะจ้ำเส้นทางเดิม
ได้และสามารถเดินตามกลับมาบ้านของตนได้ (พร อัฐนาถ, การสื่อสารระหว่างบุคคล, 8 กรกฎาคม
2558)

เมื่อกลับมาถึงบ้านผู้ตาย ชาวภูไทจะดำเนินพิธีไล่ผีเฮือนฮ้าง คำว่า เฮือน ในภาษาภูไท หมายถึง เรือน หรือที่อยู่อาศัย ส่วนคำว่า ฮ้าง หมายถึง ว่าง หรือว่างเปล่า โดยการตีฝาบ้านให้เกิดเสียงดัง โครมครามอาจใช้มือ หรือไม้ หรือสิ่งอื่นๆ ช่วยในการตีก็ได้ กระตีบทำให้ด้งจนเกิดเสียงปังปังได้ยินไปทั่วทุกสารทิศ พร้อมกับส่งเสียงร้องไล่ให้เสียงดัง พร้อมกับการเคาะฝาบ้านหรือการกระตีบเท้าไปพร้อมๆ กันจากนั้นขึ้นบ้านไปเปิดคูกระดิ่งพัดข้าวที่ไล่ผีเฮือนเอาไว้ดูก่อนการเดินทางไปป่าช้า ว่ามีรอยอะไรหรือไม่ มีผีกลับมาบ้านหรือไม่ หรือดูว่าสาเหตุที่ทำให้ผู้ตายนั่นตายด้วยสาเหตุใด ใครทำให้ตาย โดยผีอาจเขียนบอกเอาไว้ในขี้เถ้าก็ได้ เมื่อดูเสร็จแล้วให้โยนกระดิ่งขี้เถ้าลงหน้าต่างของบ้าน ขณะที่โยนกระดิ่งทิ้ง ก็ให้กระตีบเท้า ตีฝาบ้านไปด้วย ส่วนเขยคนอื่นๆ ให้ตีฝาบ้านไปรอบๆ บ้าน พร้อมกับร้องทำเสียงดังๆ ประกอบไปพร้อมด้วย เมื่อเสร็จพิธีการดังกล่าวแล้ว เขยทุกคนต้องมาจ้ำขวัญ โดยลุงตา คือ ญาติผู้ใหญ่ เป็นคนดำเนินการให้ อุปกรณ์ในการจ้ำขวัญประกอบด้วย (ปรางทอง คิวงษ์, 2544)

เหล้าไห หมายถึง เหล้าอุหนึ่งไป

ไก่โค หมายถึง ไก่ต้มเป็นตัวหนึ่งตัว

พาข้าว 1 พา หมายถึง สำหรับอาหารที่ประกอบไปด้วย ข้าวเหนียวหนึ่งสุก อาหารคาว

ชนิดต่างๆ และของหวาน จัดเป็นสำหรับให้ 1 สำหรับ

มะ (หมาก) พลุ บุหรี่ หมายถึง หมาก พลุ บุหรี่ จัดไว้ให้เขย

อุปกรณ์ในการจ้ำขวัญนี้จัดให้ให้เขยทุกคน และทุกลำดับชั้นของเขยผู้ตายเป็นการจัดให้เขยกิน จนอิมหน้าสำราญ ชาวภูไท เรียกว่า จัดให้เขยกินเขยอยู่ เป็นการแสดงความขอบคุณเขยทุกคนมาช่วยงานศพจนเป็นที่เรียบร้อยทุกประการ เมื่อเสร็จงานแล้วชาวภูไท ถือว่า เขยทุกคนในขณะของการจ้ำขวัญ เขย อยากรได้อะไร ลุงตาและญาติพี่น้องต้องจัดหามาให้ ทุกอย่างโดยไม่มีข้อแม้ ซึ่งโดยส่วนมากแล้วเขยมักขอเป็นสิ่งเล็กน้อย ตามพิธีคือ ของหมากพลุ บุหรี่ เพิ่มเท่านั้น ซึ่งถือเป็นมารยาทของระหว่าง เขย และลุงตา หลังจากนั้นจึงจัดพิธีการทำขวัญบ้าน เรียกว่า ตั้งมัจฉุณเป็นเวลา 3 วัน จึงทำการแจกข้าว การทำขวัญบ้านของชาวภูไท ต้องใช้สายสิญจน์ ล้อมรอบบ้านไว้เพื่อนำเอาเสนียดจัญไรออกไปจากบ้าน เมื่อมีผู้ตายไป ผีसाงอื่นๆ ให้เข้ามาในบ้านไม่ได้ การล้อมสายสิญจน์รอบบ้านนั้นให้ล้อมไว้จนกว่าจะเก็บกระดูกผู้ตาย และแจกข้าวให้ผู้ตายเพื่อไปเกิดในภพหน้าได้ (หลิ่ง แสงโคตร, การสื่อสารระหว่างบุคคล, 8 กรกฎาคม 2558)

การเก็บกระดูก หลังจากการเผาศพของชาวภูไท ญาติสนิท หรือเขย ต้องเผ้ากองฟอน หมายถึง ดูแลไม่ให้ไฟที่เผาศพดับมอดลง คนเผ้ากองฟอนมีประมาณ 3-4 คน เผ้าดูแลจนศพไหม้หมด ผู้เผ้าจึงค่อยเดินทางกลับมาบ้านรอเวลาที่จะมาทำการเก็บกระดูกในวันที่สี่หลังจากการเผาศพ ญาติพี่น้องจะนำอุปกรณ์ไปในการเก็บกระดูกประกอบด้วย กระดิ่งขิง ไห แข้ง หรือเรียกว่า ไม้คืบ

น้ำเปล่า น้ำมะพร้าวอ่อน น้ำอบน้ำหอม จอบ ผ้าขาว และนิมนต์พระสงฆ์ จำนวน 4 รูป มาที่ป่าช้า ด้วย พร้อมกับจัดสำรับอาหาร ประกอบด้วย ข้าวเหนียวหนึ่ง กับข้าวชนิดต่างๆ และของหวาน จัดเป็น ชุดเล็กๆ ชาวภูไท เรียกการจัดสำรับอาหารว่า การแต่งพาข้าว จัดวางเอาไว้ใกล้ๆ กับเก้าอี้กระดูกของผู้ตาย เพื่อเชิญคนตาย หรือผีมากินข้าวในสำรับอาหาร ให้อิ่มหน้าสำราญก่อน จึงทำพิธีเก็บกระดูก โดยมีพระสงฆ์เป็นผู้เก็บก่อน การเก็บกระดูกคนตาย จะไม่ใช่มือเก็บแต่ใช้ไม้ตีบ ไม้ตีบในการเก็บ หมายถึง ไม้ที่มีลักษณะคล้ายตะเกียบ เป็นคู่เก็บกระดูกขึ้นมาวางใส่กระด้งเชิง ที่เตรียมมาการเก็บกระดูกจะไม่เก็บทั้งหมดก็ได้ให้เก็บตามความพอใจจากนั้นญาติ พี่น้อง ลูกหลานจะนำมะพร้าวมา ล้างกระดูก จึงเก็บกระดูกของผู้ตาย รวบรวมวางใส่ผ้าขาวแล้วทำการห่อกระดูกด้วยผ้าขาวที่วางรองรับการเก็บกระดูกนั้นๆ มัดให้แน่น บรรจุลงในไห ส่วนญาติคนอื่นจะรวบรวมขี้เถ้ามารวมกัน ใช้ขี้เถ้าทำเป็นรูปคน ประกอบด้วย ศีรษะ ลำตัว แขน ขา ให้ครบองค์ประกอบ หันศีรษะไปทางทิศ ตะวันออก เมื่อทำหุ่นเสร็จพระสวดมาติกาบังสุกุลพร้อมกับห่อกระดูกและในขณะที่เก็บกระดูกนั้น ให้ญาติพี่น้องอีกคนทำการขุดหลุมขนาดเล็กไว้ข้างๆ บริเวณที่จะทำหุ่นคน หลังจากทีพระสวด มาติกาบังสุกุลเสร็จก็ให้กวาดขี้เถ้ารูปคนลงหลุมและกลบหลุมฝังให้เรียบร้อย หลังจากนั้นนำ กระดูกกลับบ้าน เตรียมแจกข้าวในวันรุ่งขึ้น ซึ่งวันที่เก็บกระดูกจะถือเป็นวันเตรียมในการแจกข้าว (หลัง แสงโคตร, การสื่อสารระหว่างบุคคล, 8 กรกฎาคม 2558)

การแจกข้าว พิธีการแจกข้าวของชาวภูไท ทำการแจกข้าวหลังพิธีการเผาศพ 4-7 วัน อุปกรณ์ใช้ในการจัดพิธีการแจกข้าว ชาวภูไท เรียกว่า การแต่งแจก มีอุปกรณ์ประกอบด้วย ไห หรือ ขวดโหลใส่กระดูก ข้าว 1 หมื่น ประมาณ 12 กิโลกรัม ดอกไม้ รูป เทียน พาข้าว ประกอบด้วย เครื่องคาว หวาน น้ำดื่ม ธง ทำจากผ้าฝ้ายสีขาว กว้างประมาณ 60 เซนติเมตร ความยาวประมาณ เท่ากับความสูงของผู้ตาย ถ้าไม้ไผ่ สูงประมาณ 1-2 เมตร หรือสูงกว่า เพื่อใช้สำหรับผูกธงขาว (หลัง แสงโคตร, การสื่อสารระหว่างบุคคล, 8 กรกฎาคม 2558)

เมื่อเตรียมอุปกรณ์ดังกล่าวเป็นที่เรียบร้อยแล้วในวันเตรียมคือวันที่ไปเก็บกระดูกในวันที่ 3 หลังจากเผาศพ ญาติสนิท เหย และเพื่อนบ้านที่มาร่วมบุญ ในวันแจกข้าว คือวันที่ 4 หรือวันที่ 7 หลังการเผาศพ โดยการนำอุปกรณ์ทั้งหมดมาที่วัด หรือป่าช้า เรียกว่า ตามส่งเครื่องแจก นิมนต์ พระสงฆ์จำนวน 3 รูป หรือ 5 รูป หรือ 7 รูป จะนิมนต์เป็นจำนวนคี่ เหย และญาติพี่น้อง จัดสำรับอาหารให้คนตาย จากนั้นนำเครื่องอัฐบริวาร ดอกไม้ รูปเทียน จัดวางไว้ใกล้ๆ ไห หรือ ขวดโหลที่ใส่กระดูกคนตาย พระสงฆ์สวดมาติกา บังสุกุล เมื่อประกอบพิธีทางศาสนาเสร็จแล้ว นำไหหรือขวดโหลใส่กระดูก ฝังบริเวณวัดใต้ต้นไม้ หรือบริเวณใกล้กับกำแพงวัด หรือนำไปฝังไว้ ที่นาของตนเองหรือบริเวณที่ผู้ตายได้สังเสียไว้ จากนั้นนำเอาธง ที่ทำจากผ้าฝ้ายสีขาว กว้าง ประมาณ 60 เซนติเมตร ความยาวประมาณเท่ากับความสูงของผู้ตาย ผูกติดกับ ไม้ไผ่ที่เตรียมมาปัก

ไว้บริเวณที่ฝังกระดูก พร้อมกับกล่าวว่า ไปเกิดมอญเลย อยู่เซอ เฮ้อเบาะทางนำเค้อ หมายถึง จะไปเกิดตรงไหน ที่ไหน ให้บอกทางด้วย และคอยสังเกตว่าลมพัดตรง ไปในทางทิศใด เมื่อธงสะบัดไปทางทิศใดก็ตามให้หมายความว่า ผู้ตายไปเกิดในทิศนั้นๆ แล้วจึงถือว่าเป็นอันเสร็จพิธี ของการจัดทำพิธีงานศพของชาวภูไท ที่ตายตามปกติ (หลัง แสงโคตร, การสื่อสารระหว่างบุคคล, 8 กรกฎาคม 2558)

4.2.2 การตายผิดปกติ หรือผิดธรรมชาติ

การตายผิดปกติ หรือผิดธรรมชาติ ชาวภูไท ประกอบด้วย 2 ส่วน คือ ตายมะแสงและตายหุง หรือเรียกว่า ตายโหง ในความหมายของชาวภูไทนั้น ตายมะแสง หมายถึง การตายทั้งๆ ที่มีแรง มีกำลังอยู่ไม่ใช่การตายอันเกิดจากการเจ็บป่วย หรือตายตามอายุขัย เช่น ตายหลับเลย คือ การนอนหลับแล้วละเมอตาย หลิงคลอคลุกได้ 2 วัน แล้วตาย รอดชนตาย เป็นต้น ส่วนการตายหุง หรือการตายโหง ได้แก่ ผูกคอตาย ตกต้นไม้ตาย สัตว์ทำร้ายตาย ไฟผ่าตาย ตายในขณะที่กำลังคลอคลุก และคนตายหุงนั้น ชาวภูไท เรียกว่า คนโงง หมายถึง คนอุบาทว์ ไม่มีดี นอกจากนั้นชาวภูไท ยังมีขั้นตอนพิธีกรรมการทำงานศพคนตายผิดปกติ หรือผิดธรรมชาติ มีรูปแบบแตกต่างไปจากการตายธรรมดา หรือการตายตามปกติ ประกอบด้วย การตายมะแสง ตายหุงหรือตายโหง การฝังศพคนตายมะแสง ตายหุงหรือตายโหง การเก็บกระดูกคนตายหลังการฝังและการแจกข้าวถึงผู้ตาย ดังนี้

การตายผิดปกติ หรือผิดธรรมชาติ ชาวภูไท มี 2 ลักษณะ คือ ตายมะแสง และตายหุง หรือเรียกว่า ตายโหง การตายทั้ง 2 ลักษณะมีความหมาย ดังนี้

ตายมะแสง หมายถึง การตายของคนในขณะที่มีกำลัง มีแรงมีสุขภาพดีสมบูรณ์ ไม่มีอาการบ่งบอกถึงการเจ็บไข้ได้ป่วยเป็นการตายกะทันหัน และปัจจุบันทันด่วน เช่น การนอนหลับตาย หลิงคลอคลุกได้ 2 วันแล้วตายอุบัติเหตุรถชนตาย ตายด้วยโรคลงท้อง หมายถึง มีอาการท้องร่วงอย่างรุนแรงตาย ฟกบวมตาย (เหลียม กภาพัว, การสื่อสารระหว่างบุคคล, 8 กรกฎาคม 2558)

ตายหุง หรือเรียกว่า ตายโหง หมายถึง การตายที่มีลักษณะผิดปกติไปจากการตายอันเกิดจากการป่วยไข้ แต่มีลักษณะการตายดังต่อไปนี้ จึงเรียกว่าเป็นการตายหุง ประกอบด้วย การผูกคอตาย ตกต้นไม้ตาย สัตว์ทำร้ายตาย เช่น ม้าเหยียบ เลือกกัด งูกัด ควายขวิด ไฟผ่าตาย ตายในขณะที่กำลังคลอคลุก เรียกว่า ถูกตายคาท้องหรือเรียกว่า ตายทั้งกลม ตกน้ำตาย ตกเรือตาย ผิกิน ตายด้วย ศัสตรา หรืออาวุธ ประเภท ปืน หอก ดาบ หลาว แหวน โรคลงแดง (เหลียม กภาพัว, การสื่อสารระหว่างบุคคล, 8 กรกฎาคม 2558)

การตายทั้งสองลักษณะ ชาวภูไท จะไม่ทำการเผาศพ แต่จะใช้วิธีการฝังศพแทน เพราะมีความเชื่อว่า ถ้าเผาศพคนตายมะแสง และตายหุงนั้น จักเป็นอันตรายแก่เจ้าบ้านและพ่อแม่พี่น้อง

แต่หากจะเผาศพ ก็ให้นำไปเผาที่อื่นที่มีไร่ป่าช้าของหมู่บ้าน เนื่องจากคนตายมะแสงและตายหุงห้ามเผาร่วมป่าช้าเดียวกันกับคนในหมู่บ้าน เพราะถ้าเผาร่วมป่าช้าจะเข็ดขวง หมายถึง ทำให้เกิดความอูบาทว์ทำให้แพ้กัยแก่ไพร่เมือง คือประชากรที่อยู่ในหมู่บ้านนั้นๆ ของผู้ตายในลักษณะของการตายมะแสงและตายหุงชาวภูไท ห้ามนับถือผู้ตายเป็น ผีคำ หมายถึง การนับถือหรือเชิญผู้ตายมาเป็นผีเรือนหรือของรักษาในบ้านของตนเอง เพราะเชื่อว่า เมื่อคนในบ้านหรือญาติพี่น้อง นับถือคนตายมะแสง หรือตายหุง เป็นผีรักษาในเรือน หากเมื่อคนในบ้านทำผิดผี ผีคำมันจะมาถามกินวัว กินควาย หมู เป็ด ไก่กับผู้นับถือผีคำ หากผู้นับถือหรือผู้ถือไม่จัดหาให้ผีกิน ผีคำมันจะกลายเป็นปอบเป็นโพงหรือเป็นผีกระสือ ผีกระหังมาอาละวาดคนในหมู่บ้านทำให้เกิดความเดือดร้อน ดังนั้น ชาวภูไทจึงไม่นับถือคนตายผิดปกติ หรือผิดธรรมชาติเข้ามาเป็นผีคำ ผีเรือนของรักษาในบ้าน (เหลียม กาทหว่า, การสื่อสารระหว่างบุคคล, 8 กรกฎาคม 2558)

นอกจากนั้น ชาวภูไท หากตายด้วยลักษณะของการตายมะแสง ตายหุง นอกหมู่บ้านเกิดขึ้น ชาวภูไท จะไม่นำศพเข้าในหมู่บ้านหรือผ่านเข้าไปในหมู่บ้าน แต่จะนำศพไปป่าช้าทันที โดยการนำศพอ้อมไปท้ายหมู่บ้าน ลัดเลาะไปจนถึงป่าช้า หรือนำไปฝังบริเวณที่นาของผู้ตายนอกหมู่บ้าน ไม่มีพิธีการขึ้นตอนการจัดงานศพใดๆ เหมือนกับการตายปกติ ห้ามการทำบุญอุทิศส่วนกุศล หรือมีพระสงฆ์เข้าร่วมในพิธีการฝังศพ นอกจากญาติพี่น้อง ผู้ใกล้ชิดเข้าร่วมทำการฝังศพเท่านั้น (เหลียม กาทหว่า, การสื่อสารระหว่างบุคคล, 8 กรกฎาคม 2558)

การฝังศพของชาวภูไท จะฝังเฉพาะผู้ตาย ที่ตายผิดปกติหรือผิดธรรมชาติ คือ การตายมะแสงและการตายหุงเท่านั้น การฝังศพ จะฝังบริเวณป่าช้าของหมู่บ้าน ซึ่งชาวภูไทเรียกว่า ดงแฮ้ว ซึ่งการเลือกบริเวณ ใช้เป็นป่าช้าของชาวภูไทนั้นมักจะยึดต้นไม้ใหญ่เป็นหลัก อยู่ไกลจากหมู่บ้านเป็นที่สาธารณะไม่มีคนใช้ประโยชน์ วิธีการเลือกที่ฝังศพคนตายว่าจะทำการขุดหลุมบริเวณใดชาวภูไทก็จะใช้วิธีการเสี่ยงไข่ เช่นเดียวกับการเลือกที่ก่อกองฟอนเพื่อทำการเผาศพ ไม่มีที่ยึดถือว่าเอาบริเวณใดบริเวณหนึ่งเป็นที่ฝังศพเฉพาะของตระกูลใดตระกูลหนึ่ง ซึ่งวิธีการฝังศพจะใช้ในกรณีที่มีการตายแบบผิดปกติที่ไม่ใช่การตายตามธรรมชาติหรือการตายอันเกิดจากการเจ็บไข้ได้ป่วย การตายแบบผิดปกตินั้นมักพบได้น้อยครั้งหรือแทบจะไม่ปรากฏในบางปีดงแฮ้วของชาวภูไท แบ่งออกเป็น 3 ส่วน คือ ป่าช้าเด็ก เรียกว่า ดงแฮ้วผีน้อย ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของป่าช้าธรรมดาซึ่งหมายถึง ป่าช้าที่ใช้ในการเผาศพคนตายปกติ มีอาณาบริเวณอยู่ด้านหน้าของป่าช้าเป็นบริเวณกว้าง ป่าช้าผีมะแสง ผีตายหุง เรียกว่า ดงแฮ้วผีมะแสง หรือผีตายหุง จัดไว้ด้านทิศตะวันตกของป่าช้าธรรมดาใช้ในการฝังศพคนตายผิดปกติหรือผิดธรรมชาติและดงแฮ้ว ในการฝังศพคนตายผิดปกติของชาวภูไท แบ่งออกเป็น 2 ส่วนเท่านั้น คือ

ป่าช้าเด็ก หรือคองแฮ้วฝีน้อย ของชาวภูไท เรียกว่า คองแฮ้วฝีน้อย จัดไว้ทางทิศตะวันออกของป่าช้าธรรมดา คือป่าช้าที่ใช้ในการเผาศพคนตายปกติ มีอาณาบริเวณอยู่ด้านหน้าของป่าช้าเป็นบริเวณกว้าง คองแฮ้วฝีน้อยใช้ฝังศพเด็กที่ตายอายุไม่เกินสิบปี ไม่ว่าจะเป็นการตายด้วยสาเหตุใดก็ตาม ชาวภูไทจะไม่เผาศพเด็กแต่ใช้วิธีการฝังศพในคองแฮ้วฝีน้อยเท่านั้น การฝังศพเด็กไม่มีพิธีการใดๆ ไม่มีการนิมนต์พระสวดมาติกา บังสุกุล มีเฉพาะการอาบน้ำศพ เมื่อเด็กตาย แม่หรือญาติผู้ใหญ่ จะมีการอาบน้ำแต่งตัวให้ศพ จากนั้นแม่เด็ก นำเขม่าจากหม้อทาหรือป้ายทำเครื่องหมายไว้บริเวณสะโพกของเด็ก พร้อมกับพูดว่า “ขันคิดฮอดแม่ ละเฮื้ออำมานำเน้อลูเฮื้อ แม่ละแต้มไว้” แปลความถ้าลูกคิดถึงแม่ให้ลูกนำมาด้วย นะลูก แม่จะป้ายเอาไว้ หมายถึง ผู้เป็นแม่จะทาเขม่าไว้เพื่อเป็นสัญลักษณ์ให้ลูกหรือผู้ตายนำติดตัวไปด้วย เพื่อให้จำกันได้หากลูกไปเกิดในภพใหม่ (เหลียม ภาพหว่า, การสื่อสารระหว่างบุคคล, 8 กรกฎาคม 2558)

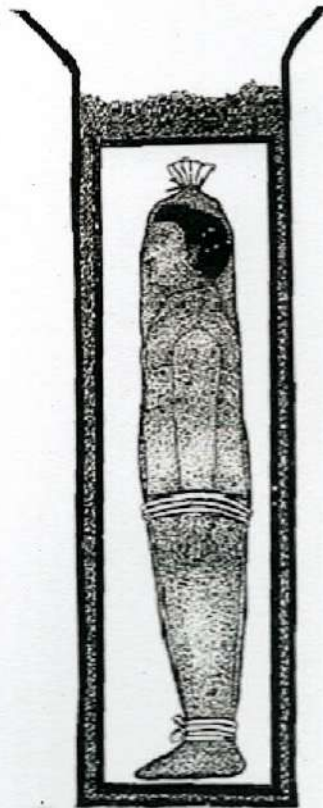
เมื่อเสร็จขั้นตอนให้ฝังเด็กในท่านอน หันศีรษะไปทางทิศตะวันตก หลุมที่ใช้ในการฝังศพ ขุดลึกประมาณครึ่งเมตร จากนั้นกลบดินฝัง นำหลักไม้มาปักเป็นสัญลักษณ์ไว้ เพื่อไม่ให้ผู้อื่นฝังศพทับกัน นอกจากนั้นชาวภูไท ยังนำเอาเปลนอนฝังไปพร้อมกับเด็ก ถ้าผู้ตายเป็นเด็กอ่อนหรือเป็นทารก ซึ่งความเชื่อเหล่านี้เป็นกลวิธี ทางจิตวิทยาที่ทำให้ผู้เป็นพ่อแม่ ของเด็ก เกิดความสบายใจ และคลายความโศกเศร้าเสียใจในการจากไปของลูกตนเอง (เหลียม ภาพหว่า, การสื่อสารระหว่างบุคคล, 8 กรกฎาคม 2558)

ป่าช้าผีมะแสง และผีตายหุง ชาวภูไทบ้าน เรียกว่าคองแฮ้ว ผีตายหุง หรือคองแฮ้วผีตายมะแสงจัดไว้ทางทิศตะวันตกของป่าช้าธรรมดา โดยมีวิธีการฝัง ดังนี้

คนตายมะแสง คือ คนที่ตายในขณะที่มีแรงอยู่ และคำว่ามะแสง ในภาษาภูไท ซึ่งหากแยกออกเป็นสองคำ ประกอบด้วย มะ หมายถึงมีแสง หมายถึง แรง กำลังเมื่อนำเอาสองคำรวมกัน หมายถึง มีเรี่ยวแรง มีกำลัง คนตายมะแสง ชาวภูไท ให้ฝังในลักษณะธรรมดา คือ ฝังศพนอนหงาย โดยการนำศพผู้ตายวางลงบนหลุมที่ขุดไว้มีขนาดความยาวให้ยาวกว่าความสูงของผู้ตาย เพราะเมื่อกองศพลงบนหลุมจะสามารถวางนอนลงบนหลุมได้อย่างพอดี ส่วนความสูงให้ขุดหลุมลึกอย่างน้อยประมาณ ครึ่งเมตร หรือมากกว่านั้นก็ได้ ส่วนลักษณะการวางศพคนตายมะแสง ชาวภูไท จะวางศพตามความเชื่อว่า หันหัวไปทางเมืองแกว แอวไปทางเมืองลาว หมายถึงให้หันหัวศพไปทางประเทศเวียดนามคือทิศตะวันตก ส่วนแอวลงมา ซึ่งหมายถึง บริเวณส่วนขาให้วางไปในทิศทางประเทศลาว และการฝังศพ ให้ฝังเอาไว้อย่างน้อยสามปี ญาติจึงขุดขึ้นมาทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้ผู้ตายอย่างคนตายปกติ (ปรางทอง ดิวงษ์, 2544)

คนตายหุง หรือตายโหง มีวิธีการฝังดังนี้ คนผูกคอตาย ชาวภูไท ถือว่า เป็นการตายหุง เป็นลักษณะการตายที่ไม่ดี ไม่เป็นมงคล จึงทำการเผาศพไม่ได้ต้องใช้วิธีการฝังศพ โดยให้ฝังศพ

คนตาย โดยการฝังศพแบบยืน และสวมเสื้อผ้าให้ศพเหมือนคนธรรมดา วิธีการฝังให้ขุดหลุมลึกจนพื้นหัวศพประมาณหนึ่งศอกแล้วจึงเอาศพลงฝังในท่ายืนจึงค่อยเอาดินกลบหลุมให้มิดชิด นำไม้หลักมาปักไว้เป็นให้จำบริเวณที่ทำการฝังไว้ เนื่องจากต้องฝังศพผู้ตายอย่างน้อยเป็นเวลาสามปี ญาติพี่น้อง จึงจะขุด นำเอากระดูกขึ้นมาทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้ผู้ตาย (ปรางทอง ดิวงษ์, 2544)

ภาพที่ 4.5 คนผูกคอตายฝังศพด้วยวิธีการฝังแบบยืน

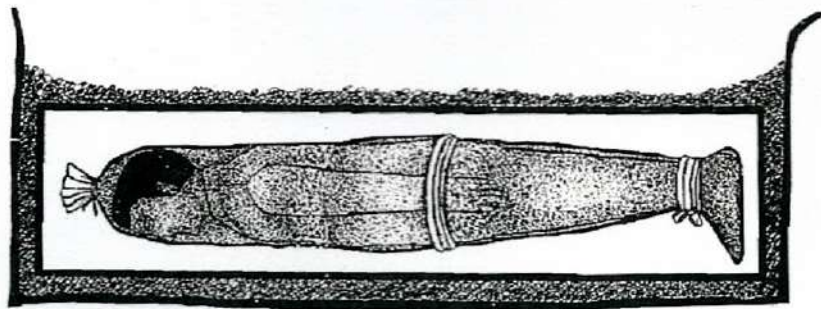
ที่มา: (ปรางทอง ดิวงษ์, 2544)

คนตกต้นไม้ตาย ไฟผ่าตาย สัตว์ทำร้ายตาย ชาวภูไทให้ฝังศพในท่านอน แต่เอาหน้าศพคว่ำลงดิน ขุดหลุมลึกราวครึ่งเมตรแล้วจึงเอาศพลงฝัง ห้ามทำบุญอุทิศส่วนกุศล ห้ามนิมนต์พระไปสวด คนอื่นไปร่วมทำบุญด้วยก็ไม่ได้ ให้เฉพาะเขยกับญาติสนิทเท่านั้นที่เป็นผู้จัดการศพ ดังตัวอย่างภาพประกอบที่ 6 การตายมะแสงและตายหุง ห้ามคบบงันศพ ดายที่โหน หรือถ้าหากเป็นป่า ก็ฝังเสียบริเวณนั้น คนตายหุงเมื่อฝังไว้ครบสามปีแล้วญาติจึงขุดศพขึ้นมาบุญแจกข้าวได้ เว้นแต่ห้ามนำกระดูกไปเก็บไว้บริเวณวัด (เหลียม กาพหว่า, การสื่อสารระหว่างบุคคล, 8 กรกฎาคม 2558)

คนออกลูกตายคาห้อง หรือเรียกว่า ตายทิ้งกลม การตายในลักษณะนี้ชาวภูไทให้ผ้าทอผู้ตาย เพื่อเอาลูกออกจากท้องแม่ แล้วจึงค่อยทำการฝัง วิธีของการฝังให้ทำการขุดหลุมสองหลุม เพื่อฝังแม่ และลูก คนละหลุม คือ แม่หลุมหนึ่ง ส่วนอีกหลุมหนึ่งให้ฝังแยกออกจากกัน ห้ามฝังรวมกัน ขณะลูกอยู่ในท้องแม่ เพราะถือว่าอุบาทว์ไม่ดี แพ้ภัยแก่บ้านแก่เมือง ซึ่งการฝังคนออกลูกตายคาห้องจะไม่มีกรทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้ผู้ตาย จะทำเมื่อฝังศพครบกำหนดอย่างน้อยสามปี ญาติจึงขุดศพขึ้นทำบุญแจกข้าวได้ (เหลี่ยม กาพหว่า, การสื่อสารระหว่างบุคคล, 8 กรกฎาคม 2558)

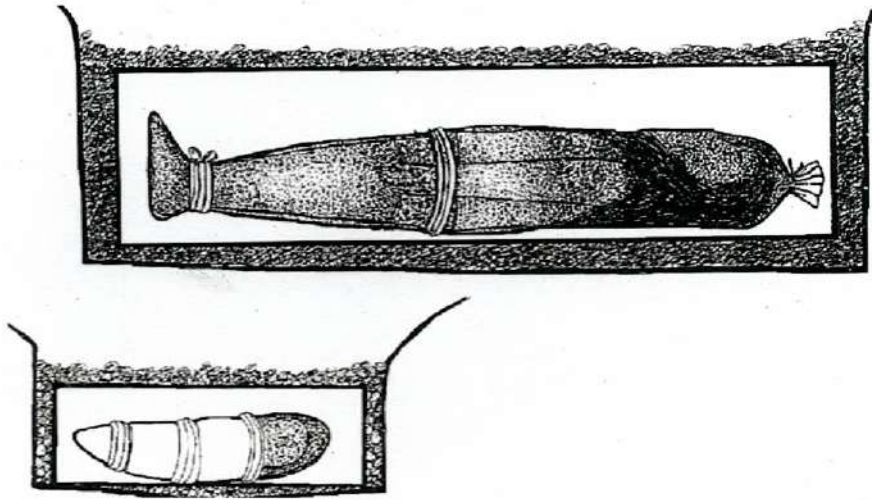
โดยมีวิธีการฝังดังภาพประกอบ 7

ในการฝังศพคนตายหุง ไม่ว่าจะเป็นการฝังในลักษณะทำขึ้น หรือการคว่ำหน้า หรือแม้แต่การฝังศพคนออกลูกตายคาห้องนั้น ชาวภูไทเชื่อว่าหากไม่ปฏิบัติตามความเชื่อนั้น จะละงำทำให้แพ้บ้านแพ้เมือง ผู้คนจะเกิดการตายติดตายต่อกันไปอีก

ภาพที่ 4.6 การฝังศพคนตายหุง ด้วยตุกต้นไม้ ฟ้าย่า สัตว์ทำร้ายตาย ด้วยการฝังแบบคว่ำหน้า

ที่มา: (ปรางทอง ดิวงษ์, 2544)

ภาพที่ 4.7 การฝังศพคนตายหุง ด้วยการตายออกลูกคาห้อง

ที่มา: (ปรางทอง คิวงษ์, 2544)

การขุดหลุมเก็บกระดูก เมื่อครบกำหนดการเก็บกระดูกผู้ตายครบ อย่างน้อยสามปี ญาติสนิทหรือเขย จะมาทำการเก็บกระดูก โดยนิมนต์พระสงฆ์ 4 รูป มาด้วยจัดอาหารคาว หวานเป็นสำรับ เรียกว่า แต่งพาช้าว วางไว้ใกล้ๆ กับบริเวณหลุมที่ฝังศพจากนั้นเชิญคนตายหรือผีมากินอาหารในสำรับ ให้อิมหน้าสำราญ จึงทำพิธีขุดและเก็บกระดูก โดยพระสงฆ์จะเป็นผู้เก็บก่อน การเก็บกระดูกจะไม่ใช้มือเก็บแต่ใช้ไม้ตัก ในการเก็บกระดูก เช่นเดียวกับการเก็บกระดูกในการเผาศพ จากนั้นญาติจึงเก็บรวบรวมกระดูกใส่ผ้าขาว ล้างทำความสะอาดกระดูกด้วยน้ำเปล่าและน้ำมะพร้าว ใส่น้ำอบน้ำหอม รูป เทียน หอมมัดให้แน่น บรรจุไหปิดด้วยผ้าขาว ใช้สายสิญจน์โยงรอบไห พระสวดมาติกาบังสุกุล ญาติหยาดน้ำอุทิศส่วนกุศลให้ผู้ตาย นำกระดูกกลับบ้านเก็บไว้ เตรียมทำพิธีแจกข้าวในวันรุ่งขึ้น การแจกข้าว พิธีการแจกข้าวสำหรับคนตายหุงหรือตายมะแสงของชาวภูไท ทำการแจกข้าวหลังพิธีการเก็บกระดูก อุปกรณ์ในการแต่งแจกเหมือนกับคนตายปกติ ประกอบด้วย

ไห หรือขวดโหลใส่กระดูก พาช้าว ประกอบด้วย เครื่องคาว หวาน น้ำดื่ม ธง ทำจากผ้าฝ้ายสีขาว กว้างประมาณ 60 เซนติเมตร ความยาวประมาณเท่ากับความสูงของผู้ตาย ถ้าไม้ไผ่ สูงประมาณ 1-2 เมตร หรือสูงกว่า (ใช้สำหรับผูกธงขาว) (คุณตาเหลี่ยม ปราชญ์ชาวบ้าน, 2559, สัมภาษณ์)

เมื่อเตรียมอุปกรณ์ดังกล่าวเป็นที่เรียบร้อยแล้ว ญาติสนิท เหยและเพื่อนบ้านที่มาร่วมบุญในวันแจกข้าวหลังการเก็บกระดูก โดยนำอุปกรณ์ดังกล่าวมาที่วัดหรือป่าช้า เรียกว่า ตามส่งเครื่องแจก นิมนต์พระสงฆ์ จำนวน 3 รูป หรือ 5 รูป หรือ 7 รูป จะนิมนต์เป็นจำนวนกี่ เหยและญาติพี่น้อง แต่งพาข้าวไว้ให้ผู้ตายหรือผี นำเครื่องอัฐบริวาร ดอกไม้ ธูปเทียน จัตุรงไว้ใกล้ไหหรือขวดโหลใส่กระดูก พระสงฆ์สวดมาติกา บังสุกุล เสร็จแล้วนำไหหรือขวดโหลใส่กระดูก ผึ่งบริเวณใต้ต้น ไม้ในป่าช้าหรือนำไปผึ่งไว้ที่นาของตนเอง ห้ามนำกระดูกเก็บไว้ที่วัดเพราะเชื่อว่าจะทำให้เจ็ดขวง จากนั้นนำเอาธง ที่ทำจากผ้าฝ้ายสีขาว ผูกติดกับไม้ไผ่ ปักไว้บริเวณที่ผึ่งกระดูกพร้อมกับกล่าวว่า “ไปเกิดมอญเฒ่า อยู่เฮ้อ เฮ้อเบาะทางนำเค้อ” และคอยสังเกตว่าลมพัดตรง ไปในทางทิศใดให้หมายความว่ามีผู้ตายไปเกิดในทิศนั้นๆ แล้วจึงถือว่าเป็นอันเสร็จพิธี (เหลียม กภาพัว, การสื่อสารระหว่างบุคคล, 8 กรกฎาคม 2558)

ทั้งนี้ จากรูปแบบการจัดพิธีกรรมงานศพตามความเชื่อของชาวภูไท ที่ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาเก็บข้อมูลโดยการศึกษาค้นคว้าจากเอกสารและ การสัมภาษณ์เชิงลึกจากผู้ใหญ่บ้าน ราษฎรชุมชน และคนเฒ่าคนแก่ ของกลุ่มชาติพันธุ์ภูไท บ้านโคกโก่ง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ ตามรายละเอียดที่กล่าวไว้ข้างต้นนั้น จะเห็นได้ว่ามีสัญญาณต่างๆ มากมายที่ปรากฏในพิธีกรรมงานศพที่สามารถนำมาวิเคราะห์ความหมายมาคาดคิดความตาย ตามการประกอบสร้าง ความหมายผ่านสัญญาณต่างๆ เหล่านั้นได้ ซึ่งผู้วิจัยจะแสดงรายละเอียดเกี่ยวกับสัญญาณในพิธีกรรมงานศพของกลุ่มชาติพันธุ์ภูไทให้เห็นในหัวข้อต่อไป

4.3 สัญญาณที่ปรากฏในพิธีกรรมงานศพของกลุ่มชาติพันธุ์ภูไท

การวิจัยนี้ต้องการค้นพบ “มายาคติเกี่ยวกับความตาย” ของชาวภูไท ซึ่งได้จากการค้นหาคความหมายด้วยการตีความ และให้ความหมายของสัญญาณที่สื่อถึงความเชื่อเรื่องความตายผ่านตัวสัญญาณในรูปของสัญลักษณ์ต่างๆ ในพิธีกรรมงานศพที่ชาวภูไทได้ให้ความหมายของความตายไว้ ความหมายของความตายที่ชาวภูไทผลิตออกมาผ่านสัญลักษณ์ต่างๆ ในพิธีกรรมงานศพซ้ำแล้วซ้ำเล่า ความหมายเหล่านี้จึงเป็นความหมายในระดับวัฒนธรรม หรือในระดับของ “มายาคติ” ที่ถูกทำให้กลายเป็นธรรมชาติจนมองไม่เห็นได้โดยง่าย เพราะสิ่งที่เสนอผ่านพิธีกรรมงานศพออกมาอย่างแจ่มชัดมากที่สุดก็คือการสร้างเชื่อว่า “นี่คือสิ่งที่เราต้องนำไปปฏิบัติตามต้องเคารพ ต้องเชื่อฟัง” โดยมองจากความหมายเบื้องต้น แต่จริงๆ แฝงมายาคติเอาไว้แล้วอย่างแนบเนียน

เนื้อหาที่จะกล่าวถึงต่อไปจะเป็นเนื้อหาของสัญญาณที่กล่าวถึงความตายในพิธีกรรมงานศพของชาวภูไทบ้านโคกโก่ง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ โดยการตีความและให้

ความหมายแก่สัญลักษณ์ในรูปของสัญลักษณ์นั้นจะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการตีความ และให้ความหมายกับมายาคติความตายในเนื้อหาถัดไป ฉะนั้นประเด็นแรกที่น่าเสนอจึงเป็นการตีความ และให้ความหมายกับสัญลักษณ์ต่างๆ ในพิธีกรรมงานศพของชาวภูไท

ทั้งนี้ จากแนวคิดของสัญวิทยาที่กล่าวไว้ว่า สัญลักษณ์ คือ อะไรก็ได้ที่ก่อให้เกิดความหมายโดยการเทียบเคียงให้เห็นถึงความแตกต่างจากสิ่งอื่น ที่คนในสังคมยอมรับ และเป็นที่ยอมรับกัน การจำแนกสัญลักษณ์ของความตายในพิธีกรรมงานศพของชาวภูไท จึงขึ้นอยู่กับ การตีความและให้ความหมายตามบริบทสังคม และวัฒนธรรมเป็นสำคัญ ซึ่งพิธีกรรมงานศพของชาวภูไทนั้น จะมีการแสดงสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมความเชื่อเรื่องความตายของชาวภูไทบรรจุไว้ภายในสัญลักษณ์ต่างๆ มากมาย ซึ่งสัญลักษณ์เหล่านั้นล้วนแต่มีความหมายที่สลับซับซ้อนเกี่ยวเนื่องกัน สามารถตีความและให้ความหมายเกี่ยวกับความเชื่อเรื่องความตายของชาวภูไทได้อย่างเห็นได้ชัดเจน

โดยในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยจะวิเคราะห์ถึงประเภทของสัญลักษณ์ที่เป็นสัญลักษณ์ (Symbol) ที่ปรากฏในพิธีกรรมงานศพของชาวภูไท โดยผู้วิจัยจะแยกวิเคราะห์ความหมายเชิงมายาคติความตายจากสัญลักษณ์ (Symbol) ที่ปรากฏในพิธีกรรมงานศพของชาวภูไท ตามประเภทความเชื่อเกี่ยวกับความตายของชาวภูไท ได้แก่ 1. ความเชื่อเกี่ยวกับวัตถุ 2. ความเชื่อเกี่ยวกับบุคคล 3. ความเชื่อเกี่ยวกับเวลา 4. ความเชื่อเกี่ยวกับสถานที่ 5. ความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งเหนือธรรมชาติ (อภิศักดิ์ โสมอินทร์, 2534) ตามรายละเอียดดังนี้

4.3.1 สัญลักษณ์จากความเชื่อเกี่ยวกับวัตถุที่ใช้ในพิธีกรรมงานศพของชาวภูไท

ความเชื่อเกี่ยวกับวัตถุ ประเพณีงานศพของชาวภูไท บ้านโคกโค้ง อำเภอภูซาง จังหวัดกาฬสินธุ์ มีสิ่งเกี่ยวข้องกัประเพณีงานศพทั้งที่เป็นลักษณะของนามธรรมและรูปธรรม สิ่งที่เป็นนามธรรม มีสิ่งที่แสดงออกให้เห็นถึงความเชื่อที่ปรากฏชัดเจน ได้แก่ วัตถุสิ่งของต่างๆ ที่ใช้ในงาน วัตถุสิ่งของเหล่านี้ เป็นส่วนประกอบที่จำเป็นและเป็นส่วนหนึ่งของพิธีกรรม ได้แก่

(1) แพรมน หมายถึง ผ้าเช็ดหน้าหรือเรียกว่า ผ้าปกหน้า คำว่า ปก ในภาษาภูไท หมายถึง ปิดไว้ คลุมไว้ ดังนั้น ผ้าปกหน้าจึงหมายถึง ใช้ผ้าปิดหน้า ผ้าคลุมหน้า ซึ่งผ้าแพรมน ที่ใช้ในการคลุมหรือปิดหน้าศพ เชื่อว่าถ้าลูกหลานผู้ใดได้ผ้านี้เก็บไว้กับตัว ถือว่าได้บุญเป็นสิริมงคลแก่ตนเองและครอบครัว ดังนั้นลูกหลานทุกคนที่เก็บผ้าแพรมนที่ปกหน้าศพไว้ จะเก็บบูชาผ้าดังกล่าวเป็นอย่างดี บางคนเก็บไว้บนหิ้งพระ หรือบางคนอาจเก็บไว้บนหัวเตียง เพื่อใช้ในการกราบไหว้บูชา และการที่ลูกหลานจะนำเอาแพรมนมาเก็บไว้บูชากับตนนั้น ลูกหลานจะต้องก้มศีรษะลงใช้ปากของตนคาบเอาแพรมนที่ปิดหน้าศพของผู้ตายออกมา ในขณะที่ใช้ปากคาบต้องตั้งจิตพร้อมอธิษฐานขอฝ้านี้มาอยู่กับตน และให้ตนมีความเป็นสิริมงคล มีความเจริญรุ่งเรือง ก้าวหน้าในทุกสิ่งทุกอย่างตามที่

ตนปรารถนา ซึ่งการควบคุมแพรมนั้นจะต้องดำเนินการก่อนการนำศพบรรจุโลง และปิดโลง (นายพร อัฐนาถ, การสื่อสารระหว่างบุคคล, 8 กรกฎาคม 2558)

(2) บุงป่าง บุงปาม มีลักษณะเป็นกระบุง ใช้ในการบรรจุสิ่งของเครื่องใช้ที่จำเป็นของผู้ตาย เพื่อสิ่งของดังกล่าวที่บรรจุในบุงป่างนั้นผู้ตายจะนำสิ่งของเหล่านี้ไปใช้ในเมืองผี สิ่งของที่บรรจุในกระบุงประกอบด้วย ที่นอน หมอน มุ้ง ผ้าห่ม กระจก แป้ง หวี เสื้อผ้า มิด พริ้ว เครื่องประดับหรือสิ่งของอื่นที่ผู้ตายชอบและใช้เป็นประจำ กระบอง บั้งน้ำ ตะเกียงน้ำมัน ต้นฟืน ซึ่งสิ่งของเหล่านี้มีความหมายตามความเชื่อ ดังนี้

(2.1) ที่นอน หมอน มุ้ง ผ้าห่ม ชาวภูไท บ้านโคกโก่ง มักใช้ที่นอนพัสดูที่นอนขนาดเล็กมัดด้วยเชือกหรือผ้าขาวม้า หาบด้วยไม้คานทั้งด้านหน้าและด้านหลังด้วยเชยของผู้ตาย ส่วนหมอนจะเป็นหมอนชนิด รูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าที่ผู้ตายใช้อยู่ประจำ เช่นเดียวกับมุ้ง และผ้าห่ม ด้วยชาวภูไท บ้านโคกโก่ง มีความเชื่อว่าที่เอาที่นอน หมอน มุ้ง ผ้าห่มไว้ให้คนตายเมื่อตายไปแล้วจะได้มีที่นอนที่อยู่อาศัยในเมืองผี ให้เหมือนกับบ้านเดิมของตนเอง (นายพร อัฐนาถ, การสื่อสารระหว่างบุคคล, 8 กรกฎาคม 2558)

(2.2) กระจก การที่ชาวภูไท บ้านโคกโก่ง นำเอากระจกส่งหน้าไ้ลงไปบุงป่าง มักใช้กระจกขนาดเล็กเพื่อให้ผู้ตายได้ใช้ในเมืองผีในการผัดหน้า แต่งตัว หรืออีกความเชื่อหนึ่งกล่าวว่า กระจกที่ไ้ลงไปตะกร้าหาบด้านหน้าให้กับผู้ตายเอาไปเมืองผีนั้นไว้ใช้สำหรับส่องดูความดี ความชั่วของตนเองที่กระทำไว้ในอดีต เมื่ออยู่เมืองผี (นายเหลี่ยม กาพหว่า, การสื่อสารระหว่างบุคคล, 8 กรกฎาคม 2558)

(2.3) แป้ง หวี เป็นอีกสิ่งหนึ่งที่ชาวภูไท บ้านโคกโก่ง จะใส่ไว้ในบุงป่างด้านหน้า เพื่อที่จะให้ผู้ตายนำเอาไปใช้ในเมืองผี เพราะเนื่องด้วยลักษณะนิสัยของชาวภูไทเป็นกลุ่มชนที่มีความสะอาด รักสวย รักงาม (อรัญญาโคตรพัฒน์, การสื่อสารระหว่างบุคคล, 8 กรกฎาคม 2558)

(2.4) เสื้อผ้า ชาวภูไท บ้านโคกโก่ง จะนำเอาเสื้อผ้าเครื่องแต่งตัวของผู้ตายที่ชอบใส่มากที่สุด หรือเป็นชุดที่มีความสวยงามของผู้ตาย หรือถ้าหากผู้ตายเป็นข้าราชการก็จะนำชุดข้าราชการของผู้ตายไ้ลงไปบุงป่าง เพื่อให้ผู้ตายใช้ในการแต่งตัวในเมืองผี

(2.5) กระบอง ตะเกียงน้ำมัน ชาวภูไทเชื่อว่าผู้ตายจะใช้ในการจุดนำทางไปเมืองผี

(2.6) บั้งน้ำ ชาวภูไท บ้านโคกโก่ง เชื่อว่าผู้ตายจะเอาไว้ใช้ดื่มกินในเมืองผีและไม่มีความอดอยาก

(2.7) ต้นฟืน เขยจะต้องต่อไฟไ้ต้นฟืนมัดไ้ไม้คานด้านหน้าเพื่อนำทางไปป่าช้า และห้ามทำให้ไฟดับ หากดับลงไปเขยจะต้องรีบกลับมาต่อไฟที่หน้าบ้านใหม่ หากไม่กลับจะแพ้ยแก่ตนและครอบครัว (นายวิชา ใจคง, การสื่อสารระหว่างบุคคล, 8 กรกฎาคม 2558)

(3) ไขคืบและข้าวเหนียว ซึ่งชาวภูไท บ้าน โศก โกง์ ใช้สำหรับการเสี่ยงทายโดยการโยนขึ้นบนอากาศ เพื่อทางบริเวณในการจัดทำที่เผาศพเพราะมีความเชื่อว่า หากไขที่โยนไปนั้นแตกบริเวณใด หมายถึง ผู้ตายหรือผี ต้องการอยู่บริเวณนั้นเรียกว่า การเสี่ยงไข การเสี่ยงไขนี้ถือเป็นภูมิปัญญาที่ชาวภูไทใช้ในการเลือกบริเวณที่ทำการเผาศพ เนื่องจากว่าหากการโยนไขออกไป และไปตกในบริเวณที่มีหญ้าขึ้นรกหรือแห้งในป่าช้าไขมักไม่แตกเนื่องจากมีหญ้ารองรับเอาไว้ แต่เมื่อโยนไขออกไปในบริเวณที่ไม่มีหญ้า หรือใบไม้ที่มีดินอยู่บริเวณนั้น ไขมักแตก จึงทำให้เห็นว่าถ้าหากเผาในบริเวณที่มีหญ้าขึ้นรกหรือมีใบไม้มากอาจทำให้เกิดไฟไหม้หรือควบคุมไฟยากเมื่อทำการเผาศพ และจะทิ้งไฟไว้ข้ามวันไม่ได้ (สมบัติ สมสวย, การสื่อสารระหว่างบุคคล, 8 กรกฎาคม 2558)

(4) ไบมะยม หรือไบมะละกอ ชาวภูไท บ้าน โศก โกง์ ใช้อุปกรณ์ในการจุ่มน้ำมนต์ หรือน้ำส้มป่อยเพื่อใช้รดศีรยะ หรือตะที่ศีรยะนอกจากนั้นไบมะยมหรือไบมะละกอนั้น ชาวภูไทยังนำมาห่อเมี่ยง ห่อหมาก หรือในภาษาภูไทเรียกว่า ห่อเมง ห่อมะ เพื่อใช้ในพิธีงานศพ เพราะเชื่อว่าผู้ตาย จะนำเอาไปใช้ไปกิน ไปเคี้ยวในเมืองผีด้วย

(5) ห่อเมง หรือห่อเมี่ยง หมายถึง การนำเอาลำต้นของข่าที่อ่อนบริเวณโคนต้นมาโขลกหรือฝานเป็นแว่นบางๆ จากนั้นจึงนำเอาไบมะละกอ ตัดเป็นรูปสี่เหลี่ยมมาห่อข่าที่ โขลกหรือฝานเป็นแว่นเป็นคำเล็กๆ โดยวิธีการนำข่าไว้บริเวณตรงกลางไบมะละกอพับมุมทั้งสองข้างห่อเข้าหากัน จากนั้นพับมุมบนและล่าง เมื่อเสร็จใช้ไม้ไผ่ที่เหลาให้มีขนาดเท่าไม้เสียบลูกชิ้น เสียบห่อเมงให้เรียงเป็นแนวยาวต่อกันให้ได้ จำนวน 100 ห่อซึ่งในแต่ละห่อชาวภูไท บ้าน โศก โกง์ จะเรียกว่า คำ

(6) ห่อมะ หรือห่อหมาก หมายถึง การจัดทำคำหมากโดยการนำเอาส่วนผสมของคำหมาก ประกอบด้วย ไบพลู ลูกหมากให้เอาเฉพาะเนื้อหมากไม่เอาเปลือก ปูน สีเสียด หมายถึง ไม้เสียดหรือแก่นคูณ นำส่วนประกอบทั้งหมดวางลงบนไบพลูเพื่อใช้ไบพลูพันให้เป็นปล้องเล็กๆ มัดไบพลูด้วยเปลือกถั่ว ทำทั้งหมดเป็นจำนวน 100 คำ ซึ่งทั้งห่อเมงและห่อมะ ทั้งสองอย่างจะอยู่ในองค์ประกอบของเครื่องฮ้อย เครื่องพัน ที่ใช้ในพิธีงานศพ (นายอภิวงค์ ไชยฤทธิ์, การสื่อสารระหว่างบุคคล, 8 กรกฎาคม 2558)

(7) เครื่องฮ้อย เครื่องพัน ของชาวภูไท บ้าน โศก โกง์ จะมีสิ่งของที่รวมกันแล้วเป็นจำนวนร้อยชิ้น ร้อยอันหรือพันชิ้น พันอัน ใช้ตั้งวางหน้าศพใส่กระของวางเอาไว้ด้านหลังพระบนแพบ ดั่งภาพประกอบ 18 ประกอบด้วยห่อเมง จำนวน 100 คำ ห่อมะ จำนวน 100 คำ บุหรี่ ใ้ช้ยาเส้น หมายถึง ไบยาสูบหั่นซอย พันด้วยใบตองแห้งหรือกระดาษ จำนวน 10 หรือ 15 หรือ 20 อันวางไว้ที่กระของ

(8) จอก หมายถึง กล้วยสามเหลี่ยม ชาวภูไท บ้าน โศก โกง์ เรียกว่า จะหрокจะหรอยใช้ใบขนุนหรือใบยางหรือไบมะม่วง ม้วนทำเป็นกรวยรูปสามเหลี่ยม กัดด้วยไม้กัดจากไม้ไผ่หรือ

ทางมะพร้าว สาเหตุของการใช้ใบขนุน เพราะเชื่อว่า จะช่วยหนุน ช่วยนำ ช่วยส่งเสริมให้ผู้ตายและผู้อยู่เป็นไปในทางที่ดีต่อไป ให้จัดทำใส่กระยง จำนวน 100 อัน

(9) หลักไม้ไผ่ เหล้าเป็น ไม้ขนาดเล็ก มีเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ ไม่เกิน 1 เซนติเมตร ความสูงไม่เกิน 1 ฟุต ผ่าครึ่งไม้เฉพาะด้านบน จากนั้นนำด้ายสีแดง สีดำ สีเหลือง จำนวนสีละ 1 เส้น รวม 3 เส้น ต่อ 1 ไม้ ซึ่งด้ายดังกล่าว หมายถึง พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ นำไปเสียบท่อนต้นกล้วย จำนวน 100 อัน

(10) หอยขม นำเปลือกหอยขม มาร้อยเป็นพวง พวงละ 10, 15, 20 ตัวยาวต่อกันลงมา จำนวน 100 พวง เชื่อว่าในภพหน้าผู้ตายจะได้ไม่อดอยาก มีอาหารและกินดีอยู่ดี

(11) เงิน ใส่กระยงไว้ร่วมกับเครื่องส้อย เครื่องพัน เพราะเชื่อว่าผู้ตายจะนำไปใช้ในการจ้างทางไปเมืองผี โดยผีจะมารับเอาเครื่องส้อย เครื่องพันเมื่อญาติพี่น้องทำบุญไปให้ หรือบางทีอาจชวนเพื่อนมารับเอาด้วย (สมบัติ สมสวย, การสื่อสารระหว่างบุคคล, 8 กรกฎาคม 2558)

(12) เงินสาง เงินส้อย ชาวภูไท บ้านโคกโก่ง เชื่อว่าการนำเอาเงินให้ผู้ตายเก็บไว้โดยการนำเงินใส่ปากจะทำให้ผู้ตายมีเงินมีทองใช้มากมายในภพหน้าหรือเงินที่นำไปด้วยนั้นจะใช้ในการจ้างทางไปเมืองสวรรค์หรือใช้จ้างทางเพื่อนำทางไปเมืองผี ชาวภูไท บ้านโคกโก่ง จึงนิยมใส่เงินใส่ทองไปกับผู้ตายด้วยซึ่งในอดีตเป็นเงินสาง เงินส้อย

(13) เข็มสอย ชาวภูไท บ้านโคกโก่ง เชื่อว่าการนำเข็มป้อนปากผู้ตายจะทำให้ชาติหน้าภพหน้าผู้ตายจะมีความเจ็บแสบ ป้อนหรือปอนในภาษาภูไทหมายถึง ใส่ หรือเอาเข้าไป คั้งนั้น ปอนปะ จึงหมายถึง เอาเข้าไปใส่ในปาก และส่วนคำว่า เสบแหลม หมายถึง ความฉลาดหลักแหลม โดยชาวชาวภูไท บ้านโคกโก่ง จะนำเอาเข็มสอยเสื่อผ้า กัดคดที่กระดาดซึ่งพับและเขียนตัวอักษรเป็นตัวอักษรธรรม หักเอากันเข็มทิ้งเหลือไว้เฉพาะปลายเข็มที่มัดคดอยู่ในกระดาดแล้วจึงนำปอนลงไปในปากผู้ตาย

(14) หอเนียมและหอบขี้ไฟ มีลักษณะเป็นฉัตร หอเนียมจะตั้งอยู่ด้านบนของโลงศพ ส่วนหอบขี้ไฟจะตั้งเป็นฐานด้านล่างของโลงศพใช้เป็นที่ตั้งฐานศพ ทำด้วยไม้และกระดาดหรือผ้า ตกแต่งลวดลายอย่างสวยงามต่อด้านบนของหีบศพสูงขึ้นไป หอเนียมนิยมทำฉัตรเป็น 5 ชั้น และ 7 ชั้น ตามความเชื่อของจำนวนสวรรค์ เชื่อว่าเป็นการให้เกียรติผู้ตาย และผู้ตายจะได้ขึ้นไปอยู่บนสวรรค์

(15) พัก แพง แดงกว่า ตำลึง ชาวภูไท บ้านโคกโก่ง มีความว่าพัก แพง แดงกว่า ตำลึง หรือพืชผักที่มีลักษณะเป็นเถาว์ยาวต่อเชื่อมเลื้อยพันเกี่ยวพันกัน ไปเป็นเครือ เป็นสิ่งที่ไม่ดี ละล้าห้ามไม่ให้นำสิ่งเหล่านี้มาใช้ในงานศพ และไม่นำมาประกอบอาหารในงานศพ เพราะเชื่อว่า

สิ่งเหล่านี้จะทำให้เกิดมีการตายเกิดขึ้นอีก เรียกว่า ตายติดตายต่อ เพราะพืชเหล่านี้มีลักษณะเชื่อมต่อกันไปในแนวเดียวกัน

(16) ข้าวตอกแตก เป็นข้าวเปลือกข้าวเหนียวคว่ำให้สุกแตกพองออกจากเปลือกข้าว เก็บเอาเปลือกข้าวออก ให้เหลือแต่เนื้อข้าวสีขาวข้างในที่แตกพองออกแล้ว ข้าวตอกแตกนี้ใช้หว่านในขณะแห้งศพ หมายถึง การเคลื่อนศพออกจากบ้านไปยังคงแล้ว โดยมีความเชื่อว่า ผีหรือวิญญาณที่อยู่บริเวณริมทางเดิม ซึ่งเป็นผีเร่ร่อน ไม่มีญาติพี่น้องทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้จะมารอขออาหารการกินและร่วมขบวบนแห้งศพ โดยการขึ้นมานั่งบนแพก ทำให้แพหนัก หามไปไม่ได้ การหว่านข้าวตอกแตกออกไปก็จะทำให้ผีหรือวิญญาณเหล่านั้นวิ่งหรือมารุมเก็บข้าวตอกแตกที่หว่านลงไปบนพื้นแทน การขึ้นมานั่งบนแพก จึงทำให้ผู้หามแพกไม่ต้องรับน้ำหนักมาก

(17) แพก หรือคานหาม ทำจากไม้ไผ่มัดต่อกันให้มีลักษณะเป็นรูปสี่เหลี่ยม ไม้ที่ใช้ต้องเป็นไม้ไผ่ไม่กลวงเพื่อป้องกันการแตกและหักง่ายเมื่อนำโลงศพมาวางไว้ได้บนวิธีการทำแพกจะวางไม้ไผ่ขนาดความยาวเท่ากันวางเรียงกัน 4 ท่อน ในสี่ท่อนแรกนี้ความยาวของไม้ไผ่ต้องยาวกว่าความยาวในแนวนอนของโลงศพ วางเรียงทั้งระยะห่างของช่องไฟให้เป็นช่องพอเหมาะให้ได้ความกว้างมากกว่า ความกว้างของโลงศพ จากนั้นนำไม้ไผ่อีกชุดวางพาดทับไม้ไผ่ที่วางเรียงกันอีกจำนวน 4 ท่อน ให้ทั้งระยะห่างพอเหมาะ จนได้รูปลักษณะที่เหลี่ยมผืนผ้าบริเวณตรงกลางให้สามารถวางหีบศพได้พอดีโดยมีไม้คั่นด้านหน้าและด้านหลังไว้กันไม่ให้หีบศพหล่น หรือเคลื่อนได้ ส่วนแนวด้านข้างเว้นช่องเป็นคานให้คนหามพาดบ่าได้ จากนั้นมัดติดกันด้วยวิธีการขันชะเนาะด้วยเปลือกไม้พันเกลียว ยึดไม้ไว้ด้วยกันให้แน่น

การหามแพก ต้องห้ามเอาเท้าของผู้ตายไปด้านหน้า โดยมีคนหามตามแนวคานที่ยื่นออกมา ผู้หามแพก ทุกคนขณะที่หามจะต้องไม่เหลียวมองด้านหลัง หรือ หันกลับไปดูทางเดิมที่คนเดินผ่านมาและห้ามวางแพก ลงข้างทางหรือก่อนถึงป่าช้า ส่วนการเปลี่ยนคนหามแพกสามารถเปลี่ยนคนหามได้ แต่คนหามเดินหรือในขณะที่หามแพกอยู่แล้ว ห้ามเปลี่ยนบ่าที่หามข้างที่ตนหามแพกอยู่ เพราะเชื่อว่า หากไม่ทำตามนี้ถือว่า คะลำและอุบาทว์ ผีจะตามมาทำให้แพกที่หามอยู่หนักกว่าที่แบกอยู่ในปัจจุบัน

4.3.2 สัญญาจากความเชื่อเกี่ยวกับบุคคลในพิธีกรรมงานศพของชาวภูไท

ความเชื่อเกี่ยวกับบุคคล ประกอบด้วย บุคคลหรือคนหรือกลุ่มคนที่มีความสำคัญมีส่วนเกี่ยวข้องในพิธีงานศพหลายฝ่ายด้วยกัน ประกอบด้วย คนตาย เขย ลูก ตา พระสงฆ์ เพื่อนบ้าน โดยบุคคลทั้ง 5 กลุ่ม มีความสำคัญในการดำเนินพิธีกรรมและแสดงให้เห็นถึงความเชื่อ ดังนี้

(1) คนตาย ความเชื่อของชาวภูไท มีความเชื่อเกี่ยวกับคนตายอยู่ 2 ประเภท คือ ตายตามปกติหรือตายธรรมดา หมายถึง การตายที่เกิดจากการเจ็บไข้ ป่วยตายตามอายุขัยหรือผู้ตายมีอายุตั้งแต่ 10 ปีขึ้นไป ตายลงไป เรียกว่า ตายธรรมดา

ตายผิดปกติหรือผิดธรรมชาติ เรียกว่า ตายโหงหรือชาวภูไท เรียกว่า ตายมะแสงหรือตายหุง ในความหมายของชาวภูไท ตายมะแสง หมายถึง การตายต่างๆ ที่มีแรง มีกำลังอยู่ เช่น ตายหลับเลย คือ การนอนหลับแล้วละเมอตาย หงิงคลอดลูกได้ 2 วันตาย รถชนตาย เป็นต้น ส่วนการตายหุง หรือตายโหง ได้แก่ ผูกคอตาย ตกต้นไม้ตาย สัตว์ทำร้ายตาย ไฟผ่าตาย ตายในขณะที่กำลังคลอดลูก และคนตายหุงนั้น ชาวภูไทเรียกว่า คนโหง หมายถึง คนอุบาทว์ นอกจากนั้นชาวภูไทยังมีความเชื่อเกี่ยวกับขนบธรรมเนียมประเพณีการทำศพและการเผาศพ โดยมีข้อห้าม ดังต่อไปนี้ (ถวิลทอง สว่างรัตน์, 2530)

1. เด็กอายุไม่ถึง 10 ปีตาย ห้ามไม่ให้เผา
2. ตายด้วยโรคลงท้อง หมายถึง ท้องร่วง ห้ามไม่ให้เผา
3. ตกน้ำตาย ตกเรือตาย ห้ามมิให้เผา
4. ฟกบวมตาย ห้ามไม่ให้เผา
5. ตายด้วยม้าเหยียบ เสือกัด งูกัด ควายขวิด ตกต้นไม้ตาย ผีกิน เป็นต้น ห้ามไม่ให้เผา
6. ตายด้วยอาวุธปืน หอก ดาบ หลาว แหวน โรคลงแดง ห้ามไม่ให้เผา ถ้าเผาจจะเป็นอันตรายแก่เข้าบ้านและพ่อแม่พี่น้อง ถ้าจะเผาก็ให้เผาที่อื่น ห้ามเผาร่วมป่าช้า ถ้าเผาร่วมป่าช้าจะเซ็ดขวง เป็นการอุบาทว์ แพ้ภัยแก่ไพร่เมือง ผู้ตายแบบนี้ ชาวภูไท บ้านโคกโก่ง ห้ามถือเป็นผู้ค้ำ หมายถึง ผีเรือนหรือของรักษาในบ้าน เพราะเวลาเราถือมันเวลาทำผัดมันจะมาถามกินวัว กินควาย หมู เป็ด ไก่กับเรา ถ้าไม่ให้มันกิน มันจะเป็นปอบ เป็นโพงหรือผีกระสือ กระหัง มาอาละวาด
7. คนผูกคอตาย ให้ฝังทั้งยืน ขุดหลุมลึกท่วมหัวผู้ตายประมาณ 1 สอก แล้วฝังที่นั่นด้วย ห้ามทาน หมายถึง อุทิศส่วนกุศล ข้าวสุก ข้าวสาร ไม่มีพระสงฆ์นำหน้าไม่มีสวดบังสุกุล
8. คนไฟผ่าตาย ให้ฝังโดยเอาศพนอนคว่ำหน้าลง ไม่มีการทำบุญทำทาน
9. ลูกตายคาห้อง หรือเรียกว่า ตายทั้งกลม ให้ผ่าท้องเอาลูกออกแล้วฝังขุดหลุมสองหลุม ฝังคนละหลุม แม่หลุมหนึ่ง ลูกหลุมหนึ่งแยกออกจากกันห้ามฝังรวมขณะลูกอยู่ในท้อง ไม่มีการทำบุญ

(2) เขย คำว่า เขย ของชาวภูไท บ้านโคกโก่ง มี 2 ลักษณะ 3 ลำดับชั้น คือ เขยน้ำนม และเขยมูล เขยน้ำนมเป็นเขยคนแรกหรือเป็นเขยที่ได้มากับบุตรสาวของผู้ตาย ส่วนเขยมูล หมายถึง น้องเขย พี่เขย หลานเขยหรือบรรดาเขยอื่นๆ ในพิธีงานศพของชาวภูไทนั้น เขย ถือว่าเป็นผู้ต้องรับภาระหนักในงาน เนื่องจากงานศพของชาวภูไทไม่ปรากฏว่ามีการใช้สัปเหร่อ เป็นผู้จัดเตรียม

เกี่ยวกับพิธีหรือขั้นตอนต่างๆ เกี่ยวกับศพของผู้ตายแต่ละจะใช้เขยเป็นผู้จัดการงานศพทุกอย่าง โดยเริ่มจาก เมื่อมีการตายเกิดขึ้น เขยจะเป็นผู้จัดการปฏิบัติต่อศพ คือ ล้างหน้า ทาแป้ง ฯลฯ ไปจนถึงขั้นตอนของการนำไปเผาหรือไปฝัง เขยจะเป็นผู้หามบุงป้าง มีเครื่องบริโภคน้ำสำหรับจัดให้ผู้ตายจนถึงป่าช้า เสร็จพิธีเผาหรือฝัง เขยก็ยังเป็นบุคคลสำคัญในงาน คือต้องเป็นกำลังสำคัญในพิธี แจกข้าวอันเป็นขั้นตอนสุดท้ายของพิธีศพชาวภูไท

(3) ลุงตา ชาวภูไท บ้านโลกโคง์ ถือว่า ลุงตา หมายถึง ญาติผู้ใหญ่ฝ่ายหญิง จะเป็นผู้วางกฎกติกาของการอยู่ร่วมกันของเหล่าเขยทั้งหลายให้ถือปฏิบัติร่วมกันตามลักษณะของฮีตครองของผู้เฒ่าผู้แก่ ที่บอกเล่าสืบต่อกันมา ลุงตาของชาวภูไท บ้านโลกโคง์ ที่ปรากฏในงานพิธีต่างๆ จึงเป็นผู้คอยดูแลให้คำแนะนำขั้นตอนต่างๆ แก่เขยซึ่งเป็นผู้ปฏิบัติหรือจัดทำสิ่งต่างๆ ในงานศพ

(4) พระสงฆ์ ความเชื่อเกี่ยวกับพระสงฆ์ในพิธีกรรมงานศพของชาวภูไท บ้านโลกโคง์ เชื่อว่าพระสงฆ์เป็นผู้ทำให้ผู้ตายไปสวรรค์ เป็นสื่อกลางในการทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้ผู้ตายได้รับส่วนบุญนั้น และอีกความเชื่อหนึ่ง เชื่อว่าพระสงฆ์สามารถติดต่อกับผีได้

(5) เพื่อนบ้านในงานศพชาวภูไท บ้านโลกโคง์ มีธรรมเนียมและความเชื่อมาช้านานว่าเป็นหน้าที่ของเพื่อนบ้าน ต้องช่วยเหลือกันเมื่อรู้ว่าข่าวการตายจากการบอกกล่าวและการยิงปืนขึ้นฟ้า 1 นัด โดยการช่วยเหลือนั้น จะช่วยด้วยความเมตตา ไม่มีการเชิญ ไม่มีการขอร้องต่างช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ไม่แยกว่าเป็นคนจนหรือคนมีเงิน ถึงแม้ว่าหากเป็นศัตรูกันต้องอภัยให้กัน ห้ามมิให้ดูคายนเสร็จพิธีงานศพของชาวภูไท บ้านโลกโคง์

การช่วยเหลือกันในงานศพของชาวภูไท บ้านโลกโคง์ เพื่อนบ้านจะนำข้าวสารอาหารแห้ง สิ่งของที่ตนมีอยู่มาสมทบในงานศพ ยกเว้น พี่ช้กจำพวกไม้เลื้อยจะไม่นำมาในงานศพ เพราะมีความเชื่อว่าจะทำให้มีการตายต่อๆ กันไป (นายเหลียม กาทหว่า, การสื่อสารระหว่างบุคคล, 8 กรกฎาคม 2558) นอกจากนั้นเพื่อนบ้านของชาวภูไท บ้านโลกโคง์ ยังมีขนบธรรมเนียมการอยู่เป็นเพื่อนเจ้าภาพงานศพ เรียกว่า การคบงัน มีการอ่านหนังสือผูก นิทานต่างๆ และการละเล่นในบ้านงาน เพื่อป้องกันมิให้นอนหลับในงานศพ เพราะเชื่อว่าหากมีเมวมาระโคดข้ามศพจะทำให้ผีลุกขึ้นมาหลอกและเป็นภัยไร

4.3.3 สัญญะความเชื่อเกี่ยวกับเวลาในพิธีกรรมงานศพของชาวภูไท

ความเชื่อเกี่ยวกับเวลา ชาวภูไท บ้านโลกโคง์ มีความเชื่อว่าคนที่ตายธรรมดาหรือการตายตามปกติ โดยการเจ็บป่วยหรือตายตามอายุขัยนั้นนิยมเก็บศพทำบุญที่บ้านผู้ตายเป็นเวลา 1 วัน หรือ 3 วัน 5 วัน 7 วัน ตามฐานะของเจ้าภาพเพราะมีความเชื่อว่า หากเก็บศพไว้ทำบุญนานวัน ผู้ตายยังได้บุญกุศลมากขึ้นและได้ไปเกิดเร็วยิ่งขึ้น แตกต่างกับการตายตายมะแสงและตายหุง คือ การตายเกิดจากอุบัติเหตุ ตายทั้งกลม เช่น ตกต้นไม้ตาย ถูยิงตาย ควายชน ตกน้ำตาย ผูกคอตาย เป็นต้น

การตายในลักษณะนี้ชาวภูไท บ้าน โลก โกง มีความเชื่อว่า จะต้องทำการฝังเก็บศพไว้ก่อนไม่น้อยกว่า 3 ปี จึงนำศพขึ้นมาเผา ถ้าเก็บศพไม่ถึง 3 ปี หากเผาจะแพ้ญาติพี่น้องที่ยังมีชีวิตอยู่ คำว่า แพ้ ในภาษาภูไทหมายถึง สิ่งที่ไม่ดี เสวร้าย อัปมงคล

ในพิธีงานศพของชาวภูไท บ้าน โลก โกง ผู้ที่เป็นกำลังหลักสำคัญของงาน คือ เขยของบ้านผู้ตาย โดยเขยจะเป็นผู้จัดทำโลงศพให้ผู้ตาย มีกำหนดเวลาของความเชื่อมาเกี่ยวข้อง คือ จะต้องเป็นผู้หาไม้มาเลื่อยต่อเป็น ไม้กระดาน 4 แผ่น ต่อเป็น โลงให้เสร็จภายใน 1 วัน นับตั้งแต่มีการตายเกิดขึ้นและก่อนการทำงานจะต้องมีการเลี้ยงเขย คือ ลูกตาจะเรียกเขยมากินเลี้ยง สำหรับเขยที่มานั้น ลูกตาจะถือว่ารักใคร่นับถือและสมัครใจทำงานให้โดยไม่มีปัญหา จากนั้นจะเป็นขั้นตอนของเวลาทางศาสนา ประกอบด้วย

(1) เช้า ในช่วงเวลาเช้าชาวภูไท บ้าน โลก โกง เมื่อทราบข่าวการตาย เพื่อนบ้านจะมาช่วยงานจัดของถวายพระในตอนเช้า เมื่อตั้งศพเสร็จแล้ว จากนั้นจึงทำการถวายภัตรหารเช้าและสวดมาติกาบังสุกุล ทุกวันจนถึงวันที่เป็นกำหนดการของวันเผาศพ

(2) กลางวัน ในช่วงเวลากลางวัน เจ้าภาพจะทำการเลี้ยงดูแขกที่มาช่วยงานและอยู่เป็นเพื่อนเจ้าภาพ เพื่อมิให้เกิดความเศร้าโศกเสียใจมากนัก โดยการเลี้ยงอาหาร น้ำ หมาก พลุ บุหรี่ ในวันงานชาวภูไท บ้าน โลก โกง ไม่นิยมถืออาหารหรือสิ่งที่อยู่ในงานศพกลับบ้านไปด้วย เพราะถือว่าเป็นของจากบ้านคนตาย จะทำให้บ้านของตนเองอัปมงคลตามไปด้วย

(3) กลางคืน ในช่วงเวลากลางคืนเจ้าภาพและเพื่อนบ้านจะมารวมกันเพื่อฟังสวดอภิธรรมและคบงันในงานศพ ซึ่งในภาษาอีสาน เรียกว่า อันเฮือนดี ภาษาภูไทเรียกว่า จันเฮินดี โดยจะมีกิจกรรมการละเล่นต่างๆ เพื่อให้เจ้าบ้านมีเพื่อนในเวลากลางคืนและถือเป็นการอยู่เป็นเพื่อนผู้ตาย โดยมีความเชื่อว่าหากผู้ใดหลับก่อนหรือผลอหลับในเวลากลางคืน ผู้ตาย คนตาย หรือผีจะมาหยอกล้อและแกล้งให้ตกใจ (นายขวัญชัย ปัททะทุม, การสื่อสารระหว่างบุคคล, 8 กรกฎาคม 2558) การคบงันมักเริ่มต้นตั้งแต่วเวลา 16.00 น. เป็นต้นไป กิจกรรมการละเล่นในการคบงันงานศพนั้นประกอบไปด้วย การอ่านหนังสือหน้าศพ จากโบลาน การอ่านจะอ่านทั้งกลางวันและกลางคืน แต่ชาวภูไท บ้าน โลก โกง มักนิยมอ่านในเวลากลางคืน นอกจากนั้นยังมีการละเล่นอื่นๆ เช่น เล่นหมากเก็บ ข้าวจ้ำ เสือกินหมู ปิดตาตีหม้อ ฯลฯ การละเล่นเหล่านี้ เป็นการเปิดโอกาสให้หนุ่มสาวมาทำกิจกรรมร่วมกัน ใกล้ชิดกัน ทำความคุ้นเคยกัน โดยผู้ในสายตาของผู้ใหญ่จนครบกำหนดของการเก็บศพไว้ ญาติผู้ตายจะนำศพไปเผาที่ป่าช้า โดยจะทำการเคลื่อนศพออกจากบ้าน เวลา 13.00 น. และก่อนการเคลื่อนศพออกจากบ้านจะต้องมีพิธีการเลี้ยงเขย ด้วยเหล้า ไห่ไก่ตัว ให้เขยอิมหน้า สำราญและเป็นการคารวะศพด้วย (นายเหลี่ยม ภาพว่า, การสื่อสารระหว่างบุคคล, 8 กรกฎาคม 2558)

ชาวภูไท บ้าน โลก โกง จะไม่ทำการเผาศพในวันเก้าค่ำทั้งข้างขึ้น วันเก้ากองในความเชื่อของชาวภูไท บ้าน โลก โกง เป็นวันที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการเผา หากการเผาศพตรงกับวันเก้ากองจะใช้วิธีการเลี่ยงไม่ให้ตรงกับวันนั้น โดยการเก็บศพไว้นานวันขึ้นแทนการเผาในวันเก้ากอง

เมื่อทำการเผาศพแล้วชาวภูไท บ้าน โลก โกง นิยมมาเก็บกระดูกในบ้ายของวันรุ่งขึ้นพร้อมกับทำพิธี การเก็บกระดูกไว้ในหลักจอนพอนปักไว้ในดินเขียนชื่อผู้ตายไว้หรือใส่ไว้ในเจดีย์บรรจุกระดูกไว้ จากนั้นจึงนำมาทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้ผู้ตายหลังการเผา เรียกว่า ทำบุญแจกข้าว โดยต้องทำบุญเรือน หมายถึง การทำบุญบ้าน อีกสามวันถัดจากการเผา หลังจากการแจกข้าวให้ผู้ตาย พร้อมทั้งต้องทำธง ไปปักทั้งไว้ที่วัดเป็นเวลา 7 วัน เพื่อเป็นการถามทางว่าผู้ตายไปเกิดในทิศใด โดยสังเกตจากแรงลมที่พัดเข้ามาหลังจากพิธีการแจกข้าวเสร็จในวันที่ 4 หลังการเผา (นายขวัญชัย ปัททะทุม, การสื่อสารระหว่างบุคคล, 8 กรกฎาคม 2558)

4.3.4 สัญญะความเชื่อเกี่ยวกับสถานที่ในพิธีกรรมงานศพของชาวภูไท

ความเชื่อเกี่ยวกับสถานที่ ชาวภูไท บ้าน โลก โกง เชื่อว่าคนที่ตายตามปกตินั้นจะต้องทำพิธีศพหรือ เก็บศพไว้บ้าน ส่วนคนที่ตายผิดปกติ ตายมะแสงหรือตายหุงนั้น จะต้องเก็บศพไว้ที่วัดหรือทำพิธีที่วัด หากตายที่นอกหมู่บ้าน จะไม่นำศพเข้าหมู่บ้าน เพราะเชื่อว่าจะทำให้เกิดเภทภัยต่อคนในหมู่บ้าน

นอกจากนั้นชาวภูไท บ้าน โลก โกง ในอดีตนิยมการเผาศพในนาของตนเอง เพราะมีความเชื่อว่าจะทำให้เกิดเป็นสิริมงคล เป็นผิอยู่ผ่าหัวนานนอกจากนั้นชาวภูไท บ้าน โลก โกง ยังมีการจัดป่าช้าไว้สำหรับการเผาและฝังศพคนตายแยกออกเป็น 3 ส่วน คือ ป่าช้าสำหรับเด็ก (ดงแฮ้วฝีน้อย) ป่าช้าธรรมดา (ดงแฮ้ว) และป่าช้าผีมะแสง (ดงแฮ้วฝิตายมะแสง)

ป่าช้าเด็กจัดไว้ทางทิศตะวันออก ใช้ในการฝังเด็กตายอายุไม่เกินสิบปีการตายไม่ว่าตายด้วยสาเหตุใดไม่มีธรรมเนียมเผา ใช้ฝังอย่างเดียว การฝังศพเด็กก็ไม่มีพิธีอะไร ไม่มีการนิมนต์พระสวดมนต์ บังสุกุลเพราะประเพณีภูไทห้ามไว้ เมื่อเด็กตาย จะมีการอาบน้ำ แต่งตัวให้ศพ แม่เด็กเอาดินหม้อปายทำเครื่องหมายไว้บริเวณสะโพก พร้อมกับพูดว่า ขันคืดฮดแม่ละเฮ้อ เอามานำเนื้อลูเฮ้อแม่ละแต่มไว้ หมายถึง ถ้าคิดถึงแม่ ก็เอามาด้วยนะลูกแม่จะเป้าเอาไว้ แต่ถ้าเป็นเด็กอ่อนตาย ก็จะเอาแปลนอนของเด็ก หรือเรียกว่า เอาอู่ฝังไปพร้อมกับเด็กด้วย

ป่าช้าธรรมดา จัดไว้บริเวณกว้างเพราะต้องเผาศพจำนวนมากในป่าช้าตามปกติไม่ได้สร้างอาคารไว้ เพราะถือว่าถ้าสร้างป่าช้าไว้ดีจะแพ้ภัยแก่ผู้อยู่ ทำให้คนอยู่ตายเร็ว เมื่อมีคนตายเขยจึงไปเผ่างตามวิธีการเสี่ยงไข่พอใช้ประโยชน์ในการจัดงานศพคราวหนึ่งเท่านั้น

ป่าช้าผีมะแสง ฝังตายหุง จัดไว้ทางทิศตะวันตกของป่าช้าธรรมดา เพื่อฝังคนตายผิดปกติ ที่ชาวภูไท บ้าน โลก โกง เรียกว่า ตายมะแสง ซึ่งหมายถึงการตายต่างๆ ที่มีแรงอยู่ มีกำลัง

อยู่ คนตายมะแสง เช่น ตายหลับเลย หมายถึง นอนหลับแล้วละเมอตาย หญิงคลอดลูกได้สองวันตาย เป็นลมตาย ไฟไหม้ตาย ถูกผู้อื่นฆ่าตาย ตกน้ำตาย เป็นต้น อีกพวกหนึ่งเรียกว่า ตายหุง เช่น ผูกคอ ตาย ตกต้นไม้ตาย สัตว์ทำร้ายตาย ไฟผ่าตาย คนตายโหง ชาวภูไท บ้านโคกโก่ง เรียกว่า คนโงง หมายถึง คนอุบาทว์ การตายจำพวกคนตายมะแสง ใช้สังฆกรรมคา คือ ผังศพนอนหงาย หันหัวไปทาง เมืองแก้ว แอวไปทางเมืองลาว ตามความเชื่อของชาวภูไท บ้านโคกโก่ง ผังเอาไว้อย่างน้อยสามปีจึง ขุดขึ้นมาทำบุญได้อย่างคนตายธรรมดาและเมื่อเผาแล้วก็นำกระดูกเข้าวัดได้ แต่คนจำพวกตายหุง เช่น ผูกคอตาย เป็นต้น ใช้สังฆทางยีน สวมเสื้อผ้าให้เหมือนคนธรรมดา ขุดหลุมลึกพื้นหัวศพ ประมาณหนึ่งศอก ส่วนตกต้นไม้ตาย ไฟผ่าตาย สัตว์ทำร้ายตาย ผังนอนเอาหน้าศพคว่ำลงดิน ขุดหลุมลึกราวครึ่งเมตร พวกตายหุง ห้ามทำบุญ ห้ามนิมนต์พระไปสวด คนอื่นไปร่วมบุญด้วย ก็ไม่ได้ ได้เฉพาะเขยกับญาติสนิทเท่านั้นที่เป็นผู้จัดการศพ ตายมะแสงและตายหุง ห้ามคบงันศพ ตายที่ไหนหากเป็นป่า ก็ผังเสียบบริเวณนั้น คนตายหุง เมื่อผังไว้ครบสามปีแล้วญาติจึงขุดศพขึ้น ทำบุญได้ เว้นแต่ห้ามนำกระดูกไปเก็บไว้บริเวณวัดสำหรับการตายธรรมดา ถ้าสองคนอยู่บ้าน เดียวกันตายลงพร้อมกัน ตามประเพณีให้เอาคนตายทีหลังไปเผาก่อน ในวันรุ่งขึ้นจึงเอาศพคนที่ตาย ก่อนไปเผาได้ แต่คงจัดงานศพได้ ตามธรรมดา หญิงตายทั้งกลม คือ ตายขณะที่มีลูกอยู่ในท้อง ชาวภูไท บ้านโคกโก่ง เรียกว่า ตายมะแสง ต้องผังไม่ทำบุญ เมื่อนำศพไปป่าช้าให้ผ้าทอเอาศพเด็ก ออกก่อน ขุดหลุมไว้สองหลุม สำหรับผังแม่หลุมหนึ่งและผังลูกอีกหลุมหนึ่ง แต่มีอยู่รายหนึ่งเมื่อนำศพหญิงตายทั้งกลมไปผังไม่มีคนผ่าท้องผู้ตาย จึงใช้วิธีการทำกลหลอก โดยใช้หมอนมัดท้องศพ หญิง สมมติให้หมอนเป็นเด็กที่อยู่ในท้อง จากนั้นเอาศพลงโลง พอถึงป่าช้าก็ผ่าหมอนเอาหุ่นผัง หลุมหนึ่งซึ่งเป็นหลุมของเด็ก และจะต้องมีคนหนึ่งถามว่าลูมันแม่หญิงสิผู้ชาย หมายถึง ลูกมันผู้หญิง หรือผู้ชาย คนผ่าหมอนต้องตอบว่า ผู้ชาย เพราะชาวภูไท บ้านโคกโก่ง เชื่อว่าเด็กผู้ชายโงง หมายถึง อุบาทว์กว่าเด็กผู้หญิง และเด็กผู้ชายจะแข็งกว่าเด็กผู้หญิง (นายขวัญชัย ปัทมะทุม, การสื่อสาร ระหว่างบุคคล, 8 กรกฎาคม 2558) และชาวภูไท บ้านโคกโก่ง ยังมีความเชื่อว่า การเคลื่อนศพคน ตายผ่านกลางหมู่บ้านถือว่าการกระทำ ทำให้ตายต่อกัน ด้วยความเชื่อดังกล่าว เมื่อชาวภูไท บ้านโคกโก่ง ทำการแห่ศพออกจากบ้านจะลัดเลาะไปตามริมหมู่บ้านจนถึงป่าช้า ส่วนความเชื่อในการ หาสถานที่ในการขุดหลุมฝังศพนั้นจะใช้วิธีการเสี่ยงไข่เลือกที่ฝังเช่นเดียวกันกับการเสี่ยงไข่หาที่ ก่อกองฟอนเพื่อเผาศพคนตายตามปกติ (นายเหลี่ยม กาพหว่า, การสื่อสารระหว่างบุคคล, 8 กรกฎาคม 2558)

ความเชื่อของชาวภูไท บ้านโคกโก่ง เกี่ยวกับสถานที่การก่อกองฟอนเพื่อทำการเผาศพ นั้น จะใช้วิธีการเสี่ยงทายโดยใช้ไข่ไก่ดิบ 1 ฟอง กับข้าวเหนียว 1 ปั้น ขว้างหรือโยนออกไปใน บริเวณที่จะเลือกก่อกองฟอน โดยมีเขยเป็นผู้ขว้างหรือโยน หากไข่ไก่แตกบริเวณใด เขยจะต้อง

ก่อกองฟอนเพื่อทำการเผาศพในบริเวณนั้น เพราะมีความเชื่อว่าผู้ตายหรือผี ต้องการอยู่บริเวณนั้น จึงบันดาลให้ไข้ไ้แตกในบริเวณดังกล่าว

4.3.5 สัญญะความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งเหนือธรรมชาติ ในพิธีกรรมงานศพของชาวภูไท

ความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งเหนือธรรมชาติ ชาวภูไท บ้านโคกโก่ง เชื่อในเรื่องเกี่ยวกับสิ่งที่เป็นรูปธรรมสัมผัสไม่ได้ และพิสูจน์ไม่ได้ว่ามีจริงหรือไม่ ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับพิธีกรรมงานศพ ดังนี้

(1) เชื่อว่าคนตายไปแล้วจะกลายเป็นผี จึงทำให้ชาวภูไท บ้านโคกโก่ง เรียกคนตายหรือคนที่ตายไปแล้วว่า ผี ผีในความเชื่อของชาวชาวภูไท บ้านโคกโก่ง ประกอบด้วย ผีธลา ผีคำ ผีให้ ผีมนต์ ผีปู่ ผีย่า ผีปอบ ผีโพง ผีกระสือ และผีเปรต

(2) เชื่อในภพภูมิหรือเมืองผี ชาวภูไท บ้านโคกโก่ง เชื่อว่าภพภูมิหรือเมืองผีมีจริงจะเห็นได้จากความเชื่อในการเขียนคาถาหรือเรียกว่าหนังสือป้อนปากให้ผู้ตายโดยคาถาที่เขียนมีว่า คหิตังตุ พุทัง หรือเขียนว่า จิเจรูนิ เพราะเชื่อว่าถากานี้ผู้ตายจะใช้เป็นหนังสือผ่านทางไปเมืองผีและนอกจากนั้นยังมีการนำเอาเงินทอง ของมีค่าใส่ปากผู้ตายเพื่อให้ผู้ตายใช้เป็นค่าจ้างในการไปเมืองผีและนอกจากนั้นชาวชาวภูไท บ้านโคกโก่ง ยังมีความเชื่อว่า สิ่งของที่ใส่ไปในบุน่ปางที่เขยเป็น ผู้หาบไปป่าช้านั้น จะเป็นสมบัติข้าวของผู้ตายที่จำเป็นต้องใช้ในเมืองผี ซึ่งทั้งหมดนี้ชาวภูไท บ้านโคกโก่ง มีความเชื่อสืบต่อมาจนถึงปัจจุบัน (นายเหลี่ยม กาพหว่า, การสื่อสารระหว่างบุคคล, 8 กรกฎาคม 2558)

(3) เชื่อในการไปเกิดใหม่ในภพหน้าของผู้ตาย เนื่องจากชาวภูไท บ้านโคกโก่ง มีความเชื่อว่าเมื่อคนตายไปและได้รับการทำบุญแจกข้าวให้จากญาติพี่น้องแล้วก็จะไปเกิดใหม่อีกครั้ง ซึ่งการเกิดใหม่นั้นจะเร็วหรือช้าอยู่ที่บุญกรรม ของผู้ตายที่กระทำไว้และรวมถึงการทำบุญของญาติมิตรที่ทำให้แก่ผู้ตาย

นอกจากความเชื่อดังกล่าว ชาวภูไท บ้านโคกโก่ง ยังมีความเชื่อสิ่งหนึ่งที่ถือว่าเป็นข้อห้ามมิให้ประพฤตินั้นของต้องห้าม ไม่ดี ไม่งาม ไม่เหมาะสม ถือเป็นบาปกรรม ถ้าทำสิ่งนั้นลงไป เรียกว่า ละล้า ผิดผี เพราะถือว่าเป็นสิ่งที่ผู้เฒ่าผู้แก่ท่านทักท้วงไว้ การละล้า ผิดผีจึงถือเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์และถือปฏิบัติตามๆ กันมา

การละล้านั้นมีหลายอย่าง เช่น ละล้าการกิน การนอน การนั่ง การยืน การเดิน การละล้าทั่วไป รวมถึงการละล้าในงานศพ ถือว่าเป็นความเชื่อในสิ่งที่มองไม่เห็นพิสูจน์ไม่ได้เป็นความเชื่อที่สืบต่อกันมาของชาวภูไท บ้านโคกโก่ง เพราะถือว่าเป็นสิ่งเหนือธรรมชาติ ไม่เห็นตัวตนของผู้ลงโทษ ประกอบด้วย

1. คนตายอายุไม่ถึง 10 ปี ตายลงท้อง ตกน้ำตาย ตกเรือตาย ฟกบวมตาย ช้างเหยียบตาย เสือกัดตาย งูกัดตาย ควายขวิดตาย ตกต้นไม้ตาย รบกันตาย ลงแดงตาย ฯลฯ เผาศพเหล่านี้
คะลำ

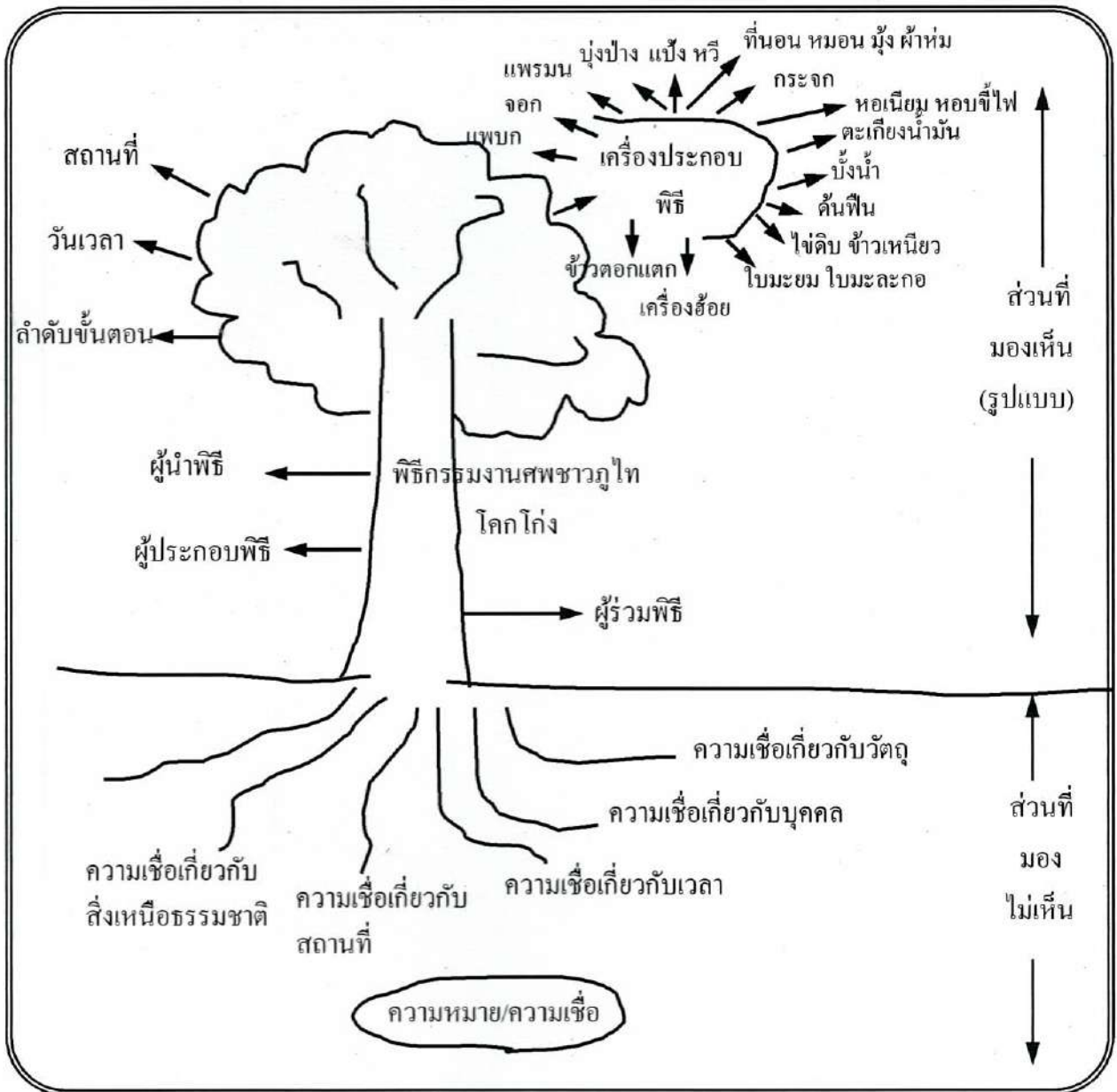
2. จามในเรือนศพ คะลำ
3. กินข้าวเจื่อน หมายถึง เคนผี กินเหียนหรือเรือนผี คะลำ
4. ห้ามศพผ่านนาเขา คะลำ
5. ปลงหรือวางศพกลางทาง คะลำ
6. ห้ามศพไปแล้วเหยี่ยวหลัง คะลำ
7. ต่อไฟเผาศพนำกัน หมายถึง ด้วยกัน คะลำ
8. ตายสามวันแจกข้าวและแจกข้าววันสี่ หมายถึง วันพระ คะลำ
9. คนท้องไปงานศพ คะลำ
10. ไปปลามาบ่คอบ หมายถึง บอกกล่าว คะลำ
11. เอาแนวเครือ แนวเถาว์ไปงานศพ คะลำ

การคะลำในงานศพนั้น เป็นความเชื่อที่ชาวภูไท บ้านโคกโก่ง ได้ยึดถือปฏิบัติกันมา โดยถือว่าเป็นวัฒนธรรมในงานศพมาจนถึงปัจจุบัน (นายเหลี่ยม กาพหว่า, การสื่อสารระหว่างบุคคล, 8 กรกฎาคม 2558)

4.4 วิเคราะห์การสื่อสารความหมายมายาคติความตายในพิธีกรรมงานศพของกลุ่มชาติพันธุ์ภูไท

4.4.1 องค์ประกอบพิธีกรรมงานศพของกลุ่มชาติพันธุ์ภูไท และไทลื้อวิเคราะห์จากแนวคิดเรื่องต้นไม้แห่งคุณค่า

เมื่อพิจารณาจากการศึกษาในมุมมองทางด้านนิเทศศาสตร์ โดยวิเคราะห์จากแนวคิดเรื่องต้นไม้แห่งคุณค่า เราก็จะพบว่า ต้นไม้วัฒนธรรม/สื่อพิธีกรรมงานศพของกลุ่มชาติพันธุ์ภูไท จะมีทั้งส่วนที่เป็น “ดอกใบผล” “ลำต้น” และ “รากเหง้า” พิธีกรรมงานศพนั้นมีทั้งส่วนที่เป็นพื้นผิวและมีส่วนที่อยู่ข้างล่าง ซึ่งหากเปรียบเทียบกับต้นไม้ก็จะมีส่วนของรากที่มองไม่เห็นอยู่ใต้ดิน ส่วนนี้เป็นที่อยู่ของเนื้อหา คุณค่า ความหมายและความเชื่อต่างๆ เกี่ยวกับความตาย กับส่วนของลำต้น ดอกไม้ ผล ซึ่งอยู่เหนือดิน ซึ่งเป็นส่วนของรูปแบบการจัดพิธีกรรมงานศพ ซึ่งผู้วิจัยสามารถวิเคราะห์ให้เห็นทั้งส่วนรากของใต้ดิน (เนื้อหา/คุณค่า/ความหมาย/ความเชื่อ) และส่วนที่อยู่เหนือดิน (รูปแบบ) ตามภาพ ดังนี้

ภาพที่ 4.8 องค์ประกอบพิธีกรรมงานศพของกลุ่มชาติพันธุ์ภูไทจากแนวคิดเรื่องต้นไม้แห่งคุณค่า

จากภาพจะเห็นส่วนของต้นไม้ 3 ส่วน ส่วนที่มองเห็น (Visible part) อยู่เหนือพื้นดิน จะมี 2 ส่วน คือ ดอก/ผล/ใบและลำต้น (ซึ่งมีบทบาทหน้าที่แตกต่างกัน)

ต้นไม้ ได้แก่ รูปแบบพิธีกรรมงานศพ ประกอบด้วย เปลือก กระจี้ และแก่นของต้นไม้ ส่วนที่เป็นเปลือกของพิธีกรรมงานศพนั้นจะถูกปรับเปลี่ยนอยู่เสมอเพื่อปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อม เช่น การเผาศพของชาวภูไทในสมัยก่อน ก่อนเผาศพ ผู้ประกอบพิธีจะทำการเสี่ยง

ไขเพื่อหาบริเวณที่จะตั้งเชิงตะกอนเผาศพตามที่ผู้ตายต้องการ แต่ในสมัยปัจจุบันนี้มีการสร้างเมรุเผาศพแล้ว กระทู้หรือวิธีการของพิธีกรรมเสี่ยงไข่ก็ถูกปรับเปลี่ยนไปเป็นการโยนไข่ให้แตกในบริเวณเมรุที่ใช้เผาศพเท่านั้น แต่สิ่งที่ไม่ได้เปลี่ยนแปลงเลย นั่นก็คือส่วนของแก่น ซึ่งหมายถึงคุณค่าและความหมายของพิธีกรรมเสี่ยงไข่ก่อนการเผาศพไว้ ซึ่งมีการสื่อสารความหมายมาอาศัยความตายเกี่ยวกับสถานที่ ที่ผู้ตายต้องการให้ตั้งเชิงตะกอนเผาศพ

ดอก/ผล/ใบ คือ องค์ประกอบต่างๆ ที่เกิดขึ้นในพิธีกรรมงานศพ ซึ่งก็คือสัญลักษณ์ต่างๆ ที่ถูกนำมาใช้ และให้ความหมายในพิธีกรรมงานศพนั่นเอง ได้แก่ วัน/เวลา, การจัดสถานที่, ลำดับขั้นตอน, เครื่องประกอบพิธี, เครื่องประดับ และ เครื่องแต่งตัวศพ

ส่วนนี้เปรียบได้กับส่วนที่เป็น รูปแบบ (Form/format) การจัดพิธีศพ เป็นส่วนที่เห็นได้อย่างชัดเจนเป็นรูปธรรม

อีกส่วนหนึ่งเป็น “ส่วนที่มองไม่เห็น” (Invisible part) เพราะอยู่ใต้ดิน คือส่วนที่เป็นราก ส่วนนี้เปรียบเทียบกับได้กับส่วนที่เป็น เนื้อหา/คุณค่า/ความหมาย ของการจัดพิธีกรรมงานศพ ซึ่งก็คือให้ความหมายเชิงมาอาศัยความตาย ที่มาจากความเชื่อเรื่องความตายของกลุ่มชาติพันธุ์ไท และถูกนำมาสื่อสารผ่านกิจกรรม และสัญลักษณ์หรือสัญลักษณ์ต่าง ๆ ในพิธีกรรมงานศพ ซึ่งเป็นส่วนที่ผู้วิจัยจะทำการวิเคราะห์เพื่อศึกษาหาความหมายเชิงมาอาศัยความตายของกลุ่มชาติพันธุ์ไทนั่นเอง

การใช้ต้นไม้แห่งคุณค่านี้ จะช่วยให้ผู้วิจัยมองเห็นองค์ประกอบต่างๆ ของพิธีกรรมงานศพชัดเจนขึ้นว่าในสื่อพิธีกรรมงานศพนั้น มีการประกอบสร้างความหมายของความตายผ่านสัญลักษณ์หรือสัญลักษณ์อะไรบ้างในพิธีกรรมงานศพ โดยวิเคราะห์ควบคู่กับการใช้องค์ประกอบด้านการสื่อสารตามหัวข้อถัดไป

4.4.2 สัญลักษณ์และการประกอบสร้างความหมายมาอาศัยความตาย ในพิธีกรรมงานศพของกลุ่มชาติพันธุ์ไท วิเคราะห์ตามคุณลักษณะด้านการสื่อสารในการถ่ายทอดความหมายของความตาย

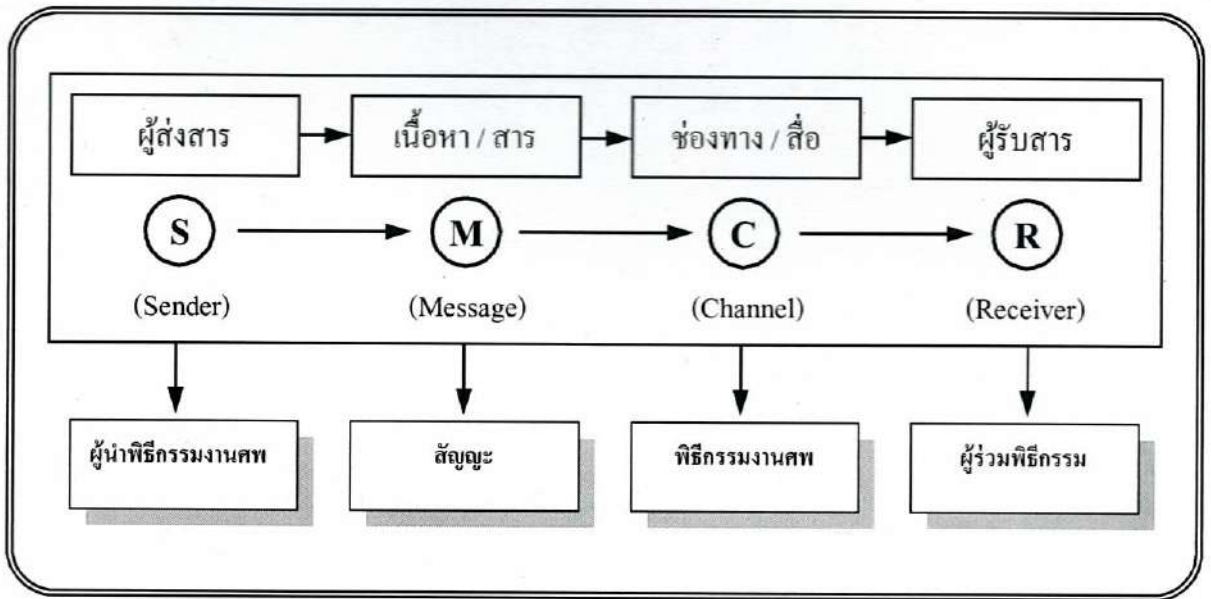
เป็นการศึกษาตามกระบวนการสื่อสารของรูปแบบการประกอบพิธีกรรมงานศพของกลุ่มชาติพันธุ์ไท ซึ่งพิจารณาจากองค์ประกอบของกระบวนการสื่อสาร (Communication Process) ตามแนวคิดของ David, K.B. (1960) ทั้ง 4 ประการ (SMCR) เป็นหลักประกอบด้วย

ผู้ส่งสาร (Sender) ในที่นี้ ได้แก่ ผู้นำพิธีกรรมงานศพ

สาร (Message) ได้แก่ เนื้อหาและองค์ประกอบที่เกี่ยวข้องกับการให้ความหมายของความตาย ประกอบด้วย สัญลักษณ์ต่างๆ ที่ถูกนำมาใช้ในพิธีกรรมงานศพ จากแนวคิดเรื่องต้นไม้แห่งคุณค่าเปรียบเป็นส่วนที่มองเห็น (Visible part) เป็นองค์ประกอบที่สามารถเปลี่ยนแปลงได้ตามยุคสมัย

ช่องทางการสื่อสาร (Channel) ได้แก่ พิธีกรรมงานศพ คือองค์ประกอบทั้งหมดของ ต้นไม้แห่งคุณค่า ทั้งในส่วนที่มองเห็น และส่วนที่มองไม่

ผู้รับสาร (Receiver) ได้แก่ กลุ่มผู้ร่วมพิธีกรรมงานศพรุ่นหลัง เช่น ลูกหลานญาติผู้ตาย ที่เป็นผู้สืบทอดความหมายของความตายตามความเชื่อจากบรรพบุรุษของตน เพื่อธำรงไว้ซึ่งความ เชื่อเรื่องความตายตามวัฒนธรรมของชุมชนของตนเอง

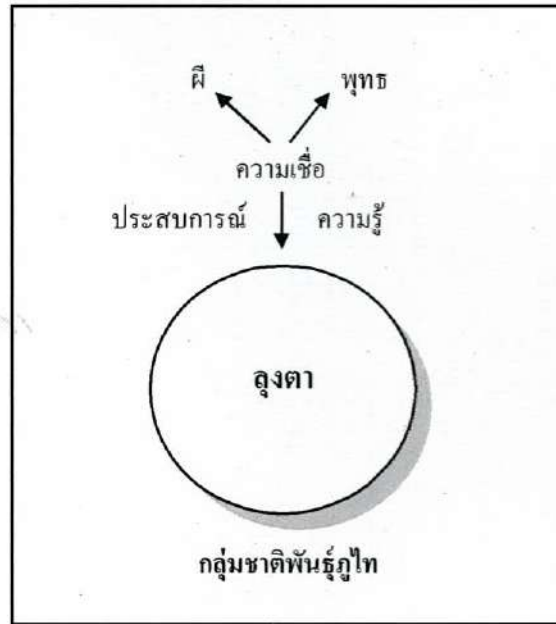

ภาพที่ 4.9 แสดงกระบวนการสื่อสารพิธีกรรมงานศพของชาวภูไท

4.4.2 (1) ผู้ส่งสาร/ผู้นำพิธี

จากการเก็บข้อมูลรายละเอียด และขั้นตอนการจัดพิธีกรรมงานศพของกลุ่มชาติพันธุ์ ภูไท พบว่า กลุ่มผู้ส่งสารหรือผู้ที่ทำหน้าที่ถ่ายทอดความหมายเชิงมายาคติความตาย ได้แก่ คนเฒ่า คนแก่รุ่นปู่ย่าตายาย สัปเหร่อ ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้นำชุมชน ญาติผู้ตาย พระ เป็นผู้ที่ทำหน้าที่ในการ ถ่ายทอดความหมายเชิงมายาคติความตาย รวมทั้งเป็นผู้กำหนดสัญลักษณ์ และขั้นตอนต่างๆ ใน พิธีกรรมงานศพ

จากการลงพื้นที่ศึกษากลุ่มชาติพันธุ์ภูไท พบว่า กลุ่มผู้นำพิธีซึ่งส่วนมากเป็นกลุ่มคน เฒ่าคนแก่ เช่นกลุ่มชาติพันธุ์ภูไท จะใช้ลุงตา หรือผู้สูงอายุที่ได้รับความเคารพนับถือจากคนใน ชุมชนเป็นผู้นำพิธี โดยบุคคลกลุ่มนี้จะเป็นผู้ที่มีความรู้ ความเชื่อ ประสบการณ์การจัดพิธีกรรมงาน ศพตามหลักความเชื่อเรื่องผี และหลักการทางพุทธศาสนาที่ยึดถือมาเป็นเวลานาน และพร้อมที่จะ ถ่ายทอดให้กับคนรุ่นต่อไปได้ ซึ่งสามารถขยายความได้ตามแผนภาพ ดังนี้

ภาพที่ 4.10 แสดงภาพผู้ส่งสารความหมายเชิงมายาคติความตาย

จากการศึกษาพบว่าชาวกูไทจะใช้ลุงตาเป็นผู้ประกอบพิธีหลักในพิธีกรรมงานศพ จากการสัมภาษณ์ปราชญ์ชาวบ้านบอกว่า สาเหตุที่ต้องให้คนเฒ่าคนแก่ที่อยู่ในชุมชนมานานเป็นผู้ประกอบพิธีเนื่องจาก ต้องการให้ขั้นตอน รวมทั้งการใช้เครื่องประกอบพิธี วัสดุ อุปกรณ์ และสัญลักษณ์ต่างๆ ที่ใช้สอดคล้องกับความเชื่อดั้งเดิมตามวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ตนเองมากที่สุด จากการสัมภาษณ์ปราชญ์ชาวบ้าน และผู้นำชุมชนให้ข้อมูล ดังนี้

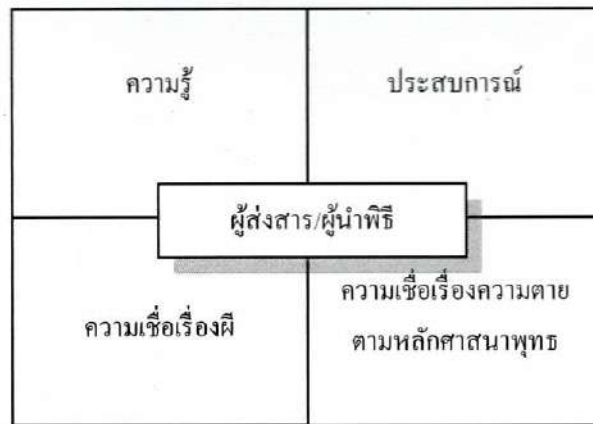
“เคยให้ญาติคนตายจัดพิธีศพตัวเอง ไม่มีผู้นำพิธี ใช้พระใหม่ประกอบพิธีแล้วดูไม่เป็นพิธี ไม่รู้พิธีพุทธหรือพิธีผี ทำง่างง สวดศพที่บ้านสามวัน แล้วเคลื่อน ไปเผาที่เมรุ ดูไม่ให้เกียรติคนตาย กลัวจะเป็นผีร้ายกลับมา” (คุณตาเหลี่ยม ปราชญ์ชาวบ้าน, 2559: สัมภาษณ์)

“คนที่นี่นับถือผี ศีบรรพบุรุษนะ ไม่ใช่วิญญาณ คนตาย คายไปแล้วกลายเป็นผี ทำศพดีก็ไปดีเป็นผีดีได้ ทำไม่ดีถึงตายดีก็เป็นผีร้ายได้ ส่งเขาให้ไปในภพที่ดี ขึ้นตอนต้องครบ มีอะไรต้องทำบ้างต้องทำให้ครบ” (นายขวัญชัย ปัททะทุม, การสื่อสารระหว่างบุคคล, 8 กรกฎาคม 2558)

สำหรับวิธีการถ่ายทอดความหมาย หรือกระบวนการประกอบสร้างความหมายนี้ ผลจากการศึกษาพบว่า การใช้ผู้ส่งสารที่เป็นคนเฒ่าคนแก่มีประสบการณ์ มีความรู้ ความเชื่อเกี่ยวกับการจัดการเกี่ยวกับความตาย ตามความเชื่อทางวัฒนธรรมของตนเองมาอย่างเหนียวแน่น อยู่กับชุมชนมาหลายยุคหลายสมัย จะสามารถถ่ายทอด ประกอบสร้าง หรือสื่อสารความหมายมายาคติความตายให้กับคนรุ่นหลังได้อย่างครบถ้วนที่สุด ในขณะที่เดียวกันคนกลุ่มนี้ จะเชี่ยวชาญการนำ

สัญญาะ/วัตถุต่างๆ มาประกอบใช้ในพิธีกรรมงานศพ เพื่อให้เกิดการสื่อความหมายของความตายตามความเชื่อทางวัฒนธรรมของตนเองได้มากที่สุด

ดังนั้น หากพิจารณาควบคู่กับแนวคิดเรื่องต้นไม้แห่งคุณค่า ผู้ส่งสาร หรือผู้นำพิธีนี้จะอยู่ในส่วนลำต้นของต้นไม้ ซึ่งส่วนที่มองเห็นได้ (Visible part) จากการศึกษาทำให้เห็นว่า ลำต้นของต้นไม้ก็ยังสมบูรณ์อยู่ จากการศึกษาของกลุ่มชาติพันธุ์ไทให้ความสำคัญกับผู้ส่งสารหรือผู้นำพิธีกรรมงานศพเป็นอย่างมาก ซึ่งผู้วิจัยแสดงให้เห็นถึงคุณสมบัติที่สมบูรณ์ของผู้ส่งสาร/ผู้นำพิธีได้ตามแผนภาพ ดังนี้

ภาพที่ 4.11 ปัจจัยภายในตัวผู้ส่งสาร/ผู้นำพิธี สำหรับถ่ายทอด และสื่อสารความหมายของความตายในพิธีกรรมงานศพ

กล่าวโดยสรุปสำหรับผู้ส่งสาร หรือผู้นำพิธี หากต้องการสื่อความหมายของความตายหรือประกอบสร้างความหมายของความตาย ตามความเชื่อทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ตนเองได้อย่างสมบูรณ์ ผู้ส่งสารจะต้องเป็นคนเฒ่าคนแก่มีประสบการณ์ มีความรู้ ความเชื่อเกี่ยวกับการจัดการเกี่ยวกับความตาย ตามความเชื่อทางวัฒนธรรมของตนเองอย่างเหนียวแน่น อยู่กับชุมชนมาหลายยุคหลายสมัย

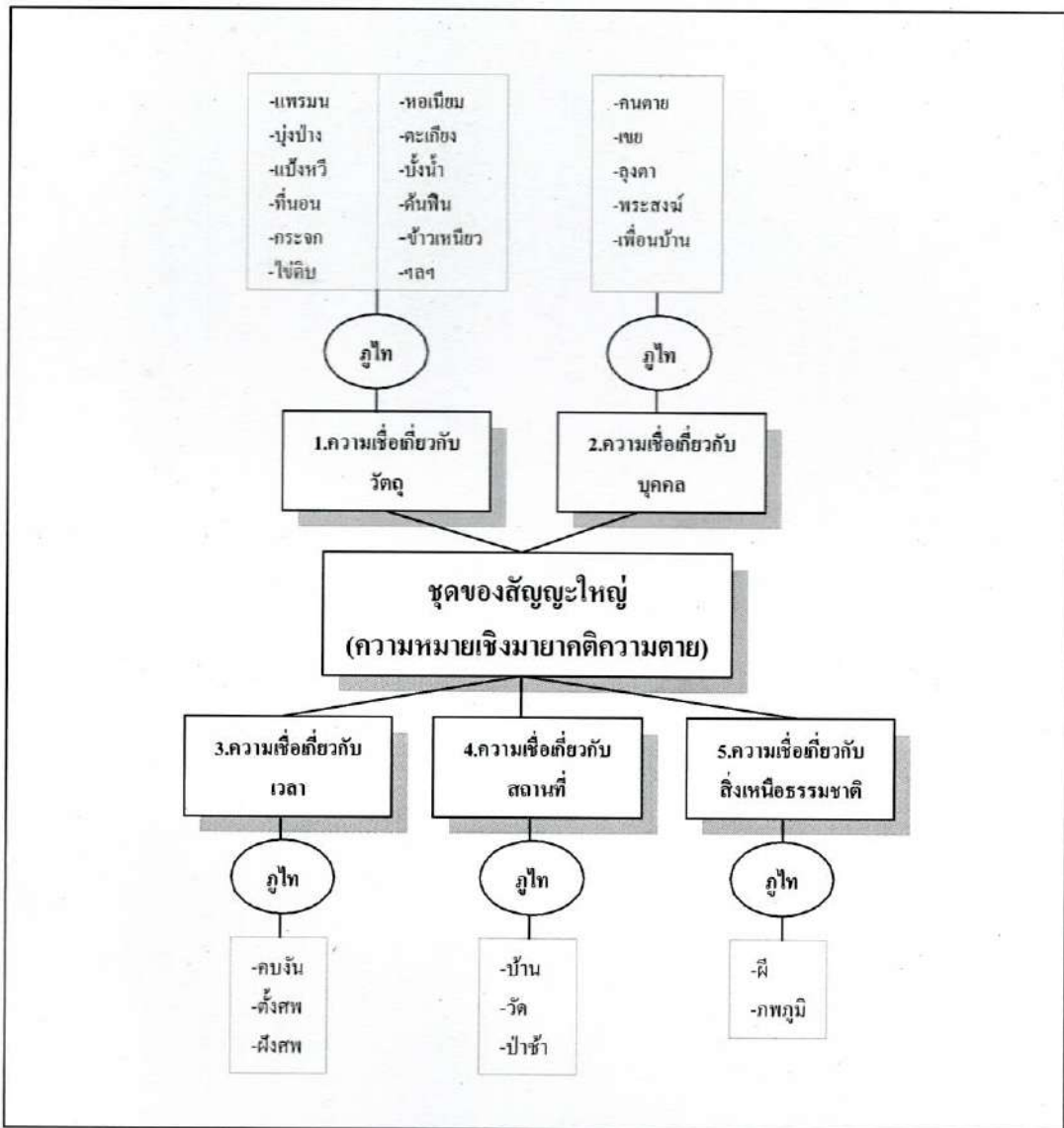
4.4.2 (2) สาร/สัญญาะ

ได้แก่ เนื้อหาและองค์ประกอบที่เกี่ยวข้องกับการให้ความหมายเชิงมายาคติความตาย ซึ่งในที่นี้ได้แก่ สัญญาะ หรือสัญลักษณ์ต่างๆ ที่ถูกนำประกอบใช้ในพิธีกรรมงานศพ ที่ถูกถ่ายทอดและประกอบสร้าง เพื่อสื่อความหมายของความตายผ่านออกมาทางสัญญาะแต่ละชนิด หากเปรียบเทียบกับต้นไม้แห่งคุณค่า สาร/สัญญาะ จะอยู่ในส่วนที่มองเห็นได้ (Visible part) ได้แก่ ดอก ใบ ผล ของต้นไม้แห่งพิธีกรรม ซึ่งเป็นส่วนที่สามารถเปลี่ยนแปลงได้ แต่จากการศึกษาพบว่า

ทั้งสองกลุ่มชาติพันธุ์ ได้ดำรงรักษารูปแบบองค์ประกอบต่างๆ ที่ใช้ในพิธีกรรมงานศพไว้ค่อนข้างครบถ้วน อาจมีการเปลี่ยนแปลงบ้างในบางองค์ประกอบแต่ไม่ได้ทำให้รูปแบบของพิธีกรรมงานศพ ผิดเพี้ยนไป รวมทั้งการให้ความหมายของความตายผ่านสัญลักษณ์ต่างๆ เหล่านั้นก็สอดคล้องกับหลัก ความเชื่อดั้งเดิมเรื่องผี สิ่งลึกลับเหนือธรรมชาติ ประกอบกับหลักการทางพุทธศาสนา ได้อย่าง ไม่เปลี่ยนแปลงจากรุ่นบรรพบุรุษ ซึ่งผู้วิจัยจะแสดงให้เห็นในการวิเคราะห์ลำดับต่อไป

ในลำดับแรกนี้ ผู้วิจัยจะจำแนกสัญลักษณ์ที่ปรากฏใช้ในพิธีกรรมงานศพตามประเภท เกี่ยวกับความเชื่อ 5 ประเภท ได้แก่ 1. ความเชื่อเกี่ยวกับวัตถุ 2. ความเชื่อเกี่ยวกับบุคคล 3. ความเชื่อ เกี่ยวกับเวลา 4. ความเชื่อเกี่ยวกับสถานที่ และ 5. ความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งเหนือธรรมชาติ (อภิศักดิ์ โสมอินทร์, 2534) เพื่อวิเคราะห์ รูปสัญลักษณ์ การประกอบสร้างความหมายของสัญลักษณ์ และการให้ความหมายเกี่ยวกับความตายกับสัญลักษณ์นั้นๆ เพื่อให้ทราบถึงความหมายเชิงมายาคติความตายของกลุ่มชาติพันธุ์ไท

สำหรับสัญลักษณ์ที่ถูกนำมาใช้ในพิธีกรรมงานศพนั้น ในแต่ละชุดของสัญลักษณ์ใหญ่ จะประกอบไปด้วยกลุ่มของสัญลักษณ์และสัญลักษณ์ย่อยที่ถูกจัดเข้าประเภทของชุดและกลุ่มของสัญลักษณ์ ตามประเภทความเชื่อทั้ง 5 ประเภท ที่ผู้วิจัยนำมาจัดหมวดหมู่ของสัญลักษณ์ แสดงให้เห็นแบบจำลอง ชุดของสัญลักษณ์ในแผนภาพต่อไปนี้

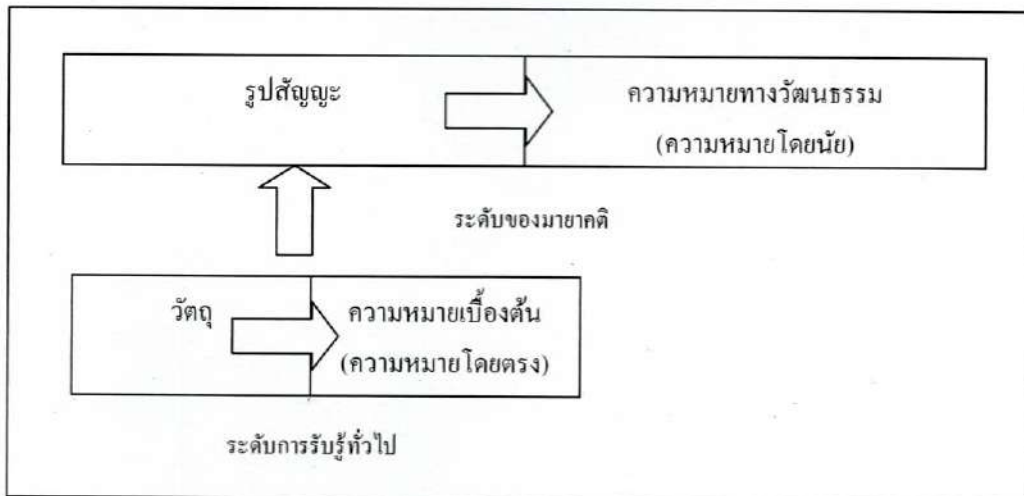
ภาพที่ 4.12 ชุดของสัญญาณที่ปรากฏในพิธีกรรมงานศพของกลุ่มชาติพันธุ์ภูไท

(1) ชุดความเชื่อเกี่ยวกับวัตถุในพิธีกรรมงานศพของชาวภูไท

สำหรับชุดสัญญาณย่อยของประเภทความเชื่อเกี่ยวกับวัตถุ ส่วนนี้เปรียบได้กับต้นไม้แห่งคุณค่าในส่วนที่เป็น รูปแบบ (Form/format) การจัดพิธีศพของชาวภูไท เป็นส่วนที่เห็นได้อย่างชัดเจนเป็นรูปธรรม ซึ่งวัตถุเหล่านี้ไม่ได้ถูกนำมาใช้เพียงเพื่อประโยชน์ใช้สอย แต่ได้ถูกใส่ความหมายเกี่ยวกับความเชื่อเรื่องความตายตามวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ภูไท ซึ่งเป็น “ส่วนที่มองไม่เห็น” (Invisible part) เพราะอยู่ใต้ดิน คือส่วนที่เป็นราก ส่วนนี้เปรียบเทียบกับส่วนที่เป็นเนื้อหา/คุณค่า/ความหมาย ของการจัดพิธีกรรมงานศพ ซึ่งก็คือให้ความหมายมายาคติ

ความตาย ที่มาจากความเชื่อเรื่องความตายของกลุ่มชาติพันธุ์ทั้งสอง และถูกนำมาสื่อสารผ่านวัตถุต่างๆ ในพิธีกรรมงานศพ ซึ่งเป็นส่วนที่ผู้วิจัยจะทำการวิเคราะห์เพื่อศึกษาหาความหมายเชิงมายาคติความตายนั่นเอง

ทั้งนี้ผู้วิจัยใช้ทฤษฎีมายาคติของ R. Barthes (1967) ที่ได้กล่าวไว้ว่า มายาคติ คือ การสื่อความหมายด้วยคติความเชื่อทางวัฒนธรรมที่ถูกกลบเกลื่อนให้เป็นที่รับรู้เสมือนว่าเป็นธรรมชาติ มายาคติไม่ใช่การโกหกหลอกลวง แต่เป็นกระบวนการลวงให้หลง ไม่มีการปิดบังอำพรางสิ่งใดทั้งสิ้น ทุกอย่างถูกแสดงออกมาอย่างเปิดเผย จนเรากันเคย และไม่ได้สังเกตว่ามันเป็นสิ่งประกอบสร้างทางวัฒนธรรม หลงคิดไปว่าค่านิยมที่เรายึดถือ สืบทอด และปฏิบัติกันอยู่นั้นเป็นความจริง ดังกระบวนการสื่อความหมายของมายาคติตามแผนภาพด้านล่างนี้

สำหรับการวิเคราะห์มายาคติ ผู้วิจัยให้ความสนใจกับการประกอบสร้างความหมายของความหมายโดยนัยเป็นอย่างมาก เพราะความหมายโดยนัยมีความสำคัญกับการรับรู้ การถอดรหัส การตีความหมาย และให้ความหมายของผู้รับสาร ความหมายโดยนัยนี้ยังสามารถแปรเปลี่ยนไปได้ อีกมากมาย จะเห็นได้ว่าความเป็นสัญลักษณ์ (Symbol) นี้ได้มีการให้คุณค่า การวางกติกา ข้อตกลงทางสังคมและวัฒนธรรม จนกลายเป็นส่วนหนึ่งของวิถีสังคม จารีต กฎ ข้อห้ามที่ทรงอำนาจสามารถทำให้ผู้คนในสังคมแสดงออกไปในท่าทีต่างๆ ได้ตามที่สัญลักษณ์ (Symbol) นั้นบังคับได้อย่างเช่นกรณีของสัญลักษณ์ต่างๆ ที่ถูกนำมาใช้ในพิธีกรรมงานศพก็มีการประกอบสร้างความหมายที่ถูกกำหนดตามวัฒนธรรมความเชื่อของกลุ่มชาติพันธุ์ตนเอง เช่นการใส่ความหมายของความศักดิ์สิทธิ์ลงไปวัตถุสิ่งของที่ใช้ในพิธีกรรมงานศพ กำหนดให้คนในกลุ่มชาติพันธุ์ต้องแสดงความเคารพนับถือ ซึ่งคนภายนอกอาจเห็นเป็นเพียงวัตถุธรรมดา อาจไม่มีการแสดงท่าทีเคารพก็ได้

เพราะความศักดิ์สิทธิ์ของบุคคลที่อยู่ในวัฒนธรรมนั้นเป็นคนละชุดกันกับความศักดิ์สิทธิ์ของคนนอกวัฒนธรรม

ทั้งนี้ เนื่องจากกลุ่มชาติพันธุ์กู ไท และกลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อ เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่นับถือพุทธศาสนาควบคู่ไปกับความเชื่อดั้งเดิมเรื่องผีและสิ่งลึกลับเหนือธรรมชาติ จึงได้รับอิทธิพลความเชื่อเรื่องความตายมาจากพุทธศาสนาด้วย การประกอบพิธีศพ หรือการใช้สัญลักษณ์ต่างๆ ในพิธีกรรมจึงมีคล้ายคลึงกับพิธีกรรมงานศพตามหลักพุทธศาสนา

โดยผู้วิจัยจะวิเคราะห์ชุดของสัญลักษณ์ย่อยประเภทวัตถุ ให้เห็นถึงกระบวนการประกอบสร้างความหมายของสัญลักษณ์แต่ละชนิด ที่สะท้อนให้เห็นถึงความหมายเชิงมายาคติความตาย ตามความเชื่อเรื่องผี และสิ่งลึกลับเหนือธรรมชาติ ประกอบกับความเชื่อเรื่องความตายตามหลักศาสนาพุทธของทั้งสองกลุ่มชาติพันธุ์ ดังต่อไปนี้

(1.1) ผ้าแพรมน

จากการศึกษาพบว่า ในการสื่อความหมายรูปสัญลักษณ์ของ “ผ้าแพรมน” นั้นสื่อความหมายโดยตรง (Denotative meaning) หมายถึง “ผ้าเช็ดหน้าหรือเรียกว่า ผ้าปกหน้า คำว่า ปก ในภาษาไทย หมายถึง ปิดไว้ คลุมไว้ ดังนั้น ผ้าปกหน้าจึงหมายถึง ใช้ผ้าปิดหน้า ผ้าคลุมหน้าที่ใช้ในการคลุมหรือปิดหน้าศพ” โดยชาวกู ไทจะนำผ้าแพรมนนี้มาปิดหน้าผู้ตายไว้ก่อนที่จะเริ่มพิธีกรรมงานศพ และสื่อความหมายโดยนัย (Connotative meaning) หมายถึง “ผ้าที่เป็นสิริมงคลควรนำไปกราบไหว้บูชา”

ชาวกู ไทเชื่อว่าถ้าลูกหลานผู้ใดได้ผ้านี้เก็บไว้กับตัว ถือว่าได้รับบุญเป็นสิริมงคลแก่ตนเองและครอบครัว ดังนั้นลูกหลานทุกคนที่เก็บผ้าแพรมนที่ปกหน้าศพไว้ จะเก็บบูชาผ้าดังกล่าวเป็นอย่างดี บางคนเก็บไว้บนหิ้งพระ หรือบางคนอาจเก็บไว้บนหัวเตียง เพื่อใช้ในการกราบไหว้บูชา และการที่ลูกหลานจะนำเอาแพรมนมาเก็บไว้บูชากับคนนั้น ลูกหลานจะต้องก้มศีรษะลงใช้ปากของตนคาบเอาแพรมนที่ปิดหน้าศพของผู้ตายออกมา ในขณะที่ใช้ปากคาบต้องตั้งจิตพร้อมอธิษฐานขอผ้านี้มาอยู่กับตน และให้ตนมีความเป็นสิริมงคล มีความเจริญรุ่งเรือง ก้าวหน้าในทุกสิ่งทุกอย่างตามที่ตนปรารถนา ซึ่งการควมแพรมนนั้นจะต้องดำเนินการก่อนการนำศพบรรจุโลง และปิดโลง

ข้อสังเกตของผู้วิจัยเห็นว่าการนำมาผ้าแพรมนมาใช้ในพิธีกรรมงานศพของชาวกู ไท มีความคล้ายคลึงกับการจัดพิธีกรรมพระบรมศพของพระพุทธเจ้าตามหลักศาสนาพุทธ ดังปรากฏในพระไตรปิฎกว่า “พวกมัลลกะษัตริย์ผู้ครองกุสินาราได้รับเป็นธุระหน้าที่ในการจัดการพระบรมศพตามที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสกับพระอานนตน์ไว้ ทรงใช้ผ้าใหม่ปกคลุม และห่อพระสรีระของพระพุทธเจ้า เสร็จแล้วห่อด้วยสำลีบริสุทธิ์ แล้วจึงห่อด้วยผ้าใหม่อีกชั้นหนึ่ง” (พระมหาจรัญ จิตตสัโร, 2553, น.10)

กระบวนการประกอบสร้างความหมายผ้าแพรมนที่นำมาใช้ในพิธีกรรมงานศพของชาวไท่นั้น ชาวภูไทได้ให้ความหมายให้กับผ้าธรรมดามีความหมายเบื้องต้นหรือประโยชน์ใช้สอยเพียงแค่เช็ดหน้าเช็ดปาก แต่สร้างคุณค่า และให้ความหมาย โดยการนำมาประกอบสร้างความหมาย โดยการใช้คลุมหน้าศพ และให้ลูกหลานก้มศีรษะลงใช้ปากของตนคาบเอาแพรมนที่ปิดหน้าศพของผู้ตายออกมา ในขณะที่ใช้ปากคาบต้องตั้งจิตพร้อมอธิฐานขอผ้านี้มาอยู่กับตน กระบวนการประกอบสร้างความหมายของผ้าแพรมนก็สำเร็จ กลายเป็นผ้าที่มีความหมายเชิงมายาคติ คือ “ผ้าศักดิ์สิทธิ์ ผ้าที่เป็นสิริมงคล ชาวภูไทเชื่อว่าถ้าลูกหลานผู้ใดได้ผ้านี้เก็บไว้กับตัว ถือว่า ได้บุญเป็นสิริมงคลแก่ตนเองและครอบครัว”

(1.2) ที่นอน หมอน มุ้ง

จากการศึกษาพบว่า ในการสื่อความหมายรูปสัญลักษณ์ของ “ที่นอน หมอน มุ้ง” นั้นสื่อความหมายโดยตรง (Denotative meaning) หมายถึง “เครื่องนอนที่ใช้สำหรับพักผ่อนนอนหลับ ใส่ไว้ในมุ้งป่าง เพื่อประกอบพิธีกรรมงานศพให้กับผู้ตาย” สื่อความหมายโดยนัย (Connotative meaning) หมายถึง “คนตายจะได้มีที่นอนที่อยู่อาศัยในเมืองผี ให้เหมือนกับบ้านเดิมของตนเอง”

สังเกตเห็นว่าชาวภูไทมีความเชื่อเรื่องโลกหลังความตาย เชื่อว่าเมื่อคนตายไปแล้ว จะกลายเป็นผี มีโลกที่ผีต้องอาศัยอยู่ช่วงเวลาหนึ่งก่อนไปเกิดใหม่ในภพภูมิต่อไปตามบุญและกรรมที่สั่งสมมาในขณะที่มีชีวิต ซึ่งเป็นความเชื่อตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษที่เชื่อสืบทอดกันมา โลกหลังความตายนี้ชาวภูไทเรียกว่า “เมืองผี”

ชาวภูไทประกอบสร้างความหมายให้กับ ที่นอน หมอน มุ้ง โดยการนำมาประกอบใช้ในพิธีกรรม และกำหนดลำดับขั้นตอนของพิธีกรรมให้เครื่องนอนเหล่านี้มีความหมายศักดิ์สิทธิ์มากกว่าเป็นเครื่องนอนธรรมดา สร้างความหมายโดยการนำที่นอนพับเป็นสี่ท่อนขนาดเล็กมัดด้วยเชือกหรือผ้าขาวม้า หาบด้วยไม้คานทั้งด้านหน้าและด้านหลัง ส่วนหมอนจะเป็นหมอนจิดรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าที่ผู้ตายใช้อยู่ประจำ เช่นเดียวกับมุ้ง และผ้าห่ม กระบวนการประกอบสร้างความหมายของเครื่องนอน จึงกลายเป็นผ้าที่มีความหมายเชิงมายาคติ คือ “เครื่องนอนสำหรับคนตายเมื่อตายไปแล้วจะได้มีที่นอนที่อยู่อาศัยในเมืองผี”

(1.3) กระเจก

จากการศึกษาพบว่า ในการสื่อความหมายรูปสัญลักษณ์ของ “กระเจก” นั้นสื่อความหมายโดยตรง (Denotative meaning) หมายถึง “วัตถุที่ทำมาจากแก้วใสไว้ให้ผู้ตายได้ใช้ในเมืองผีในการผัดหน้า แต่งตัว” สื่อความหมายโดยนัย (Connotative meaning) หมายถึง “กระเจกที่ใช้ส่องดูความดีความชั่วของตนเอง”

ข้อสังเกตของผู้วิจัยเห็นว่า การที่ชาวภูไทนำกระจกส่องหน้ามาใช้ประกอบพิธีกรรมงานศพ โดยสร้างความหมายให้ผู้ตายใช้ส่องดูความดีความชั่วของตัวเองนั้น สอดคล้องกับหลักการทางพุทธศาสนาเรื่อง “กฎแห่งกรรม” กรรมตามความหมายของพุทธศาสนา หมายถึงการกระทำ โดยเจตนาด้วย กาย วาจา ใจ เรียกว่า กายกรรม วาจกรรม และมโนกรรม โดยมีมโนกรรมเป็นประธานที่คอยควบคุมกายกรรมและวจกรรม ผู้ใดทำกรรมดีย่อมได้รับผลดี ผู้ใดทำกรรมชั่วย่อมได้รับผลชั่ว กรรมทั้งหลายเมื่อบุคคลกระทำลงไป ไม่ว่าจะเป็นกรรมดีหรือกรรมชั่วย่อมตอบสนองให้ผลอยู่เสมอแม้ว่าผลของกรรม (วิบาก) ชาวภูไทเชื่อว่าทำกรรมดีจะได้ไปเกิดในภพภูมิที่ดี ไม่ต้องชดใช้กรรมในเมืองผีนานเท่ากับคนที่ทำกรรมชั่ว เช่นเดียวกับหลักคำสอนทางพุทธศาสนา

ชาวภูไทประกอบสร้างความหมายให้กับกระจกส่องหน้าโดยนำมาใส่ไว้ในบุงป้างเป็นองค์ประกอบหนึ่งที่ใช้ในพิธีกรรมงานศพ มีความหมายเชิงมายาคติ คือ “ให้ผู้ตายใช้ส่องหน้าในเมืองผี ส่องดูความดี ความชั่วของตนเองที่กระทำไว้เมื่อตอนเป็นมนุษย์”

(1.4) แปะง หวี

จากการศึกษาพบว่า ในการสื่อความหมายรูปสัญลักษณ์ของ “แปง หวี” นั้นสื่อความหมายโดยตรง (Denotative meaning) หมายถึง “อุปกรณ์สำหรับใช้ในการแต่งหน้า ทำผม” สื่อความหมายโดยนัย (Connotative meaning) หมายถึง “สิ่งของจำเป็นที่ผู้ตายต้องใช้ในการแต่งตัวเมื่ออยู่ในเมืองผี”

เนื่องจากชาวภูไทมีความเชื่อเรื่องโลกหลังความตายที่เรียกว่า “เมืองผี” เชื่อว่าเมื่อคนตายไปแล้วจะกลายเป็นผี มีโลกที่ผีต้องอาศัยอยู่ช่วงเวลาหนึ่งก่อนไปเกิดใหม่ในภพภูมิต่อไป แปง หวี เป็นอีกสิ่งหนึ่งที่ชาวภูไทประกอบสร้างความหมายโดยใส่ไว้ในบุงป้างด้านหน้า ร่วมกับวัตถุอื่นๆ ที่ใช้ในพิธีกรรมงานศพเพื่อที่จะให้ผู้ตายนำเอาไปใช้ในเมืองผี เพราะเนื่องด้วยลักษณะนิสัยของชาวภูไทเป็นกลุ่มชนที่มีความสะอาด รักสวย รักงาม แปง หวี จึง มีความหมายเชิงมายาคติ คือ “สิ่งของจำเป็นที่ผู้ตายต้องใช้ในการแต่งตัวเมื่ออยู่ในเมืองผี”

(1.5) เสื้อผ้า

จากการศึกษาพบว่า ในการสื่อความหมายรูปสัญลักษณ์ของ “เสื้อผ้า” นั้นสื่อความหมายโดยตรง (Denotative meaning) หมายถึง “เครื่องแต่งตัวของผู้ตายที่ชอบใส่มากที่สุด หรือเป็นชุดที่มีความสวยงามของผู้ตาย” สื่อความหมายโดยนัย (Connotative meaning) หมายถึง “เสื้อผ้าสำหรับผู้ตายไว้ใช้แต่งตัวในเมืองผี”

ชาวภูไทประกอบสร้างความหมายให้กับเสื้อผ้าของผู้ตายโดยการ นำเอาเสื้อผ้าเครื่องแต่งตัวของผู้ตายที่ชอบใส่มากที่สุดในระหว่างมีชีวิต หรือเป็นชุดที่มีความสวยงามของผู้ตาย หรือถ้าหากผู้ตายเป็นข้าราชการก็จะนำชุดข้าราชการของผู้ตายใส่ลงไป ในบุงป้าง เพื่อให้ผู้ตายใช้ในการ

แต่งตัวในเมืองผี มีความหมายเชิงมายาคติ คือ “เสื้อผ้าสำหรับผู้ตายไว้ใช้แต่งตัวในเมืองผี จะได้รับรู้สึกเป็นตัวเองเหมือนตอนเป็นมนุษย์”

(1.6) บั้งน้ำ

จากการศึกษาพบว่าการสื่อความหมายรูปสัญลักษณ์ของ “บั้งน้ำ” นั้นสื่อความหมายโดยตรง (Denotative meaning) หมายถึง “วัตถุสำหรับใส่น้ำดื่มของชาวภูไทเวลาไปทำนาทำไร่” สื่อความหมายโดยนัย (Connotative meaning) หมายถึง “วัตถุสำหรับใส่น้ำดื่มของชาวภูไทที่ใส่ไว้ในบุงป่าให้ผู้ตายเอาไว้ใช้ดื่มกินในเมืองผี”

ชาวภูไทประกอบสร้างความหมายให้กับบั้งน้ำ โดยนำมาประกอบใช้ในพิธีกรรมงานศพเช่นเดียวกับวัตถุอื่นๆ และสื่อความหมายเชิงมายาคติ คือ “วัตถุสำหรับใส่น้ำดื่มของผู้ตายเอาไว้ใช้ดื่มกินในเมืองผีไม่มีความอดอยาก”

(1.7) ดันพื้น

ชาวภูไทเอาไว้ใช้ต่อไฟเพื่อให้เขยนำทางศพผู้ตายไปป่าช้าจากการศึกษาพบว่าการสื่อความหมายรูปสัญลักษณ์ของ “ดันพื้น” นั้นสื่อความหมายโดยตรง (Denotative meaning) หมายถึง “วัตถุที่เอาไว้ใช้ต่อไฟของชาวภูไทเพื่อนำทางศพผู้ตายไปป่าช้า” สื่อความหมายโดยนัย (Connotative meaning) หมายถึง “ไฟนี้เป็นไฟส่องสว่างนำทางให้กับผู้ตายเดินทางไปป่าช้า”

ชาวภูไทประกอบสร้างความหมายให้กับบั้งน้ำโดยให้เขยของผู้ตายจะต้องต่อไฟใส่ดันพื้นมัดใส่ไม้คานด้านหน้าเพื่อนำทางศพผู้ตายไปป่าช้าและห้ามทำให้ไฟดับ หากไฟดับลงไปเขยจะต้องรีบกลับมาต่อไฟที่หน้าบ้านใหม่ สื่อความหมายเชิงมายาคติ คือ “หากไฟดับและไม่กลับมาต่อไฟที่บ้านใหม่อีกครั้งเป็นการกระทำผิดผีแพะ จะภัยแก่ตนและครอบครัว”

(1.8) ไข่ดิบ

จากการศึกษาพบว่าการสื่อความหมายรูปสัญลักษณ์ของ “ไข่ดิบ” นั้นสื่อความหมายโดยตรง (Denotative meaning) หมายถึง “ไข่เป็ดหรือไข่ไก่ที่ชาวภูไทใช้สำหรับการเสี่ยงทายโดยการโยนขึ้นบนอากาศเพื่อหาบริเวณที่จะเผาศพให้กับผู้ตาย” สื่อความหมายโดยนัย (Connotative meaning) คือ “ไข่ที่โยนไปแตกบริเวณใด หมายถึงผู้ตายหรือผีต้องการอยู่บริเวณนั้น”

ชาวภูไทประกอบสร้างความหมายให้กับไข่ในพิธีกรรมงานศพ โดยเรียกพิธีกรรมนี้ว่าการเสี่ยงไข่ การเสี่ยงไข่นี้ถือเป็นภูมิปัญญาที่ชาวภูไทใช้ในการเลือกบริเวณที่จะเผาศพ เนื่องจากว่าหากการโยนไข่ออกไป และไปตกในบริเวณที่มีหญ้าขึ้นรกหรือแห้งในป่าช้าไข่มักไม่แตกเนื่องจากมีหญ้ารองรับเอาไว้ แต่เมื่อโยนไข่ออกไปในบริเวณที่ไม่มีหญ้า หรือใบไม้ที่มีดินอยู่บริเวณนั้น ไข่มักแตก จึงทำให้เห็นว่าถ้าหากเผาในบริเวณที่มีหญ้าขึ้นรกหรือมีใบไม้มากอาจทำให้เกิดไฟไหม้หรือควบคุมไฟยากเมื่อทำการเผาศพ และจะทิ้งไฟไว้ข้ามวันไม่ได้ สื่อความหมายเชิงมายาคติ คือ

“ชาวภูไทมีความเชื่อว่า หากใจที่โยนไปแตกบริเวณใด หมายถึงผู้ตายหรือผีต้องการอยู่บริเวณนั้น แล้วจึงจะตั้งเชิงตะกอนเผาศพในบริเวณนั้น”

(1.9) ไบมะยมไบมะละกอ

จากการศึกษาพบว่าในการสื่อความหมายรูปสัญลักษณ์ของ “ไบมะยมไบมะละกอ” นั้นสื่อความหมายโดยตรง (Denotative meaning) หมายถึง “ใบไม้ที่ใช้ในการจุ่มน้ำมันต์ หรือน้ำส้มป่อย เพื่อใช้รดศีรษะ หรือตะที่ศีรษะ” นอกจากนั้นไบมะยมหรือไบมะละกอนั้น ชาวภูไทยังนำมาห่อเมี่ยง ห่อหมาก หรือในภาษาไทยเรียกว่า ห่อเมง ห่อมะ เพื่อใช้ในพิธีงานศพ สื่อความหมายโดยนัย (Connotative meaning) หมายถึง “เป็นใบไม้ที่ผู้ตายจะนำเอาไปใช้ไปกิน ไปเคี้ยวในเมืองผี”

ชาวภูไทประกอบสร้างความหมายให้กับไบมะยมไบมะละกอ โดยนำมาประกอบใช้ในพิธีกรรมงานศพเช่นเดียวกับวัตถุอื่นๆ สื่อความหมายเชิงมายาคติ คือ “ใบไม้ที่ผู้ตายจะนำเอาไปใช้ไปกิน ไปเคี้ยวไม่ให้ความออกอยากในระหว่างใช้ชีวิตอยู่ในเมืองผี”

(1.10) เครื่องฮ้อย เครื่องพัน

จากการศึกษาพบว่าในการสื่อความหมายรูปสัญลักษณ์ของ “เครื่องฮ้อย เครื่องพัน” นั้นสื่อความหมายโดยตรง (Denotative meaning) หมายถึง “สิ่งของที่รวมกันแล้วเป็นจำนวนร้อยชิ้น ร้อยอันหรือพันชิ้น พันอัน” สื่อความหมายโดยนัย (Connotative meaning) หมายถึง “ยานเส้น ยาสูบ ร้อยชิ้น พันชิ้น ที่ผู้ตายจะนำเอาไปใช้ไปกิน ไปเคี้ยวในเมืองผี”

ชาวภูไทประกอบสร้างความหมายให้กับเครื่องฮ้อยเครื่องพัน โดยนำมาตั้งวางหน้าศพไว้กระยะของวางเอาไว้ด้านหลังพระบนแพก ประกอบด้วย ห่อเมง จำนวน 100 คำ ห่อมะ จำนวน 100 คำ บุหรี่ ไซยาเส้น หมายถึง ไบยาสูบหั่นซอย พันด้วยใบตองแห้งหรือกระดาษ จำนวน 10 หรือ 15 หรือ 20 อัน วางไว้ที่กระยะ สื่อความหมายเชิงมายาคติ คือ “ชาวภูไทเชื่อว่าผู้ตายจะนำเอาไปใช้ไปกิน ไปเคี้ยวในเมืองผี ที่เป็นร้อยชิ้น พันชิ้น เพราะชาวภูไทมีความเชื่อในเลขหลักร้อย หลักพันว่าเป็นเลขที่ดี เป็นเลขแห่งความเป็นมงคล”

(1.11) จอก

จากการศึกษาพบว่าในการสื่อความหมายรูปสัญลักษณ์ของ “จอก” นั้นสื่อความหมายโดยตรง (Denotative meaning) หมายถึง “กรวยสามเหลี่ยมที่ทำจากใบขุ่น ใบยาง หรือใบมะม่วง” สื่อความหมายโดยนัย (Connotative meaning) หมายถึง “ใบขุ่นจะช่วยหนุน ช่วยนำ ช่วยส่งเสริมให้ผู้ตายและผู้อยู่เป็นไปในทางที่ดีต่อไป”

ชาวภูไทประกอบสร้างความหมายให้กับจอก โดยนำมาม้วนทำเป็นกรวยรูปสามเหลี่ยมกลัดด้วยไม้กลัดจากไม้ไผ่หรือทางมะพร้าวจัดทำไว้กระยะของ จำนวน 100 อันใช้ในพิธีกรรมงานศพ

สื่อความหมายเชิงมายาคติ คือ “การทำของให้ผู้ตายที่มีส่วนประกอบของใบขนุนจะช่วยหนุนช่วยนำ ช่วยส่งเสริมให้ผู้ตายและผู้อยู่เป็นไปในทางที่ดีต่อไป”

(1.12) หลักไม้ไผ่

คือไม้ไผ่ที่ถูกเหลาเป็น ไม้ขนาดเล็กจากการศึกษาพบว่าในการสื่อความหมายรูปสัญลักษณ์ของ “หลักไม้ไผ่” นั้นสื่อความหมายโดยตรง (Denotative meaning) คือ “ไม้ไผ่ที่ถูกเหลาเป็น ไม้ขนาดเล็ก” สื่อความหมายโดยนัย (Connotative meaning) แสดงความหมายถึง “พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์”

ชาวภูไทประกอบสร้าง ความหมายให้กับหลักไม้ไผ่โดยการนำไม้ไผ่มาเหลาเป็น ไม้ขนาดเล็ก มีเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ ไม่เกิน 1 เซนติเมตร ความสูงไม่เกิน 1 ฟุต ผ่าครึ่งไม้เฉพาะ ด้านบน จากนั้นนำด้ายสีแดง สีดำ สีเหลือง จำนวนสีละ 1 เส้น รวม 3 เส้น ต่อ 1 ไม้ ซึ่งด้ายดังกล่าว สื่อความหมายเชิงมายาคติ หมายถึง “พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์” นำไปเทียบท่อนต้นกล้วย จำนวน 100 อัน

จากการสัมภาษณ์ผู้นำชาวบ้าน และปราชญ์หมู่บ้าน ชาวภูไทกำหนดให้สีแดงคือพระพุทธรูป สีดำคือพระธรรม สีเหลืองคือพระสงฆ์ แต่ทั้งสองท่านไม่ทราบที่มาของสีว่าเพราะเหตุใดจึงเลือกสามสีนี้มาแสดงแทนสีของพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ บอกตรงกันเพียงว่า ถูกกำหนดให้มาตั้งแต่สมัยโบราณแล้ว และยังคงใช้กันต่อมาจนถึงยุคปัจจุบัน

(1.13) หอยขม

จากการศึกษาพบว่าในการสื่อความหมายรูปสัญลักษณ์ของ “หอยขม” นั้นสื่อความหมายโดยตรง (Denotative meaning) คือ “เปลือกของหอยน้ำจืดขนาดเล็กที่ชาวภูไทนำมาร้อยเป็น พวงมาลัยให้ผู้ตาย” สื่อความหมายโดยนัย (Connotative meaning) คือ “ช่วยให้ภพหน้าผู้ตายจะได้ไม่อดอยาก มีอาหารและกินคืออยู่ดี”

ชาวภูไทประกอบสร้าง ความหมายให้กับหอยขม โดยนำหอยขมมาร้อยเป็นพวง พวงละ 10, 15, 20 ตัวยาวต่อกันลงมา จำนวน 100 ซึ่งมีความหมายในระดับมายาคติ คือ “หากใส่พวงมาลัย หอยขมให้ผู้ตาย ในภพหน้าผู้ตายจะได้ไม่อดอยาก มีอาหารและกินคืออยู่ดี”

(1.14) เงินฮาง เงินฮ้อย

จากการศึกษาพบว่าในการสื่อความหมายรูปสัญลักษณ์ของ “เงินฮาง เงินฮ้อย” นั้นสื่อความหมายโดยตรง (Denotative meaning) คือ “วัตถุที่ใช้ในการซื้อขายแลกเปลี่ยนที่ชาวภูไทใส่ไว้ในปากผู้ตาย” สื่อความหมายโดยนัย (Connotative meaning) คือ “ผู้ตายจะมีเงินมีทองใช้มากมาย ในภพหน้า และใช้ในการจ้างทางไปเมืองสวรรค์หรือใช้จ้างทางเพื่อนำทางไปเมืองผี”

ชาวภูไทประกอบสร้างความหมายให้กับเงินฮาง เงินฮ้อย โดยใส่เงิน ใส่ทองไปกับศพผู้ตายด้วย ซึ่งในอดีตเป็นเงินฮาง เงินฮ้อย โดยใส่ไว้ในกระยงร่วมกับเครื่องฮ้อย เครื่องพัน โดยผีจะมารับเอาเครื่องฮ้อย เครื่องพัน เมื่อญาติพี่น้องทำบุญไปให้ หรือบางทีอาจชวนเพื่อนมารับเอาด้วย ซึ่งมีความหมายในระดับมายาคติ คือ “ชาวภูไทเชื่อว่า การนำเอาเงินให้ผู้ตายเก็บไว้ โดยการนำเงินใส่ปากจะทำให้ผู้ตายมีเงินมีทองใช้มากมายในภพหน้า หรือเงินที่นำไปด้วยนั้นจะใช้ในการจ้างทางไปเมืองสวรรค์หรือใช้จ้างทางเพื่อนำทางไปเมืองผี”

(1.15) เข็มสอย

จากการศึกษาพบว่าในการสื่อความหมายรูปสัญลักษณ์ของ “เข็มสอย” นั้นสื่อความหมายโดยตรง (Denotative meaning) คือ “เข็มสอยเสื่อผ้า เขียน เป็นตัวอักษรธรรม นำป้อนลงไปปากผู้ตาย” สื่อความหมายโดยนัย (Connotative meaning) คือ “ภพหน้าผู้ตายจะมีความฉลาดเทียบแหลมเหมือนเข็ม”

ชาวภูไทประกอบสร้างความหมายให้กับเข็มสอยเสื่อผ้า โดยนำเข็มมาลัดที่กระดาดซึ่งพับและเขียนตัวอักษร เป็นตัวอักษรธรรม หักเอากันเข็มทิ้งเหลือไว้เฉพาะปลายเข็มที่ลัดอยู่ในกระดาดแล้วจึงนำไปป้อนลงไปปากผู้ตาย ซึ่งมีความหมายในระดับมายาคติ คือ “เชื่อว่า การนำเข็มป้อนปากผู้ตายจะทำให้ชาติหน้า ภพหน้าผู้ตายจะมีความฉลาดเทียบแหลมเหมือนเข็ม” (ป้อนหรือปอนในภาษาภูไท หมายถึง ใส่ หรือเอาเข้าไป ดังนั้น ปอนปะ จึงหมายถึง เอาเข้าไปในปาก)

(1.16) หอเนียมและหอบจี้ไฟ มีลักษณะเป็นฉัตร หอเนียมจะตั้งอยู่ด้านบนของโลงศพ ส่วนหอบจี้ไฟจะตั้งเป็นฐานด้านล่างของโลงศพใช้เป็นที่ตั้งฐานศพ

จากการศึกษาพบว่าในการสื่อความหมายรูปสัญลักษณ์ของ “หอเนียมและหอบจี้ไฟ” นั้นสื่อความหมายโดยตรง (Denotative meaning) หมายถึง “อุปกรณ์ที่มีลักษณะเป็นฉัตร ตั้งอยู่ด้านบนของโลงศพ ส่วนหอบจี้ไฟจะตั้งเป็นฐานด้านล่างของโลงศพใช้เป็นที่ตั้งฐานศพ” สื่อความหมายโดยนัย (Connotative meaning) คือ “สิ่งที่จะทำให้ผู้ตายจะได้ขึ้น ไปอยู่บนสวรรค์”

ชาวภูไทประกอบสร้างความหมายให้กับหอเนียมและหอบจี้ไฟ โดยจะทำหอเนียมและหอบจี้ไฟด้วยไม้และกระดาดหรือผ้า ตกแต่งลวดลายอย่างสวยงามต่อด้านบนของหีบศพสูงขึ้นไป หอเนียมนิยมทำฉัตรเป็น 5 ชั้น และ 7 ชั้น ตามความเชื่อของจำนวนสวรรค์ ซึ่งมีความหมายในระดับมายาคติ คือ “เชื่อว่าเป็นการให้เกิดริผู้ตาย และผู้ตายจะได้ขึ้น ไปอยู่บนสวรรค์”

(1.17) พัก แพง แดงกวา คำลึง พืชผักที่มีลักษณะเป็นเถาวัลยาวต่อเชื่อมเลื้อยพันเกี่ยวพันกันไปเป็นเครือ

จากการศึกษาพบว่าในการสื่อความหมายรูปสัญลักษณ์ของ “พัก แพง แดงกวา คำลึง” นั้นสื่อความหมายโดยตรง (Denotative meaning) คือ “พืชผักที่มีลักษณะเป็นเถาวัลยาวต่อเชื่อมเลื้อยพัน

เกี่ยวพันกัน ไปเป็นเครือ” สื่อความหมายโดยนัย (Connotative meaning) คือ “จะทำให้เกิดมีการตายเกิดขึ้นอีก เรียกว่า ตายติดตายต่อ”

ชาวภูไทประกอบสร้างความหมายให้กับ พัก เฝง แดงกวา คำสิ่งโดยไม่นำมาใช้ในงานศพ และไม่นำมาประกอบอาหารในงานศพ ซึ่งมีความหมายในระดับมายาคติ คือ “จะทำให้เกิดมีการตายเกิดขึ้นอีก เรียกว่า ตายติดตายต่อ เพราะพืชเหล่านี้มีลักษณะเชื่อมต่อกันไปในแนวเดียวกัน”

(1.18) ข้าวตอกแตก เป็นข้าวเปลือกข้าวเหนียวคั่วให้สุกแตกพองออกจากเปลือกข้าว เก็บเอาเปลือกข้าวออก ให้เหลือแต่เนื้อข้าวสีขาวข้างในที่แตกพองออกแล้ว

จากการศึกษาพบว่าในการสื่อความหมายรูปสัญลักษณ์ของ “ข้าวตอกแตก” นั้นสื่อความหมายโดยตรง (Denotative meaning) คือ “ข้าวเปลือกข้าวเหนียวที่คั่วสุกจนแตกพองออกจากเปลือกข้าว” สื่อความหมายโดยนัย (Connotative meaning) คือ “ให้ผีหรือวิญญาณกินระหว่างเคลื่อนขบวนศพ”

ชาวภูไทประกอบสร้างความหมายให้กับข้าวตอกแตก โดยเก็บเอาเปลือกข้าวออกให้เหลือแต่เนื้อข้าวสีขาวข้างในที่แตกพองออกแล้ว ข้าวตอกแตกนี้ใช้หว่านในขณะที่แห่ศพ ซึ่งมีความหมายในระดับมายาคติ คือ “การเคลื่อนศพออกจากบ้านไปยังดงแล้ว (ป่าช้า) โดยมีความเชื่อว่า ผีหรือวิญญาณที่อยู่บริเวณริมทางเดิน ซึ่งเป็นผีเร่ร่อน ไม่มีญาติพี่น้องทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้ จะมารอขออาหารการกินและร่วมขบวนแห่ศพ โดยการขึ้นมานั่งบนแพบก ทำให้แพหนัก หามไปไม่ได้ การหว่านข้าวตอกแตกออกไปก็จะทำให้ผีหรือวิญญาณเหล่านั้นวิ่งหรือมารุมเก็บข้าวตอกแตกที่หว่านลงไปบนพื้นแทน”

(1.19) แพบก หรือคานหามศพ ทำจากไม้ไผ่มัดต่อกันให้มีลักษณะเป็นรูปสี่เหลี่ยมจากการศึกษาพบว่าในการสื่อความหมายรูปสัญลักษณ์ของ “แพบก” นั้นสื่อความหมายโดยตรง (Denotative meaning) คือ “คานหามศพที่ทำจากไม้ไผ่มัดต่อกันให้มีลักษณะเป็นรูปสี่เหลี่ยม” สื่อความหมายโดยนัย (Connotative meaning) คือ “การหามจะต้องไม่เหยียบมองด้านหลัง หรือ หันกลับไปดูทางเดิมที่คนเดินผ่านมาและห้ามวางแพบก ลงข้างทางหรือก่อนถึงป่าช้า จะเกิดคะลำและความอุปาทวี”

ชาวภูไทประกอบสร้างความหมายให้กับแพบก โดยนำไม้ไผ่มัดต่อกันให้มีลักษณะเป็นรูปสี่เหลี่ยม ไม้ที่ใช้ต้องเป็น ไม้ไผ่ไม่กลวงเพื่อป้องกันการแตกและหักง่ายเมื่อนำโลงศพมาวางไว้ได้ บนวิธีการทำแพบกจะวางไม้ไผ่ขนาดความยาวเท่ากันวางเรียงกัน 4 ท่อน ในสี่ท่อนแรกนี้ความยาวของไม้ไผ่ต้องยาวกว่าความยาวในแนวนอนของโลงศพ วางเรียงทั้งระยะห่างของช่อง ไม้ให้เป็นช่องพอเหมาะให้ได้ความกว้างมากกว่า ความกว้างของโลงศพ จากนั้นนำไม้ไผ่อีกชุดวางพาดทับไม้

ไฟที่วางเรียงกันอีกจำนวน 4 ท่อน ให้ทิ้งระยะห่างพอเหมาะ จนได้รูปลักษณะที่เหลี่ยมผืนผ้าบริเวณตรงกลางให้สามารถวางหีบศพได้พอดี โดยมีไม้ค้ำด้านหน้าและด้านหลังไว้กันไม่ให้หีบศพหล่นหรือเคลื่อนได้ ส่วนแนวด้านข้างเว้นช่องเป็นคานให้คนหามพาดบ่าได้ จากนั้นมัดติดกันด้วยวิธีการขันชะเนาะ ด้วยเปลือกไม้พื้นเกลียว ยึดไม้ไว้ด้วยกันให้แน่น

ซึ่งมีความหมายในระดับมายาคติ คือ “การห้ามแพก ต้องห้ามเอาเท้าของผู้ตายไปค้ำด้านหน้า โดยมีคนหามคานแนวคานที่อื่นออกมา ผู้ห้ามแพก ทุกคนขณะที่ห้ามจะต้องไม่เหลียวมองด้านหลัง หรือ หันกลับไปดูทางเดิมที่คนเดินผ่านมาและห้ามวางแพก ลงข้างทางหรือก่อนถึงป่าช้า ส่วนการเปลี่ยนคนหามแพกสามารถเปลี่ยนคนหามได้ แต่คนหามเดินหรือในขณะที่ห้ามแพกอยู่แล้ว ห้ามเปลี่ยนบ่าที่ห้ามข้างที่คนหามแพกอยู่ เพราะเชื่อว่า หากไม่ทำตามนี้ถือว่า ละล้าและอุบาทว์ ผีจะตามมาทำให้แพกที่ห้ามอยู่หนักกว่าปกติ”

(2) ชุดความเชื่อเกี่ยวกับบุคคลในพิธีกรรมงานศพของชาวภูไท

ประเพณีงานศพของชาวภูไท ประกอบด้วย บุคคลหรือคนหรือกลุ่มคนที่มีความสำคัญมีส่วนเกี่ยวข้องกับพิธีงานศพหลายฝ่ายด้วยกัน ประกอบด้วย คนตาย เขย ลูก ตา พระสงฆ์ เพื่อนบ้าน โดยบุคคลทั้ง 5 กลุ่ม มีความสำคัญในการดำเนินพิธีกรรมและแสดงให้เห็นถึงมายาคติความเชื่อเรื่องความตาย ดังนี้

(2.1) คนตาย ความเชื่อของชาวภูไทมีความเชื่อเกี่ยวกับคนตายอยู่ 2 ประเภท คือ ตายตามปกติหรือตายธรรมดา และตายผิดปกติหรือผิดธรรมชาติ

จากการศึกษาพบว่าในการสื่อความหมายรูปสัญลักษณ์ของ “คนตาย” นั้นสื่อความหมายโดยตรง (Denotative meaning) คือ “คนที่ระบบต่างๆ ของร่างกายหยุดทำงาน”

สื่อความหมายโดยนัย (Connotative meaning) คือ “คนตายแล้วจะกลายเป็นผี วิญญาณจะไปใช้ชีวิตในเมืองผี ก่อนจะไปเกิดใหม่ในภพภูมิอื่นๆ ตามบุญกรรมที่กระทำมาในระหว่างเป็นมนุษย์”

ความเชื่อของชาวภูไทมีความเชื่อเกี่ยวกับคนตายอยู่ 2 ประเภท คือ

ตายตามปกติหรือตายธรรมดา หมายถึง การตายที่เกิดจากการเจ็บไข้ ป่วยตายตามอายุขัยหรือผู้ตายมีอายุตั้งแต่ 10 ปีขึ้นไป ตายลงไป เรียกว่า ตายธรรมดา

ตายผิดปกติหรือผิดธรรมชาติ เรียกว่า ตายโหงหรือชาวภูไท เรียกว่า ตายมะแสงหรือตายหุง ในความหมายของชาวภูไทนั้น ตายมะแสง หมายถึง การตายต่างๆ ที่มีแรง มีกำลังอยู่ เช่น ตายหลับเลย คือ การนอนหลับแล้วละเมอตาย หลิงคลอคลุกได้ 2 วันตาย รถชนตาย เป็นต้น ส่วนการตายหุง หรือตายโหง ได้แก่ ผูกคอตาย ตกต้นไม้ตาย สัตว์ทำร้ายตาย ไฟฟ้าตาย ตายในขณะที่กำลัง

คลอคลุก ซึ่งคนตายผิดปกตินี้ ชาวภูไทเรียกว่า คนโงง หมายถึง คนอุบาทว์ จะมีความเชื่อเกี่ยวกับขนบธรรมเนียมประเพณีการทำศพและการเผาศพ โดยจะฝังทันที ห้ามเผาศพเด็ดขาด

ดังนั้น คนตายผิดปกติหรือผิดธรรมชาติ มีความหมายในระดับมายาคติ คือ “คนโงง คนอุบาทว์ ต้องฝังศพเท่านั้น ไม่มีพิธีกรรมใดๆ”

(2.2) เขย

จากการศึกษาพบว่าในการสื่อความหมายรูปสัญลักษณ์ของ “เขย” นั้นสื่อความหมายโดยตรง (Denotative meaning) คือ “ลูกชายที่ได้แต่งงานกับบุตรสาวของผู้ตาย” คำว่า เขยของชาวภูไทมี 2 ลักษณะ 3 ลำดับชั้น คือ เขยน้ำนมและเขยมูล เขยน้ำนมเป็นเขยคนแรก ส่วนเขยมูล หมายถึง น้องเขย พี่เขย หลายเขยหรือบรรดาเขยอื่นๆ สื่อความหมายโดยนัย (Connotative meaning) คือ “ผู้ที่เป็นที่พึ่งพาอาศัยในทุกๆ เรื่องของบ้าน”

ชาวภูไทประกอบสร้างความหมายให้กับเขย โดยจะเห็นได้จากการเขียนเขย หรือลุงตาเขียนเขย ลุงตาในที่นี้ หมายถึง ญาติผู้ใหญ่ฝ่ายหญิงทำการสอนเขย เมื่อลูกสาวแต่งงานได้ลูกเขยมาเพื่อเป็นการวางกติกากในการอยู่ร่วมกัน โดยการยอมเป็นเขยที่ดี มีความหมายในระดับมายาคติ คือ “เป็นความเชื่อสืบต่อกันมาตั้งแต่สมัยโบราณว่าบุตรเขยนั้นมีไว้เพื่อการพึ่งพาอาศัยในทุกๆ เรื่องของบ้านรวมทั้งเรื่องการจัดการงานศพ”

(2.3) ลุงตา ชาวภูไทถือว่า ลุงตาเป็นญาติผู้ใหญ่ฝ่ายหญิง จะเป็นผู้วางกติกากติกากของการอยู่ร่วมกันของเหล่าเขยทั้งหลาย

จากการศึกษาพบว่าในการสื่อความหมายรูปสัญลักษณ์ของ “ลุงตา” นั้นสื่อความหมายโดยตรง (Denotative meaning) คือ “ญาติผู้ใหญ่ฝ่ายหญิง” สื่อความหมายโดยนัย (Connotative meaning) คือ “ผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชนที่ปรากฏในงานศพ หรืองานพิธีต่าง ๆ เพื่อความเป็นสิริมงคล”

ชาวภูไทประกอบสร้างความหมายให้กับลุงตาโดยให้เป็นผู้วางกติกากติกากของการอยู่ร่วมกันของเหล่าเขยทั้งหลายให้ถือปฏิบัติร่วมกัน ชาวภูไทให้ความเคารพนับถือผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชนของตนเป็นอย่างมาก ลุงตาของชาวภูไทที่ปรากฏในงานศพ หรืองานพิธีต่างๆ จึงมีความหมายในระดับมายาคติ คือ “ผู้คอยดูแลให้คำแนะนำขั้นตอนต่างในงานศพ และ ทุกงานสำคัญของชาวภูไทเพื่อความเป็นสิริมงคล”

(2.4) พระสงฆ์

จากการศึกษาพบว่าในการสื่อความหมายรูปสัญลักษณ์ของ “พระสงฆ์” นั้นสื่อความหมายโดยตรง (Denotative meaning) คือ “ผู้ถือบวช เข้าในพระพุทธศาสนา เป็นสาวกของพระพุทธเจ้า ปฏิบัติตามพระวินัยที่พระพุทธเจ้าสั่งสอน” สื่อความหมายโดยนัย (Connotative meaning) คือ “ผู้ทำให้ผู้ตายไปสวรรค์ และสามารถติดต่อกับผีได้”

ชาวภูไทประกอบสร้างความหมายให้กับพระสงฆ์ โดยให้พระสงฆ์เป็นผู้ประกอบพิธีหลักร่วมกับลูกตาในขั้นตอนต่าง ๆ ของพิธีกรรมงานศพ เช่น การทำพิธีสวดศพ การนำขบวนศพไปป่าช้า มีความหมายในระดับมายาคติ คือ “ผู้ทำให้ผู้ตายไปสวรรค์ เป็นสื่อกลางในการทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้ผู้ตาย ได้รับส่วนบุญนั้น และอีกความเชื่อหนึ่ง เชื่อว่าพระสงฆ์สามารถติดต่อกับผีได้”

(2.5) เพื่อนบ้าน ในงานศพชาวภูไทมีธรรมเนียมและความเชื่อมาตั้งแต่สมัยโบราณว่าเป็นหน้าที่ของเพื่อนบ้าน ต้องช่วยเหลือกันเมื่อรู้ว่าข่าวการตายของคนในชุมชน

จากการศึกษาพบว่าในการสื่อความหมายรูปสัญลักษณ์ของ “เพื่อนบ้าน” นั้นสื่อความหมายโดยตรง (Denotative meaning) คือ “คนที่อยู่ในชุมชนเดียวกับผู้ตาย อยู่ในละแวกบ้าน ใกล้เรือนเคียงกับบ้านผู้ตาย” สื่อความหมายโดยนัย (Connotative meaning) คือ “บุคคลที่ต้องให้การช่วยเหลือ และเข้าร่วมพิธีกรรมงานศพ”

ชาวภูไทประกอบสร้างความหมายให้กับเพื่อนบ้าน โดยกำหนดธรรมเนียมและข้อปฏิบัติมาตั้งแต่สมัยโบราณว่าเป็นหน้าที่ของเพื่อนบ้าน ที่ต้องช่วยเหลือกันเมื่อรู้ว่าข่าวการตายของคนในชุมชน ในสมัยก่อนจะมีการยิงปืนขึ้นฟ้า 1 นัด โดยการช่วยเหลือนั้น จะช่วยด้วยความเมตตา ไม่มีการเชิญ ไม่ขอร้อง ไม่แยกว่าเป็นคนจนหรือคนมีเงิน หากเป็นศัตรูกันต้องอภัยให้กัน โดยจะนำข้าวสาร อาหารแห้ง สิ่งของที่ตนมีอยู่มาสมทบในงานศพ ช่วยงานจนเสร็จสิ้นพิธี มีความหมายในระดับมายาคติ คือ “บุคคลที่ต้องให้การช่วยเหลือ และเข้าร่วมพิธีกรรมงานศพห้ามไม่ให้ให้ดูตายนิ่งเฉย”

(3) ชุดความเชื่อเกี่ยวกับเวลาในพิธีกรรมงานศพของชาวภูไท

ชาวภูไทมีความเชื่อว่าคนที่ตายธรรมดาหรือการตายตามปกติ โดยการเจ็บป่วยหรือตายตามอายุขัยนั้นนิยมเก็บศพทำบุญที่บ้าน โดยใช้วันและเวลาที่แตกต่างกันไปตามความเชื่อ ดังนี้

(3.1) ระยะเวลาการตั้งศพคนตายดี คือ ระยะเวลาสำหรับการตั้งศพบำเพ็ญกุศลของคนที่ยังมีชีวิตหรือการตายตามปกติ โดยการเจ็บป่วยหรือตายตามอายุขัย จากการศึกษพบว่าในการสื่อความหมายสัญลักษณ์ของ “ระยะเวลาการตั้งศพคนตายดี” นั้นสื่อความหมายโดยตรง (Denotative meaning) คือ “ระยะเวลาสำหรับการตั้งศพบำเพ็ญกุศลคนที่ตายธรรมดาหรือตายตามปกติ” สื่อความหมายโดยนัย (Connotative meaning) คือ “ยิ่งตั้งศพนานยิ่งได้บุญมาก”

ชาวภูไทประกอบสร้างความหมายของเวลาตั้งศพคนตายดีโดยทำบุญสวดศพที่บ้านผู้ตายเป็นเวลา 1 วัน หรือ 3 วัน 5 วัน 7 วัน ตามฐานะของเจ้าภาพ ซึ่งมีความหมายในระดับมายาคติ คือ “ยิ่งเก็บศพไว้ทำบุญนานเท่าไร ผู้ตายจะได้บุญกุศลมากขึ้นเท่านั้น และได้ไปเกิดเร็วยิ่งขึ้น”

(3.2) ระยะเวลาฝังศพคนตายร้าย ชาวภูไทเรียกการตายตายมะแสงและตายหุง คือ การตายที่เกิดจากอุบัติเหตุ ตายหึ่งกลม ฆาตกรรม เช่น ตกต้นไม้ตาย ถูกยิงตาย ควายชน ตกน้ำตาย

ผูกคอตาย สื่อความหมายโดยตรง (Denotative meaning) หมายถึง “ระยะเวลาที่ใช้ฝังศพคนตายที่เกิดจากอุบัติเหตุ ตายทั้งกลม เช่น ตกต้นไม้ตาย ถูกยิงตาย ควายชน ตกน้ำตาย ผูกคอตาย ฆาตกรรม” สื่อความหมายโดยนัย (Connotative meaning) คือ การตายในลักษณะนี้ชาวภูไทมีความเชื่อว่า “คนตายร้ายต้องฝัง 3 ปีเพื่อไม่ให้เป็นผู้ร้าย”

ชาวภูไทประกอบสร้างความหมายของระยะเวลาฝังศพคนตายร้ายโดยจะไม่มีการตั้งศพบำเพ็ญกุศล สวดศพหรือทำพิธีใดๆ จะต้องทำการฝังศพไว้ก่อนไม่น้อยกว่า 3 ปี จึงนำศพขึ้นมาเผา ซึ่งมีความหมายในระดับมายาคติ คือ “ถ้าฝังไม่ถึง 3 ปี และนำมาเผาก่อนจะเกิดสิ่งไม่ดี สิ่งอัปมงคลกับญาติพี่น้องที่ยังมีชีวิต”

(3.3) เวลาคบงัน เป็นช่วงเวลากลางคืนที่เจ้าภาพและเพื่อนบ้านจะมารวมกันในงานศพที่บ้านผู้ตาย สื่อความหมายโดยตรง (Denotative meaning) หมายถึง “ช่วงเวลากลางคืนที่เจ้าภาพและเพื่อนบ้านจะมารวมกันเพื่อฟังสวดอภิธรรมและคบงันในงานศพที่บ้านผู้ตาย” สื่อความหมายโดยนัย (Connotative meaning) คือ “เวลาที่ห้ามเปลอหลับเพราะจะถูกผีแกล้ง”

ชาวภูไทประกอบสร้างความหมายของเวลาคบงัน โดยให้เพื่อนบ้านมาอยู่บ้านผู้ตาย เนื่องจากเวลากลางคืนเป็นเวลาที่ยับยั้งภูตผีปีศาจโดยรอบบ้านผู้ตายเจ็บสนิท อาจสร้างความเศร้าโศกให้กับเจ้าบ้าน หรือญาติผู้ตายเป็นอย่างมาก จึงมีการคบงันเพื่อให้เจ้าบ้านมีเพื่อนในเวลากลางคืน และถือเป็นการอยู่เป็นเพื่อนผู้ตาย เวลาคบงันจะเริ่มตั้งแต่เวลา 16.00 น. โดยจะมีกิจกรรมการละเล่นต่างๆ ในสมัยโบราณจะมีการอ่านหนังสือหน้าศพ เล่นหมากเก็บ ข้าวจ้ำ เสือกินหมู ปิดตาตีหม้อ แต่ในสมัยปัจจุบันกิจกรรมเหล่านี้ไม่มีแล้ว เหลือเพียงการพูดคุยกันในเรื่องต่างๆ ไม่ให้บรรยากาศเงียบเหงาเท่านั้น หรือบางงานก็ไม่มีขั้นตอนนี้แล้ว เวลาคบงันมีความหมายในระดับมายาคติ คือ “ช่วงเวลากลางคืนที่อยู่เป็นเพื่อนผู้ตาย ห้ามหลับก่อนเที่ยงคืน หรือเปลอหลับในเวลาคบงัน เพราะผู้ตาย คนตาย หรือผีจะมาหยอกล้อแกล้งให้ตกใจ”

(4) ชุดความเชื่อเกี่ยวกับสถานที่ในพิธีกรรมงานศพของชาวภูไท

(4.1) บ้าน

สื่อความหมายโดยตรง (Denotative meaning) หมายถึง “ที่อยู่อาศัยของผู้ตาย หรือของญาติผู้ตายสำหรับตั้งศพผู้ตายเพื่อสวดอภิธรรมศพ และทำบุญงานศพ” สื่อความหมายโดยนัย (Connotative meaning) หมายถึง “สถานที่ตั้งศพของคนตายดี”

ชาวภูไทประกอบสร้างความหมายของบ้าน โดยให้บ้านเป็นสถานที่สำหรับสวดอภิธรรมศพ และทำบุญงานศพ มีความหมายในระดับมายาคติ คือ “ชาวภูไทจะตั้งศพคนตายดีไว้ในบ้านเพราะเชื่อว่าผู้ที่ไม่ได้ทำผิดผิดก่อนตาย จะไม่ทำให้เกิดความโชคร้ายกับญาติพี่น้อง”

(4.2) วัด

วัด สื่อความหมายโดยตรง (Denotative meaning) หมายถึง “สถานที่สำหรับประกอบกิจกรรมทางศาสนาของผู้ที่นับถือศาสนาพุทธ” สื่อความหมายโดยนัย (Connotative meaning) หมายถึง “สถานที่ประกอบพิธีกรรมงานศพของคนตายร้าย”

ชาวภูไทประกอบสร้าง ความหมายของวัด โดยตั้งศพคนตายร้ายเพื่อสวดอภิธรรมศพไว้ที่วัด หากตายที่นอกหมู่บ้าน จะไม่นำศพเข้าหมู่บ้าน มีความหมายในระดับมายาคติ คือ “สถานที่ประกอบพิธีกรรมงานศพของคนตายร้าย เพราะเชื่อว่าหากตั้งศพที่บ้านจะทำให้เกิดโชคร้ายกับคนในหมู่บ้าน”

(4.3) ป่าช้า

ป่าช้า สื่อความหมายโดยตรง (Denotative meaning) หมายถึง “พื้นที่ป่าไว้สำหรับการเผา และฝังศพคนตาย” มีสื่อความหมายโดยนัย (Connotative meaning) คือ “สถานที่สำหรับฝังศพคนตายผิดปกติ ผิดธรรมชาติ”

ชาวภูไทประกอบสร้าง ความหมายของป่าช้า โดย จัดป่าช้าไว้สำหรับการเผา และฝังศพคนตายแยกออกเป็น 3 ส่วน คือ ป่าช้าสำหรับเด็ก (ดงแฮ้วผีน้อย) สำหรับคนตายที่อายุไม่เกิน 15 ปี ป่าช้าธรรมดา (ดงแฮ้ว) สำหรับคนตายผิดปกติที่ไม่ใช่การตายโหงหรือตายผิดธรรมชาติ และป่าช้าผีมะแสง (ดงแฮ้วผีตายมะแสง) สำหรับคนตายผิดธรรมชาติ ชาวภูไทจะแยกฝังศพเด็กไว้อีกป่าช้าหนึ่ง และไม่ฝังศพคนตายโหงไว้ร่วมกับคนตายปกติ มีความหมายในระดับมายาคติ คือ “หากฝังศพคนตายปกติร่วมกับคนตายผิดธรรมชาติรวมในป่าช้ากันแล้วจะมีสิ่งไม่ดีเกิดขึ้น”

(5) ชุดความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งเหนือธรรมชาติ ในพิธีกรรมงานศพของชาวภูไท

(5.1) ผี

สื่อความหมายโดยตรง (Denotative meaning) หมายถึง “วิญญาณของคนที่ยายแล้ว” ชาวภูไทจะเรียกคนที่ตายแล้วว่า ผี ซึ่งผีในความเชื่อของชาวภูไท เช่น ผีบรรพบุรุษ ผีคำ ผีมนต์ ผีปู่ ผีย่า ผีปอบ ผีโพง ผีกระสือ และผีเปรต สื่อความหมายโดยนัย (Connotative meaning) หมายถึง “คนที่แล้วจะกลายเป็นผี ใช้ชีวิตในเมืองผีก่อนจะถูกตัดสินจากบุญกรรมที่เคยทำมา เพื่อไปเกิดในภพภูมิต่อไป”

ชาวภูไทประกอบสร้าง ความหมายให้กับผีโดยเห็นได้จากการประภพพิธีศพจะนำของมีค่าใส่ปากผู้ตาย เชื่อว่าผู้ตายจะใช้เป็นค่าจ้างในการไปเมืองผี มีความหมายในระดับมายาคติ คือ “วิญญาณของคนที่ยายแล้ว จะเป็นผีดี หรือผีร้าย ขึ้นอยู่กับประเภทของการตาย”

(5.2) ภพภูมิ

สื่อความหมายโดยตรง (Denotative meaning) หมายถึง “ภพใหม่ชาติใหม่ การเกิดใหม่ในชาติต่อไปของคนที่ยังมีชีวิต” สื่อความหมายโดยนัย (Connotative meaning) หมายถึง “การเกิดใหม่ในชาติต่อไปนั้นจะเร็วหรือช้าอยู่ที่บุญกรรมของผู้ตายที่กระทำไว้” ข้อสังเกตเห็นว่าชาวภูไทยเชื่อในการไปเกิดใหม่ในภพหน้าของผู้ตายสอดคล้องกับหลักการทางพุทธศาสนาเรื่อง “ไตรภูมิ” ที่มีหลักการว่า โลกภูมิในความคิดของพุทธศาสนาสามารถแบ่งเป็น 3 ภูมิใหญ่คือ 1) กามาวจรภูมิ เป็นที่ตั้งของทั้งสวรรค์ นรก และโลก 2) รูปาวจรภูมิ เป็นที่อยู่ของผู้ที่ได้บำเพ็ญเพียรปฏิบัติสมาธิจนกลายเป็นรูปพรหม 3) อรูปาวจรภูมิ เป็นที่อยู่ของอรูปพรหมที่เป็นพรหมชั้นสูง ไม่มีรูปร่าง โดยสิ่งมีชีวิตจะไปเกิดอยู่ในภพภูมิตามผลบุญที่สัตว์ต่างๆ ได้สั่งสมมา (ปราณี วงษ์เทศ, 2543)

ความเชื่อในสังสารวัฏ หรือการเกิดใหม่เชื่อว่า ชีวิตของคน ฐานะของคนในชาตินี้ย่อมสะท้อนให้เห็นถึงผลบุญที่ทำมาในชาติก่อน ถ้าเคยทำบุญในชาติก่อนมามากสถานะในชาตินี้ก็จะดีและถึงที่สุดแล้ว ผู้ที่มีผลบุญมากที่สุดก็จะพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิดคือเข้าถึงพระนิพพาน (ปราณี วงษ์เทศ, 2543) ความเข้าใจเรื่องกรรมที่แยกชีวิตให้เป็นแค่ภาวะปัจจุบัน ที่ต้องสะสมกรรมไปให้เป็นพลังของจิตที่ไปเกิดอีกหลายชาติภพให้ทำกรรมดีสะสมเอาไว้ โดยมีเป้าหมายที่การหลุดพ้นคือการไม่กลับมาเวียนว่ายตายเกิดอีก จึงเป็นอุดมคติที่ชาวพุทธทุกคนต้องการบำเพ็ญให้สำเร็จ

ชาวภูไทยเชื่อในการไปเกิดใหม่ในภพหน้าของผู้ตาย จึงประกอบสร้างความหมายของภพภูมิโดยกำหนดให้มีพิธีกรรมการทำบุญแจกข้าวให้กับผู้ตายหลังจากเสร็จสิ้นพิธีเก็บกระดูกเพื่อให้ผู้ตายได้รับผลบุญนั้นและได้เกิดใหม่ในภพภูมิต่อไป แต่จะเกิดในภพภูมิใดก็ขึ้นอยู่กับบุญกรรมที่ปฏิบัติมาในระหว่างมีชีวิต มีความหมายในระดับมายาคติ คือ “ชาติหน้าภพหน้า ที่ผู้ตายจะได้ไปเกิดใหม่ตามบุญกรรมที่ปฏิบัติมาในระหว่างเป็นมนุษย์”

ทั้งนี้ สัญลักษณ์ของผู้วิจัยค้นพบจากพิธีกรรมงานศพของกลุ่มชาติพันธุ์ภูไทย สามารถสรุปให้เห็นถึงการประกอบสร้างความหมายของสัญลักษณ์และความหมายโดยนัย ตามตารางดังต่อไปนี้

ตารางที่ 4.1 ตารางสรุปสัญญา การประกอบสร้างความหมายของสัญญาและความหมายโดยนัย ในพิธีกรรมงานศพของกลุ่มชาติพันธุ์ไท

สัญญา	การประกอบสร้างความหมาย	มายาคติ หรือความหมายโดยนัย
แพรมน	นำผ้าแพรมนหรือผ้าเช็ดหน้าใช้ปิดหน้าศพผู้ตาย โดยให้ลูกหลานตั้งจิตอธิฐานใช้ปากคาบออกมาเมื่อเสร็จพิธีสวดศพ และเก็บไว้บูชา	เป็นผ้าที่เป็นสิริมงคล มีความศักดิ์สิทธิ์หากลูกหลานนำไปบูชาจะมีความเจริญรุ่งเรืองก้าวหน้า
ที่นอน หมอน มุ้ง	ใช้ที่นอนพับสี่ท่อนมัดด้วยเชือกหรือผ้าขาวม้า หาบด้วยไม้คาน ทั้งด้านหน้าและด้านหลัง หมอน มุ้ง ผ้าห่มจะเป็นของที่ผู้ตายใช้อยู่เป็นประจำ	คนตายเมื่อตายไปแล้วจะได้มีเครื่องนอนไว้ใช้หลับนอนในเมืองผี เหมือนกับอยู่บ้านตัวเอง
กระจก	นำเอากระจกสองหน้าขนาดเล็กใส่ไว้ในบุงป่าง	ให้ผู้ตายใช้ส่องหน้าในเมืองผี โดยเชื่อตามคำสอนของศาสนาพุทธว่าเป็นการส่งดูความดี ความชั่วของตนเองที่กระทำไว้เมื่อตอนเป็นมนุษย์
แป้ง หวี	นำแป้งทาหน้า และหวีที่ใช้สำหรับหวีผม ใส่ไว้ในบุงป่าง	ชาวภูไทเป็นคนรักสวยรักงาม แป้งหวีจึงเป็นสิ่งของจำเป็นที่ผู้ตายต้องใช้เมื่ออยู่ในเมืองผี
เสื้อผ้า	นำเอาเสื้อผ้าเครื่องแต่งตัวของผู้ตายที่ชอบใส่ที่สุด หรือเป็นชุดที่สวยงามที่สุดของผู้ตาย หากเป็นราชการก็จะใช้ชุดราชการใส่ไว้ในบุงป่าง	ให้ผู้ตายไว้ใช้แต่งตัวในเมืองผี จะได้รับรู้สึกเป็นตัวเองเหมือนตอนเป็นมนุษย์

ตารางที่ 4.1 (ต่อ)

สัญญา	การประกอบสร้างความหมาย	มายาคติ หรือความหมายโดยนัย
บั้งน้ำ	ใส่ไว้ในบุงป่าให้ผู้ตายไว้ใช้ดื่มในเมืองผี	ผู้ตายจะไว้ใช้ดื่มในเมืองผี ไม่มีความอดอยาก
คั่นพื้น	ใส่คั่นพื้นมัดใส่ไม้คานด้านหน้าเพื่อใช้ส่องสว่างนำไปป่าช้า	ห้ามให้ไฟดับ หากไฟดับเขาจะต้องรีบกลับมาต่อไฟที่หน้าบ้านใหม่ หากไม่กลับจะแพ้กัยแก่ตัวเอง
ไข่ดิบและข้าวเหนียว	นำมาเสี่ยงทายโดยการโยนขึ้นบนอากาศ เพื่อหาบริเวณที่จะใช้เผาศพ	ไข่ที่โยนไปตกอยู่บริเวณใด หมายถึง ผู้ตายหรือผีต้องการอยู่บริเวณนั้น
ใบมะยม/ใบมะละกอ	ใช้จุ่มน้ำมนต์ หรือน้ำส้มป่อยรดศีรษะผู้ตาย และนำมาห่อเมียง ห่อหมาก	ผู้ตายจะนำไปใช้ กิน ไปเคี้ยว ในเมืองผี
เครื่องฮ้อย / เครื่องพัน	ใช้ห่อเมง 100 คำ ห่อมะ 100 คำ บุหรี่ ยาเส้น จำนวนหนึ่งใส่ไว้ที่กระยอง	ผู้ตายจะนำเอาไปใช้ไปกิน ไปเคี้ยว ในเมืองผี ที่เป็นร้อยจัน พันจัน เพราะชาวภูไทมีความเชื่อในเลขหลักร้อย หลักพัน ว่าเป็นเลขที่ดี เป็นเลขแห่งความเป็นมงคล
จอก	ใช้ใบขุ่น ม้วนทำเป็นกรวยรูปสามเหลี่ยม กลัดด้วยไม้ไผ่หรือทางมะพร้าว	ใบขุ่นจะช่วยหนุนนำส่งเสริมให้ผู้ตายไปสู่ภพที่ดี
หลักไม้ไผ่	เหลาเป็น ไม้ขนาดเล็ก เส้นผ่าศูนย์กลาง 1 ซม. สูง 1 ฟุต ผ่าครึ่ง ไม้ด้านบน นำด้ายสีแดงสีดำสีเหลืองรวม 3 เส้นผูกไว้ด้านบนนำไปเสียบท่อนกล้วยจำนวน 100 อัน	แทนด้ายสามสีเป็นพระพุทธรูป พระธรรม และ พระสงฆ์

ตารางที่ 4.1 (ต่อ)

สัญญา	การประกอบสร้างความหมาย	มายาคติ หรือความหมายโดยนัย
หอยขม	นำเปลือกหอยขมมาร้อยเป็นพวง พวงละ 10 15 20 ตัว ยาวต่อกัน ลงมาจำนวน 100 พวง	ผู้ตายจะได้ไม่อดอยากในภพหน้า มีอาหารกินคืออยู่ดี
เงิน	ใส่ไว้ร่วมกับเครื่องฮ้อย เครื่องพัน	ผู้ตายจะนำไปไว้ใช้จ้างผี โดยผีจะมา รับเมื่อญาติพี่น้องทำบุญไปให้
เงินฮาง เงินฮ้อย	นำเงินใส่ไว้ปากผู้ตาย หรือใส่ทอง ให้กับผู้ตาย	ผู้ตายจะได้มีเงินมีทองมากมายใช้ใน ภพหน้า และใช้จ้างทาง ไปเมืองสวรรค์
เข็มสอย	นำเอาเข็มเย็บผ้า กลัดที่กระดาศที่ พับและเขียนตัวอักษรเป็นตัวอักษร ธรรม หักเอากันเข็มทิ้งเหลือไว้ เฉพาะปลายเข็มที่กลัดอยู่ใน กระดาศแล้วจึงนำป้อนลงไปปาก ผู้ตาย	ภพหน้า ชาตินี้ ผู้ตายจะมีความฉลาดหลักแหลม
หอนิยมและหอบ ขี้ไฟ	หอนิยมตั้งอยู่ด้านบนของ โลงศพ หอบขี้ไฟตั้งเป็นฐานด้านล่าง ใช้เป็นที่ตั้งฐานศพ ทำด้วยไม้และ กระดาศหรือผ้า ตกแต่งลวดลาย อย่างสวยงามต่อจากด้านบนของ หีบศพสูงขึ้นไป ทำเป็นฉัตร 5 ชั้น 7 ชั้น	ฉัตร 5 ชั้น หรือ 7 ชั้น ตามความเชื่อ จำนวนของสวรรค์ เป็นการให้เกียรติผู้ตายจะได้ขึ้นไป อยู่บนสวรรค์
พริก แพง แดงกวา ตำลึง	จะไม่นำสิ่งเหล่านี้มาใช้ประกอบ อาหารในพิธีกรรมงานศพ เพราะ เป็นพืชที่มีลักษณะเป็นเถาวัลย์ ต่อเชื่อมเลื้อยเกี่ยวพันกันเป็นเครือ	จะทำให้มีการตายเกิดขึ้นอีกเรียกว่า ตายติดต่อ

ตารางที่ 4.1 (ต่อ)

สัญญาะ	การประกอบสร้างความหมาย	มายาคติ หรือความหมายโดยนัย
ข้าวตอกแตก	ใช้ข้าวเหนียวคั่วให้สุกแตกพองออก จากเปลือก เอาเนื้อข้าวสีขาวข้างใน มาใช้หว่านขณะแห่ศพ	วิญญาณที่อยู่บริเวณริมทางเดินที่เป็นผีเร่ร่อน จะมารอขออาหารกิน และร่วมขบวนแห่ศพ โดยการขึ้นมา นั่งบนแพบก ทำให้แพหนัก การหว่านข้าวตอกทำให้ผีเหล่านั้นลงไปเก็บข้าวตอก ที่พื้นแทน ผู้แห่ศพจะได้ไม่ต้องรับน้ำหนักมาก
แพบก	ทำจากไม้ไผ่มัดต่อกันให้มีลักษณะเป็นรูปสามเหลี่ยม ไม้ไผ่ที่ใช้จะต้องเป็นไม้ไผ่ต้นไม่กลวงป้องกันการแตกเพื่อนำโลงศพมาวาง โดยมีคานไว้สำหรับหามพาดบ่า โดยหามเอาเท้าผู้ตายไว้ด้านหน้า ขณะหามต้องไม่เหลียวมองด้านหลัง ห้ามวางหรือลงข้างทางก่อนถึงป่าช้า	ขณะที่หามหากเหลียวมองด้านหลัง และวางแพบกลงก่อนถึงป่าช้า จะคะล่ำและอุบาทว์ ผีจะตามมาทำให้แพบกที่หามอยู่หนักกว่าปกติ
คนตาย	การประกอบพิธีศพของคนตายดี กับคนตายร้าย จะแตกต่างกัน คนตายดีจะประกอบพิธีตามหลักศาสนาพุทธ แต่คนตายร้ายจะต้องรับฝังทันที ไม่มีการทำพิธีใด ๆ	คนตายร้าย คือ คนผิดผี คนอุบาทว์
เขย	เขยเป็นผู้จัดการงานศพทุกอย่าง โดยเริ่มจาก เมื่อมีการตายเกิดขึ้น เขยจะเป็นผู้จัดการปฏิบัติต่อศพ จนถึงขั้นตอนของการนำไปเผาหรือไปฝัง เป็นผู้หามบุงป่าง เป็นกำลังสำคัญในพิธีแจกข้าว	บุตรเขยนั้น มีไว้เพื่อการพึ่งพาอาศัย

ตารางที่ 4.1 (ต่อ)

สัญญา	การประกอบสร้างความหมาย	มายาคติ หรือความหมายโดยนัย
ลูกตา	ลูกตาของชาวภูไทที่ปรากฏในงานศพ หรืองานพิธีต่าง ๆ จะเป็นผู้คอยดูแลให้คำแนะนำขั้นตอนต่างๆ แก่แขกซึ่งเป็นผู้ปฏิบัติหรือจัดทำสิ่งต่างๆ ในงานศพ	ทุกงานสำคัญของชาวภูไทจะต้องมีลูกตาเพื่อความเป็นสิริมงคล
พระสงฆ์	ผู้ประกอบพิธีหลักต่างๆ ในพิธีกรรมงานศพของชาวภูไท เช่น การประกอบพิธีทำบุญอุทิศส่วนกุศล	ช่วยให้ผู้ตายขึ้นสวรรค์ เพราะติดต่อกับผีได้
เพื่อนบ้าน	จะมาช่วยเหลือในพิธีกรรมงานศพ ทุกครั้งที่ทราบข่าว ช่วยด้วยความเต็มใจไม่มีการร้องขอ	ห้ามดูตายไม่ให้การช่วยเหลือในพิธีศพ
เวลาตั้งศพ	จะตั้งศพทำบุญที่บ้านผู้ตายเป็นเวลา 1 วัน หรือ 3 วัน 5 วัน 7 วัน ตามฐานะของเจ้าภาพ	ยิ่งเก็บศพไว้ทำบุญนานเท่าไรผู้ตายจะได้บุญกุศลมากขึ้นเท่านั้นและได้ไปเกิดเร็วยิ่งขึ้น
ระยะเวลาฝังศพ	ระยะเวลาที่ใช้ฝังศพคนตายที่เกิดจากอุบัติเหตุ ตายทั้งกลม จะต้องทำการฝังศพไว้ก่อนไม่น้อยกว่า 3 ปี จึงนำศพขึ้นมาเผา	ถ้าฝังไม่ถึง 3 ปี และเผาก่อนจะเกิดสิ่งไม่ดี สิ่งอัปมงคล กับญาติพี่น้องที่ยังมีชีวิต
เวลาคบงัน	เจ้าภาพและเพื่อนบ้านจะมารวมกันเพื่อฟังสวดอภิธรรมและคบงันในงานศพที่บ้านผู้ตายเพื่อให้เจ้าบ้านมีเพื่อนในเวลากลางคืน เป็นการอยู่เป็นเพื่อนผู้ตาย เวลาคบงันจะเริ่มตั้งแต่เวลา 16.00 น	ผู้ตาย คนตาย หรือผีจะมาหยอกล้อและแกล้งให้ตกใจ หากผู้ร่วมงานหลับก่อนเที่ยงคืน

ตารางที่ 4.1 (ต่อ)

สัญลักษณ์	การประกอบสร้างความหมาย	มายาคติ หรือความหมายโดยนัย
บ้าน	ใช้เป็นสถานที่ตั้งศพของคนตายดี เพื่อบำเพ็ญกุศล หรือสวดอภิธรรมศพ	การตั้งศพของคนตายดีไว้ที่บ้านจะไม่ทำให้ผีคิดผี หรือสร้างความเดือนร้อนให้กับคนในบ้าน หากตั้งศพคนตายร้ายที่บ้านจะทำให้เกิดโชคร้ายกับคนในบ้าน
วัด	ใช้เป็นสถานที่ตั้งศพของคนตายร้าย เพื่อบำเพ็ญกุศล หรือสวดอภิธรรมศพ	ชาวภูไทจะตั้งศพคนตายร้ายเพื่อสวดอภิธรรมศพไว้ที่วัด เพราะเชื่อว่าหากตั้งศพที่บ้านจะทำให้เกิดโชคร้ายกับคนในหมู่บ้าน
ป่าช้า	จะแยกฝังศพเด็กไว้ที่ป่าช้าหนึ่ง และไม่ฝังศพคนตายโหงไว้ร่วมกับคนตายปกติ	ฝังรวมกันจะทำให้มีสิ่งไม่ดีเกิดขึ้น
ผี	เมื่อคนตายแล้ววิญญาณออกจากร่างแล้วจะกลายเป็นผี ไปใช้ชีวิตอยู่ในเมืองผีเห็นได้จากการนำของมีค่าใส่ปากผู้ตายเพื่อให้ผู้ตายใช้เป็นค่าจ้างในการไปเมืองผี	ชาวภูไทจะเรียกคนที่ตายแล้วว่า ผี ซึ่งผีในความเชื่อของชาวภูไท เช่น ผีบรรพบุรุษ ผีคำ ผีมนต์ ผีปู่ ผีย่า ผีปอบ ผีโพง ผีกระสือ และผีเปรต
ภพภูมิ	คนตายไปและได้รับการทำบุญแจกข้าวให้จากญาติพี่น้อง ถึงจะไปเกิดใหม่อีกครั้ง จะเร็วหรือช้าอยู่ที่บุญกรรม ของผู้ตาย ที่กระทำไว้	ภพใหม่ ชาตินใหม่ การเกิดใหม่ในชาติต่อไปของคนที่ตายไปแล้ว

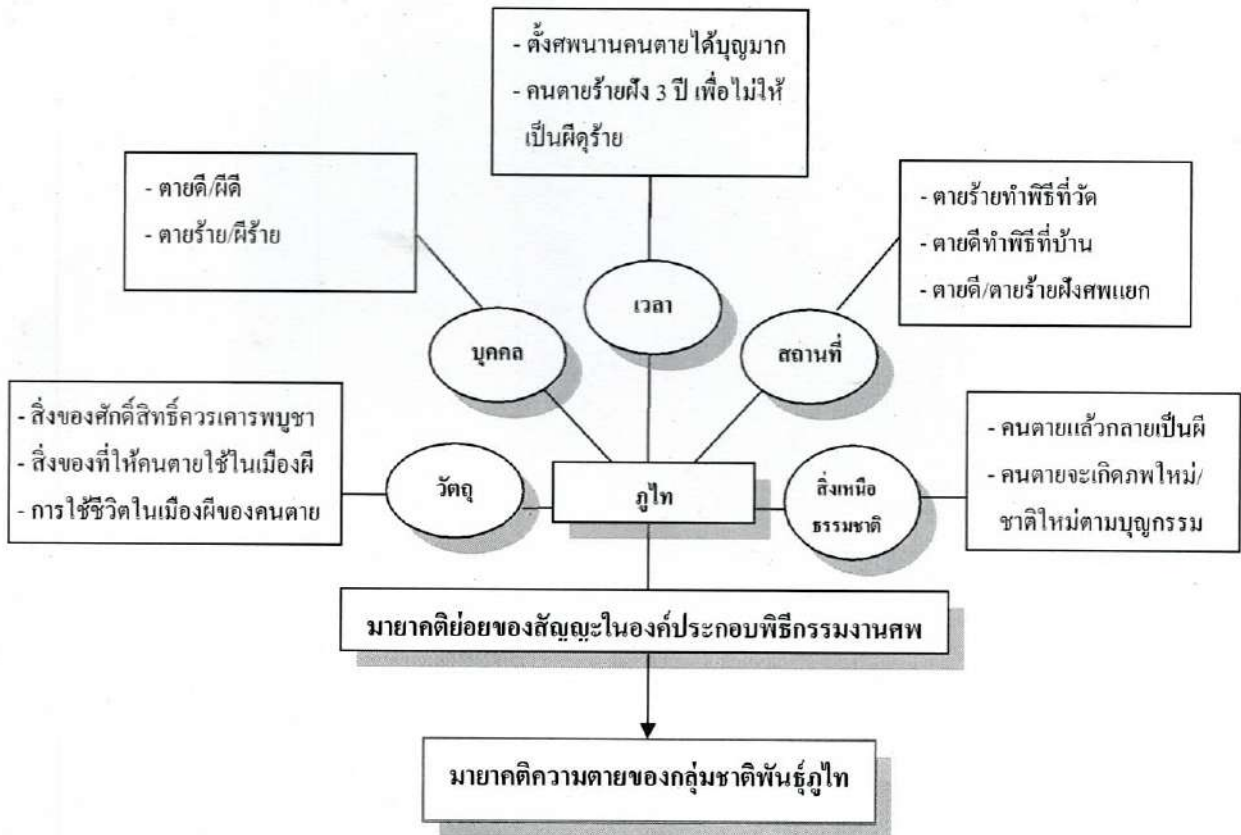
หากพิจารณาควบคู่กับแนวคิดเรื่องต้นไม้แห่งคุณค่า สารหรือสัญญาะนี้จะอยู่ในส่วน ดอก ใบ ผลของต้นไม้ ซึ่งเป็นส่วนที่มองเห็นได้ (Visible part) จากการศึกษาทำให้เห็นว่า ดอก ใบ ผล ของพิธีกรรมงานศพของกลุ่มชาติพันธุ์ไทนี้ ยังคงมองเห็นองค์ประกอบของพิธีกรรมได้อย่าง ครบถ้วน สอดคล้องกับการสัมภาษณ์ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้นำหมู่บ้าน และชาวบ้านพูดถึงพิธีกรรมงาน ศพของตนเอง ดังนี้

“คนเฒ่าคนแก่เขากลัวเรื่องผีผี ทำผิดทำไม่ดี เขากลัว ก็ต้องทำให้ครบทำให้ถูก ของบางอย่างยังมีก็เอามาใช้ ของบางอย่างหาไม่ได้แล้วก็ต้องหาอย่างอื่นมาแทนให้ครบ” (เหลียม กาทหว้า, การสื่อสารระหว่างบุคคล, 8 กรกฎาคม 2558)

“พิธีกรรมยังเหมือนสมัยรุ่นปู่ย่าตายาย แต่ก็ไม่เหมือนทั้งหมด บางบ้าน ไม่มีเวลามาก ทำงานกรุงเทพ ก็ตัดบางขั้นตอนไป อย่างอยู่บงนั้นก็ไม่ได้อยู่เพราะเสียเวลา แต่ขั้นตอนอื่นยังต้องมี ไว้ไม่ให้ละลำ(ผีผี)” (เหล็ง แสงโคตร, การสื่อสารระหว่างบุคคล, 8 กรกฎาคม 2558)

“งานศพสำคัญ เป็นพิธีสุดท้ายในชีวิตของคน ต้องทำให้ดีให้เกียรติคนตาย บรรพบุรุษ ทำมายังไงก็ต้องทำตาม” (พร อัญนาค, การสื่อสารระหว่างบุคคล, 8 กรกฎาคม 2558)

ทั้งนี้ ผู้วิจัยได้สรุปมายาคติย่อยของสัญญาะในองค์ประกอบของพิธีกรรมงานศพของ ชาวภูไท ไว้ตามแผนภาพดังนี้

ภาพที่ 4.13 มายาคติย่อยของสัญลักษณ์ในองค์ประกอบของพิธีกรรมงานศพของชาวภูไท

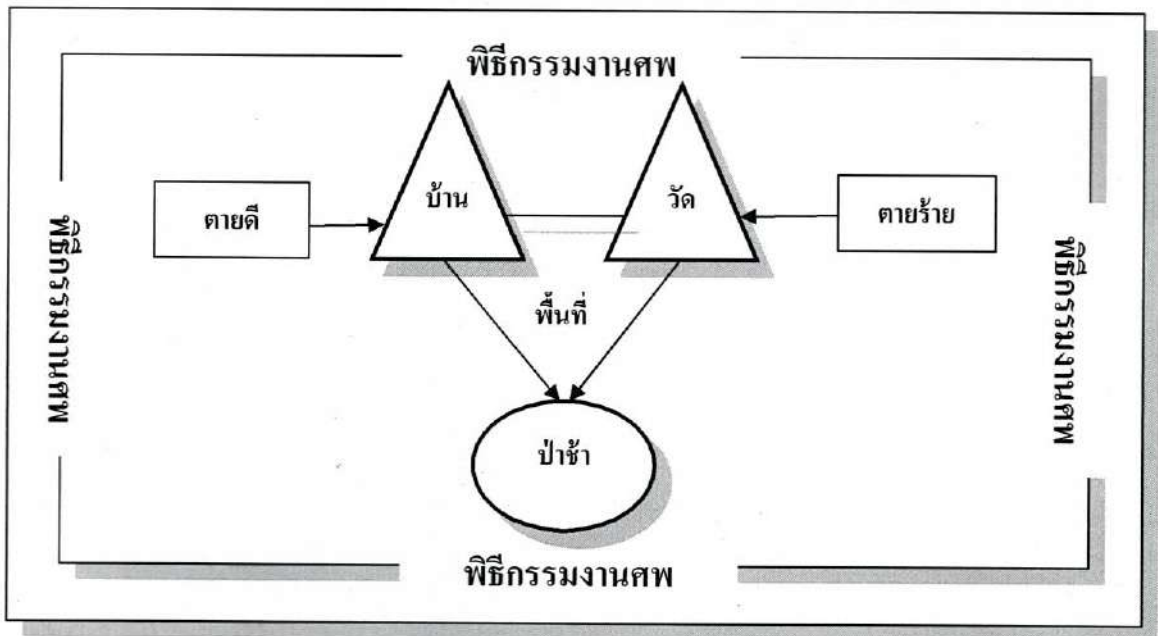
4.4.2 (3) ช่องทางการสื่อสาร

“ช่องทางการสื่อสาร/ตัวสื่อ” (Channel/Media) ในทางนิเทศศาสตร์นั้น คำว่า “ช่องทางการสื่อสาร” (channel) นั้น จะหมายถึงอย่างน้อย 3 สิ่งคือ กาลเวลา (time) พื้นที่ (space) และ ตัวสื่อ (media) และหากเราพิจารณา “ตำแหน่งแห่งที่” ของตัว C ในแบบจำลององค์ประกอบของการสื่อสารแล้ว เราจะตระหนักถึงความสำคัญของตัว C หรือช่องทางการสื่อสารได้อย่างชัดเจน เนื่องจากตัว C นั้นเป็นองค์ประกอบตัวสุดท้ายที่จะนำ “เนื้อหาสาระที่ผู้ส่งได้ผลิตขึ้นมาแล้ว” ส่งต่อไปยังผู้รับสาร ดังนั้น หากปราศจากตัวช่องทาง หรือหากช่องทางนั้นถูกปิดกั้น กระบวนการสื่อสารก็จะไม่มีทางเกิดขึ้นได้เลย (กาญจนา แก้วเทพ, 2544)

สำหรับงานวิจัยนี้ ช่องทางการสื่อความหมายเชิงมายาคติความตายของกลุ่มชาติพันธุ์ภูไทและกลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อนี้ ได้แก่ พื้นที่สำหรับการจัดพิธีกรรมงานศพ หมายถึงการมีวาระโอกาส/การมีพื้นที่ที่จะสื่อสารนั่นเอง หรือกล่าวคือ เมื่อมีการตายจึงจะมีการหาพื้นที่เพื่อสื่อสาร/ถ่ายทอดความหมาย นั่นเอง

ซึ่งจากการศึกษาผู้วิจัยได้สังเกตเห็นว่าชาวภูไทจะใช้พื้นที่สำหรับการประกอบพิธีกรรมงานศพสำหรับคนตายปกติหรือคนตายดีได้แก่ที่บ้านของผู้ตาย โดยจะมีการแจ้งข่าวการตายกับเพื่อนบ้าน ญาติพี่น้องให้มาช่วยเหลืองานด้วยความเต็มใจ ซึ่งเป็นความเชื่อของชาวภูไทที่มีมาตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษจนถึงปัจจุบัน สำหรับคนตายร้ายก็จะมีพิธีหลังจากฝังศพเมื่อครบกำหนดเวลาที่วัด ซึ่งการประกอบพิธีศพแต่ละครั้งนั้นก็คือ โอกาสในการถ่ายทอดความหมายมายาคติความตายของกลุ่มชาติพันธุ์นั่นเอง

ทั้งนี้ ผู้วิจัยจะแสดงให้เห็นถึงช่องทาง/พื้นที่การสื่อสารที่ผู้ส่งสารหรือผู้ทำพิธีใช้ในการสื่อสารความหมายเชิงมายาคติความตาย ตามแผนภาพดังนี้

ภาพที่ 4.14 ช่องทางการสื่อสารที่ผู้ส่งสารหรือผู้ทำพิธีใช้ในการสื่อสารความหมายเชิงมายาคติความตายในพิธีกรรมงานศพของชาวภูไท

4.3.2 (4) ผู้รับสาร/ผู้ร่วมพิธีกรรม

จากการศึกษาในกระบวนการสื่อสารความหมายมายาคติความตายในพิธีกรรมงานศพของกลุ่มชาติพันธุ์ภูไทนั้น ผู้ร่วมพิธีกรรม ซึ่งได้แก่ ลูกหลานผู้ตาย ญาติผู้ตาย ชาวบ้าน ทั้งเด็กผู้ใหญ่ มีความสำคัญต่อการสืบทอดความหมายเกี่ยวกับความตายของกลุ่มชาติพันธุ์ภูไทเป็นอย่างมาก โดยผู้ส่งสารที่เป็นผู้นำพิธี ได้แก่ ลูกตา จะถ่ายทอดความหมายของความตายผ่านสัญญาณต่างๆ ที่นำมาใช้ประกอบพิธีกรรม โดยกำหนดให้ผู้รับสารหรือผู้ร่วมพิธีกรรมทุกคน ต้องปฏิบัติตาม

พิธีกรรมทุกขั้นตอนอย่างเคร่งครัด กล่าวได้ว่า ผู้นำพิธีมีความสำคัญต่อการถ่ายทอดและสื่อสารความหมายเชิงมายาคติความตายกับผู้ส่งสาร/ผู้ร่วมพิธีกรรมเป็นอย่างมาก

สำหรับชาวภูไทผู้ร่วมพิธีกรรมที่เป็นคนเฒ่าคนแก่ และผู้ใหญ่วัยกลางคนนั้นสามารถเข้าใจความหมายของสัญลักษณ์แต่ละชนิดที่ปรากฏในพิธีกรรมเป็นอย่างดีอยู่แล้ว เพราะกลุ่มชาติพันธุ์ภูไทจะเป็นคนรักถิ่นฐานไม่มีการย้ายไปอาศัยอยู่ที่อื่น ผู้รับสารกลุ่มนี้จึงผ่านการเข้าร่วมพิธีกรรมงานศพมาหลายครั้ง แต่ในทางกลับกันผู้ร่วมพิธีที่เป็นเด็ก หรือวัยรุ่นหนุ่มสาวอาจจะต้องอาศัยการชักนำจากผู้ใหญ่ให้มาเข้าร่วมพิธี ซึ่งเป็นความเชื่อของชาวภูไทที่สืบทอดกันมาอยู่แล้วว่าทุกคนในหมู่บ้านเมื่อทราบข่าวการตายของคนในหมู่บ้านจะต้องมาช่วยเหลือกันไม่นั่งดูตาย การสืบทอดความหมายจึงสามารถเกิดขึ้นได้

ทั้งนี้จากการสัมภาษณ์ปราชญ์หมู่บ้าน และชาวบ้านชาวภูไท กล่าวตรงกันว่า

“คนแก่ๆ เขารู้พิธีอยู่แล้ว ทำกันมาบ่อย แต่เด็กที่นี้จะเข้าใจขั้นตอนต่างๆ ในพิธี เข้าใจว่าอะไรเป็นของศักดิ์สิทธิ์ห้ามจับเล่น อะไรเป็นของผีของคนตายรู้หมด” (เหลียม ภาพหว่า, การสื่อสารระหว่างบุคคล, 8 กรกฎาคม 2558)

“เด็กที่นี้อยู่กับบ้านกับพ่อแม่ อยู่กับคนแก่ ๆ เรียนก็เรียนเอาแถวนี้ บางคนก็ไม่ได้เรียนช่วยพ่อแม่ทำนา พิธีอะไรก็รู้จักอย่างพิธีเหยาก็มาดู ผีอะไรรู้จักหมด” (หลัง แสงโคตร, 2559: สัมภาษณ์)

ผู้วิจัยจึงตั้งข้อสังเกตจากการลงพื้นที่ของผู้วิจัยว่า อาจเป็นเพราะวิถีชีวิตของเด็กในกลุ่มชาติพันธุ์ภูไทไม่ได้ใช้ชีวิตเพื่อเรียนหนังสือเพียงอย่างเดียว จากที่ผู้วิจัยเห็นเด็กๆ จะช่วยพ่อแม่คนเฒ่าคนแก่ทำงานในหมู่บ้านด้วย เช่น ทอผ้า เย็บเสื้อผ้า ผักผลไม้ ปลูกข้าว ทำไร่ทำสวน ผู้วิจัยจึงสันนิษฐานว่า การที่เด็กภูไทเข้าใจสัญลักษณ์ต่างๆ ในพิธีกรรมงานศพได้เป็นอย่างดีนั้น ส่วนหนึ่งมาจากการได้อยู่ใกล้ชิดกับผู้ใหญ่ หรือคนเฒ่าคนแก่ในหมู่บ้านของตนเอง

บทที่ 5

การสื่อสารมายาคติความตายผ่านสื่อพิธีกรรมงานศพ ของกลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อ

ในบทนี้จะเป็นการนำเสนอผลการศึกษาวิจัย ที่ผู้วิจัยได้ไปเก็บข้อมูลมาจากกลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อ บ้านหนองบัว อำเภอท่าวังผา จังหวัดน่าน ซึ่งเป็นพื้นที่หลักของการเก็บข้อมูลกลุ่มชาติพันธุ์ภาคเหนือ ซึ่งจะนำมาใช้ในการวิเคราะห์ผล เพื่อตอบปัญหาการวิจัยทั้ง 2 ข้อคือ 1. มายาคติเกี่ยวกับความตายในพิธีกรรมงานศพ ของกลุ่มชาติพันธุ์ที่นับถือศาสนาพุทธในประเทศไทยสื่อสารความเชื่อเรื่องความตายอย่างไร และ 2. กลุ่มชาติพันธุ์ที่นับถือศาสนาพุทธในประเทศไทย ประกอบสร้างความหมายของความตายผ่านสัญลักษณ์ที่ปรากฏในพิธีกรรมงานศพอย่างไร โดยผู้วิจัยได้แบ่งการนำเสนอออกเป็น 4 ประเด็น เช่นเดียวกับการนำเสนอผลการวิจัยของกลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อ ดังนี้

5.1 ประวัติความเป็นมาของกลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อ

5.1.1 สภาพทางภูมิศาสตร์และข้อมูลประชากรของกลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อ

5.1.2 วัฒนธรรม และการดำรงชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อ

5.1.3 ความเชื่อและศาสนาของกลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อ

5.1.4 ประเพณีเกี่ยวกับชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อ

5.2 รูปแบบพิธีกรรมการจัดงานศพของกลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อ

5.3 สัญลักษณ์ที่ปรากฏในพิธีกรรมงานศพของกลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อ

5.4 วิเคราะห์การสื่อสารความหมายมายาคติความตายในพิธีกรรมงานศพของกลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อ

พันธุ์ไทลื้อ

5.4.1 วิเคราะห์จาก“แนวคิดเรื่องต้นไม้แห่งคุณค่า” ในการวิเคราะห์สื่อพิธีกรรม

5.4.2 สัญลักษณ์และการประกอบสร้างความหมายมายาคติความตาย ในพิธีกรรมงานศพของกลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อ วิเคราะห์ตามคุณลักษณะด้านการสื่อสารในการถ่ายทอดความหมายของความตาย

ทั้งนี้ ข้อมูลที่ได้มาจากการลงพื้นที่ภาคสนามเพื่อทำการสังเกตการณ์ สัมภาษณ์ รวมถึงการวิเคราะห์เอกสารจากแหล่งข้อมูลทุติยภูมิต่างๆ โดยแต่ละประเด็นมีสาระสำคัญดังต่อไปนี้

5.1 ประวัติความเป็นมาของกลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อ

5.1.1 สภาพทางภูมิศาสตร์และข้อมูลประชากรของกลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อ บ้านหนองบัว

กลุ่มชนที่เรียกตัวเองว่า “ลื้อ” เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่พูดภาษาตระกูลไท (ประชัน รักพงษ์, 2537) คือ ชาวไตลื้อ หรือชาวไทลื้อมีถิ่นฐานบ้านเดิมในสิบสองพันนา ซึ่งแบ่งออกเป็นเขต 12 เขต หรือ 12 พันนา เมื่อประมาณ 150 ปี มาแล้ว 6 เขตจะอยู่บนฝั่งตะวันตกของแม่น้ำโขง และ 6 เขตบนฝั่งตะวันออก ดังมีรายชื่อชุมชนเมือง ดังนี้

ฝั่งตะวันตก เมืองเชียงรุ่ง เมืองฮำ เมืองแซ่ เมืองลู่ เมืองออง เมืองหลวง เมืองหูน เมืองพาน เมืองเชียงเจิง เมืองสาย เมืองเชียงลือ เมืองนาง

ฝั่งตะวันออก เมืองลำ เมืองบาง เมืองสิง เมืองปาง เมืองลา เมืองวัง เมืองพง เมืองหย่วน เมืองบาง เมืองเชียงทอง เมืองลู่

ในตอนต้นพุทธศตวรรษที่ 24 เมืองเชียงใหม่ และเมืองน่านได้เข้าไปมีบทบาททางการเมืองและการทหารในสิบสองพันนาและเชียงตุง จึงมีการกวาดต้อนและชักจูงชุมชนไทลื้อในเมืองต่างๆ โดยเฉพาะในเขตฝั่งตะวันออกของแม่น้ำโขงให้เข้ามาตั้งรกรากในเขตแดนที่อยู่ภายใต้การปกครองของเมืองน่านในสมัยนั้น ซึ่งครอบคลุมเข้าไปในสมัยนั้น ซึ่งครอบคลุมเข้าไปถึงแขวงหลวงน้ำทาอุดมชัย และไชยบุรีในประเทศลาวปัจจุบัน (อิสรา ญาณตาล, 2534)

เมื่อก้าวถึงเชื้อสายบรรพบุรุษของไทลื้อเฉพาะในอำเภอเชียงคำ ส่วนใหญ่มีเชื้อสายมาจากกลุ่มเมืองพง เมืองนาง เมืองหย่วน เมืองบาน เมืองแพดและเมืองลำ ในสิบสองพันนา โดยดูได้จากชื่อหมู่บ้านหลายหมู่บ้านซึ่งตามมาชื่อเมืองเดิมในสิบสองพันนาและนอกจากนั้นยังมีประเพณีในการนับถือเทวดา หมู่บ้าน หรือเทวดาเมือง ที่ทำให้เราสืบสาวถึงต้นตอได้ กล่าวคือ แต่ละหมู่บ้านก็จะมีการสืบเชื้อสายบรรพบุรุษของตนเอง

นอกจากนี้ที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งคือ กลุ่มไทลื้อเชื้อสายเมืองลำ (บ้านหนองบัว ต้นฮ่างดอนมูล รวมถึงบ้านแวนทั้ง 3 และบ้านลำ) มีความสัมพันธ์ทางเครือญาติกับไทลื้อที่เมืองคอบ ซึ่งอยู่ในเขตประเทศลาวปัจจุบัน กล่าวคือต่างก็นับถือเทวดาเมืองเหมือนกัน และที่เมืองคอบนี้เราทราบว่าเคยมีพิธีกรรมเมืองเลี้ยงเทวดาเจ้าหลวงเมืองลำที่ใหญ่โตและสมบูรณ์แบบโดยมีเครือญาติจากทางบ้านหนองบัวไปร่วมพิธีด้วยทุกครั้ง ถ้าไม่ไปหรือไปไม่ได้ก็จะมีคนเก็บเงินไปบริจาคร่วมในการจัดซื้อควายมาสังเว

ถิ่นเดิมของชาวไทลื้อในเมืองน่านนั้น อยู่บริเวณชายแดนที่บรรจบกันของสิบสองพันนา เชียงตุง ลาว และล้านนา ได้แก่ เมืองลำ เมืองเลน เมืองขอนแก่น เมืองยอง เมืองอู่ เมืองหลวย เชียงแขง เชียงลาบ เมืองเงิน เมืองพวน และเมืองออบ นอกจากนี้ที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ที่อยู่ใกล้เคียงกันแล้ว

ยังมีข้อนำสังเกตบางประการเกี่ยวกับเมืองเหล่านี้ ซึ่งน่าจะมีผลต่อการอพยพมาตั้งถิ่นฐานในน่านของชาวไทลื้อ ตลอดจนการปรับตัวเข้ากับโครงสร้างทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคมของน่าน

ประการแรก เมืองต่างๆ เหล่านี้เคยอยู่ใต้อำนาจของล้านนาในยุคสมัยที่ล้านนามีความเข้มแข็งทางการเมือง การยอมรับอำนาจทางการเมืองของรัฐที่เข้มแข็งกว่าเป็นแบบฉบับของรัฐจารีตที่อาณาเขตของแต่ละรัฐไม่แน่นอน ขึ้นอยู่กับอำนาจและความสามารถของผู้ปกครอง ผู้ปกครองเข้มแข็งมีความสามารถในการรบ ก็จะขยายอาณาเขตออกไปครอบงำเมืองอื่นๆ ที่อยู่ใกล้เคียง เมืองชายแดนเหล่านี้จึงเปลี่ยนเจ้าอธิการอยู่เสมอ

ประการที่สอง การเดินทางไปมาหาสู่กันเป็นปกติวิสัย ผู้คนของเมืองต่างๆ ในสิบสองปันนา เชียงตุง ถาว และล้านนา มีการเดินทางติดต่อกันเสมอ ดังปรากฏในหนังสือพื้นนาเมืองน่าน ระบุถึงระยะทางและระยะเวลาที่ใช้เดินทางระหว่างเมืองต่างๆ

ประการที่สาม เมืองไทลื้อบางเมืองเคยเป็นส่วนหนึ่งของน่านมาก่อน กฎหมายบางฉบับของน่าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งอาณาจักรหลักคำที่รวบรวมขึ้นราว พ.ศ. 2395 กล่าวถึง นาลักคิ ดอก ของเจ้านายผู้ปกครองของเมืองน่าน ได้ระบุศักราชของเจ้าพระยาเลน เจ้าเมืองเชียงแขง เจ้าเมืองพูคา เจ้าเมืองหลวง เจ้าเมืองเชียงลาบ และเจ้าเมืองลำ ที่เป็นเมืองลื้อแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของเมืองเหล่านี้ในกลุ่มเมืองบริวารของน่าน (ประชัน รักพงษ์, 2537)

5.1.2 วัฒนธรรม และการดำรงชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อ บ้านหนองบัว

(1) ที่อยู่อาศัยและลักษณะบ้านเรือน

ส่วนใหญ่ตั้งหลักแหล่งตามบริเวณที่ราบลุ่มริมน้ำหรือที่ราบลุ่มแห่งอื่นๆ ซึ่งมีพื้นที่เหมาะสมต่อการทำนา คนที่อพยพภายหลังจึงจำเป็นต้องตั้งบ้านเรือนอยู่ตามป่าเขาที่ยังพอเหลืออยู่ ลักษณะเช่นนี้จึงจะเห็นได้ว่าแบบแผนความเป็นอยู่ของไทลื้อนั้นมีทั้งของผู้ที่อยู่ในพื้นราบและผู้ที่อยู่ตามป่าเขาลำเนาไพรคงจะเห็นได้ชัดเจนลักษณะบ้านเรือน และชีวิตการทำมาหากิน โดยทั่วไปแล้ว ที่อยู่อาศัยของชาวไทลื้อที่ราบอย่างเช่นที่หนองบัวก็คล้ายกันกับบ้านเรือนของคนเมืองที่นิยมสร้างเรือน ไม้ยกใต้ถุนสูงมีทั้งทรงปั้นหยา ทรงหน้าจั่วและทรงมะนิลา หลังคามุงด้วยวัสดุอย่างใดอย่างหนึ่งทั้งนี้ซุคแล้วแต่ฐานะเท่าที่พบว่ามีทั้งมุงหลังคาด้วยหญ้าคา “แป้นเกล็ด” (กระเบื้องไม้) และ “ดินขอ” (กระเบื้องดินเผา) สำหรับแป้นเกล็ดนั้นจะใช้ไม้สักตัดถากเป็นรูปคล้ายกระเบื้องปลายมน เวลาถึงหลังคาเพียงแต่นำแป้นเกล็ดมาวางซ้อนกันให้ได้มุงก็จะทำหน้าที่ได้เช่นเดียวกับกระเบื้องดินเผาถ้าเป็นเรือนแบบเดิมก็จะตั้งเตาไฟไว้บริเวณหน้าห้องนอน ถัดจากกระเบื้องบ้านออกไปมุมใดมุมหนึ่งจะเป็นที่ตั้งของร้านน้ำลักษณะหนึ่งที่เด่นชัด และแตกต่างไปจากบ้านเรือนของท้องถิ่นอื่นๆ ก็คือการสร้างหลังคาคลุมบันได (ยุทธพล อุ๋นตาล, 2537)

ความนิยมเช่นนี้ยังคงมีอยู่อย่างแพร่หลายในปัจจุบันสำหรับผู้หญิงชาวนั้นจะสร้างไว้ติดกับตัวเรือนที่พักอาศัยบริเวณลานดินหน้าบ้าน หรือที่เรียกว่า “ช่วงบ้าน” มักได้รับการจัดปกกวาดให้สะอาดอยู่เสมอ

(2) ภาษา

คนไทยที่มีภาษาพูดและตัวอักษรหรือตัวเขียนใช้เองมานาน เป็นเอกลักษณ์ของไทยที่เหมือนกับคนไทยอื่นที่มีภาษาของตัวเอง เช่น ไทยคำคี่ในประเทศอินเดีย ไทยใหญ่ หรือไทยเงินในสหภาพพม่า ไทยดำ ในสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ไทยขาวในประเทศเวียดนาม ไทยตังเกี๋ยในสาธารณรัฐประชาชนจีน ไทยโยนก ไทยญวน หรือไทยล้านนาในประเทศไทย

(3) การแต่งกายและเครื่องนุ่งห่ม

ชาวไทยนิยมแต่งกายแบบดั้งเดิมด้วยการสวมเสื้อปักมีสาบน้าเฉียงมาผูกติดกับด้านตรงมุมด้านซ้ายหรือขวา หรือใช้กระดุมเงินขนาดใหญ่เกี่ยวกันไว้เพื่อปักนิยมสีดำหรือสีครามตัวเสื้อรัดรูปเอวลอยสาปเกือบชิดด้วยแถบสีต่างๆประดับด้วยกระดุมเงินนุ่งผ้าชั้นลายขวางด้วยลวดลายแบบต่างๆสีผ้าชั้นนิยมใช้สีสดตัดกัน ในหมู่ผู้สูงอายุชอบใช้สีดำเป็นพื้นแต่คนรุ่นสาวจะสอดแทรกสีสดใสหลายหลาก ที่เชิงผ้าชั้นมักต่อเชิงด้วยสีดำในบางท้องถิ่นที่เราอาจจะพบว่าลื้อรุ่นย้ายโยกศีรษะด้วยผ้าสีขาวหรือสีชมพูแทนการสวมหมวกโดยปล่อยให้ใช้ผ้าห้อยไปทางซ้ายคนรุ่นสาวไว้ผมรูปทรงสามมัยแต่พอจะคลุมมวยได้จากคนสูงอายุที่กลับผมเป็นรูปวงกลมหรือที่เรียกว่ามวยห่อวง” และเจาะหูใส่ ลานเงินอีกทั้งยังสวมกำไลเงินด้วยเช่นกันสมัยก่อนผู้ชายไทยลื้อนุ่งผ้าน้อยชั้นยิ่งในฤดูร้อนจะไม่สวมเสื้อเลยจึงเห็นลายสักตามตัวซึ่งดูแต่ไกลก็คิดว่าเสื้อสีคล้ำๆกล่าวกันว่าถ้าจะให้แต่งกันครบเครื่องแล้วก็มีดังนี้คือนุ่งกางเกงทรงขาก้วย หรือที่เรียกว่า “เดี่ยวสะดอ” สวมเสื้อเอวลอยชิดด้วยผ้าแถบสีต่างๆ ทั้งเสื้อและกางเกงส่วนใหญ่เป็นสีดำและสีครามนิยมพกศีรษะด้วยผ้าสีขาวเช่นเดียวกันแต่รูปทรงลักษณะการพันต่างไปจากการพกศีรษะของผู้หญิงและจะใช้ผ้าห้อยไปทางขวา

(4) โครงสร้างทางสังคม

ชาวไทยลื้อด้วยกันเป็นครอบครัวใหญ่ มีปู่ย่า ตายาย ลูกพี่ น้อง พ่อแม่ ลูก หลานเหลนอยู่ด้วยกัน เคารพเชื่อฟังผู้อาวุโสกว่า โดยเฉพาะผู้หญิงจะเคารพยกย่องผู้ชายมากเป็นพิเศษด้วยความเชื่อว่าผู้ชายเป็นเพศพระ ศรัทธาอากาศอาคมซึ่งถือเป็นของสูง จะเห็นว่าผ้าเสื้อ หรือฟูกนอนของคู่สามีภรรยาไทยลื้อ ฟูกของสามีปู 2 ชั้น ส่วนฟูกของภรรยาปูชั้นเดียว ผู้หญิงไทยลื้อสุภาพเรียบร้อย ขยันทำงานบ้านและต้องทำนาทำไร่เคียงบ่าเคียงไหล่กับผู้ชายด้วย จนมีคำรำลือกันว่าถ้าบ้านใดมีสาวลื้อเป็นสะใภ้ นับว่าบ้านนั้น โชคดี

นฤมล เรืองรังษี (2535) กล่าวถึงการแบ่งหน้าที่กันในครอบครัว จะแบ่งตามประเภทของงานและเพศ ดังนี้ผู้ชาย จะมีหน้าที่บุกเบิกพื้นที่เพาะปลูก เตรียมพื้นที่เพาะปลูกคัดเลือกพันธุ์พืช พาดข้าวออกจากรวง ปลูกฝ้ายผู้หญิง มีหน้าที่เป็นแม่บ้านและทำงานฝีมือ เช่น จักสาน แกะสลักงานไม้ ช่างเงินช่างทอง หาฟืน หาไม้มาสร้างที่อยู่อาศัย ลำสัตว์ หาอุปกรณ์ การทอผ้า ดำนา ดำข้าว บั่นฝ้าย ทอผ้าหุงหาอาหาร เลี้ยงลูก และดูแลบ้านเรือนส่วนความร่วมมือกันระหว่างชายหญิง คือ หว่านกล้า ถอนกล้า เกี่ยวข้าว ขนข้าวขนผลผลิตเกษตรเข้าบ้าน ค้าขาย หาผัก หาปลา หาฟืน เป็นต้น

มอร์แมน (1966) ตามธรรมเนียมของไทยเมื่อบุตรสาวแต่งงานก็จะคู่ครองเข้ามาอยู่ร่วมชายคาทำมาหากินกับพ่อแม่ตนเป็นเวลา 3 ปีหลังจากนั้นจึงย้ายไปอยู่ทำไร่กับครอบครัวฝ่ายสามีในระยะเวลาที่เท่ากันเมื่อครบกำหนดดังกล่าวแล้วจึงแยกออกไปตั้งบ้านเรือนเป็นเอกเทศของตนระหว่างที่อยู่กับพ่อแม่ก็จะทำกรงานควบคู่กันไปกับสมาชิกคนอื่นๆ ภายในครัวเรือนเดิมของพ่อแม่ ในระยะเช่นจึงเห็นได้ว่าครอบครัวจะมีลักษณะเป็นครอบครัวขยายที่ประกอบด้วยสมาชิกในครอบครัวเดิมของแต่ละฝ่ายมีพ่อแม่ลูกและสามีสมาชิกใหม่ได้แก่เขยสะใภ้และหลานผู้เป็นเขยและสะใภ้จะเป็นแรงงานสำคัญถ้าบังเอิญน้อยๆ ในครอบครัวแต่งงานจึงจะมีแรงงานใหม่เข้ามาแทนระหว่างที่เขยสะใภ้ทำมาหากินร่วมกับพ่อแม่ก็นับว่าเป็นโอกาสที่จะได้สะสมเงินทองของมีค่าซึ่งแบ่งมาจากรายได้

(5) อาชีพ

ชาวไทลื้อทำมาหากินคล้ายๆ คนเมือง คือมีทั้งทำนาดำ และนาหว่านปลูกพืชไร่ เศรษฐกิจหลายอย่างด้วยกันเช่นยาสูบถั่วเหลือง ข้าวโพด ผักชนิดต่างๆ และทำสวนผลไม้ อาทิ ลำไย ส้ม ลิ้นจี่ และมะม่วง หลังฤดูเก็บเกี่ยวข้าวแล้วชุมชนชาวไทลื้อหลายแห่งที่อยู่ใกล้แหล่งน้ำซึ่งพออาศัยเพาะปลูกต้นไม้ได้บ้างก็จะปลูกหอมกระเทียมทำให้มีรายได้เสริม ส่วนผู้ที่มิอยู่ตามดินเขาก็จะทำข้าวไร่ เป็นอาชีพหลักควบคู่ไปกับการปลูกข้าวโพด (สำหรับเลี้ยงสัตว์) ผลผลิตอย่างแรกจะเก็บไว้บริโภคในครัวเรือนขณะที่ผลผลิตอย่างหลังจะขายเกือบทั้งหมดด้วยจะเก็บอีกส่วนหนึ่งไว้ทำพันธุ์เพาะปลูกในปีต่อไป

มอร์แมน (1966) ได้พบว่าในหมู่บ้านไทลื้อที่เข้าศึกษาอยู่นั้นมีระเบียบการค้าขายแลกเปลี่ยนที่ซับซ้อนเช่นกัน เวลาซื้อขายกันขายของกันแม้ในหมู่บ้านที่หนึ่งก็จะคิดราคากันตามค่าของสิ่งนั้นไม่ว่าจะเป็นที่ดินสัตว์เลี้ยง (วัว ควาย) ฯลฯ แม้ว่าสิ่งนั้นอาจจะมีค่าเพียงเล็กน้อยนอกจากนี้การค้าขายแลกเปลี่ยนและการให้สิ่งของระหว่างกันยังขึ้นอยู่กับฤดูกาลและความต้องการตลาดอีกด้วย เช่น ในฤดูแล้งพืชผลมักจะขาดแคลนราคาในตลาดจึงสูงเป็นธรรมดาจึงพบได้ว่าในช่วงเมษายนอันเป็นระยะเวลาที่มิงานพิธีกรรมบ่อยๆ และจะใช้มะพร้าวประกอบอาหารคาวและ

หวานมากกว่าในยามปกติจึงพบว่าไม่มีการให้มะพร้าวกันฟรีๆ แม้แต่ในหมู่ญาติพี่น้องแต่ถ้าเป็นช่วงอื่นก็จะแบ่งปันให้กันกันได้

การเกษตรกรรมการหาของป่าล่าสัตว์อีกทั้งการค้าขายแลกเปลี่ยนที่กล่าวมาให้ผลผลิตตอบแทนที่เป็นไปตามฤดูกาลทำนาก็เป็นนาปีของที่จะได้จากป่าเขาส่วนใหญ่จะมีมากก็แต่เฉพาะฤดูฝนการค้าขายก็ดูจะไม่แน่นอนเพราะของที่นำไปค้าขายแลกเปลี่ยนนั้นมักจะเป็นผลผลิตทางการเกษตรมากกว่าอย่างอื่นรายได้อีกส่วนหนึ่งอาจจะได้มาจากการรับจ้างทำงานต่างๆ ในไร่นาแต่จะมีงานรับจ้างเฉพาะในช่วงฤดูปลูกและเก็บเกี่ยว

(6) เครื่องแต่งกาย

ชาวไทลื้อส่วนใหญ่มีรูปร่างหน้าตาและผิวพรรณไม่ต่างไปจากคนเมืองน่านที่มีผิวพรรณขาวในหมู่ผู้หญิงสูงอายุยังนิยมแต่งกายแบบดั้งเดิมด้วยการสวมเสื้อปักมีสาบน้าเฉียงมาผูกติดกับด้านตรงมุมด้านซ้ายหรือขวา หรือใช้กระดุมเงินขนาดใหญ่เกี่ยวกันไว้เสื้อปักนิยมสีดำหรือสีครามตัวเสื้อรัดรูปเอวลอยสาปเสื้อขลิบด้วยแถบสีต่างๆประดับด้วยกระดุมเงินนุ่งผ้าซิ่นลายขวางด้วยลวดลายแบบต่างๆสีผ้าซิ่นนิยมใช้สีสดตัดกัน

สมัยก่อนผู้ชายไทลื้อนุ่งผ้าสั้นขึ้นยี่งในฤดูร้อนจะไม่สวมเสื้อเลยจึงเห็นลายสักตามตัวซึ่งดูแต่ไกลก็คิดว่าเสื้อสีคล้ำๆ กล่าวกันว่าถ้าจะให้แต่งกันครบเครื่องแล้วก็มีดังนี้คือนุ่งกางเกงทรงขาถั่ว หรือที่เรียกว่า “เดีวสะคอ” สวมเสื้อเอวลอยขลิบด้วยผ้าแถบสีต่างๆทั้งเสื้อและกางเกงส่วนใหญ่เป็นสีดำและสีครามนิยมโพกศีรษะด้วยผ้าสีขาว

หญิงไทลื้อจะได้รับการกล่าวขวัญในการทอผ้ามากที่สุดผ้าที่มีชื่อเสียงคือผ้าซิ่นลายลือและลายน้ำไหลแต่ผ้าซิ่นที่ชาวลื้อนิยมทอใส่กันมาตั้งแต่เดิมนั้นคือ ซิ่นปล้องและซิ่นม่านที่มีลายเป็นรูปลายขวางจะแตกต่างกันตรงที่ซิ่นอย่างแรกลวดลายจะสับกันระหว่าง “ลายมุก” ซึ่งทอด้วยการเก็บลาย และ “ลายก่าน” หรือ “ลายมัดหมี่” สำหรับซิ่นม่านนั้นจะใช้ผ้าพื้นสีม่วงหรือสีเขียวซึ่งไม่มีลวดลายหรือที่เรียกว่า “แอม” (เอว) สลับระหว่างลายมุกหรือลายก่าน หากถ้าทอเป็นกรณีพิเศษเช่นจะให้เป็นของขวัญเจ้านายหรือจะใช้นุ่งห่มเองเพื่อไปงานบุญก็จะต่อเชิงซิ่นด้วยตีนจก ซึ่งนิยมจับกันด้วยด้ายเงินสลับกับด้ายทองเป็นเอกลักษณ์ของผ้าซิ่นตีนจกของเมืองน่าน ในอดีตกาลสมัยที่ยังไม่มีเส้นด้ายสำเร็จรูปและใยสังเคราะห์ขายอย่างเต็มที่เห็นอยู่ปัจจุบันชาวบ้านจะปลูกฝ้ายและนำมาปั่นทอเป็นเสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่ม ซึ่งเป็นงานที่ผู้หญิงทุกคนเป็นผู้ที่จัดทำก่อนแต่งงานจะต้องจัดทอผ้าเพื่อคัดแปลงให้เป็นที่นอนหมอนมุ้งผ้าห่มผ้าปูที่นอนไว้อย่างครบ หน้าเพราะนอกจากจะทำให้เพียงพอต่อสมาชิกทุกคนในครอบครัวแล้วยังจะต้องถักทอไว้เพื่อรับแขกอีกด้วย ในการทอชุด (ธง) ถวายพุทธบูชาที่ดีหรือทอผ้าแถบ “ผ้าหลบ” (ผ้าปูที่นอนขนาดเล็ก) นิยมจะสอดใส่ลงลายหรือที่

เรียกว่าเก็บมุกด้วยลายต่างๆ เช่นลายเรขาคณิตลายรูปดอกไม้ช้างม้าคน นกและหงส์ ฯลฯ สีที่ใช้กันอย่างแพร่หลายกับการทอผ้าเหล่านี้คือสีแดงและขาว

5.1.3 ความเชื่อ และศาสนาของกลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อบ้านหนองบัว

ชาวไทลื้อนับถือพุทธศาสนาและผีสางเทวดาควบคู่กันไป พิธีประเพณีหลายอย่างที่เกี่ยวเนื่องในพุทธศาสนาล้ายกันกับที่คนเมืองลื้อเคย ไม่ว่าจะเป็เทศกาลเล็กหรือใหญ่ เช่น เทศกาลสงกรานต์ซึ่งจะมีการประกอบพิธีกรรมตามวันต่างๆ ตั้งแต่วันสังขารล่อง วันเนา วันพญาวันเรื่อย ไปจนถึงวันปากปี หรือการทำบุญทำทานในยามปกติ เช่น วันทำบุญตักบาตรตอนเช้า เหล่านี้จะเห็นได้ว่าไม่แตกต่างไปจากที่คนเมืองเคยถือปฏิบัติกันมา

อย่างไรก็ตามในการเชื่อหรือผีสางเทวดาของชาวไทลื้อนั้นมีปลีกย่อยที่ผิดแผกออกไปจากการถือผีทั่วๆ ไปของคนเมืองโดยเฉพาะอย่างพิธีเข้ากรรมซึ่งเป็นเอกลักษณ์ของวัฒนธรรมไทลื้อ การเข้ากรรมเป็นพิธีไหว้เลี้ยงผีใน สิบสองปันนามีพิธีกรรม 2 ระดับคือ “พิธีกรรมเมือง” ซึ่งเป็นการเลี้ยงผีเจ้าเมืองส่วนการเลี้ยงผีประจำหมู่บ้านนั้นเรียกว่า “พิธีเข้ากรรมบ้าน” ในพิธีเข้ากรรมจะมีการฆ่าวัวควายหรือสตีใหญ่ๆ เช่นสังเวศต่อมาในระยะหลังก็ฆ่าสัตว์ขนาดเล็กเช่นเป็ดไก่ ฯลฯ แทนเล็กน้อยว่าที่ “เมืองล่า” ในสิบสองปันนาพิธีเข้ากรรมที่จัดที่นั่นคงจะใหญ่เป็นอย่างมากถึงขนาดมีหลักฐานบันทึกในบทเพลงขับลื้อ (บุญช่วย ศรีสวัสดิ์, 2537)

ชาวบ้านที่หนองบัว อำเภอน้ำหนาวผาเป็นไทลื้อที่มีถิ่นฐานเดิมจากเมืองล้าก็จริงแต่จะประกอบพิธีกรรมเข้าเมือง 3 ปีต่อ 1 ครั้งและครั้งหนึ่งๆ ใช้เวลาเพียง 3 วันผู้จะที่ออกนอกหมู่บ้านระหว่างเวลานั้นสามารถทำได้โดยการเสียเงินเป็นค่าปรับแทน ในพิธีกรรมนอกจากจะฆ่าสัตว์ใหญ่อย่างข้างต้นแล้วยังจะฆ่าหมูดำและหมูขาวอย่างละ 1 ตัวเป็นเครื่องสังเวศไว้ให้ชาวบ้านได้เคารพสักการบูชานอกจากหอบีเจ้าหลวงแล้วในหมู่บ้านซึ่งเป็นสิ่งคู่กันกับการก่อตั้งหมู่บ้านทุกปีจะมีพิธีกรรมเช่นผีหลักบ้านด้วยเช่นกัน

การประกอบพิธีดังกล่าวข้างต้นเป็นกิจที่ผู้คนในชุมชนกระทำร่วมกัน กระนั้นยังปรากฏว่าพิธีกรรมหลายอย่างที่ชาวบ้านต่างคนต่างทำดังตัวอย่างจากประเพณีการ “ตานตุง” (ทำบุญด้วยธง) ให้แก่ผู้ล่วงลับไปแล้ว ธงที่ใช้เป็นรูปสี่เหลี่ยมกว้างประมาณ 10-12 นิ้วความยาวไม่จำกัดแต่ส่วนใหญ่จะยาวเป็นวาๆ ตัวธงจะทอด้วยลวดลายเป็นรูปปราสาทเชื่อกันว่าผู้ตายจะได้เกาะชายธงขึ้นไปสู่สวรรค์

ตามคำบอกกล่าวของบรรพบุรุษสืบต่อๆ กันมาเป็นที่เชื่อกันได้ว่าเจ้าหลวงเมืองล้าคือเจ้าเมืองที่ปกครองเมืองล้าหรือเมืองล้าในดินแดน สิบสองปันนามณฑลยูนนานประเทศจีนซึ่งเมืองนี้อยู่ทางฝักตะวันออกของแม่น้ำโขงอันเป็นถิ่นฐานเดิมของของพวกไทลื้อเมืองล้าเป็นที่ทราบกันดีแล้วว่าไทลื้อเชื้อสายเมืองล้าที่อยู่ในท้องถิ่นอำเภอน้ำหนาว จังหวัดน่านมีอยู่ 3 หมู่บ้านคือบ้านหนอง

บัวบ้านต้นอ่าง ตำบลป่าคาและบ้านคอนมูลตำบลศรีภูมิ นอกจากนี้ยังได้แผ่เครือญาติออกไปยังหมู่บ้านต่างๆหมู่บ้านละเล็กละน้อย สำหรับประวัติของเจ้าหลวงเมืองลำปางนั้นผู้เขียนพยายามสอบถามผู้เฒ่าผู้แก่ในหมู่บ้านแล้วไม่มีใครสามารถจะให้ความกระจ่างชัดได้ เขาทราบแต่เพียงว่าเจ้าหลวงเมืองลำปางเป็นบรรพบุรุษของเขา เป็นนัรบรบที่มีความเก่งกล้าสามารถ และได้ถึงแก่พิราลัยในดินแดนสิบสองพันนา ก่อนที่พวกเขาจะอพยพมาอยู่ในท้องถิ่นที่จังหวัดน่าน ผู้เขียนจะพยายามค้นคว้าหาหลักฐานและจะนำมาเสนอให้ท่านได้อ่านในโอกาสต่อไป นอกจากนี้ผู้เฒ่าผู้แก่ยังเล่าว่าเจ้าหลวงเมืองลำปางยังที่บิรवारหรือผู้ช่วยอีกหลายคน เช่น หิ้งช้าง หิ้งม้า

ประเพณีบวงสรวงดวงวิญญาณเจ้าหลวงเมืองลำปาง จะต้องมีการคัดเลือกบุคคลที่สืบเชื้อสายมาจากเจ้าหลวงเมืองลำปางโดยสายโลหิตมาเป็นตัวแทนของเจ้าหลวงถือว่าบุคคลเหล่านี้สืบตระกูลเจ้าหลวงเมืองลำปาง ซึ่งให้นำมาเป็นตัวแทนของชาวล้อมทั้งหมดเข้าเมือง โดยมากจะเลือกมาจากบ้านคอยมุด ตำบลศรีภูมิ เพราะสายโลหิตเจ้าหลวงเมืองลำปางโดยตรง นอกจากนั้นยังคัดเลือกบุคคลที่เป็นลูกหลานของหมอครั้งที่อยู่ดินแดนสิบสองพันนามาหนึ่งคน หมอเมืองมีหน้าที่ทำการป้อนอาหารวิญญาณเจ้าหลวงเมืองลำปางซึ่งพวกไทลื้อเรียกกันว่า “จ้ายักต่อมาชาวไทลื้อทั้งประชุมเลือกวันที่จัดพิธีบวงสรวงโดยเลือกวันดีที่สุดซึ่งไทลื้อเรียกกันว่าวันราวเดือนยี่หรือเดือนธันวาคม

5.1.4 ประเพณีเกี่ยวกับชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อบ้านหนองบัว

ชาวไทลื้อมีวัฒนธรรมประเพณีและความเชื่อตลอดจนวิถีชีวิตที่คล้ายคลึงกับชาวล้านนาและล้านช้าง บริโภคข้าวเหนียวเป็นอาหารหลักประจำวันและนับถือพุทธศาสนาเช่นเดียวกัน แม้ว่าในปัจจุบันสังคมของหมู่บ้านไทลื้อในล้านนาจะเปลี่ยนแปลงไปมากตามกาลเวลาทำให้การปฏิบัติตามประเพณีและการประกอบพิธีกรรมบางอย่างค่อยๆ เสื่อมความนิยมลงไปแต่ก็ยังมีประเพณีและการประกอบพิธีกรรมหลายอย่างปฏิบัติกันอยู่ ดังนี้

1) ประเพณีการเกิด

ประเพณีการเกิดแบบดั้งเดิมของชาวไทลื้อ คือเมื่อเด็กคลอดออกมาเมื่อตัดสายสะดืออาบน้ำให้เด็กแล้วหมอดำแยผู้ทำคลอดจะส่งให้ “แม่ฮับ” หรือแม่รับซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นยายของเด็กหรืออาจเป็นผู้ทำคลอดเอาผ้าขาวพันรอบ ตัวเด็กแล้วใส่กระดิ่งนำไปวางไว้ที่บ้านใด กระทั่งเท่าพูดว่า “ผีปอบเกิดแม่ถ่าย กันว่าปิ่นลูกสุหลานสุก็มาเอาไปเหวนนี้ กันปิ่นลูกกุนกำบ้อ้อเอาไป” (ถ้าเป็นลูกผีก็ให้เอาไปเสียในวันนี้ถ้าเป็นลูกคนก็อย่าได้เอาไป) ทำเช่นนี้ 3 ครั้งแล้วจึงนำเด็กมานอนด้วยข้างแม่

เมื่อคลอดลูกแล้วชาวไทลื้อสมัยก่อนต้อง “อยู่เดิน” อยู่ไฟจนครบเดือนในระหว่างที่อยู่ไปมีก็ห้ามหลายประการกล่าวคือ 7 วันแรกหลังคลอดกินได้แต่ข้าวจี หรือ “ข้าวแองไฟ” เป็นข้าวเหนียวปิ้งจนเกรียมรับประทานกับเกลือคั่วและน้ำพริกคำส่วนน้ำดื่มน้ำต้มใส่หัวไพล ที่เรียกว่า

“ปูเลย”นิยมให้ดื่มน้ำมากๆเพราะเชื่อว่าจะทำให้มีน้ำนมให้ลูกมากเมื่อครบกำหนด 7 วันก็เริ่มรับประทานผักต้มจิ้มน้ำพริกตำหมูขี้ปลาช่อน และปลาประเภทปลาเกร็ดและปลาหางขาวส่วนผักเป็นประเภทผักที่มีสีขาวเท่านั้นห้ามรับประทานเนื้อวัวเนื้อควายเผือกเพราะจะทำให้ผิวดิน

ภายหลังคลอดจะต้อง “อยู่ดิน” หรืออยู่ไฟพื้นที่นำมาใช้ขณะอยู่ไฟจะใช้แต่ “ไม้เแงะ” (ไม้เต็ง) เท่านั้นเพราะเผาไฟแล้วไม่มีกลิ่นและควันมากซึ่งสามีจะต้องเตรียมหาไว้ตั้งแต่ภริยาท้องแก่ใกล้คลอดในขณะที่อยู่ไฟจะใส่เสื้อผ้าหนาๆ มีผ้ารัดเอวและบุคคผลเพื่อให้เหงื่อออกยิ่งอยู่ไฟจะต้อง “เข้าพินกรรม” คือ ดิบถ่านใส่ไฟ “เบื่อง” ซึ่งเป็นอ่างดินเผาใช้แก้อีห่วยหรือไม้ไผ่สานเป็นทรงกลมมีช่องตรงกลางเพื่อให้หญิงอยู่ไฟนั่งครอบเป็นการนั่งย่างไฟเชื่อจะทำให้หมดลูกเข้าอยู่เร็วขึ้น

ในขณะที่อยู่ไฟห้ามอาบน้ำร่วมกับผู้อื่นต้องนำฟางกันเป็นห้องน้ำแยกจากผู้อื่นที่บริเวณลานบ้านเมื่อครบ 15 วันจึงจะอาบน้ำได้ใช้น้ำต้มใส่ใบกล้วยใบเปต่าและใบหนาด และหลังจากนั้นจะอาบน้ำทุกๆ 7 วันจนครบเดือน ระยะเวลาของการอยู่ไฟขึ้นอยู่กับลูกที่เกิดใหม่ถ้าเป็นลูกสาวจะอยู่กินเดือน 1 วันหรือ 31 วันเพราะเชื่อว่าเป็นการเผือกก็ เผือด้าย เด็กจะโตขึ้นจะได้เป็นคนขยันขันแข็งรักงานบ้านงานเรือน แต่ถ้าเป็นลูกชายจะหยุด 1 วัน คืออยู่ 29 วัน เพื่อ “หยุดคมหอกคมดาบ” เมื่อโตขึ้นจำเป็นต้องออกสู้รบอันตรายจากสัตว์เจ้าต่างๆ จะได้ไม่มาแผ้วพาน

เมื่อครบกำหนด “ออกเดิน” (ออกเดือน) จะมีพิธีออกเดือนโดยให้อาจารย์ผู้ประกอบพิธีมาทำพิธี “ส่งผีชี้อ้ายตายยาก” โดยนำเข้าเตี๋ยจิ้มอาหารต่างๆ ใส่ในเบื่องนำไปวางไว้ที่นอกบ้านแล้วพูดว่าเอาผีชี้อ้ายตายยากเอาไปกินเห กำนี้ไปนั่งถ้ากิน นอนถ้ากิน” (ให้ผีร้ายเอาไปกินเสียให้นั่งกินนอนกิน) การทำพิธีนี้เชื่อว่าจะทำให้หญิงแม่ลูกอ่อนไม่มีนิสัย “จี๋กะ” (ตะกละ) คือเห็นอะไรก็ทำให้มีอาการอยากกินไปทั้งหมด

สำหรับเด็กแรกเกิดในสมัยก่อนนิยมใช้ผิวไม้ไผ่ตัดสายสะดือเมื่อรอกออกพ้อของเด็กจะนำไปฝังไว้กลางทุ่งนาหรือใต้บันไดการที่รกไปฝังเชื่อกันว่าถ้าอยู่ด้วยมือข้างไหนเด็กจะถนัดข้างนั้น เช่น หิ้วด้วยมือซ้ายเด็กจะเป็นคนถนัดซ้ายถ้าหิ้วทั้ง 2 ข้าง เด็กจะถนัดทั้ง 2 ข้าง

ในประเพณีการเกิดของชาวไทลื้อในสมัยก่อน ผู้เป็นแม่จะต้องปฏิบัติตามจารีตอย่างเคร่งครัด เชื่อกันว่าถ้าไม่ปฏิบัติตามจะทำให้เจ็บป่วยไม่สบาย เรียกว่า “ผิวดิน” ซึ่งอาจทำให้ถึงตายได้ แต่ปัจจุบันส่วนใหญ่ไปคลอดที่โรงพยาบาล การปฏิบัติตัวจึงไม่พิถีพิถันเหมือนแต่ก่อน ทำให้ประเพณีการเกิดแต่ดั้งเดิมเสื่อมความนิยมลงไป

2) ประเพณีอยู่ข่วง

อยู่ข่วงเป็นประเพณีแ่้วสาว เพื่อแสวงหาเนื้อคู่ของหนุ่มไทลื้อ ในสมัยก่อนชายหนุ่มไทลื้อทุกคนที่จะแต่งงานต้องผ่านการอยู่ข่วงปันฝ้ายกับหญิงคนรักมาก่อน ซึ่งจะไม่มีการคลุมถุงชน

หนุ่มสาวมีโอกาสมะมีความเป็นอิสระ เสรีในการเลือกคู่ครอง แต่ทั้งนี้ต้องอยู่ในกรอบของประเพณีที่ติงาม หากฝ่าฝืนจะถือเป็นการผิดผี หรือผิดฮีต อย่างร้ายแรง

ช่วง หมายถึง ลานบ้าน มีร้านนั่งสำหรับพักผ่อนหรือทำงานในเวลากลางคืน โดยยกพื้นสูงประมาณครึ่งเมตร มีความกว้างยาวพอสำหรับบรรจุคนนั่งได้ 4-5 คน มีสิ่งประกอบสำคัญ คือ เตาไฟ หรือตะเกียง น้ำคั้น (คนโท) ชันน้ำ และอุปกรณ์สำหรับใช้ปั่นฝ้าย พอดตกตอนเย็นสาว ๆ แถวบ้านใกล้เรือนเคียงที่นั้คนกันอยู่ช่วง ก็จะเตรียมหาฟืนมาไว้ เพื่อใช้ก่อกองไฟให้เกิดความอบอุ่นและแสงสว่างในฤดูหนาว

อยู่ช่วงเป็นจารีตประเพณีที่ติงามของสังคมไทลื้อ ที่เปิดโอกาสให้หนุ่มสาวได้มีโอกาสพบปะกัน หลังจากทำงานประกอบภารกิจประจำวันแล้ว ถ้าชายหญิงใดไม่เคยอยู่ช่วงเลขถือว่าเป็นสิ่งผิดปรกติ อย่างไรก็ตามเสรีภาพในการเลือกคู่ครองดังกล่าว จะต้องอยู่ในสายตาของพ่อแม่ฝ่ายหญิงที่คอยดูแลไม่ให้เกินเลยจนออกนอกกรอบประเพณีไป แต่ในสังคมปัจจุบันประเพณีการอยู่ช่วงมีเหลืออยู่น้อยเพราะความเจริญของบ้านเมืองและอิทธิพลจากภายนอกเข้ามาแทน ทำให้เกิดปัญหาความสับสนแก่พ่อแม่ผู้ปกครองที่เป็นคนรุ่นเก่า ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงของสังคมยุคใหม่

3) ประเพณีกินดอง

กินดอง เป็นประเพณีแต่งงานของชาวไทลื้อ มีความแตกต่างไปจากประเพณีแต่งงานของภาคเหนือ เป็นประเพณีที่ปฏิบัติสืบทอดกันมาเป็นเวลานาน ซึ่งในปัจจุบันก็ยังคงมีปฏิบัติกันอยู่บ้าง กล่าวคือ ภายหลังจากอยู่ช่วงปั่นฝ้าย แล้วหนุ่มสาวคู่ใดที่มีความชอบพอกันจนเกิดเป็นความรักก็จะมีฐานะเป็นคู่รักกันเรียกว่า “ตัวบ้อตัวแม่กัน” (ตัวพ่อตัวแม่) จากนั้นฝ่ายหนุ่มก็จะกลายเป็นแขกประจำที่จะแ่วบนบ้าน แต่จะไม่ไปทุกวัน เพราะถือว่าเป็นการเสียมารยาท อาจเว้น 2-3 วันไปครั้งหนึ่ง ส่วนฝ่ายหญิงจะปั่นฝ้ายคอยเมื่อถึงวันนัดหมาย เมื่อทั้งคู่ตกลงที่จะใช้ชีวิตร่วมกันฉันสามีภรรยา ฝ่ายชายก็จะดับตะเกียงเรียกว่า “ดับ โคม” เป็นสัญญาณว่าได้ถูกต้องเนื้อตัวกันแล้วและลงจากบ้านไป ถือว่าเป็นการผิดผี ซึ่งฝ่ายชายจะต้องเสียผี

พอดตกตอนเย็นของวันรุ่งขึ้น ฝ่ายหญิงจะส่งตัวแทนไปบอกผีที่บ้านฝ่ายชาย เรียกว่า “ใจ่กำ” (ใจ่คำ) โดยตัวแทนจะกล่าวกับพ่อแม่และญาติของฝ่ายชายว่า “เออ จัวควายสุฮ้ายฮัวไปเข้าสวนเป็นฮื้อไปเป้งฮัวเหยงเนื้อ” (วัวควายของท่านพังรั้วบ้านเขา ขอให้ไปทำรั้วให้เรียบร้อยด้วย) ถ้าฝ่ายชายเต็มใจก็จะส่งรูป 12 คู่ไปไหว้ผี แต่ถ้าไม่ตกลงก็จะส่งผู้แทนไปเจรจา เพื่อขอใช้เงินค่าทำขวัญ ซึ่งอาจมีการพูดจากระทบกระทั่งกันอย่างแรงถึงกับตัดญาติขาดมิตรกัน แต่ถ้าฝ่ายชายไปไหว้ผีแสดงว่า มีความพอใจก็จะรอให้ฝ่ายหญิงมาขอให้ไปอยู่บ้านต่อไป

นับตั้งแต่มีการถูกเนื้อต้องตัวหญิง โดยการดับโคมไฟเป็นสัญญาณแล้ว ตามจารีตประเพณีของสังคมไทยถือถือว่า ทั้งคู่เป็นสามีภรรยากันโดยชอบ แต่จะยังไม่ไปอยู่กินด้วยกันฉันสามีภรรยาแยกกันอยู่ตามปกติจนกว่าฝ่ายหญิงจะมาขอให้ไปอยู่ ในระหว่างนั้นชายต้องทำงานหนักเพื่อเก็บออมเงินทองและทรัพย์สินไว้ ส่วนหญิงก็เตรียมตัวเป็นแม่บ้าน พอถึงเทศกาลสงกรานต์ ในวันพญาวัน (วันเถลิงศก) หญิงก็จะไปค้าหัวพ่อแม่ฝ่ายชาย พร้อมกับส่งของเรียกว่า “ส่งครัว” ซึ่งมีอาหารประเภทอาหารแห้ง เช่น ปลาเกลือขนาดใหญ่ วุ้นเส้น ขนมหมาк เมี่ยง บุหรี่พื้นเมือง นำบรรจุใส่ย่ามขนาดใหญ่ซึ่งทอใช้เองไทยลื้อเรียกว่า ถุงป้อ ไปส่งบ้านพ่อแม่ฝ่ายชายก็จักเตรียมสิ่งของไว้ให้ เช่น ผ้าห่ม ผ้าปูที่นอน ปลอกหมอน พร้อมกับให้เงินเป็นขวัญถุงอีกจำนวนหนึ่ง จะมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับฐานะของพ่อแม่ฝ่ายชาย

การกินคองของไทยลื้อแต่เดิม เป็นสิ่งที่เรียบง่ายแต่เคร่งครัดในจารีตประเพณีที่ถือปฏิบัติกันมานานแล้ว แต่ในปัจจุบันสภาพสังคมเปลี่ยนแปลงไป จึงมีการผสมผสานกันระหว่างจารีตประเพณีดั้งเดิมกับประเพณีของภาคเหนือและประเพณีไทย เช่น การทำพิธีผูกข้อมือ พิธีหลังน้ำสังข์ โดยการเชิญแขกมาร่วมจำนวนมาก

4) ประเพณีฮ้องขวัญ

การฮ้องขวัญหรือเรียกขวัญของชาวไทยลื้อมีลักษณะคล้ายครั้งกับประเพณีฮ้องขวัญ โดยทั่วไปในตำนานวัตถุประสงค์ของการประกอบพิธีฮ้องขวัญเพื่อเรียกขวัญคนที่เพิ่งหายจากการเจ็บป่วยใหม่ๆ ให้มีขวัญและกำลังใจดีขึ้น เชื่อกันว่าคนเจ็บป่วยที่เบื่้อาหารเมื่อทำพิธีฮ้องขวัญแล้ว จะกลับมารับประทานอาหารได้ตามปกติ เข้าบ้านหรือญาติของผู้เจ็บป่วยจะจัดเตรียมสิ่งของเพื่อประกอบพิธีได้แก่ หมาก 1 หัว พลุ 1 เรียง บุหรี่ 1 มวน เมี่ยง 1 อม กกล้วย 1 ลูก ข้าวเหนียว 1 ก้อน ปลาปิ้ง 1 ตัว ไข่ต้ม 1 ฟองไก่ต้ม 1 ตัว (โดยปกติจะไม่นิยมฆ่าไก่ถ้าไม่จำเป็นเพราะเชื่อว่าจะทำให้คนป่วยหายช้า) นอกจากนั้นยังมีค้ายสายสิญจน์อีกจำนวน 1 เส้น หรือ 9 เส้นก็ได้ ข้าวสารจำนวน 64 เม็ดหรือ 32 คู่ ใส่ในถ้วยใบเล็กๆ ไว้ในที่ประกอบ

เมื่อเตรียมสิ่งของเรียบร้อยแล้วหมอขวัญก็จะเริ่มประกอบพิธีฮ้องขวัญถ้อยคำและสำนวนโวหารเป็นแบบพื้นเมืองของภาคเหนือใช้เวลาประมาณ 50 นาทีในขณะที่หมอขวัญกำลังทำพิธีใกล้จบจะมีการเสี่ยงทายเพื่อดูขวัญของผู้ป่วยกลับคืนมาแล้วหรือยังโดยหยิบข้าวสารจากในถ้วยนับได้หากหยิบได้จำนวนเป็นคู่แสดงว่าขวัญผู้ป่วยกลับมาแล้วแต่ถ้าอยากได้จำนวนเป็นคี่แสดงว่าผีนยังไม่มาหมอขวัญก็จะทำพิธีเรียกขวัญต่อไปอีกหลังจากเสร็จพิธีแล้วก็จะนำปลาปิ้ง ไข่ต้มและไก่ต้มมาให้ผู้ป่วยรับประทาน

การเรียกขวัญอีกอย่างหนึ่งที่ไม่มีพิธีการคือเวลาลูกหลานตกใจร้องไห้หรือหกล้มผู้ใหญ่ก็จะอุ้มแล้วใช้มือลูบหลังแล้วกล่าวปลอบว่า “ขวัญมาๆ ขวัญมาอยู่กับเนื้อกับตัว” ซึ่งนิยมปฏิบัติกันเป็นประจำ

การส่องขวัญเป็นประเพณีพื้นบ้านที่มีผลทางด้านจิตใจเป็นการเสริมสร้างขวัญและกำลังใจแก่บุคคลที่เสียขวัญให้มีสภาพจิตใจที่ดีขึ้นอีกอย่างหนึ่งเมื่อคนป่วยฟื้นจากไข้เริ่มรับประทานอาหารที่ดีมีคุณภาพก็จะช่วยให้สุขภาพแข็งแรงจนหายเป็นปกติได้ในที่สุด

5) ประเพณีส่งเคราะห์

ส่งเคราะห์ เป็นพิธีกรรมพื้นบ้านของชาวไทยลื้อที่คล้ายกับของภาคเหนือโดยทั่วไปการส่งเคราะห์เป็นการส่งสิ่งชั่วร้ายต่างๆ ออกจากผู้เคราะห์กรรมต่างๆ เพื่อให้ได้อยู่สุขสบายปลอดภัยจากโรคภัยไข้เจ็บและอันตรายทั้งปวงรวมทั้งเป็นการเสริมแรงใจให้แก่ผู้ประสบเคราะห์กรรมอีกด้วย

การประกอบพิธีกรรมส่งเคราะห์จะกระทำเมื่อมีเหตุสองประการ ประการแรกส่งเคราะห์ตามราศีตามวันเดือนปีเกิด ตามโชคชะตาที่หมอดูหรือผู้รู้ได้ทำนายทายทักไว้ว่าปีใดคุณเกิดวัน ไหนจะมีเคราะห์โดยการกำหนดจากการถือฤกษ์ตามวันสงกรานต์เช่น ปีใดวันสงกรานต์ตรงกับวันอาทิตย์ผู้ที่เกิดวันพุธจะต้องเข้าพิธีส่งเคราะห์เพื่อจะได้ได้อยู่สุขสบายปราศจากเคราะห์ภัยอันตรายต่างๆ ตลอดปี ประการที่สองทำพิธีส่งเคราะห์เมื่อประสบภัยพิบัติต่างๆ เช่น ประสบอุบัติเหตุเจ็บป่วยก็จะทำการส่งเคราะห์เพื่อให้พ้นจากภัยพิบัติทั้งปวง

6) ประเพณีสืบชะตา

การสืบชะตาเป็นจารีตประเพณีของหมู่บ้านไทลื้อและชาวล้านนามีวัตถุประสงค์เพื่อให้เป็นสิริมงคลและขับไล่สิ่งชั่วร้ายที่เป็นเสนียดจัญไรให้ออกไปจากบุคคลหรือสถานที่สืบชะตาหมู่บ้านไทลื้อ มี 2 ประเภท คือสืบชะตาคนละสืบชะตาหมู่บ้าน

(1) พิธีสืบชะตาคน

จะจัดทำในโอกาสต่างๆ กัน เช่นขึ้นบ้านใหม่ภายหลังการเจ็บป่วยหรือทำในโอกาสที่หมอดูทำนายทายทักว่าดวงชะตาไม่ดีบางครั้งก็ทำเพื่อสะเดาะเคราะห์ ภายหลังจากประสบเคราะห์กรรมเมื่อสืบชะตาแล้วเชื่อว่าจะช่วยเสริมสร้างดวงชะตาให้ดีขึ้นอีกทั้งเป็นการบำรุงขวัญและกำลังใจของผู้ที่ประสบจากเคราะห์กรรมหรือผู้เจ็บป่วยให้กลับคืนสู่สภาพปกติ

สถานที่ประกอบพิธีใช้บริเวณบ้านของผู้เข้าในพิธีสืบชะตาโดยใช้ห้องโถง ห้องรับแขก ลานบ้านหรือบริเวณบันไดบ้านสำหรับสิ่งของเครื่องใช้ในพิธีมี ไม้่างามขนาดเล็กนำมามัดรวมกันมีจำนวนมากกว่าอายุผู้เข้าพิธีสืบชะตา 1 อัน ไม้่างามขนาดความยาวเท่ากับความสูงของผู้เข้าพิธีจำนวน 3 ท่อน นอกจากนี้มีกระบอกข้าว กระบอกทราย กระบอกน้ำ สะพานลวดเงิน สะพาน

ลวดทอง เบี้ยแถว (ใช้เปลือกหอยแทน) หมากแก้วมะพร้าวอ่อนกล้วยอ้อยหอมอนเสื่อดอกไม้
รูปเทียนและมีเทียนชัยเล่มยาว 1 เล่มการจัดสถานที่ใช้ไม้ตั้งเป็นกระโจมสามเหลี่ยมตรงกลางเป็น
ที่ว่างสำหรับวางเสตวงและสิ่งของเครื่องใช้ในพิธี จัดที่ว่างใกล้ๆ กระโจมให้เป็นที่นั่งสำหรับ
ผู้เข้าไปสืบทอดแล้ววนด้วยสายสิญจน์ 3 รอบโยงกับเสากระโจมทั้งสามขาแล้วนำไปพันรอบ
พระพุทธรูปและพระที่สวดทำพิธี โดยปกติการสืบทอดคนในล้านนา โดยทั่วไปใช้พระสงฆ์
ประกอบพิธี 9 รูป แต่ที่หมู่บ้านไทลื้อใช้พระเพียง 1 รูปสำหรับท่องคาถาและสวดมนต์จบแล้วใช้ได้
สายสิญจน์ผูกข้อมือผู้ปวยเป็นเสร็จพิธี

ส่วนการสืบทอดคนพร้อมกับขึ้นบ้านใหม่ใช้พระ 5 รูปขึ้นไป เพื่อสวดพระปริตร
สวดชยันโตให้ศีลให้พรพึ่งเทศน์สังคหะและเทศน์สืบทอดตัวแทนที่เข้าไปนั่งในสายสิญจน์ คือ
ผู้นำครอบครัวหรือผู้ที่อาวุโสสูงสุดในครอบครัวเพื่อเป็นสิริมงคลแก่บ้านในครอบครัว

(2) พิธีสืบทอดบ้าน

การสืบทอดบ้านมีจุดมุ่งหมายเพื่อสร้างความเป็นสิริมงคลให้แก่หมู่บ้าน โดย
จะประกอบพิธีที่หอเสื่อบ้านหรือศาลากลางบ้านอันเป็นศูนย์รวมในการประกอบพิธีของหมู่บ้าน
ก่อนถึงวันประกอบพิธีชาวบ้านจะช่วยกันประดับตกแต่งหอเสื่อบ้านหรือศาลากลางบ้านให้สวยงาม
ทำความสะอาดบริเวณรอบๆ แล้วจัดราชวัตร ปกฉัตรและธงทิวใช้ต้นกล้วยต้นอ้อยประดับโดย
รอบ วงด้วยสายสิญจน์รอบบริเวณพิธี ทำแท่นบูชาท้าวทั้งสี่และเทพารักษ์ในบริเวณนั้นมีสิ่งของ
ที่นำมาประกอบในพิธีได้แก่ข้าวพริกแห้งเกลือขนมข้าวต้มดอกไม้ รูปเทียน หมากพลูหูหึ่งเมี่ยง
ซึ่งได้มาจากการบริจาคของชาวบ้าน

ในวันประกอบพิธีจะทำการทำบุญตักบาตรในตอนเช้าในบริเวณพิธีหลังจากนั้น
พระสงฆ์สวดชัยมงคลคาถา และสวดพระปริตรเทศนาธรรมไบลานเจ็ดคัมภีร์และเทศนาธรรม
สืบทอดเพื่อจะขับไล่สิ่งชั่วร้ายและเสนียดจัญไรหรือสิ่งอัปมงคลทั้งหลายให้ออกจากหมู่บ้านเมื่อ
จบพิธีแล้วก็จะประพรมน้ำมนต์แก่ผู้ร่วมพิธีทุกคน

กำหนดวันประกอบพิธีสืบทอดของหมู่บ้านไทลื้อ จะทำหลังสงกรานต์ของทุกปี
ประเพณีสืบทอดบ้านเป็นการรวมน้ำใจของชาวบ้านให้มีความสามัคคี โดยการมีกิจกรรมทำบุญ
ร่วมกันเป็นการสร้างขวัญและกำลังใจให้แก่คนในหมู่บ้านและสืบทอดมรดกเกี่ยวกับประเพณีให้แก่
ลูกหลานแต่เป็นที่น่าสังเกตว่าการประกอบพิธีในระยะสั้นๆ ผู้เข้าร่วมกิจกรรมมักจะเป็นผู้สูงอายุ
ส่วนคนรุ่นหลังมักจะไม่ให้ความสนใจมากนัก

ทั้งนี้ จะเห็นได้ว่าประเพณีเกี่ยวกับชีวิตของชาวไทลื้อส่วนใหญ่จะมีความคล้ายคลึงกับ
ชาวเมืองน่าน หรือชาวไทยล้านนาเป็นอย่างมาก อาจเพราะสาเหตุจากการเข้ามาตั้งถิ่นฐานของ
ชาวไทลื้อในชุมชนล้านนาในจังหวัดน่านเป็นจำนวนมากนั้น แสดงถึงความสำเร็จในการปรับตัว

ของวัฒนธรรมไทลื้อ ที่เข้ากับสภาพของท้องถิ่นใหม่ได้เป็นอย่างดี เพราะชาวไทลื้อที่กระจายตัวอยู่ตามหมู่บ้านต่างๆ ทางตอนเหนือของน่านนั้นสามารถอยู่ร่วมกับคนพื้นเมืองกลุ่มอื่นๆ โดยไม่มี ความขัดแย้ง แสดงให้เห็นว่า ชาวไทลื้อสามารถปรับตัวเข้ากับ โครงสร้างทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคมของน่านได้ อาจเพราะความคล้ายคลึงทางวัฒนธรรมเดิมของไทลื้อสิบสองปันนา กับ วัฒนธรรมของล้านนาของไทย

อย่างไรก็ตาม วัฒนธรรมเกี่ยวกับความตายของชาวไทลื้อก็มีความคล้ายคลึงกับชาวไทย ล้านนาเป็นอย่างมากเช่นกัน ตามรายละเอียดรูปแบบพิธีกรรมงานศพของชาวไทลื้อที่จะกล่าวถึง ดังต่อไปนี้

5.2 รูปแบบพิธีกรรมการจัดงานศพของกลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อ บ้านหนองบัว จังหวัดน่าน

ชาวไทลื้อเป็นกลุ่มที่นับถือผีเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะผีบ้านผีเรือน เนื่องจากกลุ่มไทลื้อ นับถือผีอย่างเหนียวแน่นมาก่อนที่จะได้รับพุทธศาสนา หลังจากย้ายถิ่นฐานมาอยู่ในประเทศไทย และได้รับพุทธศาสนาแล้ว ก็ยังนำแนวความคิดทั้งสองนี้มาผสมผสานกันจนเกิดเป็นรูปแบบ แนวคิดของตัวเอง สังเกตได้จากวิธีการปฏิบัติตนในการเป็นชาวพุทธที่นิยมการทำบุญ ถวายทาน ด้วยอาหาร ผ่าพาดาน ตุงแบบชาวล้านนา แต่ในการทำบุญนั้นก็แฝงคติความเชื่อเรื่องผีไปด้วย โดย การถวายตุงเพื่อให้ผลบุญได้ส่งไปถึงผีบรรพบุรุษ

ชาวไทลื้อนับถือศาสนาพุทธศาสนานิกายเถรวาทเหมือนคนไทยล้านนา แต่ก็มี ความเชื่อว่ามีชีวิตอื่นอาศัยอยู่ในโลกแห่งผีและวิญญาณ ผีกับคนยังติดต่อพบปะช่วยเหลือเกื้อกูล หรือ เบียดเบียนกันได้ โดยผีกลุ่มสำคัญของไทลื้อ คือ ผีอารักษ์ ที่ดูแลป้องกันชาวบ้าน ตั้งแต่ระดับ ครัวเรือนขึ้นไป จนถึงระดับเมือง ผีอารักษ์ไม่จำกัดเพศ หรือ ชาติพันธุ์ ชาติตระกูล จะเป็นคน สัตว์ หรือ มนุษย์ก็ได้ บทบาทของผีอารักษ์ จะช่วยปกป้องชีวิต และทรัพย์สิน ตลอดจนอำนวยความสะดวก สมบูรณ์ให้เกิดกับสมาชิกในครัวเรือน ในชุมชน หรือสถานที่นั้นๆ ผีอารักษ์ทุกระดับ ตั้งแต่ ระดับครัวเรือน หมู่บ้าน ไปจนถึงเมือง จะต้องมีหออยู่ และมีการประกอบพิธีกรรมเลี้ยงดูตามเวลา จารีตเดิม ถ้าละเลยชาวบ้านเชื่อว่า จะนำภัยพิบัติมาสู่บ้านเมือง จึงต้องการดูแลเลี้ยงดูให้อิ่มหนำ สำราญ เพื่อผีเหล่านี้จะได้อำนวยความสะดวก สมบูรณ์ และปกป้องคุ้มครองชาวบ้านให้อยู่ดีกินดี

ระบบความเชื่อและศาสนาดั้งเดิมของชาวไทลื้อ มีพิธีไหว้ผีเรือน ผีตระกูล พิธีบูชาย่า ขวัญข้าว มีพิธีไหว้ใจบ้าน-ใจเมือง พิธีบวงสรวงเต๊อบ้าน เต๊อเมือง พิธีบายศรีสู่ขวัญ พิธีสืบชะตา ซึ่งความเชื่อเรื่องผีก็ยังคงสืบทอดต่อมาจนถึงปัจจุบัน (ลมุล จันทน์หอม, 2536)

จากอิทธิพลของความเชื่อข้างต้น การจัดการศพแบบไทลื้อจึงแบ่งการตายออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่ การตายดี คือ การตายอย่างปกติ ตายตามอายุขัย และการตายร้าย หรือการตายที่

เกิดขึ้นอย่างกะทันหัน ตายก่อนอายุขัย เช่น การตายด้วยอุบัติเหตุต่างๆ หรือภัยธรรมชาติ สัตว์ร้าย การถูกฆาตกรรม รวมไปถึงการฆ่าตัวตายด้วย ด้วยเหตุดังกล่าวการจัดการงานศพของชาวไทลื้อจึงแบ่งเป็น 2 ลักษณะ ได้แก่ การเผาศพ เป็นการจัดการงานศพของผู้ที่ตายดี และการฝังศพ เป็นการจัดการศพสำหรับผู้ตายร้าย สำหรับกรณีของผู้ตายร้ายที่จะทำพิธีเผาจะต้องประกอบพิธีกรรมเป็นการเฉพาะ เพราะมีความเชื่อว่าผู้ที่ตายร้ายเป็นการตายในลักษณะผิดธรรมชาติ ต้องทำพิธีเพื่อป้องกันความโชคร้ายและความอัปมงคลต่างๆ ที่อาจเกิดขึ้นกับครอบครัวและญาติพี่น้อง

ส่วนประเพณีงานศพในปัจจุบันจะเก็บไว้ที่บ้านหรือที่วัดก็ได้ แล้วนิมนต์พระ 4 รูปมาสวด มีการทำพิธี “เฮือนदान” ให้แก่ผู้ตาย โดยสร้างเป็นบ้านจำลองซึ่งข้างในมีเครื่องอุปโภคบริโภค เช่น ข้าวสาร หมากพลู ผู้เข็น ที่วี รวมทั้งเครื่องมือประกอบอาชีพเป็นต้น ทั้งนี้คนไทยลื้อเชื่อว่าคนตายก็เหมือนคนเป็นจะต้องใช้สิ่งของต่าง ๆ ในการดำรงชีวิตเช่นกัน หลังจากนั้นจะนำศพขึ้นปราสาทจำลองเทียมรถไปเผาปนกิจที่เมรุนอกหมู่บ้าน เมื่อเสร็จพิธีแล้วก็จะรื้อเฮือนदानและนำของที่อยู่นั้นไปถวายวัด แต่เดิมจะถวายพระเพื่อนำไปใช้ แต่ในปัจจุบันนี้ครอบครัวของผู้ตายจะนำเงินไปทำบุญเพื่อแลกกับของที่ได้นำไปถวายพระนั้นเพื่อจะได้แบ่งปันไปให้แก่ญาติโดยทั่วถึงกัน หรือบางบ้านจะใช้เตียงโรงพยาบาลมาใช้แทนปราสาทจำลองเพื่อจะได้นำเตียงนั้นไปบริจาคแก่โรงพยาบาลในชุมชน (แทน เทพเสนา, การสื่อสารระหว่างบุคคล, 14 กรกฎาคม 2560)

5.2.1 รูปแบบคนตายตามปกติ หรือการตายดี

จากการสัมภาษณ์นายสว่าง พิมาลัย ปราชญ์ไทลื้อ บ้านหนองบัว จังหวัดน่าน ได้อธิบายเกี่ยวกับการพิธีศพของชาวไทลื้อ โดยมีรูปแบบ ขั้นตอน และวิธีการ อยู่ 3 ขั้นตอนหลัก ได้แก่ การเตรียมศพ การบำเพ็ญกุศลศพ และการจัดการศพ ที่มีความคล้ายคลึงกับงานศพแบบล้านนา โดยผู้วิจัยสามารถสรุปข้อมูลจากการสัมภาษณ์ และศึกษาจากเอกสารต่างๆ ได้ ดังนี้

(1) การเตรียมศพ มีขั้นตอน ดังนี้

การอาบน้ำศพ ชาวไทลื้อ เมื่อมีคนตาย ญาติพี่น้อง และคนใกล้ชิดจะต้มน้ำร้อนให้เดือด และรองน้ำอุ่นแล้วนำมาอาบน้ำศพผู้ตาย และเปลี่ยนเสื้อผ้าใหม่ให้แก่ร่างผู้ตาย เป็นเสื้อผ้าที่ผู้ตายชอบใส่ แล้วหามศพจากบ้านขึ้นมานอนบนเสื่อที่ปูไว้ตรงชื่อบ้าน

การนำเงิน หรือ หมากใส่ปากศพ เมื่ออาบน้ำศพเสร็จแล้ว ญาติจะนำเงินใส่ในปากของผู้ตายหรือบางแห่งก็นำหมากที่ทำเป็นคำใส่ในปากของผู้ตายแทน เรียกว่า สูบหมาก

การมัดตราสังศพ จัดมือศพให้ประนม ผูกด้วยฝ้าย ในมือถือกรวยดอกไม้ หัวแม่เท้าทั้งสองผูกด้วยฝ้ายให้ติดกัน เรียกการทำอย่างนี้ว่า “ห้างลอย” หลังจากนั้นใช้ฝ้ายต่อ 3 เส้น ใหญ่ขนาดนิ้วหัวแม่มือ ยาวประมาณ 1 เมตร สอดเข้าใต้เสื่อ ตรงคอเส้นหนึ่ง ตรงเอวเส้นหนึ่ง ตรงข้อเท้าเส้นหนึ่ง เรียกฝ้ายที่อยู่ใต้เสื่อนี้ว่า “ฝ้ายจรสาด”

การนำศพใส่โลง ขั้นตอนสุดท้ายของการเตรียมศพก่อนที่จะตั้งศพบำเพ็ญกุศลคือ การนำศพใส่โลง ชาวบ้านช่วยกันประกอบขึ้นเอง ก่อนที่จะนำศพใส่โลงนั้น จะทำพิธีเบิกโลง โดยนำไปไม้มาปักในโลง 3 ครั้ง พร้อมกับพูดว่า “ขวัญคนหนีขวัญผีอยู่” เสร็จแล้วจึงนำศพใส่โลงบนฝาโลง (ในกรณีที่มีโลง) จะมีตุ่งเหล็กตุ่งตอง (ตุ่งหมายถึงตรง) มะพร้าวแก่ปอกเปลือก มีขันทองคอกดอกไม้ตั้งไว้ เมื่อศพยังอยู่ในเรือน ลูกหลานต้องจัดสำรับกับข้านำมาตั้งไว้ข้างศพวันละสามมื้อ เมื่อยกมาตั้งต้องเคาะโลงบอกให้ศพกินข้าวทุกครั้ง

หากเป็นคนยากจน จะนำศพห่อด้วยไม้ไผ่ แล้วใช้ผ้าขาวปิดทับด้านนอก ใช้สาดกะลา คือเส้นที่ใช้ปูรองข้าวเปลือกกลางทุ่งนาในฤดูที่เก็บเกี่ยว โดยใช้เส้นนี้มาตัดพับเป็นรูปหีบหรือกล่อง มีเฉพาะด้านข้าง ใช้ครอบศพเพื่อป้องกันการอุจาดตาเท่านั้น

ทั้งนี้ หากผู้ตายเป็นข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ หรือเป็นผู้มีฐานะ จะใส่หีบศพอย่างดี และญาติก็จะสร้างปราสาทศพ ออกแบบตกแต่งอย่างยิ่งใหญ่ว่า และสวยงามให้กับผู้ตายด้วย

(2) การบำเพ็ญกุศลศพ ในการบำเพ็ญกุศลศพจะมีพิธีสวดพระอภิธรรมทุกคืน ในการสวดอภิธรรมนั้นก็จะมีเทศน์ด้วย โดยมากพระสงฆ์จะเทศน์ตามคัมภีร์พื้นเมือง สำหรับการสวดพระอภิธรรมนั้นบางแห่งนิยมสวดสัณยาแทน ซึ่งเป็นการสวดของพระสงฆ์ตามแบบของล้านนา

การตั้งศพบำเพ็ญกุศล ชาวไทลื้อจะทำเหมือนล้านนา คือ จะจัดหาเครื่องสักการะมาตั้งไว้ใกล้ศพ ได้แก่ ไผ่ยาม ตุ่งเหล็กตุ่งตอง ตุ่งสามหาง ขันข้าว ถุงห่อข้าวซึ่งทำจากผ้าขาว ใส่อาหารเมี่ยง บุหรี่ และเข็มเย็บผ้า ผ้ายุงซึ่งเป็นด้ายดิบสำหรับพระสงฆ์จูงศพไปป่าช้า และมะพร้าวสำหรับล้างหน้าศพก่อนเผา ซึ่งเครื่องสักการะแต่ละชนิด มีลักษณะ และความหมาย ดังนี้

ไผ่ยาม เป็นไฟที่จุดไว้ที่บนหัวศพ หรือปลายเท้าศพ สำหรับไผ่ยามนั้น ในสมัยโบราณใช้น้ำมันมะพร้าวหรือน้ำมันจากพืชอย่างอื่น ภาชนะที่ใส่อาจใช้เป็นถ้วยแกงคว่ำลง เอน้ำมันใส่ตรงกันแล้วจึงพันดินกาจุ่มลง ต่อมาใช้ดินเหนียวปั้นเป็นภาชนะบรรจุน้ำมันที่เรียกกันว่า “ผางประทีป” สมัยต่อมาใช้ตะเกียงน้ำมันก๊าด สาเหตุที่ต้องจุดไผ่ยามมีคำอธิบายไว้หลายประการเช่นว่า 1. เพื่อเป็นเครื่องเตือนสติคนเป็นว่า ชีวิตก็เหมือนกับตะเกียงนั่นเองถ้าหากหมดเชื้อลงยามใดความเป็นคนก็สิ้นสุดกันเมื่อนั้น 2. เพื่อให้มองเห็นศพได้ถนัดและป้องกันสัตว์มาใกล้ศพโดยใช้แสงสว่างจากตะเกียงมาช่วยไล่สัตว์ 3. เพื่อจะได้เป็นแสงส่องทางให้แก่ผู้ตายได้ไปสู่โลกอีกโลกหนึ่ง

ขันข้าว ในช่วงที่ศพยังมีได้นำไปเผานั้นบรรดาญาติๆ ต้องนำเอาอาหารมาวางไว้ด้านหลังหีบศพทั้งนี้ก็เพื่อให้ผู้ที่ตายนั้นได้มาบริโภคอาหารนั้น นอกเหนือไปจากการนำไปถวายพระสงฆ์ที่วัด โดยที่ผู้ที่นำอาหารไปให้มันต้องเคาะโลงบอกให้ผู้ตายนั้นมารับประทานอาหารเป็นดังนี้ตลอดในช่วงเวลาที่จะต้องกินอาหาร โดยปกติชาวบ้านทั่วไปมักบริโภคอาหารวันละ 3 มื้อ และจะทำเช่นนี้จนกว่าจะนำเอาศพไปเผาหรือฝัง

อุ้งห่อข้าว หมายถึง ผ้าที่เย็บเป็นอุ้งคล้าย ๆ อุ้งขามของพระสงฆ์ การที่ต้องมีอุ้งห่อข้าวให้กับผู้ตายด้วยนั้นถือคติว่า การไปสู่ปรโลกนั้นต้องเดินทางไกลจึงจำเป็นต้องมีเสบียงเอาไว้ใช้ในระหว่างที่เดินทางไปในอุ้งนั้นก็จะมีสิ่งของต่างๆ เช่น ข้าว อาหาร และของที่ผู้ตายชื่นชอบ ที่ขาดไม่ได้คือไข โดยมากจะเอาไขเป็ดใส่ไปด้วย เพื่อให้ผู้ตายใช้ระหว่างเดินไปยมโลก หากเดินไปพบกับแม่น้ำขวางทางก็ให้ผู้ตายโยนไขเป็ดลงไป ไขนั้นจะกลายเป็นเป็ดแล้วจ้หลังเป็ดข้ามไปอีกฝั่งหนึ่งได้

ตุ้งเหล็กตุ้งทอง เป็นตุ้งที่ทำขึ้นมาจากแผ่นเหล็กหรือสังกะสีหรือแผ่นทองเหลือง ทาด้วยสีเงินสีทอง ใช้ประกอบพิธีกรรมอุทิศส่วนกุศลแก่ผู้เสียชีวิต ตุ้งแดง เป็นตุ้งสีแดงที่ใช้ในพิธีตรึงดวงวิญญาณคนตายผิดปกติ เช่น ตายเพราะอุบัติเหตุต่างๆ ก็จะปักตุ้งแดงนี้หลังจากที่มีพิธีถอนดวงวิญญาณของคนตายออกจากสถานที่แห่งนั้นแล้ว เพื่อให้ดวงวิญญาณนั้นได้เกาะชายตุ้งและหลุดพ้นจากสถานที่และบ่วงกรรมนั้นๆ นอกจากนั้นยังมีตุ้งอีกประเภทที่ใช้ในงานอวมงคล คือ ตุ้งสามหาง เป็นตุ้งที่ใช้หน้าศพไปสุสาน โดยมีผู้แบกตุ้งสามหางนำหน้าขบวนศพ ตุ้งสามหางจะมีรูปร่างเหมือนคน แต่ตั้งแต่ส่วนเอวลงไปจะเป็นสามแฉก เรียกว่าสามหาง

ตุ้งสามหาง เป็นตุ้งที่ใช้ในงานอวมงคลละ (มงคล) หรืองานศพ ชาวไทลื้อมีความเชื่อเกี่ยวกับตุ้งสามหางเหมือนชาวล้านนาว่า ตุ้งนี้จะทำให้วิญญาณผู้ตายได้ไปสู่สวรรค์ เพราะเชื่อกันว่าตุ้งสามหางเหมือนธงในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์เมื่อนำมาถือนำหน้าศพไปสู่ป่าช้าก็เหมือนนำเอาดวงวิญญาณผู้ตายไปสู่สวรรค์นั่นเอง ตุ้งสามหางเป็นธงสัญลักษณ์ของตุ้งที่ใช้ในงานศพ มีรูปร่างคล้ายคลึงกับรูปกายของมนุษย์ และมีชายตุ้งอยู่สามชาย

ความหมายของตุ้งสามชายหรือตุ้งสามหางนี้ อาจหมายถึงไตรวิญญู หรือวิญญู 3 คือ วงจรแห่งทุกข์ ได้แก่ กิเลส กรรม และวิบาก หรือไตรลักษณ์ คือ ความไม่เที่ยงแท้ ความเป็นทุกข์ ความมิใช่ตัวตน คือความไม่เที่ยงของสังขาร คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา จึงเปรียบได้กับปริศนาธรรม เป็นอุทาหรณ์ และเครื่องเตือนสติ

(3) การจัดการศพ วันเผาศพชาวไทลื้อจะหลีกเลี่ยงไม่ให้ตรงกับวันพระ หรือวันเก้ากอง (ขึ้น 9 ค่ำ แรม 9 ค่ำ) การจัดการศพประกอบไปด้วยพิธีกรรมต่าง ๆ ได้แก่ การบำเพ็ญกุศลก่อนเผาศพ การเคลื่อนศพไปป่าช้า การบำเพ็ญกุศลหลังการเผาศพ การอยู่ “เฮือนเย็น” การเก็บอัฐิ (สว่าง พิมาลย์, การสื่อสารระหว่างบุคคล, 14 สิงหาคม 2558)

การบำเพ็ญกุศลศพก่อนเผาศพ เมื่อถึงวันปลงศพ พระและสามเณรที่ได้รับนิมนต์จะเดินทางไปที่บ้านศพในตอนบ่าย เมื่อไปถึงอาจารย์วัดกล่าวนำไหว้พระรับศีล แล้วยกเครื่องไทยทาน ถวายพระ พระสงฆ์ให้พร อาจารย์วัดกล่าวคำกรวดน้ำ กล่าวคำขอมาพระรัตนตรัย พระสงฆ์จุด “เทียนจังก้อน” (เทียนสำหรับติดไม้ซึ่งวางพียงข้างโลงศพ) แล้วสวดมาติกา พระสงฆ์

4 รูปสวดถอนศพด้วยสะดวก 4 มุมของศพ เมื่อทำพิธีถอนศพเสร็จพระสงฆ์ถือผ้าโยงผีที่ผูกต่อจากเชือกมัดเท้าศพ ผู้ชายที่แข็งแรงช่วยกันยกศพลงจากเรือนแล้วก็เคลื่อนไปยังป่าสุสาน ขณะที่นำศพลงจากเรือนพ้นเรือนแล้วก็จะมีการ โยนหม้อน้ำทิ้งให้แตก เพื่ออธิบายปริศนาธรรม ได้แก่ สังขารที่ประกอบด้วยธาตุ 5 ชั้น 5 ที่ไม่จริงยั่งยืน

การเคลื่อนศพไปป่าช้า ในการเคลื่อนศพหรือจูงศพนั้น ขบวนหามศพไปสู่อำเภอมีคนแบกคูก 3 หาง และอุ้งห่อข้าวเป็นผู้นำไปข้างหน้า ตามด้วยพระสงฆ์และสามเณร ต่อจากนั้นมีผู้แบกไม้ค้ำหมุด (หมุดทำจากผ้าห่มเก่านำมาพันให้เป็นเกลียว เสียบด้วยไม้ไผ่ แล้วจุดไฟที่ปลายผ้าเพื่อกลบกลิ่นศพ นอกจากนี้ยังใช้ไม้ค้ำหมุดดังกล่าวเพื่อใช้ในการจุดเผาศพด้วย เพราะมีความเชื่อว่าจะต้องนำไฟจากบ้านที่ตั้งศพไปเผาศพ หากลืมนำไปจะกลับไปเอาไฟจากบ้านไม่ได้ จะใช้ไฟของคนอื่นก็ไม่ได้ จึงเป็นเรื่องยุ่งยากมาก ดังนั้นจึงกำหนดให้มีคนแบกไม้ค้ำหมุดไว้) เมื่อศพมาถึงป่าสุสานแล้วก็นำศพขึ้นบนเชิงตะกอน แล้วนิมนต์พระสงฆ์ชักผ้าบังสุกุล เมื่อพระสงฆ์ชักผ้าบังสุกุลเรียบร้อยแล้ว ก็จะทำการล้างหน้าศพด้วยน้ำมะพร้าว เสร็จแล้วก็ทำการเผาศพด้วยไฟที่นำมาจากบ้าน

ขบวนศพจะเคลื่อนไปตามถนนโดยไม่ผ่านบ้านหรือสวนของคนอื่น ระหว่างทางผู้ร่วมขบวนหามศพจะไม่เหลียวหลัง บางครั้งเมื่อถึงทางแยกคนที่หามศพจะนำศพวนเวียนไปมา บางครั้งก็นำศพวางถนนเพราะเชื่อว่าจะทำให้ผีกลับบ้านไม่ถูก

การบำเพ็ญกุศลหลังการเผาศพ หลังจากที่ทำพิธีเผาศพเสร็จเป็นที่เรียบร้อยแล้ว ตั้งแต่คืนนั้นไป 3 หรือ 7 คืน จะเป็นการอยู่เฝ้าเอนเอน ถ้าเป็นศพผู้สูงอายุจะให้มีการอยู่เฝ้าเอนเอน 3 คืน ถ้าเป็นศพคนหนุ่มสาว จะให้มีการอยู่เฝ้าเอนเอน 7 คืน เพื่อเป็นการปลอบขวัญให้ความอบอุ่นแก่เจ้าภาพ เมื่อครบกำหนดแล้วก็จะมีการทำบุญสวดสังคหะบ้าน การสังคหะบ้านคือการทำพิธีปิดรังควาน หมายถึงบ้านสะอาดหมดมลทิน ขับไล่สิ่งชั่วร้ายต่างๆ ออกจากบ้าน หลังจากการทำบุญสวดสังคหะบ้านแล้วยังมีการทำบุญอุทิศให้ผู้ตายอีกหลายครั้ง เช่น การทานขันข้าว การทานกระดูก

การเก็บอัฐิ หลังจากเสร็จพิธีเก็บอัฐิแล้ว ในเช้าวันรุ่งขึ้นญาติของผู้ตายจะนิมนต์พระสงฆ์ 4 รูปไปทำพิธีที่ป่าช้า เมื่อไปถึงพระสงฆ์ที่อาวุโสสูงสุดจะนำกระทงที่ใส่ข้าวปลาอาหารไปวางไว้ใกล้เชิงตะกอนเพื่อบอกให้ผีเจียงเหมียงปล่อยดวงวิญญาณของผู้ตายไปรับสังฆทานอุทิศที่บ้านในวันถัดไป

หลังจากนั้น จะเก็บกระดูกใส่หม้อปิดด้วยผ้าขาว แล้วนิมนต์พระสงฆ์บังสุกุล เสร็จแล้วจึงเปิดผ้าขาวให้ญาตินำน้ำส้มป่อยมาประพรมขอขมาลาโทษที่ได้ล่วงเกิน ชาวไทลื้อไม่นิยมนำกระดูกเข้าบ้านเหมือนชาวภาคกลาง พอเสร็จพิธีแล้วจะนำกระดูก ไปฝังที่โคนต้นไม้ในป่าช้า หรือนำกระดูกผู้ตายไปบรรจุไว้ในสถูปที่สร้างเตรียมไว้ในบริเวณวัด

5.2.2 รูปแบบคนตายผิดปกติ ตายร้าย หรือตายโหง เป็นการตายที่เกิดขึ้นฉับพลันทันด่วน การตายร้ายถือเป็นเรื่องใหญ่มากของชาวไทยถือเป็นเวรเป็นกรรมทั้งคนตายและคนเป็น เมื่อเป็นผีแล้วก็ยิ่งร้ายกว่าผีที่ตายธรรมดา ถ้าไปตายนอกบ้านห้ามนำศพเข้ามาในบ้าน ห้ามเก็บศพไว้ค้างคืน เมื่อตายแล้วให้รีบนำไปฝังที่ป่าช้าในเวลาก่อนค่ำของวันนั้น ถ้าตายในเวลากลางคืนจะช่วยกันหามจุดได้จุดไม้แค่คุมกันไปฝังในคืนนั้น คนที่ตายร้ายไม่มีการผูกเท้าผูกมือ ด้วยสายเหมือนคนตายดี การนำศพไปฝังใช้คานหามทำด้วยไม้ไผ่ จำนวนคนหาม 4 คน ไม่มีพระสงฆ์นำหน้าจึงศพไปป่าช้า ห้ามทำสังฆทานถวาย ห้ามถวายขันข้าวแด่พระสงฆ์ ทำบุญได้อย่างเดียวคือถวายข้าวดิบหรือข้าวสารที่ไม่ได้นึ่งหรือหุง การตายโหงต้องฝังอย่างเดียว ตายวันนั้นต้องนำไปฝังวันนั้น มีการตายร้ายบางกรณีเท่านั้นถ้าต้องการเผาจะต้องทำพิธีล่วงหน้าไว้ก่อน

การเลือกที่ขุดหลุมฝังศพ เมื่อนำศพไปถึงป่าช้าแล้ว ผู้ประกอบพิธีจะนำไข่เสียดายโขนเพื่อหาที่ขุดหลุม ถ้าโขนไข่ยังไม่แตก ก็จะเก็บโขนไปทางอื่นอีก เมื่อไข่แตกตรงไหนก็ให้ขุดหลุมตรงนั้น จะย้ายที่ไม่ได้แม้จะเป็นตอไม้ใหญ่ก็ต้องขุดฝังตรงนั้น (สว่าง พิมาลัย, การสื่อสารระหว่างบุคคล, 14 สิงหาคม 2558) การจัดศพคนตายร้ายนี้สามารถแยกประเภทของการตายได้ดังนี้ คือ

ตายกล้ม (ตายท้องกลม) คือคนที่ตายพร้อมกับลูกขณะที่ถูกยังอยู่ในท้อง การตายในลักษณะนี้ชาวบ้านถือว่าวิญญาณเฮี้ยนมาก จะต้องทำพิธีกรรมเฉพาะเรียกว่า “ผ่าจัน” เสียก่อน จึงจะนำไปฝังได้

พิธีศพนั้นเริ่มตั้งแต่การนำศพผู้ตายลงจากบ้านทางใต้บันไดตรงที่ศพนอน แล้วนำศพใส่คานหามที่เตรียมไว้ ผูกศพติดคานหาม 3 แห่ง คือที่คอ เอว และที่เท้า เมื่อนำศพไปพ้นจากบ้านแล้ว ก็จะทำพิธีตัดขาดจากความเป็นสามภรรยากันแล้ว จึงจะนำศพไปป่าช้า ผู้ทำพิธีเรียกว่าหมอผี จะนำกรวยดอกไม้ ใส่ในมือศพ 1 กรวย และให้สามภรรยา 1 กรวย เสร็จแล้วจะนำค้ายสายสิญจน์ผูกมือศพแล้วโยงค้ายมาผูกกับมือผู้เป็นสามี หลังจากนั้นจะเสกคาถาลงบนมิดหมอและตัดค้ายสายสิญจน์ตรงกลางให้ขาดทีเดียว พอค้ายสายสิญจน์ขาดแล้ว ผู้เป็นสามีจะรีบถอดเสื้อผ้าวิ่งเข้าไปอยู่ในวัด โดยไม่เหลียวหลัง ระยะเวลาอยู่วัดประมาณ 3-7 วัน บางคนก็ถือโอกาสบวชอุทิศกุศลให้ภรรยา หลังจากทำพิธีตัดแล้วก็จะนำศพไปป่าช้า การหามศพไปนั้น ผู้หามและผู้ร่วมขบวนศพไปป่าช้าจะต้องไม่เหลียวหลัง ขณะศพถึงทางแยกต้องหามศพหมุนวนรอบไปมา ส่วนหมอผี ก็จะเสกมิดหมอขีดเส้นขวางบนถนนที่ศพผ่าน เมื่อศพไปถึงบริเวณป่าช้าหมอผีก็จะเสียดายสถานที่ฝังศพด้วยการโยนไข่ไก่ถ้าไข่แตกตรงไหนก็ขุดหลุมฝังศพตรงนั้น และก่อนนำศพลงหลุมก็ต้องทำพิธีผ่าจันศพ โดย “หมอผี” จะนำเคียวเกี่ยวข้าวที่คมกริบมาแหวกหน้าท้องศพที่เดียวจากล่างขึ้นข้างบน แล้วนำศพทารกออกมาฝังข้างๆ ศพมารดา หลังจากนั้นก็จะกลบดิน การทำพิธีกรรมทุกขั้นตอนนั้น หมอผีจะต้องเสกคาถาอาคมทุกครั้งเพื่อสะกดวิญญาณผู้ตาย

ตายพราย การตายหลังจากคลอดลูกแล้ว กำลังอยู่เดือนหรืออยู่ไฟ ใต้อือเรียกว่า “ต่ายพราย” การทำพิธีศพก็เหมือนกับตายท้องกลม แต่มีข้อแตกต่างก็คือ พิธีกรรมศพตายพรายที่ มารดาสิ้นชีวิตแต่ลูกยังมีชีวิตอยู่ “หมอผี” จะต้องทำพิธีหลอกวิญญาณคนตาย โดยตัดต้นกล้วย ขนาดเท่าทารกที่เกิดแล้วจึงนำมาวางไว้ข้างศพ พร้อมกับห่อยาสมุนไพร ซึ่งประกอบด้วยพริกไทย หัวไพล เทียนดำ อีก 1 ห่อ พร้อมกับบอกวิญญาณผู้ตายให้ทราบจำนวน 3 ครั้งด้วย อนึ่งหลังจากที่ เอาท่อนกล้วยวางไว้ข้างศพแล้ว “หมอผี” ต้องใช้เหล็กแหลมขีดที่อวัยวะเพศศพ 3 แห่งๆ ละ 3 ครั้ง ที่หัวแม่เท้า ที่อก และที่เอว หลังจากนั้นจึงนำเอาตาแหลวที่เตรียมไว้มาปิดหน้าศพ แล้วจึงนำศพ ผูกคานหาม เช่นเดียวกับศพตายท้องกลม

การที่จะเอาศพตายพรายลงจากเรือนนั้น หมอผีจะกลับบันไดเอาด้านล่างกลับขึ้น ข้างบน แล้วนำบันไดเทียมซึ่งมี 3 ชั้น แต่ละชั้นผูกด้วยฝ้ายมาพาดทับไว้ เมื่อนำศพลงพื้นบันไดบ้าน แล้วจะใช้มีดตัดแบ่งครึ่งบันไดเทียมแล้วนำไปป่าช้าพร้อมกับศพ ส่วนผีที่เป็นสามีนั้นต้องแต่งตัว ด้วยเสื้อผ้าเก่าๆ ชนิดที่ขาดไม่มีชิ้นดี ก่อนจะฝังศพนั้น ผู้เป็นสามีต้องทำพิธีกรรมอย่าขาดกัน โดย กล่าวคำทำนองว่า ได้หย่าขาดกันแล้วจำนวน 3 ครั้ง หลังจากนั้นก็จะนำเอาท่อนกล้วยและห่อยา สมุนไพร ที่เตรียมไว้ข้างศพแล้วกล่าวมอบให้อีกที เสร็จแล้วจึงเปลี่ยนเสื้อผ้าใหม่พร้อมกับแบกคาน กลับบ้านโดยไม่เหลียวหลัง จากนั้นก็จะนำศพฝังหรือจะนำไปเผา (ถ้าไม่มีพิธีหย่าขาดจากกันห้าม เผาศพ) ส่วนคนที่ไปร่วมขบวนศพนั้น ทุกคนจะต้องทยอยกันกลับบ้านโดยไม่เหลียวหลังก่อนที่จะ นำศพลงหลุมฝังหรือเผาศพ สำหรับบริเวณที่เผาหรือฝังนั้นจะทำรั้วด้วยหนามล้อมรอบ มีประตูออก เพียงประตูเดียว หน้าที่ของหมอผีต่อไปก็คือ นำค้ายสายสิญจน์มาขึงปิดถนนจำนวน 3 แห่ง แต่ถ้า ป่าช้าไกลจากหมู่บ้านมากก็ขึง 7 แห่ง

ตกลน้ำตาย ตามปกติศพของคนที่ตกลน้ำตายต้องฝังในวันนั้น แต่ถ้าเจ้าภาพอยากที่จะ เผาศพ ให้ทำพิธีดังนี้ ให้เอาหัวขมิ้นตำผสมกับปูน ละลายน้ำให้เปียกแล้วเอาทาหัวของศพ การทำ ให้อาหมื่นขมิ้นที่ตำนั้นแล้วลูบขึ้น 7 ครั้ง ลูบลง 7 ครั้ง ทำพิธีอย่างนี้แล้วจึงสามารถเผาศพได้ ศพคนที่ตกลน้ำตาย ห้ามผู้ที่เป็นเจ้าภาพรับของที่ชาวบ้านนำมาบริจาค ห้ามมีการสวดสังคหะ ห้าม เอาพระพุทธรูปนำหน้าศพ ห้ามถวายสังฆทาน

ตายด้วยฟ้าผ่า ให้ยกศพใส่รางหมู คือรางไม้สำหรับใส่อาหารให้หมู แล้วช่วยกันดึงราง หมูไปมา 3 ครั้ง บางท้องถิ่นระหว่างที่ชักรางหมูไปมานั้นให้ชักโดยแรงให้ศพตกลงดิน แล้วหาม ศพเข้าใส่ใหม่ ชักไปมาให้ศพตกอีกให้ตกถึง 3 ครั้ง จึงให้อาบน้ำศพด้วยน้ำอุ่น ทำอย่างนี้แล้วจึง ฝังศพได้ ห้ามเก็บศพคนที่ตายฟ้าผ่าไว้ค้างคืน ห้ามเจ้าภาพรับของที่ชาวบ้านนำมาบริจาค ห้ามสวด สังคหะ ไม่ควรมีการให้ศีล รับศีล ห้ามถวายสังฆทาน แต่ให้ถวายทานข้าวสารดิบที่ยังไม่ได้นึ่งตรง จุกที่คนนั้นตายได้

เสือกัดตาย ให้อาบน้ำศพด้วยน้ำอุ่น จึงจะเผาศพได้ ถ้าไม่อาบน้ำด้วยน้ำอุ่นห้ามเผา ให้ฝังได้อย่างเดียว ห้ามเก็บศพไว้ค้างคืน ห้ามรับของที่ชาวบ้านนำมาบริจาค ห้ามถวายสังฆทาน แต่ให้ถวายข้าวสารเป็นทานตรงจุดที่ตายนั้นได้

ตกต้นไม้ตาย เมื่อมีคนตกต้นไม้ตาย ท่านให้พ่อแม่ก็ดี พี่น้องก็ดี ผู้เฒ่าผู้แก่ก็ดี จีปะขาวหรือนักบวชก็ดี กระโดดข้ามศพไปมา 3 ครั้ง แล้วจึงนำไปเผาหรือฝังก็ได้ ห้ามเก็บไว้ค้างคืน ห้ามรับของที่ชาวบ้านนำมาบริจาค ห้ามถวายสังฆทาน แต่ให้ถวายข้าวสารเป็นทานตรงจุดที่ตายนั้นได้

ตายแขวนคอ การตายแขวนคอนั้น ถือว่าวิญญูณเสียนพอๆ กับการตายท้องกลม หรือตายพราย ดังนั้นจึงมีพิธีกรรมที่เฉพาะ เริ่มตั้งแต่หา “หมอมผี” มาตัดเชือกที่แขวนคอ ส่วนศพนั้นให้ฝังได้อย่างเดียว และต้องฝังในทำขึ้นต้องขุดหลุมลึกอย่างน้อย 2 เมตร แล้วหามศพลงลงในหลุมให้หันหน้าศพไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ ให้กลิ่นศพของศพด้วย เอาหม้อดินครอบหัวแล้วจึงถมดิน ถ้าไม่ฝังศพให้ยื่นเชื่อว่าลูกหลานที่อยู่ข้างหลังจะพากันเดือนร้อน เป็นอัมปลงค

ห้ามเก็บศพไว้ค้างคืน ห้ามเจ้าภาพรับของที่ชาวบ้านนำมาบริจาค ไม่ให้มีการให้ศีลรับศีล ห้ามสวดสังคหะ ห้ามเอาพระพุทธรูปนำขบวนหามศพ ห้ามถวายสังฆทาน ให้ถวายทานข้าวสารดิบตรงที่จุดที่ตายนั้น

ป่าช้าของชาวไทยถือแยกเป็นหลายป่าช้า ฝังกันคนละแห่ง ๆ แบ่งเป็นประเภท ๆ ไป และตามแต่ละชนิดของบุคคลที่ถึงแก่ความตายนั้นๆ เช่น พระภิกษุ สามเณร เด็ก คนแก่ ฝังคนละแห่ง นอกจากนี้ยังแยกประเภทอาการตายด้วยโรค เช่น ไข้ธรรมดา บวมลงท้อง ถูกฆ่าตาย ตกน้ำตาย คนต่างถิ่น ศพไม่มีญาติ ซึ่งต่างจะฝังไว้คนละแห่งถ้าตายด้วยการถูกฆาตกรรม ถือว่าเป็นการตายโหง จะไม่เก็บไว้ที่บ้านนานเกินกว่าหนึ่งวัน ต้องรีบหามศพออกไปทันที และฝังแยกไว้ต่างหาก ไม่ปะปนกับพวกที่ตายธรรมดา ศพไม่ใช่เผาเมื่อฝังเสร็จแล้วเอาไม้ปักทำเป็นเครื่องหมายไว้ด้านหัวของศพ (แทน เทพเสนา, การสื่อสารระหว่างบุคคล, 14 กรกฎาคม 2560)

ทั้งนี้ชาวไทยถือมีประเพณีสำคัญที่เกี่ยวข้องกับการตาย ได้แก่ ประเพณีตานธรรม (ตั้งธรรมประเพณีแบบชาวไทยถือ) การตั้งธรรมประเพณีแบบไทยถือ คล้ายกับประเพณีการฟังธรรมของชาวล้านนา แต่เดิมชาวไทยถือมีการตั้งธรรมปีละ 2 ครั้ง ได้แก่ การตั้งธรรมประเพณี เดือน 9 (ถือ) ตรงกับฤดูเข้าพรรษา และการตั้งธรรมหลวง(ตั้งธรรมมหาปาง) เดือน 1 (ถือ) ตรงกับประเพณี ยี่เป็ง (ลอยกระทง) ปัจจุบันมีการปรับเปลี่ยนเป็นไปตามประเพณีนิยมของชาวล้านนา เพื่อให้สอดคล้องกับสังคม การตั้งธรรม หรือการตานธรรม ก็คือ การแสดงพระธรรมเทศนา การเทศนาธรรม หรือการเทศน์ของพระสงฆ์ท่านเอง ชาวไทยถือเชื่อว่าคนที่ตายไปแล้วยังมีความต้องการในปัจจุบันเหมือนขณะมีชีวิตอยู่ทุกประการ แต่การจะได้มาซึ่งปัจจัยสี่เหล่านั้น นอกจากจะได้โดยอาศัย

บุญของผู้ตายที่เคยทำไว้ขณะยังมีชีวิตอยู่ แล้วยังอาจได้รับจากการที่ญาติพี่น้องลูกหลานอุทิศไปให้ผ่านทางพระสงฆ์ โดยเฉพาะหากได้ถวายไปพร้อมกับกัณฑ์ธรรม (กัณฑ์เทศน์) และหอผ้า (เรือนสมมุติ) คล้ายกับประเพณีงัดเด็กแบบชาวจีนนั่นเอง การदानธรรมในงานศพ จึงมีความสำคัญอย่างยิ่งของชาวไทยเชื้อ ญาติพี่น้องจะจ้างช่างฝีมือดีมาสร้างปราสาท ไม้ไผ่ บูดด้วยผ้าฮัมขาว (ผ้าทอพื้นเมืองสีขาว) ชาวไทยเชื้อเรียกว่า หอผ้า ลักษณะคล้ายกับมณฑปของชาวล้านนาทั่วไป ประดับตกแต่งด้วยตุ๊ก ผ้าเจ็ดน้อย (ผ้าเช็ดหน้า) ผ้าเจ็ดโหลง (ผ้าสไบพาดไหล่) และดอกไม้ที่สวยงามภายในจะบรรจุไปด้วยข้าวของเครื่องใช้ที่จำเป็นสำหรับคนตาย และธนบัตรเงินตราให้มากที่สุด โดยทำไม้เสียบ หรือพับเป็นดอกไม้ ปักบนมะพร้าวที่ตกแต่งรูปทรงสวยงาม เรียกพรว้าลุ่ม ปัจจุบันมีการเพิ่มปัจจัยสี่ ตามความจำเป็นในสังคม เช่น ผู้เขียน ทีวี ชุดรับแขก เต่าแก๊ส พัดลม เติงนอน หรือโต๊ะเก้าอี้ ฯลฯ ตามฐานะของผู้ตายและตามแต่ญาติพี่น้องจะหามาได้ ทั้งหมดนี้ถือเป็นกัณฑ์เทศน์ที่สำคัญที่สุดในงานศพของชาวไทยเชื้อ (ศูนย์ข้อมูลกลางทางวัฒนธรรม, 2559)

5.3 สัญลักษณ์ในพิธีกรรมงานศพของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยเชื้อ

เนื้อหาที่จะกล่าวถึงต่อไปจะเป็นเนื้อหาของสัญลักษณ์ที่ปรากฏในพิธีกรรมงานศพของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยเชื้อ บ้านหนองบัว จังหวัดน่าน โดยผู้วิจัยจะแยกสัญลักษณ์ตามประเภทความเชื่อได้แก่ 1. ความเชื่อเกี่ยวกับวัตถุ 2. ความเชื่อเกี่ยวกับบุคคล 3. ความเชื่อเกี่ยวกับเวลา 4. ความเชื่อเกี่ยวกับสถานที่ 5. ความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งเหนือธรรมชาติ (อภิศักดิ์ โสมอินทร์, 2534) ตามรายละเอียดดังนี้

5.3.1 สัญลักษณ์จากความเชื่อเกี่ยวกับวัตถุที่ใช้ในพิธีกรรมงานศพของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยเชื้อ

วัตถุสิ่งของต่างๆ ที่ใช้เป็นเครื่องประกอบพิธีกรรมงานศพของชาวไทยเชื้อที่ปรากฏชัดเจน ได้แก่

(1) ผ้ายุง เส้นผ้ายที่ใช้ชุงปราสาทศพหรือโลงศพไปป่าช้า เป็นเส้นผ้ายที่ชาวไทยเชื้อชุงปราสาทศพหรือโลงศพพาวิญญาณผู้ตายไปป่าช้าเพื่อป้องกันผีหรือสิ่งรบกวนวิญญาณของผู้ตายส่วนใหญ่แล้วจะให้พระสงฆ์สามเณรชุง ส่วนชาวบ้านจะชุงตรงเส้นเชือกที่ต่อมาจากเส้นผ้ายเข้าไปหาปราสาทศพหรือโลงศพ แต่ก็เรียกโดยรวมว่า “ผ้ายุง” (สว่าง พิมาลัย, การสื่อสารระหว่างบุคคล, 14 สิงหาคม 2558)

(2) ตุ๊กสามหาง วัสดุตกแต่งงานศพที่ทำด้วยผ้าหรือกระดาษ ตัดเป็นรูปลักษณะคล้ายคน แต่มีสามขาหรือสามหาง ตุ๊กสามหางนี้จะใช้เฉพาะในงานศพเท่านั้น ซึ่งจะใช้นำหน้าขบวนศพกรณีที่เคลื่อนศพไปสู่สุสาน ตุ๊กสามหางนี้ทำจากวัสดุหลายชนิดตามแต่ละท้องถิ่น รวมทั้งการประดิษฐ์ประดิษฐ์ตกแต่งแต่มีลวดลายลงไปบนผืนตุ๊ก สิ่งบางครั้งก็สะท้อนให้เห็นถึงฐานะของผู้วายชนม์ บางแห่งอาจใช้กระดาษธรรมดาตัด บางแห่งเป็นกระดาษขาว ตีคล้ายกระดาษเงิน

กระดาษทองลงไป บางแห่งใช้ผ้าดิบหรือผ้าลูกไม้ แต่งแต้มกระดาษสีกลายสวยงาม หากเป็นงานศพของพระสงฆ์ก็จะทำมาจากผ้าเหลืองซึ่งเป็นผ้าสบง หรือจีวร ชาวไทลื้อใช้แสดงแทนหลักธรรมทางพุทธศาสนาเรื่องไตรวิภูฏ คือวงจรแห่งทุกข์ ได้แก่ กิเลส กรรม และวิบาก (สว่าง พิมาลัย, การสื่อสารระหว่างบุคคล, 14 สิงหาคม 2558)

(3) ตุ๊กเหล็กตุ๊กตอง วัสดุตกแต่งทำด้วยแผ่นโลหะทองเหลืองหรือสังกะสี มีสองสี คือสีเงินและสีทอง ลักษณะรูปร่างทำเป็นรูปคล้ายรูปคนแต่จะไม่มีขาหรือขาตุ๊กตองแบบตุ๊กตองสามหาง แต่ขาตุ๊กตองจะมีรูปที่แหลมออกไปมีขาเดียว เมื่อมีคนตายแล้วใส่ศพลงโลงศพ ชาวไทลื้อจะนำตุ๊กเหล็กตุ๊กตองมาวางไว้บนโลงศพตรงศีรษะของผู้ตาย ชาวไทลื้อมีความเชื่อเรื่องตุ๊กตองขึ้นสวรรค์มีอยู่ว่า วิญญาณผู้ตายหลายคนที่กำลังถูกโยนลงขุมนรก ขณะที่กำลังลอยกว้างถึงขุมนรกนั้น เผอิญมีหางตุ๊กตองกระหวัดรัดเอาดวงวิญญาณของเขากลับขึ้นไปสู่สวรรค์เพราะด้วยอานิสงส์เมื่อยังชีวิตเป็นคน ได้ถวายตุ๊กตองเป็นพุทธบูชา (สว่าง พิมาลัย, การสื่อสารระหว่างบุคคล, 14 สิงหาคม 2558) ดังนั้นจึงมีการอุทิศข้าวของเครื่องใช้ต่าง ๆ ไปให้ รวมทั้งตุ๊กเหล็กตุ๊กตองนี้ด้วย

การเอาตุ๊กตองมาตั้งที่ตรงหัวศพนอนในโลงนั้นบอกว่า ผู้ตายนั้นเพราะการใช้ชีวิตทุกๆ คนในโลกนี้มีทั้งดีและชั่ว ทุกคนมีคติทางเดินของชีวิตทั้งดำและขาวปะปนกันไป กล่าวคือมีการใช้ชีวิตทางที่ดีคือมรรค 8 ได้แก่ มีความเห็นชอบ-มีคำริชอบ-พูดชอบ-ทำงานชอบ-เลี้ยงชีพสุจริต-มีความเพียร-ระลึกรู้ในสิ่งที่ดี-ตั้งใจชอบ มีสติดี ส่วนอีกทางหนึ่งบางครั้งอาจใช้ชีวิตในทางตรงกันข้ามคืออาจหลงผิด และทำที่ไม่ถูกต้องทาง ไม่ชอบด้วยกฎหมาย ประเพณี ได้แก่ เห็นผิด-คำริผิด-พูดผิด-ทำงานผิดทุจริต-อาชีพที่ผิด-พยายามผิด-ระลึกรู้ทำในสิ่งผิด-ตั้งใจทำสิ่งผิด

การทำตุ๊กเหล็กตุ๊กตอง ต้องหาไม้เนื้อแข็งหน้าสองยาวราว หนึ่งซอก ทำเป็นเสาตั้งขึ้น นำไม้ขนาดเท่ากันมาทำเป็นกากบาทวางแนบ โคนเสาเป็นที่ตั้งเสา ส่วนปลายเสานำไม้อันเล็กๆ มาทำกากบาทมาติดไว้แล้วนำโลหะแผ่นเล็กๆ มาทำเป็นวงโดยรอบ แล้วเจาะรู 16 รู ใช้แขวนตุ๊กตอง และนำไปวางไว้บนโลงศพ จนกว่าจะนำศพไปป่าช้า จึงนำตุ๊กตองออกไปไว้ที่วัด (สว่าง พิมาลัย, การสื่อสารระหว่างบุคคล, 14 สิงหาคม 2558)

(4) ข้าวตอกดอกไม้ ข้าวเปลือกที่คั่วด้วยความร้อนจนแตกออกเป็นดอกสีขาว นำมาประดิษฐ์เป็นดอกไม้ ใช้เดินโปรยนำขบวนแห่ศพ ชาวไทยลื้อเปรียบเป็นคุณของพระพุทธเจ้าสามประการ พระปัญญาธิคุณ พระวิสุทธิคุณ พระมหากรุณาธิคุณ หมายถึง ขออาราธนาเอาพระธรรมของพระพุทธเจ้ามาทางให้แก่ดวงวิญญาณผู้วายชนม์ ตามด้วยพระสงฆ์ และศพผู้วายชนม์ นำกายสังขารไปสู่ความเป็นหนึ่งกับธรรมชาติ หวนคืนสู่ดิน น้ำ ไฟ ลม และนำวิญญาณชั้นขึ้นไปสู่สภาวะธรรมที่สูงขึ้นไปในสุคติภพ" (สว่าง พิมาลัย, การสื่อสารระหว่างบุคคล, 14 สิงหาคม 2558)

(5) ไม้คียบหมุด หมุดที่ทำจากผ้าห่มเก่านำมาพันให้เป็นเกลียว เสียบด้วยไม้ไผ่ใช้จุดไฟเดินไปรยนำขบวนแห่ศพ ชาวไทลื้อเชื่อว่าจะต้องนำไฟจุดมาจากบ้านที่ตั้งศพไปใช้สำหรับเผาศพ หากลืมนำไปให้กลับไปเอาไฟจากบ้าน ห้ามใช้ไฟของคนอื่น ชาวไทลื้อจึงกำหนดให้มีคนแบกไม้คียบหมุดไว้ ขบวนศพจะเคลื่อนไปตามถนน โดยไม่ผ่านบ้านหรือสวนของคนอื่น ระหว่างทางผู้ร่วมขบวนห้ามศพจะไม่เหยียวหลัง บางครั้งเมื่อถึงทางแยกคนที่หามศพจะนำศพวนเวียนไปมา บางครั้งก็นำศพวางถนนเพราะเชื่อว่าจะทำให้ผีกลับบ้านไม่ถูก (สว่าง พิมาลัย, การสื่อสารระหว่างบุคคล, 14 สิงหาคม 2558)

(6) ลุงห่อข้าว ผ้าที่เย็บเป็นถุงคล้ายๆ ถุงย่ามของพระสงฆ์ การที่ต้องมีลุงห่อข้าวให้กับผู้ตายด้วยนั้น ชาวไทลื้อเชื่อว่าการไปสู่ปรโลกนั้นต้องเดินทางไกลจึงจำเป็นต้องมีเสบียงเอาไว้ใช้ในระหว่างที่เดินทางไปในถุงนั้นก็จะมีสิ่งของต่างๆ เช่น ข้าว อาหาร และของที่ผู้ตายชื่นชอบ ที่ขาดไม่ได้ คือ ไข่ โดยมากจะเอาไข่เป็ดใส่ไปด้วย เพื่อให้ผู้ตายใช้ระหว่างเดินไปยมโลก หากเดินไปพบกับแม่น้ำขวางทางก็ให้ผู้ตายโยนไข่เป็ดลงไป ไข่นั้นจะกลายเป็นเป็ดแล้วจี่หลังเป็ดข้ามไปอีกฝั่งหนึ่งได้ (สว่าง พิมาลัย, การสื่อสารระหว่างบุคคล, 14 สิงหาคม 2558)

(7) ปราสาทศพ เป็นวัสดุสร้างจำลองเป็นปราสาท หรือบ้าน ทำด้วยไม้ฉำฉา ไว้ใส่โลงศพผู้ตาย ประเพณีวัฒนธรรมของชาวไทลื้อเมื่อมีคนตายจะต้องจัดพิธีงานศพขึ้นเพื่อเป็นการไว้อาลัยแก่คนตายอย่างสมเกียรติ พิธีงานศพของไทยลื้อจะมีการจัดแต่งปราสาทใส่ศพประดับประดาด้วยดอกไม้สดหรือ แห้งให้แลดูสวยงาม เพื่อเป็นการยกย่องผู้ตายให้ได้ขึ้นไปสู่สวรรค์ชั้นฟ้า ปราสาทงานศพจะนิยมใช้ในพิธีงานศพของจังหวัดต่างๆ ในภาคเหนือเท่านั้น สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นวัฒนธรรมที่รับมาจากเมืองเชียงรุ่งแห่งสิบสองปันนา ซึ่งถือว่าเป็นดินตระกูลไทแต่ดั้งเดิม รูปแบบของปราสาทงานศพมีด้วยกัน 2 รูปแบบคือ ปราสาทที่ทำด้วยไม้ ซึ่งเป็นวัสดุดั้งเดิมส่วนใหญ่ทำมาจากไม้ฉำฉา เพราะมีน้ำหนักเบาและเวลาเผาจะไหม้ไฟได้ง่าย ส่วนอีกรูปแบบหนึ่งจะเป็นวิวัฒนาการของปราสาท สามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้ โดยจะนำไต่ะ แก้อีมาประดับในปราสาท เมื่อเวลาเผาศพแล้วก็จะนำไต่ะ แก้อีเหล่านั้น ไปมอบถวายให้กับวัดเพื่อใช้เป็นประโยชน์ต่อไป (สว่าง พิมาลัย, การสื่อสารระหว่างบุคคล, 14 สิงหาคม 2558)

5.3.2 สัญญาจากความเชื่อเกี่ยวกับบุคคลที่ใช้ในพิธีกรรมงานศพของกลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อ

ประเพณีงานศพของชาวไทลื้อ บุคคลหรือคนหรือกลุ่มคนที่มีความสำคัญ มีส่วนเกี่ยวข้องในพิธีงานศพจะไม่ซับซ้อนเหมือนกับพิธีศพของชาวภูไทเท่าไหร่นัก เนื่องจากมีพิธีกรรมที่เรียบง่ายกว่ากลุ่มชาติพันธุ์ในภาคอีสาน โดยชาวไทลื้อให้ความสำคัญเพียงแก่คนตาย และพระสงฆ์ ที่มีความสำคัญในการดำเนินพิธีกรรมเท่านั้น ซึ่งแสดงให้เห็นถึงมายาคติความเชื่อเรื่องความตาย ดังนี้

(1) คนตาย ความเชื่อของชาวไทยถือมีความเชื่อเกี่ยวกับคนตายอยู่ 2 ประเภท คือ ตายตามปกติหรือตายธรรมดา และ ตายผิดปกติหรือผิดธรรมชาติ

ตายตามปกติหรือตายธรรมดา หมายถึง การตายที่เกิดจากการเจ็บไข้ ป่วยตายตามอายุขัย เรียกว่า ตายธรรมดา

ตายผิดปกติหรือผิดธรรมชาติ เรียกว่า เป็นการตายที่เกิดขึ้นฉับพลันทันด่วน การตายร้าย ถือเป็นเรื่องใหญ่มากของชาวไทยถือ เป็นเวรเป็นกรรมทั้งคนตายและคนเป็น เมื่อเป็นผีแล้วก็ยังดุร้ายกว่าผีที่ตายธรรมดา การตายโหงหรือการตายผิดปกติ เป็นเรื่องใหญ่โตมากของชาวไทยถือ เป็นเวรเป็นกรรมทั้งคนตายและคนเป็น เมื่อเป็นผีก็ยังคงดุว่าผีที่ตายธรรมดา ถ้าตายโหงนอกบ้าน ก็จะนำศพเข้ามาในบ้านไม่ได้ จะเก็บศพไว้ข้างคินก็ไม่ได้ ต้องรีบนำไปฝังในป่าช้าในเวลาก่อนค่ำของวันนั้น หากตายในเวลากลางคิน ก็จะนำไปฝังในเวลากลางคินของวันนั้น โดยชาวบ้านจะช่วยกันจุดไต้คุ้มกัน ไปฝังที่ป่าช้า ตายวันนั้นก็ต้องฝังในวันนั้น หากตายในป่าก็ให้ฝังในป่า หากไม่ปฏิบัติตามธรรมเนียมนี้ สิ่งอัปมงคล หรือสิ่งชั่วร้ายก็จะติดตามตระกูลนี้ไม่รู้จักจบสิ้น (สว่าง พินามลย์, การสื่อสารระหว่างบุคคล, 14 สิงหาคม 2558)

(2) พระสงฆ์ ชาวไทยถือจะยกให้พระสงฆ์เป็นผู้ประกอบพิธีหลักของพิธีกรรมงานศพทุกขั้นตอน เนื่องจากชาวไทยถือให้ความสำคัญกับพระสงฆ์ซึ่งเป็นผู้ถือบวชในพุทธศาสนา อีกทั้งเชื่อว่า พระสงฆ์คือบุคคลผู้สามารถเป็นสื่อกลางในการติดต่อกับผีได้ ซึ่งมีคนเฒ่าคนแก่ผู้ที่ได้รับความเคารพนับถือในหมู่บ้าน เป็นผู้จัดการเรื่องลำดับขั้นตอน และองค์ประกอบต่างๆ ในพิธี โดยใช้สัปเหร่อเป็นผู้ลงมือช่วยในกิจกรรมต่างๆ (สว่าง พินามลย์, การสื่อสารระหว่างบุคคล, 14 สิงหาคม 2558)

5.3.3 สัญญาจากความเชื่อเกี่ยวกับเวลาที่ใช้ในพิธีกรรมงานศพของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยถือ

ชาวไทยถือมีความเชื่อเรื่องระยะเวลาในการประกอบพิธีศพเป็นอย่างมาก เช่น เวลาที่ใช้ในการบำเพ็ญกุศลศพของคนตายดี กับคนตายร้าย โดยใช้วันและเวลาที่แตกต่างกันไปตามความเชื่อ ดังนี้

(1) ระยะเวลาการตั้งศพคนตายดี คือ ระยะเวลาสำหรับการตั้งศพบำเพ็ญกุศลของคนตายธรรมดาหรือการตายตามปกติ โดยการเจ็บป่วยหรือตายตามอายุขัย โดยชาวไทยถือส่วนใหญ่ตั้งบำเพ็ญกุศล เพื่อสวดอธิษฐานศพเป็นเวลา 7 วัน ชาวไทยถือเชื่อว่าตั้งศพด้วยระยะเวลานานที่สุดผู้ตายจะได้บุญกุศลมาก (สว่าง พินามลย์, การสื่อสารระหว่างบุคคล, 14 สิงหาคม 2558)

(2) ระยะเวลาฝังศพคนตายร้าย เวลาที่ใช้สำหรับใช้ฝังศพของคนตายร้าย คนตายผิดปกติ หรือตายโหง เช่น คลอดลูกตาย ตกน้ำตาย ผูกคอตาย ชาวไทยถือเชื่อว่าเป็นเวรเป็นกรรม หากตายเป็นผี จะเป็นผีที่ดุร้าย ชาวไทยถือจะรีบฝังทันที ไม่เก็บศพไว้ข้างคิน ให้รีบนำไปฝังที่ป่าช้า

ก่อนคำ ผังอย่างเดียวตลอดไป ไม่มีการขุดขึ้นมาเพื่อเผาหรือทำพิธีใดๆ (สว่าง พิมาลัย, การสื่อสารระหว่างบุคคล, 14 สิงหาคม 2558)

5.3.4 สัญญาจากความเชื่อเกี่ยวกับสถานที่ใช้ในพิธีกรรมงานศพของกลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อ

(1) บ้าน ที่อยู่อาศัยของผู้ตาย หรือของญาติผู้ตายสำหรับตั้งศพผู้ตายเพื่อสวดอภิธรรมศพ และทำบุญงานศพ ชาวไทลื้อจะตั้งสวดอภิธรรมศพคนตายดีไว้ที่บ้านผู้ตาย เชื่อว่าคนตายดีเป็นการตายปกติไม่ทำให้เกิดความโชคร้ายใดกับญาติ หรือเพื่อนบ้าน

(2) วัด สถานที่สำหรับประกอบกิจกรรมทางศาสนาของผู้ที่นับถือศาสนาพุทธ ชาวไทลื้อจะประกอบพิธีศพคนตายร้ายที่วัด ก่อนนำไปฝังในวันเดียวกัน จะไม่ทำพิธีที่บ้าน เพราะเชื่อว่าจะทำให้เกิดโชคร้ายกับคนในหมู่บ้าน

(3) ป่าช้า ป่า หรือสถานที่ซึ่งจัดไว้เป็นที่ฝังหรือเผาศพ ป่าช้าของชาวไทลื้อจะแยกเป็นหลายป่าช้า ฝังกันคนละแห่ง แบ่งเป็นประเภทๆ ไป และตามแต่ละชนิดของบุคคลที่ถึงแก่ความตายนั้นๆ เช่น พระภิกษุ สามเณร เด็ก คนแก่ ฝังคนละแห่ง นอกจากนี้ยังแยกประเภทอาการตายด้วยโรคชนิดใด เช่น ไข้ธรรมดา บวมลงท้อง ถูกฆ่าตาย ตกน้ำตาย คนต่างถิ่น ศพไม่มีญาติ ซึ่งต่างจะฝังไว้คนละแห่งถ้าตายด้วยการถูฆาตกรรม ถือว่าเป็นการตายโหง เขาไม่เอาไว้บ้านนานเกินกว่าหนึ่งวัน รีบหามศพเอาออกไปทันที และฝังไว้พวกหนึ่งต่างหาก ไม่ปะปนกับพวกที่ตายธรรมดา ศพไม่ใช่เผาเมื่อฝังเสร็จแล้วเอาไม้ปักทำเป็นเครื่องหมายไว้ด้านหัวของศพ มี ชาวไทลื้อจะแยกเป็นหลายป่าช้า แบ่งประเภทของการตาย ศพคนตายร้าย จะฝังแยกออกไปจากศพคนตายดี เพราะเชื่อว่าจะทำให้เกิดความโชคร้ายกับคนในหมู่บ้าน (สว่าง พิมาลัย, การสื่อสารระหว่างบุคคล, 14 สิงหาคม 2558)

5.3.5 สัญญาจากความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งเหนือธรรมชาติใช้ในพิธีกรรมงานศพของกลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อ

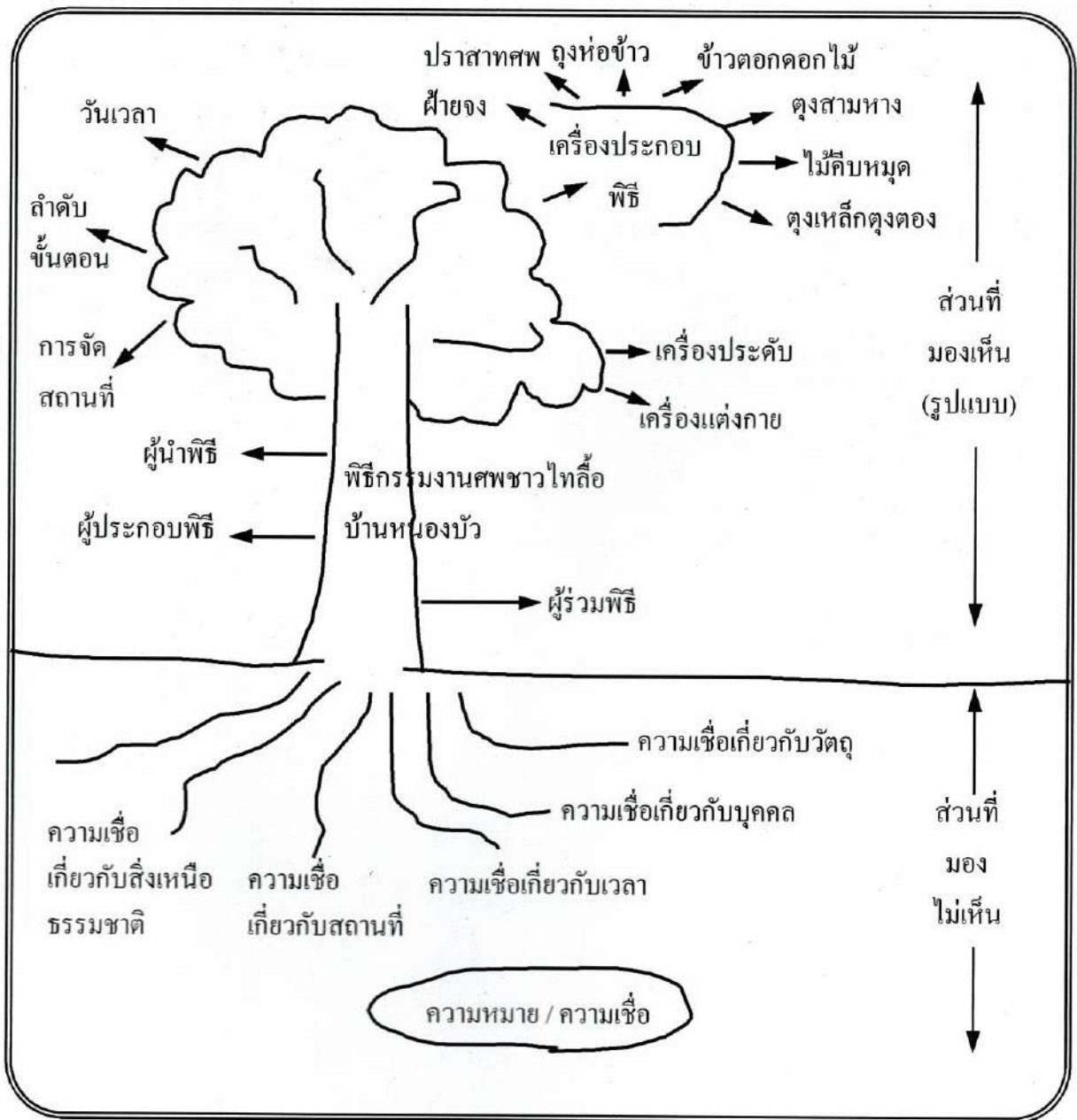
(1) ผี วิถีชีวิตของชาวไทลื้อมีผีเข้ามาเกี่ยวข้องเสมอ เพราะผีมีอยู่ทั่วไป ผีที่ชาวไทลื้อนับถือมี 3 จำพวก ได้แก่ ผีบรรพบุรุษ ผีบ้าน และพระ (ผี) เสือเมือง เพราะชาวไทลื้อเชื่อว่าเหตุการณ์ภายใน อาคารบ้านเรือน เป็นหน้าที่ ของผีบ้านผีเรือน ที่ต้องดูแลคุ้มครอง ส่วนการนับถือผีบรรพบุรุษอย่างมั่นคง จะช่วยให้เกิดสวัสดิ์มงคล อยู่ดีมีสุข คำขायดี สำหรับพระ (ผี) เสือเมือง จะคอยรักษาเหตุการณ์บ้านเมืองให้อยู่ในความสงบ โดยปราศจากเหตุร้ายต่างๆ ทำให้ชาวไทลื้อเชื่อว่าคนตายไปแล้วจะกลายเป็นผี และผีจะดีหรือร้าย ก็อยู่ที่ประเภทการตายของคนนั้นๆ คนตายดีจะกลายเป็นผีที่ให้คุณกับเพื่อนบ้าน ญาติพี่น้อง คนตายร้าย หรือตายโหง จะเป็นผีที่ดูร้าย นำโทษหรือโชคร้ายมาสู่ญาติพี่น้อง (สว่าง พิมาลัย, การสื่อสารระหว่างบุคคล, 14 สิงหาคม 2558)

(2) ภพภูมิ ชาวไทลื้อมีความเชื่อเรื่อง โลกหน้า ชาติดို့ไป หรือ การเวียนว่ายตายเกิด เหมือนชาวภูไท ชาวไทลื้อเชื่อว่าภพหน้า หรือชาติหน้ามีจริง คนทุกคนเมื่อตายไปจะต้องเกิดใหม่ ในชาติต่อไป โดยชาวไทลื้อมักจะทำสัญลักษณ์ไว้บนร่างของผู้ตาย เพื่อเกิดมาในชาติต่อไปจะได้รู้ว่าชาติที่แล้วเกิดเป็นใครมาก่อน ชาวไทลื้อจะทำพิธีสวดส่งสิ่งของต่างๆ ไปให้ผู้ตายไว้ใช้ในภพถัดไป เช่น บ้าน เสื้อผ้า ของใช้ส่วนตัว สิ่งอำนวยความสะดวก โดยให้พระเป็นผู้ทำพิธีสวดส่งให้ (สว่าง พิมลย์, การสื่อสารระหว่างบุคคล, 14 สิงหาคม 2558)

5.4 วิเคราะห์การสื่อสารความหมายคติความตายในพิธีกรรมงานศพของกลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อ

5.4.1 วิเคราะห์จาก“แนวคิดเรื่องต้นไม้แห่งคุณค่า” ในการวิเคราะห์สื่อพิธีกรรม

ผู้วิจัยนำแนวคิดเรื่องต้นไม้แห่งคุณค่ามาพิจารณาควบคู่กับพิธีกรรมงานศพของชาวไทลื้อ โดยจะวิเคราะห์ให้เห็นทั้งส่วนรากของใต้ดิน ที่เป็นเนื้อหา/คุณค่า/ความหมาย/ความเชื่อ และ ส่วนที่อยู่เหนือดิน ที่เป็นรูปแบบพิธีกรรมงานศพของชาวไทลื้อ มีรายละเอียดตามแผนภาพ ดังนี้

ภาพที่ 5.1 องค์ประกอบพิธีกรรมงานศพของกลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อจากแนวคิดเรื่องต้นไม้แห่งคุณค่า

จากภาพจะเห็นส่วนของต้นไม้ 3 ส่วน ส่วนที่มองเห็น (Visible part) อยู่เหนือพื้นดิน จะมี 2 ส่วน คือ ดอก/ผล/ใบและลำต้น (ซึ่งมีบทบาทหน้าที่แตกต่างกัน)

ต้นไม้ ได้แก่ รูปแบบพิธีกรรมงานศพ ประกอบด้วย เปลือก กระพี้ และแก่นของต้นไม้ ส่วนที่เป็นเปลือกของพิธีกรรมงานศพนั้นจะถูกปรับเปลี่ยนอยู่เสมอเพื่อปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อม สำหรับการจัดพิธีศพของกลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อ ก็มีส่วนที่เปลี่ยนแปลงไปบ้าง เช่น

ในสมัยโบราณจะมีการอยู่เฮือนเฮียน หรือการอยู่เป็นเพื่อนที่บ้านกับญาติผู้ตายในเวลากลางคืน แต่ในสมัยปัจจุบันนี้ขั้นตอนนี้ก็ถูกตัดออกไป ตามความสะดวกของญาติพี่น้องผู้ตาย ส่วนที่เป็นกระทู้หรือวิธีการอยู่เป็นเพื่อญาติผู้ตายก็เปลี่ยนแปลงไปไม่มีแล้ว

ดอก/ผล/ใบ คือ องค์ประกอบต่างๆ ที่เกิดขึ้นในพิธีกรรมงานศพ ซึ่งก็คือสัญลักษณ์ต่างๆ ที่ถูกนำมาใช้ และให้ความหมายในพิธีกรรมงานศพนั่นเอง ได้แก่ วัน/เวลา การจัดสถานที่ ลำดับขั้นตอน เครื่องประกอบพิธี เครื่องประดับ และ เครื่องแต่งตัวศพ เช่นเดียวกับกลุ่มชาติพันธุ์ภูไท

ส่วนนี้เปรียบได้กับส่วนที่เป็น รูปแบบ (Form/format) การจัดพิธีศพ เป็นส่วนที่เห็นได้อย่างชัดเจนเป็นรูปธรรม

อีกส่วนหนึ่งเป็น “ส่วนที่มองไม่เห็น” (Invisible part) เพราะอยู่ใต้ดิน คือส่วนที่เป็นราก ส่วนนี้เปรียบเทียบกับส่วนที่เป็น เนื้อหา/คุณค่า/ความหมาย ของการจัดพิธีกรรมงานศพ ซึ่งก็คือ ให้ความหมายมายาคติความตาย ที่มาจากความเชื่อเรื่องความตายของกลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อ และถูกนำมาสื่อสารผ่านกิจกรรม และสัญลักษณ์หรือสัญลักษณ์ต่างๆ ในพิธีกรรมงานศพ ซึ่งเป็นส่วนที่ผู้วิจัยจะทำการวิเคราะห์เพื่อศึกษาหาความหมายมายาคติความตายของกลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อนั่นเอง

การใช้ต้นไม้แห่งคุณค่านี้ จะช่วยให้ผู้วิจัยมองเห็นองค์ประกอบต่างๆ ของพิธีกรรมงานศพชัดเจนขึ้นว่าในสื่อพิธีกรรมงานศพนั้น มีการประกอบสร้างความหมายของความตายผ่านสัญลักษณ์หรือสัญลักษณ์อะไรบ้างในพิธีกรรมงานศพ โดยวิเคราะห์ควบคู่กับการใช้องค์ประกอบด้านการสื่อสารตามหัวข้อถัดไป

5.4.2 สัญลักษณ์และการประกอบสร้างความหมายมายาคติความตาย ในพิธีกรรมงานศพของกลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อ วิเคราะห์ตามคุณลักษณะด้านการสื่อสารในการถ่ายทอดความหมายของความตาย

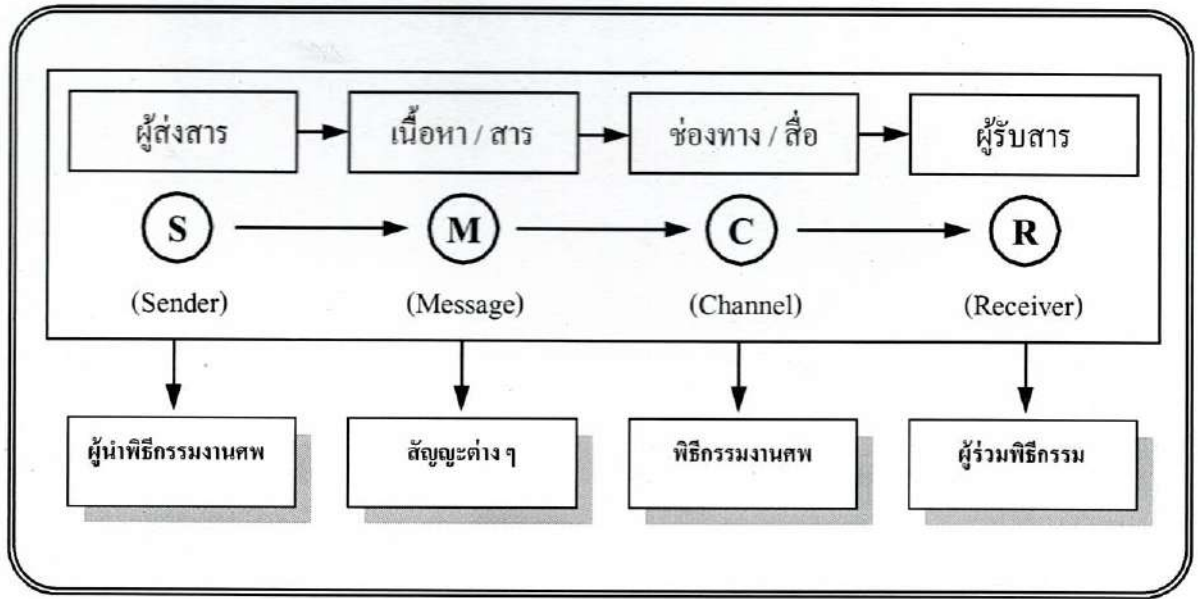
เป็นการศึกษาตามกระบวนการสื่อสารของรูปแบบการประกอบพิธีกรรมงานศพของกลุ่มชาติพันธุ์ภูไท ซึ่งพิจารณาจากองค์ประกอบของกระบวนการสื่อสาร (Communication Process) ตามแนวคิดของ David, K.B. (1960) ทั้ง 4 ประการ (SMCR) เป็นหลักประกอบด้วย

ผู้ส่งสาร (Sender) ในที่นี้ ได้แก่ ผู้นำพิธีกรรมงานศพ

สาร (Message) ได้แก่ เนื้อหาและองค์ประกอบที่เกี่ยวข้องกับการให้ความหมายของความตาย ประกอบด้วย สัญลักษณ์ต่างๆ ที่ถูกนำมาใช้ในพิธีกรรมงานศพ จากแนวคิดเรื่องต้นไม้แห่งคุณค่าเปรียบเป็นส่วนที่มองเห็น (Visible part) เป็นองค์ประกอบที่สามารถเปลี่ยนแปลงได้ตามยุคสมัย

ช่องทางการสื่อสาร (Channel) ได้แก่ พิธีกรรมงานศพ คือองค์ประกอบทั้งหมดของต้นไม้แห่งคุณค่า ทั้งในส่วนที่มองเห็น และส่วนที่มองไม่เห็น

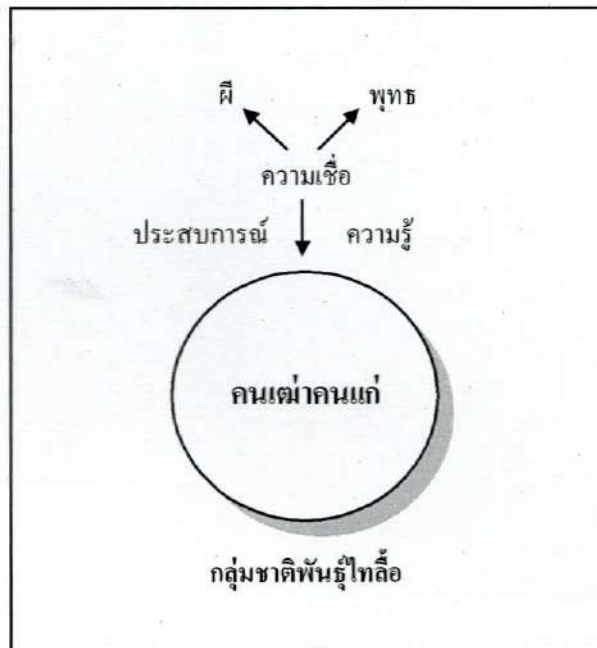
ผู้รับสาร (Receiver) ได้แก่ กลุ่มผู้ร่วมพิธีกรรมงานศพรุ่นหลัง เช่น ลูกหลานญาติผู้ตาย ที่เป็นผู้สืบทอดความหมายของความตายตามความเชื่อจากบรรพบุรุษของตน เพื่อธำรงไว้ซึ่งความเชื่อเรื่องความตายตามวัฒนธรรมของชุมชนของตนเอง

ภาพที่ 5.2 แสดงกระบวนการสื่อสารพิธีกรรมงานศพของชาวไทยเชื้อ

(1) ผู้ส่งสาร/ผู้นำพิธี

จากการลงพื้นที่ศึกษากลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อ พบว่า กลุ่มผู้นำพิธีกรรมงานศพของชาวไทยลื้อจะใช้พระสงฆ์ และคนเฒ่าคนแก่ที่คนในหมู่บ้านเคารพนับถือเป็นผู้นำพิธี โดยประกอบพิธีตามหลักศาสนาพุทธแต่อยู่ภายใต้หลักความเชื่อเรื่องผี และสิ่งลึกลับเหนือธรรมชาติตามความเชื่อของกลุ่มชาติพันธุ์ตนเองด้วย โดยชาวไทยลื้อจะใช้สัปเหร่อเป็นผู้ช่วยในการประกอบพิธีกรรมทุกขั้นตอน ซึ่งสามารถขยายความได้ตามแผนภาพ ดังนี้

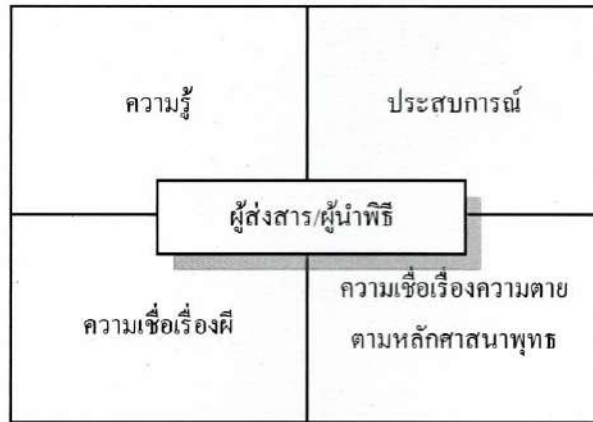
ภาพที่ 5.3 แสดงภาพผู้ส่งสารความหมายเชิงมายาคติความตาย

จากการศึกษาพบว่าผู้ส่งสารของกลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อจะใช้พระสงฆ์ ผู้สูงอายุ และคนเฒ่าคนแก่เป็นผู้นำ และผู้ประกอบพิธีหลักในพิธีกรรมงานศพ จากการสัมภาษณ์ปราชญ์ชุมชนสาเหตุที่ต้องใช้พระสงฆ์เพราะชาวไทลื้อเชื่อว่าพระสงฆ์เปรียบได้ว่าเป็นตัวแทนของพระพุทธเจ้าตามหลักศาสนาพุทธ และยังเชื่ออีกว่าพระสงฆ์เป็นผู้ที่สามารถสื่อสารกับผี หรือวิญญาณได้ เป็นสื่อกลางในการติดต่อกับผี เช่นการทำบุญให้คนตาย ผีผู้ตายจะได้บุญกุศลนั้นได้ต้องใช้พระเป็นผู้สวดส่งบุญนั้นให้ (สว่าง พิมาลัย, การสื่อสารระหว่างบุคคล, 14 สิงหาคม 2558)

จากการสัมภาษณ์ปราชญ์ชาวบ้านของกลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อให้ข้อมูล ดังนี้

“เมื่อเจ็บป่วยชาวไทลื้อจะทำพิธีเรียกขวัญ ก็จะเครื่องประกอบพิธีมี ขนม กล้วย ไข่ไก่ ไก่ต้ม หมากบุญหรี เส้นด้าย และของอย่างอื่น ถ้าคนป่วยกำลังจะตายเขาจะบอกให้ระลึกถึงพระพุทธเจ้า พอตายลงนิมนต์พระสงฆ์มาสวดมนต์ให้ศีลให้พร บังสกุล เทศน์ชาดก ทำบุญให้ผู้ตายเอาศพไว้บ้าน 2-3 วัน พิธีขึ้นตอนไม่เยอะ ทำตามพิธีของพุทธ แต่ก็ไม่มีลี้มนี่ว่าชุมชนเรามีผี นับถือผีด้วย พวกข้าวของอุปกรณ์ฝังพุทธที่ต้องใช้มีไม่เยอะหรอก แต่ฝังบูชาผีมันเยอะ มันมีความหมาย คนไทลื้อเขาเชื่อกัน ก็ต้องให้คนเฒ่าคนแก่ที่รู้มาช่วยจัดแจงให้เป็นหัวหลักของงาน” (สว่าง พิมาลัย, การสื่อสารระหว่างบุคคล, 14 สิงหาคม 2558)

หากพิจารณาควบคู่กับแนวคิดเรื่องต้นไม้แห่งคุณค่า ผู้ส่งสาร หรือผู้นำพิธีนี้จะอยู่ใน ส่วนลำต้นของต้นไม้ ซึ่งส่วนที่มองเห็นได้ (Visible part) จากการศึกษาทำให้เห็นว่า ลำต้นของ ต้นไม้นี้ยังคงสมบูรณ์ จากการศึกษาที่ชาติพันธุ์ไทลื้อยังให้ความสำคัญกับผู้ส่งสารหรือผู้นำพิธี เพื่อให้ พิธีกรรมสมบูรณ์ถูกต้องตามหลักประเพณีของกลุ่มชาติพันธุ์ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงคุณสมบัติที่ สมบูรณ์ของผู้ส่งสาร/ผู้นำพิธีได้ตามแผนภาพ ดังนี้

ภาพที่ 5.4 ปัจจัยภายในตัวผู้ส่งสาร/ผู้นำพิธี สำหรับถ่ายทอด และสื่อสารความหมายของความตาย ในพิธีกรรมงานศพ

กล่าวโดยสรุปสำหรับผู้ส่งสาร หรือผู้นำพิธีของกลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อ ได้แก่พระสงฆ์ โดยให้พระสงฆ์เป็นผู้นำพิธีกรรมหลัก แต่ก็อยู่ภายใต้การกำกับควบคุมเรื่องวิธีการและขั้นตอนของ พิธีกรรมโดยคนเฒ่าคนแก่ เพื่อให้การสื่อสารความหมายและประกอบสร้างความหมายของความ ตาย ตามความเชื่อทางวัฒนธรรมแบบโบราณของกลุ่มชาติพันธุ์ตนเองได้อย่างสมบูรณ์ ผู้ส่งสารจึง ใช้คนเฒ่าคนแก่ที่มีประสบการณ์ มีความรู้ เชี่ยวชาญเกี่ยวกับการจัดการเกี่ยวกับความตาย ซึ่งก็คือ คนเฒ่าคนแก่ที่เป็นที่เคารพนับถือของคนในหมู่บ้านนั่นเอง

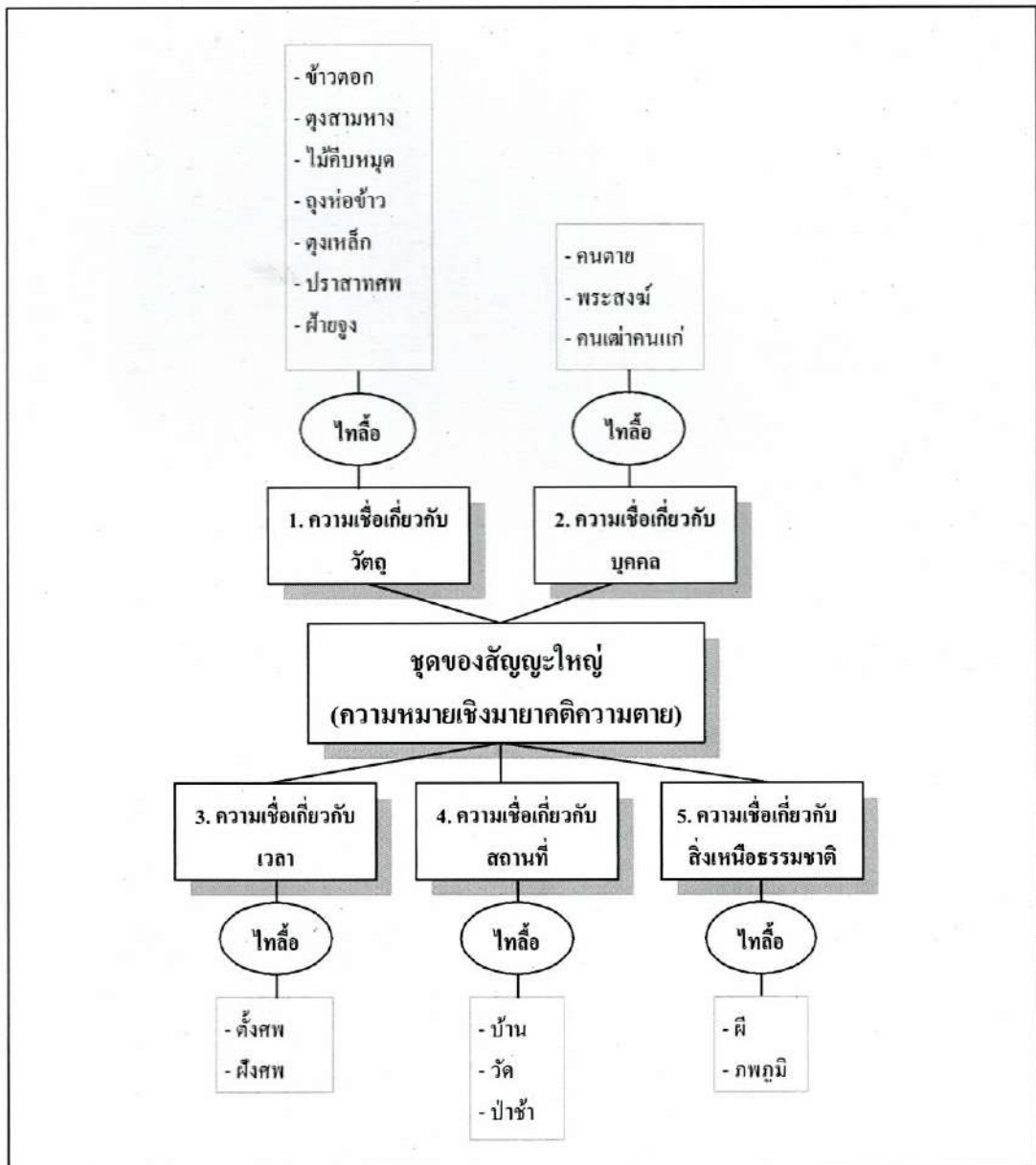
(2) สาร/สัญญาะ

ได้แก่ เนื้อหาและองค์ประกอบที่เกี่ยวข้องกับการให้ความหมายเชิงมายาคติความตาย ซึ่งในที่นี้ได้แก่ สัญญาะ หรือสัญลักษณ์ต่างๆ ที่ถูกนำประกอบใช้ในพิธีกรรมงานศพ ที่ถูกถ่ายทอด ประกอบสร้าง และสื่อสารความหมายของความตายผ่านออกมาทางสัญญาะแต่ละชนิด หาก

เปรียบเทียบกับต้นไม้แห่งคุณค่า สาร/สัญญาณ จะอยู่ในส่วนที่มองเห็นได้ (Visible part) ได้แก่ ดอก ใบ ผล ของต้นไม้แห่งพิธีกรรม ซึ่งเป็นส่วนที่สามารถเปลี่ยนแปลงได้ แต่จากการศึกษาพบว่ากลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อ พบว่าจากพิธีกรรมงานศพในสมัยโบราณ ในปัจจุบันชาวไทลื้อมีการเปลี่ยนแปลงบ้างในบางองค์ประกอบแต่ไม่ได้ทำให้รูปแบบของพิธีกรรมงานศพผิดเพี้ยนไปจนหลุดจากความเชื่อเดิมเรื่องผี และสิ่งลึกลับเหนือธรรมชาติ โดยใช้หลักการทางพุทธศาสนา มาเป็นตัวกำกับความเชื่อเรื่องผีให้ไม่หลุดออกไปจากหลักความเป็นจริงตามธรรมชาติของมนุษย์

ทั้งนี้ ผู้วิจัยจะจำแนกสัญญาณที่ปรากฏใช้ในพิธีกรรมงานศพตามประเภทเกี่ยวกับความเชื่อ 5 ประเภท ได้แก่ 1. ความเชื่อเกี่ยวกับวัตถุ 2. ความเชื่อเกี่ยวกับบุคคล 3. ความเชื่อเกี่ยวกับเวลา 4. ความเชื่อเกี่ยวกับสถานที่ และ 5. ความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งเหนือธรรมชาติ (อภิศักดิ์ โสมอินทร์, 2534) เพื่อวิเคราะห์ รูปสัญญาณ การประกอบสร้างความหมายของสัญญาณ และการให้ความหมายเกี่ยวกับความตายกับสัญญาณนั้นๆ เพื่อให้ทราบถึงความหมายมาตคติความตายของกลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อ

สำหรับสัญญาณที่ถูกนำมาใช้ในพิธีกรรมงานศพของชาวไทลื้อนั้น ในแต่ละชุดของสัญญาณใหญ่จะประกอบไปด้วยกลุ่มของสัญญาณและสัญญาณย่อยที่ถูกจัดเข้าประเภทของชุดและกลุ่มของสัญญาณตามประเภทความเชื่อทั้ง 5 ประเภท ที่ผู้วิจัยนำมาจัดหมวดหมู่ของสัญญาณ แสดงให้เห็นแบบจำลองชุดของสัญญาณในแผนภาพต่อไปนี้

ภาพที่ 5.5 ชุดของสัญลักษณ์ที่ปรากฏในพิธีกรรมงานศพของกลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อ

ผู้วิจัยจะวิเคราะห์ชุดของสัญลักษณ์ย่อยประเภทวัตถุ ให้เห็นถึงกระบวนการประกอบสร้างความหมายของสัญลักษณ์แต่ละชนิด ที่สะท้อนให้เห็นถึงความหมายเชิงมายาคติความตาย ตามความเชื่อเรื่องผี และสิ่งลึกลับเหนือธรรมชาติ ประกอบกับความเชื่อเรื่องความตายตามหลักศาสนาพุทธของกลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อ ดังต่อไปนี้

(1) ชุดความเชื่อเกี่ยวกับวัตถุในพิธีกรรมงานศพของชาวไทย

(1.1) ผ้ายุ่ง

สื่อความหมายโดยตรง (Denotative meaning) หมายถึง “เส้นฝ้ายที่ชาวไทยใช้สำหรับถักทอเสื้อผ้า” สื่อความหมายโดยนัย (Connotative meaning) หมายถึง “เส้นฝ้ายที่ใช้ป้องกันผีหรือสิ่งรบกวนวิญญาณของผู้ตาย”

ชาวไทยประกอบสร้างความหมายให้กับผ้ายุ่งโดยให้พระสงฆ์สามเณรเป็นคนจุงฝ้ายเพื่อนำขบวนแห่ศพวิญญาณผู้ตายไปเผาที่ป่าช้า ส่วนชาวบ้านจะจุงตรงเส้นเชือกที่ต่อมาจากเส้นฝ้ายเข้าไปหาปราสาทศพหรือโลงศพ มีความหมายในระดับมายาคติ คือ “เส้นฝ้ายนี้จะพาวิญญาณผู้ตาย ไปป่าช้า เพื่อป้องกันผีหรือสิ่งรบกวนวิญญาณของผู้ตาย”

(1.2) ตุงสามหาง

สื่อความหมายโดยตรง (Denotative meaning) หมายถึง “วัสดุตกแต่งงานศพทำด้วยผ้าหรือกระดาษ ตัดเป็นรูปลักษณะคล้ายคนแต่มีสามขาหรือสามชาย” สื่อความหมายโดยนัย (Connotative meaning) หมายถึง “เปรียบเป็น กิเลส กรรม และวิบาก”

ข้อสังเกตของผู้วิจัยเห็นว่าความเชื่อของชาวไทยเรื่อง กิเลส กรรม และวิบากกรรมนั้นสอดคล้องกับหลักการทางศาสนาพุทธเรื่อง ไตรลักษณ์ หรือวงจรแห่งทุกข์ เชื่อในเรื่องกรรมหรือผลของการกระทำและการเวียนว่ายตายเกิด หรือสังสารวัฏว่าคนเราไม่ได้มีชีวิตอยู่ในชาตินี้เท่านั้น คิดความเชื่อเรื่องกฎแห่งกรรมที่เชื่อว่า การกระทำใดๆ ก็ตามย่อมมีผลในเรื่องบุญ-บาป บุคคลทุกคนเป็นผลิตผลของการกระทำมา

ชาวไทยประกอบสร้างความหมายให้กับตุงสามหาง โดยจะนำมาใช้เฉพาะในพิธีกรรมงานศพเท่านั้น ซึ่งจะใช้นำหน้าขบวนศพกรณีที่เคลื่อนศพไปสู่สุสาน โดยทำจากวัสดุหลายชนิดตามแต่ท้องถิ่น ประดิษฐ์และแต่งแต้มลวดลายลงไปบนผืนตุง บางแห่งอาจใช้กระดาษธรรมดาตัด บางแห่งเป็นกระดาษขาว ตัดลายกระดาษเงินกระดาษทองลงไป บางแห่งใช้ผ้าดิบหรือผ้าลูกไม้ แต่งแต้มกระดาษสีลวดลายสวยงาม หากเป็นงานศพของพระสงฆ์ก็จะทำมาจากผ้าเหลืองซึ่งเป็นผ้าสงฆ์ หรือจีวรเป็นต้น

สื่อความหมายในระดับมายาคติ หมายถึง “วัสดุตกแต่งงานศพที่ทำด้วยผ้าหรือกระดาษ ตัดเป็นรูปลักษณะคล้ายคนแต่มีสามขาหรือสามชายเปรียบเป็นวงจรแห่งทุกข์ ได้แก่ กิเลส กรรม และวิบาก”

(1.3) ดุงเหล็กดุงตอง

สื่อความหมายโดยตรง (Denotative meaning) หมายถึง “วัสดุตกแต่งทำด้วยแผ่นโลหะทองเหลืองหรือสังกะสี มีสองสี คือสีเงินและสีทอง ลักษณะรูปร่างทำเป็นรูปคล้ายรูปคน” สื่อความหมายโดยนัย (Connotative meaning) หมายถึง “ดุงพาวิญญาณผู้ตายขึ้นสวรรค์ได้”

ชาวไทลื้อประกอบสร้าง ความหมายให้กับดุงเหล็กดุงตอง โดยใส่ไว้ในโลงศพคนตาย การทำดุงเหล็กดุงตอง ต้องหาไม้เนื้อแข็งหน้าสองยาวราว หนึ่งศอก ทำเป็นเสาตั้งขึ้น นำไม้ขนาดเท่ากันมาทำเป็นกากบาทวางแนบ โคนเสาเป็นที่ตั้งเสา ส่วนปลายเสานำไม้อันเล็กๆมาทำกากบาทมาติดไว้แล้วนำโลหะแผ่นเล็กๆ มาทำเป็นวงโดยรอบ แล้วเจาะรู 16 รู ใช้แขวนดุง และนำไปวางไว้บนโลงศพ จนกว่าจะนำศพไปป่าช้า จึงนำดุงออกมาไปไว้ที่วัด และนำมาวางไว้บนโลงศพตรงศีรษะของผู้ตาย

การเอาดุงมาตั้งที่ตรงหัวศพที่นอนในโลงนั้นชาวไทลื้อเชื่อว่า การใช้ชีวิตทุกๆ คนในโลกนี้มีทั้งดีและชั่ว ทุกคนมีคติทางเดินของชีวิตทั้งดีและชั่ว ดีและร้ายปะปนกันไป คนทำดีก็ย่อมมีทำชั่วบ้าง ดุงจะช่วยให้คนดีที่พลาดทำผิดพลาดบ้างเล็กน้อยในระหว่างมีชีวิตได้ขึ้นสวรรค์ ดังนั้นจึงมีการอุทิศข้าวของเครื่องใช้ต่างๆ ไปให้ รวมทั้งดุงเหล็กดุงตองนี้ด้วย

ข้อสังเกตของผู้วิจัยเห็นว่าสอดคล้องกับหลักการทางพุทธศาสนาตามแนวทางการใช้ชีวิต หรือมรรคมีองค์ 8 ได้แก่ มีความเห็นชอบ มีคำริชอบ พุศุชอบ ทำงานชอบ เลี้ยงชีพสุจริต มีความเพียร ระลึกรู้ในสิ่งที่ดี ตั้งใจชอบ มีสติดี ส่วนอีกทางหนึ่งบางครั้งอาจใช้ชีวิตในทางตรงกันข้ามคืออาจหลงผิด และทำที่ไม่ถูกต้อง ไม่ชอบด้วยกฎหมาย ประเพณีได้แก่ เห็นผิด คำริผิด พุศุผิด ทำงานผิด พุศุจริต อาชีพที่ผิด พยายามผิด ระลึกรู้ทำในสิ่งผิด ตั้งใจทำสิ่งที่ผิด

ดุงเหล็กดุงตองของชาวไทลื้อ มีความหมายในระดับมายาคติ คือ “ความเชื่อเรื่องดุงพาขึ้นสวรรค์มีอยู่ว่า วิญญาณผู้ตายหลายคนที่กำลังถูกโยนลงขุมนรก ขณะที่กำลังลอยคว้างถึงลงขุมนรกนั้น เอิญมีหางดุงเกี่ยวกระหวัดรัดเอาดวงวิญญาณของเขากลับขึ้นไปสู่สวรรค์เพราะด้วยอาณิสงส์เมื่อยังชีวิตเป็นคน ได้ถวายดุงเป็นพุทธบูชา”

(1.4) ข้าวตอกดอกไม้

สื่อความหมายโดยตรง (Denotative meaning) หมายถึง “ข้าวเปลือกที่คั่วด้วยความร้อนจนแตกออกเป็นดอกสีขาว นำมาประดิษฐ์เป็นดอกไม้” สื่อความหมายโดยนัย (Connotative meaning) หมายถึง “คุณของพระพุทธเจ้าสามประการ พระปัญญาธิคุณ พระวิสุทธิคุณ พระมหากรุณาธิคุณ”

ชาวไทลื้อประกอบสร้างความหมายให้กับข้าวตอกดอกไม้โดยนำมาทำประติมากรรมเป็นดอกไม้สวยงามประกอบพิธีกรรมงานศพ ใช้เป็นเครื่องสักการะที่สืบทอดกันมา สำหรับบูชาพระเทพเจ้าและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ บิดา-มารดา ครูอาจารย์

มีความหมายในระดับมายาคติ คือ หมายถึง “การขออาราธนาเอาพระธรรมของพระพุทธเจ้า นำทางให้แก่ดวงวิญญาณผู้วายชนม์ ตามด้วยพระสงฆ์ และศพผู้วายชนม์ นำกายสังขารไปสู่ความเป็นหนึ่งกับธรรมชาติ หวนคืนสู่ดิน น้ำ ไฟ ลม และนำวิญญาณชั้นไปสู่สภาวะธรรมที่สูงขึ้นไปในสุคติภพ”

(1.5) ไม้ค้ำหมุด

คือความหมายโดยตรง (Denotative meaning) หมายถึง “หมุดที่ทำจากผ้าห่มเก่า นำมาพันให้เป็นเกลียว เสียบด้วยไม้ไผ่” คือความหมายโดยนัย (Connotative meaning) หมายถึง “ไฟที่ต้องนำไปจากบ้านที่ตั้งศพเพื่อนำไปเผาศพ”

ชาวไทลื้อประกอบสร้างความหมายของไม้ค้ำหมุด โดยกำหนดให้มีคนแบกไม้ค้ำหมุดไว้ ขบวนศพจะเคลื่อนไปตามถนนโดยไม่ผ่านบ้านหรือสวนของคนอื่น ระหว่างทางผู้ร่วมขบวนหมุดจะไม่เหลียวหลัง บางครั้งเมื่อถึงทางแยกคนที่หมุดจะนำศพวนเวียนไปมา บางครั้งก็นำศพวางถนนเพราะเชื่อว่าจะทำให้ผีกลับบ้านไม่ถูก มีความหมายในระดับมายาคติ คือ “เชื่อว่าจะต้องนำไฟจากบ้านที่ตั้งศพไปเผาศพ หากลืมนำไป ห้ามกลับไปเอาไฟจากบ้านไม่ได้ ห้ามใช้ไฟของคนอื่น”

(1.6) ถุงห่อข้าว

คือความหมายโดยตรง (Denotative meaning) หมายถึง “ผ้าที่เย็บเป็นถุงคล้ายๆ ถุงย่ามของพระสงฆ์” การที่ต้องมีถุงห่อข้าวให้กับผู้ตายด้วยนั้น คือความหมายโดยนัย (Connotative meaning) คือ “ถุงใส่เสบียงอาหารสำหรับผู้ตายใช้ไปปรโลก”

ชาวไทลื้อประกอบสร้างความหมายให้กับถุงห่อข้าวโดยการนำอาหารที่ผู้ตายชื่นชอบของใช้ต่างๆ ใส่ไว้ในถุง เช่น ผลไม้ หนาม เมียง ขาดไม้ไผ่ คือ ไข่ โดยมากจะใส่ไข่เป็ด ชาวไทลื้อเชื่อว่าเพื่อให้ผู้ตายใช้ระหว่างเดินทางไปยมโลก หากเดินทางไปพบกับแม่น้ำขวางทางก็ให้ผู้ตายโยนไข่เป็ดลงไป ไข่่นั้นจะกลายเป็นเป็ดแล้วชี้หลังเป็ดข้ามไปอีกฝั่งหนึ่งได้

มีความหมายในระดับมายาคติ คือ “การไปสู่ปรโลกนั้นต้องเดินทางไกลจึงจำเป็นต้องมีเสบียงเอาไว้ใช้ในระหว่างที่เดินทางไป ในถุงนั้นก็จะมีสิ่งของต่างๆ เช่น ข้าว อาหาร และของที่ผู้ตายชื่นชอบ”

(1.7) ปราสาทศพ

สื่อความหมายโดยตรง (Denotative meaning) หมายถึง “วัสดุสร้างจำลองเป็นปราสาทหรือบ้านทำด้วยไม้ฉำฉา ไว้ใส่โลงศพผู้ตาย” สื่อความหมายโดยนัย (Connotative meaning) คือ “เป็นการยกย่องให้เกียรติผู้ตายเหมือนตอนยังมีชีวิต”

ให้กับปราสาทศพโดยเมื่อมีคนตายจะต้องจัดพิธีงานศพขึ้นเพื่อเป็นการไว้อาลัยแก่คนตายอย่างสมเกียรติ รูปแบบของปราสาทงานศพมี 2 รูปแบบคือ ปราสาทที่ทำด้วยไม้ ซึ่งเป็นวัสดุดั้งเดิมส่วนใหญ่ทำมาจากไม้ฉำฉา เพราะมีน้ำหนักเบาและเวลาเผาจะไหม้ไฟได้ง่าย ส่วนอีกรูปแบบหนึ่งจะเป็นวิวัฒนาการของปราสาท สามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้ โดยจะนำโต๊ะ เก้าอี้มาประดับในปราสาท เมื่อเวลาเผาศพแล้วก็จะนำโต๊ะ เก้าอี้เหล่านั้นไปมอบถวายให้กับวัดเพื่อใช้เป็นประโยชน์ต่อไป

ปราสาทศพมีความหมายในระดับมายาคติ คือ “เพื่อเป็นการยกย่องผู้ตายให้ได้ขึ้นไปสู่สวรรค์ชั้นฟ้า”

(2) ชุดความเชื่อเกี่ยวกับบุคคลในพิธีกรรมงานศพของชาวไทย

(2.1) คนตาย

สื่อความหมายโดยตรง (Denotative meaning) หมายถึง “คนที่ระบบต่างๆ ของร่างกายหยุดทำงาน แบ่งเป็นคนตายตามปกติ และคนตายผิดปกติ” สื่อความหมายโดยนัย (Connotative meaning) คือ “คนตายร้าย เมื่อเป็นผีแล้วจะดุร้ายกว่าผีที่ตายธรรมดา”

ชาวไทยประกอบสร้าง ความหมายของ คนตายร้าย โดยไม่เก็บศพไว้ค้างคืน ให้ฝังทันที เชื่อว่าหากไม่ฝังทันทีวิญญาณของผู้ตายที่ดุร้ายจะสร้างความเดือนร้อนให้กับคนในหมู่บ้าน มีความหมายในระดับมายาคติ คือ “เชื่อว่าคนตายผิดปกติ ตายร้าย หรือตาย โหง เช่น คลอดลูกตาย ตกน้ำตาย ผูกคอตาย เสือกัดตาย ฯลฯ เป็นเวรเป็นกรรมของคนตาย เมื่อเป็นผีแล้วจะดุร้ายกว่าผีที่ตายธรรมดา”

(2.2) พระสงฆ์

สื่อความหมายโดยตรง (Denotative meaning) หมายถึง “ผู้ถือบวชในพระพุทธศาสนา ผู้ร่วมประกอบพิธีศพให้กับผู้ตาย” สื่อความหมายโดยนัย (Connotative meaning) คือ “ชาวไทยเชื่อว่าพระสงฆ์คือบุคคลผู้สามารถเป็นสื่อกลางในการติดต่อกับผีได้”

ชาวไทยประกอบสร้าง ความหมายของพระสงฆ์โดยยกให้พระสงฆ์เป็นผู้ประกอบพิธีหลักของพิธีกรรมงานศพทุกขั้นตอน และมีสัปเหร่อเป็นผู้ลงมือช่วยในกิจกรรมต่าง ๆ

พระสงฆ์ มีความหมายในระดับมายาคติ คือ “บุคคลผู้สามารถเป็นสื่อกลางในการติดต่อกับผีได้”

(3) ชุดความเชื่อเกี่ยวกับเกี่ยวกับเวลาในพิธีกรรมงานศพของชาวไทยลื้อ

(3.1) ระยะเวลาการตั้งศพคนตายดี คือ ระยะเวลาสำหรับการตั้งศพบำเพ็ญกุศลของคน ที่ตายธรรมดาหรือการตายตามปกติ โดยการเจ็บป่วยหรือตายตามอายุขัย สื่อความหมายโดยตรง (Denotative meaning) หมายถึง “ระยะเวลาสำหรับการตั้งศพบำเพ็ญกุศลคนที่ตายธรรมดาหรือตายตามปกติ โดยการเจ็บป่วยหรือตายตามอายุขัย” สื่อความหมายโดยนัย (Connotative meaning) คือ “ยิ่งตั้งศพนาน ผู้ตายยิ่งได้บุญกุศลมาก” ชาวไทลื้อประกอบสร้าง ความหมายของระยะเวลาการตั้งศพคนตายดี โดยตั้งบำเพ็ญกุศล เพื่อสวดอภิธรรมศพเป็นเวลา 7 วันที่บ้านของผู้ตาย ซึ่งมีความหมายในระดับมายาคติ คือ “ชาวไทลื้อเชื่อว่าตั้งศพด้วยระยะเวลานานที่สุด ผู้ตายจะได้บุญกุศลมาก”

(3.2) ระยะเวลาฝังศพคนตายร้าย เป็นการตายที่เกิดขึ้นฉับพลันทันด่วน การตายร้าย ถือเป็นเรื่องใหญ่มากของชาวไทยลื้อ เป็นเวรเป็นกรรมทั้งคนตายและคนเป็น เมื่อเป็นผีแล้วก็ยังดุร้ายกว่าผีที่ตายธรรมดา สื่อความหมายโดยตรง (Denotative meaning) หมายถึง “เวลาที่ใช้สำหรับใช้ฝังศพของคนตายร้าย คนตายผิดปกติ หรือตายโหง เช่น กลอดลูกตาย ตกน้ำตาย ผูกคอตาย” สื่อความหมายโดยนัย (Connotative meaning) คือ “คนตายร้ายเมื่อตายแล้วให้รีบนำไปเผาหรือฝังที่ป่าช้าในเวลาก่อนค่ำของวันนั้น” (คุณตาสว่าง ปราชญ์ชาวบ้าน. 2559: สัมภาษณ์)

ชาวไทยลื้อประกอบสร้าง ความหมายของระยะเวลาฝังศพคนตายร้าย โดยถ้าไปตายนอกบ้านห้ามนำศพเข้ามาในบ้าน ห้ามเก็บศพไว้ค้างคืน เมื่อตายแล้วให้รีบนำไปเผาหรือฝังที่ป่าช้าในเวลา ก่อนค่ำของวันนั้น โดยฝังไว้ตลอดไป ไม่มีการขุดขึ้นมาเผา หรือทำพิธีใดๆ ชาวไทลื้อเชื่อว่าเป็นเวรเป็นกรรม หากตายเป็นผี จะเป็นผีที่ดุร้าย ซึ่งมีความหมายในระดับมายาคติ คือ “คนตายร้ายจะรีบฝังทันที ไม่เก็บศพไว้ค้างคืน ให้รีบนำไปฝังที่ป่าช้าก่อนค่ำ”

(4) ชุดความเชื่อเกี่ยวกับเกี่ยวกับสถานที่ในพิธีกรรมงานศพของชาวไทยลื้อ

(4.1) บ้าน

สื่อความหมายโดยตรง (Denotative meaning) หมายถึง “ที่อยู่อาศัยของผู้ตาย หรือของญาติผู้ตาย” สื่อความหมายโดยนัย (Connotative meaning) คือ “สถานที่สำหรับตั้งศพผู้ตายเพื่อสวดอภิธรรมศพ และทำบุญงานศพคนตายดี”

ชาวไทยลื้อประกอบสร้าง ความหมายให้กับบ้าน โดยจะตั้งสวดอภิธรรมศพคนตายดีไว้ที่บ้านผู้ตาย มีความหมายในระดับมายาคติ คือ “สถานที่สำหรับตั้งศพผู้ตายเพื่อสวดอภิธรรมศพ และทำบุญงานศพคนตายดี เชื่อว่าคนตายดีเป็นการตายปกติไม่ทำให้เกิดความโชคร้ายใดกับญาติ หรือเพื่อนบ้าน”

(4.2) วัด

สื่อความหมายโดยตรง (Denotative meaning) หมายถึง “สถานที่สำหรับประกอบกิจกรรมทางศาสนาของผู้ที่นับถือศาสนาพุทธ” สื่อความหมายโดยนัย (Connotative meaning) คือ “สถานที่ประกอบพิธีศพคนตายร้าย หรือตายผิดปกติ”

ชาวไทลื้อประกอบสร้าง ความหมายให้กับวัด โดยประกอบพิธีศพคนตายร้ายที่วัด ก่อนนำไปฝังในวันเดียวกัน

วัด มีความหมายในระดับมายาคติ คือ “สถานที่ประกอบพิธีศพของคนตายร้าย จะไม่นำศพเข้าบ้าน เพราะเชื่อว่าจะทำให้เกิดโชคร้ายกับคนในหมู่บ้าน”

(4.3) ป่าช้า

สื่อความหมายโดยตรง (Denotative meaning) หมายถึง “ป่า หรือสถานที่ซึ่งจัดไว้เป็นที่ฝังหรือเผาศพ” สื่อความหมายโดยนัย (Connotative meaning) คือ “ศพคนตายร้าย จะฝังแยกออกไปจากศพคนตายดี”

ชาวไทลื้อประกอบสร้าง ความหมายให้กับป่าช้า โดยแยกเป็นหลายป่าช้า แบ่งเป็นประเภทๆ ไปตามแต่ละชนิดของบุคคลที่ถึงแก่ความตายนั้น ๆ เช่น พระภิกษุ สามเณร เด็ก คนแก่ ฝังคนละแห่ง ถ้าตายโหง ก็จะไม่ฝังปะปนกับพวกที่ตายธรรมดา มีความหมายในระดับมายาคติ คือ “ชาวไทลื้อจะแยกเป็นหลายป่าช้า แบ่งประเภทของการตาย ศพคนตายร้าย จะฝังแยกออกไปจากศพคนตายดี เพราะเชื่อว่าจะทำให้เกิดความโชคร้ายกับคนในหมู่บ้าน”

(5) ชุดความเชื่อเกี่ยวกับเกี่ยวกับสิ่งเหนือธรรมชาติ ในพิธีกรรมงานศพของชาวไทลื้อ

(5.1) ผี

สื่อความหมายโดยตรง (Denotative meaning) หมายถึง “วิญญาณของคนที่ยายแล้ว” ชาวไทลื้อจะเรียกคนที่ตายแล้วว่า ผี สื่อความหมายโดยนัย (Connotative meaning) คือ “คนตายแล้ว จะกลายเป็นผี มีผีดีกับผีร้าย” คนตายดีจะกลายเป็นผีที่ให้คุ้มกับเพื่อนบ้าน ญาติพี่น้อง คนตายร้าย หรือตายโหง จะเป็นผีที่ดุร้าย นำโทษหรือโชคร้ายมาสู่ญาติพี่น้อง

ผี มีความหมายในระดับมายาคติ คือ “ชาวไทลื้อมีความเชื่อว่าเมื่อคนตายแล้วจะกลายเป็นผี แต่จะเป็นผีดีหรือผีร้าย อยู่ที่ประเภทการตายของคนนั้นๆ”

วิถีชีวิตของชาวไทลื้อมีผีเข้ามาเกี่ยวข้องเสมอ เพราะผีมีอยู่ทั่วไป ผีที่ชาวไทลื้อ นับถือมี 3 จำพวก ได้แก่ ผีบรรพบุรุษ ผีบ้าน และพระ (ผี) เลื้อเมือง เพราะชาวไทลื้อเชื่อว่า เหตุการณ์ภายในอาคารบ้านเรือน เป็นหน้าที่ ของผีบ้านผีเรือน ที่ต้องดูแลคุ้มครอง ส่วนการนับถือผีบรรพบุรุษอย่างมั่นคง จะช่วยให้เกิดสวัสดิ์มงคล อยู่ดีมีสุข คำขायดี สำหรับพระ (ผี) เลื้อเมือง จะคอยรักษา

เหตุการณ์บ้านเมืองให้อยู่ในความสงบ โดยปราศจากเหตุร้ายต่างๆ ทำให้ชาวไทยลื้อเชื่อว่าคนตายไปแล้วจะกลายเป็นผี และผีจะดีหรือร้าย ก็อยู่ที่ประเภทการตายของคนนั้นๆ

(5.2) ภพภูมิ

สื่อความหมายโดยตรง (Denotative meaning) หมายถึง “ภพใหม่ ชาตินใหม่ การเกิดใหม่”
สื่อความหมายโดยนัย (Connotative meaning) หมายถึง “ชาติต่อไปของคนที่ตายไปแล้ว”

ชาวไทยลื้อประกอบสร้าง ความหมายของภพชาติ โดยชาวไทยลื้อมักจะทำสัญลักษณ์ไว้บนร่างของผู้ตาย เพื่อเกิดมาในชาติต่อไปจะได้รู้ว่าชาติที่แล้วเกิดเป็นใครมาก่อน และทำพิธีสวดส่งสิ่งของต่างๆ ไปให้ผู้ตายไว้ใช้ในภพถัดไป เช่น บ้าน เสื้อผ้า ของใช้ส่วนตัว สิ่งอำนวยความสะดวก โดยให้พระเป็นผู้ทำพิธีสวดส่งให้

ภพภูมิ มีความหมายในระดับมายาคติ คือ “ชาวไทยลื้อเชื่อว่าภพหน้า หรือชาติหน้ามีจริง คนทุกคนเมื่อตายไปจะต้องเกิดใหม่ในชาติต่อไป”

ทั้งนี้ สัญลักษณ์ที่ผู้วิจัยค้นพบจากพิธีกรรมงานศพของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยลื้อ สามารถสรุปให้เห็นถึงการประกอบสร้าง ความหมายของสัญลักษณ์และความหมายโดยนัย ตามตารางดังต่อไปนี้

ตารางที่ 5.1 ตารางสรุปสัญลักษณ์ การประกอบสร้างความหมายของสัญลักษณ์และความหมายโดยนัย ในพิธีกรรมงานศพของกลุ่มชาติพันธุ์

สัญลักษณ์	การประกอบสร้างความหมาย	มายาคติ หรือความหมายโดยนัย
ฝ้ายจุง	เส้นฝ้ายที่ใช้จุงปราสาทศพหรือโลงศพไปป่าช้า ส่วนที่เป็นเส้นฝ้ายส่วนใหญ่แล้วจะให้พระสงฆ์สามเณรจุง ส่วนชาวบ้านจะจุงตรงเส้นเชือกที่ต่อมาจากเส้นฝ้ายเข้าไปหาปราสาทศพหรือ โลงศพ	ป้องกันผีหรือสิ่งรบกวนวิญญาณของผู้ตาย
ตุงสามหาง	ใช้นำหน้าขบวนศพกรณีที่เกิดเคลื่อนศพไปสู่สุสาน ตุงสามหางนี้ทำจากวัสดุหลายชนิด แต่งแต้มลวดลายลงไปบนผืนตุงบางแห่งเป็นกระดาดขาว ติดลายกระดาดเงิน กระดาดทอง บางแห่งใช้ผ้าดิบหรือผ้าลูกไม้	หมายถึงไตรวิภังค์ คือวงจรแห่งทุกข์ ได้แก่ กิเลส กรรม และวิบาก
ตุงเหล็กตุงทอง	แผ่นโลหะทองเหลืองหรือสังกะสี มีสองสีคือสีเงินและสีทอง ทำเป็นรูปคล้ายรูปคนนำไปวางไว้บนโลงศพตรงศีรษะของผู้ตาย	ใช้เพื่ออุทิศส่วนกุศลให้ผู้ตาย ตุงจะช่วยพาผู้ตายขึ้นสวรรค์
ข้าวตอก ดอกไม้	ข้าวเปลือกที่คั่วด้วยความร้อนจนแตกออกเป็นดอกสีขาว นำมาประดิษฐ์เป็นดอกไม้สวยงาม	คุณของพระพุทธเจ้าสามประการ พระปัญญาธิคุณ พระวิสุทธิคุณ พระมหากรุณาธิคุณ
ไม้ค้ำหมุด	ผ้าห่มเก่านำมาพันให้เป็นเกลียว เสียบด้วยไม้ไผ่ใช้เดินไปรยนำขบวนแห่ศพ มีคนแบกไม้ค้ำหมุดไว้ ขบวนศพจะเคลื่อนไปตามถนนโดยไม่ผ่านบ้านของคนอื่น ผู้ร่วมขบวนหามศพจะไม่เหยียบหลัง เมื่อถึงทางแยกคนที่หามศพจะเวียนศพไปมา บางครั้งก็นำศพวางถนน	คนแบกไม้ค้ำหมุดจะต้องทำตามกฎของการแบกจะทำให้ผีกลับบ้านไม่ถูก

ตารางที่ 5.1 (ต่อ)

สัญญา	การประกอบสร้างความหมาย	มายาคติ หรือความหมายโดยนัย
ถุงห่อข้าว	นำผ้ามาเย็บเป็นถุงคล้าย ๆ ถุงย่ามของพระสงฆ์เอาไว้เปิด ข้าว อาหาร และของที่ผู้ตายชื่นชอบ ใส่ไปด้วย	ผู้ตายใช้ระหว่างเดินทางไปยมโลก จำเป็นต้องมีเสบียงเอาไว้และหากเดินทางไปพบกับแม่น้ำขวางทางก็ให้ผู้ตายโยนไข่เป็ดลงไป ไข่ นั้นจะกลายเป็นเป็ดแล้วจึงหลังเป็ดข้ามไปอีกฝั่งหนึ่งได้
ปราสาทศพ	สร้างจำลองเป็นปราสาท หรือบ้าน ทำด้วยไม้ฉำฉา ไม้ไผ่ โครงศพผู้ตาย ประดับประดาด้วยดอกไม้สด	การยกย่องผู้ตายให้ได้ขึ้นไปสู่สวรรค์ชั้นฟ้า
คนตาย	การประกอบพิธีศพของคนตายดี กับคนตายร้าย จะแตกต่างกัน คนตายดีจะประกอบพิธีตามหลักศาสนาพุทธ แต่คนตายร้ายจะต้องรับฝังทันที ไม่มีการทำพิธีใดๆ	คนตายผิดปกติ ตายร้าย หรือตายโหง เป็นเวรเป็นกรรมของคนตาย เมื่อเป็นผีแล้วจะดุร้าย
พระสงฆ์	เป็นผู้ประกอบพิธีหลักของพิธีกรรมงานศพทุกขั้นตอน เช่น การจุณศพ	บุคคลผู้สามารถเป็นสื่อกลางในการติดต่อกับผีได้
ระยะเวลาตั้งศพของคนตายดี	จะใช้ระยะเวลาตั้งบำเพ็ญกุศล เพื่อสวดอภิธรรมศพเป็นเวลา 7 วัน	ตั้งศพด้วยระยะเวลาานานที่สุดผู้ตายจะได้บุญกุศลมาก
ระยะเวลาฝังศพคนตายร้าย	ห้ามนำศพเข้ามาในบ้าน ห้ามเก็บศพไว้ค้างคืน เมื่อตายแล้วให้รีบนำไปเผาหรือฝังที่ป่าช้าในเวลาก่อนค่ำของวันนั้น โดยฝังไว้ตลอดไป ไม่มีการขุดขึ้นมาเผา หรือทำพิธีใดๆ	คนตายร้ายเป็นคนมีเวรมีกรรม หากตายเป็นผี จะเป็นผีที่ดุร้าย จึงไม่นิยมทำพิธีใดๆ ฝังให้พินาศไปเท่านั้น

ตารางที่ 5.1 (ต่อ)

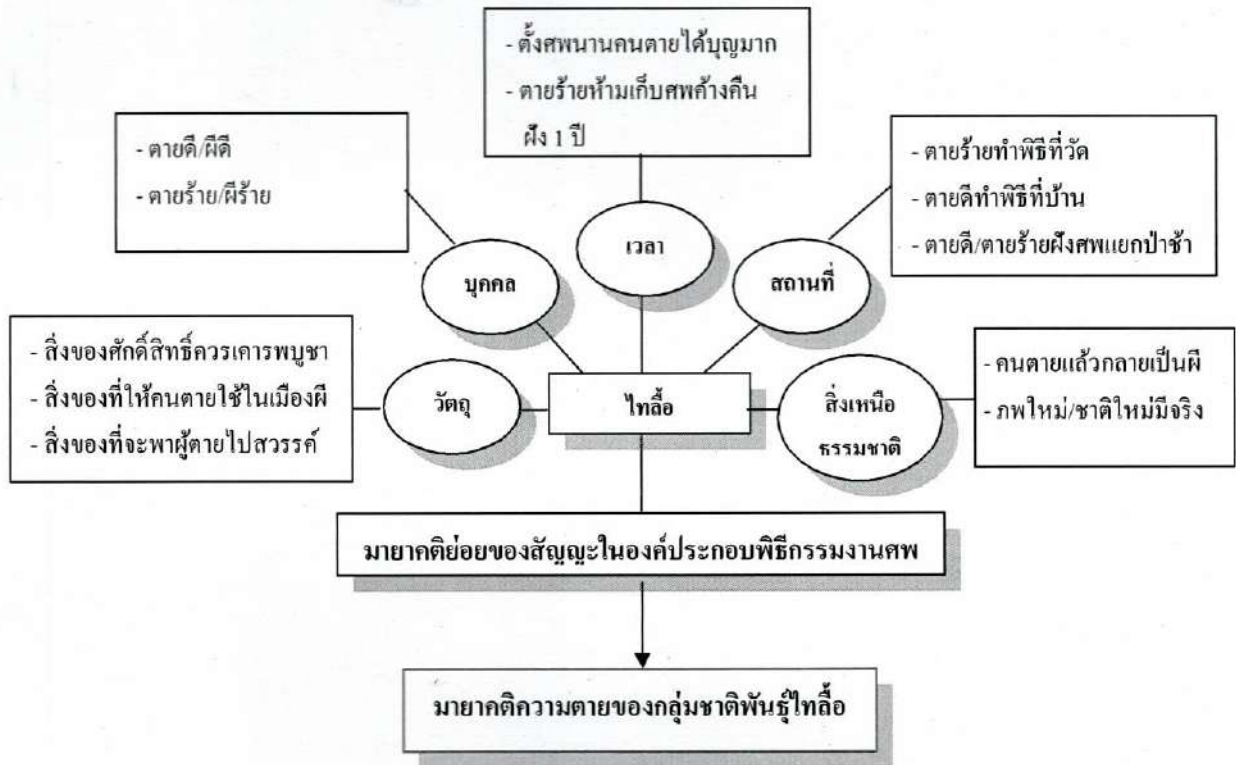
สัญญาะ	การประกอบสร้างความหมาย	มายาคติ หรือความหมายโดยนัย
บ้าน	จะตั้งสวดอภิธรรมศพคนตายไว้ที่บ้าน ผู้ตาย	สวดอภิธรรมศพคนตายที่บ้านไม่ ทำให้เกิดโชคร้ายใดๆ กับญาติ หรือเพื่อนบ้าน
วัด	จะประกอบพิธีศพคนตายร้ายที่วัด ก่อน นำไปฝังในวันเดียวกัน จะไม่ทำพิธีที่บ้าน	วิญญาณของคนตายร้ายจะครุร้าย ต้องทำพิธีที่วัด สิ่งศักดิ์สิทธิ์ในวัด จะทำให้ผีไปไหนไม่ได้
ป่าช้า	จะแยกเป็นหลายป่าช้า ฝังกันคนละแห่ง แบ่งเป็นประเภทๆ ไป และตามแต่ละชนิด ของบุคคลที่ถึงแก่ความตาย	หากฝังศพคนตายร้ายกับคนตายดี ไว้ในป่าช้าเดียวกัน จะทำให้เกิดความโชคร้ายกับ หมู่บ้าน
ผี	คนตายไปแล้วจะกลายเป็นผี และผีจะดีหรือ ร้าย ก็อยู่ที่ประเภทการตายของคนนั้นๆ	คนตายดีจะกลายเป็นผีที่ให้คุณกับ เพื่อนบ้าน ญาติพี่น้อง คนตายร้าย หรือตายโหง จะเป็นผีที่ครุร้าย นำ โทษหรือโชคร้ายมาสู่ญาติพี่น้อง
ภพภูมิ	มักจะทำสัญลักษณ์ไว้บนร่างของผู้ตาย เพื่อ เกิดมาในชาติต่อไปจะได้ รู้ว่าชาติที่แล้วเกิดเป็นใครมาก่อน	เชื่อว่าภพหน้า หรือชาติหน้ามีจริง คนทุกคนเมื่อตายไปจะต้องเกิด ใหม่ในชาติต่อๆ ไป

หากพิจารณาควบคู่กับแนวคิดเรื่องต้นไม้แห่งคุณค่า สารหรือสัญญาะนี้จะอยู่ในส่วน
ดอก ใบ ผลของต้นไม้ ซึ่งเป็นส่วนที่มองเห็นได้ (Visible part) จากการศึกษาทำให้เห็นว่า ดอก ใบ
ผล ของพิธีกรรมงานศพของกลุ่มชาติพันธุ์ไทนี้ ยังคงมองเห็นองค์ประกอบของพิธีกรรมได้อย่าง
ครบถ้วน สอดคล้องกับการสัมภาษณ์ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้นำหมู่บ้าน และชาวบ้าน พุฒถึงพิธีกรรม
งานศพของตนเอง ดังนี้

“เวลามีนางชาวบ้านก็จะมาช่วยกันทั้งหมู่บ้าน มีการแบ่งงานกันทำ ไม่ต้องรอให้
ผู้ใหญ่บ้านประกาศก็มาช่วยกันเลยไม่เกี่ยงไม่ลำบากกัน เพราะชาวบ้านที่นี้เขาถือเป็นงานใหญ่รอง
จากงานเลี้ยงผีบรรพบุรุษ คนในหมู่บ้านตายถือเป็นเรื่องใหญ่ พิธีกรรมของคนตายสำคัญมาก เป็น
พิธีเปลี่ยนโลกของคนเป็นกลายเป็นผี มีขันมีตอนทำกันมาตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษ ข้าวซึ่งต้องใช้

อะไร จัดการให้ครบไม่ให้ขาด โลงศพ ปราสาทศพก็ช่วยกันทำให้สวย พิธีอะไรก็ต้องทำให้ครบ
ขั้นตอน ไม่ให้ขาด” (สว่าง พิมาลัย, การสื่อสารระหว่างบุคคล, 14 สิงหาคม 2558)

ทั้งนี้ ผู้วิจัยได้สรุปมายาคติย่อยของสัญญาณในองค์ประกอบของพิธีกรรมงานศพของชาว
ไทลื้อไว้ตามแผนภาพดังนี้

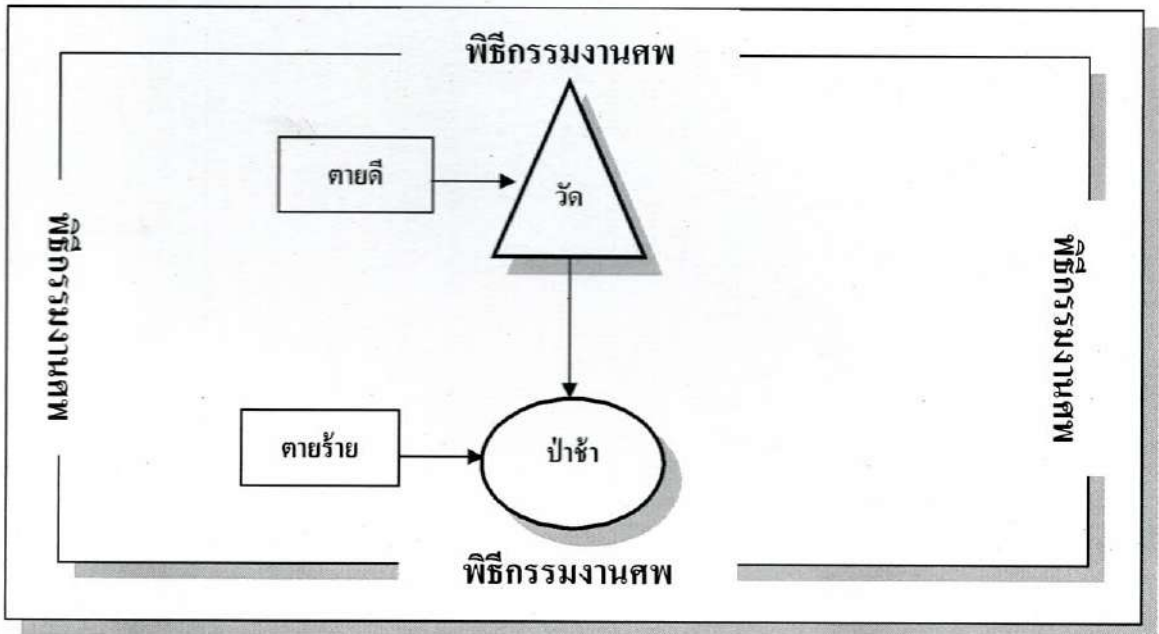
ภาพที่ 5.6 มายาคติย่อยของสัญญาณในองค์ประกอบของพิธีกรรมงานศพของชาวไทลื้อ

(3) ช่องทางการสื่อสาร

จากการศึกษา ช่องทางการสื่อความหมายเชิงมายาคติความตายของกลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อ
ได้แก่ พื้นที่สำหรับการจัดพิธีกรรมงานศพ หมายถึงเมื่อมีคนตาย จึงมีวาระ โอกาส/มีพื้นที่ที่จะ
สื่อสารความหมายมายาคติความตาย

ซึ่งจากการศึกษาผู้วิจัยเห็นว่าชาวไทลื้อนั้นใช้พื้นที่สำหรับจัดพิธีกรรมงานศพคนตาย
ปกติหรือตายดีที่วัด ชาวไทลื้อจะไม่นิยมจัดงานศพที่บ้าน แต่สำหรับศพคนตายร้ายจะไม่มีการ
ประกอบพิธีสวดอภิธรรมศพใดๆ นอกจากการนำไปฝังที่ป่าช้าก่อนค่ำของวันนั้นทันที

ทั้งนี้ ผู้วิจัยจะแสดงให้เห็นถึงช่องทาง/พื้นที่การสื่อสารที่ผู้ส่งสารหรือผู้ทำพิธีใช้ในการสื่อสารความหมายเชิงมายาคติความตาย ตามแผนภาพดังนี้

ภาพที่ 5.7 ช่องทางการสื่อสารที่ผู้ส่งสารหรือผู้ทำพิธีใช้ในการสื่อสารความหมายเชิงมายาคติความตาย ในพิธีกรรมงานศพของชาวไทลื้อ

(4) ผู้รับสาร/ผู้ร่วมพิธีกรรม

พิธีกรรมงานศพของกลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อนั้น ผู้รับสารในที่นี้ คือ ผู้ร่วมพิธีกรรมงานศพ ซึ่งได้แก่ ลูกหลานผู้ตาย ญาติผู้ตาย ชาวบ้าน ทั้งเด็กผู้ใหญ่ มีความสำคัญต่อการสืบทอดความหมายเกี่ยวกับความตายของกลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อเป็นอย่างมาก

ผู้รับสารของกลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อก็ไม่แตกต่างกับกลุ่มชาติพันธุ์ไท ซึ่งได้แก่ ลูกหลานผู้ตาย ญาติผู้ตาย ชาวบ้าน ในชุมชน ทั้งเด็กผู้ใหญ่ มีความสำคัญต่อการสืบทอดความหมายเกี่ยวกับความตายของกลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อทั้งสิ้น ซึ่งจะมีทั้งกลุ่มที่เข้าใจความหมายของสัญลักษณ์ที่ถูกนำมาใช้ในพิธีกรรม และกลุ่มที่ไม่เข้าใจความหมายใด ๆ เลย แต่จากการปฏิบัติตามประเพณีของพิธีกรรมอย่างเคร่งครัดของคนในชุมชน แต่การใช้ผู้ส่งสารซึ่งเป็นคนเฒ่าคนแก่ที่มีความรู้และประสบการณ์ในการปฏิบัติขั้นตอนต่างๆ ในพิธี จึงเกิดการถ่ายทอดความหมายของความตายให้กลุ่มผู้ร่วมพิธีกรรมที่ไม่เข้าใจความหมายให้เกิดความเข้าใจได้ แต่ทั้งนี้จากการสัมภาษณ์ปราชญ์หมู่บ้านกล่าวว่า

“ส่วนใหญ่ชาวบ้านที่นี่จะชอบส่งลูกหลานไปเรียนกรุงเทพ บางครอบครัวไปแล้วก็ไปเลย ย้ายถิ่นไปอยู่ที่นั่น มีญาติพี่น้องตายก็กลับมาครั้งหนึ่ง” (สว่าง พิมาลัย, การสื่อสารระหว่างบุคคล, 14 สิงหาคม 2558)

จากคำสัมภาษณ์ทำให้ผู้วิจัยเห็นว่า ชาวไทลื้อส่วนใหญ่จะไม่ค่อยอาศัยอยู่ในถิ่นฐานเดิมของตนเองเท่ากับชาวภูไท แต่สำหรับคนที่ยังอาศัยอยู่ก็ยังคงมีวิถีชีวิต หรือประเพณีปฏิบัติในรูปแบบดั้งเดิมของตนเองคืออยู่ ร่วมทั้งการปฏิบัติในพิธีกรรมงานศพด้วย

ผู้วิจัยจึงตั้งข้อสังเกตว่า การสื่อสารความหมายเชิงมายาคติความตายของชาวไทลื้ออาจเกิดปัญหาเรื่องการเข้าถึงของผู้รับสาร (Accessibility) กล่าวคือ พิธีกรรมงานศพเป็นพิธีกรรมที่เกิดขึ้นนานๆ ครั้ง การสื่อสารหรือการถ่ายทอดความหมายจะเกิดขึ้นเมื่อมีการตายเท่านั้น ดังนั้นจึงเป็นที่แน่นอนว่าเมื่อมีพิธีกรรมเกิดขึ้น คนในหมู่บ้านทุกคนอาจจะไม่สามารถเข้าร่วมพิธีกรรมได้ทุกครั้ง ซึ่งมาจากเงื่อนไขเรื่องเวลา เช่น ผู้ใหญ่ติดภารกิจ เด็ก ๆ ติดเรียนหนังสือ ทำให้โอกาสที่จะสืบทอดความหมายเชิงมายาคติความตายสู่รุ่นลูกหลานก็เป็นไปได้ยากเพราะขาดผู้รับสาร ถึงแม้ว่าในปัจจุบันยังคงปฏิบัติตามขั้นตอนของพิธีกรรมอย่างเคร่งครัดอยู่ตามคำบอกเล่าของปราชญ์ ผู้นำหมู่บ้าน และชาวบ้านในขณะนี้ก็ตาม ผู้วิจัยจึงสันนิษฐานว่าพิธีกรรมงานศพในรูปแบบดั้งเดิมของชาวไทลื้ออาจสูญหายไปในอนาคต

บทที่ 6

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง “มายาคติความตายที่สื่อสารผ่านพิธีกรรมงานศพของกลุ่มชาติพันธุ์ที่นับถือศาสนาพุทธ: กรณีศึกษากลุ่มชาติพันธุ์ภูไท และกลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อ” มีวัตถุประสงค์ คือ 1. เพื่อศึกษาความหมาย และความเชื่อมายาคติเกี่ยวกับความตายที่สื่อสารผ่านพิธีกรรมงานศพของกลุ่มชาติพันธุ์ที่นับถือศาสนาพุทธในประเทศไทย และ 2. เพื่อวิเคราะห์การประกอบสร้าง ความหมายของความตาย ของกลุ่มชาติพันธุ์ที่นับถือศาสนาพุทธในประเทศไทย ผ่านสัญลักษณ์ที่ปรากฏในพิธีกรรมงานศพ โดยผู้วิจัยแบ่งเป็นประเด็นการสรุปและอภิปรายผลตามประเด็นดังนี้

6.1 สรุปผลการวิจัย

6.2 อภิปรายผลการวิจัย

6.3 ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

6.1 สรุปผลการวิจัย

6.1.1 สัญลักษณ์และการประกอบสร้างความหมายมายาคติความตาย ในพิธีกรรมงานศพของกลุ่มชาติพันธุ์ภูไท และกลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อ วิเคราะห์ตามคุณลักษณะด้านการสื่อสารในการถ่ายทอดความหมายของความตาย

จากการวิเคราะห์ตามกระบวนการสื่อสารของรูปแบบการประกอบพิธีกรรมงานศพของกลุ่มชาติพันธุ์ภูไท ซึ่งพิจารณาจากองค์ประกอบของกระบวนการสื่อสาร (Communication Process) ตามแนวคิดของ David, K.B. (1960) ทั้ง 4 ประการ (SMCR) เป็นหลักประกอบด้วย

ผู้ส่งสาร (Sender) ในที่นี้ ได้แก่ ผู้นำพิธีกรรมงานศพ

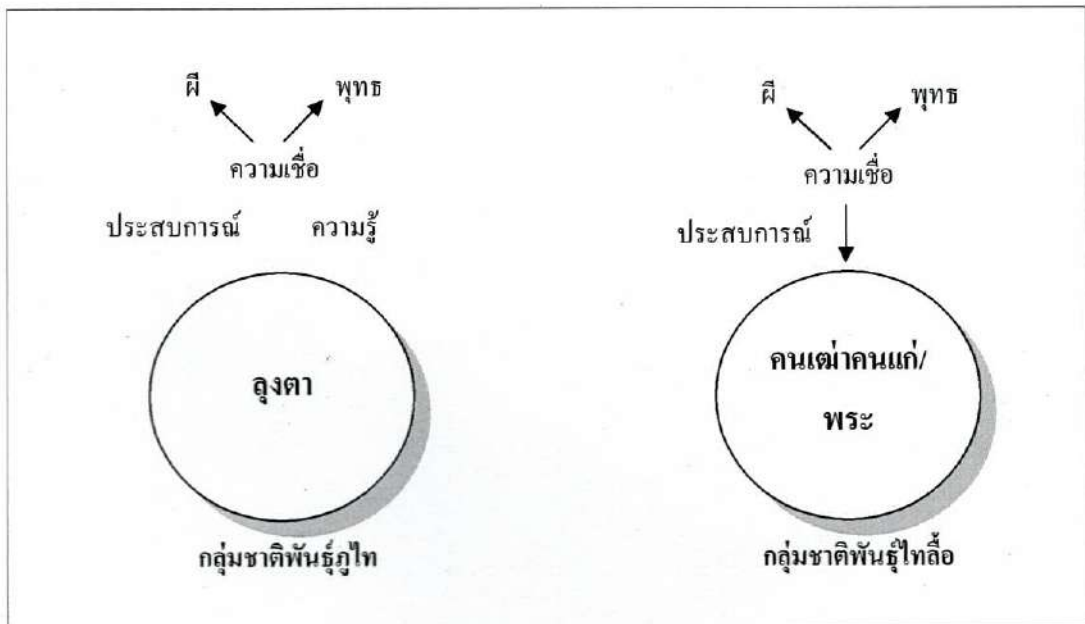
สาร (Message) ได้แก่ เนื้อหาและองค์ประกอบที่เกี่ยวข้องกับการให้ความหมายของความตาย ประกอบด้วย สัญลักษณ์ต่างๆ ที่ถูกนำมาใช้ในพิธีกรรมงานศพ จากแนวคิดเรื่องต้นไม้ม่างคุณค่าเปรียบเป็นส่วนที่มองเห็น (Visible part) เป็นองค์ประกอบที่สามารถเปลี่ยนแปลงได้ตามยุคสมัย

ช่องทางการสื่อสาร (Channel) ได้แก่ พิธีกรรมงานศพ คือองค์ประกอบทั้งหมดของต้นไม้ม่างคุณค่า ทั้งในส่วนที่มองเห็น และส่วนที่มองไม่เห็น

ผู้รับสาร (Receiver) ได้แก่ กลุ่มผู้ร่วมพิธีกรรมงานศพรุ่นหลัง เช่น ลูกหลานญาติผู้ตาย ที่เป็นผู้สืบทอดความหมายของความตายตามความเชื่อจากบรรพบุรุษของตน เพื่อธำรงไว้ซึ่งความเชื่อเรื่องความตายตามวัฒนธรรมของชุมชนของตนเอง

(1) ผู้ส่งสาร/ผู้นำพิธี

จากการลงพื้นที่ศึกษาทั้งสองกลุ่มชาติพันธุ์ พบว่า กลุ่มผู้นำพิธีซึ่งส่วนมากเป็นกลุ่มคนเฒ่าคนแก่ เช่นกลุ่มชาติพันธุ์ภูไท จะใช้ลุงตา หรือผู้สูงอายุที่ได้รับความเคารพนับถือจากคนในชุมชนเป็นผู้นำพิธี สำหรับกลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อก็จะให้ปราชญ์ชาวบ้าน หรือคนเฒ่าคนแก่ที่ได้รับความเคารพนับถือเป็นผู้นำพิธีเช่นกัน โดยบุคคลกลุ่มนี้จะเป็นผู้ที่มีความรู้ ความเชื่อ ประสบการณ์การจัดพิธีกรรมงานศพตามหลักความเชื่อเรื่องผี และหลักการทางพุทธศาสนาที่ยึดถือมาเป็นเวลานาน และพร้อมที่จะถ่ายทอดให้กับคนรุ่นต่อไปได้ ซึ่งสามารถขยายความได้ตามแผนภาพ ดังนี้

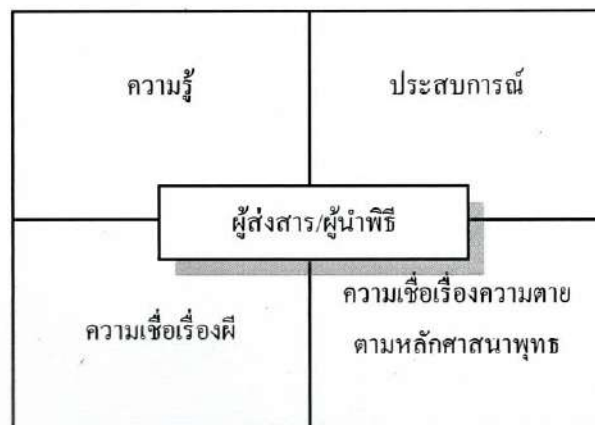

ภาพที่ 6.1 แสดงภาพผู้ส่งสารความหมายเชิงมายาคติความตาย

จากการศึกษาพบว่าผู้ส่งสารของทั้งสองกลุ่มชาติพันธุ์มีความคล้ายคลึงกัน เนื่องจากใช้ผู้สูงอายุ คนเฒ่าคนแก่เป็นผู้นำ และผู้ประกอบพิธีหลักในพิธีกรรมงานศพ จากการสัมภาษณ์ปราชญ์ชุมชนทั้ง 2 กลุ่มชาติพันธุ์ บอกตรงกันว่า สาเหตุที่ต้องให้คนเฒ่าคนแก่ที่อยู่ในชุมชนมานานเป็นผู้นำพิธีเนื่องจาก ต้องการให้ขั้นตอน รวมทั้งการใช้เครื่องประกอบพิธี วัสดุ อุปกรณ์ และสัญลักษณ์ต่างๆ ที่ใช้สอดคล้องกับความเชื่อดั้งเดิมตามวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ตนเองมากที่สุด

แต่อาจมีการเปลี่ยนแปลงบ้างในองค์ประกอบบางอย่าง เช่น การมีเมรุเผาศพแทนการก่อกองพอนเพื่อเผาศพ

สำหรับวิธีการถ่ายทอดความหมาย หรือกระบวนการประกอบสร้างความหมายนี้ ผลจากการศึกษาทั้งสองกลุ่มชาติพันธุ์ทำให้พบว่าการใช้ผู้ส่งสารที่เป็นคนเฒ่าคนแก่มีประสบการณ์ มีความรู้ ความเชื่อเกี่ยวกับการจัดการเกี่ยวกับความตาย ตามความเชื่อทางวัฒนธรรมของตนเองมาอย่างเหนียวแน่น อยู่กับชุมชนมาหลายยุคหลายสมัย จะสามารถถ่ายทอด ประกอบสร้าง หรือสื่อสารความหมายเชิงมายาคติความตายให้กับคนรุ่นหลังได้อย่างครบถ้วนที่สุด ในขณะที่เดียวกันคนกลุ่มนี้ จะเชี่ยวชาญการนำสัญญาณ/วัตถุต่างๆ มาประกอบใช้ในพิธีกรรมงานศพ เพื่อให้เกิดการสื่อความหมายของความตายตามความเชื่อทางวัฒนธรรมของตนเองได้มากที่สุด ซึ่งแสดงให้เห็นถึงคุณสมบัติที่สมบูรณ์ของผู้ส่งสาร/ผู้นำพิธีได้ตามแผนภาพ ดังนี้

ภาพที่ 6.2 ปัจจัยภายในตัวผู้ส่งสาร/ผู้นำพิธี สำหรับถ่ายทอด และสื่อสารความหมายของความตายในพิธีกรรมงานศพ

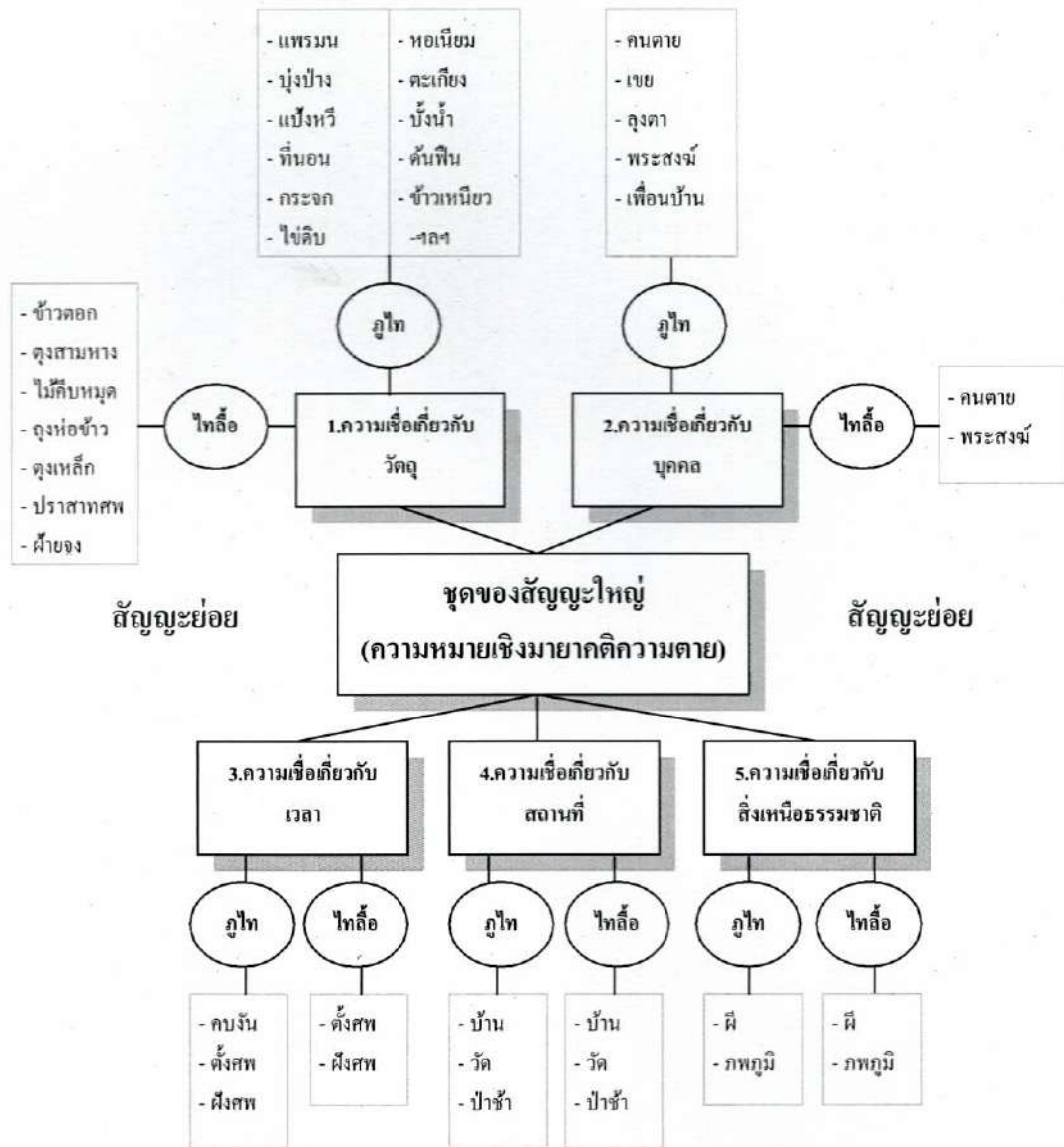
กล่าวโดยสรุปสำหรับผู้ส่งสาร หรือผู้นำพิธี หากต้องการสื่อสารความหมายของความตายหรือประกอบสร้างความหมายของความตาย ตามความเชื่อทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ตนเองได้อย่างสมบูรณ์ ผู้ส่งสารจะต้องเป็นคนเฒ่าคนแก่มีประสบการณ์ มีความรู้ ความเชื่อเกี่ยวกับการจัดการเกี่ยวกับความตาย ตามความเชื่อทางวัฒนธรรมของตนเองมาอย่างเหนียวแน่น อยู่กับชุมชนมาหลายยุคหลายสมัย

(2) สาร/สัญญาะ

ได้แก่ เนื้อหาและองค์ประกอบที่เกี่ยวข้องกับการให้ความหมายเชิงมายาคติความตาย ซึ่งในที่นี้ได้แก่ สัญญาะ หรือสัญลักษณ์ต่างๆ ที่ถูกนำมาประกอบใช้ในพิธีกรรมงานศพ ที่ถูกถ่ายทอด ประกอบสร้าง และสื่อสารความหมายของความตายผ่านออกมาทางสัญญาะแต่ละชนิด หากเปรียบเทียบกับต้นไม้แห่งคุณค่า สาร/สัญญาะ จะอยู่ในส่วนที่มองเห็นได้ (Visible part) ได้แก่ ดอก ใบ ผล ของต้นไม้แห่งพิธีกรรม ซึ่งเป็นส่วนที่สามารถเปลี่ยนแปลงได้ แต่จากการศึกษาพบว่าทั้งสองกลุ่มชาติพันธุ์ ได้ดำรงรักษาองค์ประกอบต่างๆ ที่ใช้ในพิธีกรรมงานศพไว้ค่อนข้างครบถ้วน อาจมีการเปลี่ยนแปลงบ้างในบางองค์ประกอบแต่ไม่ได้ทำให้รูปแบบของพิธีกรรมงานศพ ผิดเพี้ยนไป รวมทั้งการให้ความหมายของความตายผ่านสัญญาะต่างๆ เหล่านั้นก็สอดคล้องกับหลักความเชื่อดั้งเดิมเรื่องผี สืบกลับเหนือธรรมชาติ ประกอบกับหลักการทางพุทธศาสนา ได้อย่างไม่เปลี่ยนแปลงจากรุ่นบรรพบุรุษ ซึ่งผู้วิจัยจะแสดงให้เห็นในการวิเคราะห์ลำดับต่อไป

ในลำดับแรกนี้ ผู้วิจัยจะจำแนกสัญญาะที่ปรากฏใช้ในพิธีกรรมงานศพตามประเภทเกี่ยวกับความเชื่อ 5 ประเภท ได้แก่ 1. ความเชื่อเกี่ยวกับวัตถุ 2. ความเชื่อเกี่ยวกับบุคคล 3. ความเชื่อเกี่ยวกับเวลา 4. ความเชื่อเกี่ยวกับสถานที่ และ 5. ความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งเหนือธรรมชาติ เพื่อวิเคราะห์รูปสัญญาะ การประกอบสร้างความหมายของสัญญาะ และการให้ความหมายเกี่ยวกับความตายกับสัญญาะนั้นๆ เพื่อให้ทราบถึงความหมายเชิงมายาคติความตายของกลุ่มชาติพันธุ์ภูไท และกลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อ

สำหรับสัญญาะที่ถูกนำมาใช้ในพิธีกรรมงานศพนั้น ในแต่ละชุดของสัญญาะใหญ่จะประกอบไปด้วยกลุ่มของสัญญาะและสัญญาะย่อยที่ถูกจัดเข้าประเภทของชุดและกลุ่มของสัญญาะตามประเภทความเชื่อทั้ง 5 ประเภท ที่ผู้วิจัยนำมาจัดหมวดหมู่ของสัญญาะ แสดงให้เห็นแบบจำลองชุดของสัญญาะในแผนภาพต่อไปนี้

ภาพที่ 6.3 ชุดของสัญญาณที่ปรากฏในพิธีกรรมงานศพของกลุ่มชาติพันธุ์ภูไท/ไทลื้อ

จากภาพที่ 6.3 แสดงให้เห็นชุดของสัญญาณที่ปรากฏในพิธีกรรมงานศพของกลุ่มชาติพันธุ์ภูไทและไทลื้อ เนื่องจากกลุ่มชาติพันธุ์ภูไท และกลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อ เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่นับถือพุทธศาสนาควบคู่ไปกับความเชื่อดั้งเดิมเรื่องผีและสิ่งลึกลับเหนือธรรมชาติ จึงได้รับอิทธิพลความเชื่อเรื่องความตายมาจากศาสนาพุทธด้วย การประกอบพิธีศพ หรือการใช้สัญลักษณ์ต่างๆ ในพิธีกรรมจึงมีความคล้ายคลึงกับพิธีกรรมงานศพตามหลักศาสนาพุทธ เช่น การใช้วัดเป็นสถานที่ในการประกอบพิธีศพ การใช้พระเป็นผู้ประกอบพิธีกรรมร่วมกับผู้นำพิธีของชุมชน หรือเรื่องการสมมติใช้สัญลักษณ์ต่างๆ ในพิธีกรรมก็มีความคล้ายคลึงกัน เช่น การนำวัตถุต่างๆ มาประกอบสร้าง

ความหมายโดยกำหนดลำดับขั้นตอนไล่ความศักดิ์สิทธิ์ให้กับวัตถุที่นำมาใช้ หรือสิ่งที่เรียกว่า
สัตถุญะนั่นเอง โดยผู้วิจัยจะอธิบายรายละเอียดของสัตถุญะที่ปรากฏใช้ในพิธีกรรมงานศพจาก
แผนภาพได้ดังนี้

สัตถุญะของประเภทความเชื่อเกี่ยวกับวัตถุของชาวภูไท ได้แก่ (1)แพรมน หมายถึง
ผ้าเช็ดหน้าหรือเรียกว่า ผ้าปกหน้า คำว่า ปก ในภาษาภูไท หมายถึง ปิดไว้ คลุมไว้ ดังนั้น ผ้าปกหน้า
จึงหมายถึง ใช้ผ้าปิดหน้า ผ้าคลุมหน้า (2) บุงป่าง บุงป่าม มีลักษณะเป็นกระบุง ใช้ในการบรรจุ
สิ่งของเครื่องใช้ที่จำเป็นของผู้ตาย เช่น ที่นอน หมอน มุ้ง ผ้าห่ม กระจก แบริ้ว หวี เสื้อผ้า กระบอง
ตะเกียงน้ำมัน บั้งน้ำ และคันพิน (3) ไข่ดิบและข้าวเหนียว ใช้สำหรับการเลี้ยงตาย เพื่อหาทางบริเวณ
ในการจัดทำที่เผาศพ (4) ไบมะยม หรือไบมะละกอ ใช้เป็นอุปกรณ์ในการจุ่มน้ำมันต์ หรือน้ำส้มป่อย
เพื่อใช้รดศีรษะ (5) ห่อเมง หรือห่อเมียง (6) ห่อมะ หรือห่อหมาก (7) เครื่องฮ้อย เครื่องพั้น ใช้ตั้ง
วางหน้าศพ (8) จอก หมายถึง กรวยสามเหลี่ยม (9) หลักไม้ไผ่นำไปเสียบท่อนต้นกล้วย จำนวน
100 อัน (10) หอยขม (11) เงิน (12) เงินฮาง เงินฮ้อย ใส่ปากผู้ตาย (13) เข็มสอย กัดที่กระดาษ
และป้อนลงไปปากผู้ตาย (14) หอเนียมและหอบขี้ไฟ มีลักษณะเป็นฉัตร หอเนียมจะตั้งอยู่
ด้านบนของโลงศพ ส่วนหอบขี้ไฟจะตั้งเป็นฐานด้านล่างของโลงศพใช้เป็นที่ตั้งฐานศพ (15) พัก
แฝง แดงกว่า ดำลึง ไม้ให้นำสิ่งเหล่านี้มาใช้ในงานศพ (16) ข้าวตอกใช้หว่านในขณะที่แห่ศพ และ
สุดท้ายคือ (17) แพบก หรือคานหาม

สัตถุญะของประเภทความเชื่อเกี่ยวกับวัตถุของชาวไทลื้อ ได้แก่ (1) ผ้ายุ่ง เส้นผ้ายที่ใช้
จูงปราสาทศพหรือโลงศพไปป่าช้า (2) ตุ้งสามหาง วัสดุตกแต่งงานศพที่ทำด้วยผ้าหรือ (3) ตุ้งเหล็ก
ตุ้งทอง วัสดุตกแต่งทำด้วยแผ่น โลหะทองเหลืองหรือสังกะสี (4) ข้าวตอกคอกไม้ ข้าวเปลือกที่คั่ว
ด้วยความร้อนจนแตกออกเป็นดอกสีขาว นำมาประดิษฐ์เป็นดอกไม้ ใช้เดิน โปรมนำขบวนแห่ศพ
(5) ไม้คืบหมุด หมุดที่ทำจากผ้าห่มเก่านำมาพันให้เป็นเกลียว เสียบด้วยไม้ไผ่ใช้จุดไฟเดิน โปรมนำ
ขบวนแห่ศพ (6) ถุงห่อข้าว ผ้าที่เย็บเป็นถุงคล้ายๆ ถุงยามของพระสงฆ์ ให้กับผู้ตาย (7) ปราสาทศพ
เป็นวัสดุสร้างจำลองเป็นปราสาท หรือบ้าน ทำด้วยไม้ฉำฉา ไว้ใส่โลงศพผู้ตายเพื่อเป็นการ
ไว้อาลัยแก่คนตายอย่างสมเกียรติ

สัตถุญะจากความเชื่อเกี่ยวกับบุคคลในพิธีกรรมงานศพของชาวภูไท ได้แก่ (1) คนตาย คือ
ตายตามปกติหรือตายธรรมชาติ หมายถึง การตายที่เกิดจากการเจ็บไข้ ป่วยตายตามอายุขัย ตาย
ผิดปกติหรือผิดธรรมชาติ เรียกว่า ตายโหงหรือชาวภูไท เรียกว่า ตายมะแสงหรือตายหุง ใน
ความหมายของชาวภูไท ตายมะแสง หมายถึง การตายหึ่งๆ ที่มีแรง มีกำลังอยู่ (2) เขย ถือว่าเป็นผู้
ต้องรับภาระหนักในงาน เนื่องจากงานศพของชาวภูไทไม่ปรากฏว่ามีการใช้สัปเหร่อ เป็นผู้
จัดเตรียมเกี่ยวกับพิธีหรือขั้นตอนต่างๆ เกี่ยวกับศพของผู้ตาย (3) ลุงตา ผู้คอยดูแลให้คำแนะนำ

ขั้นตอนต่างๆ แก่เขยซึ่งเป็นผู้ปฏิบัติหรือจัดทำสิ่งต่างๆ ในงานศพ (4)พระสงฆ์ (5) เพื่อนบ้าน เป็นหน้าที่ของเพื่อนบ้าน ต้องช่วยเหลือกันเมื่อรู้ว่าข่าวการตาย

สัญญาะจากความเชื่อเกี่ยวกับบุคคลที่ใช้ในพิธีกรรมงานศพของกลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อ ได้แก่ (1) คนตาย 2 ประเภท คือตายตามปกติหรือตายธรรมดา และ ตายผิดปกติหรือผิดธรรมชาติ (2) พระสงฆ์ ผู้ประกอบพิธีหลักของพิธีกรรมงานศพทุกขั้นตอน

สัญญาะความเชื่อเกี่ยวกับเวลาในพิธีกรรมงานศพของชาวภูไท ได้แก่ (1) ระยะเวลาที่ใช้เก็บศพทำบุญที่บ้านผู้ตายเป็นเวลา 1 วัน หรือ 3 วัน 5 วัน 7 วัน ตามฐานะของเจ้าภาพ หากเก็บศพไว้ทำบุญนานวัน ผู้ตายยังได้บุญกุศลมากขึ้นและได้ไปเกิดเร็วยิ่งขึ้น (2) เวลาคบงัน ช่วงเวลากลางคืน เจ้าภาพและเพื่อนบ้านจะมารวมกันเพื่อฟังสวดอภิธรรมและคบงันในงานศพ (3) เวลาฝังศพ จะไม่ทำการเผาศพในวันเก้าค่ำ

สัญญาะจากความเชื่อเกี่ยวกับเวลาที่ใช้ในพิธีกรรมงานศพของกลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อ ได้แก่ (1) ระยะเวลาการตั้งศพคนตายดี คือ ระยะเวลาสำหรับการตั้งศพบำเพ็ญกุศลของคน ที่ตายธรรมดาหรือการตายตามปกติ (2) ระยะเวลาฝังศพคนตายร้าย เวลาที่ใช้สำหรับใช้ฝังศพของ คนตายร้าย คนตายผิดปกติ หรือตายโหง

สัญญาะความเชื่อเกี่ยวกับสถานที่ในพิธีกรรมงานศพของชาวภูไท ได้แก่ (1) บ้าน คนที่ตายตามปกตินั้นจะต้องทำพิธีศพหรือ เก็บศพไว้บ้าน (2) วัด คนที่ตายผิดธรรมชาติ ตายมะแสหรือตายหุงนั้น จะต้องเก็บศพไว้ที่วัดหรือทำพิธีที่วัด หากตายที่นอกหมู่บ้าน จะไม่นำศพเข้าหมู่บ้าน เพราะเชื่อว่าจะทำให้เกิดเภทภัยต่อคนในหมู่บ้าน (3) ป่าช้า มีการจัดป่าช้าไว้สำหรับการเผาและฝังศพคนตายแยกออกเป็น 3 ส่วน คือ ป่าช้าสำหรับเด็ก (ดงแฮ้วผีน้อย) ป่าช้าธรรมดา (ดงแฮ้ว) และป่าช้าผีมะแส (ดงแฮ้วผิตายมะแส)

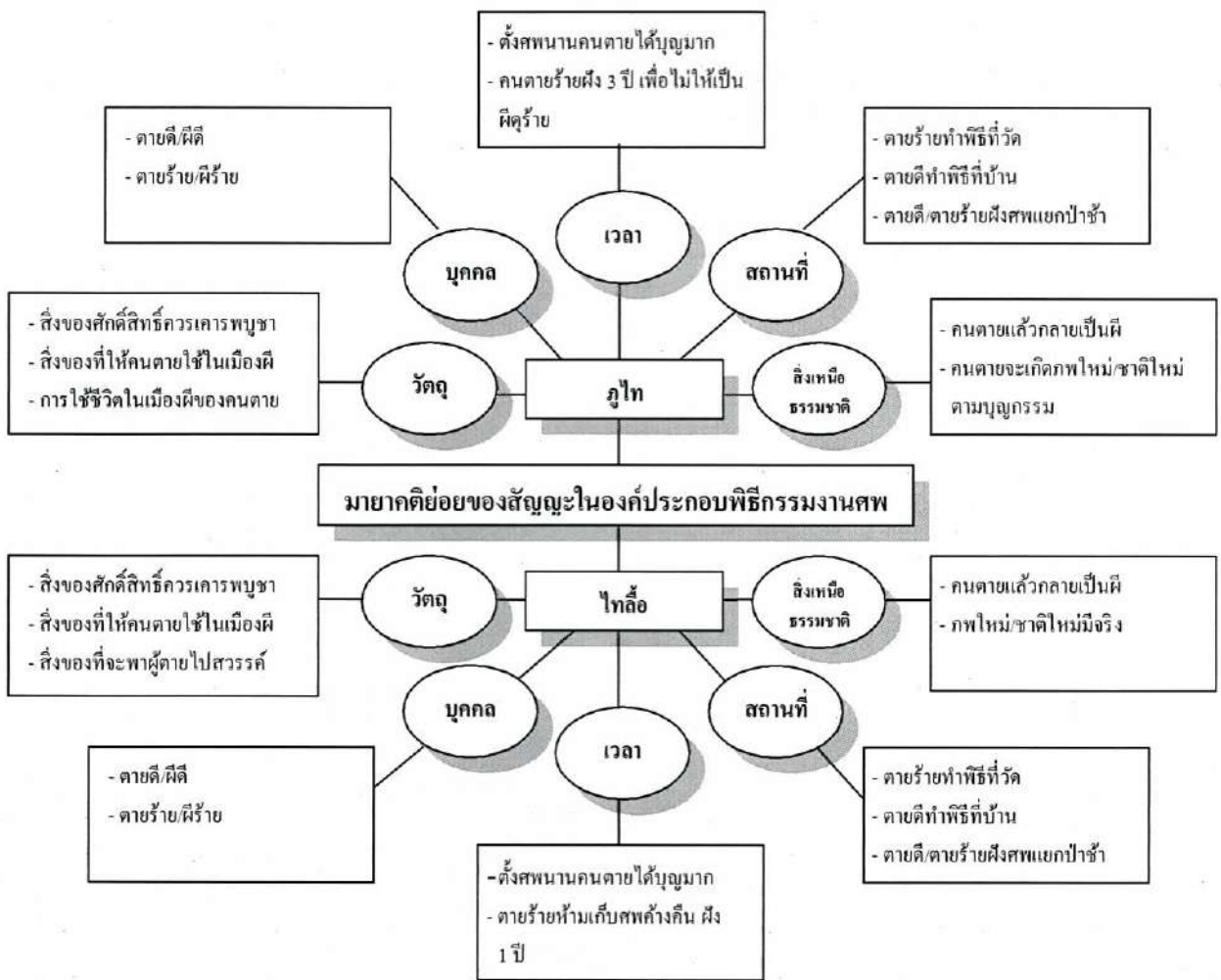
สัญญาะจากความเชื่อเกี่ยวกับสถานที่ใช้ในพิธีกรรมงานศพของกลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อ ได้แก่ (1) บ้าน ที่อยู่อาศัยของผู้ตาย หรือของญาติผู้ตายสำหรับตั้งศพผู้ตายเพื่อสวดอภิธรรมศพ และทำบุญงานศพ (2) วัด จะประกอบพิธีศพคนตายร้ายที่วัด (3) ป่าช้า ป่า หรือสถานที่ซึ่งจัดไว้เป็นที่ฝังหรือเผาศพ ป่าช้าของชาวไทลื้อจะแยกเป็นหลายป่าช้า ฝังกันคนละแห่ง แบ่งเป็นประเภทๆ ไป และตามแต่ละชนิดของบุคคลที่ถึงแก่ความตายนั้นๆ

สัญญาะความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งเหนือธรรมชาติ ในพิธีกรรมงานศพของชาวภูไท ได้แก่ (1) ผี เชื่อว่าคนตายไปแล้วจะกลายเป็นผี (2) ภพภูมิ ภพหน้าของผู้ตาย คนตายไปและได้รับการทำบุญ แจกข้าวให้จากญาติพี่น้องแล้วก็จะไปเกิดใหม่อีกครั้ง

สัญญาะจากความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งเหนือธรรมชาติใช้ในพิธีกรรมงานศพของกลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อ ได้แก่ (1) ผี คนตายไปแล้วจะกลายเป็นผี และผีจะดีหรือร้าย ก็อยู่ที่ประเภทการตายของคน

นั้นๆ (2) ภพภูมิ โลกหน้าชาติต่อไป หรือ การเวียนว่ายตายเกิด คนทุกคนเมื่อตายไปจะต้องเกิดใหม่ในชาติต่อไป

ทั้งนี้ จากสัญญาประเภทต่างๆ ที่ปรากฏในพิธีกรรมงานศพ ทุกๆ สัญญาล้วนแล้วแต่เป็นการประกอบสร้างความหมายของความตายจากความเชื่อของกลุ่มชาติพันธุ์ โดยความหมายที่ถูกสื่อสารออกมานั้นได้สะท้อนความเชื่อเรื่องความตายซึ่งเป็นความหมายมาคติที่ถูกใส่ค่านิยมและอุดมการณ์ทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์เอาไว้ทั้งสิ้น ผู้วิจัยจะแสดงให้เห็นถึงความหมายมาคติความตายที่เป็นมาคติย่อยของสัญญาประเภทต่างๆ ตามแผนภาพ ดังนี้

ภาพที่ 6.4 มายาคติย่อยของสัญญาในองค์ประกอบของพิธีกรรมงานศพของกลุ่มชาติพันธุ์ไท/ไทลื้อ

จากภาพที่ 6.4 แสดงให้เห็นมายาคติย่อยของสัญญาในองค์ประกอบของพิธีกรรมงานศพของกลุ่มชาติพันธุ์กู/ไทลื้อ โดยผู้วิจัยสามารถสรุปและอธิบายรายละเอียดได้ดังนี้

สรุปมายาคติย่อยของสัญญาประเภทวัตถุในองค์ประกอบของพิธีกรรมงานศพของทั้ง 2 กลุ่มชาติพันธุ์ ได้แก่ (1) มายาคติย่อยเรื่องสิ่งของศักดิ์สิทธิ์ควรเคารพบูชา หมายถึง วัตถุสิ่งของที่ถูกประกอบสร้างความหมายและนำมาใช้ในพิธีกรรมงานศพ เช่น สิ่งของๆ ผู้ตาย ที่ใช้ในพิธีกรรมงานศพถือเป็นของศักดิ์สิทธิ์ควรเก็บไว้เคารพบูชา (2) มายาคติย่อยเรื่องสิ่งของที่ให้คนตายใช้ในเมืองผี หมายถึง สิ่งของที่ญาติพี่น้องผู้ตายเตรียมไว้สำหรับการใช้ชีวิตในโลกหลังความตาย (3) มายาคติย่อยเรื่องการใช้ชีวิตในเมืองผีของคนตาย หมายถึง โลกหลังความตายของคน การใช้ชีวิตในเมืองผี การชดใช้กรรม และการเกิดใหม่

มายาคติย่อยของสัญญาประเภทบุคคลในองค์ประกอบของพิธีกรรมงานศพของทั้ง 2 กลุ่มชาติพันธุ์ ได้แก่ (1) มายาคติย่อยเรื่องตายดี/ผีดี ความเชื่อเรื่องคนตาย หากตายตามปกติหรือตายตามอายุขัย ก็จะเป็นผีดีไม่สร้างความเดือดร้อนให้กับญาติพี่น้อง (2) มายาคติย่อยเรื่องตายร้าย/ผีร้าย หากตายร้าย ตายโหง หรือตายก่อนอายุขัย ตามความเชื่อของกลุ่มชาติพันธุ์ จะกลายเป็นผีที่ดุร้าย กลับมาสร้างความเดือดร้อนให้กับญาติพี่น้อง รูปแบบพิธีกรรมงานศพของคนตายแต่ละประเภทก็จะแตกต่างกันไป เช่นคนตายดีตั้งศพที่บ้าน คนตายร้ายต้องฝังทันที

มายาคติย่อยของสัญญาประเภทเวลาในองค์ประกอบของพิธีกรรมงานศพของทั้ง 2 กลุ่มชาติพันธุ์ ได้แก่ (1) มายาคติย่อยเรื่องระยะเวลาในการตั้งศพเพื่อทำบุญให้กับผู้ตาย ยิ่งตั้งศพนาน ผู้ตายก็จะได้บุญมากขึ้น (2) มายาคติย่อยเรื่องการฝังศพคนตายร้าย ต้องฝังเพียงอย่างเดียวเท่านั้น ห้ามประกอบพิธีกรรมใดๆ เพราะเชื่อว่าคนตายร้ายจะเป็นผีที่ดุร้ายต้องฝังศพทันที

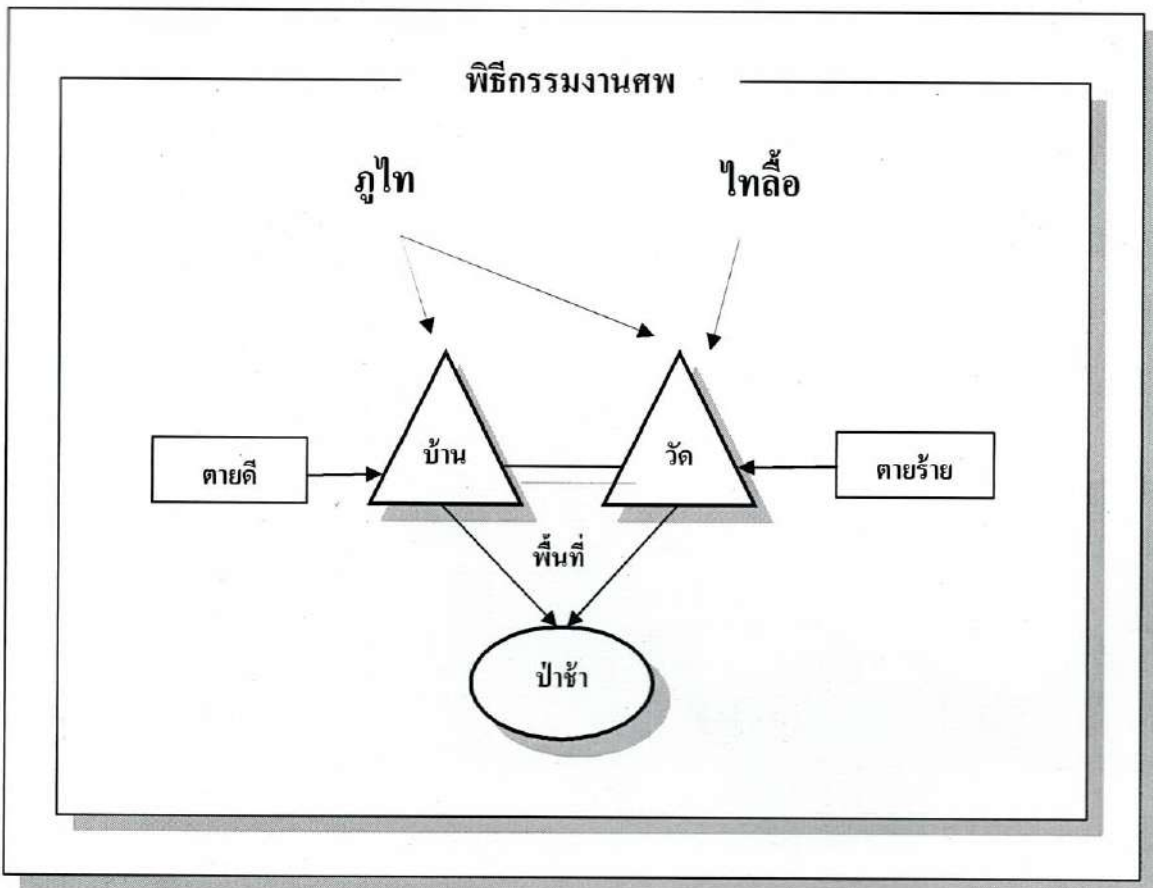
มายาคติย่อยของสัญญาประเภทสถานที่ในองค์ประกอบของพิธีกรรมงานศพของทั้ง 2 กลุ่มชาติพันธุ์ ได้แก่ (1) มายาคติย่อยเรื่องการทำพิธีศพคนตายร้ายที่วัด กลุ่มชาติพันธุ์ทั้งสองจะไม่ทำศพคนตายร้ายที่บ้าน เนื่องจากเชื่อว่าจะนำความโชคร้ายมาให้คนในบ้าน (2) มายาคติย่อยเรื่องการทำพิธีศพคนตายดีที่บ้าน หากตายดีถือว่าตายปกติสามารถทำพิธีศพที่บ้านได้ (3) มายาคติย่อยเรื่องการแยกฝังศพคนตายดี/ตายร้าย จะฝังศพแยกป่าช้า เพื่อไม่ให้เกิดเรื่องไม่ดีกับคนในหมู่บ้าน

มายาคติย่อยของสัญญาประเภทสิ่งเหนือธรรมชาติในองค์ประกอบของพิธีกรรมงานศพของทั้ง 2 กลุ่มชาติพันธุ์ ได้แก่ (1) มายาคติย่อยเรื่องคนตายแล้วกลายเป็นผี หมายถึงความเชื่อเรื่องโลกหลังความตายมีจริง (2) มายาคติย่อยเรื่องภพใหม่/ชาติใหม่ หมายถึงความเชื่อเรื่องการเวียนว่ายตายเกิด

(3) ช่องทางการสื่อสาร

ซึ่งจากการศึกษาผู้วิจัยได้สังเกตเห็นว่าชาวภูไทจะใช้พื้นที่สำหรับการประกอบพิธีกรรมงานศพสำหรับคนตายปกติหรือคนตายดีได้แก่ที่บ้านของผู้ตาย สำหรับชาวไทลื้อนั้นพื้นที่สำหรับจัดพิธีกรรมงานศพคนตายปกติหรือตายดีนั้นจะจัดที่วัด ศพคนตายร้ายจะไม่มีการประกอบพิธีสวดอภิธรรมศพใดๆ นอกจากการนำไปฝังที่ป่าช้าก่อนค่ำของวันนี้ทันที

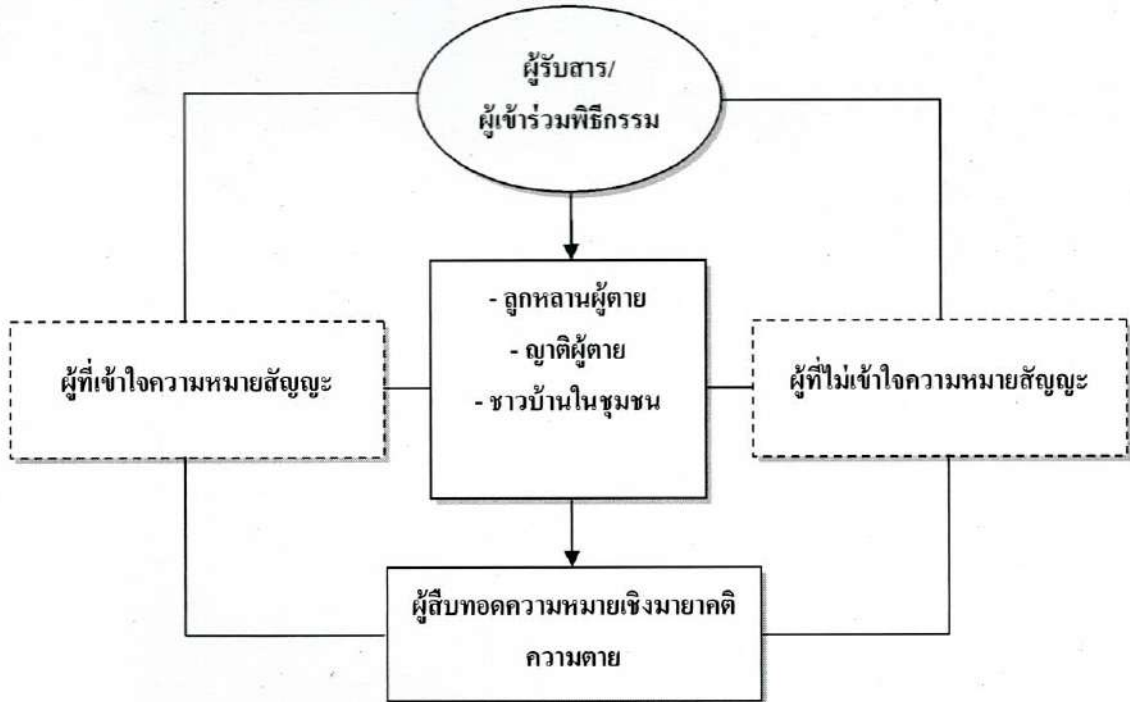
ทั้งนี้ ผู้วิจัยจะแสดงให้เห็นถึงช่องทาง/พื้นที่การสื่อสารที่ผู้ส่งสารหรือผู้ทำพิธีใช้ในการสื่อสารความหมายเชิงมายาคติความตาย ตามแผนภาพดังนี้

ภาพที่ 6.5 ช่องทางการสื่อสารที่ผู้ส่งสารหรือผู้ทำพิธีใช้ในการสื่อสารความหมายเชิงมายาคติความตาย ในพิธีกรรมงานศพของชาวภูไท และชาวไทลื้อ

(4) ผู้รับสาร/ผู้ร่วมพิธีกรรม

ผู้วิจัยจะแสดงให้เห็นถึงบุคคลผู้รับสาร/ผู้เข้าร่วมพิธี หรือผู้ที่ได้รับการถ่ายทอดความหมายเชิงมายาคติความตายจากพิธีกรรมงานศพของกลุ่มชาติพันธุ์ไท และกลุ่มชาติพันธุ์ไท ลื้อตามแผนภาพดังนี้

ภาพที่ 6.6 ผู้รับสาร/ผู้เข้าร่วมพิธี หรือผู้ที่ได้รับการถ่ายทอดความหมายเชิงมายาคติความตายจากพิธีกรรมงานศพ

สำหรับผู้ที่ไม่เข้าใจความหมายของสัญลักษณ์ในพิธีกรรมงานศพนั้น ผู้วิจัยวิเคราะห์จากการสัมภาษณ์ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้นำหมู่บ้าน และชาวบ้านในชุมชน พบว่า กลุ่มผู้ส่งสารหลักขั้นแรกที่จะถ่ายทอดความหมายให้กับผู้รับสารกลุ่มนี้ให้เข้าใจความหมายมายาคติความตายได้นั้นมีสองกลุ่ม กลุ่มแรกที่สำคัญที่สุด ได้แก่ ผู้นำพิธี รองลงมาคือผู้ส่งสารที่เป็นพ่อ แม่ หรือญาติพี่น้อง (ลุง ป้า น้า อา ปู่ ย่า ตา ยาย) ที่มีส่วนสำคัญในการอธิบายความหมายของสัญลักษณ์ต่างๆ ที่ปรากฏในพิธีกรรมงานศพให้เกิดการรับรู้ความหมายและเพื่อสืบทอดความหมายของความตายตามความเชื่อของกลุ่มชาติพันธุ์ตนเองให้คงอยู่ต่อไป

ทั้งนี้ การศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยเลือกศึกษาเฉพาะเรื่องความหมายมาฆคติกความตายที่ถูกสะท้อนออกมาจากองค์ประกอบต่างๆ ที่ถูกนำมาประกอบใช้ในพิธีกรรมงานศพ กล่าวคือ ศึกษาเฉพาะตัวสาร/สัญลักษณ์ เป็นหลัก เพื่อหาความหมายมาฆคติกความตายตามความเชื่อเรื่องผีและพุทธของกลุ่มชาติพันธุ์ทั้งสอง ดังนั้น จึงไม่ได้เก็บข้อมูลอย่างละเอียดในส่วนของผู้รับสาร และไม่ได้อภิปรายในส่วนของผู้รับสารเท่าใดนัก

อย่างไรก็ตาม เมื่อจุดต้นไม้ในแนวนอน เราก็จะพบส่วนประกอบจากด้านนอกสุดเข้าไปสู่ส่วนในสุด ซึ่งแบ่งออกได้เป็น 3 ชั้น คือ เปลือก กระจี้ และแก่น ของต้นไม้ โดยธรรมชาติแล้วเปลือกของต้นไม้เป็นสิ่งที่ต้องปรับเปลี่ยนอยู่เสมอเพื่อปรับตัวกับสภาพแวดล้อมที่แปรเปลี่ยนไป ส่วน กระจี้ นั้นก็อาจจะปรับไปได้บ้าง แต่ แก่น นั้นจะต้องรักษาให้คงที่ จากธรรมชาติของต้นไม้ดังกล่าว หากวิเคราะห์ร่วมกับหลักการเรื่องการเปลี่ยนแปลงคือพิธีกรรมนั้นจะต้อง “รักษาแก่น ปรับกระจี้ เปลี่ยนเปลือก” ซึ่งในกรณีของกลุ่มชาติพันธุ์ภูไทและไทลื้อนี้ ผู้วิจัยเห็นว่าแก่นของสื่อพิธีกรรมงานศพของกลุ่มชาติพันธุ์ทั้งสอง คือเรื่องของความเชื่อ ที่ทั้งสองชาติพันธุ์จะพยายามรักษาความหมายของความตายตามความเชื่อจากบรรพบุรุษของตนในคงไว้เหมือนเดิม โดยการใช้ผู้ส่งสาร หรือผู้นำพิธีที่เป็นคนเฒ่าคนแก่มีความรู้ประสบการณ์กับการประกอบพิธีกรรมงานศพสืบทอดมาจากบรรพบุรุษ มาถ่ายทอดให้กับคนรุ่นหลัง ได้สืบทอดต่อไป

สำหรับส่วนของกระจี้ผู้วิจัยสังเกตว่าเป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรม ยกตัวอย่างเช่นการสร้างเมรุเผาศพใช้แทนการก่อกองฟอนเผาศพ ส่วนองค์ประกอบอื่นๆ ในพิธีกรรมนั้นคือผู้วิจัยถือว่าเป็นเปลือก เช่น วัสดุ อุปกรณ์ต่างๆ ทั้งสองชาติพันธุ์ไม่จำเป็นต้องเป็นของเดิมเหมือนในสมัยโบราณ แต่ปรับประยุกต์เอาของที่มีอยู่ในปัจจุบันมาใช้แทนได้

ทั้งนี้ ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่า การผลิตซ้ำเพื่อสืบทอดของกลุ่มชาติพันธุ์ภูไท และไทลื้อนั้นนั้น เป็นการผลิตไปเพื่อผลประโยชน์ของผู้นำหมู่บ้าน กลุ่มคนเฒ่าคนแก่ และทุกคนในหมู่บ้านเป็นหลัก เนื่องจากสื่อพิธีกรรมงานศพนั้นเป็นสมบัติของชุมชนที่บรรพบุรุษของชุมชนได้สร้างมา ดังนั้นด้วยความเป็นกลุ่มคนที่มีความรักในกลุ่มชาติพันธุ์ของตนเองอย่างเหนียวแน่นการผลิตความหมายใดๆ ในพิธีกรรมงานศพจึงเป็นไปเพื่อผลประโยชน์ของคนในชุมชนเป็นหลัก เพื่ออนุรักษ์ความเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ของตนเองเอาไว้คงอยู่ต่อไป

6.1.2 สรุปความหมายมายาคติและการประกอบสร้างความหมายความตายของกลุ่มชาติพันธุ์ไท

การวิเคราะห์มายาคติความตายจากสัญญาณย่อยประเภทต่างๆ ของกลุ่มชาติพันธุ์ไท/ไทลื้อ ในบทที่ 4 และ บทที่ 5 ทำให้ผู้วิจัยค้นพบมายาคติย่อยตามที่อธิบายไว้แล้ว โดยในบทนี้ ผู้วิจัยจะสรุปเป็นมายาคติใหญ่/มายาคติความตาย หรือความหมายทางวัฒนธรรมของทั้งสองกลุ่มชาติพันธุ์ได้ดังนี้

จากทฤษฎีมายาคติของ Barthes (1967) กล่าวว่า มายาคติคาบเกี่ยวกับความหมายเบื้องต้นเชิงผัสสะหรือประโยชน์ใช้สอย ส่วนอีกด้านหนึ่งนั้น มายาคติสื่อความหมายทางสังคมและวัฒนธรรมของกลุ่มคนและชนชั้น ซึ่งเกี่ยวพันกับอุดมการณ์ในความหมายวงกว้าง และใช้ความหมายเบื้องต้นกลบเกลื่อนความหมายทางสังคมและวัฒนธรรมให้ดูเหมือนเป็นธรรมชาติ

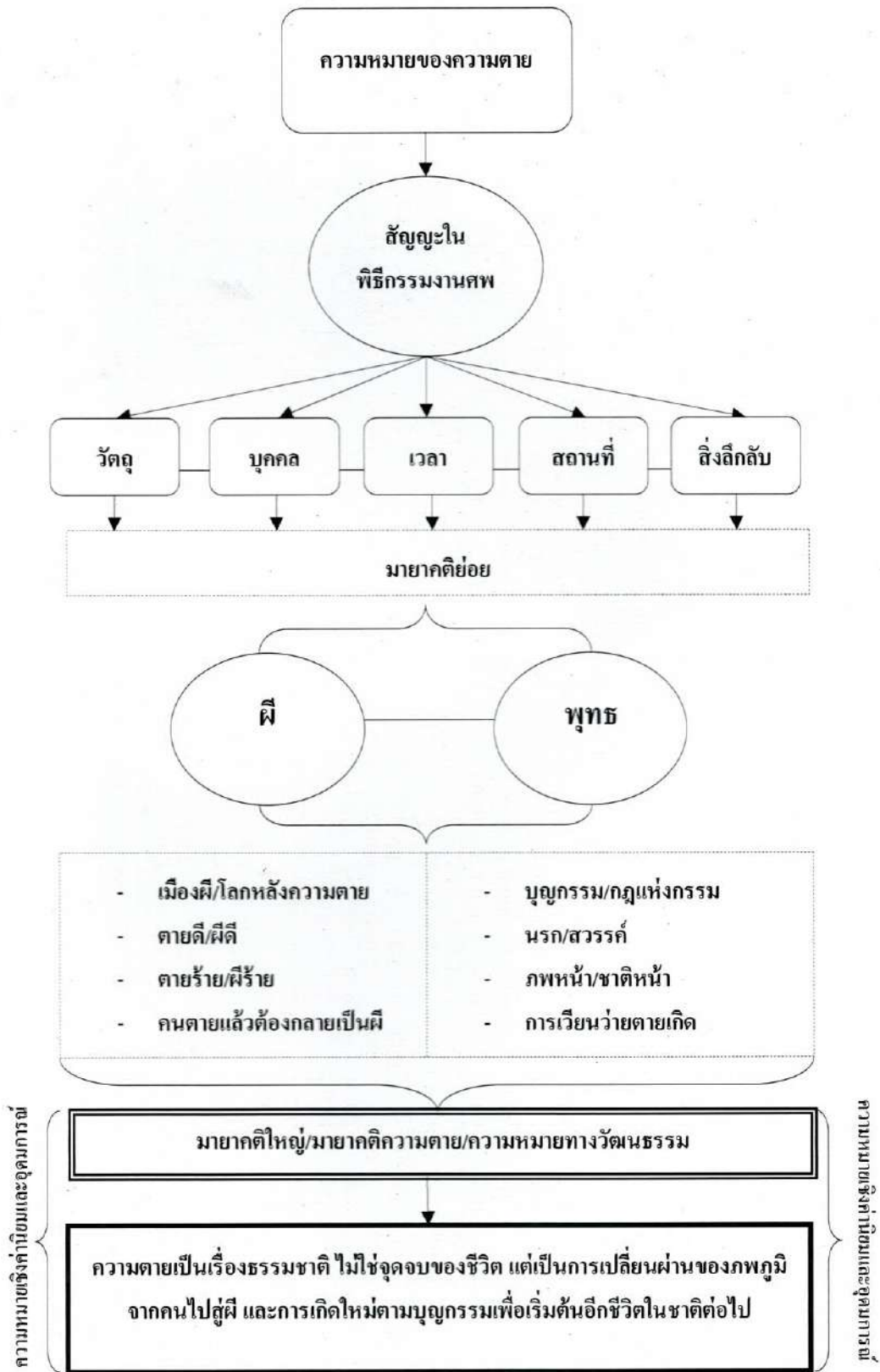
Barthes กล่าวว่า “กระบวนการสร้างมายาคติ” (Mythology) คือ กระบวนการในการเปลี่ยนแปลง บิดเบือน ปิดบังอำพราง ฐานะการเป็นสัญญาณของสรรพสิ่งในสังคมให้เหมือนว่าเป็นเรื่องของ “ธรรมชาติ” เป็นสิ่งธรรมดาสามัญตามรูปของสิ่งนั่นเอง และเรียกสิ่งที่เป็นผลลัพธ์ของกระบวนการนี้ว่า “มายาคติ” (Myth/Alibi/Doxa) หรือความคิด/ความเชื่อที่คนส่วนใหญ่ในสังคมยอมรับ โดยไม่มีคำถาม จนกลายเป็นความคิด/ความเชื่อ ที่อยู่ภายใต้ระบบอำนาจที่เป็นใหญ่อยู่ในสังคมขณะนั้น

ดังนั้น มายาคติความตายของกลุ่มชาติพันธุ์ไท/ไทลื้อ จึงเป็นสิ่งประกอบสร้างทางวัฒนธรรม แต่คนในกลุ่มชาติพันธุ์กลับคิดไปว่าสิ่งเหล่านี้เป็นธรรมชาติปราศจากการสร้างหรือการปรุงแต่งใดๆ ประกอบด้วยหลักของเหตุและผล หรือเป็นไปตามสามัญสำนึกและด้วยความรู้สึกที่ว่าเป็นธรรมชาตินี้เอง จึงทำให้คนในกลุ่มชาติพันธุ์สามารถรับเอามายาคติต่างๆ ได้โดยง่าย และถ่ายทอดต่อกันไป โดยไม่ได้รู้สึกถึงความเป็นมายาคติของสิ่งเหล่านั้น

ความหมายของความตายที่ถ่ายทอดผ่านสัญญาณต่างๆ ที่ถูกนำมาประกอบใช้ในพิธีกรรมงานศพก็เช่นเดียวกัน ความหมายมายาคติความตายเหล่านั้นล้วนแล้วแต่เป็นการประกอบสร้างทางวัฒนธรรมทั้งสิ้น โดยวัฒนธรรมความเชื่อเกี่ยวกับความตายของกลุ่มชาติพันธุ์ทั้งสอง เป็นวัฒนธรรมที่ยึดถือตามหลักการของเหตุและผลจากความเชื่อเรื่องผี ซึ่งเป็นความเชื่อดั้งเดิมตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษ แต่ในปัจจุบันกลุ่มชาติพันธุ์ทั้งสองเมื่ออพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ในประเทศไทย ก็ได้รับหลักธรรมคำสอนเกี่ยวกับความตายทางพุทธศาสนาเข้ามาปรับใช้ในการดำรงชีวิต ผสมผสานกับความเชื่อดั้งเดิมเรื่องผีของตนเอง ออกมาเป็นความเชื่อแบบพุทธชาวบ้าน จึงแสดงให้เห็นเป็นความหมายมายาคติความตายที่มีหลักการและเหตุผลเกี่ยวกับความตายทางพุทธศาสนาผสมผสานเข้ามาด้วย

ผู้วิจัยสรุปจากทฤษฎีมายาคติได้ว่า มายาคติหมายถึงการสื่อความหมายด้วยคติความเชื่อทางวัฒนธรรมแต่ถูกกลบเกลื่อนให้เป็นที่รับรู้เสมือนว่าเป็นธรรมชาติ มายาคตินั้นทำงานด้วยการเข้าไปครอบครองความหมายเชิงผัสสะ และประโยชน์ใช้สอยของสรรพสิ่ง แล้วทำให้มันสื่อความหมายใหม่ในอีกระดับหนึ่ง ซึ่งเป็นความหมายเชิงค่านิยมและอุดมการณ์

ซึ่งความหมายเชิงค่านิยมและอุดมการณ์เกี่ยวกับความตายของกลุ่มชาติพันธุ์ทั้งสองนี้ ก็คือมายาคติใหญ่หรือมายาคติความตายที่กลุ่มชาติพันธุ์ประกอบสร้างขึ้น อาจเพื่อวัตถุประสงค์ในการรักษาความธำรงอยู่ของชาติพันธุ์ เพื่อลดความวิตกกังวลหรือความหวาดกลัวในเรื่องโลกความตาย หรือเพื่อสร้างความสบายใจให้กับญาติพี่น้องของผู้ตายก็ตาม แต่ทุกอย่างถูกสร้างขึ้นมาเป็นความหมายมายาคติเพื่อถ่ายทอดให้คนกลุ่มชาติพันธุ์รับต่อๆ กันไปตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษจนถึงปัจจุบัน ทั้งนี้ ผู้วิจัยจะวิเคราะห์สรุปให้เห็นถึงลำดับขั้นของการสร้างความหมาย เริ่มจากตัวสัญลักษณ์มายาคติย่อย มายาคติใหญ่/มายาคติความตาย หรือความหมายความตายทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับค่านิยมและอุดมการณ์เกี่ยวกับความตายของกลุ่มชาติพันธุ์ทั้งสองให้เข้าใจชัดเจนขึ้น พร้อมอธิบายรายละเอียดตามแผนภาพ ดังนี้

ภาพที่ 6.7 สรุปลำดับขั้นของการสร้างความหมายมายาคติความตาย

จากภาพที่ 6.7 สามารถอธิบายรายละเอียดลำดับขั้นของการสร้างความหมายมายาคติความตาย โดยเริ่มจากกลุ่มชาติพันธุ์ทั้งสอง ที่มีความเชื่อเรื่องความตาย โดยยึดหลักการเรื่องผี และการรับพุทธศาสนาเข้ามาเป็นแนวทางในการดำรงชีวิต ความเชื่อเรื่องความตายของกลุ่มชาติพันธุ์ทั้งสองจึงเป็นการผสมผสานระหว่างโลกของผี กับโลกของพุทธเข้าด้วยกัน เรียกว่าเป็นพุทธศาสนาแบบชาวบ้าน กลุ่มชาติพันธุ์ได้ใส่ความเชื่อดังกล่าว โดยการนำสัญลักษณ์ต่างๆ ที่ใช้ในพิธีกรรมงานศพ มาประกอบสร้างเป็นความหมายของความตายโดยการนำวัตถุสิ่งของต่างๆ มากำหนดขั้นตอนประกอบสร้างใส่ความหมายและสื่อสารออกมาผ่านพิธีกรรม ซึ่งในพิธีกรรมงานศพนี้สัญลักษณ์ต่างๆ มีทั้งหมด 5 ประเภท ได้แก่ สัญลักษณ์ประเภทวัตถุ สัญลักษณ์ประเภทบุคคล สัญลักษณ์ประเภทเวลา สัญลักษณ์ประเภทสถานที่ สัญลักษณ์ประเภทสิ่งลึกลับเหนือธรรมชาติ ซึ่งสัญลักษณ์ทั้งหมดเหล่านี้เมื่อถูกนำมาใช้ในพิธีกรรมงานศพ จึงทำหน้าที่ในการสะท้อนออกมาเป็นความหมายมายาคติความตาย โดยในขั้นของสัญลักษณ์ย่อนี้ ความหมายมายาคติยังคงอยู่ในระดับที่เป็นความหมายมายาคติย่อ

ความหมายมายาคติย่อที่ผู้วิจัยค้นพบจากการวิเคราะห์สัญลักษณ์ทั้งหมด พบมายาคติย่อหลักๆ 2 ประเภท ได้แก่ มายาคติย่อเรื่องผี และ มายาคติย่อเรื่องพุทธ โดยทั้งสองนี้สามารถแยกมายาคติย่อได้อีกตามการวิเคราะห์ ดังนี้

(1) มายาคติเรื่องผี ได้แก่ เมืองผี/โลกหลังความตาย กลุ่มชาติพันธุ์มีความเชื่อเรื่องโลกหลังความตาย เชื่อว่าคนตายแล้วจะกลายเป็นผี ไปใช้ชีวิตอยู่ในเมืองผีในระยะเวลาหนึ่งก่อน แล้วจึงค่อยไปเกิดในภพภูมิหน้า ตามบุญกรรมที่ทำไว้ระหว่างมีชีวิต

ตายตายดี/ผีดี ตายร้าย/ผีร้าย เชื่อว่าคนตายดีเมื่อตายแล้วจะเป็นผีที่ดี ไม่กลับมาสร้างความเดือดร้อนให้กับคนในหมู่บ้าน เนื่องจากไม่ได้มีการทำผิดข้อห้าม หรือกฎเกณฑ์ใดๆ ของหมู่บ้าน แต่หากตายร้ายเช่น ฆ่าตัวตาย คลอดลูกตาย ฯลฯ ถือว่าเป็นการผิดผี เมื่อตายแล้วจะกลายเป็นผีที่ชั่วร้าย

(2) มายาคติเรื่องพุทธ เป็นความเชื่อของกลุ่มชาติพันธุ์ที่ได้รับหลักธรรมมาจากพุทธศาสนา ได้แก่ บุญกรรม/กฎแห่งกรรม เชื่อว่าคนทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว ปฏิบัติอย่างไรในระหว่างมีชีวิตเมื่อตายไปจะต้องได้รับผลกรรมนั้น เรื่องนรก/สวรรค์ หากทำกรรมชั่วก็ต้องไปชดใช้กรรมในนรก หากทำกรรมดีก็จะได้ขึ้นสวรรค์ และการเวียนว่ายตายเกิดใหม่ในภพหน้า/ชาติหน้า ตามบุญกรรมที่ได้ปฏิบัติมา

ทั้งนี้ ผู้วิจัยจะสรุปให้เข้าใจมากขึ้นถึงมายาคติความตายของกลุ่มชาติพันธุ์ทั้งสอง โดยการอธิบายรายละเอียดถึงกระบวนการสร้างความหมายความตายจากสัญลักษณ์ที่ใช้ในพิธีกรรมงานศพ จนกลายเป็นความหมายโดยนัยหรือความหมายมายาคติย่อ และความหมายมายาคติใหญ่ หรือความหมายมายาคติความตายของกลุ่มชาติพันธุ์ทั้งสองตามตารางดังต่อไปนี้

ตารางที่ 6.1 แสดงการสรุปวิเคราะห์หมายเหตุความตายจากสัญญาณของประเภทต่างๆ ของกลุ่มชาติพันธุ์ไท

สัญญาณย่อย	การประกอบสร้างความหมาย	หมายเหตุหรือความหมายโดยนัย	หมายเหตุใหญ่/ หมายเหตุความตาย
แพรมน	นำผ้าแพรมนหรือผ้าเช็ดหน้าใช้ปิดหน้าศพผู้ตาย โดยให้ลูกหลานตั้งจิตอธิษฐานใช้ปากคาบออกมาเมื่อเสร็จพิธีสวดศพ และเก็บไว้บูชา	เป็นผ้าที่เป็นสิริมงคล มีความศักดิ์สิทธิ์หากถูกหลานนำไปบูชาจะมีความเจริญรุ่งเรืองก้าวหน้า	
เวลาครบวัน	เจ้าภาพและเพื่อนบ้านจะมารวมกันเพื่อฟังสวดอภิธรรมและคบนั่ง ในงานศพที่บ้านผู้ตายเพื่อให้เจ้าบ้านมีเพื่อนในเวลากลางคืน เป็นการอยู่เป็นเพื่อนผู้ตาย เวลาครบวันจะเริ่มตั้งแต่วเวลา 16.00 น	ผู้ตาย คนตาย หรือผีจะมาหยอกล้อและเกลียดให้ตกใจ หากผู้ร่วมงานหลีกก่อนเที่ยงคืน	หมายเหตุความตายเรื่องเมืองผี โลกหลังความตายเมื่อตายไปแล้วคนตายจะต่องใช้ชีวิตอยู่ในเมืองผีก่อนที่จะไปเกิดในภพภูมิต่อไป
ผี	เมื่อคนตายแล้ววิญญาณออกจากร่างแล้วจะกลายไปเป็นผี ไปใช้ชีวิตอยู่ในเมืองผีเห็นได้จากกานำของมีค่าใส่ปากผู้ตายเพื่อให้ผู้ตายใช้เป็นค่าจ้างในการไปเมืองผี	ชาวไทจะเรียกคนที่ตายแล้วว่า ผี ซึ่งผีในความเชื่อของชาวภูไท เช่น ผีบรรพบุรุษ ผีคำ ผีมนต์ ผีปู่ ผีย่า ผีโปบ ผีโพง ผีกระสือ และผีเปรต	

ตารางที่ 6.1 (ต่อ)

ตัณฺญาเยอ	การประกอบสร้างความหมาย	มายาคติย่อย หรือความหมายโดยนัย	มายาคติใหญ่/ มายาคติความตาย
ที่นอน หมอน มุ้ง	ใช้ที่นอนพับที่นอนมัตด้วยเชือกหรือผ้าขาวม้า หาบด้วยไม้คานทางด้านหน้า และด้านหลัง หมอน มุ้ง ผ้าห่มจะเป็นของที่ผู้ตายใช้อยู่เป็นประจำ	คนตายเมื่อตายไปแล้วจะได้มีเครื่องนอนไว้ใช้หลับนอน ในเมืองผี เหมือนกับอยู่บ้านตัวเอง	
เบี่ยง หวี	นำเบี่ยงทาหน้า และหวีที่ใช้สำหรับหวีผมใส่ไว้ในมุ้งข้าง	ชาวภูไทเป็นคนรักสวยรักงาม เบี่ยง หวีจึงเป็นสิ่งของจำเป็นที่ผู้ตายต้องใช้เมื่ออยู่ในเมืองผี	
เสื้อผ้า	นำเอาเสื้อผ้าเครื่องแต่งตัวของผู้ตายที่ขอบใส่ที่สุด หรือเป็นชุดที่สวยงามที่สุดของผู้ตาย หากเป็นราชการก็จะใช้ชุดราชการใส่ไว้ในมุ้งข้าง	ให้ผู้ตายไว้ใช้แต่งตัวในเมืองผี จะได้รับเสื้อที่เป็นตัวเองเหมือนตอนเป็นมนุษย์	มายาคติความตายเรื่องเมืองผี โลกหลังความตายเมื่อตายไปแล้วคนตายจะต้องใช้ชีวิตอยู่ในเมืองผีก่อนที่จะไปเกิดในภพภูมิต่อไป
บังน้า	ใส่ไว้ในมุ้งข้างให้ผู้ตายไว้ใช้ดื่มในเมืองผี	ผู้ตายจะไว้ใช้ดื่มในเมืองผี ไม่มีความอดอยาก	
เงิน	ใส่ไว้รวมกับเครื่องส้อย เครื่องพัน	ผู้ตายจะนำไปไว้ใช้จ้างผี โดยผีจะมารับเมื่อญาติพี่น้องทำบุญไปให้	

ตารางที่ 6.1 (ต่อ)

สัญลักษณ์	การประกอบสร้างความหมาย	มายาคติย่อย หรือความหมายโดยนัย	มายาคติใหญ่/ มายาคติความตาย
ใบมะยม/ใบมะละกอ	ใช้ชื่อน้ำมนต์ หรือน้ำส้มป่อยรดศีรษะผู้ตาย และนำมาห่อเมียง ห่อหมาก	ผู้ตายจะนำไปใช้กิน ไปเที่ยว ในเมืองผี	มายาคติความตายเรื่องเมืองผี โลกหลังความตายเมื่อตายไปแล้วคนตายจะต้องใช้ชีวิตอยู่ในเมืองผีก่อนที่จะไปเกิดในภพภูมิต่อไป
ไข่ดิบและข้าวเหนียว	นำมาเสียบทวยโดยการ โยนขึ้นบนอากาศเพื่อหาบริเวณที่จะใช้เผาศพ	ไข่ที่โยนไปแตกอยู่บริเวณใด หมายถึง ผู้ตายหรือผีต้องการอยู่บริเวณนั้น	
เครื่องฮ้อย / เครื่องพัน	ใช้ห่อเมง 100 คำ ห่อมะ 100 คำ บุหรี่ ยาเส้น จำนวนหนึ่งใส่ไว้ที่กระของ	ผู้ตายจะนำเอาไปใช้ไปกิน ไปเที่ยวในเมืองผีที่ชาวภูไทมีความเชื่อในเลขหกกร้อย หักพัน ว่าเป็นเลขที่ดี เป็นเลขแห่งความเป็นมงคล	
เวลาดังศพ	จะตั้งศพทำบุญที่บ้านผู้ตายเป็นเวลา 1 วัน หรือ 3 วัน 5 วัน 7 วัน ตามฐานะของเจ้าภาพ	ยิ่งเก็บศพไว้ทำบุญนานเท่าไร ผู้ตายจะได้บุญกุศลมากขึ้นเท่านั้น และได้ไปเกิดเร็วยิ่งขึ้น	
ข้าวตอกแตก	ใช้ข้าวเหนียวคว่ำให้สุกแตกพองออกจากเปลือก เหนือข้าวตอกข้างในมาใส่หัวจานขณะแห่ศพ	วิญญาณที่อยู่บริเวณริมทางเดินที่เป็นผีร่อน จะมารอขออาหารกินและร่วมขบวนแห่ศพ โดยการขึ้นมานั่งบนแพบด ทำให้แพหนัก การหว่านข้าวตอกทำให้ผีเหล่านั้นลงไปเก็บข้าวตอกที่พื้นแทน ผู้หามแพบดจะได้ไม่ต้องรับน้ำหนัก	

ตารางที่ 6.1 (ต่อ)

สัญญาะย่อย	การประกอบสร้างความหมาย	มายาคติย่อย หรือความหมายโดยนัย	มายาคติใหญ่/ มายาคติความตาย
กระจก	นำอาการจะส่งหน้าขนาดเล็กใส่ไว้ในบุงป่าง	ให้ผู้ตายใช้ส่งหน้าในเมื่องผีเป็นการส่งดูความดี ความชั่วของตนเองที่กระทำไว้เมื่อตอนเป็นมนุษย์	
พระสงฆ์	ผู้ประกอบพิธีหลักต่างๆ ในพิธีกรรมงานศพของชาวภูไท เช่น การประกอบพิธีทำบุญอุทิศส่วนกุศล	ช่วยให้ผู้ตายขึ้นสวรรค์ เพราะติดต่อกับผีได้	
หอนิยมและหอบชีไฟ	หอนิยมตั้งอยู่ด้านบนของโลงศพ หอบชีไฟตั้งเป็นฐานด้านล่างใช้เป็นที่ตั้งฐานศพ ทำด้วยไม้และกระดาษหรือผ้า ตกแต่งลวดลายอย่างสวยงามต่อจากด้านบนของหีบศพสูงขึ้นไป ทำเป็นฉัตร 5 ชั้น 7 ชั้น	ฉัตร 5 ชั้น หรือ 7 ชั้น ตามความเชื่อจำนวนของสวรรค์ เป็นการให้เกียรติผู้ตายจะได้ขึ้นไปอยู่บนสวรรค์	มายาคติความตายตามคำสอนของศาสนาพุทธ ได้แก่ เรื่อง นรก/สวรรค์ เรื่อง ไตรภูมิ เรื่อง คุณของพระพุทธรเจ้า เรื่อง ไตรภูมิ และเรื่องบุญ/บาป
หลักไม้ไฟ	เหลาเป็นไม้ขนาดเล็กเส้นผ่าศูนย์กลาง 1 ซม. สูง 1 ฟุต ผ่าครึ่งไม้ด้านบน นำด้วยสีแดงสีด้าสีเหลืองรวม 3 เส้นผูกไว้ด้านบนนำไปเสียบท่อนกล้วยจำนวน 100 อัน	แทนด้วยสามสีเป็นพระพุทธร พระธรรม และพระสงฆ์	

ตารางที่ 6.1 (ต่อ)

สัญญาะย่อ	การประกอบสร้างความหมาย	มายาคติย่อย หรือความหมายโดยนัย	มายาคติใหญ่/ มายาคติความหมาย
ต้นพื้น	ใส่ต้นพื้นมัดไม้ไผ่ตามด้านหน้าเพื่อใช้ส่องสว่างนำทางไปป่าช้า	ห้ามให้ไฟดับ หากไฟดับขณะต้องรีบกลับมาต่อไฟที่หน้าบ้านใหม่ หากไม่กลับจะเพี้ยแก่ตัวเอง	
แพบก	ทำจากไม้ไผ่มัดต่อกันให้มีลักษณะเป็นรูปสามเหลี่ยม ไม้ไผ่ที่ใช้จะต้องเป็นไม้ไผ่ต้นไม่กลวงป้องกันการแตกเพื่อนำโลงศพมาวาง โดยมีคานไว้สำหรับหามพาคนไป โดยหามเอาเท้าผู้ตายไว้ด้านหน้า ขณะหามต้องไม่เหยียดมองด้านหลังก่อน หรือลงข้างทางก่อนถึงป่าช้า	ขณะที่หามหากเหยียดมองด้านหลัง และวางแพบกลงก่อนถึงป่าช้า จะคะลำและอุบาทว์ ผีจะตามมาให้แพบกที่หามอยู่นั้นกว่าปกติ	มายาคติความตายเรื่องการทำผีคือ การกระทำที่ผิดกฎเกณฑ์ทางสังคมที่กลุ่มชาติพันธุ์ยึดถือปฏิบัติสืบทอดต่อกันมา เป็นสิ่งผิด/ไม่ดี
คนตาย	การประกอบพิธีศพของคนตายดี กับคนตายร้าย จะแตกต่างกัน คนตายดีจะประกอบพิธีตามหลักศาสนาพุทธ แต่คนตายร้ายจะต้องรีบฝังทันที ไม่มีการทำพิธีใดๆ	คนตายร้าย คือ คนผีผี คนอุบาทว์	

ตารางที่ 6.1 (ต่อ)

สัญญาณย่อย	การประกอบสร้างความหมาย	หมายต้อย หรือความหมายโดยนัย	หมายเหตุใหญ่/ หมายาคติความตาย
บ้าน	ใช้เป็นสถานที่ตั้งศพของคนตายดี เพื่อบำเพ็ญกุศล หรือสวดอภิธรรมศพ	การตั้งศพของคนตายดีไว้ที่บ้านจะไม่ทำให้ผีดีหรือสร้างความเดือนร้อนให้กับคนในบ้าน หากตั้งศพคนตายร้ายที่บ้านจะทำให้เกิดโจคร้ายกับคนในบ้าน	
วัด	ใช้เป็นสถานที่ตั้งศพของคนตายร้าย เพื่อบำเพ็ญกุศล หรือสวดอภิธรรมศพ	ชาวภูไทจะตั้งศพคนตายร้ายเพื่อสวดอภิธรรมศพไว้ที่วัด เพราะเชื่อว่าหากตั้งศพที่บ้านจะทำให้เกิดโจคร้ายกับคนในหมู่บ้าน	หมายาคติความตายเรื่องการทำผีดี คือการกระทำที่ผิดกฎเกณฑ์ทางสังคมที่กลุ่มชาติพันธุ์ยึดถือปฏิบัติสืบทอดต่อกันมา เป็นสิ่งผิด/ไม่ดี
ป่าช้า	จะแยกฝังศพเด็กไว้อีกป่าช้าหนึ่ง และไม่ฝังศพคนตายโหงไว้ร่วมกับคนตายปกติ	ฝังรวมกันจะทำให้มีสิ่งไม่ดีเกิดขึ้น	
คนตาย	การประกอบพิธีศพของคนตายดี กับคนตายร้าย จะแตกต่างกัน คนตายดีจะประกอบพิธีตามหลักศาสนาพุทธ แต่คนตายร้ายจะต้องรับฟังทันที ไม่มีการทำพิธี	คนตายร้าย คือ คนผีดี คนอุบาทว์	

ตารางที่ 6.1 (ต่อ)

สัญญาะย่อย	การประกอบสร้างความหมาย	หมายตียอย หรือความหมายโดยนัย	หมายเหตุใหญ่/ หมายเหตุความตาย
จอก	ใช้ใบขมน ม้วนทำเป็นกรวยรูปสามเหลี่ยม กัดด้วยไม้ไผ่หรือทางมะพร้าว	ใบขมนจะช่วยหนุนน้ำส่งเสริมให้ผู้ตายไปสู่ภพที่ดี	
หอยขม	นำเปลือกหอยขมมาร้อยเป็นพวง พวงละ 10 15 20 ตัว ยาวต่อกันลงมาจำนวน 100 พวง	ผู้ตายจะได้ไม่อดอยากในภพหน้า มีอาหารกินดีอยู่ดี	
เงินฮางเงินฮ้อย	นำเงินใส่ไว้ปากผู้ตาย หรือใส่ทองให้กับผู้ตาย	ผู้ตายจะได้มีเงินมีทองมากมายใช้ในภพหน้า และใช้จ้างทางไปเมืองสวรรค์	หมายเหตุความตายเรื่องการเงินใหม่ในภพภูมิต่อไป
ภพภูมิ	คนตายไปและได้รับการทำบุญแจกข้าว ให้จากญาติพี่น้องจะไปเกิดใหม่อีกครั้ง จะเร็วหรือช้าอยู่ที่บุญกรรม ของผู้ตายที่กระทำไว้	ภพใหม่ ชาติใหม่ การเกิดใหม่ในชาติต่อไปของคนที่ตายไปแล้ว	
เงินสอย	นำเอาเงินเย็บผ้า กัดที่กระดาดที่พับและเขียนตัวอักษรธรรม หักกันเงินทั้งนำปลาเงินที่มัดติดอยู่ป้อนในปากผู้ตาย	ภพหน้า ชาติหน้า ผู้ตายจะมีความมลาตหลักแหลม	

ตารางที่ 6.1 (ต่อ)

สัณฐานย่อย	การประกอบสร้างความหมาย	มายาคติย่อย หรือความหมายโดยนัย	มายาคติใหญ่/ มายาคติความตาย
เขย	เขยเป็นผู้จัดการงานศพทุกอย่าง โดยเริ่มจาก เมื่อมีการตายเกิดขึ้น เขยจะเป็นผู้จัดการปฏิบัติต่อศพ จนถึงขั้นตอนของการนำไปเผาหรือไปฝัง เป็นผู้หามบุงป้าง เป็นกำลังสำคัญในพิธีแจกข้าว	บุตรเขยนั้น มีไว้เพื่อการพึ่งพาอาศัย	
ลูกตา	ลูกตาของชาวภูไทที่ปรากฏในงานศพ หรืองานพิธีต่าง ๆ จะเป็นผู้คอยดูแลให้คำแนะนำขั้นตอนต่างๆ แก่เขยซึ่งเป็นผู้ปฏิบัติหรือจัดทำสิ่งต่างๆ ในงานศพ	ทุกงานสำคัญของชาวภูไทจะต้องมีลูกตาเพื่อความ เป็นสิริมงคล	มายาคติความตายเรื่องวัฒนธรรมทางสังคมที่กลุ่มชาติพันธุ์ยี่ดื้อปฏิบัติสืบทอดต่อกันมา
เพื่อนบ้าน	จะมาช่วยเหลือในพิธีกรรมงานศพทุกครั้งที่ทราบข่าว ช่วยด้วยความเต็มใจไม่มี การร้องขอ	ห้ามดูคยาไม่ให้การช่วยเหลือในพิธีศพ	

ตารางที่ 6.2 แสดงการวิเคราะห์ห้มายาคติความตายจากสัญลักษณ์ย่อยประเภทต่างๆ ของกลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อ

สัญลักษณ์ย่อย	การประกอบสร้างความหมาย	มายาคติย่อย หรือความหมายโดยนัย	มายาคติใหญ่/ มายาคติความตาย
ดูงามทาง	ใช้น้ำหน้าขบวนศพกรณีที่เกิดคนศพไปสู่สุสาน	มายาคติย่อย หรือความหมายโดยนัย วงจรงแห่งทุกซ'ได้แก่ กิเลส กรรม และวิบาก	
ดูเหล็กตุงตอง	แผ่นโลหะทองเหลืองหรือสังกะสี มีสองสี คือสีเงินและสีทอง ทำเป็นรูปคล้ายรูปคน นำไปวางไว้บนโลงศพตรงศีรษะของผู้ตาย	ใช้เพื่ออุทิศส่วนกุศลให้ผู้ตาย ตุงจะช่วยพาผู้ตายขึ้นสวรรค์	
ระยะเวลาตั้งศพคนตายดี	จะใช้ระยะเวลาตั้งบำเพ็ญกุศลเพื่อสวดอิทธิกรรมศพเป็นเวลา 7 วัน	ตั้งศพด้วยระยะเวลาที่นานที่สุด ผู้ตายจะได้บุญกุศลมาก	มายาคติความตายตามคำสอนของศาสนาพุทธ ได้แก่ เรื่อง นรก/สวรรค์ เรื่อง ไตรภูมิ เรื่อง คุณของพระพุทธรเจ้า เรื่อง ไตรภูมิ และเรื่องบุญ/บาป
พระสงฆ์	เป็นผู้ประกอบพิธีหลักของพิธีกรรมงานศพทุกขั้นตอน เช่น การจุดศพ	บุคคลผู้สามารถเป็นสื่อกลางในการติดต่อกับผีได้	
ข้าวตอก ดอกไม้	ข้าวเปลือกที่ตีด้วยควมร้อนจนแตกออกเป็นดอกสีขาว นำมาประดิษฐ์เป็นดอกไม้สวยงาม	คุณของพระพุทธรเจ้าสามประการ พระปัญญาธิคุณ พระวิสุทธิคุณ พระมหากรุณาธิคุณ	

ตารางที่ 6.2 (ต่อ)

สัญลักษณ์	การประกอบสร้างความหมาย	มายาคติย่อย หรือความหมายโดยนัย	มายาคติใหญ่/ มายาคติความตาย
ไม้ค้ำหมุด	ผู้ห่มก่านำมาพันให้เป็นเกลียว เียบด้วยไม้ไผ่ใช้เดินไปรอบบ้านหรือให้มีคนแบกไม้ค้ำหมุดไว้ ขบวนศพจะเคลื่อนไปตามถนนโดยไม่ผ่านบ้านหรือสวนของคนอื่น ผู้ร่วมขบวนศพจะไม่เหยยหัวหลัง บางครั้งมีมื่อถึงทางแยก คนที่หามศพจะเวียนศพนไปมา บางครั้งก็นำศพวางถนน	คนแบกไม้ค้ำหมุดจะต้องทำตามกฎของการแบกจะทำให้พลิกกลับบ้านไม่ถูก	มายาคติความตายเรื่องวัฒนธรรมทางสังคมที่กลุ่มชาติพันธุ์ยึดถือปฏิบัติสืบทอดต่อกันมา
บ้าน	ตั้งสวดอภิธรรมศพคนตายไว้ที่บ้าน	สวดอภิธรรมศพคนตายที่บ้านไม่ทำให้เกิดโชคร้ายใดๆ กับญาติ หรือเพื่อนบ้าน	
ถุงห่อข้าว	นำผ้ามาเย็บเป็นถุงคล้ายๆ ถุงย่ามของพระสงฆ์เอาใบเป็ด ข้าว อาหาร และของที่ผู้ตายชื่นชอบ ใส่ไปด้วย	ผู้ตายใช้ระหว่างเดินไปยมโลก จำเป็นต้องมีเสบียงเอาไว้ และหากเดินไปพบกับแม่น้ำ ขวางทางก็ให้ผู้ตายโยนไข่เป็ดลงไป ไข่นั้นจะกลายเป็นเป็ดแล้วจึงให้เดินข้ามไปอีกฝั่งหนึ่ง	มายาคติความตายเรื่องเมืองผี โลกหลังความตายเมื่อตายไปแล้วคนตายจะต้องใช้ชีวิตอยู่ในเมืองฝัก่อนที่จะไปเกิดในภพภูมิต่อไป

ตารางที่ 6.2 (ต่อ)

สัญลักษณ์	การประกอบสร้างความหมาย	มายาคติย่อย หรือความหมายโดยนัย	มายาคติใหญ่/ มายาคติความตาย
คนตาย	การประกอบพิธีศพของคนตายดี กับคนตายร้าย จะแตกต่างกัน คนตายดีจะประกอบพิธีตามหลักศาสนาพุทธ แต่คนตายร้ายจะต้องรับฝังทันที	คนตายผิดปกติตายร้าย หรือตายโหง เป็นวัณกรรมของคนตาย เมื่อเป็นผีแล้วจะดูร้าย	
ระยะเวลาฝังศพคนตายร้าย	ห้ามนำศพเข้ามาในบ้าน ห้ามเก็บศพไว้ค้างคืน เมื่อตายแล้วให้นำไปเผาหรือฝังที่ป่าช้าก่อนค่ำของวันนั้น	คนตายร้ายเป็นคนมีเวรกรรม หากตายเป็นผีจะเป็นผีที่ดูร้ายจึงไม่นิยมทำพิธีใดๆ ฝังให้พ้นๆ ไปเท่านั้น	มายาคติความตายเรื่องการทำผิดผี คือการกระทำที่ผิดกฎเกณฑ์ทางสังคมที่กลุ่มชาติพันธุ์ยึดถือปฏิบัติสืบทอดต่อกันมา เป็นสิ่งผิด/ไม่ดี
วัด	ประกอบพิธีศพคนตายร้ายที่วัด ก่อนนำไปฝังในวันเดียวกัน จะไม่ทำพิธีที่บ้าน	วิญญาณของคนตายร้ายจะดูร้าย ต้องทำพิธีที่วัด สิ่งศักดิ์สิทธิ์ในวัดจะทำให้ผีไปไหนไม่ได้	
ป่าช้า	แยกเป็นหลายป่าช้า ฝังกันคนละแห่ง แบ่งเป็นประเภทๆ ไป และตามแต่ละชนิดของบุคคลที่ถึงแก่ความตาย	หากฝังศพคนตายร้ายกับคนตายดีไว้ในป่าช้าเดียวกัน จะทำให้เกิดความโศกเศร้ากับหมู่บ้าน	
ผี	คนตายไปแล้วจะกลายเป็นผี และผีจะดีหรือร้าย ก็อยู่ที่ประเภทการตาย	คนตายดีจะกลายเป็นผีที่ให้คุณกับเพื่อนบ้านญาติพี่น้อง คนตายร้าย หรือตายโหง จะเป็นผีที่ดูร้าย นำโทษหรือโศกเศร้ามาสู่ญาติพี่น้อง	

ตารางที่ 6.2 (ต่อ)

สัญญาย่อย	การประกอบสร้างความหมาย	มายาคติย่อย หรือความหมายโดยนัย	มายาคติใหญ่/ มายาคติความตาย
ปราสาทศพ	สร้างจำลองเป็นปราสาท หรือบ้าน ทำด้วยไม้ฉลุลายไว้ใต้โลงศพผู้ตาย ประดับประดาด้วยดอกไม้สด	การยกย่องผู้ตายให้สูงขึ้นไปสู่สวรรค์ชั้นฟ้า	มายาคติความตายเรื่องการบูชาผู้ตาย แม่ตายไปเป็นผี แต่หากมีคุณความดีก็ยังคงให้ความเคารพนับถือ
ภพภูมิ	ทำสัญลักษณ์ไว้บนร่างของผู้ตาย เพื่อเกิดมาในชาติต่อไปจะได้รู้ว่าชาติที่แล้วเกิดเป็นใครมาก่อน	เชื่อว่าภพหน้า หรือชาติหน้ามีจริง คนทุกคนเมื่อตายไปจะต้องเกิดใหม่ในชาติต่อไป	มายาคติความตายเรื่องการเกิดใหม่ในภพภูมิต่อไป

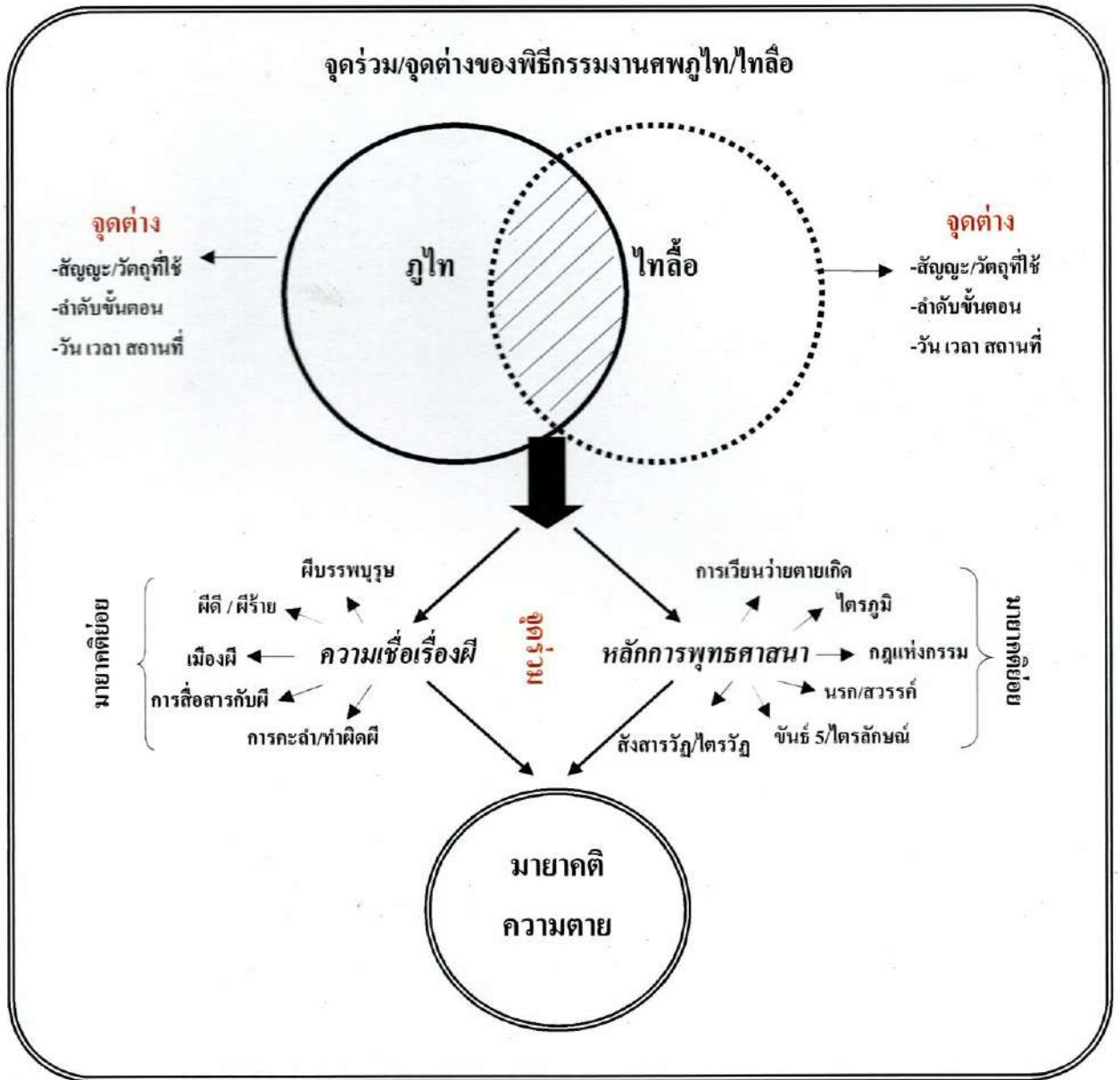
จากตารางที่ 6.1 และ 6.2 สามารถสรุปมายาคติใหญ่จากสัญลักษณ์ที่ถูกนำมาใช้ในพิธีกรรมงานศพผู้วิจัยพบมายาคติใหญ่ทั้งหมด 5 เรื่อง ดังนี้ (1) มายาคติความตายเรื่องการระลึกนึกถึงผู้ตาย การบูชาผู้ตาย แม้ตายไปแล้วหากมีความดีก็ยังต้องให้ความเคารพนับถือ (2) มายาคติความตายเรื่องเมืองผี โลกหลังความตาย เมื่อตายไปแล้วคนตายจะต้องใช้ชีวิตอยู่ในเมืองผีก่อนที่จะไปเกิดในภพภูมิต่อไป (3) มายาคติความตายตามคำสอนของศาสนาพุทธ ได้แก่ เรื่อง นรก/สวรรค์ เรื่องไตรวัฏฏ์ เรื่องคุณของพระพุทธเจ้า เรื่องไตรภูมิ และเรื่องบุญ/บาป (4) มายาคติความตายเรื่องการทำผิดผี คือการกระทำที่ผิดกฎเกณฑ์ทางสังคมที่กลุ่มชาติพันธุ์ยึดถือปฏิบัติสืบทอดต่อกันมาเป็นสิ่งผิด/ไม่ดี และ (5) มายาคติความตายเรื่องการเกิดในภพภูมิต่อไป กลุ่มชาติพันธุ์เชื่อเรื่องการเวียนว่ายตายเกิดตามบุญกรรมที่ปฏิบัติไว้ในระหว่างมีชีวิต และ (6) มายาคติความตายเรื่องวัฒนธรรมทางสังคมที่กลุ่มชาติพันธุ์ยึดถือปฏิบัติสืบทอดต่อกันมา โดยมายาคติใหญ่ทั้งหมด 6 ประเภทนี้ ได้สะท้อนถึงความเชื่อที่เป็นความหมายเชิงค่านิยมและอุดมการณ์ที่เกี่ยวกับความตายของกลุ่มชาติพันธุ์ นั่นคือความหมายมายาคติความตาย ที่เป็นความหมายทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ ในที่นี้ได้แก่ “ความตายเป็นเรื่องธรรมชาติ ไม่ใช่จุดจบของชีวิต แต่เป็นการเปลี่ยนผ่านของภพภูมิจากคนไปสู่ผี และการเกิดใหม่ตามบุญกรรมเพื่อเริ่มต้นอีกชีวิตในชาติต่อไป”

6.2 การอภิปรายผลการวิจัย

6.2.1 สรุปความหมายมายาคติความตายที่ถูกประกอบสร้างความหมายผ่านพิธีกรรมงานศพของกลุ่มชาติพันธุ์ภูไท และกลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อ

ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตจากการศึกษาว่า พิธีกรรมงานศพของกลุ่มชาติพันธุ์ภูไท และกลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อนั้นมีจุดร่วมกันมากกว่าจุดต่างในเรื่องของความเชื่อเกี่ยวกับความตาย เนื่องจากทั้งสองกลุ่มชาติพันธุ์มีความเชื่อเรื่องผีและสิ่งลึกลับเหนือธรรมชาติ แต่ความเชื่อเหล่านั้นตั้งอยู่บนพื้นฐานของหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา กล่าวคือ ทั้งสองกลุ่มชาติพันธุ์มีพระพุทธศาสนาเป็นตัวกำกับความเชื่อเรื่องผีและสิ่งลึกลับเหนือธรรมชาติที่ตนยึดถืออยู่ ให้กลับมาตั้งอยู่บนหลักของความจริง ความเป็นธรรมชาติ และกฎของความเป็นมนุษย์ตามคำสอนของพระพุทธเจ้า แต่สำหรับจุดต่างนั้นผู้วิจัยเห็นว่าเป็นเรื่องของการประกอบสร้างความหมายจากองค์ประกอบต่างๆ ที่ใช้ในพิธีกรรม เช่น วัตถุที่ใช้ในพิธีกรรม ลำดับขั้นตอน และ เวลา กับสถานที่ แต่ยังคงสื่อสารความหมายของความตายผ่านสัญลักษณ์ที่สมมติขึ้นมาใช้ในพิธีกรรมงานศพตามความเชื่อของกลุ่มชาติพันธุ์ตนเองเอาไว้

ทั้งนี้ผู้วิจัยสามารถแสดงให้เห็นจุดร่วม/จุดต่างของพิธีกรรมงานศพของทั้งสองกลุ่มชาติพันธุ์ ตามแผนภาพ ดังนี้

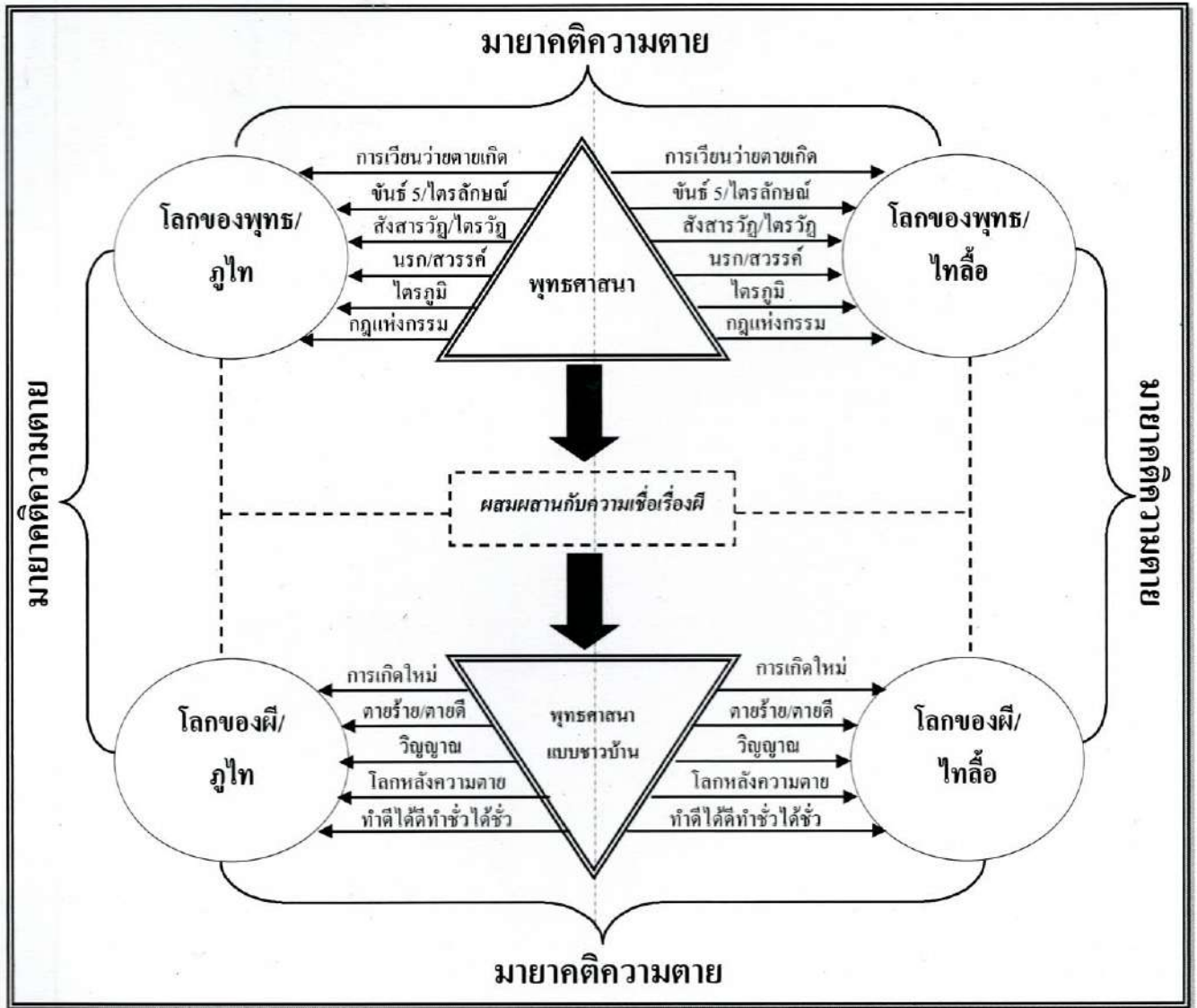

ภาพที่ 6.8 จุดร่วม/จุดต่างของพิธีกรรมงานศพกลุ่มชาติพันธุ์ภูไท/ไทลื้อ

จากการศึกษาผู้วิจัยสรุปได้ว่ามายาคติความตายของกลุ่มชาติพันธุ์ภูไท และกลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อที่ปรากฏผ่านสื่อพิธีกรรมงานศพนี้ ทั้งหมดล้วนแล้วแต่เป็นการ “ประกอบสร้าง” จากสัญญาะหลากหลายแบบที่นำมาประกอบใช้ในพิธีกรรมงานศพเพื่อเล่าเรื่องหรือส่งผ่านความหมายที่ผู้ส่งสารต้องการสื่อสารออกมา ซึ่งประกอบด้วยชุดของสัญญาะย่อยในชุดสัญญาะใหญ่ หรือชุดมายาคติความตาย ซึ่งสัญญาะย่อยนี้เป็นปัจจัยสำคัญในการสร้างพลังหรืออำนาจ เพื่อประกอบสร้างความหมายของความตายตามความเชื่อของกลุ่มชาติพันธุ์ โดยความหมายมายาคติ

ความตายของกลุ่มชาติพันธุ์ทั้งสองนี้ ตั้งอยู่บนพื้นฐานความเชื่อเรื่องผี และหลักการเรื่องความตายทางพุทธศาสนา

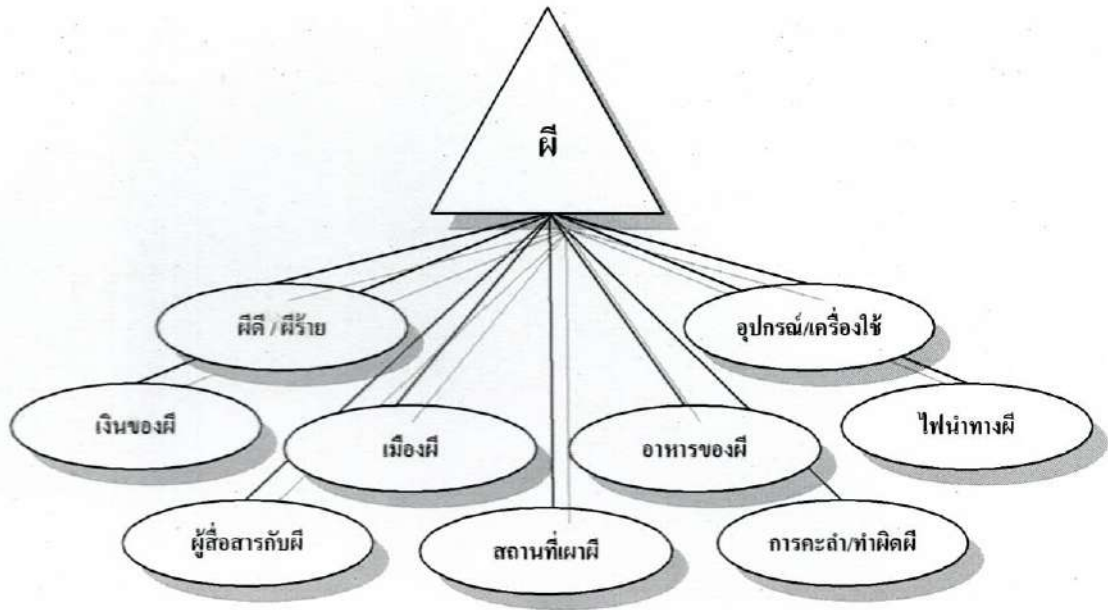
เพื่อสรุปให้เห็นมายาคติความตาย ของกลุ่มชาติพันธุ์ทั้งสองได้ชัดเจนขึ้น ผู้วิจัยจะอธิบายรายละเอียดต่างๆ ตามแผนภาพดังต่อไปนี้

ภาพที่ 6.9 มายาคติความตายของกลุ่มชาติพันธุ์ไท/ไทลื้อ ที่ถูกกำกับความหมายโดยหลักการเรื่องความตายทางพุทธศาสนา

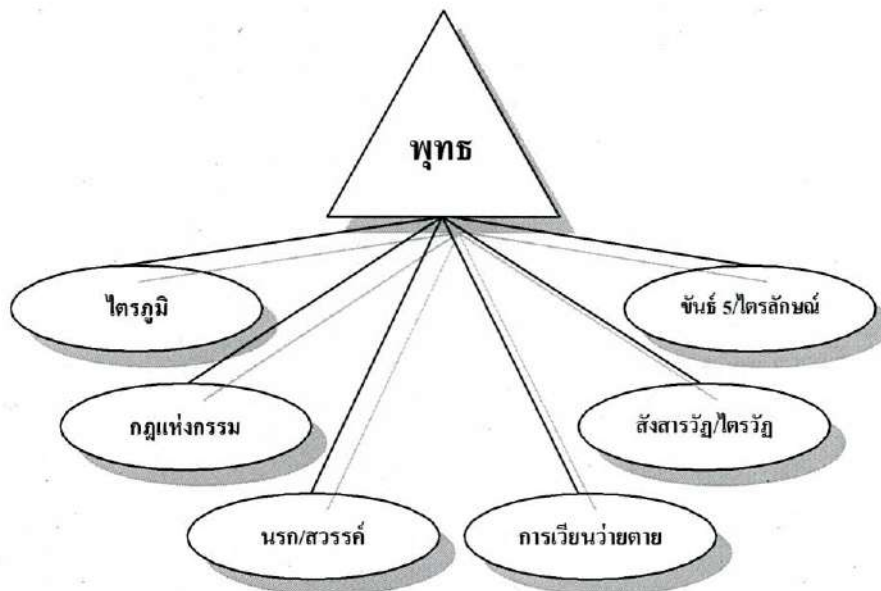
จากผลการวิจัยพบว่า การสื่อสารความหมายมาฆคติกความตายของกลุ่มชาติพันธุ์ทั้งสองนั้น จะพยายามนำสัญญาณต่างๆ ตามความเชื่อเรื่องผีของกลุ่มชาติพันธุ์มาประกอบใช้ในพิธีกรรมงานศพ และประกอบสร้างความหมายให้กับสัญญาณนั้นๆ โดยกำหนดระเบียบ/กฎเกณฑ์ ขั้นตอนวิธีปฏิบัติ เพื่อใส่ความศักดิ์สิทธิ์ลงไปให้กับสัญญาณดังกล่าว ซึ่งมีวัตถุประสงค์ที่จะสื่อสารถึงเรื่องราวเกี่ยวกับความตายภายใต้ความเชื่อดั้งเดิมของกลุ่มชาติพันธุ์ตนเองตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษ เพื่อธำรงรักษาเอกลักษณ์ และความเป็นตัวตนของกลุ่มชาติพันธุ์ตนเองเอาไว้ แต่เนื่องจากทั้งสองกลุ่มชาติพันธุ์ เป็นชนชาติที่มีการอพยพย้ายถิ่นมาจากดินแดนอื่น เมื่อเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ในประเทศไทย จึงได้รับการถ่ายทอดหลักคำสอนทางพุทธศาสนามาเป็นแนวคิดหลักอีกหนึ่งแนวคิดที่ใช้ในการดำเนินชีวิต ผสมผสานกับความเชื่อดั้งเดิมของกลุ่มชาติพันธุ์ ได้แก่ ความเชื่อเรื่องผี และสิ่งลึกลับเหนือธรรมชาติ มาประกอบสร้างเป็นความหมายมาฆคติกความตายแบบพุทธชาวบ้าน เพื่อไม่ให้แนวคิดเดิมของบรรพบุรุษสูญหาย สื่อพิธีกรรมงานศพจึงเป็นช่องทางหนึ่งที่กลุ่มชาติพันธุ์ทั้งสองใช้ในการสื่อสารเพื่อธำรงความคิดความเชื่อตามวัฒนธรรมดั้งเดิมของกลุ่มชาติพันธุ์ตนเองไว้ โดยตั้งอยู่บนหลักธรรมคำสอนเรื่องความตายทางพุทธศาสนา ความหมายของความตายในสื่อพิธีกรรมงานศพจึงยังดำรงอยู่ และสืบทอดต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน

ทั้งนี้ ผู้วิจัยจะแสดงให้เห็นมาฆคติกย่อยของสัญญาณในองค์ประกอบของพิธีกรรมงานศพของชาวกูไท และชาวกูไทลื้อและสอดคล้องกับความเชื่อเรื่องผี และสิ่งลึกลับเหนือธรรมชาติ ตามแผนภาพ ดังนี้

ภาพที่ 6.10 ความเชื่อเรื่องผีที่สื่อสารผ่านมายาคติย่อยของสัญลักษณ์ประกอบพิธีกรรมงานศพของกลุ่มชาติพันธุ์ไท /ไทลื้อ

ผู้วิจัยแสดงให้เห็นมายาคติย่อยของสัญลักษณ์ประกอบพิธีกรรมงานศพของชาวภูไท และชาวไทลื้อและสอดคล้องกับหลักพุทธศาสนา ดังนี้

ภาพที่ 6.11 หลักการทางพุทธศาสนาที่สื่อสารผ่านมายาคติย่อยของสัญลักษณ์ประกอบพิธีกรรมงานศพของกลุ่มชาติพันธุ์ไท /ไทลื้อ

ในการศึกษาเรื่องความตายตามแนวทางพุทธศาสนานั้น พระไพศาล วิสาโล กล่าวว่าผู้ศึกษาควรมีความรู้เกี่ยวกับแนวคิดเรื่องกฎแห่งกรรม วัฏสงสาร (การเวียนว่ายตายเกิด) ชั้น 5 ไตรลักษณ์ และไตรภูมิ เป็นเบื้องต้น เนื่องจากแนวคิดดังกล่าวจะเป็นพื้นฐานที่นำไปสู่ความเข้าใจที่เกี่ยวกับความเชื่อและพิธีกรรมที่เกี่ยวกับความตาย (พระไพศาล, 2546, น.12)

ทั้งนี้ หลักการทางพุทธศาสนาที่สื่อสารผ่านสัญลักษณ์ในองค์ประกอบพิธีกรรมงานศพของชาวกูไท และชาวไทลื้อ ผู้วิจัยวิเคราะห์ขยายความจากแผนภาพได้ดังนี้

ตารางที่ 6.3 ความเชื่อเกี่ยวกับวัตถุ ที่เกี่ยวข้องกัับหลักธรรมเรื่องความตายทางพุทธศาสนา

หลักธรรมทางพุทธศาสนา	สัญลักษณ์ความตายของกลุ่มชาติพันธุ์กูไท	สัญลักษณ์ความตายของกลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อ	ความหมายและความเชื่อเชิงมายาคติ
แนวคิดเรื่องกรรมวิบากกรรม, บุญบาป, ไตรวิภวัญ หรือวิภวัญ 3 หรือ วงจรแห่งทุกข์	ได้แก่ บุงป่าง หรือบุงป่าม, กระจงก, จอก, หลักไม้ไผ่, หอยขม, เงินฮางเงินฮ้อย, เข็มสอย, หอเนียมและหอบขี้ไฟ, ข้าวตอกแตก	ฝ้ายจุง, ตุงสามหาง, ตุงเหล็กตุงตอง, ข้าวตอกดอกไม้, ไม้ตีหมุด, ถุงห่อข้าว, ปราสาทศพ	เชื่อว่าวัตถุสิ่งของเหล่านี้จะช่วยเพิ่มบุญบารมีให้กับผู้ตาย ไว้ใช้ในโลกล้างความตาย เพื่อให้ผู้ตายไปสู่ภพภูมิที่ดี

หลักธรรมทางพุทธศาสนาเรื่องกรรม กรรมตามความหมายของพุทธศาสนา หมายถึง การกระทำโดยเจตนาด้วย กาย วาจา ใจ เรียกว่า กายกรรม วชิกรรม และมโนกรรม โดยมีมโนกรรมเป็นประธานที่คอยควบคุมกายกรรมและวชิกรรม ผู้ใดทำกรรมดีย่อมได้รับผลดี ผู้ใดทำกรรมชั่วย่อมได้รับผลชั่ว กรรมทั้งหลายเมื่อบุคคลกระทำลงไป ไม่ว่าจะป็นกรรมดีหรือกรรมชั่วย่อมตอบสนองให้ผลอยู่เสมอแม้ว่าผลของกรรม (วิบาก) อาจให้ผลเร็วช้าแตกต่างกัน

ไตรวิภวัญ หรือวิภวัญ 3 คือวงจรแห่งทุกข์ ได้แก่ กิเลส กรรม และวิบาก หรือไตรลักษณ์ คือ ความไม่เที่ยงแท้ ความเป็นทุกข์ ความมิใช่ตัวตน คือความไม่เที่ยงของสังขาร คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา จึงเปรียบได้กับปริศนาธรรม เป็นอุทาหรณ์ และเครื่องเตือนสติ

ดังนั้น กลุ่มชาติพันธุ์ทั้งสองจึงมีความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องกฎแห่งกรรมตามหลักธรรมทางพุทธศาสนา จึงหาทางรักษาความกังวลใจ โดยการนำสัญลักษณ์ทางวัตถุต่างๆ ตามความเชื่อของกลุ่มชาติพันธุ์ตนเองมาประกอบสร้างเป็นความเชื่อเรื่องความตาย และให้ความหมายกับสิ่งของที่สมมติ

ขึ้นมาใช้พิธีกรรมงานศพว่า เป็นสิ่งที่ช่วยเพิ่มบุญบารมีติดตัวให้กับผู้ตายไว้ใช้ในโลกล้างความตาย เพราะเมื่อตอนผู้ตายเป็นมนุษย์นั้นอาจสร้างกรรมชั่วไว้ทั้งโดยรู้ตัวและไม่รู้ตัว จึงอาจต้องชดใช้กรรมตามกรรมชั่วของตนเอง แต่จะผ่อนหนักเป็นเบาได้ด้วยสัจจะต่าง ๆ ที่ญาติพี่น้องประกอบพิธีให้ในพิธีกรรมงานศพ

ตารางที่ 6.4 ความเชื่อเกี่ยวกับบุคคล ที่เกี่ยวข้องกัับหลักธรรมเรื่องความตายทางพุทธศาสนา

หลักธรรมทางพุทธศาสนา	สัจจะความตายของกลุ่มชาติพันธุ์ไท	สัจจะความตายของกลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อ	ความหมายและความเชื่อเชิงมายาคติ
ไตรภูมิ	คนตาย, พระสงฆ์	คนตาย, พระสงฆ์	“คนตาย” เชื่อว่าคนตายผิดปกติ ตายร้ายหรือตายโหง เป็นเวรเป็นกรรมของคนตายเมื่อเป็นผีแล้วจะคร่ำคร่า “พระสงฆ์” เชื่อว่าคือบุคคลผู้สามารถเป็นสื่อกลางในการติดต่อกับผีได้

หลักธรรมทางพุทธศาสนาเรื่อง ไตรภูมิ ที่มีหลักการว่า โลกภูมิในความคิดของพุทธศาสนาเถรวาท สามารถแบ่งเป็น 3 ภูมิใหญ่คือ (1) กามาวจรภูมิ เป็นที่ตั้งของทั้งสวรรค์ นรก และโลก (2) รูปาวจรภูมิ เป็นที่อยู่ของผู้ที่ได้บำเพ็ญเพียรปฏิบัติสมาธิจนกลายเป็นรูปพรหม 16 ชั้นเรียงตามลำดับไป (3) อรูปาวจรภูมิ เป็นที่อยู่ของอรูปพรหมที่เป็นพรหมชั้นสูง ไม่มีรูปร่าง โดยสิ่งมีชีวิตจะไปเกิดอยู่ในภพภูมิตามผลบุญที่สัตว์ต่างๆ ได้สั่งสมมา ทำกรรมดีก็จะอยู่บนภูมิที่สูงไปเกิดเป็นเทวดา เช่น พระอินทร์ จะอยู่บนสวรรค์สูงสุด ถือเป็นภูมิที่สูงที่สุด มนุษย์จะอยู่รองลงมา และสัตว์จะอยู่รองลงมาจากมนุษย์ ส่วนชั้นต่ำสุดเป็นที่อยู่ของพวก ผี เปรต หรือวิญญาณของผู้ที่ตายไปแล้ว แต่ละภูมียังมีการแบ่งละเอียดลงไปอีก เช่น ในโลกมนุษย์นั้นถือว่าพระสงฆ์จะมีสถานภาพสูงสุด

ดังนั้น กลุ่มชาติพันธุ์ทั้งสองจึงมีความเชื่อเรื่องการตายดี การตายร้าย คนตายร้ายคือคนมีกรรม หลังจากตายแล้วจะไปเกิดในภูมิชั้นต่ำสุดของพวกผี อีกทั้งกลุ่มชาติพันธุ์ทั้งสองยังเชื่อตาม

หลักศาสนาพุทธว่า ใน โลกมนุษย์นั้นพระสงฆ์มีสถานภาพสูงสุด จึงให้พระสงฆ์เป็นผู้ประกอบพิธีกรรมงานศพให้กับผู้ตาย

ตารางที่ 6.5 ความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งเหนือธรรมชาติ ที่เกี่ยวข้องกับหลักธรรมเรื่องความตายทางพุทธศาสนา

หลักธรรมทางพุทธศาสนา	สัญญาะความตายของกลุ่มชาติพันธุ์ไทย	สัญญาะความตายของกลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อ	ความหมายและความเชื่อเชิงมายาคติ
สังสารวัฏ, ไตรวัฏฏ์ หรือวัฏฏะ 3	ผี, ภพภูมิ	ผี, ภพภูมิ	เชื่อเรื่องการตายแล้วทุกคนจะกลายเป็นผีก่อนที่จะได้เกิดใหม่ในชาติต่อไปตามผลของบุญและกรรมที่ทำไว้ในขณะเป็นมนุษย์

หลักธรรมทางพุทธศาสนาเรื่องสังสารวัฏ หรือการเกิดใหม่เชื่อว่า ชีวิตของคน ฐานะของคนในชาตินี้ย่อมสะท้อนให้เห็นถึงผลบุญที่ทำมาในชาติก่อน ถ้าเคยทำบุญในชาติก่อนมามากสถานะในชาตินี้ก็จะดีและถึงที่สุดแล้ว ผู้ที่มีผลบุญมากที่สุดก็จะพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิดคือเข้าถึงพระนิพพาน ความเข้าใจเรื่องกรรมที่แยกชีวิตให้เป็นแค่ภาวะปัจจุบัน ที่ต้องสะสมกรรมไปให้เป็นพลังของจิตที่ไปเกิดอีกหลายชาติภพให้ทำกรรมดีสะสมเอาไว้ โดยมีเป้าหมายที่การหลุดพ้นคือการไม่กลับมาเวียนว่ายตายเกิดอีก จึงเป็นอุดมคติที่ชาวพุทธทุกคนต้องการบำเพ็ญให้สำเร็จ

การเวียนว่ายตายเกิดในทางพุทธศาสนานั้น หมายถึงการเกิดดับในปรากฏการณ์ของกระแสน้ำเนื่องจากอุปาทานที่หลงยึดว่าเป็นตัวเรา (อหังการ) เป็นของๆ เรา (มมังการ) เมื่อมีการยึดมั่นในอุปาทานขั้นว่ามีตัวเราของเราก็ย่อมเป็นเหตุให้เกิดอารมณ์สุขทุกข่วนเวียนเป็นสังสารวัฏอยู่ตลอดไป

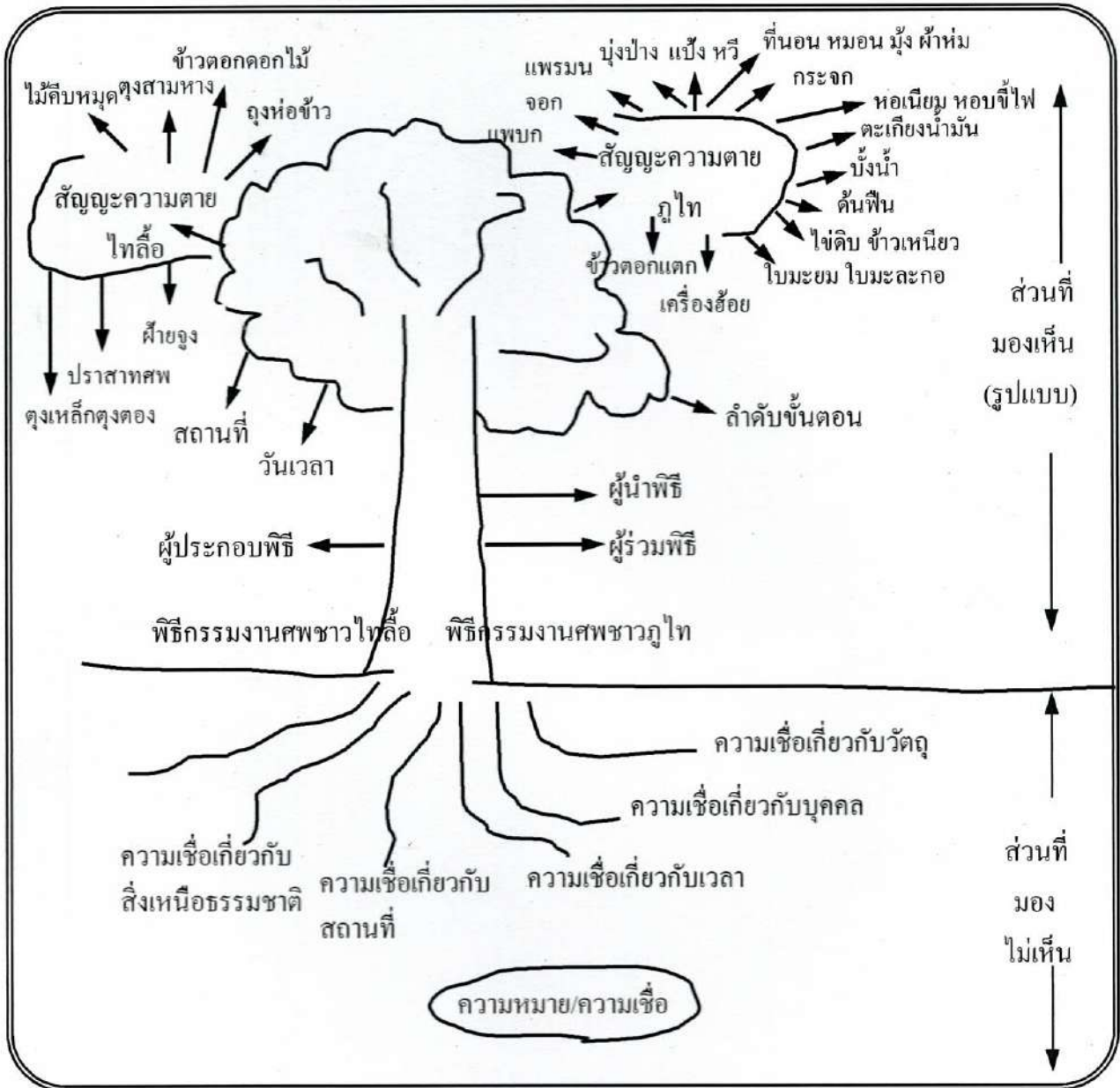
ดังนั้น กลุ่มชาติพันธุ์ทั้งสองจึงมีความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องการเกิดใหม่ มนุษย์ทุกคนต้องเวียนว่ายตายเกิดตามสังสารวัฏ ที่มาจากกรรมดีและกรรมชั่วที่ได้กระทำไว้ในขณะเป็นมนุษย์ จึงเห็นว่าในพิธีกรรมงานศพของกลุ่มชาติพันธุ์ทั้งสองมีการนำสัญญาะทางวัตถุต่างๆ มาใช้ประกอบพิธีศพให้กับผู้ตาย เพราะเชื่อว่าผู้ตายจะต้องกลายเป็นผี ไปใช้ชีวิตอยู่ในเมืองผีระยะหนึ่งก่อนไปเกิดในภพภูมิต่างๆ ตามกรรมดีและกรรมชั่วของตนเอง

จากการศึกษาผู้วิจัยพบว่า พิธีศพของกลุ่มชาติพันธุ์ภูไท และกลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อ ส่วนใหญ่จะสะท้อนให้เห็นถึงความหวาดกลัววิญญาณหรือผีของคนตาย ซึ่งมักเชื่อว่าผู้ตาย จะเปลี่ยนสภาพไปเป็นวิญญาณที่ดุร้าย อาจนำอันตรายมาสู่คน บทบาทของผู้ตายมีสูงมากต่อความ มั่นคงทางจิตใจของญาติที่ยังมีชีวิตอยู่ จนทำให้เกิดลัทธิบูชาบรรพบุรุษขึ้น ซึ่งมีอิทธิพลต่อการ กำหนดโชคชะตาของสมาชิกในสังคมหรือกลุ่มชาติพันธุ์ตนเองด้วย จึงจำเป็นต้องมีพิธีเช่นไหว้ตาม เวลาหรือตามฤดูกาล ในส่วนของความหลากหลายของรายละเอียดในพิธีศพของกลุ่มชนต่างๆ ที่ยึด ปฏิบัติกัน ขั้นตอนต่างๆ ของพิธีศพจะสะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อว่า ความตายไม่ใช่เป็นเพียง จุดสิ้นสุดของชีวิตโดยสมบูรณ์เท่านั้น แต่ยังคงการเปลี่ยนสภาพจากโลกที่อาศัยอยู่หรือจาก สิ่งมีชีวิตไปสู่อีกโลกหนึ่งหรืออีกภาวะหนึ่ง เช่นเดียวกับความเชื่อเรื่องไตรภูมิของศาสนาพุทธ คน ที่ตายแล้วจะถูกแยกไปอยู่ตามภูมิต่างๆ ตามบุญและบาปที่ทำมาในระหว่างเป็นมนุษย์ พิธีศพจึง ประกอบด้วยพิธีกรรมเกี่ยวกับการแยกคนตายออกจากคนเป็น พิธีเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงสภาพ เช่น การเผา หรือการฝัง และพิธีการรวมตัวของผู้ตายในโลกใหม่กับบทบาทใหม่ที่จากไปจากโลก คนเป็น

กลุ่มชาติพันธุ์ภูไท และกลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อเชื่อว่า คนตายคือคนที่วิญญาณล่องลอย ออกไปไม่กลับมาสร้างกายอีก จะไปไหนอย่างไรเป็นเรื่องบุญกรรมที่ได้ทำไว้ แต่เชื่อว่าคนตายไป แล้วจะไปผูกไปเกิดอีก ความเชื่อเรื่องโลกหน้าหรือชาติหน้าเป็นส่วนสำคัญในการอธิบาย ความหมายของพิธีกรรมต่างๆ ของกลุ่มชาติพันธุ์ ไม่ว่าจะเป็นการอาบน้ำศพการแต่งตัว ใส่เสื้อผ้า และพิธีกรรมอื่นๆ รวมทั้งแสดงถึงความกตัญญูรู้คุณของลูกหลานญาติพี่น้อง และความสัมพันธ์ ระหว่างผู้ตายกับผู้มีชีวิตอยู่ ซึ่งทั้งสองกลุ่มชาติพันธุ์ยังคงปฏิบัติกันอย่างเคร่งครัดตั้งแต่สมัยอดีต จนถึงปัจจุบัน

6.2.2 อภิปรายผลตามแนวคิดต้นไม้แห่งคุณค่า การผลิตซ้ำความหมาย และมายาคติ ความตายจากพิธีกรรมงานศพของกลุ่มชาติพันธุ์

การวิเคราะห์ตามแนวคิด “ต้นไม้แห่งคุณค่า” ที่ทำให้เห็นภาพลักษณะของพิธีกรรม งานศพที่สังเกตเห็นได้ ซึ่งเปรียบเสมือนดอก/ผล/กิ่งก้าน และลำต้นของต้นไม้ และลักษณะที่ ไม่สามารถสังเกตเห็น ที่เปรียบเสมือนส่วนรากที่อยู่ใต้ดิน ผู้วิจัยแสดงให้เห็นจากแผนภาพ ดังนี้

ภาพที่ 6.12 สรุปลงค์ประกอบพิธีกรรมงานศพของกลุ่มชาติพันธุ์ภูไท และไทลื้อตามแนวคิดต้นไม้แห่งคุณค่า

จากผลการศึกษาสรุปได้ว่า พิธีกรรมงานศพที่สังเกตเห็นได้ ประกอบด้วย ต้นไม้ ได้แก่ รูปแบบพิธีกรรมงานศพ ประกอบด้วย เปลือก กระพี้ และแก่นของต้นไม้ ส่วนที่เป็นเปลือกของพิธีกรรมงานศพนั้นจะถูกปรับเปลี่ยนอยู่เสมอเพื่อปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อม ดอก/ผล/ใบ คือ องค์ประกอบต่างๆ ที่เกิดขึ้นในพิธีกรรมงานศพ ซึ่งก็คือสัญลักษณ์ต่างๆ ที่ถูกนำมาใช้ และให้

ความหมายในพิธีกรรมงานศพนั่นเอง ได้แก่ วัน/เวลา การจัดสถานที่ ลำดับขั้นตอน เครื่องประกอบพิธี เครื่องประดับ และเครื่องแต่งตัวศพ ส่วนนี้เปรียบได้กับส่วนที่เป็น รูปแบบ (Form/format) การจัดพิธีศพ เป็นส่วนที่เห็น ได้อย่างชัดเจนเป็นรูปธรรม

อีกส่วนหนึ่งเป็น “ส่วนที่มองไม่เห็น” (Invisible part) เพราะอยู่ใต้ดิน คือส่วนที่เป็นราก ส่วนนี้เปรียบเทียบกับส่วนที่เป็น เนื้อหา/คุณค่า/ความหมาย ของการจัดพิธีกรรมงานศพ ซึ่งก็คือให้ความหมายเชิงมายาคติความตาย ที่มาจากความเชื่อเรื่องความตายของกลุ่มชาติพันธุ์ทั้งสอง และ ถูกลำมาสื่อสารผ่านกิจกรรม และสัญลักษณ์หรือสัญลักษณ์ต่าง ๆ ในพิธีกรรมงานศพ ซึ่งเป็นส่วนที่ผู้วิจัยจะทำการวิเคราะห์เพื่อศึกษาหาความหมายเชิงมายาคติความตายของกลุ่มชาติพันธุ์ทั้งสองนั่นเอง

พิธีกรรมงานศพของกลุ่มชาติพันธุ์ทั้งสองส่วนใหญ่จะเป็นการปรับเปลี่ยนองค์ประกอบบางอย่างในส่วนที่มองเห็น (Visible Part) หรือส่วนที่เป็นรูปแบบ (Form) ของพิธีกรรมงานศพ สำหรับส่วนที่มองไม่เห็น ได้แก่ ความหมาย/ความเชื่อเกี่ยวกับความตาย จากการศึกษาของกลุ่มชาติพันธุ์ทั้งสองพยายามรักษาไว้ให้คงอยู่

ตามแนวคิดต้นไม้แห่งคุณค่า ซึ่งเปรียบเสมือนบ้านเป็นคั้งต้นไม้ ส่วนของลำต้นจะทำหน้าที่ประกอบตั้งค้ำ ดอก ผล ใบ กับรากเอาไว้ ลำต้นจึงเป็นคุณลักษณะที่สำคัญของต้นไม้ที่ขาดไม่ได้ ซึ่งเมื่อพิจารณาลำต้นในแนวนอน (Horizontal) จะประกอบด้วยส่วนที่เป็น “เปลือก” (ส่วนนอกสุด) “กระพี้” (ส่วนถัดเข้ามา) และ “แก่น” (ส่วนในสุด) โดยเสมือนบ้านก็เช่นเดียวกันที่ประกอบด้วยองค์ประกอบทั่วไปที่ดึงดูดความสนใจ ซึ่งเป็นดังเปลือก หรือกระพี้ และส่วนที่เป็นคุณค่า ความหมาย ซึ่งเป็นคั้ง แก่น ที่ต้องรักษาให้ธำรงไว้ เพื่อความยั่งยืนและไม่สูญหายไปในอนาคต การแบ่งระดับชั้นของวัฒนธรรมเช่นนี้ ก็เพื่อจะนำมาใช้ตอบคำถามที่ว่า ในการปรับเปลี่ยนนั้น อะไรสามารถจะปรับเปลี่ยนได้มาก อะไรที่ปรับเปลี่ยนได้ปานกลาง และอะไรที่ต้องรักษาไว้ให้มั่น ทั้งนี้ควรยึดหลัก “เปลี่ยนเปลือก ปรับกระพี้ และรักษาแก่น” โดยคำนึงถึงสิทธิเจ้าของวัฒนธรรม เป็นหลัก เนื่องจากพิธีกรรมงานศพนี้เป็นสมบัติของกลุ่มชาติพันธุ์ และเป็นข้อตกลงร่วมของคนในกลุ่มชาติพันธุ์ ไม่ใช่ของคนนอก โดยสรุปได้ตามตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 6.6 ตารางสรุปการวิเคราะห์การปรับเปลี่ยนตามแนวคิดต้นไม้แห่งคุณค่าของพิธีกรรมงานศพกลุ่มชาติพันธุ์ไท

เกณฑ์/คุณลักษณะ	ต้นไม้แห่งคุณค่า แนวนอน (เปลือกกระทู้/แก่น)	รูปแบบ การปรับ	สิ่งที่ปรับเปลี่ยน
(แนวคิดต้นไม้แห่งคุณค่าแนวตั้ง) คุณลักษณะด้านรูปแบบ 1. ส่วนที่มองเห็น 1.1 ดอก/ใบ/ผล 1.1.1 วัตถุประกอบพิธีกรรม 1.1.2 วัน/เวลา 1.2 ลำต้น 1.1.3 สถานที่ 1.1.4 ลำดับขั้นตอน 1.1.5 ผู้นำพิธี/ผู้ประกอบพิธี 1.1.6 ผู้ร่วมพิธี	เปลือก กระทู้ เปลือก กระทู้ กระทู้ เปลือก	มีการปรับเปลี่ยน ไม่มีการปรับเปลี่ยน มีเพิ่มเข้ามาแทน มีการปรับเปลี่ยน มีเพิ่มเข้ามาแทน ไม่มีการปรับเปลี่ยน	ใช้วัตถุที่หาได้ง่าย - เมรุ วัด ไม่มีการคบบัง/ป้อนปาก พระ -
คุณลักษณะด้านเนื้อหา คุณค่า ความหมาย 2. ส่วนที่มองไม่เห็น 2.1 ราก 2.1.1 ความเชื่อเกี่ยวกับวัตถุ 2.1.2 ความเชื่อเกี่ยวกับบุคคล 2.1.3 ความเชื่อเกี่ยวกับเวลา 2.1.4 ความเชื่อเกี่ยวกับสถานที่ 2.1.5 ความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งเหนือ ธรรมชาติ	แก่น แก่น แก่น แก่น แก่น	ไม่มีการปรับเปลี่ยน ไม่มีการปรับเปลี่ยน ไม่มีการปรับเปลี่ยน ไม่มีการปรับเปลี่ยน ไม่มีการปรับเปลี่ยน	- - - - -

จากตารางพบว่า ส่วนที่มองเห็น คือ ดอก/ใบ/ผล และ ลำต้น ของกลุ่มชาติพันธุ์ไทนั้น มีการปรับเปลี่ยน และมีการเพิ่มเข้ามาแทนที่ในทุกองค์ประกอบ ดังนี้

1) วัตถุประสงค์พิธีกรรม เปรียบเป็นส่วนหนึ่งของเปลือกหอกมองจากต้นไม้ในแนวนอน สิ่งที่ปรับเปลี่ยน คือ วัสดุ และอุปกรณ์ที่นำมาใช้ในพิธีกรรม กล่าวคือจากเดิมมีการใช้วัตถุตั้งเดิมของชาวภูไท แต่ในปัจจุบันวัตถุเหล่านั้นอาจหายาก และไม่สะดวกที่จะนำมาใช้ จึงปรับเปลี่ยนหาสิ่งอื่นนำมาใช้ทดแทนกัน เช่น โลงศพ ในสมัยก่อนชาวภูไทจะใช้ไม้จากต้นไม้ในที่ดินของตนเองมาประกอบเป็นโลง แต่ในปัจจุบันบางครั้งอาจจะซื้อโลงศพสำเร็จรูปมาใช้ในพิธีแทน

2) วัน/เวลา เปรียบเป็นส่วนของกระพี้หอกมองจากต้นไม้ในแนวนอน พบว่าไม่มีการปรับเปลี่ยนเนื่องจากชาวภูไทให้ความสำคัญกับความเชื่อเรื่องเวลาเป็นอย่างมาก อาทิเช่น เวลาฝังศพคนตายร้าย ทั้งในอดีตและปัจจุบันก็ยังคงมีข้อปฏิบัติเรื่องเวลาของการฝังศพภายในวันที่ตายทันที เพราะมีความเชื่อว่าหากไม่ฝังศพคนตายร้ายในวันที่ตาย จำทำให้กลายเป็นผีร้ายสร้างความเดือดร้อนให้กับคนในหมู่บ้าน

3) สถานที่ เปรียบเป็นส่วนของเปลือกหอกมองจากต้นไม้ในแนวนอน พบว่ามีการปรับเปลี่ยน คือ มีการเพิ่มเมรุเผาศพเข้ามาแทนที่การก่อกองฟอน เพื่ออำนวยความสะดวกให้กับคนในหมู่บ้าน รูปแบบของพิธีกรรมจึงเปลี่ยนไปจากเดิมในอดีตที่มีการเสี่ยงไข่เพื่อหาที่ก่อกองฟอนเผาศพ ในปัจจุบันเป็นเพียงการนำไข่มาตอกที่บันไดเมรุเป็นพิธีเท่านั้น

4) ลำดับขั้นตอน เปรียบเป็นส่วนของกระพี้หอกมองจากต้นไม้ในแนวนอน พบว่ามีการปรับเปลี่ยนในบางขั้นตอน เช่น ขั้นตอนการเขียนหนังสือปอนปาก ในปัจจุบันนี้บางครั้งครอบครัวไม่ได้ปฏิบัติกับผู้ตายแล้ว อาจใช้เพียงแค่ใส่เงินในปากของผู้ตายเท่านั้น หรือการคบงัน หรือการอยู่เป็นเพื่อนญาติผู้ตายตอนกลางคืน ในปัจจุบันก็ได้ปฏิบัติแล้ว

5) ผู้นำพิธี/ผู้ประกอบพิธี เปรียบเป็นส่วนของกระพี้หอกมองจากต้นไม้ในแนวนอน พบว่ามีการปรับเปลี่ยนโดยการเพิ่มเข้ามาแทน ได้แก่ ใช้ผู้ประกอบพิธีที่เป็นพระสงฆ์เพิ่มเข้ามา เนื่องจากมีความเชื่อว่าพระสงฆ์เป็นตัวแทนของพระพุทธเจ้าตามหลักศาสนาพุทธ และชาวภูไทเชื่อว่าพระสงฆ์เป็นบุคคลที่สามารถติดต่อสื่อสารกับผีได้

6) ผู้ร่วมพิธี เปรียบเป็นส่วนของกระพี้หอกมองจากต้นไม้ในแนวนอน พบว่า ผู้ร่วมพิธีซึ่งได้แก่ ญาติพี่น้องผู้ตาย ลูกหลาน เพื่อนบ้าน ไม่มีการปรับเปลี่ยนใดๆ ยังคงเป็นผู้รับทอดความหมายของความตายและเข้าใจความหมายเพื่อสืบทอดต่อไป

ตารางที่ 6.7 ตารางสรุปการวิเคราะห์การปรับเปลี่ยนตามแนวคิดต้นไม้แห่งคุณค่าของพิธีกรรมงานศพกลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อ

เกณฑ์/คุณลักษณะ	ต้นไม้แห่งคุณค่า แนวนอน (เลือกกระทู้/แก่น)	รูปแบบ การปรับ	สิ่งที่ปรับเปลี่ยน
(แนวคิดต้นไม้แห่งคุณค่าแนวตั้ง) คุณลักษณะด้านรูปแบบ 1. ส่วนที่มองเห็น 1.1 ดอก/ใบ/ผล 1.1.1 วัตถุประสงค์พิธีกรรม 1.1.2 วัน/เวลา 1.2 ลำต้น 1.1.3 สถานที่ 1.1.4 ลำดับขั้นตอน 1.1.5 ผู้นำพิธี/ผู้ประกอบพิธี 1.1.6 ผู้ร่วมพิธี	เปลือก กระพี้ เปลือก กระพี้ กระพี้ เปลือก	มีการปรับเปลี่ยน ไม่มีการปรับเปลี่ยน มีเพิ่มเข้ามาแทน มีการปรับเปลี่ยน มีการปรับเปลี่ยน ไม่มีการปรับเปลี่ยน	ใช้วัตถุที่หาได้ง่าย - เมรุ วัด ไม่มีการอยู่เสียนเย็น พระ -
คุณลักษณะด้านเนื้อหา คุณค่า ความหมาย 2. ส่วนที่มองไม่เห็น 2.1 ราก 2.1.1 ความเชื่อเกี่ยวกับวัตถุ 2.1.2 ความเชื่อเกี่ยวกับบุคคล 2.1.3 ความเชื่อเกี่ยวกับเวลา 2.1.4 ความเชื่อเกี่ยวกับสถานที่ 2.1.5 ความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งเหนือ ธรรมชาติ	แก่น แก่น แก่น แก่น แก่น	ไม่มีการปรับเปลี่ยน ไม่มีการปรับเปลี่ยน ไม่มีการปรับเปลี่ยน ไม่มีการปรับเปลี่ยน ไม่มีการปรับเปลี่ยน	- - - - -

จากตารางพบว่า ส่วนที่มองเห็น คือ ดอก/ใบ/ผล และ ลำต้น ของกลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อนั้น มีการปรับเปลี่ยน และมีการเพิ่มเข้ามาแทนที่ในองค์ประกอบ ดังนี้

1) วัตถุประกอบพิธีกรรม เปรียบเป็นส่วนของเปลือกหอกมองจากต้นไม้ในแนวนอน สิ่งที่ปรับเปลี่ยน คือ วัสดุ และอุปกรณ์ที่นำมาใช้ในพิธีกรรม กล่าวคือจากเดิมมีการใช้วัตถุดั้งเดิมของชาวไทลื้อ แต่ในปัจจุบันวัตถุเหล่านั้นอาจหายาก และไม่สะดวกที่จะนำมาใช้ จึงปรับเปลี่ยนหาสิ่งอื่นนำมาใช้ทดแทนกัน เช่น โลงศพ ในสมัยก่อนชาวภูไทจะใช้ไม้จากต้นไม้ในที่ดินของตนเองมาประกอบเป็นโลง แต่ในปัจจุบันบางครอบครัวจะซื้อโลงศพสำเร็จรูปมาใช้ในพิธีแทน

2) วัน/เวลา เปรียบเป็นส่วนของกระพี้หอกมองจากต้นไม้ในแนวนอน พบว่าไม่มีการปรับเปลี่ยนเนื่องจากชาวไทลื้อให้ความสำคัญกับความเชื่อเรื่องเวลาเป็นอย่างมากเช่นเดียวกับชาวภูไท อาทิเช่น เวลาฝังศพคนตายร้าย ต้องฝังศพภายในวันนั้นทันที

3) สถานที่ เปรียบเป็นส่วนของเปลือกหอกมองจากต้นไม้ในแนวนอน พบว่ามีการปรับเปลี่ยน คือ ในสมัยก่อนชาวไทลื้อจะประกอบพิธีศพคนตายดีที่บ้าน แต่ในปัจจุบันเมื่อมีวัด ชาวไทลื้อจึงนิยมทำพิธีต่าง ๆ ที่วัด แทนการทำพิธีที่บ้าน

4) ลำดับขั้นตอน เปรียบเป็นส่วนของกระพี้หอกมองจากต้นไม้ในแนวนอน พบว่ามีการปรับเปลี่ยนในบางขั้นตอน เช่น ขั้นตอนการอยู่เฝ้าศพ เพื่อนอยู่เป็นเพื่อนญาติผู้ตายที่บ้านของผู้ตาย อาจจะปฏิบัติก็ได้ หรือไม่ก็ได้

5) ผู้นำพิธี/ผู้ประกอบพิธี เปรียบเป็นส่วนของกระพี้หอกมองจากต้นไม้ในแนวนอน พบว่ามีการปรับเปลี่ยน โดยการเพิ่มพระสงฆ์ เป็นผู้ประกอบพิธีเข้ามาแทนเช่นเดียวกับกลุ่มชาติพันธุ์ภูไท

6) ผู้ร่วมพิธี เปรียบเป็นส่วนของกระพี้หอกมองจากต้นไม้ในแนวนอน พบว่า ผู้ร่วมพิธี ซึ่งได้แก่ ญาติพี่น้องผู้ตาย ลูกหลาน เพื่อนบ้าน มีการปรับเปลี่ยนในเรื่องของการสืบทอดความหมายของพิธีกรรม เนื่องจากผู้ร่วมพิธีส่วนใหญ่ที่เป็นคนรุ่นหลังที่ไม่ได้อาศัยอยู่ในชุมชน ไม่สามารถเข้าใจความหมายต่างๆ ของพิธีกรรมได้ การสืบทอดจึงไม่สามารถเกิดขึ้นได้

จากตารางการวิเคราะห์ พบว่า แก่นของพิธีกรรมงานศพของกลุ่มชาติพันธุ์ภูไทและไทลื้อ ซึ่งเป็นส่วนที่เป็นเนื้อแท้ด้านความหมายและคุณค่าที่ควรจะรักษาไว้ คือ ความหมายของความตายตามความเชื่อเรื่องความตายของกลุ่มชาติพันธุ์ ซึ่งได้แก่ ความเชื่อเกี่ยวกับวัตถุ ความเชื่อเกี่ยวกับบุคคล ความเชื่อเกี่ยวกับสถานที่ ความเชื่อเกี่ยวกับเวลา ความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งเหนือธรรมชาติ ส่วนเปลือก/กระพี้ ของพิธีกรรมที่เป็นองค์ประกอบภายนอก สามารถปรับเปลี่ยน ได้แก่ วัน/เวลา การจัดสถานที่ ลำดับขั้นตอน เครื่องประกอบพิธี เครื่องประดับ และ เครื่องแต่งตัวศพ

จากการศึกษา จะเห็นได้ว่า พิธีกรรมงานศพของกลุ่มชาติพันธุ์ภูไทและไทลื้อ จำเป็นต้องมีการปรับเปลี่ยนในบางส่วน เพื่อให้สามารถดำรงอยู่ได้ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของวิถีชีวิตใหม่ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นการปรับเปลี่ยนเปลือกหรือองค์ประกอบของพิธีกรรม แต่ยังคงพยายามรักษา

ความหมายของความตายตามความเชื่อเดิมอยู่ และในขณะเดียวกันก็รับเอาแนวคิดทางพุทธศาสนา มาใช้ด้วย

ทั้งนี้ จากแนวคิดเรื่องต้นไม้แห่งคุณค่า ทำให้ผู้วิจัยเห็นกระบวนการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมของการสร้างความหมายว่าไม่ว่ากลุ่มชาติพันธุ์ทั้งสองจะมีแบบวิถีชีวิต ระบบคุณค่า หรือ ประวัติความเป็นมาอย่างไร สังคมจะอยู่ได้ก็ด้วยวัตรธรรมที่รองรับ สร้างสรรค์ และถูกผลิตซ้ำ ในที่นี้ไม่ได้หมายความว่าเฉพาะวัตถุในเชิงที่เป็นความหมายของวัตถุโดยตรง แต่รวมถึงวัตถุที่แสดง ความหมายทางวัฒนธรรม ระบบคุณค่า วิถีชีวิตด้วย

จากแนวคิดเรื่องการผลิตและผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม (cultural production and reproduction) จะเห็นว่าพิธีกรรมงานศพมีลักษณะที่เหมือนกับการผลิตและผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม กล่าวคือ ในกระบวนการผลิตและผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมนั้น จะมีกระบวนการผลิตถึงสองระดับ ซ้อนทับกันอยู่ ในระดับแรกคือการผลิตตัววัตถุหรือกิจกรรมทางวัฒนธรรม และในระดับที่สองคือการผลิตความหมายให้กับวัตถุหรือกิจกรรมดังกล่าว (ฉัตรฯ ขมะวรรณ, 2537) เช่น ในกระบวนการผลิตและผลิตซ้ำพิธีกรรมงานศพของชาติพันธุ์ทั้งสองจะต้องมีการผลิตวัตถุหรือ กิจกรรมเป็นขั้นตอน อย่างเช่นชาวภูไท จะมีกระบวนการในการประกอบโลงศพ การตั้งศพ การมัดสามย่าน การเสี่ยงไข่ การเผาศพ และการแจกข้าว ชาวไทลื้อก็เช่น การทำปราสาท การเตรียมกรวยดอกไม้ การทำตุ้งสามหาง รวมไปถึงขั้นตอนในการประกอบพิธีกรรม และในขณะเดียวกันก็มีกระบวนการผลิตซ้ำความหมายต่างๆ ที่ปรากฏอยู่ในวัตถุและกิจกรรมเหล่านี้ อาทิ ความหมายของการเสี่ยงไข่ คือ การหาสถานที่ที่ผู้ตายต้องการให้เผาศพ ความหมายของกรวยดอกไม้ซึ่งเป็นเครื่อง พุทธบูชาแด่พระรัตนตรัย การห้ามหีบศพวนเวียนไปมาบริเวณทางแยก มีความหมายเพื่อไม่ให้ วิญญาณจำทางกลับบ้านได้

นอกเหนือจากการผลิตและผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมแล้ว อีกแนวคิดหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับ งานวิจัยชิ้นนี้ก็คือประเพณีในการเลือกสรร (Selective tradition) ประเพณีในการเลือกสรรเป็น กระบวนการอย่างหนึ่งที่มีพลังในการสร้างวัฒนธรรมครอบงำอย่างต่อเนื่อง เพราะเป็นกระบวนการ เลือกสรรอย่างตั้งใจที่จะเลือกค่านิยม ความหมาย เหตุการณ์ในอดีตมาสนับสนุนระเบียบสังคมใน ปัจจุบัน เพื่อทำให้ปัจจุบันสอดคล้องต่อเนื่องกับอดีตและสืบทอดต่อไป (กาญจนา แก้วเทพ และสม สุข หินวิมาน, 2551)

สำหรับงานวิจัยนี้ ได้แก่ ในพิธีกรรมงานศพของกลุ่มชาติพันธุ์ทั้งสอง จะมี กระบวนการลำดับความสำคัญของวัฒนธรรมต่างๆ ทั้งหลายในพิธีศพไว้ และจะมีวัฒนธรรมที่ถูก สร้างขึ้นใหม่ให้สอดคล้องกับสภาพความเป็นอยู่ในปัจจุบันตลอดเวลา แต่ประเพณีในการเลือกสรร จะทำหน้าที่คัดเลือกเฉพาะวัฒนธรรมบางอย่างมาผลิตซ้ำให้สืบทอดความหมายของความตายต่อไป

และการเลือกสรรเหล่านี้มักเกี่ยวข้องกับค่านิยม อุดมการณ์ และผลประโยชน์บางอย่างที่แอบแฝงอยู่ในงานวิจัยนี้ ได้แก่ การผลิตซ้ำเพื่อสืบทอดความหมายของความตายตามความเชื่อเรื่องผี ซึ่งเป็นความเชื่อดั้งเดิมของกลุ่มชาติพันธุ์ตนเอง และมาผสมผสานกับความเชื่อทางพุทธศาสนาที่ได้รับเข้ามาปรับใช้ในชีวิต จากการอพยพย้ายถิ่นเข้ามาอาศัยในดินแดนพุทธ แต่ก็ยังคงยึดถือความเชื่อดั้งเดิมเรื่องผีของตนเองเป็นหลัก โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อรักษาการดำรงอยู่ในความเป็นชาติพันธุ์ของตนเองต่อไป

จากการศึกษาพบว่า การผลิตซ้ำความหมายและการปรับเปลี่ยนในองค์ประกอบบางอย่างของพิธีกรรมงานศพของกลุ่มชาติพันธุ์ จะเป็นการปรับเปลี่ยนในองค์ประกอบของต้นไม้อันในส่วนที่มองเห็นได้ เนื่องจากไม่ได้มีผลกระทบต่อความเชื่อเกี่ยวกับความตาย แต่ในส่วนที่มองไม่เห็น กลุ่มชาติพันธุ์พยายามรักษาไม่ให้ความหมายใดๆ เปลี่ยนแปลงเนื่องจากเป็นส่วนที่รักษาความดำรงอยู่ของชาติพันธุ์ ซึ่งได้แก่ ความหมายมายาคติความตายนั่นเอง

ทั้งนี้ สำหรับมายาคติความตายที่ยังคงอยู่ไม่ได้ถูกปรับเปลี่ยนไปตามการเปลี่ยนแปลงทางสังคม และถูกผลิตซ้ำผ่านสัญญาณต่างๆ ในพิธีกรรมงานศพ เพื่อทำหน้าที่ถ่ายทอดความหมายของความตายตามความเชื่อของกลุ่มชาติพันธุ์ทั้งสอง คือความหมายมายาคติความตายที่ผู้วิจัยค้นพบทั้ง 6 ประเภท ได้แก่ (1) มายาคติความตายเรื่องการระลึกถึงผู้ตายการบูชาผู้ตาย แม้ตายไปแล้วหากมีความดีก็ยังคงต้องให้ความเคารพนับถือ (2) มายาคติความตายเรื่องเมืองผี โลกหลังความตายเมื่อตายไปแล้วคนตายจะต้องใช้ชีวิตอยู่ในเมืองผีก่อนที่จะไปเกิดในภพภูมิต่อไป (3) มายาคติความตายตามคำสอนของศาสนาพุทธมายาคติความตายตามคำสอนของศาสนาพุทธ ได้แก่ เรื่อง นรก/สวรรค์ เรื่องไตรภพ เรื่องคุณของพระพุทธเจ้า เรื่องไตรภูมิ และเรื่องบุญ/บาป (4) มายาคติความตายเรื่องการทำผิดคือ การกระทำที่ผิดกฎเกณฑ์ทางสังคมที่กลุ่มชาติพันธุ์ยึดถือปฏิบัติสืบทอดต่อกันมาเป็นสิ่งผิด/ไม่ดี และ (5) มายาคติความตายเรื่องการเกิดในภพภูมิต่อไป กลุ่มชาติพันธุ์เชื่อเรื่องการเวียนว่ายตายเกิด ตามบุญกรรมที่ปฏิบัติไว้ในระหว่างมีชีวิต และ (6) มายาคติความตายเรื่องวัฒนธรรมทางสังคมที่กลุ่มชาติพันธุ์ยึดถือปฏิบัติสืบทอดต่อกันมา

ซึ่งมายาคติความตายทั้งหมดเหล่านี้ ได้แฝงค่านิยมและอุดมการณ์ที่มาจากความเชื่อเรื่องผี และสิ่งลึกลับเหนือธรรมชาติที่กลุ่มชาติพันธุ์นับถือมาตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษ และเมื่ออพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในประเทศไทยก็ได้รับพระพุทธศาสนามาเป็นแบบแผนความเชื่อ และวิถีการปฏิบัติของคนในกลุ่มชาติพันธุ์ แต่อิทธิพลความเชื่อทางพุทธศาสนาที่เข้ามาใหม่ไม่ได้ทำให้ความเชื่อพื้นเมืองที่นับถือผีเสื่อมคลายลง แต่เป็นการนับถือควบคู่กันไปกับความเชื่อดั้งเดิม เป็นการผสมผสานของความเชื่อทั้งการนับถือผี และความเชื่อเรื่องกฎแห่งกรรมและวัฏสงสารของศาสนาพุทธ โดยการผสมผสาน และปรับใช้ให้เป็นไปในรูปแบบที่มีการให้คำอธิบายได้ตามหลักของ

ความเป็นธรรมชาติของความมนุษย์มากขึ้น กล่าวคือ พุทธศาสนาทำให้กลุ่มชาติพันธุ์ทั้งสองมีคำตอบที่จะอธิบายโลกและชีวิตที่ดีกว่าคำตอบจากความเชื่อเรื่องผีที่มีอยู่เดิม หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือ “มายาคติความตายของกลุ่มชาติพันธุ์ทั้งสองนั้น คือ ความตายที่มีพระพุทธรูปมาผสมผสานกับความเชื่อเรื่องผีและสิ่งลึกลับเหนือธรรมชาติที่ยึดถืออยู่เดิม ให้กลับมาตั้งอยู่บนหลักของความจริง ความเป็นธรรมชาติ และกฎของความเป็นมนุษย์ตามคำสอนของพระพุทธเจ้า” และสามารถสรุปมายาคติความตายของกลุ่มชาติพันธุ์ได้ว่า “ความตายเป็นเรื่องธรรมชาติ ไม่ใช่จุดจบของชีวิต แต่เป็นการเปลี่ยนผ่านของภพภูมิจากคนไปสู่ผี และการเกิดใหม่ตามบุญกรรมเพื่อเริ่มต้นอีกชีวิตในชาติต่อไป”

ดังนั้น จากการวิเคราะห์มายาคติความตายของกลุ่มชาติพันธุ์ที่นับถือศาสนาพุทธทั้งสองชาติพันธุ์ตามที่ได้อธิบายมาแล้วข้างต้น ประเด็นที่ผู้วิจัยค้นพบและคิดว่าเหมาะสมที่สุดสำหรับอธิบายการศึกษาครั้งนี้ ได้แก่ ประเด็นเรื่อง “การสื่อสารความตายเพื่อการยอมรับกับความตาย และเข้าใจความตาย” และ “การรักษาความคงอยู่ของชาติพันธุ์”

6.3 ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

(1) เนื่องจากการวิจัยในครั้งนี้เลือกศึกษาการให้ความหมายของความตายจากพิธีกรรมงานศพของกลุ่มชาติพันธุ์ในประเทศไทยที่นับถือศาสนาพุทธ หากต้องการต่อยอดองค์ความรู้เรื่องการให้ความหมายของความตายในทางนิเทศศาสตร์ การวิจัยครั้งต่อไปสามารถเลือกที่จะศึกษาจากตัวแปรอื่นๆ ได้อีก อาทิ บทละคร โทรทัศน์ วรรณกรรมต่างๆ

(2) การวิจัยครั้งต่อไปหากต้องการให้ได้องค์ความรู้ที่มีข้อมูลน่าเชื่อถือ และถูกต้องแม่นยำมากกว่าการดำเนินการวิจัยด้วยวิธีการสัมภาษณ์เพียงอย่างเดียว ควรมีการศึกษาด้วยวิธีการสังเกตการณ์จากพิธีกรรมงานศพในสถานการณ์จริง

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

- กาญจนา แก้วเทพ. (2549 ก). *ยึดหลักปักแน่นกับงานสื่อพื้นบ้านสื่อสารสุขภาพ*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- กาญจนา แก้วเทพ และสมสุข หินวิมาน. (2551 ข). *สายธารแห่งนักคิดทฤษฎีเศรษฐศาสตร์การเมืองกับสื่อสารศึกษา*. กรุงเทพฯ: ภาพพิมพ์.
- กาญจนา แก้วเทพ. (2554 ค). *ศาสตร์แห่งสื่อและวัฒนธรรมศึกษา*. กรุงเทพฯ: เอดิชั่นเพรสโปรดักส์.
- เจริญชัย ชนไฟโรจน์. (2536). *ผ้าผู้ไทยในอีสาน : ศึกษากรณีจังหวัดกาฬสินธุ์ สกลนคร นครพนม และมุกดาหาร*. เอกสารประกอบการสัมมนาทางวิชาการ “ฟ้าชนเผ่าไทยในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว” มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม.
- ฉัตรฯ ขมะวรรณ. (2537). *แนวความคิดของเรย์มอนด์วิลเลียมส์ในวัฒนธรรมศึกษาและการวิเคราะห์วัฒนธรรมบริโภค*. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ สาขาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ฉลาดชาย รมิตานนท์. (2527). *ผีเจ้านาย*. กรุงเทพฯ: พายัพ ออฟเซต พรินท์.
- ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. (2545). *สัตววิทยาโครงสร้างนิยมหลังโครงสร้างนิยมกับการศึกษารัฐศาสตร์*. กรุงเทพฯ: วิชาษา.
- ญาณสัมปัญ โน. (ม.ป.ป.). *ตำราพิธีกรรมโบราณ*. ลำพูน: ภิญโญ.
- ถวิล ทองสว่างรัตน์. (2530). *ประวัติศาสตร์ไทยและผู้ไทยเมืองเรณูนคร*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ศรีอนันต์.
- ทยากร แซ่เต๋. (2551). *มายาคติทางวัฒนธรรมที่ปรากฏในละครเกาหลีและการสร้างประโยชน์ทางธุรกิจ*. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ สาขาวิชานิติศาสตร์. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต.
- ทยากร แซ่เต๋. (2551). *มายาคติทางวัฒนธรรมที่ปรากฏในละครเกาหลีและการสร้างประโยชน์ทางธุรกิจ*. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ สาขาวิชานิติศาสตร์. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต.

ธนา นิลชัยโกวิทย์และคณะ. (2546). *ทบทวนกระบวนการทัศน์เรื่องความตายและมิติแห่งสุภาวะ*.

กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข (สวรส.)

นฤจร อธิธิจักรจรัส. (2535). *แนวคิดทฤษฎีทางสังคมวิทยาตอนเอมิลเคอร์ไคม์*.

กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

นฤมล เรืองรังษี. (2535). *ชุมชนไทลื้อในล้านนา : กรณีศึกษาไทลื้อเชียงราย*. เชียงใหม่: สถาบันราชภัฏเชียงใหม่.

บงกช เสวตามร์. (2533). *การสร้างความเป็นจริงทางสังคมของภาพยนตร์ไทยกรณีตัวละครหญิงที่มีลักษณะเบี่ยงเบนในปี พ.ศ. 2528-2530*. วิทยานิพนธ์นิเทศศาสตร์มหาบัณฑิต

กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

บุญช่วย ศรีสวัสดิ์. (2547). *ไทยสิบสองปีนา*. (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สยาม.

บุษยากร ตีระพุดติกุลชัย . (2553). *กระบวนการสื่อสารเพื่อปรับเปลี่ยนความหมายในพิธีกรรม*

งานศพ. วิทยานิพนธ์นิเทศศาสตร์ดุสิตบัณฑิตย์ กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ประชัน รักพงษ์ และคณะ. (2537). *การศึกษาหมู่บ้านไทลื้อในจังหวัดลำปาง*. ลำปาง: วิทยาลัยครูลำปาง.

ปรางทอง คิวงษ์. (2544). *รูปแบบประเพณีงานศพของชาวไทยเรณูนครอำเภอเรณู จังหวัด*

นครพนม. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

ปราณี วงษ์เทศ. (2534 ก). *พิธีกรรมเกี่ยวกับการตายในประเทศไทย*. กรุงเทพฯ: อมรินทร์

พริ้นติ้ง กรุ๊ป จำกัด.

ปราณี วงษ์เทศ. (2534 ข). *พิธีกรรมเกี่ยวกับการตายในประเทศไทย*. เอกสารประกอบการ

จัดนิทรรศการเรื่อง“ประเพณีเกี่ยวกับชีวิต” ณ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธรมหาวิทยาลัย

ศิลปากรวันที่ 17 ตุลาคม – 6 พฤศจิกายน. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง กรุ๊ป จำกัด.

ปราณี วงษ์เทศ. (2543 ค). *สังคมและวัฒนธรรมในอุษาคเนย์*. กรุงเทพฯ: ศิลปวัฒนธรรม จำกัด.

ไพโรจน์ เพชรสังหาร. (2531). *คติการปลุกเรื้อนผู้ไทย อำเภอเขาวง จังหวัดกาฬสินธุ์*. วิทยานิพนธ์

ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม.

พระธรรมปิฎก. (2541). *พุทธธรรม*. กรุงเทพฯ: ธรรมสภา.

พระโพธิวงศาจารย์ (อ้วน ติสโส). (2515). *ลัทธิธรรมนิยมต่าง ๆ เล่ม 2 ภาคที่ 18*. (พิมพ์ครั้งที่ 5).

กรุงเทพฯ: บรรณาการ.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). (2540). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประชาชน*. (พิมพ์ครั้งที่ 9).

กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย.

- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). (2538). *พุทธธรรม*. (พิมพ์ครั้งที่ 6). กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). (2538). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*. (พิมพ์ครั้งที่ 6). กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหาจรูญจิตตสัโร. (2553). *แนวคิดความเชื่อเชิงวัฒนธรรมในการสร้างปราสาทศพของชาวพุทธล้านนา*. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระไพศาล วิสาโล. (2542). *พระธรรมปิฎกกับอนาคตของพระพุทธศาสนา*. กรุงเทพฯ : กองทุนวุดิธรรมเพื่อการศึกษาและปฏิบัติธรรม.
- พระไพศาล วิสาโล. (2548). *การช่วยเหลือผู้ป่วยระยะสุดท้ายด้วยวิธีแบบพุทธ*. นนทบุรี: สถาบันวิจัยและพัฒนาาระบบสุขภาพชุมชน.
- พระไพศาล วิสาโล. (2546). *ชีวิตและความตายในสังคมสมัยใหม่*. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: เครือข่ายชาวพุทธเพื่อพระพุทธศาสนาและสังคมไทย.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2548). *โทษของกัณฑ์พุทธวิธีเสริมสุขภาพ*. กรุงเทพฯ: อักษรสัมพันธ์ (1987) จำกัด.
- พุทธทาสภิกขุ. (ม.ป.ป.). *สังฆารธรรม ความตายเป็นหน้าที่ของสังฆาร*. กรุงเทพฯ: ธรรมสภา.
- พระทองทกสัปะ. (2551). *พิธีกรรมเกี่ยวกับการตายของชาวอำเภอพระยืนจังหวัดขอนแก่น*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- พิเชฐ สายพันธ์. (2542). *ความหมายและความรู้สึกในงานศพของไดแอง*. บทความเสนอในการสัมมนา "ชนชาติไท: ก่อนอารยะ" วันที่ 27-28 พฤษภาคม 2542. สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2551). *พิธีกรรมใครว่าไม่สำคัญ*. กรุงเทพฯ : บริษัทพิมพ์สวย จำกัด.
- ภัทรพร สิริกาญจน. (2539). *เกิดกับตาย*. เอกสารการสอนชุดวิชาไทยศึกษา หน่วยที่ 1-6. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. สถาบันวิจัยสังคม. (2551). *ไทลื้ออัตลักษณ์แห่งชาติพันธุ์ไท*. เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ยุทธพล อุ่นตาล. (ม.ป.ป.). *ไทลื้อ*. กรุงเทพฯ: วิชั่นมาสเตอร์.
- โรลิ่งอด บาร์ตส์. (2547). *มายาคติ*. กรุงเทพฯ: โครงการจัดพิมพ์คปไฟ.

- ลมุล จันทน์หอม. (2536). *วรรณกรรมท้องถิ่นล้านนา*. เชียงใหม่: สำนักพิมพ์พิมพ์ลักษณ์.
- ศรยุทธ เอี่ยมเอื้อยุทธ. (2552). เสียงเพรียกจาก (คนใน) โลกศพ. *วิทยา* 2 (16).
- ศรีศักร วัลลิโภคม. (2534). *ความเชื่อเรื่องแดนในไทยดำ : ศาสนาดั้งเดิมของคนไทย*.
เมืองโบราณ 17 (3). กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่งจำกัด (มหาชน)
- ศรีศักร วัลลิโภคม. (2527). *การนับถือผีในเมืองไทย*. กรุงเทพฯ: สำนักคิดพัฒนาธรรม.
- ศิริมิตร ประพันธ์รุจิ. (2551). *ความสัมพันธ์ไทย-ลาวในสื่อบันเทิงไทย : ศึกษากรณีการประกอบ
สร้างอัตลักษณ์ความเป็นลาว จากภาพยนตร์เรื่อง หมากเตะโลกตะลึง*. วิทยานิพนธ์
รัฐศาสตร์ดุสิตบัณฑิต กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ศิราพร ณ ถลาง. (2545). *ชนชาติไทในนิทาน: แลลวดแวนคติชนและวรรณกรรมพื้นบ้าน*.
กรุงเทพฯ: มติชน.
- เสฐียร โกเศศ. (2515). *การศึกษาวรรณคดีแห่งวรรณศิลป์*. กรุงเทพฯ: บรรณาการ.
- เสฐียร โกเศศ. (2518). *เล่าเรื่องใน ไตรภูมิ*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์คลังวิทยา.
- เสฐียร โกเศศ. (2532). *การตาย งานนิพนธ์ชุดประเพณีไทยของเสฐียร โกเศศ*. กรุงเทพฯ: แม่คำผาง.
- เสฐียร โกเศศ. (2539). *ประเพณีเกี่ยวกับการแต่งงาน*. (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สยาม.
- เสฐียร โกเศศ. (2543). *ประเพณีเนื่องในการตาย*. (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สยาม.
- สมสุข หินวิมาน. (2548). *ทฤษฎีสำนกัวัฒนธรรมศึกษาในบุษบาสุธีรและคณะ (บก.)*,
ประมวลสาระชุดวิชาปรัชญานิตศาสตร์และทฤษฎีการสื่อสารหน่วยที่ 8-15.
นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช.
- สุทัศน์ ตันสุวรรณ. (2536). *ประเพณีการตายของชาวไทยอยู่บ้านแขวงบาดาลตำบลแขวงบาดาล
อำเภอสมเด็จจังหวัดกาฬสินธุ์*. ปริญญาานิพนธ์มหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยคดีศึกษา
คณะมนุษยศาสตร์ กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- สัญญา สัญญาวิวัฒน์. (2532). *ความเชื่อและมนุษย์*. กรุงเทพฯ: ร่มพฤกษ์.
- สัญญา สัญญาวิวัฒน์. (2540). *ทฤษฎีสังคมวิทยา: เนื้อหาและแนวทางใช้ประโยชน์เบื้องต้น*.
(พิมพ์ครั้งที่ 7). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สรณี วงศ์เบียสังข์. (2544). *รายงานการวิจัยเรื่องวาทกรรมสื่อ โฆษณาการท่องเที่ยว: ภาพตัวแทน
ตัวตน และความเป็นไทย*. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาอังกฤษ.
เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- สุนัย สุนันเตาะ. (2545). *ทัศนะเรื่องความตายในศาสนาอิสลาม*. กรุงเทพฯ: หนังสือดีวัน.
- สุรียา สมทุคูปต์ และคณะ. (2539). *ทรงเจ้าเข้าผี วาทกรรมของลัทธิผีและวิกฤติการณ์ของ
ความทันสมัยในสังคมไทย*. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.

- อภิศักดิ์ โสมอินทร์. (2534). *โลกทัศน์อีสาน*. กภาพสินธุ์: ประสานการพิมพ์.
- อภิธาน สมใจ. (2541). *งานศพล้านนา : ปราสาทนทศาสตร์ลึกลับผู้ไม่ศพ*. เชียงใหม่: กลางเวียงการพิมพ์.
- อวยชัย คั้งเดริยมใจ. (2546). *พิธีกรรมประเพณีงานศพของชาวไทยเขิน คำบลสันทราย อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย กรุงเทพฯ: สถาบันราชภัฏธนบุรี.
- อรทัย โสวรรณ. (2517). *ภาษาและวัฒนธรรมของผู้ไทย*. วิทยานิพนธ์ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม.
- อิสรา ญาณตาล. (2545). *บทสำรวจเบื้องต้นเกี่ยวกับการฟื้นฟูอักษรไทลื้อในสิบสองปีนนา การศึกษาประวัติศาสตร์และวรรณกรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ไท*. เชียงใหม่: สำนักส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมมหาวิทยาลัยเชียงใหม่และมูลนิธิโตโฮด้าแห่งประเทศไทย.

ภาษาอังกฤษ

- Ariès, P. (1975). *Western attitudes toward death: from the Middle Ages to the present* (Vol. 3). JHU Press.
- Barthes, R. (1967). *Elements of Semiology*. New York : Hill and Wan.
- Barthes, R. (1973). *Myth today*. In *his Mythologies*, pp. 117-174. Translated by Annette Lavers. London: Paladin.
- Durkheim, E., & Swain, J. W. (1970). *The elementary forms of the religious life*. Courier Corporation.
- Frazer, James G. (1913). *The Belief in Immortality and the Worship of the Dead*. London: V.I. Dawsons of Pall Mall.
- Fiske, J. (1990). *Myths and Myth-makers* (Vol. 5). Houghton, Mifflin.
- Hertz, R. (1960). *A Contribution to the Study of the Collective Representation of Death*. *Mortality*, 5 (1), 97-102.
- Ikegami, E. (2005). *Aesthetic Network and the Political Origin of Japanese Culture*. New York: Cambridge University Press.
- Radcliffe-Brown, A.R. (1933). *The Andaman Islanders*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Raymond Williams. (1976). *Keywords: A Vocabulary of Culture and Society*. Rev. Ed. (New York: Oxford UP, 1983), pp. 87-93 and 236-8.

Rothenbuhler, E. W. (1998). *Ritual communication: From everyday conversation to mediated ceremony*. Sage Publications, Inc.

Seremetakis, C. N. (1991). *The last word: Women, death, and divination in inner Mani*. Chicago: of Chicago Press.

Toynbee, A. (1980). *Various ways in which human beings have sought to reconcile themselves to the fact of death*. *Death: current perspectives*, 13-44.

ประวัติผู้เขียน

ชื่อ-นามสกุล
ประวัติการศึกษา

นางสาวสร้สวดี คงป้ัน
ปริญญาตรีคณะนิเทศศาสตร้ สาขาประชาสัมพันธ์
มหาวิทยาลัยกรุงเทพ
ปริญญาโท คณะนิเทศศาสตร้ สาขาสารสนเทศ
มหาวิทยาลัยบูรหิงบัณฑิตย
ปริญญาเอก คณะนิเทศศาสตร้
มหาวิทยาลัยบูรหิงบัณฑิตย
พนักงานบริการลูกค้าอาวุโส
สำนักงานจัดการทรัพยากรสิินจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตำแหน่งและสถานที่ทำงานปัจจุบัน